

ALSÓ MAGYARORSZÁG
BÁNYAMIVELÉSÉNEK
TÖRTÉNETE.

IRTA

P É C H A N T A L.

A M. T. AKADÉMIA II. ÉS III. OSZTÁLYÁNAK KIADVÁNYA.

ELSŐ KÖTET.

EGY TÉRKÉPPEL.

BUDAPESTEN.
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1884.

ELŐSZÓ.

A gyakorlati bányásznak egyik fő feladata biztosan tudni, hogy a kezelésére bízott bányának egyes részeiben mi volt, és a fejtés milyen körülmények közt s milyen eredményekkel eszközöltetett? Ha régi bányával van dolga, annak nagy részét nem láthatja, mert el van fúlva, be van omolva, vagy be van rakva; a régi térképek nem adnak a művelés minőségéről semmi felvilágosítást; a rendelkezésére álló történelmi jegyzetek rendszeren száz évre is alig terjednek, a szóbeli hagyományban pedig rendszeren még akkor sem lehet bízni, ha valaki azt mondja, hogy maga látta azt, a mit elbeszél.

A kívánt adatok pedig megvannak, csak hogy egyik vagy másik irattárba eltemetve, hozzáférhetetlenek. Rendkívül gazdag e tekintetben a selmeczi bányaigazgatósági levéltár, melyben egyes régi adatok után keresgélve arra a meggyőződésre jutottam, hogy kevesebb fáradságos, és sokkal háladosabb munka lenne e levéltárt legrégibb irataitól kezdve tüzetesen átnézni, és belőle minden érdekest kijegyezni.

E meggyőződésből kiindulva, és tekintve, hogy szakársaimnak és a hazai bányászatnak igen becses szolgálatot fogok vele tenni, hozzáfogtam a nagy munkához, ámbar előre láttam, hogy azt alig fogom befejezhetni, mert a sok időt rabló munka, egyéb teendőim mellett, csak nagyon lassan haladhat kezem alatt.

Nem a bányavárosok, de nem is a bányászat általános vagy jogi viszonyainak történetét óhajtom megírni; e célra

az enyémnél avatottabb tollal bír irodalmunk; hanem a *bányamívelés fejlődésének változatait, az egyes bányák művelésének történetét* akarom egybefüggően, áttekinthetően közölni, tehát különösen a *bányász* közönségnek kívánok szolgálni oly adatokkal, melyekre nagy szüksége van.

Kutatásaim kezdetén azt véltem, hogy csak a selmeczi bányaművelésre vonatkozó adatokkal fogok irattárunkban találkozni, de csakhamar meggyőződtem, hogy az alsó-magyarországi bányakerület egyetemes történetének adatai vannak itt együtt, a mi igen természetes is, mert e kerület kezdettől fogva egy egységes igazgatás alatt állott, melynek irattára régebben Kőrömczön, s azután Besztereczébányán volt ugyan, de később a főkamaraí grófok székhelyével Selmeczre áthozatott; így tehát munkámból *Alsó-Magyarország bányaművelésének története* lett, melyet előadva folytonosan tekintettel kellett lennem hazánk történelmének főbb eseményeire is, mert ezek mindig, de különösen régibb időkben, a legnagyobb hatással voltak a bányászati ügyek menetére.

Az országos történelem keretébe foglaltam tehát bányaművelésünk eseményeit; ennek, és ama körülménynek, hogy régibb időkből csak igen kevés adatokkal bírunk bányaművelésünk minőségéről, szükséges következménye az, hogy e kötetben igen sok, és különösen az első fejezetekben túlnyomó az általános bányászati és az országos történelmi adat a bányaműveléséhez viszonyítva; de már e kötet vége felé is meggyőződhetik a figyelmes olvasó, hogy ez adatok a kellőnél több helyet nem foglalnak el.

Az általános bányászati adatokat nem meríthettem volna jobb forrásból, mint Wenzel Gusztáv jeles műveiből; a hazai történelemnél pedig Horváth Mihály művét követtem, már azért is, mert Horváth Mihály kiváló figyelmet fordított abban bányászatunkra, és annak egy nevezetes korát Brüsszelben eszközölt kutatásaival sok tekintetben felderíté. Használtam ezeken kívül: Krizskó Pál, Ipolyi Arnold, Dobl Frigyes jeles műveit, Kachelmann János kiadott és kiadatlan iratait, és a selmeczi és kőrömczi városi levéltárt, melyek a legszivesebb előzékenységgel nyitva állottak számomra; miért is a nevezett városok hatóságainak forró hálámat kifejezni kötelessé-

gemnek tartom; a legnagyobb köszönettel tartozom azonban a besztercebányai m. k. bányakapitányságnak, mely rendelkezésemre bocsátá a régi selmeczi bányabíróság jegyzőkönyveit, bányamívelésünk legrégibb történelmének leghitelesebb s legbővebb forrását. — A mások műveiből átvett adatokat igyekeztem mindenütt, a mennyire lehetett elferdítetlenül s a szerzők saját szavaival előadni, és ha valahol elmulasztottam volna a forrás megjelölését, ez nem szándékosan történt, s ezért az illetők szíves elnézésére számítok.

Munkám könnyebb áttekinthetése végett szükségesnek tartottam néhány okmányt, melyek bányászati iparunk fejlődésére némi világot vethetnek, és nehánynak kivételével tudtommal eddig kiadatlanok, a kötet végén egy külön okmánytárba foglalni; s ezt óhajtom tenni a következő kötetekben is, hogy a selmeczi bányaigazgatóság levéltárában létező úgy általános, mint különösen bányamívelési szempontból érdeke-
sebb okmányok köztudomásra juthassanak.

Selmeczen, 1882. márcziusban.

Péchy Antal.

TARTALOM.

	Lap
Előszó	III

I.

Bevezetés 1383-ig.

1. Helyszini és földtani vázlat	1
2. A régi bányászat nyomai	6
3. A tatárjárás után újra ébred a bányaipar	8
4. Könyvelműi uralkodás	11
5. Róbert Károly erélyes kormányzása	13
6. Körmöczbánya régi fénykora	15
7. Nagy Lajos védelme alatt emelkedik a bányaipar	21

II.

Selmeczet sok csapás éri. 1383—1456.

1. Két nevezetes altárna adományoztatik	27
2. Fejérbánya	28
3. Politikai zavarok	29
4. Zsigmond gondot fordít a bányászatra	31
5. Ujabb zavarok	36
6. A bányavárosok jövedelme a királyné fentartására rendeltetik.	37
7. A husziták	39
8. Zsigmond kormányzásának hatása	41
9. Giskra a királyné főkapitánya	44
10. Selmece veszedelme	47
11. Giskra függetlenül bítorolja a hatalmat	48
12. Körmöcz tekintélye növekedik és Fejérbánya emelkedik	50
13. A pénzverés rendeztetik	52

III.

A körmöczi bányamivelés hanyatlása. 1456—1490.

1. Hunyady János haláláig	55
2. Mátyás király a cseh rablókat megfékezi	57
3. Egyfszerencsétlen pénzügyi intézkedés	61
4. A Jungh család bányabirtoka	62
5. Bélabánya a városok szövetségébe emelkedik	64
6. A bányamivelés sok nehézséggel küzd	65
7. Körmöcz városának hat évre elengedtetik az adó, és az ital- mérés joga szabályoztatik	68
8. Mátyás király meghal	70

IV.

A Thurzók és Fuggerek, 1490—1546.

	Lap
1. A reactió uralma	73
2. Thurzó bányákat vásárol	75
3. Egyenletlenségek Dóczy és a bányavárosok közt	78
4. Thurzó szövetkezik Fuggerrel	80
5. A király szegénysége	85
6. A rézvállalat erősödik	86
7. Országos zavar	87
8. Selmecze bányagondnok küldetik	89
9. Bethlenfalvi Thurzó János	90
10. A rézvállalat virágzik	92
11. Az országos zavar növekedik	93
12. Selmeczen pangó mívelés	94
13. A kezelés szervezete	96
14. A körmöcezi Mélyaltárna megnyitattik	99
15. Országos viszályok	100
16. A glanzenbergi vizek emelése nehézséget okoz	102
17. Thurzó Elek bevádoltatik	104
18. A törökök közelednek	106
19. A bányaszabadság elve törvényesíttetik	110
20. A Fuggerek ellen vizsgálat indíttatik	111
21. Zavargások a bányavárosokban	113
22. Fugger újra bérbe veszi a rézbányákat	118
23. A mohácsi veszedelem	120
24. Glanzenberg virágzik	123
25. A bányavárosok János király kezében	124
26. János király hadai megveretnek	126
27. A törökök segítsége	131
28. Kibékítési kísérletek	134
29. Körmöcz szegényedik, de Selmecz emelkedik	136
30. Királyi biztosok a bányavárosokban	140
31. Körmöczbánya 1535-ben	143
32. Selmeczbánya 1535-ben	150
33. Bélabánya, Bakabánya és Ujbánya 1535-ben	154
34. Besztérczebánya 1535-ben	156
35. Libetbánya, Breznóbánya és Ortut 1535-ben	167
36. A kohók 1535-ben	168
37. Közös sérelmek	169
38. Következtetések	173
39. Újabb sikertelen békekísérletek	174
40. A bányamester teendői szabályoztatnak	175
41. A selmeczi bányák hanyatlának	178
42. Mária királyné bizottmánya	179
43. Fugger megújítja a bérletet 5 évre	184
44. A törökök elfoglalják Esztergomot	189
45. A selmecziek eladósodnak	190
46. Főbejárás Ürvölgyön 1543-ban	192
47. A bányavárosok szorult helyzete	194
48. A királyné átveszi Körmöczön a Mélyaltárnát	197
49. A király átveszi a rézvállalatot	198
50. A rézvállalat eredménye a Thurzók és Fuggerek alatt	202

V.

Szervezkedés. 1546—1571.

	Lap
1. A szélaknai bányák emelkednek	203
2. A király visszaveszi a bányákat és bányavárosokat Mária királynétól	205
3. A bányák kezelésének új rendszere	211
4. A Röscl család vagyona szétfoszlik	212
5. Salus rendezi vagyonát	215
6. A selmeczi bányák vizsáljai	217
7. Az ország szomorú állapotban	221
8. A rézvállalat jó eredménnyel kezeltetik	224
9. Glanzenberg segítség nélkül marad	226
10. A bóczai bányászat virágzik	227
11. Besztercebányán új kohó építtetik	229
12. Glanzenberg felhagyatják	231
13. A bányarendtartás kihirdetése eredménytelen	232
14. A rézkohó üzeme javíttatik	235
15. Miksa kormánya lép	238
16. Védő intézkedések a törökök ellen	240
17. Utasítás a besztercebányai kohók kezelésére	244
18. Utasítás az urvölgyi bányák kezelésére	246
19. A breznicskai vasgyár és a szélaknai szerződéses bányák	251
20. A törökök pusztításai	252
21. Új vízemelő gépek tervezetnek	253
22. A rézbányák jó eredménnyel műveltetnek	254
23. Az ország elégedetlen a kormánnyal	255
24. A szélaknai szerződéses bányák elfűlnak	257
25. A selmeczi kincstári személyzet állománya	259
26. Körmöczön és Bóczán vizsgálat	262
27. A törökökkel béke kötöttetik	263
28. Intézkedések a biztosok jelentésére	264
29. A bóczai bányaművelés hanyatlak	266

VI.

A Brenner szövetség alakítása. 1571—1583.

1. Miksa bányarendtartása elfogadtatik	268
2. Selmecz város sérelmei	268
3. A kisebb bányák egyesülnek	270
4. A Brenner szövetség	272
5. Az erdők kezelésének és a bóczai bányászatnak akadályai	278
6. A törökök rablásai	279
7. Rubigalli Pál meggazdagodik	281
8. A selmeczi bányák részesei	284
9. A selmeczi bányaművelés élénk	287
10. Rudolf kormánya alatt	291
11. A selmeczi bányák versenye	292
12. Olvasztási költségek	293
13. A bányák állapota 1578-ban	295
14. A rhóniezi vasgyár átvetetik	305
15. Biebertárna emelkedik	306
16. A körmöczi bányák 1582-ben	308
17. A réztermelés költségei	312
18. Rappach és Steinberger biztosok utasítása	312
19. A Brenner szövetséget lefizette adósságait	316

VII.

A Brenner szövetkezet erősödik. 1583—1599.

	Lap
1. A bányák állapota 1583-ban	320
2. Országos sérelnék	332
3. A bányák állapota 1584-ben	333
4. Mindenféle nehézségek	339
5. Törekvések a királyi jövedelem emelésére	341
6. A mivelés Mátyástárna körül élénkül	342
7. A bányák állapota 1588-ban	343
8. A bányák állapota 1589-ben	347
9. Az úrvölgyi mivelés 1590-ben	349
10. A Brenner szövetkezet terjeszti bányabirtokát	351
11. A körmöczi bányák 1591-ben	352
12. A körmöczi bányák veszteségének okai	356
13. Selmeczi költséges bányák	358
14. Úrvölgy és Engelsberg 1592-ben	360
15. Mátyás főherceg vezeti az ügyeket	362
16. Intézkedések 1593-ban	364
17. Mátyás főherceg mint hadvezér	368
18. Miksa főherceg mint hadvezér	372
19. A körmöczi kincst. bányák nagy veszteséggel műveltetnek ...	374
20. A tatárok Besztercebánya vidékét pusztítják	378
21. Haag Dávid főkamaragróf	378
22. A főkamaragróf lemond	381

VIII.

Visszatekintés.

1. Selmecz	385
2. Bélabánya	388
3. Bakabánya	388
4. Újbánya	388
5. Körmöczbánya	388
6. Úrvölgy	390
7. Libetbánya	392
8. Bócza	392
9. Ortut	393
10. Vasgyárak	393

Okmányok.

I. 1459. octóber 16. Mátyás király rendelete az élelmi szerek lefoglalói és a rablók ellen	397
II. 1493. Ulászló király Rozgonyi Istvánnak kutatási és bánya- mivelési szabadságot ad	398
III. 1496. Thurzó János utasítása Lang János bányamester szá- mára	399
IV. 1504. Anna királyné a selmeczi polgárokat feljogosítja, hogy a kémlészt tetszésük szerint választhassák	401
V. 1515. A selmeczi tisztek és munkások bérszabályzata	402
VI. 1518. Szerződés János mesterrel a glanzenbergi vizek eme- lésére	405
VII. 1525. august. 17. II. Lajos megerősíti a selmecziek jogát, hogy kémlészüket választhassák	406

VIII. 1526. Mária királyné válasza egy Selmeczen felállítandó pénzverő tárgyában.....	408
IX. 1535. május 4. I. Ferdinand király utasítása lanwitzi és meseritschi Zdenko számára.....	409
X. 1535. május 4. I. Ferdinand király utasítása Zdenko számára a rézművek tárgyában.....	415
XI. 1539. Dobrawitzky János a glanzenbergi vízemelés tárgyában.....	419
XII. 1541. február 18. I. Ferdinand felhatalmazza a Fuggereket, hogy a rézművek körül található hulladékokat feldolgozhassák.....	421
XIII. 1542. szeptember 5. Ferdinand a rézműveknél királyi bányamestert alkalmaz.....	422
XIV. 1543. július 23. Jelentés a rézbányák állapotáról.....	423
XV. 1546. ápril 20. Jelentés a rézbányák állapotáról.....	442
XVI. 1558. január 1. Utasítás a besztercebányai könyvvivő és pénztárnok számára.....	455
XVII. 1558. január 1. Utasítás a tajovai kohótisztek számára.....	458
XVIII. 1559. július 6. Miksa főherceg rendelete Dóczy Miklóshoz, hogy Schláher Quirint a bányamívelésben ne akadályozza.....	462
XIX. 1560. ápril 10. Utasítás, miképen végeztessék a rézkohókban az olvasztás.....	463
XX. 1564. május 17. Intézkedések a törökök berohanásai ellen.....	464
XXI. 1566. ápril 18. Károly főherceg rendelete Báthory András-hoz, hogy a likawai jobbágynak a réz fuvarozására szorítsa.....	469
XXII. 1568. Körmöcz városa jelentése a vízárvok költségeiről.....	469
XXIII. 1568. január 1. Miksa király Végles várát és birtokát gyarmathi Balassy Farkasnak zálogba adja.....	471
XXIV. 1570. szeptember 21. Szerződés a biebertárnai és wolfschachti társulatok között.....	473
XXV. 1571. január 1. A Brenner szövetség alakulási okmánya.....	475
XXVI. 1571. november 15. A bányavárosok felterjesztése a tőlük kért kölcsön ügyében.....	479
XXVII. 1570. június 23. Károly főherceg rendelete Hirko juhász megbüntetése tárgyában.....	481
XXVIII. 1571. július 13. Az alsó ausztriai kamara rendelete Hirko juhász megbüntetése tárgyában.....	481
XXIX. 1573. december 23. Selmecz városa jelentése az olvasztási költségekről.....	482
XXX. 1574. január 15. Miksa király Rubigalli Páltól kölcsönt kér.....	482
XXXI. 1574. február 27. Az alsó ausztriai kamara rendelete a Rubigallitól felveendő kölcsön tárgyában.....	483
XXXII. 1574. március 9. Rubigalli Pál levele a kölcsön tárgyában.....	484
XXXIII. 1574. február 14. A selmeczvidéki bányák részeseinek kimutatása.....	485
XXXIV. 1577. január 10. Az alsó ausztriai kamara rendelete az olvasztási költségek tárgyában.....	488
XXXV. 1577. január 16. Az olvasztási költségek részletes kimutatása.....	489
XXXVI. 1579. szeptember 10. Ernest főherceg rendelete a bányavidéken levő földbirtokosokhoz.....	489

	Lap
XXXVII. 1580. octóber 29. Maiténi László levele Selmecz váro- sához.....	490
XXXVIII. 1583. szeptember 28. A Brenner szövetség kéri, hogy a művek igazgatása neki átadassék.....	491
XXXIX. 1588. márczius 17. Rudolf király bérbe adja Maiténi Lászlónak a zólyomi és dobronyivai várakat és ura- dalmakat	493
XL. 1592. ápril. Az engelsbergi bányarészesek panasza Illés- házy ellen	497
XLI. 1597. július 24. Wagn György ajánlata a Liptómegyé- ben nyitandó bányák tárgyában	501

I.

BEVEZETÉS.

1383-ig.

I. Helyszini és földtani vázlat.

Az alsómagyarországi bányavidék Bars, Hont, Zólyom, Liptó, Thúrócz és Gömör megyéknek azon részét foglalja magában, mely a Garam folyó mentében fekszik.

A Garam e vidék vizeinek főmedre, Breznóbányától (1406 láb tengerfeletti magasság) Ujbányaig (538 láb tengerfeletti magasság) 13 mérföld hosszúságra 868 láb esése van, tehát $100\text{-ra} = 0.25$.

Legfelsőbb részén folyásának iránya Besztercebányaig a nyugattól csak kevéssé tér el, Besztercebányán egészen délre fordul Zólyomig, itt pedig derékszögben nyugatra Szentkeresztig, hogy azután délnyugati főirányban folytassa tekervényes pályáját.

Északkeleti felső részén a medrét szegélyző magas őshegységekből hatalmas patakokat vesz fel magába, észak felől a Jaraba, Bisztra, Waiszkova, Jaszena és Mostenitz patakokat, délfelől pedig a Rohozna, Schwarzwasser, Zerrenbach, Kamenisti, Pecklo és Hutna patakokat. Besztercebányánál ömlik belé az északi dolomit hegységekből származó Bisztricza, Zólyomnál a keletről jövő Szlatina és a délről beágazó Nyerencza. Ezeken kívül beleömlenek a balparton a kozelniki, szklenói, vihnyei, hodrusi, richnyói patakok; a jobb parton pedig a jalnai, körmöczi, Lutilla és zsarnóczai bővizű patakok, meg nem említve a számtalan csekélyebb vizű patakoeskákát.

A nagyobb völgyek mindegyikének van legalább egy olyan ága, melyben a bányamívelés nyomaira akadhatunk, de azon tevékenység, mely valaha e völgyek magányát megélénkítette, kevés kivétellel megszűnt, és néma csend honol

ott, hol azelőtt a bányász kalapácsütései hangzottak. A Jaraba, Bisztra, Waiszkova, Jasena, Mostenitz, Rohozna, Schwarzwasser, Kamenisti és Zerrenbach völgyeiben szünetel a bányamívelés, csak a Garam fővölgyében és Waiszkován meg Mostenitzon állanak még vasfinomító kohók. A vasgyárak, melyeket a régi bányászok csak mint fát fogyasztó szükséges rossz intézeteket kényszerűségből türtek magok mellett, századunk elején korlátlanul uralkodtak a rengeteg erdők felett, most pedig az erdők uralkodnak felettök, és csak hulladékot s máskép nem értékesíthető fát engednek általok feldolgoztatni. Libetbánya vidékén is találunk még a Pecklo és Hutna völgyekben csekély vasbányákra és egy kis vasgyárra, de a régi nevezetes rézbányáknak csak kopár hányói mutatják egykori terjedelmeket.

A Bisztricza völgyében, Úrvölgyön, Sandbergen és Óhegyen van ugyan még bányamívelés, de távolról sem hasonlítható össze azon világhírű, nagyszerű bányászattal, mely ott régente üzetett és melynek terményei nyugati és déli Európa iparának szolgáltatták a rézanyagot.

Megszűnt az ortuti higanybányászat, szünetelnek a Pojnik vidéki vas és ólombányák, és a Szlatina völgynek egy mellékágán Kalinkán volt kénbánya. A régi berzencei vasbányáknak és vasgyárnak nyomát is alig lehet már látni; de Körmöcz és Selmecz körül még mindig jelentékeny a bányászat, habár fénykorát már túlélte is. A kozelniki, szklenói, vihnyi és hodrusi völgyekben sok elhagyott bányának és feldolgozó műhelynek romjai találhatók, de találhatók teljes üzemben levők is, hasonlóképen a körmöczi völgyben; a zsarnóczai völgyben teljesen megszűnt a bányászat, valamint Bakabányán is; de Ujbányán még folytatja a fennállhatásért való küzdelmet.

Ezekén kívül még a Nyitra, Turócz és Vág mellék-völgyeiben is találunk bányák nyomaira, melyek azonban csak a történelem-előtti időkben bírhattak némi jelentőséggel, de mióta írásbeli hagyományaink vannak, többnyire szüneteltek és jelentőségre nem vergődhettek.

Nem feladatom itten a Garam vidékének részletes földtani szerkezetét leírni, tájékozás végett csak annyit akarok megemlíteni, hogy a Garam észak-keleti részén, medrének mindkét partját granit, gneisz és őspalák fogják körül; a jobb parton a Djumbir havas gerince vonúl végig, melynek legmagasabb csúcsa 6480 lábra emelkedik, és Luzsnától Boczáig 5 mérföldnyi hosszúságban egy tömegben elnyúlik; oldalait a Garam felé gneisz, csillámpalák és agyagpalák fedik; ezekben voltak a jarabai, strebornai és jassenai arany és ezüstbányák. A bóczai bányák a gránittömzs keleti végén, a magurkai bányák pedig annak nyugati végén vannak, és főképen

aranyat és antimont termeltek s részben most is termelnek. Nyugat felé csak a Nyitra völgyének keleti és nyugati hegyeiben Német-Próna vidékén emelkednek fel ismét kisebb granit és gneisz tömegek, melyeknek lábainál valaha aranymosások voltak.

A Thúrócz völgye és Luzsnya között 4 mérföldnyi terjedelemben dolomitok a kréta és triasz korszakból uralkodnak, meredeken kiálló sziklafalaikkal vadregényes völgyeket képezvén; e mészképződmények Óhegy, Sandberg és Úrvölgy környékén helyenkint el vannak mosva és az alattok fekvő quarzit, grauwacke és gneisz kilátszanak; e hegységben különösen Sandberg és Úrvölgy között nagyszerű rézérczlerakódások képződtek, és a XVI-ik század legnevezetesebb bányászataira anyagot szolgáltatottak. Breznóbányától Besztercebányáig mintegy $\frac{3}{4}$ mérföldnyi szélességben a Garam és az említett hegyek között triasz, eocén és tertiár rakodmányok fekszenek, hasonló korszakú kőzetek találhatók a Garam balpartján és egészen Zólyomig, csakhogy nagyobb szélességben, mint a jobb parton, mert néhol, mint Rhónitz és Libetbánya azután Lipese és Besztercebánya közt, két mérföldnél is nagyobb a szélességök.

Besztercebányától Zólyomig a Garam mindkét partján $\frac{1}{2}$ mérföld szélességű diluvialis rakodmányok vannak, melyek Szliácstól és Zólyomtól messzire benyúlnak a Szlatina völgyébe. Diluvialis és tertiár képződmények találhatók még kisebb terjedelemben Dobronyiva és Tót-Pelsőcz közt, Korpona mellett, Selmecz és Bélabánya közt, és mintegy négyzetmérföldnyi terjedelemben a Szentkereszti völgyben.

A Garam balpartján Polomkától kezdve Losonez felé Lónyabánya és Szinóbányáig egy hatalmas gneisz és őspala tömeg nyúlik le, melynek legmagasabb csúcsa a Vepor 3978 lábra emelkedik, és északi és déli oldalán is több vasércz-telepeket tartalmaz.

A Garamvidék többi részét különféle trachytok fedik.

A Garam balpartján a Rohozna és Schwarzwasser patakok közötti Korenovo hegyhátat trachyttuff, a Vepor hegy csúcsát pedig andesittrachyt képezi. A Jaszenahegy és a Polana hegység is részint andesit, részint trachyttuffok és conglomeratokból áll; a hol e trachytok a palával, quarzittal vagy dolomittal érintkeznek, rendszeren vasércz fekszik közöttük; a Szlatina pataktól és Garamtól délfele fekvő egész területet — az említett dobronyivai, korponai és selmeczi kisebb diluvialis és tertiár rakodmányokon kívül — mind trachytképződmények fedik; a Javora hegy andesit tömegeit nagymennyiségű tuff és conglomerat tömegek környezik, nyugat felé pedig Béla-

bányától Bakabányaig a Garammal párhuzamosan mintegy $\frac{1}{2}$ mérföld széles zöldkőtrachyt-tömeg vonul: fekvő helye azon érczerakódásoknak, melyekkel a selmeczi bányászat ősidőktől fogva foglalkozik. E zöldkőtrachyt keleti szélé mellett Selmecz és Bélábánya között egy bazalt csúcs emelkedik ki; nyugati szélén pedig a hodrusi és vihnyei völgy között a hegy keleti felét syenit, quarzit és palák képezik, míg nyugati fele a Garamig ismét trachyt és trachyt-conglomerat.

A Garam jobb partján Polomkától le Besztercebányáig nincs trachyt sehol, azonban a Bisztricza pataktól és a Besztercebányán dél felé forduló Garamtól nyugatra, az említett fiatalabb korú rakodmányokkal mindenütt trachyt vagy trachyt-conglomerat és tuff határos; e trachyttömeg felhuzódik észak felé a stubnai fűrdőig, nyugat felé pedig a handlovai és lutillai völgyig terjed, és körülfogja a Körmöczön feltűnő mintegy egy mérföld hosszúságú és $\frac{3}{4}$ mérföld szélességű zöldkőtrachyt tömzsöt, melynek telérein bányáskodik Körmöcz századok óta.

A Lutilla és Handlova patakok közötti keskeny vízválasztó összeköti az említett trachyttömzsöt egy másikkal, mely Privitz felett kezdődve 1— $1\frac{1}{2}$ mértföld szélességben északról délfelé levonul 7 mérföldnyire Aranyos-Maróthig, magaslatait andesitok képezik, és ennek lábainál trachyttuffok, conglomeratok és rhyolithok terülnek el; e nagy terjedelmű hegyekben csak a zsarnóczai völgyben Pila mellett volt egykor bányamívelés, mely már megszűnt, és Újbánya mellett van most is egy kis terjedelmű bánya, melylyel a régi mívelésnek maradványai kerestetnek.

Újbányával szemben a Garam balpartján van Magospart s egy fél mérfölddel feljebb Rudnó, melyeknek bányái a Selmechről levonuló zöldkőtrachytban voltak, de már felhagytak, valamint a bakabányaiak is.

A Garam völgyének ezt a részét, melynek vázlatát rajzolni fennebb megkísérlettem, mindenütt magas hegyek körítik, s most már ennek daczára vasút vonul rajta keresztül, Losoncztól jöve Zólyomnak s innen rövid távolságra a Garamot követve felkanyarodik azután Körmöcz felett a Jánoshegyre, hogy onnan Stubna felé leereszkedjék; Zólyomtól a vasútnak egy ága Besztercebányáig vezet s várja, hogy a Garam völgyében tovább folytattassék s az ottani jelentékeny vasiparnak utat nyisson a világra. Egy másik ága pedig a vasútnak a kozelniki völgyön emelkedik fel Selmeczig s habár csak keskeny vágányú, mindazonáltal rendkívül jó hatású a selmeczi bányászat szorúlt viszonyainak enyhítésére.

Mostan tehát Selmecz, Körmöcz és Besztercebánya, a vidék három főpontja a vasúti közlekedés előnyeit élvezheti;

de nem így volt ez régen; a bányavidék egy pár száz évvel ezelőtt igen nehezen volt megközelíthető, és akár merről jött legyen az ellenség, a szűk völgyekben könnyen útját állhatta egy csekély számú védő sereg és be nem bocsátotta, ha nem akarta. Szerenéséje volt ez a bányavidéknek, ámbár kisebb csapatok fosztogatásaitól, és pusztításaitól így sem menekült meg, de ha jobban nyitva van, bizonyosan teljesen elpusztítaták a török idők alatt.

Főképen 4 út állott akkor nyitva a bányavidékre: a legkényelmesebb délnyugat felől a Garam völgyében felfelé Ujbánya mellett vonult el; ennek az útnak fő védő helye a lévai vár vala; mindazonáltal sokat szenvedett Ujbánya és Magospart a törököktől, valamint Bakabánya is, mely fapalánkkal volt körülvéve, és rendes őrséggel ellátva. A Garam völgyén fölfelé haladva a zsarnóczai, revistyei és saskői kisebb várkastélyokat találta az ellenség, azután pedig a zólyomi jelentékenyebb erősséget, melynél a délkelet felől Fülekről s Losonezról jövő útvonallal találkozott. Ennek az útvonalnak fő védő helye a füleki vár volt, és közelebb Zólyomhoz a véglesi várkastély.

Besztercebányára északkelet felől egy harmadik út vezetett, melynek legszélsőbb őre a murányi vár, és közelebb a lipcei várkastély vala.

Körmöcz maga már a tatárjárás idejében falakkal s tornyokkal védett zárt város vala, és elégségesnek tartották Lengyelországból jövő útjának védelmére a lipcétől és likavai várkastélyokat.

Selmecztől délre a mellékvölgyek bejáratait védelmezték némileg a szitnyai és csábrági várkastélyok.

Mind e védőhelyek őrségének fentartása nem csekély áldozatába került úgy a kormánynak, mint a bányavárosoknak, hasznuk azonban néha igen csekély vala, mert a várak kapitányai kényelmesebbnek találták a bányász népet zsarolni béke idején, mint a töröknek, tatárnak útját állani, és veszedelem idején rendszeren a várakba bezárkóztak, bántatlanul hagyván a bányavárosok vidékén kóborló kisebb nagyobb csapatokat, kik főképen a falusi népségnek rendkívüli károkat okoztak. Selmecz és Körmöcz nem szenvedett tőlök közvetlenül, de Ujbányát, Bakabányát és Bélabányát többször kirabolták, sőt 1606-ban Besztercebányát is felégették.

Selmecz és Körmöcz között a szklenői és szentkereszti völgyön át történt a közlekedés; a legrégebb időkben azonban volt még egy másik út is, mely Bélabányáról Moesáron át vezetett Jalnára; ennek az útnak nyomai az erdőkben helyenkint ma is láthatók, és a nép azt Mátyás király útjának nevezi;

de hogy mikor és miért hagyatott fel, arról nincsenak hagyományaink.

Körmöcz és Besztercebánya között is létezett és ma is létezik egy rövid út a Sohler völgyön fel a hegyre, és a tajo-vai völgyön le Besztercebányára; ez az út Görgey seregének átvonulása által nevezetessé lett a forradalom alatt.

A bányavárosok északi irányban Teschennel és Krakkóval közlekedtek leginkább; ez az út régebben Körmöczön át ment, de midőn Thurzó átvette a besztercebányai rézbányákat, a Bisztricza völgyében csináltatott egy rövidebb utat, mely miatt a körmöcziekkel sok baja volt.

2. A régi bányászat nyomai.

Igen valószínű, hogy a Garam vidékén már a honfoglalás előtt műveltettek bányák, ámbár bronzkori leletek e vidéken nem ismeretesek; de a quádok és wendek bányamívelő nép valának, a patakok hordalékaiban előforduló aranyport, valamint a kibúvásokön jelentkező termés-aranyat, ezüstöt és rezet könnyen észrevehették és megnyerhették. Bizonyára készítették fegyverre való aczélos vasat is közvetlen a vasérczekből, és magok készítették a bányamíveléshez szükséges vas és aczél szerszámokat; a nemes fémeknek nagy értéke és az élelmi szerek olesósága s bősége lehetővé tette, hogy csekély termelés mellett is megélhettek.

Anonimus elbeszélése szerint a honfoglaló magyarok már *Bana* vagy *Bánya* várát itt találták, melyből később *Selmecbánya* keletkezett, — Selmecen tehát már akkor a többiekhez viszonyítva jelentékeny bányák léteztek, melyeknek művelői nagyobb községgé alakultak, és védelmükre várfalakat építettek.

Honfoglaló őseink előtt sem volt idegen a bányászat, — bizonyítják ezt azon régi bányászati maradványok, melyek Ázsiában szétszórva találhatók oly vidékeken, hol a magyarok egykor laktak.

Úgy látszik, hogy a garamvölgyi ős lakók nem állottak ellent a foglalásnak, valószínűleg önként meghódoltak, és birtokukban hagyatott a hegyes erdős terület, hol békében folytathatták megszokott foglalatosságaikat.

Hogy a bányamívelés hazánkban a vezérek korában sem szünetelt, bizonyítja ama határozott tudósítás, mely szerint a magyarok és morvák, mint szövetségesek 953-ban Csehországban Zdier és Czaslau vidékét elfoglalták, és ott tíz évig bányákat műveltek, s ez idő alatt onnan a magyarországi bányák művelésére is küldöttek embereket. Csak nagy nehezen és sok

vérontással sikerült őket onnan tíz év múlva Magyarországra visszakergetni¹; valószínű, hogy ekkor sokan jöttek velük és a legközelebbi bányavidéken, Selmecz, Körmecz és Beszterczebánya körül telepedtek².

Azon alkalommal, midőn a hon elfoglalása után az országos intézmények szerveztettek, szó sem lehetett a bányászatról; mert midőn a birtokviszonyok rendeztettek, és az egyes nemzetségek szállásaikat kinyerték, a honfoglaló nemzetségek csaknem kizárólag a síkságon telepedtek le, hol bányászat nem volt.

Szent István korában, midőn a királyi hatalom teljes kifejtést nyert, és ezzel karöltve a nemzetségek szállási birtoka egyéni földtulajdonná alakult át, az ország területének nagy része a király szabad intézkedése alá tartozott és az erdők használása, valamint a földalatti termények, a mennyiben a földbirtokosok akkori gazdasági szükségleteihez nem tartoztak, szintén a királyi hatalomnak maradtak alá vetve³.

Az erdőkre nézve az aranybulla 22-ik czikke adta meg később a földbirtokosoknak a teljes tulajdont, de a földalatti terményekre nézve ilyenmő elhatározások nem állapítottak meg, és így ezek a tulajdonképi bányászat rendezésének lettek tárgyai.⁴

A királyok hatalma bányászati ügyekben az árpádházi királyok korában alig volt törvényesen korlátolva. A bányászat ügyeinek intézésénél akkortájtban általán véve csak pénzügyi és magánjogi érdekek szolgáltak zsinórmértékül. Közgazdasági érdekekről szó még nem igen lehetett, s valahányszor gazdasági kérdések merültek fel, ezek mindig a magán gazdaság köréhez számítottak, és magánjogi felfogás alá estek. Általán véve csak annyiban találtatott a bányászat rendezése szükségesnek, a mennyiben az érvényben álló többi intézményekkel összehangzásba hozathatott. Ez a nyugateurópai országokban a feudális formák alkalmaztatása által történt, és eredménye az u. n. *Jus Regale Minerale* lett, melynek elfogadása azonban több helyütt s nálunk is sajátságos nehézségekre talált.⁵

Királyaink eredetileg az országban levő bányákat kizárólag birták, utóbb azonban a bányászat feletti hatalmokat legalább részben, s névszerint a mennyiben a bányák jövedelmet hoztak, különféle okoknál fogva egyes hatalmasabb birtokosra ruházták át. A bányászok ez által kárt ugyan nem

¹ Wenzel Gusztáv. Magyarország bányászatának története. 18. lap.

² Kachelmann János. Das Alter und die Schicksale des Schemnitzer Bergbaues. 16. lap.

³ Wenzel Gusztáv id. m. 21. lap.

⁴ Wenzel Gusztáv id. m. 21. lap. ⁵ U. o. 19. lap.

szenvedtek, mert a magánosok követték a királyok példáját és pártolták a bányamívelőket, de a bányászat közviszonyai rendezve nem lévén, nehézségek támadtak, melyek csak az Anjou királyok alatt egyenlítették ki.¹

Természetes, hogy ilyen körülmények között bányászatunknak csak nagyon kevés írott nyomait találhatjuk azon korból, melyből törvényeinken kívül írott emlékeink alig maradtak, és csak bányászatunk közvetett eredményeiből következtethetünk arra, hogy ezen időben is csakugyan létezett.

Igy például az ausztriai örgrófság és későbbi hercegség alakulása után Hamburgban, Steinnál, s Bécsnek emelkedése után itt is alkalmazott vámszabályokból értesülünk, hogy a Magyarországgal üzőt kereskedés ezikkei között előfordult a réz, ón, ólom, vas és só. Az 1190. és 1192-ben Ottokár stájer és Lipót ausztriai hercegek által Steinra nézve megállapított vámszabály szerint egy mázsa *ón* után 12 denár, egy mázsa *réz* után 6 denár, egy mázsa *ólom* után 2 denár, egy mázsa *vas* után 2 denár stb. vám volt fizetendő.² Az *arany* és *ezüst* mint pénzverés tárgyai, ki voltak zárva a forgalomból és kivitelök az országból tiltva volt.

E fémek közül csak az *ón* volt olyan, mely valamely külföldről hozatott be; a többi csak hazai termény lehetett, mert ha bányászat létezett, azokat termelni kellett, mivel e fémek mindig többen együtt fordultak elő az érczekben úgy, mint most is, és ha az arany vagy ezüst megnyerettet, meg kellett nyerni a vele együtt előjövő rezet vagy ólmot is.

Már pedig arany- és ezüstbányák voltak akkor is a Garam mellett; ezt bizonyítja a Garam melletti szent benedeki apátság 1075-iki alapító levelében felemlített „locus qui dicitur hungarice Aranyos, latine autem aureus“, valamint az esztergomi káptalannak egy 1228-diki kiadványa, hol Bars megyében a régi határpontok közt egy „argenti fodina“ van följegyezve.³

3. A tatárjárás után újra ébred a bányaipar.

A bányamívelés jogi alapja hazánkban a királyi hatalom lévén, a földalatti birtokra nézve egyedül a király intézkedései szolgáltak zsínórmértékül; a művelés maga pedig inkább a szokás, mint a törvény alapján üzetett. Főfontossággal bírtak a királyi privilegiumok és rendeletek is, melyekkel már árpád-házi királyaink is biztosították és védelmezték a bányamívelőket, minden háborgatás ellen.

¹ Wenzel Gusztáv id. m. 21. lap. ² U. o. 23. l. ³ U. o. 24. lap.

A királyok oltalma és pártfogása alatt, és a bányásznép szorgalma következtében Selmecz, Körmöcz és Besztercebánya már a tatárjárás előtt nevezetes bányavárosokká lettek, és a királynak nevezetes jövedelmet hajtották; bizonyítja azt II-ik Endre királynak 1217-ki okmánya, melyben Bana (Selmecz-bánya) jövedelmeiről intézkedik,¹ és hogy Selmecz városa 1224-ben a beteg bányászok számára egy kórházat épített ott, hol később a városnak úgynevezett alsó kapuja volt.²

De a bányászat fejlődését megakasztotta azon rettenetes csapás, mely közel volt hozzá, hogy megsemmisítse az egész nemzetet, s pusztává tegye az egész országot.

1241-ben mint egy felhőszakadás hullámai ömlöttek Batu khán megszámlálhatatlan tatár csapatjai a kárpátokról le a sík földre, halált, vészt s pusztulást hordván magokkal.

IV. Béla király már néhány évvel előbb értesülve volt a közeledő veszedelemről, de hasztalan vala minden fáradozása, hogy segítséget kapjon. Hogy a veszélyes körülmények között kinstárát jobb karba állítsa, már 1239-ben engedelmet kért a pápától, hogy az ország közjővedelmeit a zsidóknak és izmaelitáknak bérbe adhassa.³

Védő intézkedései az országban sikertelenek maradtak, és a veszedelem készületlenül találván a nemzetet, a szerencsétlen emlékü mohii ütközet után oly kétségbeesés és rémület fogta el a legjobbakat is, hogy ellenállásra alig gondolt valaki, és a dühös ellenség kénye kedve szerint pusztíthatott.

Batu khán még Kiewnél megosztotta seregét, egy részt Lengyelországra, egy másikat Moldvára és Erdélyre küldött, a harmadikat maga vezette Magyarországra.

A Lengyelországba indított sereg vezére Peta khán márczius 18-án egy véres ütközetben leölte a lengyel nemeség virágát, s a pusztítást és öldöklést Lengyelországon keresztül vivén Morvaország nagy részét is feldúlta, s innen levonult Magyarországra,⁴ hol a Sajó melletti ütközet után Batu khánnal egyesült.

Ezen, Morvaországból jövő tatár csapatok dúlták fel 1241-ben a Garam vidékét; Selmeczet, Bélabányát, Zólyomot, Korponát s Besztercebányát kirabolták, leégették, s a lakosokat felkoncizolták és annyira elpusztították az egész vidéket, hogy 3 évig azután szünetelt minden bányamívelés.⁵

¹ Wenzel Gusztáv id. m. 34. l.

² Kachelmann J. Das Alter und die Schicksale des Schemnitzer Bergbaues. 59. lap.

³ Horváth Mihály. Magyarország történelme II. 16. lap.

⁴ Ugyanott 24. lap.

⁵ Kachelmann J. Geschichte der ung. Bergstädte II. 104. lap.

A veszedelmet szerencsésen elkerülte Kőrmöcz városa, mely már akkor falakkal védett és zárt város vala; Kachelmann János szerint a pávák árulták volna el lármájokkal az álomba merült lakosoknak a tatárok jövetelét, s így sikerült az ellenség rohamát visszaverni, és a város mentve volt.

A szerencsétlen király a mohii csatából Thúróczba menekült és Znióban a Forgách nemzetség várában megpihenvén, Pozsonyba, s onnan Fridrik hercegtől meghivatván Hamburgba ment, hol Mária nejével és István fiával találkozott, később pedig a tatárok elől Dalmátiába menekült.

Midőn a tatárok visszavonultak, a király is haza jött, és nagy erélyt és tevékenységet fejtett ki az elpusztult ország helyreállításában.

1245-ben a király sok városnak, ezek között Selmecznek, Zólyomnak s Korponának privilegiumait megerősítette s újabbakkal pótolta.

Ez alkalommal Selmecz város szabadságai és jogai határozottabb alakot nyertek. A IV. Béla által megújított privilegiumok eredeti példánya elveszett ugyan, de másolatának töredékei fenmaradtak, és alapot nyújtottak a selmeczi városi és bányajogok feljegyzésére. A selmeczi bányajog lett, Kőrmöcz és Ujbánya kivételével, a többi alsó magyarországi bányavárosnak is közös joga.¹

E szabadalmi okmánynak első része a városi polgári szabályokat és jogokat foglalja magában, második része pedig a bányamívelés szabályait tárgyalja.²

E szabályok szerint 3 rőf = 1 lachter (öl) és 7 lachter = 1 Lehen (adomány).

A harmadik czikk határozata szerint: a ki egy érintetlen hegységben bányát nyit, és abban érczet talál, és azt a város tanácsa és a bányamester előtt 3 márka ezüsttel bebizonyítja, annak adományoztatik a telér csapása szerint a lelő ponttól előre és hátra három és fél lehen, tehát összesen 49 öl, szélességül pedig a fedübe 1 lehen és a fekübe 1 lehen. Minden ilyen 7 adománynyal bíró telekben legalább 3 aknának kell lenni s. a. t.

1255-ben megengedte IV. Béla, hogy a Bisztricza mellett levő bányásztelepek Hermanecz, Ulmanka, Jakabfalva, Rudlowa, Szászova, Kosztivjarszka s. a. t. mivel a régi Besztercebánya várost a tatárok elpusztították, egy *villa nova*-t építhessenek, és annak városi privilegiumot adott, melyet

¹ Wenzel Gusztáv id. m. 34. lap.

² Kachelmann J. Geschichte der ung. Bergstädte. II. 187. lap.

1271-ben V. István, és azután a többi királyok is megerősítették ¹

Besztercebánya közvetlen közelében bányák nem voltak soha, hanem létezett már ezen időben az óhegyi *haljári* vagy *holarota-i* bányászat, és a feljebb a hegyek közt Ürvölgy felé fekvő *sandbergi* bányászat, melyeknek jelentékenységeről tanúskodnak az említett s hozzá tartozó telepek.

1270-ki május havában meghalt IV. Béla, és 2 év múlva V. István is, ki az országglásban reá következett, és rövid uralkodása alatt is talált alkalmat a bányaiipar előmozdítására, ámbár az ennek fejlődésére szükséges béke és rend az országban hiányzott.

Stájerországból kiszorítottván V-ik István, onnan bányászokat hozott magával, kik a Garam melletti bányahelyeken letelepedtek, 1271-ben Besztercebánya mellett volt Lipesen, 1272-ben pedig a Garam melletti szent Benedeki klostromban. A selmecziek ez időben kezdték építeni a Sz. Mihály kolostort.²

A királybóczai bányászat legrégibb okmánya V. Istvántól származik, ki 1271-ben a bóczavölgyi szászoknak szabadságait újból megállapította: „Postremo ipsis petentibus hanc concessimus gratiam, quaerendi mineras, et metalla in montanis inventa tollere, et suis usibus applicare“ sat.³

4. Könnyelmű uralkodás.

V. István után következett kiskorú fia IV. László, ki helyett anyja, a kún származású Erzsébet királyné és bizodalmas embere Pektári Joachim főtárnokmester uralkodtak.

A cseh Ottokár ellen vívott dicsőséges harcok daczára az ország belviszonyai ezen időszakban a kormányzók gondatlansága és az ifjú király könnyelműsége, valamint az urak önzése és viszályai következtében a legszomorúbb állapotra jutottak; a legiszonyúbb zavarban sínylett az egész ország; a várak, melyek a tatárjárás óta nagy számmal emelkedtek, jobbára rabló várakul szolgáltak féktelen uraiknak, kikkel a rablásban vetekedtek a kúnok. — „Lázongó mozgalmak s kegyetlen polgárháború dúlnak az országban — ügymond III. Miklós pápa egy 1278-ki levelében, — a királyi kormány tekintélye süllyedve lévén, nem csak a hívek javai pusztítottak, hanem az egyháznak jogai is megsértetnek“.⁴

¹ Wenzel Gusztáv id. m. 53. lap.

² Kachelmann J. Das Alter und die Schicksale des Schemnitzer Bergbaues 64. lap.

³ Wenzel Guszt. id. m. 69. l.

⁴ Horváth Mihály id. m. II. 101. l.

És a mily zavaros volt az ország állapota, oly homályos annak története is ezen évek alatt.

A selmecziek bevégezték klastromuk építését, és 1275. január 19-én átadta azt a templommal együtt Hallmann bíró a Dominikánusoknak. A szepességi bányászatra nézve, többször intézkedett a király, és azon évenkénti 100 márka ezüstöt is, melyet vezeklésül 1280-ban a szegények számára felajánlott, a göllniczi bányák jövedelméből utalványozta.¹

Liptóban Szentiványi-Bóczán a király Bogomér comest ruházta fel azon szabadalommal, hogy birtokán csak ő moshasson aranyat: „ut nullus in terra sua metis certis distincta et specialiter in aqua et fluvio Bocha vocato aurum quaerere vel lavare, vel aliud aliquod opus exercere audeat, vel praesumat, nisi ex licentia et voluntate Comitis Bogomeri antedicti“.²

Ugyan e Bogomer Comes alapította a Garam mellett Nádas, Wezwereys, Bobroch, Wazyeh, (Baczuch) és Csorba telepeket, és 1286-ban nemességet nyert. 1280-ban a király Beszterczebánya vidékén mulatott és vadászott, s ez alkalommal Péternek, Mikó fiának, egy szép paripáért Hay községet Thúróczban adta zálogul, Németi községet pedig Erden comesnek zálogosította el egy 200 ezüstmárka értékű fakó paripáért.³

A könnyelmű fiatal király 1290-ki július 10-én a kúnok által orozva megöletett.

Az utána következett III. Endre nagy gonddal és eleinte jó sikerrel fogott az ország rendezéséhez, s midőn a trónkövetelőket legyőzte, s vetélytársaitól megszabadult, az ország belügyeinek szentelte egész tevékenységét.

1295-ben a felvidéket, Zólyomot, Thúróczot, Liptót sat. személyesen is beutazta, hogy az urak által elfoglalva tartott koronai javakat s más jövedelmeket mik László gondatlan-sága miatt megesőkkenek, némileg vissza szerezze.

Ez évben említetik Demeter főispán, okmányában legelőször Körmöcz, mint „*villa Keremnice*“.⁴

Ez a Demeter egyszersmind pozsonyi főispán és ugyanaz volt, a kire 1298-ban az Albert osztrák herczeg segítségére küldött tetemes hadnak vezérletét bízta a király, és kinek közreműködése a győzelmet nagyon elősegítette.

Midőn azonban a király a főurak visszaéléseit és zsaro-

¹ Kachelmann J. Das Alter und die Schicksale des ungarischen Bergbaues 65. l.

² Wenzel Gusztáv id. munk. 70. lap.

³ Kachelmann id. munk. 68. lap.

⁴ Wenzel Gusztáv id. munk. 45. lap.

lásait határozottabban megszüntetni és büntetni kezdette, ezek ellene fellázadtak, s látván, hogy a király nem mer ellenök teljes erővel fellépni, az országban dúló pártoskodás és féktelenség ismét a régi fokra hágott.

Ily szomorú állapotokban hagyta az országot III. Endre, az Árpádház utolsó férfi sarjadéka, midőn 1301. január 14-én meghalt.

Erre azután 7 évig a legnagyobb fejtelenség uralkodott az országban, ez idő alatt Cseh Venczel, Bajor Otto, és Róbert Károly csak névleg voltak királyok, és nevök alatt az urak saját érdekekben korlátlanul gazdálkodtak; trencsényi Csák Máté tartotta hatalma alatt a felföldet a kárpátoktól Komáromig, s az ő kezében voltak a garamvidéki bányák is.

5. Róbert Károly erélyes kormányzása.

1307-ben végre az országgyűlés Róbert Károlyt választá királynak, ki első feladatának tartá, hogy az országban a megbomlott rendet helyreállítsa.

1308-ban az országgyűléssel egyetértőleg rendelte, hogy a törvénytelenül lefoglalt királyi s királynéi javak három hónap lefolyta alatt visszaadassanak, különben egyházi átokkal fognak sújtatni az illetők.

Azok között, kik a királyi javakat jogtalanul élvezték, a leghatalmasabbak egyike trencsényi Csák Máté vala, ki hűséget ígért ugyan a királynak, de a kezén lévő javak visszaadásáról hallani sem akart; megvetve a király tekintélyét, fejedelmi hatalmat gyakorolt a Vág völgyön s Komáromtól a Szepességig. Számos várában több ezernyi serege volt fegyverben, s királyi módra nádorral, kincstartóval, s más főtisztékkel környezteté magát. A lefoglalt egyházi s királyi javakból s a népre önkényesen vetett adókból roppant kincseket gyűjtván össze, trencsényvári udvarában valóban királyi fényt üzött, mely Károly udvarának fényét messze túlhaladta.¹

Károly sikertelennek találván többszöri békés intéseit és fenyegetéseit, valamint az egyházi átkot is, kénytelen volt fegyverrel törni meg a főúr féktelenségét, és hadat vezetett ellene, s 1312. június 15-én Rozgony mellett egy véres csatában teljesen megverte Csák Máté seregét, és Zemplén, Abaúj és Sáros megyében volt birtokait elfoglalván, ott a békét helyre állította.

Csák Máté óvakodott ezentúl a királylyal ellenkezni, s nyugodalmasabban viselte magát haláláig, mely 1318-ban történt.

¹ Horváth Mih. id. munk. II. 173. lap.

Halála után hívei a király hűségére tértek, vagy egyenkint legyőzettek.

Mivel a Garam melletti vidék is Csák Máté hatalma alatt állott, valószínű, hogy a bányavárosok nem kevésbé járultak a főúr kincseinek gyarapításához; határozott híreink azonban nincsenek ezen korból, tehát feltehetjük, hogy zsarnoksága mégis tűrhető volt, és a bányászat fennállását nem veszélyezteté.

A király 1319. óta mind nagyobb tevékenységet kezdett kifejteni kormányában. Szerencse volt az országra nézve, hogy a hol kellett, tudott is erélyes sőt szigorú lenni; s a hol kellett, tudott lenni eszélyes és türelmes; mindezek felett pedig rendező tehetséggel is megáldotta őt az ég.¹

A bányászat érdekében kifejtett tevékenységének nyomaival is találkozunk már ez időben.

Bakabánya 1321-ben királyi bányatelepítvény volt, melyhez a köröskörül egy mérföldre terjedő környék tartozott. Károly azt ezen évben Gyula és Endre Hazlaw lévai gróf fiainak adományozta.²

Besztercebánya vidékén is jó eredménnyel műveltethettek a bányák, mert a városban egy nagy templom építéséhez kezdtek, és a templom építési költségeinek fedezhetése végett 1323-ban Donch lovag Avignonban a pápától búcsútartásra való engedelmet nyert.

A Donch vagy Danko család birta a XIV. és XV-ik században Besztercebánya körül Anthonydorf, Jakobsdorf, Windischdorf és Dayczendorf telepítvényeket; Antalfalva Szászfalvának is nevezetett. 1324-ben Boleszló esztergami érsek megerősítette a búcsúlevelet, és hozzájárult a templom építéséhez; 1332-ben János besztercebányai plébános szerzett búcsúengedélyt, melyet Telegdi Csanád esztergami érsek megerősített; 1335-ben pedig Károly Miklós besztercebányai gazdag és bírónak polgár szerzette a templomépítés költségeinek fedezésére a búcsúengedélyt; ennek atyja Péter már előbb Besztercebányán kórházat és templomot alapított.³

A bóczai bányák is üzemből lehettek ezen időben, mert 1324-ben a király megerősíté a királybóczaiak szabadalmait, és 1337-ben nekik egy erdőt adományozott.⁴

A király elejétől kezdve gondoskodott, hogy a bányák szorgalmasabban műveltesse, sőt arra is volt gondja, hogy a magánosok birtokain új bányák nyitassanak. Eddigélé, ha

¹ Horváth Mih. id. munk. II. 192. l.

² Wenzel Guszt. id. m. 40. l.

³ Ipolyi Arnold. Besztercebányai műemlékek. 14. l.

⁴ Wenzel Guszt. id. m. 70. l.

magánosok birtokán ércz találtatott, ezt a birtokosok eltitkolták, mert a királynak joga volt az olyan birtokot némi váltásárpénz fizetése mellett lefoglalni. Károly, „hogy az istentől az emberek hasznára rendelt kincsek napvilágra jöjjenek“, 1327-ben az ország tanácsából akkép rendelkezett, hogy a föld, melyen nemes érczek találtatnak, azontúl is a birtokos sajátja maradjon, sőt ez a megnyitandó bánya jövedelmeinek harmadára jogot tarthasson.¹

6. Körmöczbánya régi fénykora.

Károly király Körmöczöt különös figyelmére méltatta; Körmöcz egy különös „Comitatus Camerae“-nek volt főhelye, hol a királyi kamarai gróf székel, kinek hivatala, mint alább látandjuk, szorosabb értelemben finanzhivatal volt, azonban tiszti köréhez tartozott a bányászat felügyelete is.

1328-ban Károly király Körmöcz községét (Cremnuchbánya) ugyanazon jogosítványokkal ruházta fel, melyekkel Csehországban Kutnabánya (Kuttenberg) város birt, mely akkor Európának egyik legelőkelőbb bányavárosa volt.²

Körmöczbányának ez időben legjövedelmesebbnek és legjelentékenyebbnek kellett lenni az alsómagyarországi bányavidéken, tanúsítja ezt nemcsak az, hogy már régóta fallal körülvett s bástyákkal, tornyokkal védett város vala, hanem azon körülmény is, hogy a Comitatus Cameraenek és a pénzverésnek székhelyévé választatott; hogy egyébiránt már akkor jól kifejlett bányaipara lehetett, tanúsítja ezt a városi hatóságnak egy 1331-ki kiadványa, melyben nemcsak „Leopoldus Magister Machinarum domini Regis per Ungariam, Comes Camerarum in Kremnicia anno in praesenti, Comesque de eadem, nec non de Arva“ említettik, hanem Gundran János bíró és az esküdtek előtt Marsili István mint hitelező, Olf Jedin mint adósának bányavagyonát zálogoltatván, ennek becsértékére nézve mondatik: „— — — unam rotam cum sexta parte aquae in valle Solei pro triginta marcis pagamenti; item duas rotas et chazam in suprerflui aqua circa molendinum Kadoldi sitam pro 40 marcis Regii pagamenti; item molendinum circa mazaldrum situm, et infra molendinum Judicis de Pukano ipsum Jeclinum contingentem pro 50 marcis etiam Regii pagamenti; item unum contum, quod vulgariter kolbe dicitur, in eadem aqua inferius sita, et ibidem Nycolaus dictus Putner habet unum contum, pro 5 marcis pagamenti aestimavimus“.³

¹ Horváth Mih. id. m. II. 196. l.

² Wenzel Guszt. id. m. 44. lap. ³ U. o. 45. lap.

Világos, hogy ezen malmok és kerekék az érczek előkészítésére szolgáltak, és már igen kifejelett bányaipart feltételeznek.

Károly uralkodásának elejétől fogva nagy gondja volt az ország pénzügyeinek rendezésére. II. Endre király óta szokássá lett, hogy a pénz minden évben újra veretessék, és egy bizonyos összegért a régi pénz újjal feleseréltessék; ezen összeg képezte a kamarai nyereséget — *lucrum camerae*. Károly király is követte e szokást számos évig; de mivel e közvetett adó mindig súlyosabbá vált az ország lakosai-~~ra~~ 1323-ban az országgyűlésen az határoztatott, hogy az ország népe a kamarai nyereség helyett ezentúl közvetlen egyenes adót, s pedig évenként minden jobbágy félfertót (egy gira huszonnegyed részét) fizessen, a jövőben veretendő pénz pedig állandóan forgalomban maradjon.

Károly azután mind az adót, mind a pénzverést haszonbérbe adván, oly értékű pénzt veretett, mint Béla király idejében divatozott, s melyből 3 denár tett egy cseh garast.¹

Ez intézkedés által sok kellemetlenség és kár hárittatott el ugyan az ország lakosairól, melyet ezek a pénzváltók kapzsiságától szenvedtek; de minden baj a pénzügy tekintetében korántsem volt elmellőzve. Károly a pénzkamarákat² — mert több ily kamara volt az országban, — melyek a pénzverést és beváltást kezelték, haszonbérbe szokta volt adni. A haszonbérlok, úgynevezett *kamaragrófok* pedig, minden felügyelés és ellenőrködés daczára is, melyet az esztergami érsek és a tárnokmester emberei által a pénzverésnél gyakoroltak, gyakran rosszabb vegyítékű érczből verették a denárokat, mik folyó pénz gyanánt szolgáltak. Ebből az keletkezett, hogy a közönség nagy kárára különféle értékű denárok jöttek forgalomba.

Ellenőrködés végett az ország részéről: az esztergami érsek; a királyéról: a főtárnokmester a pénzkamaráknál külön tiszteket tartottak. Az érsek tisztviselője minden kivert ezüst márkától egy pesetto-t (olasz pénznem), a tárnoké egy nyolczad pesetto-t kapott a haszonbérletől. Innen ered az úgynevezett *pisetum*.

A vásárokon, piaczkon pénzmérlegek tartattak az adókevevők biztosítására; de minthogy ezek csak a súlyt igazolták, nem pedig egyszersmind a pénzke érczvegyítékét is; ennek különfelesége miatt az adókevevők gyakran megkárosodtak.

Mind e bajok lehető orvoslása végett Károly 1342-iki február 2-án egy részletes szabályzó rendeletet boesátott ki a pénzügyben.

¹ Horváth Mih. id. munk. II. 195. 1.

E rendelet szerint ¹ bérbe adatott Ipolit mesternek, árvai várnagynak: a körmöczi kamara a hozzá tartozó területtel, u. m. Nyitra, Nógrád, Bars, Pozsony, Hont, Trenesén, Zólyom, Pest, Komárom megyékkel, és Pozsony és Bácsmegyének dunántúli részeivel, évenkénti 800 márka ezüstért.

2. Elrendeltetett, hogy Ipolit mester jó tartalmú ezüst denárokat veressen, olyanokat, milyenek már 3 év óta veretnek, és melyekben 12 „pénz“-ben legyen egy márka vagy gira finom ezüst, 8 „pénz“-nek súlya pedig legyen egy budai márka.

3. Utasíttatik a kamaragróf, hogy a régi denárokat, kivéve a legutóbbi 3 év alatt veretteket, melyeknek értéke megmarad, új denárokkal váltsa fel a kirendelt biztosok jelenlétében, és adjon: 3 új denárt 4 régi bécsi denárért; 6 új — vagy az utóbbi 3 év alatt veretett — denárt egy garasért; 8 pénz és 16 denárt egy *pagamekt* márka (beváltott) ezüstért.

¹ Horváth Mih. id. munk. II. 225. lap és Schmidt: Sammlung der Berggesetze I. 3. lap, mely szerint a rendelet főbb pontjai a következők:
Nos Carolus Dei Gratia Rex Ungariae, Memoriae commendantes tenore praesentium significamus quibus expedit Universis:

1. Quod nos Praelatorum et Baronum nostrorum voto unanimi, et de consilio eorundem consideratis fidelitatibus et industriosis virtutibus Magistri Ipoliti Castellani de Arwa, fidelis nostri, Comitatum Camerae nostrae de Kremnitz cum omnibus Comitatibus, Districtibus, Villis, Oppidis, qui et quae, ab antiquo ad eandem Cameram nostram dignoscuntur pertinuisse, scilicet cum Comitatibus Nitriensi, Neogradiensi, Barsiensi, Psoniensi, Hontensi, Trenchiniensi, de Zólyom, de Pesth et de Komárom, et alia parte Danubii, scilicet a Psoniensi et Bachiensi, partibus situatis, eidem Magistro Ipolito, pro Octingentis Marcis, partim in florenis, seu Aureis denariis, Camerae nostrae ejusdem cusis et cudendis, partim vero cum integris Camerae nostrae monetis annorum praeteriti tertii et quarti, et praesentis per totum Regnum uniformiter Discurrendis, ad modum anni praeteriti, tam per ipsum, quam per alios Regni nostri Camerarios ampliandis, nobis in terminis infrascriptis persolvendis. Anno Domini Millesimo, Trecentesimo, quadagesimo secundo, a data praesentium per anni circulum, simul cum Decimis Archiepiscopilibus, dedimus iterato, et locavimus ad exercendum, procurandum et tenendum isto modo:

2. Quod idem Magister Ipolitus faciat fabricari integros denarios, Camerae nostrae, Argenteos verae combustionis tertiae, ad modum et formam, ac valitudinem denariorum annorum praeteriti, tertii et quarti; eosdem ampliando in vera et tertia combustione, et quibus de una Marca fini argenti, duodecim pensae incidantur; et octo pensae ex eisdem et non plures, unam marcam ponderis Budensis in statera ponderabunt et current, pro marca fini argenti in Montanis.

3. Qui quidem denarii nostri integri, cambientur per hunc modum: Quod ipse Comes Camerae vel sui Officiales in singulis foris Civitatum et liberarum villarum nostrarum Regalium, et Reginalium, ac quorumlibet aliorum praesentibus hominibus dominorum Archiepiscopi, Magistri Tavernicorum, et Comitatis Parochialis, ac uno Iudice nobilium, sub

10. Az ezüst pénzen kívül veretett Károly — királyaink közt első — aranypénzt is a florenczi aranyok alakjára és értékében, miért azok általában forintoknak (floreni) nevezettek, úgy, hogy ezen név alatt e korban mindig csak aranypénz értetett. A rendelet 10-ik pontja határozza, hogy a forint vagy arany denár egyértékű legyen 90 ezüst denárral.

11. Egy budai márka 12 karátos arany egyértékű legyen 7 márkával ezüst denárookban.

12. Az aranyat s ezüstöt csak a kamaránál szabad pénzzé fölváltani.

13. Minden más pénzzel való fizetés megtiltatik.

14. Az áruczikkeket csak új pénzért szabad eladni.

15. A nyers aranyat s ezüstöt külföldre vinni nem szabad.

16. Csak a bányászati czélokra beszerzendő anyagok vételére szükséges aranyat s ezüstöt lehet az országból kivinni, az ellenörkődő biztosok tudtával.

testimonio alicujus Capituli, in eadem foris, ipsos denarios ampliandos Camerae, et multiplicandos, publice super tabula sua exponere debeat, et tres ex eisdem denariis pro quatuor latis Viennensibus, vel aliis Camerae nostrae monetis, quinti anni jam abolitis, aut etiam in aliis praecedentibus annis fabricatis, Combustionem Viennensem habentibus cambientur, et sex ex eisdem tam denariis novis, quam annorum praeteriti, tertii et quarti, Camerae monetis, quia ipsorum annorum praeteriti, tertii et quarti, denarios in suo esse cursu, et cambio remanere volumus, pro grosso; et octo pensae ac sedecim denarii, pro Marca pagamenti absque aliqua augmentatione, ubique currant et solvantur.

10. Item florenus seu Aureus denarius Camerae, pro nonaginta denariis integris, Camerae nostrae ampliandis semper absque augmentatione, et refutatione ubique acceptetur et cambiatur.

11. Item una Marca Auri, ponderis Budensis, duodecim karatorum cambitur, cum septem marcis ipsorum denariorum Camerae cum eodem pondere Budensi levando in statera.

13. Caeterum statuimus, ut nullus omnino hominum, cum aliquibus antiquis monetis aut auro vel argento in specie et specialiter cum parvis et etiam cum mediocribus Viennensibus (quorum omnimodam extinctionem volumus, et committimus) praeterquam cum praedictis monetis Camerarumstrarum mercandi habeant facultatem. Alioquin emptores et venditores suas res et bona perdent, et dehonestabuntur in personis.

14. Praeterea nullus mercator extraneus, vel hujus Regni superveniens, palam, vel occulte in domibus aut Camera suas res et bona, tam in pannis, quam in aliis generibus, et speciei rebus, pro aliis monetis antiquis, cujuscunque formae, auro vel argento vendere, aut commutare praesumat, sed pro monetis Camerae praedictis: de noticia tamen, et ad scitum Comitum Camerarum, aut praedictorum hominum Dominorum Archiepiscopi, et magistri Tavernicorum nostrorum ac aliorum, dum ad locum depositionis, ad vendendum vel commutandum devenerit, vendendi habeat facultatem.

15. Si qui autem secus facientes et exercentes, per ipsum Comitum Camerarum, vel suos Officiales reperti, seu per eosdem reprehensi fuerint, res venditioni, tam in pannis, quam in aliis rebus expositas, et

19. A „lucrum camerae“ helyett minden jobbágykaputól 18 denár fizetendő évenként a kamaragrófnak.

37. Minden kamarai tisztviselő, a ki pénzt ver, saját jegyét verje rá.

39. A kamaragróf minden városban, hol pénz veretik, két szekrényt tartson, az egyikben legyenek a bélyegek az esztergami érsek és tárnokmester embereinek zárja alatt, a másikon pedig a pénzrudak 3 zár alatt, u. m. az érsek, a tárnokmester, és a kamaragróf zárja alatt, és csak ezeknek jelenlétében nyitassanak fel e szekrények és veretethessék a pénz.

43. A pénzverésnél alkalmazott tisztek, szolgák és munkások a kamaragróf hatósága alá rendeltetnek, csak ő ítélheti el őket és büntetheti.

49. Az érsek emberének minden márka kivert pénz után *egy nehezék* (pondus), a tárnokmester emberének pedig minden

pro venditis rebus receptas, perdant et puniantur in personis: Et ne dum illi, qui per se et sua propria auctoritate contra ordinationem Camerarum nostrarum et nostram voluntatem, Aurum vel Argentum in specie (praeter quam in Aureis, aut Argenteis novis denariis) exportantes inventi fuerint, ablatione eorundem, et dehonestatione personarum suarum puniantur.

16 Hoc tamen in praesenti Articulo specialiter expresso, quod Comites Camerarum nostrarum, sub quorum Jurisdictione Montana habentur, et existunt, pro comparando plumbo et aliis evidentibus necessariis Camerarum, et Montanarum, sine quorum Copia minerae Auri et Argenti minime videntur posse procurari, ad notitiam eorundem hominum, domini Archiepiscopi et aliorum, si tamen evidens necessitas id requirit, de Auro vel Argento tantum, ad comparisonem praemissorum habebunt transmittendi facultatem.

19. Item quia volumus, ut praesens moneta nostra tertiae combustionis amplianda, per totum Regnum nostrum immutabiliter possit perpetuare et abundare, et ipsi Denarii Camerae nostrae annorum praeteriti, tertii et quarti, una cum eisdem novis pariter debeat discurrere et acceptari: Statuentes ordinavimus et committimus, ut in quolibet Comitatu de singulis portis, per quas currus, cum foeno vel frugibus oneratus intrare potest, et exire; sive sub eadem porta, seu Curia portam habente, tres aut quatuor vel etiam plures existant homines residentes, sive solum unus commoretur in eadem, nec in tantum sit egens, et pauper, ut solvendi non habeat facultatem; quod videlicet praenominati quinque homines Archiepiscopi et aliorum, juxta ipsorum conscientiam solvere posse cognoverint, et commiserint, ac domini terrae, seu officiales sibi solutionem facere posse, vel non posse, juramento suo dixerint, exceptis servis et conditionariis nostrorum Regalium et Reginalium Ecclesiarum ac aliorum quorumlibet, nec non exercituantibus, servientibus dominorum terrae, quos ipsi juramento ipsorum exceperint, et iisdem quinque homines, scilicet domini Archiepiscopi et aliorum, fore exercituantes investigando sciverint, et etiam exceptis Ecclesiis, Civitatibus, vel aliis, evidenti privilegiatica libertate, fultis, facta dicatione, infra quintumdecimum diem, decem et octo denarios praedictae

munkanap után egy félfertő adassék az ellenörködésért, és ha a kamaragróf e járandóságot kiadni nem akarná, joguk legyen az érsek és tárnokmester embereinek, hogy a pénzverő bélyegeket elzárják és ki ne adják.

54. Sem az érsek embere az ő nehezékét, sem a tárnok embere az ő félfertőjét másra nem ruházhatja és el nem adhatja.

55. Az érsek és a tárnokmester oly embereket alkalmazzanak biztosúl, kik vagyonosak, és vagyonukkal jól állhatnak stb.

Ez volt Károlynak utolsó fontosabb intézkedése. A bár még csak 54 éves, de az utolsó években gyakran szenvedő, 1342 július 16-án megszűnt élni.

Károly kétségkívül jeles kormányzói tehetségű egyéniség,

Camerae nostrae, pro lucro Camerae ipsi Comiti Camerarum, dare et solvere teneantur.

37. Et ut Camerariorum nostrorum justitia appareat in denariis fabricandis : Statuimus, ut quilibet eorum ipsorum monetis signum habeat, per quod moneta per ipsum fabricata cognoscatur.

39. Item ipse Comes Camerarumstrarum in Civitatibus nostris, ubi monetae nostrae fabricantur, debet habere duo scrinia, in quorum uno ferramenta formalia, sub sigillis hominum domini Archiepiscopi et Magistri Tavernicorum conserventur: in altero vero virgulae pro monetis fusae, absque monetis novis, sub sigillis tribus, et clavibus tribus eorundem trium hominum, videlicet domini Archiepiscopi, et Magistri Tavernicorum, ac ejusdem Camerarii debent conservari, et semper in praesentia ipsorum hominum, domini Archiepiscopi, et Magistri Tavernicorum aperiuntur, nec possint aliquo ipsorum absente aperiri, vel opera monetarum exerceri.

43. Caeterum, antiqua libertate Camerarumstrarum requirente statuimus, ut omnes servientes, officiales, ac monetarios ipse Comes Camerae nostrae et non alter debeat judicare, et si ipse ex parte suorum justitiam dare neglexerit, Magister Tavernicorum nostrorum praedictus justitiam facere teneatur, quibuscunque quaerulantibus de eisdem.

49. Praeterea de qualibet Marca unum pondus ad rationem denariorum, ratione conservationis ferramentorum homini ejusdem domini Archiepiscopi, omni die operis dimidius fertio homini ipsi Magistro Tavernicorum, praeter summam conventionis nostrae regalis persolvatur. Si vero ipse Comes Camerae nostrae, quolibet die operis de singulis Marcis cuspis, singula pondera denariorum, et dictos dimidios fertones, praemisso modo, persolvere recusaverit, vel dilationem facere vellet, homines ipsius domini Archiepiscopi et Magistri Tavernicorum ferramenta formalia includendi habeant facultatem.

54. Volumus etiam ut tam Magistri Tavernicorum suos dimidios fertones, quam dominus Archiepiscopus sua pondera, quibuscumque vendere non possint et locare. Quod si fecerint, his juribus ipsorum priventur.

55. Praeterea iidem, Archiepiscopus et Magister Tavernicorum tales homines in prosequendis negotiis Camerae transmittant, qui possessiones habeant, et si demerita ipsorum requirerent, perdere habeant.

Et cet.

egyike volt kitünőbb fejedelmeinknek. Az ország, mely pártokra szakadva, a fejtelenség zavargásaiban elpusztulva, elszegényedve jutott kormánya alá, gazdag, békés, nagy nyomatékú lón halálakor Európa politikai mérlegében.¹

7. Nagy Lajos védelme alatt emelkedik a bányaipar.

Hat nappal Károly halála után, fia a 17 éves Lajos megkoronáztatott, ki fiatalsága daczára oly szellemi érettséget és magasztos hivatása iránt annyi öntudatot s lelkesedést tanusított, mely a nemzetet a legszebb reményekre jogosítá, és Lajos e reményeket negyvenéves kormánya alatt oly mértékben teljesíté, hogy őt a hálás utókor a *Nagy* melléknévvel való megtiszteltetésre érdemesnek találta.

I. Lajos uralkodása alatt társadalmi aranykor terjedt el az országon. Az ipar s kereskedelem e korban nálunk eddigelé még soha sem ismert virágzásnak indult, minek nemcsak az volt az oka, hogy Lajos az igazságot szigorúan s gyorsan kiszolgáltatta, hogy az utakat rablóktól, fosztogató kényuraktól mindenfelé bátorságba helyezte; nagy gondja volt Lajosnak arra is, miképen fogadtatnak külföldön a honi kereskedők s viszont birodalmában a külföldiek. Ő mind a szomszéd hatalmakkal, mind több egyes külföldi nagyobb kereskedő-városokkal többféle kereskedelmi szerződéseket kötött, melyekkel kedvezéseket biztosított birodalmában a külföldieknek, és kedvezéseket nyert külföldön a maga alattvalóinak. Így lón, hogy mind honi kereskedőink sűrűn kezdék látogatni a távoliabb külföldet is, mind a külföldiek nagy számmal jártak be Magyarországra; sőt számos német és olasz iparos család állandóan is megtelepült a hazában.²

I. Lajos király intézkedéseiből származik a „*salarium*” elnevezés is. Ő ugyanis minden királyi főtisztviselőnek bizonyos mennyiségű sőt — *salariumot* — adott a királyi kamarából, annak árulási szabadalmával; e jövedelemből tartoztak azután az illető tisztviselők egy vagy több zászlóalj katonaságot kiállítani és ha a szükség kívánta, a király rendelkezésére bocsátani.³

A királyi városok, melyek növekedő iparuk s kereskedelmök által nagyobb jólétre jutván, mind bőségebb forrásai lónak a királyi jövedelmeknek, kiválólag érezték Károly, s még inkább Lajos kedvezéseit azon szabadalmakban, melyekkel felruháztattak, s melyeknél fogva egyenesen a főtárnokmester hatósága alá rendeltetvén, mindinkább az ország

¹ Horváth Mih. id. m. II. 227. lap, ² u. o. 350. l., ³ u. o. 346. l.

negyedik rendjévé lőnek. Számos város e két királynak köszönheti szabadalmait, Bártfa pedig még alapítását is.¹

Az ő uralkodása alatt fedezték fel az *ujbányai* érczes telepeket, és 1355-ben ő emelte fel *Újbányát* királyi várossá.² 1350-ben kijavíttatta a *zolyomi* várat, és azután gyakran tartózkodott ottan és a bányavidéken.³ 1363-ban és 1369-ben megerősítette *Besztercebánya* város szabadalmait; 1353, 1361, és 1362-ben megerősítette a *bóczaiak* szabadalmait, 1379-ben *Libetbányát* szabad királyi várossá emelte, és erre vonatkozó privilegiumát 1382-ben adta ki. 1380-ban nyerte szabadságlevelét *Breznóbánya* is.⁴

1351-ben kiadott decretumának 13-ik cikkében rendelte I. Lajos király, hogy olyan jószágokat, melyeken arany, ezüst, réz, vas, vagy másféle bányák fedeztettek fel, a fiscus el ne foglalhassa kárpótlás nélkül, hanem, ha el akarja foglalni, köteles legyen a király azokért más hasonló értékű birtokot adni. Ha pedig nem akarja elfoglalni, akkor csak a királyi urbúrát tartsa magának, a bánya jövedelmét egyébiránt a birtokosnak engedvén.⁵

I. Lajos királynak az alsó-magyarországi bányavidéken is volt alkalma megvédeni az iparos polgárokat a várurak rablásai és hatalmaskodásai ellen. *Vesszős mester* saskői várnagy a Selmecz városához tartozó több község határát jogtalanul lefoglalván, azokat a saskői uradalomhoz csatolta; miáltal a selmecziek a birtokvesztésen kívül még annyiban is megkárosítottak, hogy a várnagy urak, ámbár Saskő maga is királyi birtok volt, a várhoz tartozó uradalmat sajátjoknak tekintették, és annak területén csak külön váltságbér fizetése mellett engedték meg a bányászkodást. *Vesszős* után 1352-ben *Zubonya László* lett saskői várnagy, és a selmecziek azt vélvén, hogy a lefoglalt területet tőle erőszakkal visszafoglalhatják, fegyveres erővel indultak ellene, de Kerlingen nevű telepénél keményen megverettek, mely alkalommal a telep is felégettetett és elpusztított. Ekkor azután a selmecziek is észszerűbbnek találták a királyhoz fordulni panaszukkal, s tőle kérni védelmet és sérelmök orvoslását.

A király nem is késett védelme alá venni a folyamodókat, és 1352-ben „feria 6 proxima post octavas festi Paschae Domini“ kiadta rendeletét *Zubonya László saskői várnagynak*,

¹ Horváth M. id m. 348. l.

² Kachelmann J. Geschichte d. ung. Bergstädte III. 15. l.

³ Kachelmann J. Das Alter u. die Schicksale d. ung. Bergb. 78. l.

⁴ Wenzel Guszt. id. m. 54. 61. 64. 70. l.

⁵ Schmidt. Sammlung d. Berggesetze I. 22. l.

melyben meghagyja, hogy miután „Magister Wezzews, olim Castellanus ipsius Castri nostri Saaskew existens, quasdam terras ad praedictam Civitatem nostram Sebenich ab antiquo pertinentes, Gerod, Karlik, Syglesperch, Dilm, Sekken, et Kul-pach vocatas, cum omnibus utilitatibus earundem ad praedictum castrum nostrum Saaskú occupasset, quas adhuc Vos detineretis occupatas“ — — mi által Selmecz városa és bányászata nagy kárt szenved, a király pedig az ő bányavárosát megkárosíttatni nem engedi, — — „volumus, et fidelitati Vestrae firmiter praecipientes, mandamus, quatenus praedictarum terrarum particulas ad dictam Civitatem nostram Sebenich ab antiquo pertinentes, per praedictum Magistrum Wezzews ad dictum Castrum nostrum Saaskew tempore suo occupatas, cum omnibus suis utilitatibus, ipsis Civibus et hospitibus nostris resignare debeatis, nec eosdem ratione alicujus terrae particulae, intra metas dictae, Civitatis nostrae existentis, in aliquo debeatis perturbare, imo ipsos in suis juribus quiete et pacifice permittatis permanere, aliud facere non ausuri“.¹

A selmecziek ezentúl nem háborgattattak békés foglaltosságaikban, az elpusztult *Kerlinget* azonban nem építették fel többé, hanem lejjebb a völgyben telepedtek le és alapították *Hodrusbányát*, mely közelebb feküdt mind a bányákhoz mind a kohókhoz.

Hogy Hodrus vidékén azután a bányamívelés jelentékeny módon kifejlődött, arról több írott okmány tanúskodik.

1378-ban „Jakusch Henzel mit dem erz“, „Hensel Pheffel“ és társainak adományoztatott a „*flache Putten*“ akna,² mely a mostani *Mindszenttárnai* vagy *Miklóstárnai* bányatelkek határában lehetett; ugyanezen évből fenmaradt még egy tárna adományozási oklevele is, melyben azonban a tárna neve nincs megemlítve.³

¹ Kachelmann János. Geschichte d. ung. Bergstädte I. 3. l.

² Kachelmann J. Geschichte d. ung. Bergstädte I. 75. l. szerint: „Item czu der flachen Putten, in der Hodracz, wir Jakusch Graf und Panel Graf mit wissen unsers ganzen rates, verleygen wir den erberen leuten Jakusch Henzel mit dem erz, Hensel Pheffel und ihrem Gewerchen uf yede seyten denselben Puten czway lehen, und czu demselben Perchwerch was sie treugen, und ob yemand queme czu den vorgenanten Gewerchen, und weld lenschaft darynen pauen, dem woll wirs verleygen um das sybende, ob sy getragen mag, mag es das syben nicht getragen, zo woll wirs leihen um des Kuniges vrbar.“

³ Den Slag, den der Mertel mit dem czop und sein Gesellschaft hant angehoben zu pewen in dem prantschachte, denselben Schlag den soll man nicht hyndern an wynd und an wasser, daz hat yn gegeben Graf Peter Urborer und seyn rat wit wissen der Purger und auch die ander Grauen nach yn, daz ist Tomel Schaller und Nikusch richter, mit

Atalában nagyon bajos e tekintetben eligazodni a régi adományleveleken, mert a bányák rendszeren a birtokos után neveztettek el, és nevök a birtokossal együtt változott, csak későbben hagyták meg a bánya régi nevét, de a helyiség megjelölésére nagyon sokáig semmi gondot sem fordítottak.

A selmeczi, hodrusi és béalábányai völgyben volt bányai-
ipar fejlődéséről tanúskodnak a Selmecz város levéltárában található régi adásvevési okiratok, melyekben gyakran van szó érczalmokról és kohókról,¹ és a vízemelés tárgyában hozott határozatok, melyekből kitetszik, hogy már ez időben nagy nehézséget okozott a bányamívelésnek a víz, és hogy ennek emeléseért vagy elvezetéseért bizonyos bér fizetésére köteleztettek a megmentett bányák.²

Egy 1380-ban kelt bírói ítéletből kitetszik, hogy a hat bányaváros már azon időben együttesen intézte fontosabb ügyeit.³

samt iren Gesellen, auch mit wissen des rates irer purger, und auch daz gebend yn Graf Jakusch urborer, und Graf Panel, mit wissen des gancen rates; und wo sey eynen vrembden ganc vinden, und alz oft zei eynen vrembden ganc vinden mit demselben Slage, da gib man yn czu ielichen gange drey leyn; daz hab wir zu aynem gedencnyssse lassen seczen in vnser statpuch, geschehen nach Gottes geport tausend jar dreihundert jar in acht und syebenezig iar an dem Montage Petri und pauels abund. (1378. június 28-án. Kachelmann J. Das Alter u. Schicksale des ung. Bergbaues 84. l.)

¹ Kachelmann J. id. m. 83. l.

² Nos Bernhardus Scansor Montanorum Regni Ungariae, Hanzmanus dictus Ysrinckel Comes Schebnicziensis, Hanzmannus dictus Salczter Judex, ceterique Jurati de eadem, item Jacobus dictus Rolle olim Scansor Regis, Tirmannus dictus Schlicher Comes et Judex de Bakabania, significamus universis, quod discretus vir Petrus de Jany cum Czuda Henel suo concultore parte ex una, parte vero ex altera Goczlinus Waltwurth et Conradus de Punpan vna cum concultoribus ipsorum — — — kiegyeztek, hogy bizonyos bányának termeléséből az utóbbiak Jany Péternek fizessék a hetedet. 1380 septimo in die Beatorum Gervasii et Protasii. (Selmecz városi levéltár.)

³ Nos Bernhardus Scansor domini Regis et Montanorum Regni Ungariae ex mandato Regali vna cum Civitatibus ad hoc convenientibus, videlicet kremnicienses, Baccabanienses, item de Monte Regis, Bistricenses, Lubetinenses, hae omnes Civitates cum mandato Regali convenimus in Schebnitzbania, et ibidem sedimus vnum iudicium secundum mandatum Regalium inter Petrum de Rába et concultores suos parte ab una, — parte vero ab altera inter Petrum Sartorem eciam concultores suos, et fecimus vnum jus inter eos, sicut audietis: Item sicut aqua pro nunc stat in eodem montano, illa aqua debet designari, et hoc debet nuncupari eyn flache Marchscheyde, et hec flache marchseide semper debet procedere — — a mi e felett van, az legyen Sartori Péteré, a mi pedig alatta van, az legyen Rábay Péteré, és Sartori Péter a lebegő határ felett termelt érceiből Rábaynak egy hetedet adjon. A ki pedig ezen egyezséget meg nem tartja, fizessen a királynak 100 márka ezüstöt. 1380 octavo feria tertia post dominicam Quasimodo geniti. (Selmecz városi levéltár.)

Már 1364-ben jelentékeny adót fizettek a selmecziek; a selmeczi levéltárban levő kimutatások szerint előfordulnak közöttök egyesek, kik 5—6, és 8 márka ezüstöt fizettek.¹

A mint fennebb említettett, Róbert Károly a kamarai jövedelmeket Ipolit körmöczi kamaragrófnak bérbe adta; ezen Ipolitnak neve tulajdonképen Leupoldus volt, a mint ez több körmöczi eredeti okmányból kitetszik, mely okmányokban neve 1342-ig előfordúl; nagy Lajos uralkodása alatt azonban a körmöczi kamara aligha volt kibérelve, legalább a gazdag körmöczi levéltárban kamarai bérlőnek ezen idő alatt nyoma sincs. A körmöczi kamarai grófok tehát ez időben egyszerű királyi hivatalnokok voltak, s azon felül a városi hatóságnak úgyszólván kiegészítő részét képezték, s a városi tanács által kiállított oklevelekben rendszerint „comes camerae“ vagy „comes camerarum“ név alatt fordulnak elő.²

Mint ilyen kamarai gróf megemlítették a körmöczi városi levéltár okmányaiban 1342-ben Leupoldus, 1361-ben Chrazer Fridericus, 1366-ban Mochel Johannes, 1371-ben Crazer Fridericus, 1379-ben Tholbay Conradus.³

Besztercebánya vidékén is élénk fejlődésnek indult Nagy Lajos korában a bányamívelés, mely ez előtt főképen az *Obegy* melletti ezüst érczek termelésével foglalkozott, de sokkal terjedelmesebb lőn, mihelyt a sandbergi és libethányai rézérczek fölfedeztetek, és a réztermelés kezdetét vette. A rézérczek fölfedezése e bányavidéket európai hírűvé tette, mert a nagy mennyiségben termelhető réz Magyarországon csak igen kis mennyiségben talált fogyasztókra, de a királynak azon törekvése, hogy a honi terményeknek a külföld piacait megnyissa, lehetővé tette, hogy a bányák üzeme egész erővel kezeltessék, és külföldi kereskedőkkel és vállalkozókkal a réz elárúsítására vonatkozó szerződések kötessenek. Azon szoros politikai viszony, melyben Nagy Lajos kormánya Olaszországgal

¹ Kachelmann J. Das Alter und die Schicksale des Schemnitzer Bergbaues. 79. lap. Az itt elősorolt 160 adófizető között fizetett: Hans Besteller, Enderlin am Thurm, Hener Garswerch és Hennel Teufel egyenkint 8 márkát; Nikus Richter és Thomel Schaller egyenkint 6 márkát; Kadold von Klieb 5 márkát; Hensel Kadold 4 márkát; Heinczmann Richter, Heinczmann Otel, Nickl Joehslech, Meuslinus, Rollo és Henel Schmidt egyenkint 3 márkát; Michael és Heinrich Platzter egyenkint 2½ márkát; Olderschink és Henel vom Perg egyenkint 2¼ márkát; Jeckel Heidenreich, Klapperschink, Nickl Peck, Pogel és Henel Schmelzer egyenkint 2 márkát; Jeckel auf der Rinn 1¾ márkát; Petrus Girius, Petrus Greiner, Jeckel Gelas és Olte Heidenreich, Kegler, Saltzer és Stepl Schmid egyenkint 1½ márkát stb.

² Krizsko Pál. A körmöczi régi kamara. 12. l.

³ Ugyanott 60. lap.

állott, könnyen felfoghatóvá teszi, hogy a rézeladásra vállalkozók között első sorban velencei kereskedőkre találunk.

Egy 1385-ből felmaradt szerződés, melyet a velencei köztársaság ápril 3-án kötött a magyar rézhányák haszonbér-lőivel, tudomásunkra adja, hogy a bérlők nevei: Portinarius János florenzi polgár és kereskedő s testvére Gualterus, továbbá Verus de Medicis, Jakobus de Francisco, Antonius de Sanctis, Hugo Tomasius, sat. mindnyájan „participes Montanearum a Ramine Hungariae“ (aes, aeramen = ércz, réz) a szerződők kötelezik magokat, hogy minden magyar rezet, kivéve azt, melyet szárazon Flandriába szoktak szállítani, Velenczébe fognak viinni s ott eladni; továbbá, hogy Magyarországban nem finomítanak — „non facient affinari“ — évenként többet, mint „milliarium ducentorum in ducentis quinquaginta“ (200—250 mázsát). „Et quod de omnibus ramibus praedictis — — tam de Ramine ab R, quam de secunda sorte, quam etiam de affinato in Hungaria defalcantur ex omnibus oneribus, que habent ad praesens, librae 7½ ad grossos tantum pro quolibet milliaro de affinatura.“

A bérlőknek tehát nem volt szabad a rezet Magyarországon finomítani, azaz: az ezüstöt belőle kiválasztani; és így roppant mennyiségű ezüst mehetett ki a rézben az országból, mert az ezüst megnyerését a rézből csak 111 évvel később 1496-ban rendezte be Thurzó a beszterezébányai kohóknál.

Nagy Lajos uralkodásából még érdekes reánk nézve, hogy ő, mint Lengyelország királya 1382. július 2-án Zólyomban lengyel országgyűlést tartott, melyben a lengyelek nagy számmal jelentek meg, és megértvén a király kívánságát, hogy Magyarország és Lengyelország idősb leányára, s ennek jegyesére Zsigmondra szálljon, teljes készséggel hódoltak a 15 éves Zsigmondnak.

E gyűlés után a király mindinkább gyöngélkedvén, Nagyszombatba vonult, és ott meghalt 1382. szeptember 11-én. — ²

¹ Horváth M. id. m. II. 375. l.

² U. o. 340. l.

II.

SELMECZET SOK CSAPÁS ÉRI.

(1383—1456.)

I. Két nevezetes altárna adományoztatik.

A nagy király halála után, idősb leánya Mária megkoronáztatott, de egyszersmind az eddigi rend és nyugalom az országban bomlani kezdett; különösen az ország déli részein Horvát- és Bosznnyákországban, északon pedig Halicsban és Lengyelországban napról napra aggasztóbb jelenetek mertültek fel.

Az alsó magyarországi bányászatra nézve nevezetes ezen időszak, két altárna adományoztatása miatt, melyeknek adománylevelei megmaradtak; az egyik az újbányai *Reissenschuch altárna* adománylevele,¹ a másik pedig a *körmöczi városi altárnáé*.

A *reissenschuchi altárna* valójában mély altárna, torkolata csak kevéssel fekszik magasabban, mint a Garam folyó színe, és arról tanúskodik, hogy akkortájban a felsőbb szinteken kezdett bányászat már oly mélyre haladott, hogy vizeinek lecsapolására ily mélyen fekvő tárnát tartottak szükségesnek; és tekintve azt, hogy az újbányai bányászat még ekkor igen fiatal vala, mert csak nagy Lajos uralkodása kezdetén keletkezett, a mély altárna hajtásának ily gyorsan beálló szüksége arról is tanúskodik, hogy az érez-előjövétel a *reissenschuchi* teléren is úgy, mint az újbányai többi teléreken nem volt nagy terjedelmű szintes irányban, hanem rövid fészkekben a mélységbe vonult. A *reissenschuchi altárnának* most már nyoma is alig látszik.

A *körmöczi városi altárna* adománylevele² nem kevesbbé

¹ Wenzel Gusztáv id. m. 290. lap. ² Ugyanott 272. lap.

érdekes; tudomásunkra jut belőle, hogy a *körmöczi városi altárna* 1385-ben már fel volt hagyva, és gazdátlanul hevert még több más bányával együtt, melyek vágatának irányában előtte feküdtek, u. m. *Regenspurger-, Lapszer-, Pachen-kerekakna, úrnők tárnája, Neydeck- és Goldner-bánya*; az altárnás feljogosított, hogy ezen felhagyott bányákat elfoglalja, ha vizöket lecsapolta. Az elhagyott bányák bizonyosan a „*volle Henne*“ nevű hegyben feküdtek, a telér kibúvásán kezdettek, és haladtak lefelé addig, míg lehetett; az *altárna* a völgyben, közel a város felső kapujához kezdetett, és mintegy 400 ölre kellett hajtania nyugat felé, hogy a főtélért elérje. E távolság azon időben, midőn a kemény kőzetet csak vésővel lepattogatva morzsánsként lehetett kivájni, oly nagy vala, hogy könnyen felfogható, hogy az altárnának kezdői a lassú munkába bele fáradtak, és pénzerejük kimerülván, a vállalatot abbahagyták. Ugyan ez okból következtethetjük, hogy az új vállalkozók nagy vagyonnal rendelkezettek, különösen az újbányai Ysenrinkel, ki az újbányai *Reissenschuch altárnánál* is érdekelve volt, és kinek Budán is vala a Szent Györgytéren egy háza, mely neki évenként 100 aranyforint jövedelmet hozott. 1391-ben e házában kelt adománylevelével az újbányai szegény és elaggott bányamunkások számára alapított Erzsébet-kórháznak a budai ház jövedelméből évenként 40 frt adományt rendelt.¹ A *körmöczi régi városi altárna* még most is fennáll és részben járható, ámbár feladatát: a vizek levezetését, már régóta a *Mély altárna* teljesíti helyette.

1385-ben Kis Károly párthívei Horvátországban a zágrábi püspököt Nápolyba küldték, hogy Károlyt a magyar királyi szék elfoglalására meghívja. Zsigmond e hír következtében meghagyta a bányavárosoknak július 6-án a lipesei várból, hogy 4 hét alatt 1000 aranyforintot adjanak kölesön egy Horvát- és Bosznnyákországba indítandó hadjárat költségeire², mely összegnek felvétele után Budára ment, és házasságát Mária királynéval végrehajtván, mindszentnap nyolczadára országgyűlést hívott egybe, hol a megyei követek hűséget ígértek Mária és Zsigmond iránt, kit az „ország gyámja“ czimével ékesítettek fel.

2. Fejérbánya.

Zsigmond Csehországba távozott, testvéreitől Kis Károly ellen segélyt eszközözendő, melyért az országnak a Duna és

¹ Kachelmann J. Das Alter und die Schicksale des ung. Bergbaues. 88. lap. ² Ugyanott 87. lap.

Vág közötti részét, az ország híre és engedelme nélkül nekik elzálogosította.

Selmecz környékéről kevés híreink maradtak ez időből.

Bélabányán, mely azon időben *Fejérbánya* név alatt fordul elő a latin okmányokban, voltak már elfult bányák, „montana submersa” és volt egy „rota artificialis”, bizonyosan vízemelő vízkerék, mert egy rendeletben kihirdették, hogy „qui profunditatem siccare non possunt, vel nollent, talia montana debent pertinere ad rotam artificialem.”¹

1386-ból fenmaradt egy bírói ítélet, mely *Selmeczen* hozott az előbbi évekből ismeretes Rábay Péter vállalkozó ügyében, Waltwirth és Pumpan bányamívelők ellen, mely szerint a felek kiegyezkedtek, hogy Waltwirth és Pumpan a termelés hetedét adják a víz levezetéseért Rábaynak, ez pedig a víz felett levő nyílások fentartási költségeinek harmadát viselje, de ezen harmadból is megkapja a hetedet.²

Fejérbánya 1387-ben 10 márka ezüstöt fizetett adóképen.³

3. Politikai zavarok.

Az ország ügyei mind rosszabbra fordultak: Kis Károly ellen nem mertek a királynék nyíltan föllépni, lemondtak javára a koronáról, és jelen voltak, midőn megkoronáztatott, s barátságot szinleltek irányában; míglen 1386. február 7-én Forgách végrehajtotta rajta a bosszú véres művét.

De Károly megöletése sem adta vissza az országnak a békét. Erzsébet királyné a Zsigmonddal kötött házassági szerződést fel akarta bontani, nem engedte meg Zsigmondnak az együttlakást Máriával, és el'átásáról sem gondoskodott. Zsigmond ezért bosszankodva, Morvában szedett hadaival Győrnél táborba szállott s így félig erőszakkal kieszközölte, hogy Mária az elzálogosított országrészt 200.000 arannyal kiváltja, Zsigmondnak pedig az osztrák és morva határszéleken azon javakat átadja, melyeket egykor István herceg, Lajos testvére bírt vala.

A királynék Zsigmonddal kiegyezkedvén, a horvát lázadókat akarták lecsendesíteni, de ezeknek fogságába jutottak, s az ország kormány nélkül maradt. Az ebből keletkező zavarok megelőzése végett Zsigmond és pártja 1387. márczius havában országgyűlést tartott, melyen Zsigmond bizonyos feltételek mellett királylyá választatott és márczius 31-én megkoronáztatott.

¹ Kachelmann J. Das Alter u. die Schicksale des ung. Bergb. 86. és Geschichte der ung. Bergstädte III. 19. lap.

² Wenzel Guszt. id. m. 267. l. a selmeczi városi levéltárból.

³ Kachelmann J. Das Alter u. die Schicks. des ung. Bergb. 89. l.

Zsigmond uralkodásának első évei igen mozgalmasak valának. Erzsébet királyné a fogságban elhalálozván, Mária királynét sikerült fogságából kiszabadítani a velenceiek hatatos segélyével.

Azonban a Lajos alatt nagygyá lett birodalom részei között a kapcsolat mindinkább gyengülni kezdett; Bulgária és Szerbia a töröknek hódolt. Dalmátiát pedig elfoglalta Tvartko bosznyák fejedelem; Galiczia és Lodomeria is elszakított Magyarországtól és Lengyelországhoz csatoltatott; az oláh- és moldvaországi vajdák pedig felmondták Zsigmondnak az engedelmességet, és mindezekén felül 1390-ben a törökök is kezdtek nyugtalanítani az ország déli határait.

De a következő években Zsigmondnak kedvezett a szerencse, 1392-ben cseh és morva segélyhadakkal Bolgárországban megverte a törököket, 1393-ban Horvátország és Dalmátia visszafoglaltatott és Bosznia fejedelme is meghódolt.

E jó eredmények daczára Zsigmond könnyelműsége, ledér erkölcssei, pazarlása és önkényes, nem ritkán zsarnoki kormányzása miatt nem tudta megnyerni a nemzet szeretetét, meg akarta tehát félemlíteni ellenfeleit, és 1393-ban hédervári Kont Istvánt harminczketted magával bírói ítélet nélkül kivégeztette.

1396-ban francia és német segélyhadak érkeztek a törökök ellen, és Zsigmond a nyár végén mintegy 70 ezrenyi sereggel állott az al Dunánál; Orsovát és Bodont a töröktől visszavette, de Nikápolynál a törökök által teljesen megveretett, és maga is csak nehezen menthette meg életét.¹

1395-ben meghalt a sok viszontagságon keresztül ment fiatal királyné.

A közvélemény Zsigmond ellen mindinkább felzúdult, annyira, hogy midőn 1401-ben hosszabb távollét után hazatért, ápril 28-án őt az ország rendei törvénytelen és önkényes eljárásai miatt fogságba tették, és idegen kegyeltjeit az országból kiűzték. Ez alatt Józsa morva herceg, Zsigmond rokona, Pozsonyt és Nagyszombatot elfoglalta, de Stibor vajda által visszaüzetett.

Végre Garay László fáradhatatlan törekvéseinek sikerült kibékíteni Zsigmonddal a rendek többségét, és ő augusztus 2-ik felében szabadon bocsáttatván, Pápán, október 27-én kelt okmányában esküvel fogadta, hogy fogsága miatt senkin sem áll boszút.

E kibékülés után Zsigmond néhány hetet az ország északnyugoti részén töltött, hogy ott a morva és osztrák hercegek beütései által megzavart rendet helyreállítsa.

¹ Horváth Mih. id. m. II. 372. s köv. lapok.

Zsigmond uralkodása alatt ez időig sem feledkezett meg a bányavárosokról, különösen, ha pénzre volt szüksége, a mi pedig igen gyakran megtörtént.

1393-ból emléke maradt a selmeczi városi levéltárban, hogy Henczmann Salezer bíró 3000 vörös forintot, 14 aranyat, s ezeken kívül húst, bort, s aprómarhát volt kénytelen a király udvarába szállítani, de azontúl is a rendes évi adózások Selmecezen átlagosan 530 arany forintot tettek.¹

1397-ben eladatott *Selmeczen* Ploczel Miklós bíraskodása alatt a kórház felett levő kohó harmadrésze, mely kohó régen a Kadoldé volt; és egy malomnak fele része, mely *Bélabányán* a templom alatt feküdt. 1398-ban pedig *Siglisbergen* adatott el egy malom, mely az „*Izerynen Henczel*“ malma felett feküdt. E malmok kétségkívül ércz-örlő malmok voltak.²

1393-ban Zsigmond *Magospartot* adományozta azon kórháznak, melyet 1391-ben Henczmann Ysenrinkel alapított Újbányán.³

Körmöczön 1390- és 1391-ben Henricus de Sancto Ipolyto, 1393- és 1394-ben Czwikel Johannes, 1398-ban Stadler Nicolaus volt kamaragróf.⁴

4. Zsigmond gondot fordít a bányászatra.

1396-ban megerősítette Zsigmond a körmöcziek szabadsalmait.

A kamarai grófok rendesen egyszersmind vagy bírák vagy tanácsnokok voltak Körmöczön, de csakis a pénzveréssel s az urbúrával vagyis a bányaadóval, s az arany és ezüst beváltásával és vásárlásával foglalkoztak, nem pedig a portalis adó beszédésével is, a mi abból is kitűnik, hogy az „urburatum comes“-ek mellett egyidejűleg „comites lueri camerae“ is léteztek, mint ezt egy 1399-ki oklevélben olvassuk, melyben Zsigmond király „comiti lueri camerae anni praesentis“ meghagyja, hogy *Körmöcz* városától a kamarai haszont be ne hajtssa, minthogy a király e várostól 1000 darab aranyat vett kölcsön s azért azt kimélni akarja.⁵

A kamarai grófok, tisztek, és pénzverők már régóta fel voltak mentve minden adófizetéstől, de ama városok, melyekben épen tartózkodtak, azon voltak, hogy őket a községi terhekhez való hozzájárulásra kényszerítsék, s kivált a pénz-

¹ Kachelmann J. Das Alter und die Schicksale des ung. Bergbaues. 90. l. ² Ugyanott. ³ Ugyanott 88. l.

⁴ Krizsko Pál. A körmöczi régi kamara és grófjai. 60. lap.

⁵ Ugyanott 13. lap.

verőktől, kik akkor külön czéhet képeztek, és a jobb állapotú osztályhoz, s gazdagabb és tekintélyesebb polgárok közé tartoztak, kívánták, hogy az akkoriban szokásos kollektákhoz s különféle adakozásokhoz ők is járuljanak. E miatt a pénzverők a királynak panaszkodván, Zsigmond 1401. január 17-én kelt rendeletével figyelmeztette a városokat, hogy a pénzverők minden adózástól régóta mentesek, csak a kamarai grófok hatósága alatt állanak, és csak örökösödési díjt tartoznak fizetni.¹

A *királybóczaiak* régi szabadalmait Zsigmond 1397-ben és 1406-ban megerősítette; a *Szentiványi nemcsék* bányajogositványa pedig az 1391-ben Bebek Imre országbírónak elnöklése alatt készült Regestum Liptoviensébe fölvétetett.²

1401-ben Zsigmondot Venczel cseh király és német császár a birodalom helytartójává nevezte ki, és Csehország örökségét számára biztosította.

1402-ben Zsigmond a rendek beleegyezésével örökösének fogadta fel Albert osztrák herceget, és őt a maga távollétében az ország kormányzójává tette 12.000 arany forint évi díjjal. Ezután Zsigmond elzálogosítván a budai pénzverőt Wolfart Ulriknak, és más úton is pénzt szerezvén, egy hadsereg élén Csehországba távozott, hogy igényeit a cseh koronára biztosítsa.

De alig hagyta el Zsigmond az országot, mindenfelől kitört ellene az elégedetlenség; majdnem az egész dunántúli vidék trónvesztettnek nyilatkoztatta Zsigmondot, s nápolyi Lászlót, Kis Károly fiát behíttá az országba.

László 1403. augusztus 5-én magát Zarában megkoronáztatván, Magyarországra jött és a dunántúli vidéken kívül Ó-Buda, Eger s Esztergom is hódoltak neki. Zsigmond erre Csehországban fegyverszünetet kötött, és seregével együtt visszajöven, Lászlót Pápa-Pinkócz mellett megverte s minden tábori szereit elfoglalta; erre Esztergom, Győr és Ó-Buda is visszatértek hűségére, és rövid idő alatt sikerült a pártosokat az egész országból kiszorítania.

A következő évben Horvátországban, Dalmátiában és Boszniában is helyreállítatott a rend, és László párthívei mindenütt elnyomattak.

Zsigmond ezentúl több gondot fordított, az ország kormányára. Élénk vállalkozási szellemének azon politikai avatkozás helyett, mely őt eddig künn foglalkoztatá, ezután egy időre itthon országgyűlések tartásában s a sokáig elhanyagolt közügyek rendezésében keresett kielégítést.

¹ Krizsko Pál id. m. 14. l.

² Wenzel Guszt. id. m. 71. l.

Több törvény alkottatott a pénz-, bánya- és harminczad-
tígy rendezésére.

E törvények azonban nem voltak elegendők a hazában
eláradt bajok orvoslására, melyeknek legbővebb forrása tán
az volt, hogy az oligarchia, melynek kifejlését az újabb ban-
deriális honvédelmi rendszer megerősítése végett az Anjou-
házból származott királyok szándékosan elősegítették, a Lajos
halála után beállott pártoskodások alatt félelmes, a király-
ságra és a nemzetre egyaránt ártalmas hatalommá emelkedett.
Úgy látszik e baj orvoslását tűzte ki most Zsigmond a maga
feladatává, melyet avval gondolt legjobban megoldhatni, ha
az országgyűléseket többször egybehívja, s egyrészt az or-
szág ügyeinek rendezéséből majdnem egészen kizárt nagy-
számú alsóbb aristocratiának befolyását gyarapítja; másrészt
pedig a nemesség mellett a gazdagságnak és műveltségnek
jelentékeny fokára vergődött városi polgárságból egy erőtel-
jes, alkotmányos rendet képez, mely befolyása által az oligar-
chia túlságos hatalmát mérsékelje, s politikai súlya, pénzereje
s hű ragaszkodása által a királyi széket szilárdítsa.¹

E célból, midőn 1405-ki április 15-re Budára országgyű-
lést hirdetett, meghívta arra a királyi városok követeit is, és
ezeknek közreműködésével törvényesen szabályozta a városok
rendi állását és hatóságát. E törvények a megyéken is külön
elfogadtatván, egy ugyanazon évben, augusztusban tartott
második országgyűlés által megerősítették, és ekkor még az
oligarchiának visszaélései ellen is hoztak törvények.²

E törvényeknek meglett volna kívánt hatásuk, ha Zsig-
mond azokat következetesen alkalmazta volna; de különösen
a főnemesek iránt ő maga is nagyon elnéző volt, ha pártjá-
hoz tartoztak, s hatalmukat korlátlan bőkezűséggel nevelte,
úgy hogy a Garay-ak, Cilley-ek, Stiborok, Frangepánok, Ka-
nizsay-ak stb. mintegy kis királyokká lettek, s a megyei
hatóság alól kivétettek.³

Ez időszak alatt hozott *Selmecken* 1402. április 5-én
egy bírósági határozat, Smernstempel János királyi fő Steiger,
Stoyan János selmeczi kamaragróf, Dobinger János bíró, és
Heinczmann Salczer, Ploczil János veje Grosseydel, Nic. Keg-
ler, Peter Fleischer, Andre Wassergysser, Peter Pogyl, Andre
Hollalbrecht, Jorge Garswerch, Nic. Grünerz, Hans Gebhart
és Jac Rosler esküdtek, és Jorge Rotyl bányamester jelenlé-
tében tartott tanácskozásban, egyértelműleg a király jövedel-
meinek gyarapítására és a város javára, mely határozatban
megállapíttatik, hogy az altárnát hajtó vállalkozó egy idegen

¹ Horváth Mih. id. m. II. 435. l. ² Ugyanott 436. l. ³ Ugyanott 438. l.

telekben a tárna felett és alatt 4 ölet és egy „lehen“-t foglalhat el.¹

Ugyanazon évben kiűzetett Selmeczről egy tolvaj, ki a „*Schmalzgrube*“ nevű bányából érczet lopott.²

1404-ben január 5-én nyugtatót adott Zsigmond király *Besztercebányán* létében Druslin Péter körmöczi kamaragrófnak 1000 arany forintokról, melyeket tőle a kollekták s egyéb adók fejében előre felvett.³

Ugyanezen hó 13-án felmentette a király a belzavarok alatt elszegényedett breznóbányaiakat azon adományok teljesítésétől, melyeket a király utazása alkalmával az udvari tiszteknek adni szoktak. Június 13-án pedig Geyb János breznóbányai plébánosnak adományozta a város tizedét és Lucha s Hronecz faluk tizedét.⁴

1405-ben Zsigmond *Újbányán* tartózkodott, és itt adta ki február 7-én azon rendeletét, mely szerint minden feddhetetlen embert feljogosított új bányák nyitására, vagy a régiek és elpusztultak újból művelésére. Mindenkit, a ki ily dologhoz fogott, egy év tartamára minden bányaadótól felmentett s más jogokban is részesített. Ez oklevélben említetik először együttesen a hat bányaváros: „in universis montanis nostris ubilibet in regno nostro habitis et existentibus, videlicet Crempnicia, Schebnicia, Königsperg, Bacabania, Bystricia, et Lybetha, cum omnibus pertinentiis earundem — — — — — mineras querere et effodere quascunque.“ — A király egyzersmind az akkori főkamaragrófnak Báthi Jakabnak és Holalbrecht András bányabírónak kötelességévé tette, hogy a bányaművelésre vállalkozókat nemcsak ne gátolják, hanem inkább minden móddal támogatni és törekvéseiket előmozdítani igyekezzenek.⁵

Ugyanazon évben május 1-én megerősítette Budán a *libethbányaiak* szabadalmait.⁶

A fennebb említett 1405-ki országgyűlésen hozott törvények közül a következők vonatkoznak a bányászatra és pénzverésre:

A 7-ik törvényczikk meghatározza az aranypénz értékét, hogy ezentúl csak olyan aranyforint legyen forgalomban, melynek értéke 100 új denár.

A 13-ik t. cz. határozza, hogy az olyan birtokokat, melyekben bányák vannak, a király a birtokos akarata és bele-

¹ Kachelmann J. Das Alter und die Schicksale des ung. Bergbaues. 91. lap. ² Ugyanott 91. lap. ³ Ugyanott 92. lap. ⁴ Ugyanott 92. l.

⁵ Krizsko Pál id. m. 14. l.

⁶ Kachelmann J. Das Alter u. die Schicks. des ung. Bergb. 92. l.

egyezése nélkül el ne vehesse, se el ne cserélhesse. A király az ilyen bányáktól megelégszik az urbura felével, s másik felét a birtokosnak engedi. De az ilyen bányákban termelt fémeket csak a kincstári kamaránál szabad értékesíteni, a birtokos azonban megtarthat annyi aranyat és ezüstöt, a mennyi saját házi használatára szükséges.

15-ik t.-cz. Minthogy az arany, ezüst, réz és más fémek kivitele az országból az ország régi törvényei szerint tiltva van: minden városban 2 esküdt polgár jelöltessék ki, a kik a kereskedelmi czikkek becsomagolásánál jelen legyenek, és a csomagokat, melyek külföldre szállítandók, saját pecsétjökkel lezárják.

18-ik t.-cz. Az országos pénzt mindenki köteles elfogadni, a ki pedig elfogadni nem akarná, áruczikkei vétesse-nek el tőle.

19-ik t.-cz. Minden városban királyi pénzváltó-hivatalok állíttassanak fel, melyek az aranypénzt ezüstre s viszont felváltani kötelesek; magánosnak a pénzváltással foglalkozni tilos.

21-ik t.-cz. A nyers aranyat és ezüstöt, míg pénzzé nem veretett, nem szabad senkinek sem eladni, a bányamivelők különösen ne merjenek ilyet tenni, hanem az országban termelt vagy talált arany és ezüst csak egyedül a királyi kamaránál értékesíttessék a meghatározott áron. — Saját használatára mindenki vehet a királyi kamarából aranyat és ezüstöt. Aranyat vagy ezüstöt tartalmazó ásványokat vagy olvasztási hulladékot sem szabad senkinek se tartani; csak az ötvösöknek van megengedve, hogy olyan anyagokat otthon tartsanak, melyek az arany és ezüst árúk gyártásánál képződnek és aranyat vagy ezüstöt tartalmaznak.¹

1410. szeptember 20-án megválasztatott Zsigmond római czászárrá. Az ez évben Pozsonyban tartott országgyűlésen szavokat adták a rendek, hogyha Zsigmondnak fia nem születnék, Erzsébet leányát, ki 1409-ben született, elismerik a korona örököséül. Ez alkalommal Zsigmond Erzsébetet a 11 éves Albert osztrák herczeggel eljegyezte.

1412-ben Zsigmond kibékült Ulászló lengyel királylal, és ennek tiszteletére hónapokig tartó fényes mulatságokat rendeztetett. Azután pedig Velence ellen háborút indítván, mivel kincstára a mulatságok alatt igen kiürült, 16 szepesi várost zálogosított el a lengyel királynál 155 ezer forintért.

A következő évben fegyverszünetet kötván a Velen-

¹ Schmidt. Sammlung der Berggesetze. I. 22. s köv. lapok.

czeiekkel, Németországba utazott a vallásügyek rendbehozása végett, itthon pedig nejét Borbálát, Garay Miklós nádorral és Kanizsai János esztergami érsekkel helyetteseül hagyta.

5. Újabb zavarok.

A király csak 1419-ben, januárban tért ismét vissza az országba, külföldön tartózkodása alatt roppant összegeket elköltött, itthon pedig a gyenge kormány alatt ismét lábra kapott a fejtelenség, rablás és hatalmaskodás.¹

1418-ban Velenczével is újra kitört a háború, mely alatt Zsigmond a magyar és németországi kereskedőknek minden közlekedést Velenczével megtiltott, de ezéjlát, hogy avval Velenczét megrontsa, el nem érhetette, s végre is kénytelen volt Dalmátiát Velencez birtokában hagyni.²

Az 1412-iki multságok között is időt talált Zsigmond király gondoskodni a körmöczi bányauzemről, és egy rendeletével felhívta a város tanácsát, hogy a meghalt Künigh Mihály kémlész helyébe Zuboriust nevezze ki kémlésszé. A kémlész (probator) az akkori időben nem volt kizárólag alárendelve sem a főkamagrófnak, sem a városi tanácsnak, hanem úgy, mint a bányamester (scansor regius) oly hivatalnok volt, ki a bányamivelőknek általában szolgált, és a főkamagrófnak, mint a pénzverők főnökének, és a város tanácsának, mint a bányabirtokosok képviselőjének igényeit egyaránt kielégíteni tartozott, s csak sokkal később vált kincstári tisztviselővé.³

A kamarai grófok és a város közötti viszony egészen bizodalmas volt mindaddig, mert nagy Lajos és Zsigmond is eleinte csak a polgárság gazdagabb tagjai közül nevezte ki a kamaragrófját, ki egyszersmind a város tanácsának is tagja volt. Nagyon természetes vala tehát, hogy egyrésről a polgárságnak teljes bizalma volt a királyi főtisztviselőhöz, másrészt pedig a kamaragrófok hivataloskodásuk közben mindig szemök előtt tartották a város érdekeit is, és a bányamivelőknek minden módon segítségökre voltak.

Később azonban Zsigmond a főkamagrófi méltóságot külföldiekre is bizta, s ezek úgy látszik nem tudták az eddigi bizalmas viszonyt a polgársággal fentartani. 1415-ik évben fordul elő az első panasz a kamaragróf ellen, ki akkor Nürnbergi Marcus (Marcus de ~~Nürnberg~~) volt. A város bírása János mészáros és Péter a jegyző fölkeresték Zsigmond királyt

¹ Horváth Mih. id. m. II. 465. l. ² Ugyanott 470 l.

³ Krizsko Pál id. m. 15. l.

Konstanzban, hol a híres egyházi zsinat miatt tartózkodott, és bepanaszolták a főkamagróft, hogy a városba behozott bor hordaja után néhány denárt követel — állítása szerint a király részére — holott a város erre nem köteles, és csak néhány év óta, tetszése szerint, s nem valamely rendelet vagy törvény következtében, szokott a kamaragrófnak néhány pint bort ajándékozni; e szokásból tehát a kamaragróf most mintegy új adót akar a városra róni. E panasz következtében a király szigorúan megparancsolta az akkori főkamagrófnak, valamint utódjainak is, hogy a várostól vagy egyes polgároktól bort vagy akárminő bormérési illetéket követelni ne merjenek, sőt inkább a várost támogatni, és érdekeit előmozdítani igyekezzenek.¹

Ugyanazon alkalommal panaszkodtak a körmőcziek az ezüst beváltási árának csekélyisége miatt, mely mellett a bányák művelése csak kárral jár, úgy, hogy ha fel nem emeltetik, a művelést abbahagyniok kell. A király ezen panasz következtében, nehogy a bányaművelés elhanyagoltassék, megbízta kanczellárját János esztergami érseket, ozorai Pipó sókamarai gróft, Helthalbreth András körmőczyi bányamestert, és Nürnbergi Márkus főkamagróft, hogy a dolgot vizsgálják meg, és a baj orvoslásáról gondoskodjanak. A nevezettek hosszabb tanácskozás után elismerték a beváltási ár elégtelenségét, és azt határozták, hogy jövőre minden márka ezüst után, melyet a bányaművelők vagy a bányabirtokosok a királyi kamarába beszolgáltattak, fognak, nem hat forint, mint eddig szokás volt, hanem hét forint fiztessék.²

1419-ben Venczel cseh király meghalálózván, a husziták nem akarták Zsigmondot királyul elismerni, miből Csehországban véres polgárháború keletkezett, melyben Zsigmond is nagy hadsereggel vett részt, de 1421. elején, valamint 1422. elején is, keményen megveretett Ziska által, és Magyarországra visszafutni kénytelenített.³

6. A bányavárosok jövedelme a királyné fentartására rendeltetik.

A Csehországban szenvedett vereségek bizonyára káros hatással voltak a bányavárosokra is, melyek akkor már az érdekek közössége által indítatva, minden formászerű szövetség nélkül egy szövetséget képeztek, mely még határozottabb kifejezést nyert attól fogva, hogy Zsigmond 1424-ben a

¹ Krizsko Pál id. m. 16. lap. ² Ugyanott 17. lap.

³ Horváth Mih. id. m. II. 476. lap.

Körmöczre érkezvén, a hat bányaváros követivel együtt törvényszéket tartott, Ebnert a vád alól felmentette, és vádlóit: Czwiszler Jánost, Schmuzer Jánost, Longin Miklóst a városi jegyzővel Péterrel együtt halálra s minden birtokuk elvesztésére ítélte.

Ez ítélettel Czwiszler János és társai meg nem elégedvén, a királyhoz felebbeztek, és a város tanácsa is követi által a király előtt újból panaszkodott, s az ítélet megsemmisítését kérte.

Reichel Péter ez alatt, hogy akaratát keresztül vigye, Zalóki Demetert, Mártont, a szepesi vár kapitányát, Czipussy Andrást zólyomi főispánt s a zólyomi vár kapitányát s többeket Körmöczre hívott, és azután avval fényeketőzött, hogy mindenkit, ki vele ellenkezni merészel, Blatnitza vára börtöneibe vetteti. A király ezekről értesítve, Buda, Kassa, Pozsony, Sopron, Bártfa, Lőcse, Eperjes, Brassó, Kézsmárk, és más több város biráit Trencsén városába hívta, hogy Zalóki ítéletét felülvizsgálják. Ezek több ülésben az ügyet megvizsgálván, Zalóki ítéletét megsemmisítették, Ebner Mátyást pedig csalásban vétkesnek találván, tisztialomás elfoglalhatására nemképesnek nyilvánították; Czwiszler Jánost, Schmuzer Jánost, Lang Miklóst és Pétert a városi jegyzőt minden büntetés alól felmentették 1426. január 20-án.¹

A következő évben már Falbrecht János de Thorn volt körmöczi főkamagróf, ki egyszersmind bérben bírta a kamarát, és Borbála királynénak egy évi bér fejében 6000 aranyforintot fizetett, s ezenkívül Körmöczvárosának is 3000 vörös forintot kellett volna visszafizetnie, mely összeggel a királyné a városnak tartozott.²

7. A husziták.

1428-ban, szűk termés után, nagy drágaság lett, sőt némely vidéken éhség is sanyargatta az országot. E fölött a husziták is annyira elhatalmaskodtak, hogy már Magyarország is szenvedni kezdett tőlök. Mialatt ugyanis a király a törökök ellen táborozott, a huszitáknak azon felekezete, mely magát „árvák”-nak nevezte, egy haddal az országba tört, s Pozsonytól kezdve, melynek külvárosát felégették, Szakolczáig pusztított.³

Borbála királyné márczius 16-án Zólyomban kelt rendeletével felhívta a bányavárosokat, hogy a közelgő husziták ellen való fegyveres védelemről gondoskodjanak. Zsigmond

¹ Krizsko Pál id. m. 21. lap. ² Ugyanott 23. lap.

³ Horváth Mih. id. m. II. 485. lap.

ugyan 1429. márczius 27-én Pozsonyban két hónapi fegyverszünetet kötött Prokoppal a csehek vezérével, de ez idő letelte után a háború és pusztítás ismét megindult.

1430-ban, húsvét táján, Velko vezér alatt 10,000 cseh tört be Magyarországra, és Nagyszombatig mindent elpusztított. A király Stibor vajdát küldte ellenök, de ez megveretett, ámbár a csehek is sokat veszítettek, és vezérok is elesett.¹

A következő évben a husziták megvervén Fridrik brandenburgi határgrofot, kinek minden hadiszerét és 150 ágyúját is elfogták, ismét Magyarországra csaptak, és mintán Likava várát szent Mihály napján esellel elfoglalták, Nyitra, Nagyszombat és Léva vidékét kezdték zsákmányolni, s eddigi szerencséjökben bízva, a zsákmány hazavihetésére több száz szekeret is hoztak magokkal. De most Rozgonyi Miklós küldetvén ellenök, ez előbb Prokopot és Kolowrat Hanuszt a táboríták vezéreit szorította vissza Morvába, azután pedig az árvákat egy véres ütközetben szétverte, és szekereiket s ágyúikat elfoglalta.²

1431-ben letelvén a Velenczével kötött fegyverszünet, evvel is megindult a háború, és csak 1433-ban kötöttetett a pápa közbenjárásával 5 évre béke Velenczével.

Zsigmond azután Rómába ment, és május 31-én császárrá koronáztatott.

Ez alatt a husziták Blasko nevű vezére 1432. júniusban betört Magyarországra és Nagyszombatot esellel elfoglalván, onnan az egész Mátyásföldet pusztította, és nagy zsákmánnyal ment haza, hogy ősszel ismét visszatérjen, de ekkor a Vág mellett nagyon megveretett.

Ez időben a törökök is betörték az országba, és Brassó vidékét pusztították.

Ehhez járult, hogy Zsigmond kevéssel az országból távoztta előtt, mindenkor üres kincstárán segitendő, új pénzt veretett, mely iránt akkép rendelkezett, hogy míg a régi denárokból 100 megyen egy forintba, az újakból 400 tegyen egy forintot. Az új denárok ezért „karting“-nak (negyedeseeknek) nevezettek. A rossz pénz azonban senki sem akarta elfogadni, és 1000 kartingot is kellett adni egy forintért; ebből a közéletben számtalan baj és drágaság keletkezett.³

1433-ban a husziták ismét betörték az ország északi részébe, Kézsmárkot megvették, kirabolták és felgyújtották, s azután pusztítva, rabolva lehatoltak egészen Körmöczbányáig, míg végre nagy zsákmánnyal rakodva haza tértek.

1434-ben végre a husziták között egyenetlenségek kelet-

¹ Horváth Mih. id. m. 488. l. ² Ugyanott 490. l. ³ Ugyanott 495. l.

kezvén, egy véres csatában annyira öldökölték egymást, hogy megszűntek szomszédaiknak ostroma lenni.¹

A husziták rablásai által, különösen az utóbbi években és 1433-ban, igen sokat szenvedtek a bányavárosok, kivéve Kőrmöczbányát, mely fallal körülvett város lévén, magát könnyebben megvédhette kisebb csapatok dúlásai ellen. Libetbányát majdnem végképen elpusztították ekkor a husziták, a bányákba menekült lakosokat füstbe fojtották, mindent földúltak és felgyújtottak, s annyira tönkre tették az egész vidéket, hogy a bányamívelés Libetbányán egészen a Thurzók idejéig szünetelt.²

Az ország állapota ez időben általában nagy zavarban volt; a magyar rendek erőlesen sürgették Zsigmondot, hogy térjen vissza az országba, mert kivált Garay nádor halála óta a helytartók gyöngye tekintélye nem volt képes a rendet fenntartani; az urak egymással viszályokba keveredtek, melyek nem egyszer hatalmaskodásokká, fegyveres összecsapásokká mérgesedtek el; a hatalmasak a gyöngébbeket elnyomták, javaikat elfoglalták, személyeiket sérelmekkel illették. Zsigmond végre 1434. október közepén Pozsonyba megérkezett s nagy ünnepléssel fogadtatott.

A következő évben azután országgyűlést tartott Zsigmond Pozsonyban, melyben a fölbomlott rend helyreállítására, és a haderő szervezésére törvények alkottattak.

1437-ben Erdélyt és a Nyírséget paraszt lázadók pusztították, Szendrő várát pedig a törökök fogták ostrom alá, de Hunyady János által megverettek.

Hunyady János a husziták elleni harcokban magát több ízben kitüntetvén, akkoron már egy erdélyi dandár vezére volt. A dicső hős, kit az Isten kegyében adott a hazának, hogy azt a hódító ozman ellen megvédje, hihetőleg e szolgálata jutalmául neveztetett ki a következő évben szörényi bánná és az ország zászlósává.³

1437. december 1-én meghalt Zsigmond Znaimban, vejét Albertet ajánlván a cseheknek és magyaroknak is királlyul.

8. Zsigmond kormányzásának hatása.

Zsigmond, ki eleintén oly népszerűtlen volt, hogy koronáját is majdnem elvesztette, később a viszontagságok isko-

¹ Horváth Mih. id. m. 504. 1.

² Marzsányi: Geschichte der 7 Bergstädte. Kézirat a selmeczi bányagazgatóság levéltárában.

³ Horváth Mih. id. m. II. 514. 1.

lájában sokat tanult; ha nem alakította is át jellemének alapvonásait, de kétségkívül higgadtabbá, mérsékeltebbé lön; nem engedte magát fölgerjedt vére által oly gyakran önkényre, zsarnoki tettekre ragadtatni, mint az előtt. Könnyen megközelíthető lévén, emberséges bánásmódja és hívei szolgálatainak hálás elismerése, egész a pazarlásig menő bőkezősége, és kegyelemosztásai által mindinkább megnyerte alattvalóinak szívét.¹

A középsorsú nemes családok kitünőbb egyéniségeiből, kiket gazdagságra és méltóságokra emelt, sokakat gyűjtött maga köré. Így emelkedtek a főnemesek rangjába a Palóczyak, Rozgonyiak, Országhok, Maróthiak, Perényiek, Tamásiak s többek, kik mind megannyi támaszai lettek trónjának.²

Zsigmond maga is művelt lévén, kedvelte s pártolta a tudományokat s művészetet. A nagy Lajos által alapított pécsi egyetemnek versenytársául Budán állított fel egy egyetemet, de tékozlásai közben elmulasztá annak fennállhatását biztosítani, s ennek tulajdonítható, hogy a budai egyetem csak rövid ideig állott fenn.

A mindig pénzsűkében szenvedő Zsigmond, midőn akár rendes jövedelmei, akár a korona javainak nagyban űzött elzáróztatása által pénzre tett szert, azt csakhamar a legnagyobb könnyelműséggel tékozlá el. Az egykorú s utóbb pápává lett Aeneas Silvius beszéli, hogy, midőn egy ízben 40,000 arany hozatott be kincstárába, Zsigmond a sokféle terv miatt, hogy mire fordítsa e szép összeget, nem tudott aludni; előhívatá tehát udvarnokait s a pénzt köztök osztá fel, mondván: „menjetek és vigyétek, hogy nyugton alhassam, mert a mi álmomtól megfosztott, veletek együtt megy ki.”³

Az anyagi érdekek kezelőinek, a városoknak, Zsigmond már azért is kedvezett, mert mindig üres kincstárának bőséges forrását látta bennök.

Nyugatfelé, kivált Béccsel, Prágával, Boroszlóval és Nürnberggel, mely városok közlekedését Magyarországgal Zsigmond lehetőleg ápolta, élénk volt az árúk kicserélése.

Az ő korában kezdték a lövő fegyvereket s a puskaortot hazánkban is gyártani. Az üvegablakok használata is már ekkor közönségesen el volt terjedve.

A rézkereskedés, melynek régi útja a Velenczével viselt háborúk alatt egészen elzáratott, főképen Krakkó és Boroszló felé talált újabb utat, de a besztérczebányai rézbányászatnak is új vállalkozókra volt szüksége, mert az olaszok a velencei háború miatt kénytelenek voltak vállalatukkal felhagyni.

¹ Horváth Mih. id. m. II. 516. l. ² Ugyanott 517. l. ³ Ugyanott 520 l.

1431-ben Falbrecht János körmöczi főkamaragróft találjuk mint a besztercebányai és szomolnoki rézbányák királyi jövedelmének bérelőjét, ki magát ezért rézgrófnak is (Coppirgroff in Ungern) czimezte.¹

Hogy ő *nem a rézbányák* bérelője volt, az bizonyos, mert mint már fennebb említettem, a királynak saját bányái még ekkor nem voltak, 1437-ben pedig Zsigmond király már a szomolnokvidéki felsőmagyarországi rézbányák jövedelmeit évi 2600 aranyforintért Kliber Eberhard bambergi polgárnak adta bérbe. A *körmöczi kamarát* 1435. körül Lang Péter tartotta bérben, 1437-ben pedig Héthársy János (de Septemtilis) igazgatta, mint főkamaraí gróf.²

Selmeczen 1431-ben Dobringer Jakab volt a bíró, 1432-ben Kegler Jakab, 1433- és 1434-ben Frank Henrik, 1435-ben Hans Mewzkönig, 1436-ban pedig Ebner Albert volt selmeczi bíró, testvére annak az Ebner Mátyásnak, kit a körmöcziek nem akartak bíróvá választani.³

A személyes biztonság Zsigmond király idejében igen gyöngye lábon állott Selmeczen, véres verekedések, gyilkosságok, rablások, tolvajlások napirenden állottak, s Kachelmann János a selmeczi levéltárból egész sorozatát közli az ilyenekre vonatkozó ítéleteknek.⁴ Hogy a bányamivelés ilyen körülmények között nem igen virágozhatott, az bizonyos, de hogy mily terjedelmű vala, hol és kik által üzetett? arról biztos hírek nem maradtak reánk.

A selmeczi bányák már akkortáiban jelentékeny mélységre hatoltak, mert a *Bieber altárna*, mely nevét valószínűleg első birtokosától nyerte, már akkor messzire behatolt a telérek felé; 800 ölnyire a tárnaszájtól a tárna oldalába 1400 évszám van bevésve, s valószínű, hogy a tárna az 1400-ik évben már odáig terjedett. A tárnának iránya egyszersmind arról is tanúskodik, hogy az akkortáiban mívelt és vízzel küzdő bányák, melyeknek segélyével a tárna hajtattott, a mostani szélaknai bányászat közepe táján lehettek, és a kórház-teléren, főképen pedig azon teléren, mely később a bieber-tárnai telérnek neveztetett, és ezen telér fedü-ereim míveltettek.

Zsigmond halála után 1438-ban Albert megkoronáztott Erzsébet királynéval együtt, január 1-jén. A következő évben május közepén Budán országgyűlést tartott, melyen közte és a rendek között szerződés jött létre, hogy a király halála esetére Erzsébet királyné és gyermekei trónörökösök-

¹ Krizsko Pál. id. m. 24. lap. ² Ugyanott 25. lap.

³ Kachelmann J. Das Alter und die Schicksale des ung. Bergbaues. 103. lap. ⁴ Ugyanott 103. és köv. lapok.

nek fognak tekintetni, Albert pedig ünnepélyesen megerősítette az ország jogait és szabadságait.¹

Az ezen országgyűlésen hozott 6-ik törvényczikk rendelete szerint a bányák és pénzverő-műhelyek csak belföldieknek adathatnak bérbe. A pénz az országos rendek beleegyezése nélkül meg ne változtassék, és rendeltetik, hogy obolusok veretessenek, melyekből kettő tegyen egy denárt; az esztergami érsek pedig és a főtárnokmester a pénzverésre felügyeljen, és idegen pénz be ne hozattassék az országba.²

Ugyanazon évben augusztus 20-án, Albert király, nejének Erzsébet királynénak háztartására évi 20,000 ftot rendel, és pedig a slavoniai nyestadóból 6000 ftot aranyban, a körmöczi bányá-
úrbér és pénzverés jövedelmeiből pedig 14,000 arany forintot.³

Erre nem sokára a király a törökök ellen hadakat gyűjtván, az alföldön megbetegedett, és Bécsfelé visszautaztában Neszmélyen, október 27-én meghalt.⁴

9. Giskra, a királyné főkapitánya.

Albert halála után az oligarchia uralma állott be nagyra-
vágyó törekvéseivel, féktelen hatalmaskodásaival, irigy önzésével, szünetlen fegyverzajával, s közben-közben nagyszerű tetteivel. — A nemzet tömegéből hatalmas egyéniségek emelkednek ki, melyek egyrészt nagyság-, s hatalomvágytól üzetve, önző céljaik valósítására irányzott fondorlataikkal és eselszövényeikkel, — másrészt a vészben forgott haza szeretetétől áthatva, annak megmentésére magasztos lelkesedéssel törekedve, áldozatra kész hazafiságuk nagyszerű tetteivel foglalják el a nemzet történelmének lapjait.⁵

Az özvegy Erzsébetnek joga a királyi székre kétségtelen volt, mindazonáltal a buzgóbb hazafiak, tekintve a törökök által tett hadi készüléteket, egy erélyes férfi-kormányt óhajtának.

A királyné uralkodásának leghevesebb ellenzői közé tartozott Rozgonyi Simon, kit a királyné az esztergami érseki szék betöltésénél mellőzött.

1440-ben Budán országgyűlés tartatván, a többség Ulászlót, az ifjú lengyel királyt, hívta meg királynak.

A királyné azonban február 22-én született fiát Lászlót május 15-én Székesfehérváron megkoronáztatta, s innen Győrbe menván, brandeisi Giskra Jánost némi cseh hadakkal magához hívatta, és a koronával együtt Pozsonyba ment.⁶

¹ Horváth Mih. id. m. II. 531. l.

² Schmidt. Sammlung der Berggesetze I. 34. l. ³ Ugyanott 36. l.

⁴ Horváth Mih. id. m. II. 532. l. ⁵ Ugyanott 535. l. ⁶ Ugyanott 540. l.

A körmöczi kamarát a mult évben Lang András és Miklós testvérek és Rudel Konrád bírták bérben; azonban úgy gazdálkodtak, hogy Erzsébet királyné 1440. január 6-án kényszerítettett Körmöcz városát felszólítani, hogy őket börtönbe zárja s minden vagyonukat lefoglalja, mert a kamarai tárgyakat elpazarolták és a királynét csúful megcsalták, úgy hogy roppant kárt kell szenvednie. Együttal utasította a városi tanácsot, hogy valaki mást, kire a körmöczi főkamaraát rabizni lehetne, ajánljon a királynénak.¹

Körmöcz város ajánlatára egyébiránt nem volt szükség, mert a királyné Giskra vezetésére bízván ügyeit, ez Rollner Konrádot nevezte ki főkamaragróffá, ki e hivatalt több évig viselte, és a bányászatnak nagy barátja s előmozdítója volt.

A mint Rollner elfoglalta hivatalát, kieszközölte a királynénál, hogy a már nagyon elkopott próbatű helyébe, azon aranypénzdarabokból, melyek már régóta a kémlesz pecsétje alatt őriztettek, a főkamaragróf ellenőrzése alatt egy új tű készíttessék, a próbapénzek fölöslege pedig a királynénak beszállíttassék.²

Az erre vonatkozó rendelet a város tanácsához van címelve, és benne az érseki pisetarius és a tárnokmester megbizottja meg sem említettik. Hogy mikor ruháztatott a pénzverés ellenőrzése a városra, annak emléke nem maradt meg.

De nemcsak a pénzverésnél, hanem a bányászatnál is maradt emléke Rollner főkamaragróf működésének, ki maga is több bányával bírt, és a tekintélyesebb urburariusok sorába tartozott. Ugyan e minőségénél fogva megbízta őt Erzsébet királyné, hogy a hat bányaváros bíráival s tanácsnokaival együtt válaszsza meg a bányabíró, s megerősítés végett a királynénak ajánlja. Ez meg is történt, és a királyné megparancsolta 1440. október 19-én kelt levelében a hat bányaváros bányamivelőinek, hogy Knapp Mihály besztercebányai polgárt, kit a főkamaragróf és a bányavárosok tanácsa „scansor“-nak vagy bányabírónak választott, tiszteljék és parancsainak a régi szokás szerint engedelmeskedjenek.³

A pénzverés és pénzértékre nézve meghagyta Erzsébet

¹ Krizsko Pál id. m. 26. lap. ² Ugyanott.

³ — — — Quocirca vobis fidelibus nostris universis et singulis montanistis seu montanarum cultoribus, quarumcunque fodinarum ad pretaetam cameram nostram Crempuiciensem spectancium, serie presencium firmiter precipientes, mandamus, quatenus amodo imposterum prefato Michaeli Knap et suis hominibus, tamquam vestro iudici seu scansori in omnibus licitis et consuetis obedire et obtemperare, ac iudicatu discussioni et deliberationi suis satisfacere more alias observari solito, modi omnibus debeatis — — — (Krizsko Pál id. m. 28. l.)

királyné, 1441. július kezdetén írt nyílt parancsában, hogy egy aranynak értéke 300 nagyobb, vagy 600 kisebb ezüst denárral legyen egyenlő.¹

Rollner főkamaragrófsága alatt már erősen küzdöttek vízemeléssel a körmöczi bányák, és e végett vízkerekeket használtak, melyeknek segélyével kötelen függő vedrekkel húzták ki a vizet épen úgy, mint a köveket vagy érczeket.

Az országban ez alatt mind erősebben lobogott a polgárháború tüze. Ulászlót párthívei Székesfehérvárott Szent István ereklyéjéről levett koronával megkoronázták.

Erzsébet pedig mind több és több csehet hozott az országba, kiket hogy fizethessen, jószágait, koronáját elzálogosítá, s végre Fridrik római királyra bízta fiát is.

1441-ben a királyné a lipcei várat és Breznóbányát Gergely corbaviai grófnak, a lipcei vár kapitányának 10.000 aranyforintban inscribálta jutalmúl azért, hogy a kapitány a várat Szent-Miklósi Pongrácztól visszaszerezte.²

Giskra, kit a királyné Zólyommal adományozott meg, és cseh hadainak fővezérévé nevezett,³ a bányavárosokban, Axamith a Szepességen, Talafuz Kassán, Ribald Kerszky s mások más felső városokban fészkeltek meg magokat, s Bártfát, Löcsét, Eperjest is hatalmukba ejték. E kelyhesek számos apró favarakat, mind megannyi rablófészkeket építettek a felvidéken, melynek aztán számos éven át ostromaivá lettek. Rablás, zsarolás lévén egyetlen céljuk, a szegény népet, kivált Ulászló pártosait, oly kegyetlenül üldözték, pusztították, hogy a várak vidékein a városok, helységek elnéptelenedtek, lakosaik részint békésebb vidékre költözködtek, részint az erdőkben s hegyekben kerestek ellenök menedéket. Ulászló, mivel pártjának ereje többfelé is igénybe vétetett, sem nagyobb, sem állandóbb segélyt nem küldhetett ellenök.

¹ Krizsko Pál 29. lap.

² Wenzel Guszt. id. m. 67. lap.

³ 1442. január 28-án írja a királyné: „— — — als wissentlich ist, dass wir unsern lieben getreuen, Jan Giskra von Brandis, unsern Hauptmann in der Czipis, mit wohlbedachtem Muth und guten Rate, zu sunderlichen unsern und ewer aller Nutz und Ehren, daselbst auf der Crempnitz und all andern unsern Perkstetten, und in die ganze unsre Grafschaft in Sol, zu einem Hauptmannn gesetzet, und die zu beschutzen und zu beschirmen bevohlen haben, — — — darum sie ihm, als ihrem rechten Hauptmann und was er, oder sein Unterhauptmann an seiner statt, mit ihnen schaffet und bestellet, williklich thuen sullen. (Kachelmann J. Geschichte der ung. Bergstädte. III. 43. lap).

10. Selmecz veszedelme.

Ulászló a Cilleyekkel kibékülvén, és Horvát- és Tótországban lecsendesítvén a lázadást, 1442. húsvét táján a lengyel hadak egy részét gazdagon megajándékozva, haza bocsátá. Talafuz, Erzsébet kassai kapitánya, erről értesülvén, a zsákmány reményében ellenök megy s őket Egerben, hol Rozgonyi Simon püspök által megvendégeltettek, egy hajnalban meglepi, számos lovaikat elszedi, s midőn látá, hogy a magyarok és lengyelek már nagyobb csoportokban készülnek neki ellenállani, mint jött, hirtelen ismét távozik a gazdag prédával. De a rablók nem maradtak büntetetlenül. A püspök és a lengyelek, látván, mily csúful játszottak ki, dandáraikkal rögtön lóra kapnak, s utánok erednek. A csehek, kik a mult éji úttól fáradt lovaikon futással tovább nem menekülhetének, harczrendbe sorakozva várják üldözőiket, de vesztökre: mert nagyobb részök leöletik, a többiek s maga Talafuz is, fogságba kerülnek. A püspök és a lengyelek e győzelem által felbátorodva, azonnal a bányavárosokra indulnak, Selmeczet megveszik s feldűlják, és gazdag zsákmánnyal térnek vissza.¹

Selmecznek volt ekkor egy kis várkastélya fenn a hegyen a város felett; Rozgonyi emberei lévai Cseh László vezérlete alatt négyezeren rohanták meg a gyöngé váracskát, és azt elfoglalván, s felgyújtván, előzőnlőtték azután a völgyben épült várost is, melyet egészen kiraboltak, a lakosok nagy részét leölték, és az épületeket tűzzel elpusztították.²

Ez történt május 24-én; december 19-én pedig egy erős földrengés rombolta le a fenmaradt épületeket annyira, hogy a lakosok nagy része kénytelenítettett másutt keresni magának hajlékot a téli idő zordonsága ellen.³

A város ezután lassanként ismét felépült, de a vár-

¹ Horváth M. id. m. II. 549. l.

² Wenzel Guszt. id. m. 33. l. E pusztításnak emlékét megóvta Selmeczbánya legrégibb jegyzőkönyvének kezdete, mely így szól: Anno 1442. venerunt alumni iniquitatis, Simon Episcopus Agriensis, de genere Rozgon, et Ladislaus Cseh filius Petri Cseh de Léva, et properaverunt Sebnicium quatuor millibus Hungarorum et Polonorum, succenderuntque civitatem praedictam totaliter, interfectis quam plurimis ex utraque parte. Et sic Sebnicienses ecclesiam eorum cum multis bonis, quae hostes receperunt omnimode, cum Ecclesiae rebus, calicibus, crucibus, et reliquiis Sanctorum multis et claustris. Haec sunt facta anno predicto feria sexta post Pentecosten, et exusserunt venerabile sacramentum Corporis Christi in ecclesiis utrisque altariaque frugerunt.

³ Kachelmann J. Das Alter des ung. Bergbaues 111. lap.

kastély romba dőlve maradt, s most csak alapfalai mutatják egykori helyét.

Ugyanez évben Cesarini Julián bibornok azon kezdett működni, hogy Erzsébet és Ulászló közt békét kössön; és midőn a király és királyné november 25-én Győrött személyesen találkoztak, Ulászló nyílt őszintesége és lovagias magaviselete annyira megnyerte Erzsébetet, hogy három heti együttlét után a béke valójában megkötetett. Azonban Erzsébet december 19-én meghalálozott.

II. Giskra függetlenül bitorolja a hatalmat.

Giskra, mint az elhunyt királyné hadainak főkapitánya, mindjárt Erzsébet halála után sietett Kassa, Eperjes és más hatósága alá tartozó városokkal oly egyezsége lépni, hogy ezentúl is híven megmaradjanak a gyermek László király pártolásában.

1443. szeptember havában Giskrával egy évi fegyverszünet kötöttet, melyben Giskra felhatalmaztatott, a tőle függő részekben szabadon beszélni minden királyi jövedelmeket.

1444. április elején Budán országgyűlés tartatott, melyre Giskrát is meghívták, de a helyett, hogy a vele kötött fegyverszünet békekötésre változtassék, oly heves viszály fejlett ki közte s a rendek között, hogy élete is veszélyeztetve volt, és a király őt álruhában szökteté meg Budáról, és lengyel lovasokkal kísérteté Győrbe.¹

1442. óta Hunyady János a törököket igen gyakran megverte, annyira, hogy ők 1444-ben békét ajánlottak, mely augusztus 1-én Szegeden meg is kötöttet, és a király által esküvel megerősítettet. A király azonban Julián bibornok és más tanácsosai sürgetésére az esküvel fogadott békét megtörte, és ugyanazon évben a török ellen hadjáratot indított, mely szerencsésen kezdődött, de november 10-én Várna mellett oly szerencsétlen ütközettel végződött, hogy az egész magyar had megsemmisítettet, s maga a király is elesett.

Szerencse volt az országra nézve, hogy Hunyady János a várnai veszélyből megszabadult; mert az országban mindenütt a legnagyobb erőszakoskodás és fejtelenség uralkodott. „Az igazság — úgymond egy levelében Vitéz János — elnémult; — a szemérem minden féke összeszakítottat, az önkény hatalma minden jogot összezavart; a törvények és kötések ereje sirba omlott; a magán gyűlölségnek, rablások-

¹ Horváth Mih. id. m. II. 562.

nak, fegyveres villongásoknak tág kapu nyitvatott; a jog mérteke az erőhatalom lett, s a kedélyeket vészthozó nagyrovágás szállotta meg. Vakon rohannak a közveszélybe, nincs a bűnnek büntetője, de annál több az elkövetője. Összezúzva van a hit, eltűnt a nyugalom, megtárgultak a vérség kötelékei.¹

1445-ben április végén Pesten országgyűlés tartatott, melyre meghivatott Kőrmöczbánya városa is. Ez országgyűlés elismerte a kiskorú Lászlót királyúl, és egyelőre a rend fentartása végett 7 főkapitányt nevezett ki, u. m. Hunyady Jánost, Ujlakyt, Giskrát, Rozgonyi Györgyöt, Pelsöczy Imrét, Országh Mihályt és Szent-Miklósi Pongráczot.²

Mivel azonban Fridrik nem akarta a kiskorú Lászlót kiadni, 1446-ban Hunyady Jánosra bízott az ország kormányzása királyi jogokkal.

Hunyady hatalma a bányavárosokra nem terjedt, mert itt még mindig Giskra bitorolta a főkapitányi címet és hatalmat, mitsem hajtván a törvényekre, kénye kedve szerint gazdálkodott a felvidéken, ámbár az 1447. márcziusban Pesten tartott országgyűlés külön törvényben kimondta, hogy a főkapitányi hivatal eltöröltetik.

Hunyady egy ideig mitsem tehetett ellene, mert a törökök elleni hadjáratokkal volt elfoglalva, és 1448-ban a rigómezei szerencsétlen ütközet után futása közben maga is elfogatott Brankovits szerb vajda által.

A csehek ezalatt, kivált a kelyhesek, nemcsak a törvénynek, hanem már Giskrának sem engedelmeskedtek, s a Szepességben és Sárosmegyében összecsoportozván, s magokat testvéreknek (bratri) nevezvén, féktelenül dúltak.

A cseheknél nem kevesebbé zabolátlan volt a lengyel Komorovszky Péter, s a magyar Szent-Miklósi Pongrácz; amaz Liptó-, emez Thúróczvármegyét egészen maga alá vetette és függetlenül zsarnokolta, nem ritkán Morvában és Lengyelországban is üzvén zsákmánylásait.³

Hunyady tehát 1449-ben maga indult Giskra megalázására, s miután Szepesi várát, a csehek egyik fő rablófészkrét megvívta, innen Kőrmöcz alá ment, melynek polgárai titkon értésére adták, hogy készek neki megnyitni kapuikat. De a szándékairól értesült Giskra megelőzte őtet, és maga vonulván be cseheivel Kőrmöczre, megakadályozta a polgárokat ígértök teljesítésében. A kormányzó nem akarván a várost lövöldöztetni, ismét a Szepességbe vonult a csehek várai ellen;

¹ Horváth Mih. id. m. III, 4. l. ² Ugyan ott 5. l. ³ Ugyan ott 28. l.

útközben azonban lengyel követek közbenjárására fegyverszünet kötöttetett, utóbb pedig 1450. márcziusban Mezőkővesden, Hunyady és Giskra személyes jelenlétében, megállapított közöttök a végleges béke, mely szerint Kassa, Lőcse, Eperjes, Bártfa, Körmöcz, Selmecz és Zólyom városok továbbra is Giskra kezei közt hagyattak.¹

De Giskra, daczára a békekötésnek, nem akart simulni a rendhez, s nem tűrte maga fölött a kormányzó felsőbbtségét 1451-ben még több huszita csapatokat hozván az országba, Losonc mellett egy kolostort elfoglalt, megerősített, s a vidéket abból zsákmányolni kezdte. A kormányzó 16 ezernyi sereggel körülfogta a rablófészket, de annak fölmentésére Giskra is közeledvén, Hunyady, midőn ez ellen fordúlna, a seregében volt némely áruló urak által elhagyatott, és két tűz közé szorítva megveretett. De Hunyady nem sokáig hagyta Giskrát győzelmének örömeiben, mert egy új sereggel gyorsan ismét a felföldön termett, Rozsnyót, Szepsit, Derencsényt rövid idő alatt megvette, és Zólyomot, Giskra főfészket körül táborolta; s miután a várost felégette, a hamar meg nem vehető fellegvárral szemközt, annak fékentartására egy kis erősséget emeltetett, s azt őrséggel ellátta. Az országtanács közbevetése folytán azonban ismét béke kötöttetett Giskrával, mely szerint a tőle el nem vett várak és városok az ő birtokában hagyattak.²

12. Körmöcz tekintélye növekedik és Fejérbánya emelkedik.

A fegyveres mozgalmak között minden bizonnyal sokat szenvedtek a bányavárosok is, de legkevesebbet Körmöcz, mely geographiai fekvésénél fogva nem volt oly közvetlenül kitéve az ellenséges megtámadásoknak, és fallal körülvett s védett város lévén, kisebb megrohanásoknak könnyebben ellent állhatott, mint a többi nyílt város; egyébiránt pedig, mint a pénzverőnek helyére, Giskra különös gondot fordított védelmére. A város tekintélye ezek által az országos rendek előtt is emelkedett, s így történt, hogy Körmöczbánya már az 1445-ki országgyűlésre meghívatott, és hogy a városnak ennek folytán az ország közügyeire hatályos befolyása maradt, s számára az alsómagyarországi bányavárosok közt az elsőbbségi rang biztosítva volt.

A körmöczi bányákat már ez időben két fő csoportra osztották: a „*Vordere Zeche*,” mely a városhoz közelebb volt, és a „*Hintere Zeche*,” mely feljebb Jánoshegy felé feküdt. A

¹ Horváth Mih. id. m. III. 29. l. ² U. o. 35. l.

bányák fekvése Kőrmöczön annyiban szerencsés, hogy már a legfelsőbb bányákhoz is lehet erővizet vezetni; ennek következtében Kőrmöczön már a legrégibb idők óta használtattak vízzel hajtott gépek a termelt érczek összezúzására és őrlésére, valamint a bányavizek kiemelésére.

A vízvezetékeknek fentartási költségei már 1442-ben előfordulnak a városi számadásokban: „ordo molendinorum magnae aquae,” és „ordo mediae aquae in Sohlergrundt“ címek alatt.¹

1445-ben december 24-től kezdve 1446. Mátyás napja utáni szombatig, tehát 10 hét alatt 824 vörös aranyforint adott ki vízemelőgépek fentartására, és a legközelebbi 3 hét alatt ugyanazon gépekre ismét 390 aranyforint fordított. Hat évvel később négy vízemelőgép létezett, melyek vaskötelekkel voltak ellátva. A fentartásról a város gondoskodott, s e célra 1452-ben 1000 darab, s a következő esztendőben megint 1000 darab aranyat vett kölcsön Gaylsam pozsonyi polgártól.²

A magyar bányászatnak már ekkor tekintélyes voltáról és a magyar bányászok jó hírnevéről tanuskodik, hogy 1452-ben VI. Henrik angol király, ki idegen bányászokat hívott be országába a bányamivelés élénkítése és üzemének javítása végett, a behívottak közt megemlíti a magyarokat is, „scientiam operandi in mineris habentes meliorem”.³

1452 márcziusban a magyar rendek egyesültek az osztrákokkal, hogy Fridriktől Lászlót visszaköveteljék; azután pedig Cilleyt bízták meg, hogy Giskrától vegye vissza a felvidéki városokat saját védelme alá.

Hunyady ezalatt Giskrát szorongatta hadaival, és szeptember elején Kőrmöcz alatt táborozott, honnan meghagyta Majthényi Györgynek, hogy fegyveres népét s a vidékbeli földnép harmadrészét ásókkal, fejszékkel — et cetera attinentia — ad laborandi fortalicy sub Civitate Crempnicziensi fiendi, — — — táborába hozza.⁴

A tizenkét éves király végre Fridrik kezeiből kiszabadított, Hunyady János 1453. elején egy ünnepélyes gyűlés alkalmával kormányzói tisztségét letette, s László, kiskorúsága daczára, átvette a kormányzást, — Cilley Ulrikot választván legbizodalmasabb tanácsadójává.

V. László 1453. január végén Pozsonyban országgyűlést

¹ Kőrmöczi városi levéltár.

² Krizskó Pál id. m. 29 l.

³ Wenzel Guszt. Thurzó 9. l.

⁴ Horváth Mih. id. m. III. 40 l.

tartott, melyben Giskrának a kezén levő várak és városok átadásaért bizonyos összeg biztosított. Giskra ezután nemskára elhagyta az országot, de 1455-ben Cilley által ismét vizsgálhivatott, és a bányavárosok ismét ő alája rendeltettek.

Selmecz városa a Rozgonyiak által történt elpusztítására annyira meggyengült, hogy Bélabánya tőle elvált, és V. László király „Christophorus Ostermann, Juratus Civis et Ladislaus Nemeseh alias de Zazfalu notarius Civitatis Dylen alias Fejérbánya“ kérésére 1453-ban megerősítő Bélabánya városi jogosítványait.¹

13. A pénzverés rendeztetik.

Holtzler Konrád 1453-ban körmöczi főbányagróffá kinevezetett, és mivel Giskra csehei mindenféle pénzt hoztak forgalomba és ez által zavar keletkezett, a pénz alakjára és beltartalmára nézve a király új rendeletet adott ki, melyben meghatározza, hogy olyan aranypénz veretessék, mint Albert király idejében, és utasítja a körmöczi bírót és tanácsot, hogy addig forgalomba ne bocsássák az új pénzt, míg beltartalmára és súlyára nézve meg nem vizsgálták. Azon pénzek, melyeknek beltartalma hiányos, ismét olvasztassanak be, és újra ezimentírozassanak, míg a kellő tartalommal nem bírnak; a súlyra nézve hiányos pénzek pedig a pénzverők költségén olvasztassanak be újra.

Az arany pénz külalakja is olyan legyen, mint Albert király alatt volt, csak azon különbséggel, hogy a király neve és a főkamagróf nevének kezdő betűje rajta legyen.

Az ezüst pénzre nézve pedig rendeli a király, hogy egy márka színezüst egy márka rézzel kevertessék, tehát a keverék finomsága nyolcz latos legyen; az ilyen két márkányi keverékből 1300 denár veretessék, és 200 ilyen denár legyen egy aranyforinttal egyértékű.

Az ezüst denárok alakjára nézve rendeli a királyi parancs, hogy az egyik oldalán Szent László koronás képe jobb kezében baltával, bal kezében a birodalmi almával legyen „Sanctus Ladislaus Rex“ körirattal ellátva, a másik oldalon pedig a birodalom címere a kettős kereszttel, és a címer jobb oldalán Körmöczbánya nevének, bal oldalán pedig a főkamagróf nevének kezdő betűje legyen, s azonkívül a király neve mint körirat.

Az ellenőrzést az ezüst pénz beltartalmára és súlyára nézve a rendelet a főkémlészre és az esztergami érsek meg-

¹ Wenzel Guszt. Magyarország bányászatának története 42. lap.

bizottjára, a pisetariusra, bizza, és meghagyja nekik, hogy az ezüst és réz keverésénél mindig jelen legyenek, s az ötvözetből mindig két nehezéket (pondus) vegyenek megvizsgálás végett. Az egyik nehezéket azután beltartalmára próbálják meg, a másikat pedig és a próba maradékát a király számára félre tegyék. Ha az ötvözet beltartalma jónak találtatik, akkor adja át azt a főkémlész a pénzverőknek, de a kivert pénzből ismét vegyen néhány darabot, és azoknak felét újra vizsgálja meg, másik felét pedig tegye az ötvözet próbájához a király számára és jegyezze fel az ötvözet súlyát és a vizsgálatba vétel napját.

Hogyha mindezen próbákból kiderül, hogy a denárok úgy beltartalmokra mint a súlyra nézve helyesek, akkor megengedheti a főkémlész a pénznek forgalomba bocsátását; ellenkező esetben joga van és kötelessége a hiányos pénzek kibocsátását megtiltani. A súlyra nézve azonban megengedtetik, hogy négy darabbal több vagy kevesebb menjen két márkára, mint a szabályszerű 1300 darab.

Ha pedig úgy tapasztaltatnék, hogy akár súlyra, akár a beltartalomra nézve hiányos, tehát hamis pénz adatott át a forgalomnak, akkor a főkamagróf, a főkémlész és a pisetarius is szigorúan meg fog büntettetni.¹

E rendelet kiadása után a király felszólította Körmöczbánya városát, Thurócz, Zólyom, Nyitra, Hont, Liptó, és Árva megye közönségét, valamint Szent-Miklósi Pongrácz Miklóst is, ki akkoriban nagy befolyással birt a felföldön, és meghagyta nekik, hogy Holeczler főkamagróftól, kire az új pénz veretését, forgalomba hozását s a réginek beváltását bízta, e működésében minden módon támogassák, és oda hassanak, hogy az új pénz forgalomba vitele ne akadályoztassék, és annak értéke ne csonkítottassék.²

Ugy látszik azonban, hogy a felhívás nem volt mindjárt kellő hatással, mert a király szükségesnek látta, hogy augusztus havában birtokvesztés büntetésével fenyegetse Hontmegye közönségét, ha még ezután is merészelné 250 új denárt kérni egy aranyforintért, és azt 200 denárral egyenlőnek el nem fogadná.³

Ugyanez évben még az ólom szabad vételét és adását is korlátozta a király egy rendeletével, melyben megparancsolja, hogy az ólmot csak Holeczler főkamagróf tudomásával és engedelmével szabad venni vagy eladni.⁴

¹ Krizsko Pál id. m. 31. l. ² U. o. 33. l. ³ U. o. 34. l. ⁴ U. o. 35. l.

A király jövedelmeit Eisinger Ulrik 1453-ban a következőképen becsüli:

A sókamarák jövedelme tesz évenként	100,000	frt
A körmöczi és hozzá tartozó kamarák évi jövedelme az urburával és a pénzverés nyereségével tesz évenként legalább	12,000	frtot
A nagybányai kamara jövedelme	6,000	"
A budai pénzverő jövedelme	2,000	"
A kassai " " " " " "	2,000	"
A nagyszebeni kamara jövedelme	2,000	"
A libetbányai rézbánya ¹ " " " " " "	2,000	"
A budai adó évenként	4,600	"
A zsidók fizetnek az egész országban	4,000	"
A harminczad jövedelme	10,000	"
Szeged város adója	1,000	"
Esztergam város adója	400	"
A portalis adó hoz az országban.	118,000	"
Összesen	264,000	frt.

Ezen kívül van még a királyi várak és uradalmak jövedelme, Pozsony, Nagyszombat s más városok adója, és a természetben beszolgáltatni szokott gabona s más élelmi szerek.²

Giskra 1455-ben Rüschel Christian körmöczi tanácsnokot tette fő bányatügyelővé (Oberster Bergsteiger).³

¹ Valószínűleg tollhiba a besztercebányai bányák helyett, mert a libetbányai bányák ekkor nem ~~mfvetettek~~.

² Kachelmann J. Das Alter d. u. Bergbaues 116. l. ³ Ugyanott 113. l.

III.

A KÖRMÖCZI BÁNYAMÍVELÉS HANYATLÁSA.

1456—1490.

I. Hunyady János haláláig.

Holeczler utódja Konstorffer János ellen panaszt emeltek a körmöcziek a király előtt, hogy a régi szokástól eltérőleg az urburát pénzben szedi be tőlök, nem pedig természetben; az urbura ugyanis a termelés egy nyolezada volt, és ha természetben adatott be, az így nyert érczeket a kamara költségén kellett feldolgoztatni; és így igen megfogható, hogy a bányamívelők panaszkodának, midőn a főbányagróf az általok beváltott arany és ezüst tiszta értékének nyolezadát akarta igénybe venni, s ekként a feldolgozás költségeit a bányamívelőkre hárítani. A panaszt a király a bányamívelőknek kedvezően intézte el, és megparancsolta a főkamaragrófnak, valamint az ő tisztviselőinek és a jövőbeni tiszteteknek is, hogy ne kényszerítsék a bányamívelőket az urburának készpénzben való fizetésére, hanem szedjék azt terményekben úgy mint azelőtt.¹

Az urburát azonban csak kisebb bányabirtokosok adták be terményekben; a nagyobb és tehetősebb bányabirtokosok rendesen egy előre kialakított átalánynyal váltották meg az urburát, és ezért az ilyen bányabirtokosok urburariusoknak neveztettek.

Így találjuk Konstorffer számadási könyvében, hogy Jung István besztercebányai polgár és bányabirtokos az ő, valamint az összes besztercebányai ezüstbányák urburáját három évre 40 márka finom ezüsttel megváltotta. Hasonlóképpen váltották meg, vagyis inkább bérbe vették a selmeczi,

¹ Krizsko Pál id. m. 37 l.

bakabányai, és ujbányai urburát Tyl és egy bizonyos Miklós egy egész évre 400 arany fizetése mellett.¹

Konstorffer számadási könyvében fenmaradt emléke az akkori vésnöknek is, kinek neve Tauperger Leonhard s évi fizetése 52 arany vala.²

1456-ban nyerte Kőrmöcz városa V. László királytól a jogot, hogy vörös pecsétviaszt használhasson.

1453-ban László magát Csehországban is megkoronáztatta; ugyanez évben foglalta el a török Constantinápolyt, és II. Mohamed török szultán nagy készüléteket tett, hogy jövő évben Magyarországot megtámadja.

E miatt 1454 elején országgyűlés tartatott, melyben Hunyady János az ország főkapitányának kineveztetett, és rendeztetett a honvédelem.

Hunyady még ez évben szerencsésen csatázott a törökökkel. Mohamed szultán azonban csak 1456. július első napjaiban érkezett 150 ezernyi sereggel Nándorfehérvár alá, és a Dunát 200 gályával elzárván, a várat 300 ágyúval lövetni kezdte.

Hunyady János azonban a Capistrán János vezérlete alatt vele működött kereszties had segélyével július 21. és 22-én teljesen megverte a törököket és egész táborukat elfoglalta. De a táborban ragály ütven ki, ebben augusztus 11-én életének 68-ik évében az egyaránt nagy hős és hazafi is megszűnt élni. Ő a magyar történelem legnagyobb hőse, s egyik legszebb, legtisztább jelleme. Mint ember feddhetetlen, vallásos túlság nélkül; igazságos, nagylelkű, könnyen engesztelhető, kit bosszúra személyes sérelem nem könnyen ragadt.³

László király azután Cilleyvel együtt fegyveres sereggel kísértetve leutazott Nándorfehérvárra, hol Czilley és Hunyady László közt összetűzés történvén, Czilley a Hunyadiak pártbívei által felkonczoltatott.

A király Temesvárott esküvel fogadta, hogy ezért a Hunyadyaknak semmi bántásuk sem lesz; mindazonáltal Budára visszatérve a Hunyadyakat és pártbíveiket 1457. márczius 14-én elfogatta, Hunyady Lászlót a törvényes formák mellőztével halálra ítélte, és márczius 16-án lefejeztette.

A király április 10-re országgyűlést hirdetett, de az országban mindenütt hangosan kitört az elégtelenség; a gyűlésre alig jelent meg néhány nemes, ellenben számosan gyűlésnek össze a fájdalmában bosszút esküdött özvegy Hunyady

¹ Krizsko Pál id. m. 38. l.

² U. o.

³ Horváth Mih. id. m. III. 65. l.

Jánosné testvére Szilágyi Mihály zászlója alá, ki nemsokára egész Erdélyt elfoglalta. Szent-Miklósi Pongrácz pedig, kivel a Hunyady ház szövetséget kötött, a felső vidéken lázadt fel a király ellen.

László király ezalatt Prágába utazott, magával vivén fogolyképen Hunyady Mátyást is, Prágában azonban megbetegedett és 1457. november 23-án meghalt.

2. Mátyás király a cseh rablókat megfékezi.

A király halálának híre az országba jutván, 1458. január 1-re Pestre királyválasztó országgyűlés hirdettetett, és erre Szilágyi Mihály is megérkezett 40 ezerre szaporodott seregével; január 24-én a hadsereg Mátyást királynak kikiáltván, végre beleegyezett a Garay párt is, és a 15 éves király mellé, annak 20 éves koráig, Szilágyi választatott kormányzóvá.

A Garay párt meg nem akadályozhatván Mátyásnak királyválasztatását, oly törvények megalkotásán működött, melyek a királyi hatalmat lehetőleg korlátozták. Így határozott, hogy a király az országot csak saját zsoldosaival védelmezze; a nemesség jobbágyaitól semmi szín alatt adót ne szedessen, és a pénzlábot, mely szerint 200 fillér, vagy 400 batka (obolus) számíttatik egy forintra, meg ne változtassa.¹

Podjebrad értesülván Mátyás megválasztatásáról, addig nem bocsátotta őt el, míg nem kötelezte magát, hogy leányát nőül veszi, és 40,000 aranyat fizet.

Szilágyi Erzsébet azonban nem 40 ezer, hanem 60,000 aranyat adott Podjebradnak, ki Mátyást az ország határáig elkísérte. Azonban a korona Fridrik császár kezében lévén, ki maga is igényt tartott a trónra, Mátyást nem lehetett megkoronázni, és az ifjú királynak egyéb tekintetben is sok nehézséggel kelle megküzdeni; mert Giskra, ki elébb Podjebrad közbenjárására Mátyásnak hűséget ígért, csakhamar felmondta az engedelmességet, a kezein levő felföldi váraiban és városokban kénye szerint parancsolt, és Kázmér lengyel királyt ösztönözte a magyar trón elfoglalására; rablásból élő huszitái pedig Pestig káldoztak, és a vidéket zsákmányolták s pusztították.

Még nagyobb veszély fenyegette az országot a töröktől, ki Szerbiát elfoglalván a temesi bánságba is becsapott.

Mátyás saját hatalmának és az ország jólétének biztosí-

¹ Schmidt. Sammlung d. Berggesetze. I. 39. l.

tása végett mindenk előtt szükségesnek tartotta a belbéke helyreállítását, és a pártoskodás megszüntetését.

E végett tehát április közepén a cseh rablók megfélemezésére küldte Rozgonyi Sebestyént és Héderváry László egri püspököt, kik oly szerencsésen feleltek meg feladatuknak, hogy Axamith a rablók egyik vezére 600 emberével együtt levágott, egy másik vezérök pedig Walgata 250 társával együtt elfogatván, Budára küldetett.¹

Ez eredmények következtében Giskra békeajánlatokat tett, melyeknek tárgyalása végett vele fegyverszünet kötöttetett.

A fiatal király azután erélyesen kezébe fogta a kormány gyeplőit, és szigoruan büntetvén minden engedetlenséget, még inkább maga ellen ingerelte a Hunyadiaknak régi ellenségeit, kik Fridrik császárt óhajtották a magyar trón elfoglalására meghívni.

Nehéz idők álltak be a még csak 16 éves, de a legbonnyolódottabb ügyben is bámulatos biztossággal és könnyűséggel intézkedő királyra; ő azonban nem habozott, hanem értesülvén a titkos tervekről, az elégedetleneket rögtön megfosztotta hivatalaiktól, s helyeikbe a maga biztos hiveit nevezte ki.

A pártosok ez által nyílt föllépésre indítatván, Fridriket magyar királylá választották, és 1459 márczius 4-én Német-ujhelyt megkoronázták. Mátyás ennek hírére gyorsan sereget küldött Fridrik ellen és ez megveretvén, elhagyatott pártosaitól kik azután egyenként meghódoltak Mátyásnak.

Fridrikkel ezután 1460. június 24-ig tartó fegyverszünet kötöttetett.

E közben Mátyás gondjait egyrésről a cseh rablók, kiket alattomban a császár újabb nyugtalanságokra izgatott, másrésről pedig a törökök mozgalmai vették igénybe.

Tanuskodik ebbeli gondoskodásáról egy rendelet, melyet a táborból Esztergom mellett intézett 1459. október 16-án a helytartóhoz, és melyben ennek megparancsolja, hogy mivel a bányavárosokban uralgó drágaság részint abból származik, hogy a rablók miatt nem meri senki a városokba vinni terményeit, részint pedig abból, hogy némelyek a terményeket a termelőktől előre felvásárolják, és csak magas árak mellett hozzák a piacra, vagy pedig belőle bort égetnek; ezen drágaság elenyésztetése végett azonnal intézkedjék Zólyom megyében, a bányavárosokban és a velök szomszédos megyékben, hogy az utak biztonságára nagyobb gondot fordítsanak, a rab-

¹ Kachelmann J. Geschichte d. Bergstädte III. 70 l.

lőkat kipusztítsák, és a termények előleges felvásárlását és nem rendes czélra való használatát szigorú büntetés alatt megtiltsák.¹

A cseh rablók ellen Palóczy Lászlót és Onodi Czudar Simont, később pedig a mult évben szerencsésen munkálkodott Rozgonyi Simont is kiküldte, sőt Pata várának ostrománál maga is megjelent, és seregét annyira feltüzeltte, hogy nemcsak a makacsul ellenálló Patát, hanem utóbb Sajót, Sajó-Németit, Derencsént, Gömört, Osgyánt több más rablóvárral együtt megvették.²

Constorffer utódja *Körmöczön* a főkamagrófságban bajmőezi Noffry Bardó volt 1459-ben, s úgy látszik, hogy ez Körmöcz városának az aranypénz verésére vonatkozó ellenőrzési jogát nem akarta elismerni, mert a király Budán márczius 12-én kiadott rendeletében újra megerősíti *Körmöcz városának* ellenőrzési jogát, és megparancsolja, hogy a főkamagróf és hivatalnokai a városi tanácsot e jog gyakorlatában ne háborgassák.³

Ugyanazon évben tudatta Mátyás király *Körmöczbánya* városával Noffry főkamagrófnak adott parancsát, hogy a várost a lakosság segítségével minden ellenség ellen megvédje, s annak hatalmába ne juttassa; más részről magát a várost kérte s intette, hogy támogassa a főkamagróftól törekvéseiben legalább is addig, míg magának a királynak lehetővé válik a város védelmére nagyobb erővel megjelenni.⁴

1460-ban pedig megújította Mátyás király *Körmöcz* városának ama jogát, hogy a bányabíró maga választhassa.⁵

Ezalatt a király egyrészt a törökökkel folytatta a háborút, másrészt pedig alkudozások folytak, hogy a császárral és Giskrával béke köttessék, de a béke nem volt sem egyikkel sem másikkal megköthető, sőt Giskrát a császár szolgálatába is fogadta. — Podjebraddal azonban egyezséget kötött a király, hogy leányát Katalint nőül veszi, és háztartására Ó-Budán, Diósgyőrön s a Borbála királyné által birt egyéb javakon kívül neki évenként 7000 aranyat ad.⁶

Csak 1462. elején sikerült Fridrikkel egyezsége lépni a korona kiadása végett; és azután nem sokára Giskrával is megkötöttest a béke, mely szerint Giskra a kezén levő várakat s birtokokat 25,000 aranyért kiadta, és legénységével együtt

¹ A rendelet teljes szövegét lásd az okmányok közt I. sz. a.

² Horváth M. id. m. III. 94. l.

³ Krizsko Pál id. m. 27. l. ⁴ U. o. 38. l. ⁵ U. o. 39. l.

⁶ Horváth Mih. id. m. III. 98. l.

Mátyás király zsoldjába állott, s iránta azontul mind haláláig hűségben maradt.¹

Ez évben Benedictus de Thwroc volt körmöczi főkamagróf,² selmeczi kamaragróf pedig Meixner András vala, ki október 17-én szabályozta a piaci árakat, melyek közül tájékozás végett elég lesz a következőket megemlíteni: 1 kappan 7 denár, egy nagy darab hús 40 denár, 17 véka zab 1 ft, — három tojás 1 denár, — egy nagy kenyér 6 denár; egy lúd 12 denár; — egy kacsa 5 denár, hat kis madár 1 denár; — két nagy madár 1 denár; — egy meszely (Seitel) legjobb bor 4 denár; — egy meszely must 3 denár; — 12 pár czipő 1 ft; — egy pár uri csizma 1 ft: — négy pár paraszt czizma 1 ft; — egy meszely sör 1 denár; — öt véka szép búza 1 ft; — egy szép malacz 12 denár; — harminczkét lópatkó 1 ft.³

Mátyás király ezalatt az időt hadserege szervezésével és a törökök elleni készülődéssel töltötte; és felszereléseit bevégezvén 1463. végén szerencsés hadjáratot intézett Bosnya ország ellen, melyet a töröktől visszafoglalt, s diadalmasan tért 1464. február közepén Budára, hol neje: Katalin, kevés nappal megérkezése előtt meghalt.⁴

Az 1462-ben Fridrikkel kötött egyezség föltételei teljesítetvén, Fridrik végre kiadta a koronát, és Mátyás 1464. márczius 29-én Székesfehérvárott megkoronáztatott.⁵

Az ekkor alkotott törvények között a bányászatra vonatkozik a 9-ik törvényezikk, mely megtiltja a külföldi só behozatalát; a 22-ik törvényezikk, melylyel rendeltetik, hogy oly pénz veretessék, mint Zsigmond alatt; és a 26-ik törvényezikk, mely a hamis pénzverők megbüntetéséről szól.⁶

1464-ben Mátyás király Lipcse várát a várossal és hozzá tartozó uradalommal együtt Orbácsi Horváth Damián és Péter testvéreknek inseribálta 12,000 forintban.⁷

Bélabánya ezen időben gyarapodott, s lakossága 5—600-ra szaporodván, Szécsy Dénes esztergami érsek a selmeczi és bélabányai polgárok között létrejött egyezség következtében jóváhagyta, hogy Bélabányán egy külön káplán alkalmaztassék a selmeczi plébános főnöksége alatt.⁸

Mátyás király 1464-ben is szerencsésen hadakozván a

¹ Horváth Mih. id. m. III. 100. l.

² Krizsko Pál id. m. 61. l.

³ Kachelmann J. Geschichte d. Bergstädte III. 85. l.

⁴ Horváth Mih. id. m. III. 107. l. ⁵ U. o. 108. l.

⁶ Schmidt id. m. I. 40. l.

⁷ Wenzel Guszt. id. m. 67. l.

⁸ Kachelmann J. G. d. B. III. 87. l.

törökökkel, ezek a következő évben nem igen háborgatták az országot; de a felvidéken egy Svehla nevű cseh kapitány megszökvén a király fekete seregéből, és mintegy 7000 kóbor huszítát összeszedvén, Nyitra megyében Kosztolányt megvette, s azt megerősítvén az egész vidéket rablással, pusztítással sanyargatta. A nép e rablókat zsebrákoknak — koldusoknak — nevezte. Mátyás haladék nélkül Kosztolány alá vezette seregét, s azt körültáborolta. Svehla egy kitörés alkalmával seregének nagyobb részével keresztülvágta magát a körülfogó seregen, és megszökni akart, de az utána rohogó ostromlók és a mindenfelől ellene támadt nép által seregének legnagyobb része agyonveretett, Svehla pedig felakasztatott; erre nemsokára azután a Kosztolányban maradt csekély őrség is megadta magát és egy pár évre megtisztult a felvidék a cseh rablóktól.

3. Egy szerencsétlen pénzügyi intézkedés.

Selmeczen 1465-ben Höhel János volt a kamaragróf, és bérbe vette a hodrusi bányák urburáját ezen évre 4 márka ezüstért,¹ a mi arra mutat, hogy ekkor a hodrusi bányák nagyon keveset termeltek. Mátyás király folytonos háborúi, melyeket zsoldos hadseregével viselt, roppant összegeket emésztettek meg, melyeknek előteremthetése végett évenként tartott országgyűlést, hol mindig új és újabb adókat szavaztatott meg magának; de másképen is igyekezett jövedelmét szaporítani, és e végett 1466. április 29-én Budán kelt rendeletében meghagyta Mikola István körmözei pénzverő grófnak, hogy a bányamivelők által beváltott finom ezüst márkáját az Albert király alatt fennállott 4 ft 50 denárnyi beváltási árral fizesse.²

Lehet, hogy ez intézkedés csakugyan fölemelte rögtön a kinestár jövedelmét, de ez csak rövid ideig tartott, addig ugyanis, a meddig a feltárva levő közek fejtése tarthatott; mert ily csekély beváltási ár mellett meddő feltérési műveleteket tenni lehetetlen vala, s így a feltárt közek elfogyván, a bányamívelésnek teljesen megszűnni kellett; a király pedig, ha a bányamivelőket ismét fölsegíteni akarta, kénytelen volt egy időre a bányáknak minden jövedelméről lemondani.

A helytelen intézkedésnek ezen boszúló következése Körmöczön is mindinkább érezhetővé lőn, és Mátyás király kénytelen volt 1479-ben úgy a várost, mint minden ottani bányá-

¹ Kachelmann János. Geschichte d. u. B. III. 90. l.

² Kachelmann János. Das Alter u. Sch. d. u. B. 119. l.

birtokost a bánya s más nemű adó fizetésének kötelességétől hat év tartamára fölmenteni.¹

Hogy Selmecezen miképen állottak a bányák, kitetszik a városi levéltárban található számadásokból, melyek szerint Selmece 1467-ben és 1468-ban másfél év alatt 510 ft urburát fizetett, a mi bizony nagyon csekély termelésre mutat.

4. A Jungh család bányabirtoka.

Mátyás király idejéből egy Besztercebányára vonatkozó monda maradt fenn, mely szerint bizonyos Schwamgrettel vagy Schweingrettel Miklós besztercebányai gazdag polgár, ki a régi Karl család fekvő vagyonának nagy részét birta, szerencsétlen bányamivelése által egészen tönkre ment, és az országból kivándorolván, előbbi állását eltitkolta, s mint közönséges vájár külföldi bányákban dolgozott. Fia azonban, ki mint bányamunkás Besztercebányán kereste kenyerét, időközben fentartotta a bányákra való jogát, a mit csak az által tehetett, hogy hetenként egy-két műszakot dolgozott saját bányájában is valamely reményvágaton, melylyel azután gazdag érczre talált, adósságait kifizette és ismét vagyonos ember lett, s nem nyugodott addig, míg kivándorolt atyját fel nem találta s vissza nem hozta. Besztercebánya városa azonban a jövedelmessé lett bányát magának akarta lefoglalni, mivel az az öreg Schwamgrettel által felhagyatott, és fia által a munka folytatása alatt alkalmasint valamely formahiba követtetett el. Az öreg Schwamgrettel a városnál igazságot nem találván, ügyét a király elé terjesztette, ki akkép ítél, hogy a felhagyott és gazdátlanvá vált bánya nem a városra, hanem csak a királyra szállhatott vissza, ő tehát azt elfoglalta, és Schwamgrettelt némi ajándékkal elégitette ki.²

Ez elbeszélésnek van némi alapja, mert a Schwemgrettel család Besztercebányán csakugyan létezett, és 1441-ben Schwemgrettel István ott bíró volt, és aláírta octóber 9-én Szécsényben a bányavárosiak és Hunyady kapitányai közt létrejött fegyverszüneti okmányt.³

Egy Schwemgrettel Miklós pedig előfordúl Selmecezen 1465-ben mint urburát fizető bányapolgár, 1466-ban mint esküdt tanácsnok, és 1468-ban mint városi bíró.⁴

A bányának lefoglaltatása azonban oly módon, a mint a fentebbi elbeszélés előadja, az egykorú okmányokban sehol

¹ Krizsko Pál id. m. 39. l.

² Kachelmann János. Gesch. d. u. Bergst. III. 93. l. ³ U. o. III. 43. l. ⁴ U. o. III. 93. l.

sem fordul elő; de előfordul azon időben, és okmányokkal bebizonyítható egy birtokváltozás a Jungh családnál, és alkalmasint ebből származik a mondának egyik része.

Hogy a Jung család Besztercebánya legtekintélyesebb birtokosai közé tartozott, kitetszik abból is, hogy 1456-ban a besztercebányai ezüstmányák urburáját bérbe vette, mint fentebb már említettük.

A Jung családra vonatkozó okmányok, melyek Wenzel Gusztáv Magyarország bányászatának kritikái történetében 56 stb. lapokon szösz szerint közölve vannak, a következők:

1. 1443-ban a besztercebányai tanács bizonyosság-levele, hogy Jung István az ő mostoha fiával Gilggel (Egyeddel) egyezsége lépett, melynél fogva neki az ottani ezüstmányáinak egy negyed részét, és a városban levő házát örök időkre átengedte.

2. 1455-ben kölcsön vett Jung István 400 arany forintot szentmiklósi Pongrácz nővérétől özvegy Jandai Anastaziától, és ezért elzálogosítja neki besztercebányai birtokának egy részét (villam Selavonicelem, villam ad sanctum Jakobum, villam Ullmanni et Raczka, nec non allodium meum iuxta civitatem Zoliensem iacens, ac etiam domum meam, quam in ipsa civitate habeo, et pro presenti inhabito et possideo, singulis meis cum montanis, et omnibus ac singulis provenitibus etc.).

3. Jung István birtokának azon részét, mely Körmöczön lakó Wilhelmovitz Sztankónál 300 arany forintért volt elzálogosítva, Besztercebánya községe kiváltotta, és miután Jung Miklós és Bergi Egyed ezen összeget letették, ezekre átruházta 1456-ban.

4. 1457-ben bizonyítja Besztercebánya város tanácsa, hogy a zálogösszeg lefizetése után a birtok Jungnak és fiainak átadatott.

5. 1457-ben Jung Jakab Besztercebányán kórházi plébános átengedi örökségét 200 arany forintért anyjának és testvérének Miklósnak.

6. 1458-ban Jung István átruházza összes vagyonának kezelését fiaira: Bergeni Egyedre és Jung Miklósrá. Ugyanazon kelet alatt van Jung Istvánnak egy levele is, melyet mostoha fiának Egyednek ír, tanácsot adván neki a Sandbergi bányák művelésére, melyhez hozzá teszi: „Ich pitt dich, gedenk für dich und für mich, das dier nicht gescheh als mir, der mit lediger hant davon ist gangen.“

7. Miután Jung István mostoha fia Egyed a szentmiklósi Pongrácznál elzálogosított birtokot kiváltotta, Jung Miklós neki a kiváltott birtok fele részét (die vor zeiten der nam-

hafte mon Carolus seliger gepraucht und gehalten hat) örök tulajdonul átengedi 1460-ban.

8. 1465-ben a tûróezi konvent és 1468-ban a nyitrai káptalan bizonyosság-levelei, hogy Ágnes, Bergeni Egyednek özvegye, most Wilhelmovitz Stankonak neje, saját és első férje utáni gyermekeinek s Endrének Jung Miklós fiának nevében óvást tett azon eladás ellen, mely szerint Jung István besztercebányai birtokát Ernust János budai polgárra, és Mülstein Vidre 6400 aranyforintért átruházta.

Wenzel Gusztáv, említett művében ez okmányokból azon következtetést vonja, hogy Schweingrettel Miklósnak tulajdonképeni neve Jung István volt; hogy családja vagyón-vesztései a huszita zavarokból származtak, hogy fia Jung Miklósnak neveztetett, s hogy vagyonát nem Mátyás király foglalta el, hanem ő maga adta el Eruszt Jánosnak és Mühlstein Vidnek 6400 aranyért (vagy — mint az esztergami káptalan bizonyosságlevele mondja: Eruszt Jánosnak és Laki Thuz Jánosnak 6200 aranyért.) Ez igen valószínű, sőt az is lehetséges, hogy a Besztercebányán bírói hivatalt viselt Schwemgretel István volt Jung István, és a selmeczi Schwemgrettel Miklós volt Istvánnak fia Jung Miklós. — Az eladó az esztergami káptalannak fassionalis bizonyosság-levelében „Stefanus Jungk“-nak neveztetik; azonban Mátyás királynak 1470. a budai káptalanhoz intézett iktatási parancsában „quidam Stefanus Schwemengratl“ neve alatt említetik.¹

E családi magán ügyeket azért adtam elő részletesebben, mert kitűnik ebből, hogy az egykori Karl család bányabirtoka a Jung család kezébe menvén át, azt ettől Eruszt vette meg, és ez képezte a törzsöt, mely köré később a Thurzók és Fuggerek bányabirtoka csoportosult, a mint azt alább látni fogjuk.

5. Bélabánya a bányavárosok szövetségébe emelkedik.

Mióta Selmeczet a szenvedett nagy veszteségek elgyengítették, *Bélabánya* annyira virágzásnak indult, hogy Mátyás király Budán „in festo Annunciationis Beatae Mariae Virginis“ 1466-ban az esztergami érsekhez Vitéz Jánoshoz kiadott rendeletével „Joannes Pochempelez civis civitatis nostrae Fejérbánya“ előadására az ottani plébániát Selmeczbánya plébániájától függetlenné tette; és így *Bélabánya* ez időtől kezdve az előbb hat

¹ Wenzel G. id. m. 163. l.

alsó magyarországi bányaváros közösségébe lépven, ezek ekkép egy hét bányavárosból álló szövetségge alakultak.¹

Ekkor *Selmeczen* a plébános fizetése hetenként 1 frt, és hasonlóképen a városi jegyzőé, valamint a bányamesteré is hetenként 1 frt vala.²

1466-ban a huszita „testvérek“ (bratri) magokat Nagy-Szombat körül megfészkeltek két várban, és a vidéket pusztították; de Mátyás király őket 1467. elején e várakból kiverte, és az országból kikergette.

Mátyás előre készülven a Podjebrad cseh királylyal viselendő háborúra, szükséges volt mindenek előtt, hogy kincstárát jobb lábra állítsa, ezért 1467. márcziusban Budán országgyűlést tartott, melyen az eddigi adórendszert megváltoztatta, és eltöröltetvén a régebbi kiváltságok nagyobb része, határozott, hogy a régi kamarai nyereség megszűntével minden telek 20 újveretű denárt fizessen, mint kincstáradót. A régi harminczad lejjebb szállíttatott, és koronavám neve alatt — a nemességet kivéve — minden bel- és külföldre kiterjesztett. A vámjövodelmek — a magyaroktól Hampónak nevezett — Erneszt János Svábországból származott nemes igazgatására bízván, elidegeníthetetlen államjavadnak nyilvánítottak.³ Ez ugyanazon Erneszt János volt, ki a Jung család bányabirtokát megvette.

Az adók és vámok ekkép szabályozva lévén, Mátyás király a pápa, a császár, és a Podjebrad ellen fellázadt katolikus csehek és morvák ösztönzésére, megkezdte Podjebrad ellen a háborút, mely változó szerencsével, de egészben véve Mátyásra nézve kedvező eredménnyel folyt, s 1469-ben Mátyás cseh királylyá választatván, májusban hódoltak neki a morva és siléziai rendek is. De azért Podjebrad még nem volt leverve, és ezentúl még két évig folyt a háboru, míg Podjebrad 1471. márczius 22-én meghalt.

6. A bányamívelés sok nehézséggel küzd.

Körmöczön 1467-től 1469-ig Constorffer János ismét főkamaragróf, ki 1467. február 13-án Hans Lemmel beszterczebányai tanácsnoktól 900 forintot vette meg a sandbergi Grünstollent, a hozzá tartozó házakkal, kohóval, szántófölddel, tóval, és réttel együtt.⁴

¹ Wenzel G. id. m. 42. l.

² Kachelmann J. Geschichte d. u. B. III. 89. l.

³ Horváth Mih. id. m. III. 121. l.

⁴ Kachelmann J. Geschichte d. ung. B. III. 95. l.

Körmöczön 1469-ben 29 érezmalom, és 4 kohó működött.¹

A selmeczi számadásokban előfordúl 1467-ben Brenner András mint bányapolgár, kinek családja később egyike lett Selmeezen a legvagyonosabbaknak.²

Selmecznek 1467-ben viszálya volt Upor Lászlóval, a saskői várnagygyal, ki a Selmeczhez tartozó falvakat lefoglalni igyekezett; de 1469-ben Veit Mühlstein zólyomi ispán, Horváth Péter lithvai várnagy és Koschatitz Szaniszló közbenjárására ki egyenlítettett a vita, és Selmecz meghagyatott régi határanak birtokában.³

Míg Mátyás a cseh koronáért küzdött, addig majdnem elveszítette a magyart. A cseh háború ugyanis már harmadfél millió aranyba került, mert azt jobbára zsoldos haddal kelle viselni; a költségek megszerzése tehát Mátyásnak sok gondot okozott, és ő e végett gyakran megadóztatta a főpapságot is, nevezetesen az érseknek a pénzveréstől járó pisetumát egészen lefoglalta. Ezért igen sokan elégedetlenkedtek, és számuk a király távolléte alatt annyira felszaporodott, hogy a főpapok a kalocsai és egri érseket kivéve mindnyájan, a világi urak Ország Mihály nádoron és még néhányon kívül — a várme gyék pedig kilenczen kívül valamennyien hajlandók voltak a király ellen fellázadni.

A király 1471-ben az országba visszatérvén, az elégedet lenek lecsillapítása végett Budára országgyűlést hirdetett, és nagylelkű szíves magaviseletével az elégedetlenek legnagyobb részét ismét magához hódította, s csak az esztergami érseket büntette meg javainak lefoglalásával, mert kitént, hogy az elégedetlenség szítója Vitéz János érsek vala.⁴

1474. elején Mátyás a Liptóban és vidékén féktelenkedő Komorovszky Péter ellen vezette seregét, és Oravát, Likavát, Szentmiklóst s a rablók többi fészkeit részint fegyverrel, részint pénzzel megvette, az elfogott legénységet pedig fekete seregébe osztotta.

Ernuszt János, ki a besztercebányai Jung család bányabirtokát megvette, a végvárak fentartására 6000 aranyat adott a királynak, miért ez neki 1469-ben örök időre elengedte a bányabirtoka után fizetendő adót vagy urburát. S minthogy Ernuszt magának még azonkívül is érdemeket szerzett, Mátyás 1470-ben neki adományozta a lipesei várat tartozékaival együtt, és a szklabinai várat a túróczmegyei főispán sággal.⁵

¹ Krizsko Pál id. m. 42. l.

² Kachelmann J. id. m. III. 92. l. ³ U. o. 100. l.

⁴ Horváth Mih. id. m. III. 144. l.

⁵ Wenzel Guszt. id. m. 163. l.

Ugyanazon évben Ernuszt királyi kincstárnoknak is neveztetik, 1471-ben pedig mint zólyomi főispán és 1474-ben mint slavoniai bán említettik, s ily módon alapítója lett a *csáktornyai Ernuszt* családnak. A besztérczebányai rézbányák az ő kezelése alatt emelkedtek nagyobb jelentőségre. Egykori vállalkozó társát Veit Mühlsteint 1470-ben mint körmöczyi főkamagrófit találjuk.¹

Akkorában már igen sok nehézséggel küzdöttek a magyarországi bányák, különösen pedig a körmöczyiek a víz miatt; e nehézségek legyőzésére egy társulat alakult, főképen krakkói polgárokból; a társulat élén *bethlenfalvi Thurzó János* „consul civitatis Cracoviensis“ állott. — 1475. április 24-én kötöttek a bányavárosok e társulattal szerződést, mely szerint a társulat kötelezte magát, hogy vízemelő gépeket állít fel; a bányavárosok pedig kötelezték magokat, hogy minden jó eredménnyel működő gép után („vertilabra alias Gappel sive Rothas Kehrrad dietas“) hetenkint egy magyar forintot fizetnek aranyban ($1\frac{1}{3}$ rajnai forint) és a kiszállított ércnek egy hatod része a társulaté leend. („es sei Gold-Silber-Kupfer-Blei-Queck-silbererz oder Lazurstein, oder ander Erz“.)

Mátyás király e szerződést 1475. május 15-én megerősítette, és megengedte a vállalkozóknak, hogy másutt is állíthassanak ily vízemelő gépeket, és minden márka ezüst után mely az ő gépeik segélyével termeltetni fog, 4 arany forintot ígért nekik, és hogy a fát az ő építkezéseikhez mindenütt ingyen kaphassák, magok és munkásaik legyenek fölmentve minden adótól, bor és élelmi szerek után ne fizessenek illetéket, és békében, háborúban a magyar birodalom védelme alatt álljanak.²

A Thurzó által felállított gépek vízkerekek voltak, és kötelen függő vedrekben emelték a vizet; mert ha szivattyúk hajtására lettek volna szánva, nem kellett volna forgásírnnyukat változtatható kerekeket (Kehrrad) alkalmazni.

Ez alkalommal jöttek a bányavárosok legelőször érintkezésbe Thurzó Jánossal, kinek éles elméje, kitűnő kereskedelmi és technikai képessége, az alsó magyarországi bányamívelésre hosszú időn át a legjótékonyabb befolyást gyakorolta.

1476. december 22-én tartotta Mátyás király menyek zőjét a nápolyi király leányával, a szépségéről, tudományok szeretetéről és a régi classicusokban való jártasságáról ismeretes Beatrix hercegnővel.

¹ Kachelmann J. Gesch. d. u. B. III. 95. l.

² Fridrich Dobel. Der Bergbau der Fugger in Ungarn.

1477-ben pedig Fridrik császár ellen kezdett háborút, és Ausztriának nagy részét elfoglalta.

7. Körmöcz városának hat évre elengedtetik az adó, és az itálmérés joga szabályoztatik.

1478-ban beutazta Mátyás király nejével együtt a bányavárosokat, és május havában volt Selmecezen az udvarához tartozó több nagy úrral együtt, kik között megemlítettik nagy lewehei Dóczy Urbán prépost is, mint a király kinstárnoka és kedves embere. A fogadására kiküldött tisztelgő bizottmányban voltak: Gloger János selmeczi plébános, Körndel György selmeczi kamaragróf, Resch János bíró, Hohel János, Schwammgrätzel Miklós, Hyllprandt Mátyás és András, Steckel Boldizsár városi jegyző s több más polgár és bányász.¹

1479-ben Mátyás király szerencsés harcokat folytatott a törökök ellen, kiken Báthory és Kinizsy Erdélyben a Kenyérmezőn fényes győzelmet nyert.

Ez évben február elején a király *Körmöczön* volt, és elengedte az ottani bányamivelőknek hat évre az urburát. A selmecziek pedig ugyanott panaszkodván, hogy mivel szabaddalmi leveleik 37 évvel azelőtt elégték, mostan már szabaddalmaikat az országban senki sem akarja tekintetbe venni, — a király által régi szabaddalmaikban megerősítették, és biztosítottak, hogy minden ügyeiket csak saját bírójok előtt tárgyalhassák, más hatóság által semmiféle okból, legkevesebbé pedig adósság miatt, le ne tartóztathassanak, minden árucikkeiket az országban vám nélkül szállíthassák, és a bányászat-hoz szükséges fát a királyi erdőkből szabadon vágathassák.²

Ugyanez alkalommal elengedte a király Veit Mühlsteinnek a besztercebányai bányákban nyert zöld festék után járó urburát örökre.³

1479-ben Mátyás király Langsfelder János és örökösei számára biztosítja a körmöczi ezimentező műhely birtokát, melyet eddig is igen jó eredménnyel kezelt. Ez adományt 1496. márczius 27-én Langsfelder János nevű fia után, ki Besztercebányán sáfár volt, hátrahagyott özvegye Borbála és fiai János és András kérelme következtében megerősítette Ulászló király, úgy hogy a körmöczi ezimentezés hosszú ideig e család kezelésében maradt.⁴

A Besztercebánya közelében fekvő Anthonydorf, Jakobs-

¹ Kachelmann János. Geschichte d. u. B. III. 107. 1. ² U. ott 111. 1. ³ U. ott 95. 1.

⁴ Schmidt. Sammlung d. Berggesetze I. 62. 1.

dorf, Windischdorf, Dayezendorf falvak egészben vagy legalább részben a Donch vagy Dankó család birtokában voltak még 1480-ban is.¹

Mátyás király, házassága gyümölcstelen lévén, minden igyekezetét oda irányozta, hogy természetes fiát Jánost anyagi hatalma által maga után elsővé tegye az országban, és ez által legyőzze azon akadályokat, melyek fia trónra jutásának útjában állának. E czélból tette őt 1481-ben hunyadi gróffá, majd lipthói herceggé, 1482-ben neki adományozta a magvaszakadt Garay, utóbb pedig a szintén kihalt Maróthy nemzetségnek és édes anyjának Szilágyi Erzsébetnek birtokait; és ezért szerzett neki Siléziában is több hercegséget, és neki szánta 1485-ben, midőn Bécsset elfoglalta, egész Ausztriát.² Mind e törekvései és intézkedései nem hozták meg a kívánt eredményt.

Nevezetes Mátyás királynak azon intézkedése 1481-ből, melylyel szabályozta a bormérést a bányavárosokban, különösen Selmeezen, kapcsolatba hozván a bor mérésére való jogot a bányamívelés gyakorlatával; Körmöczön pedig kötelezte a bányapolgárokat, hogy hetenként legalább két aranyat fordítsanak a bányamívelésre.³

1482-ben elrendelte a király, hogy az országban mindenütt 100 denárt érjen egy arany forint.⁴

1486. január 26-án rendelte Beatrix királyné, hogy a selmecziek az üzemhez szükséges ölmot akár hol megvehessék, de azt csak Peck Pál körmöczi kamarásának tudtával és engedelmével használhassák fel.⁵

A királyné azután Schayder Pétert nevezte ki körmöczi főkamaragróffá, ki Czón Péter bányabíróval együtt mindent elkövetett, hogy az akkoriban már igen sok bajjal küzdő bányamívelést nemcsak megmentse a végromlástól, hanem jobb állapotra is emelhesse.⁶

Beatrix, hogy a bécsi udvartartás költségeit könnyebben fedezhesse, elzálogosítá a dobronyivai várat, és uradalmat Frangepan Bernátnak 7000 frton; és a bányavárosoktól is 5000 frtot vett fel e czélra, pedig a királyné Selmeczről 1487-ben a termelt 8,963 márka ezüst után 7,439 frt 46 denár kamarai nyereséget, és 488 frt 19 denár urburát élvezett.⁷

¹ Ipolyi Arnold. Besztercebányai egyházi műemlékek 14. l.

² Horváth M. id. m. III. 203. l.

³ Wenzel Guszt. id. m. 37. l.

⁴ Schmidt id. m. I. 44. l.

⁵ Kachelmann János. Geschichte d. u. B. III. 122. l.

⁶ Krizsko Pál id. m. 40. l.

⁷ Kachelmann János id. m. III. 116. l.

Körmöcz ugyanez évben 4623 frtot, Besztercebánya 3616, és Bakabánya 240 frtot adózott, a bányavárosok tehát ezen évben összesen 16,407 frtot jövedelmeztek a királynénak.

Ugyanezen jövedelem tett:

1488-ban	16,555 frtot
1489-ben	18,221 „
1490-ben	18,129 „
1491-ben	18,231 „ ¹

Az 1486-iki országgyűlésen alkotott 49-ik törvénycikk rendelkezte, hogy olyan birtokokat, melyeken bányák találtak, a király el ne foglalhassa kellő kárpótlás nélkül, hanem elégedjen meg az urburával.²

1488-ban történt és az akkori magyar bányászat jó híréről tanúskodik, hogy Waziljevics III. Iván moszkau nagyfejedelem Mátyás királylyal Lengyel ország ellen szövetséget kötven, Kuritzin Tivadart küldte követül Mátyás királyhoz, többi közt azon kéressel is, hogy küldjön neki oly mestereembereket, kik a bányászathoz s különösen az arany és ezüst bányászathoz értenek, és kik az érezeket el tudják a földtől választani; mert országában vannak ugyan arany és ezüst érecek, de nincsenek olyan mesterek, kik azoknak a földből való kiválasztásához értenek stb.³

A *királybőcei*ak szabadalmait megerősíté Mátyás király 1470. és 1473-ban, és 1486-ban kiadott parancsa szerint *Királybőce* és *Szentiványbőce* között ünnepélyes határjárás tartatott.⁴

8. Mátyás király meghal.

Mátyás uralkodásának utolsó éveiben elbetegesedvén, 1490. április 6-án meghalt Bécsben, 47 éves korában.

Az anyagi érdekekre Mátyás kora nem volt kedvező: gyakori, hosszas háborúskodása, vagy csak ellenséges viszonya épen azon országokkal, melyekkel Magyarországnak legélénkebb közlekedése volt, az iparra és kereskedelemre lankasztólag hatott. De mennél mostohábbak voltak a körülmények, annál inkább igyekezett Mátyás a maga részéről megtenni mindazt, a mi által az ipart, forgalmat gyarapíthatta. Ez magának is fölötte érdekében állott, mert a városok adójára, s a vámok és harminczadok jövedelmére mindig nagy szüksége volt. O

¹ Kachelmann J. id. m. III. 118. l. és Horváth Mihály.

² Schmidt id. m. I. 48. l.

³ Wenzel Guszt. Thurzó Zsigmond stb. 9. l.

⁴ Wenzel G. Magyarország bányászatának krit. tört. 70. l.

e városok foglalkozásait különféle kedvezményekkel, szabalmakkal segítette elő; a belföldi nyomasztó törvénytelen vámokat eltörölte, a harminczadot célszerűbben szabályozta. Nagy előnyére vált a belforgalomnak, hogy ama rabló várakat, melyeknek apró zsarnokai karvalykép csaptak le fészkeikből az utazó kereskedőkre, a békés városokra, egyenkint megvívta, lerontotta, és az utak biztonságát helyreállította. A külkereskedésnek Morvával, Szeziával, Milanóval, Florenczezel, amott foglalásai, emítt barátságos viszonyai által új utakat nyitott. Florencznek, Boroszlónak stb. az országban szabadalmakat biztosított. A fényűzés, a nagyszerű építkezések által, mikre nézve az ország egyházi és világi uraiban is követőkre talált, nem kevésbé élénkíté az ipart s kereskedést.¹

Mátyás király idejében egy nehéz lovasnak 15, huszárnak 10, pánczélos s pajzsos gyalognak 16, könnyű gyalognak 8 aranyforint volt egy évnegyedi díja. Maga a fekete sereg (m. e. 8000 ember) 400,000 aranyba, az egész sereg pedig (m. e. 30,000 ember) közel egy millió aranyba került évenként.²

Mátyás dicsőségének nem utolsó tényezője: a tudományok s művészetek szeretete s ápolása; ő állíttatta fel 1470-ben Magyarországon Budán az első könyvnyomtató műhelyt.³

Mátyás halálának híre gyászba borította az egész nemzetet, de volt egy osztály, mely örült az erélyes király halálán.

Szapolyai István, egyike azoknak, kiket a király leginkább elhalmozott kegyelmével, irta Bártfa városának két héttel Mátyás halála után, hogy az elhunyt király önkényes uralkodása elnyomta az ország szabadságait, de eljött az idő azokat visszaszerezni.

Mátyás fiának Jánosnak trónra emeltetését csak kevesen pártolták, ezek között volt Ernuszt Zsigmond pécsi püspök; Dóczy Orbán egri püspök és nádori helyettes és Mátyás kedves embereinek többsége oly királyt kívánt, „kinek üstökét markukban tarthassák“, és a cseh Ulászlót, mások pedig ennek öcsesét Albert lengyel herceget pártolták; a királyné eleinte Miksa császárt óhajtott a trónra, később azonban azon reményben, hogy Ulászló őt elveszi, ehhez állott; és így, minthogy János herczeg polgári háborút előidézni nem akarván, a koronát kiadta, Ulászló 1490. szeptember 18-án megkoronáztatott.⁴

A koronáztatás előtt azonban néhány törvény hozatott

¹ Horváth Mih. id. m. III. 230. l. ² U. ott III. 229. l. ³ U. o. III. 234. l. ⁴ U. ott 238. l.

a királyi hatalom megszorítására. Egyebek közt határoztatott, hogy az egy aranyforintnyi adó eltörültessek; a király Magyarországban lakjék; az urak tanácsa nélkül a pénzügyben semmit se változtasson stb.

Ez alatt Ausztria, melynek elfoglalására Mátyás király annyi pénzt és embert áldozott, néhány hét alatt elveszett, és Béceset is visszafoglalta Miksa császár, ki azután Dunántúl sok várost megvett és Székesfehérvárt is elfoglalta. Albert pedig egy lengyel sereggel Kassát fogta ostrom alá.

De a következő évben Miksától visszavétettek az elfoglalt városok; és vele Pozsonyban béke kötöttet; a béke-okmány aláírói között Báthory István, Ország László, és Rozgonyi László *nem tudták nevüket sajátkezüleg aláírni.*¹

Ugyan abban az évben, december 24-én, Szapolyay István megverte egy véres ütközetben Albertet, ki azután békét kötni kénytelen volt.

Beatrix királyné, hogy a nagy befolyással bíró Dóczy Orbán egri püspököt magának leköttelezze, neki adományozta 1490-ben Revistye várát és uradalmát, s ez által a bányavárosoknak oly szomszédot adott, kinek birtokvágya és kapzsisága igen sok bajt és perpatvart okozott a bányavárosoknak.

¹ Horváth Mih. id. m. III. 253. 1.

2. Thurzó bányákat vásárol.

Tapasztaljuk már 1493-ban, hogy Thurzó János bányászati vállalatait terjesztetni igyekszik. A besztercebányai bányapolgárok rendetlen üzemrendszerök mellett eladósodván, Thurzónál rövid idő alatt oly nagy összegeket vettek kölcsön, hogy azoknak lefizetésére magokat képtelennek érezvén, tartozásukat avval rótták le, hogy egészen átadták neki bányákat, melylyel jobb eredményre juthatni már semmi reménységek sem volt.

Igy adta át Königsberger Mihály és Glocknitzer Benedek 1493. május 15-én a Kollmannféle bányákat, melyek a Tillmann és Jung hagyományához tartoztak, Thurzó Jánosnak örök birtokul a tőle kölcsönvett pénzért, melyre ez még 2,100 frtot ráfizetett.¹ Eladók kiemelik, hogy a bányák és épületek el vannak hagyva, és helyreállítatásuk oly nagy összegbe

¹ Wyr noch geschrybene Benedic Glockniczer vnd Michael Königsberger purger in Newensol Bekennen öffentlich In dysem vnserm offenem bryff, Aller menniglich wor wns vnsern Erben vnnnd nochkümeling oder Erbnemende wy wns der namhaffte herr Hans Turso purger zw Croca von vyl ioren vergangen, wnczt yen dyese gegenwörtige Zeytt grosse nuczpare fordrung, freuntschafft, vnnnd Hanthabung gethon hatt mit seinem guet vnd Gelt zw vnserm vnd vnser Berckwerck grossem nucz vnd frommen, dy selbe vnser Bergckwerck zu bawen fürderen vnd aufzuhalten, welche wyr on seine freuntschafft, fürdrung vnd hülf mit nichte hetten mügen auffhalten vnd erbawen nemlich dy Bergckwerck vnd den handel etwen Hans Colmans seliges gedechtniss, des Sandperges dy dem selben herrn Hans Turso In einer grossen summa geldes vorpenth vnd vorkommert waren, mit aller Zwgehörung vnd hewsern, weliche Bergwerck vnd guetter wns von Niclas Tylman vnd Jakob Jungk guttwyllig abgetretten, vnd erblich wbergeben seyn, frey vnd ledig zw besitzen. Auch aus erkenntnis der Erbern Bergkstatt forlegen vnd ganz dernider gangen vnd forfurth wärn, In allen gebewd, vnd handeln der Berg vnd höttwercks, der wyr was auff Pett der Namhafften Herrn Peter Schaidersz dy Zeytt Camergroff auf der Cremnicz vnd Niclas Czansz königlicher Maiestat Steygersz, auch eynes Erberen Rottes der Stat Newsol wnderstunden vnd wnderwonden vnd besunder dorynn angesehen einen gemaynen vnd königlicher Maiestat nucz, den selben handl vnd bergwerck wyder zw erheben zw Erbawen vnd zw Krefftigen zw brengen das Inn vnserm formügen nicht stand zw thun wm grosser aufflog wyllen vnd uyl geldes das darauf gelegt müst werden welich gelt wm eines solichen gemaynen auch königlicher Mt. nucz willen auch wns zw guett vnd frommen, der oben bemelte herr hans Turso auch besunder vnser vnd uyll guetter Leutt pett angesehen wns auff cyn news vber das gelt das Im auf solichem handl aufstund, nemlich Zwey tausent vnd hundert gulden wns darraihett, vnd leh, ein Merckliche summa Geldes, solche pergckwerck zw pawen vnd zw erheben, das sich In eine grosse summa geldesz vorlyff, wm welcher seyner fürdrung vnd freuntschafft wyllen vns In einem solichen beweyst dy wns

ismét megtiltatik a nyers aranynak és ezüstnek kivitele az országból.¹

Ez országgyűlés után mindenütt nagy zavar keletkezett az országban. A törököket, kik Szörény várát ostromolták, megverte ugyan Kinizsy a fekete sereggel, de végre ez is zavargani s rabolni kezdett a zsold elmaradása miatt, és a király által feloszlattatott; s így a királyi székeknek az oligarchiai féktelenségek ellen legerősebb támasza, s az országnak a törökök ellen állandó biztos védő serege megsemmisítettett. Mindez intézkedéseket pedig a király Szapolyay István nádor és Bakács Tamás kancellár tanácsadásai szerint tette.²

Beatrix királynénak kevés híve volt az udvarnál, s hogy Dóczy Orbán kincstárnokot még jobban lekötölebbeze maga iránt, a saskői és lipesei várakat és uradalmakat is neki és testvéreinek adományozta; s ámbár az adományozási okmányban szó sem volt Breznóbányáról, a furfangos Dóczyaknak mégis sikertült oda vinni a dolgot, hogy a budai káptalan iktatási bizonyítványában Breznóbányát is felemlítse a lipesei vár tartozékai között. Ebből azután hosszas viszálykodások keletkeztek.³

Ebben az 1492-ik évben leszámoltatott Beatrix királyné Schayder Péterrel a körmöczi főkamagróffal, és hatodfélevi számadását tisztelendő Brixai Fülöp királynéi számvevő által megvizsgáltatván, kamaragrófját minden további felelősség alól feloldá. E számadásból jegyeztük ki ama jövedelmi adatokat, melyeket fennebb a 70-ik lapon felsoroltunk.

A Mátyás király halála után beállott zavarok közt, midőn minden rend és minden jog megtámadtatott, igen szükségesnek és korszerűnek találtatott a körmöczi bányajognak és bányarendnek írásba foglalása. E feladat teljesítésére Schayder Péter körmöczi főkamagróf és Czon Miklós körmöczi bányamester vállalkoztak, és az általok összeírt rendszabályokat 1492. november 26-án adták át a város közönségének „Perkwerchsgerechtigkeith“ cím alatt.⁴

Dóczy Orbán kincstárnok elhalálozván, a rendek Ernuszt Zsigmond pécsi püspököt, a bányák bérlése által nagy vagyon urává lett sváb Hampó fiát, nevezték ki kincstárnokká. A király pedig Rozgonyi Istvánnak szabadalmat adott, hogy arany és ezüst érczeket akárhol kereshessen, és mivelhessen, és a talált érczek után 10 évig ne legyen köteles urburát adni.⁵

¹ Schmidt id. m. I. 51. l.

² Horváth Mih. id. m. III. 262. l.

³ Wenzel Gusztáv id. m. 68. l. ⁴ U. ott. 275. l.

⁵ Lásd okmánytár II.

2. Thurzó bányákat vásárol.

Tapasztaljuk már 1493-ban, hogy Thurzó János bányászati vállalatait terjeszteni igyekszik. A besztercebányai bányapolgárok rendetlen üzemszerűk mellett eladósodván, Thurzónál rövid idő alatt oly nagy összegeket vettek kölcsön, hogy azoknak lefizetésére magokat képtelennek érezvén, tartozásukat avval rótták le, hogy egészen átadták neki bányájokat, melylyel jobb eredményre juthatni már semmi reménységek sem volt.

Igy adta át Königsberger Mihály és Glocknitzer Benedek 1493. május 15-én a Kollmannféle bányákat, melyek a Tillmann és Jung hagyományához tartoztak, Thurzó Jánosnak örök birtokul a tőle kölcsönvett pénzért, melyre ez még 2,100 frtot ráfizetett.¹ Eladók kiemelik, hogy a bányák és épületek el vannak hagyva, és helyreállítatásuk oly nagy összegbe

¹ Wyr noch geschrybene Benedic Glockniczer vnd Michael Königsberger purger in Newensol Bekennen öffentlich In dysem vnserm offenem bryff, Aller menniglich wor wnsern Erben vnnnd nochkümling oder Erbnemende wy wns der namhafft herr Hans Turso purger zw Croca von vyl ioren vergangen, wnezt yen dyese gegenwörtige Zeytt grosse nuczpare fordrung, freuntschafft, vnnnd Hanthabung gethon hatt mit seinem guet vnd Gelt zw vnserm vnd vnser Berckwerck grossem nucz vnd frommen, dy selbe vnser Bergckwerck zu bawen furdern vnd aufzuhalten, welche wyr on seine freuntschafft, furdung vnd hülf mit nichte hetten mügen auffhalten vnd erbawen nemlich dy Bergckwerck vnd den handel etwen Hans Colmans seliges gedechtniss, des Sandperges dy dem selben herrn Hans Turso In einer grossen summa geldes vorpenth vnd vorkommert waren, mit aller Zwgehörung vnd hewsern, weliche Bergwerck vnd guetter wns von Niclas Tylman vnd Jakob Jungk guttwyllig abgetretten, vnd erblich wbergeben seyn, frey vnd ledig zw besiczen. Auch aus erkenntnis der Erbern Bergkstett forlegen vnd ganz dernider gangen vnd forfurth wärn, In allen gebewd, vnd handeln der Berg vnd höttwercks, der wyr was auff Pett der Namhafften Herrn Peter Schaidersz dy Zeytt Camergroff auf der Cremnicz vnd Niclas Czansz königlicher Maiestat Steygersz, auch eynes Erberen Rottes der Stat Newsol wnderstunden vnd wnderwonden vnd besunder dorynn angesehen einen gemaynen vnd königlicher Maiestat nucz, den selben handl vnd bergwerck wyder zw erheben zw Erbawen vnd zw Krefftigen zw brengen das Inn vnserm formügen nicht stand zw thun wm grosser aufflog wyllen vnd uyl geldes das darauf gelegt müst werden welich gelt wm eines solichen gemaynen auch königlicher Mt. nucz willen auch wns zw guett vnd frommen, der oben bemelte herr hans Turso auch besunder vnser vnd uyll guetter Leutt pett angesehen wns auff cyn news vber das gelt das Im auf solichem handl aufstund, nemlich Zwey tausent vnd hundert gulden wns darraihett, vnd leh, ein Merkliche summa Geldes, solche pergckwerck zw pawen vnd zw erheben, das sich In eine grosse summa geldesz vorlyff, wm welicher seyner fürdrung vnd freuntschafft wyllen vns In einem solichen beweyst dy wns

kertülne, milyennel ők nem rendelkeznek, és hogy mind nekik, mind a királyi kinestárnak nagy hasznára válik, ha Thurzó a bányát átveszi.

Az okmány végsoraiban tett megjegyzés szerint Thurzó a megvett bányarészt egyelőre az eladók kezelésében hagyta, hogy azt kellő mértékben és bölcsen használják.

Valószínű, hogy eladók meg voltak elégedve az elhanyagolt bányákért kapott árral, mert 1494-ben az egykor Kollman által bírt bányák többi birtokosai is Tilman Miklós és neje Zsófia átadták az ő részöket Thurzónak.¹ Ezeket követte még ugyanazon évben Lang János, ki a Töppertárna bányának fele részét („zwo Schicht“; egy bányabirtok negyedrésze „ein Schichtthail“-nak neveztetett) eladta Thurzónak.² 1495-ben pedig Szathmáry György prépost és királyi titkár a Kollman-féle bánya részeivel együtt átadta neki 6000 ftért a Schubstain és Krotenpföl nevű Jung-féle ezüst bányákat.³

zw fromen wnd nucz komen sein, Auch angesehen, das vns solicher handel wnd Bergeckwerk schuer was lenger auff zwhalten wnd wyr des nicht formuglich worn wnd vyl ander vrsach halben dy wns dorezw bewegen, hab wyr Soliche obgeschrybene Bergeckwerk vnd handel mit Allem huttwerck welden wnd aller zwgehorung ganz niechz doryn ausgeschlossen, ader vor wus behaldende vyl oder wenig frey wnd ledig wnd Erblich verlossen wbergeben wnd abgetretten haben, verlassen wbergeben wnd Erblich abtretten dem offtgenannten herrn hans Turso wnd seinen Erben wnd nachkomlingen zw besiezen zw haben, wnd zw halden zw Ebigen tagen dergegen wns Hans Turso neulich benant den guten wyllen vnd frenttschafft thon hatt das er solichen handel wnd Bergeckwerck mit aller Zwgehorung In wnsern henden wnd forwesung lest des zw gebrauchen In moss und weyse vnd noch lautt eynes bryffs, den er wns wnder seynem anhangunden Sigel geben hott, vnd seine Hanttschryfft wnd zw Sicherhett vnd gezeugknis aller obgeschribener ding hab wyr egemelte Benedic Glockniezer wnd Michel Konigspurger an dysen Brieff angehangen wnser Rechte petschaft oder gewonliche Sigel der do gegeben ist Im Newen Sol am tag der Heyligen Sophie Im Tausent vyrrhundert vnd Im drey wnd newnczigsten Jor nach der geburth unsers herrn ihesu Christi. (Schmidt id. m. I. 56 l.)

¹ Wenzel Guszt. id. m. 166 l. ² U. o. 166 l.

³ Capitulum Ecclesie Chanadiensis, omnibus Christi fidelibus Presentibus pariter et futuris presencium noticiam habituris, Salutem in salutis largitore, Ad vniuersorum noticiam harum serie volumus peruenire, Quod venerabilis et Egregius dominus Georgius Zathmary, Prepositus Sancti Nicolai de Alba, ac Secretarius Regius etc. Onera et quilibet grauamina Francisci Zathmar de Cassouia fratris sui patruelis, et vniuersorum consanguineorum suorum, quos infrascriptum tangeret, seu tangere posset negocium. Si in infrascriptis persistere nollent, super se, et cunctas suas hereditates assumendo, coram nobis personaliter constitutus, sponte et libere, atque animo deliberato est confessus in hunc modum: Qualiter ipse propter certas causas et Raciones ipsum ad hoc mouentes, Totum et omne Jus suum, ac totale dominium, quod ipse aut heredes, siue consanguinei sui, in fodinis siue montanis Argenti Sywb-

De még jelentékenyebb volt ezeknél azon bányabirtok, melyet Thurzó csáktornyai Ernuszt Jánostól és ennek testvérétől Ernuszt Zsigmond pécsi püspöktől 10 évre bérbe vett évenkénti 3000 arany forintért, és melyet az Ernuszt család Córvin János hercegtől nyert az „Wylak“-on 1494. december 26-án és „Wereweze“-n 1495. február 5-én kötött szerződések szerint; e bányákhoz tartoztak: Besztercebányán egy lakóház, ezen kívül 4 falu, 2 falunak fele része, és egy majsorság.¹

A besztercebányai polgárok ekképen pénzhez jutván, annak egy részét templomok építésére fordították. 1494-ben építette Königsberger Mihály az óhegyi templomot, Gürteller Miklós pedig búcsú-engedélyt kért és nyert a besztercebányai templom építési költségeinek fedezésére.²

stain et Krotthenpul, ac cupri Sandthperg vocatis, nec non domibus, Alodys, Conflatorys, Molendinis, Fratis, Ortis, Piscinis, Siluis et generaliter quibuslibet bonis tam mobilibus quam immobilibus, que condam Prudentis et circumspecti Colomani de Novo Zolio prefuissent, quocumque nominis vocabulo vocitatis, quas et que sibi Egregius Albertus Jungk Montanista de Riwo dominarum, ac circumspectus Jakobus Filius condam honeste domine Margarethe Relicte olim dicti Johannis Colomanni de Nouo Zolio, dedissent et appropriassent, qualitercunque haberet vel habere vndecunque in futurum speraret, Egregio Johanni Thwrzo Consuli Craconiensi, suisque heredibus et posteritatibus vniuersis, dedit, appropriauit, et in perpetuam eorundem hereditatem ascripsit; Nullum Jus, nullamque Juris et dominy proprietatem, Idem dominus Georgius sibi ipsi aut heredibus et consanguineis suis quibusuis, in eisdem bonis dicti condam Colomani superius nominatis et specificatis reseruando, sed totum Jus, et totale dominium, quod in eisdem habuisset, aut habere posset, in prefatum Johannem Thwrzo, suosque heredes et posteritates vniuersos, perpetualiter transferendo pleno Jure, Ita tamen, Quod dictus Johannes Thwrzo, heredesque et posteritates sui vniuersi, de illa Summa pecuniarum, quam Idem eidem domino Gregorio Preposito, pro premissis Jure suo dare promisit, Juxta contenta aliarum litterarum obligatarum ipsius Johannis Thwrzo per eum superinde confectarum, et dicto Georgio Preposito datarum, in singulis terminis in eisdem litteris clarius expressis, prefato Georgio Preposito, aut heredibus et posteritatibus suis, vel hys quibus idem Georgius eiusmodi summam pecuniarum legauerit, seu dederit, aut deputauerit, semper integre et sine aliquo defectu ac quesita occasione, respondere, et illam eidem vel eisdem dare et reddere debeat et teneatur, heredesque et posteritates sui debeant et teneantur, sine omni dolo et fraude. Imo dedit appropriauit ascripsit et in perpetuum transtulit coram nobis, In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam Presentes litteras nostras Priuilegiales pendentes et Autentici Sigilli nostri munimine roboratas duximus concedendas, datum feria secunda proxima post festum beatorum Simonis et Jude apostolorum Anno domini Millesimo Quadringentesimo Nonagesimo quinto. (Schmidt id. m. I. 59 l.)

¹ Fridrich Dobel: Der Bergbau der Fugger in Ungarn.

² Jpolyi Arnold id. m.

1495-ben a törökkel három évre béke kötöttetett, az ország lakosait pedig mirigy-halál pusztította.

1496-ban Budán országgyűlés tartatott, és panaszok merülvén fel az ország pénzének hűtelen kezelése miatt, Ernuszt Zsigmond pécsi püspök és kincstárnok Dombay Imre alkincstartóval együtt elfogatott, bezáratott, és a püspök 400 ezer arany fizetésére elítéltetett.

Az erre következő években rendesen megtartották az országgyűlést évenként, és sok jó törvény alkottatott, de az mind csak írott malaszt maradt, mert a főurak a törvényeket nem foganasították, hanem kényők kedvök szerint gazdálkodtak.

1499. karácson napján meghalt Szapolyay István, ki egyszerű esztergami hadnagyból szepesi gróffá és az ország nádorává emelkedett, sőt a korona elnyerésére is reményt tartott.¹

1502-ben augusztus 10-én menyekzót tartott a király candalei Anna hercegnővel, a francia király rokonával.

3. Egyenetlenségek Dóczy és a bányavárosok között.

A viszályok és hatalmaskodások egyre szaporodtak az országban, és nem volt ezektől mentve az alsó magyarországi bányavidék sem. Már 1494-ben kezdődtek az egyenetlenségek a bányavárosok és a Dóczyak között. Ez utóbbiak el nem ismerték a bányászok szabad faizási és szabad kutatási jogát, és mivel birtokuk a bányavárosokéval egész hosszúságában határos vala, természetes, hogy az összetűkezés nem volt kikerülhető.

Már néhány éven át rendesen megtörtént, hogy a Dóczyak a favágókat vagy kutatókat kikergették határaikból, szerszámukat, marhájokat lefoglalták, az embereket pedig megverték. A bányavárosiak végre annyira fel voltak ingerülve a szomszédos várurak ellen, hogy 1497-ben a körműciek, selmecziek, bélabányaiak, hodrusiak és bakabányaiak egyesülten február 12-én megrohanták a Dóczyak birtokát, Ladomer helységben fegyveres erővel megtámadták a Dóczyak lakóházát, abban mindent összeromboltak, és elpusztítottak; február 26-án pedig Zsarnóczán felgyújtották a Dóczyak házát a mellette levő mészárszékekkel együtt, vámszedőjüket és több emberüket megsemmisítették, néhányat megöltek, a pincékben a borokat kieresztették, a hordókat összetörték, a mit

¹ Horváth Mih. id. m. III. 269—280 l.

pedig pénzben, drágaságokban, vagy egyéb értékes dolgokban találtak, magokkal vitték.

Ennek következtében panaszt emeltek a Dóczyak Szapolyay István nádor előtt. Azonban a bányavárosiak magok is belátták, hogy a Dóczyaktól szenvedett sérelmek visszatolásában túl mentek a kellő mértéken, és elvégre 1497. szeptember 7-én kiegyezkedtek az esztergami káptalan előtt. Az egyezés szerint kötelezték magokat a bányavárosiak, hogy az okozott károkért 1200 arany forintot fizetnek.¹

A viszálykodások azután egy ideig lecsendesedtek, de az egymás elleni gyűlölködés nem szűnt meg, és midőn 1500. április 10-én Besztercebánya leégett, általánosan a Dóczyakat gyanúsították ~~avval~~, hogy ők gyújtották fel a várost.²

A selmeczi bányamívelésről keveset találunk ez években feljegyezve.

A bányagazgatóság irattárában lévő és 1760-ból származó Marzányi-féle kézirat szerint 1494-ben kezdetett a Handel-Hodrits altárna, mely későbbben Ferencz altárna elnevezés alatt nagy segítségére vált a selmeczi bányamívelésnek, de valóbbszínű, hogy akkor már felhagyva volt, és újra megnyitattott, mert három évvel későbbben egy szárnyvágatának adományoztatása alkalmával „régí“ hodrusi altárnának neveztetik.

1496. márczius 12-én kelt rendeletével Beatrix királyné oly módon szabályozta *Selmeczen* is az italmérést, mint azt Mátyás király 1479-ben szabályozta volt *Körmöcz* számára: t. i. az italmérést csak azon polgároknak engedte meg, kik hetenként legalább 2 frtot fordítottak bányamívelésre.³ Az italmérési joghoz kötött e feltétel színleg fölmaradt korunkig, de lényegében egészen más jelentőségű most, mint régen vala. Mátyás és Beatrix idejében a 2 frtnyi költség annyit jelentett, hogy az illető bányapolgár 2—3 embert foglalkoztasson föltárási munkával a bányában; mostan Selmeczen 104 frtot, Körmöczön pedig csak 20 frtot kell évenként, mint bányamunkára fordított veszteséget — kimutatni, ez pedig Selmeczen kilenczed része, Körmöczön pedig csak negyvenötöd része azon költségnek, melyre a régiek kötelezve voltak! Az intézkedés szerint régen a jogot élvező a bányászat fentartására áldozatot hozott, mostan pedig jelentéktelen alamizsnával tartja fenn jogát, melyhez semmi érdemet sem szerzett!

Ugyanezen 1496-ik évben Röscl Erasmus Selmecznek

¹ Wenzel G. A bányavárosok küzdelmei a Dóczyakkal 36 l.

² U. o. 43. l.

³ Kachelmann J. Geschichte d. u. Bergst. III. 124. l.

egyik legvagyonosabb polgára a *vihnyei vaskohója* mellett levő meleg forrást fürdésre berendezte.¹

Röselnek, ki egyszersmind selmeczi kamaragróf is volt, adományoztatott 1497. április 14-én a *régi hodrusi altárnából* egy vágat a templom felé. Továbbá június 21-én adományoztatott Haderle Anikónak egy *altárna Schüttrisbergen*; július 28-án Pisch Severinnek, ki akkor bíró volt, adományoztatott egy *altárna Sigelsbergen*; és augusztus 11-én ugyanannak és Hanz Lütz társának egy *altárna a Bieber György malma felett*; ez alkalmasint ugyanazon Bieber György volt, kinek családja kezdette még a XIV. században a *Bieber altárnát*.

1498-ban Pisch Severin volt selmeczi kamaragróf, az ő hivataloskodása alatt adományoztatott Lütz Jánosnak május 9-én „*an der Mohr*“ *altárna*; és Tailer Jakabnak egy *altárna a Nattergrundban*.²

Körmöczön a bányamívelés rossz lábon állott; a bányák nagy része víz alatt volt, és úgy látszik, hogy azon szerződésnek, melyet Thurzó 1475-ben kötött a bányavárosokkal, nem igen volt meg a kívánt eredménye, mert Thurzó Körmöcz városával 1498-ban új szerződést kötött egy vízemelő gép felállítására, oly módon, hogy annak költségeit felében ő, felében pedig a város viselje.³

A körmöczi bányászat hanyatlását tanúsítja az is, hogy 1499-ben Körmöczön csak 16 érczmalom létezett, tehát 13-al kevesebb, mint 1469-ben.⁴

Ulászló megerősítette a bányavárosok faizási jogát 1500. augusztus 17-én.⁵ Ugyanez évben Zahlwein György és János besztercebányai polgárok újra megnyitották a *libetbányai* bányákat, melyek a husziták ideje óta elhagyva heverték.

4. Thurzó szövetkezik Fuggerrel.

A bányavidék fő eseménye a XV. század végén a *Thurzók rézbányászatának megindítása* vala.

Már fennebb láttuk, hogy Thurzó János, kit a vízemelési vállalat ki nem elégített, maga kívánt bányamíveléshez

¹ Kachelmann J. Gesch. d. u. B. 125. 1.

² Kachelmann J. id. m. III. 125 l.

³ Item Im Jor 1498. Ist angefangen dy kunst, am Montag nach Johannis des tawffers, vnd is geschehen durch den namhafftigen Herrn Hanns turszo dy zeit Camergroffen auffgenummen halben tail durch dy Erber Herren und Stadtleuth von der Cremnitz der ander tail. (Krizsko Pál id. m. 41 l.)

⁴ Krizsko Pál id. m. 42 l.

⁵ Kachelmann J. id. m. III. 129 l.

fogni, és e végre részint örökáron megszerezte, részint pedig bérbe vette az Úrvölgy és Sandberg körül fekvő bányákat.

Hogy az érczek olvasztását megtanulja, Velenczébe ment Thurzó, és azt mondják, hogy ott mint néma napszámos dolgozott a csurgató kohókban, és így tanulta el a velenceiek titkát. Velenczében ismerkedett meg Fugger Jakabbal, a ki eddigi szövet-kereskedését felhagyni, és fő figyelmét a bányaművelésre fordítani akarta. Fuggernek már voltak bányái Salzburchban, Stajersországban, Karinthiában, Tirolban, Rauris, Gastein, Willach, Schladming, Schwaz és más helyeken.

A két férfiú megbarátkozott, és szövetkezett egymással; 1495. márczius 16-án Pozsonyban szerződésre léptek, mely szerint vállalkoztak Besztercebányán hetenkénti 300 mázsa réz termelésére való kohókat építeni, mely vállalatból hetenként 360 forintnyi nyereséget vártak. A pénzt az építésre és felszerelésre Fugger adta, a nyereség Fugger és Thurzó között egyenlően volt felosztandó. Ha a besztercebányai kohó elkészült, a krakkóit fel kelle hagyni. A szerződésnek ezen feltételei tanusítják, hogy az úrvölgyi és sandbergi bányákban már akkor rendkívül nagy mennyiségű ércnek kellett föltárva lenni, mely remélni engedé, hogy évenként 15,600 mázsa rezet lehetend termelni; — mivel pedig lehetetlen, hogy azon néhány év alatt, mióta a bányákat Thurzó kezelte, ily nagy-szerű föltárások történtek, föl kell tenni, hogy a bányák az előbbi birtokosok alatt sem voltak az ércnek szükiben, és nem ez okozta a rossz eredményeket, hanem azon körülmény, hogy nem volt közöttök terjedelmesebb összeköttetésekkel bíró kereskedő, a ki képes lett volna a termelhető rezet nem csak termelni, hanem el is adni. Ilyen kereskedőtársat szerzett magának az új vállalatához Thurzó Fugger Jakabban.

Thurzó azután Pozsonyban 1496. ápril 6-án szabadalmat nyert a királytól, hogy Besztercebányán, vagy akárhol másutt tetszése szerint olvasztókat állíthasson, melyekben a rezet termelhesse, s az ezüsttől elválaszthassa. Ez olvasztókat örökjogon bírja, és ne legyen köteles a réztől elválasztott ezüstöt a kamarába beszállítani, minthogy az ily módon nyert ezüst a világon sehol sem szállíttatik a királyi kamarákba. Thurzó e szabadalmi levelet ugyanazon év május 17-én megerősítette a király által.¹ A vállalat technicusa Thurzó vala, ki az

¹ Wladislaus Dei gracia Hungarie, Bohemie, Dalmacie, Croacie, Rame, Servie, Gallicie, Lodomerie, Comanie, Bulgarieque Rex, nec non Slesie et lucemburgensis dux, Marchioque Moravie et lusacie etc. Omnibus Christi Fidelibus, presentibus pariter et futuris, presencium noticiam habituris, Salutem in omnium Salvatore, Ad vniversorum noticiam harum serie volumus pervenire, Quod pro parte et in personis Fidelium

épitést a szabadság megnyerése után azonnal megkezdette. Még 1495-ben felállítottak ők thuringiai Sanct Georgenthalban egy rézhámort, s addig is, míg a besztérczebányai kohók el-

nostrorum Nobilium et Eggregiorum, Johannis Thurzo de Bethlenfalva, Civis et Consulis Cracoviensis, ac Georgy filij eiusdem exhibite sunt nobis et presentate quedam littere nostre Privilegiales, sub Secreto Sigillo nostro, quo vt rex Hungarie vtimur, impendenti communitate, ac cirographo nostro consignate, Quibus mediantibus, nos eisdem Johanni et Georgio Thurzo, ac heredibus eorundem, ex causis et racionibus, ac modo, ordine, et condicionibus Inferius in tenore earundem litterarum clarius contentis. Id Annuisse et concessisse dinoscimur, ut ipsi, In vel circa Bistriciam in Comitatu Zoliensi habitam, vel quocunque alio loco huius Regni, et dominiorum nostrorum, vbi videlicet ipsis commodius videbitur, Officinas siue conflatoria, separantia Argentum A cupro, Wlgo Zager hwthen nuncupata, vnum vel plura, erigere et construere, erigique et construui facere, Atque omne Cuprum, quod ex eorundem Fodinis, quas ijdem tunc habuissent, et possedissent, vel imposterum habituri et possessuri essent. Et tam ex Montibus, et Fodinis ipsorum protunc Arendatis, vel eciam postea Arendandis, quam eciam Emptis aut emendis proveniet, libere in ipsis Conflatorijs, dum ipsi voluerint laborare, et Argentum ab ipsis separare, laborarique seu separari facere, Atque illud Cuprum separatum sive non separatum, cuicunque malverint, vendere, Et Conflatoria ipsa instar aliarum hereditatum et Jurium ipsorum perpetuo tenere ac possidere possint et valeant, Tenoris infrascripti, Supplicatum itaque exstitit Maestati nostre pro parte eorundem humiliter, ut easdem litteras, et omnia in eis contenta Ratas gratas et Accepta habere, litterisque nostris Privilegialibus verbotenus inseri et Inscribi facere, pro eisdem Johanne et Georgio Thurzo, eorundemque heredibus et posteritatibus Vniuersis, Innovando perpetuo valituras, Confirmare dignaremur, Quarumquidem litterarum Tenor talis est. Nos Wladislaus dei gracia Rex Hungarie et Bohemie etc. Memorie commendamus Tenore presencium significantes quibus expedit Vniuersis, Quod nos considerantes et animo revolventes, quod in hoc Regno nostro nusquam officine siue conflatoria, separancia Argentum a cupro wlgo Zagher Hwthen nuncupata, habentur, sed cuprum sic inseparatum simul cum ipso Argento de ipso Regno semper educitur, Quodque ex huiusce modi Officinis et Conflatorijs non mediocre commodum, non parva etiam vtilitas, partibus siue districtibus illis vicinis, et vniuerso huic Regno euenire et haberi potest, Nam exquo de Cupro illo, quod alioquin ex hoc Regno educeretur, Argentum hic in Regno per ipsa Conflatoria extrahetur, plures Regnicole circa labores ciusemodi conflatariorum se nutrire et sustentare, varie eciam et frequentes commutationes, tam de ipso Argento taliter separato, quam eciam cupro cum Regnicolis fieri poterunt. Ob hoc nos cum ad singularem petitionem et commendationem Serenissime domine Elizabeth, Regine, domine et genitricis, ac Serenissimi principis domini Johannis Alberti, Regis Polonie etc. Fratris nostrorum charissimorum, Apud nos pro parte Nobilis et Eggregy viri Johannis Thurzo, de Bethlenfalva, Civis et Consulis cracoviensis factam. Tum vero attentis et debita consideratione pensatis fidelibus servicijs ipsius Johannis, que idem etiam Maestati nostre in plerisque rebus et necessitatibus nostris, pro voto et sententia nostra, exhibuit, Atque plurimis alijs bonis respectibus et causis presertim vero: ut premisimus, ob commodum et vtilitatem predicti Regni, et Regnicolarum nostrorum inducti, Eidem Johanni Thurzo, consequenterque Georgio filio suo

készültek, oda küldék az ezüsttartalmu gazdagabb érezeket, honnan a termelt rezet majnai Frankfurtban, Nürnbergben, vagy Hamburgban és Lüneburgban adták el, az ezüstöt pe-

eorundemque heredibus et posteritatibus, de Consilio dominorum Prelatorum et Baronum eiusdem Regni, ac de nostre Regie potestatis plenitudine Annuendum duximus et concedendum, vt ipsi: In, vel circa Bistriciam in Comitatu Zoliensi habitam, vel in quocunque alio loco huius Regni et dominiorum nostrorum, vbi videlicet ipsis commodius videbitur, Officinas seu conflatoria predicta, vnum vel plura erigere et construere, erigique et construi facere, Atque omne Cuprum, quod ex eorum fodinis, quas nunc habent et possident, vel imposterum habituri et possessuri sunt, et tam ex Montibus et Fodinis ipsorum Arendatis vel Arendandis, quam eciam emptis, aut emendis proveniet, libere in ipsis conflatorijs, dum ipsi voluerint, laborare, et Argentum ab ipsis Cupris separare, laborarique sev separari facere, Atque illud Cuprum separatum, sive non separatum, cuicunque malverint, prout alias et ab antiquo semper observatum est, vendere, Et Conflatoria ipsa instar aliarum hereditatum et Jurium ipsorum, semper tenere et possidere possint et valeant, Assumentes Eosdem Johannem Thurzo, ac Georgium filium, suum, et ipsorum heredes, in pacifico dominio huiusmodi Conflatory et laboribus eorundem indemnes conservare. ac illos contra omnes impeticiones protegere et defensare, Ad quod etiam Successores nostros Reges, Atque etiam Reginas Hungarie, presentibus obligamus, Exquo autem eiuſcemodi Argentum in talibus Conflatorijs separatum nullibi terrarum, ad Cameras presentari consuevit, et ne eciam cum tempore per nos, aut Reginas Hungarie ac alios quoscunque in damnum ipsorum Johannis et Georgij, vel heredum suorum, aliquod Cuprum occuparetur, volentes eosdem Johannem et Georgium, ipsorumque heredes superinde quoque tutos reddere et securos, decernimus, quod eosdem nullus vquam Camerariorum, aut aliorum quorumcunque Officialium siue nostrorum Regalium siue eciam Reginalium, et siue in Crempnicia, siue alibi vbiuis constitutorum, ad importandum et presentandum eiuſcemodi Cuprum et Argentum, ad aliquam Cameram, contra antiquam consuetudinem, in hijs semper obseruatam, artare et compellere, Artarique et compellifacere, vel aliquod cuprum eorum pro quacunque necessitate nostra, aut Regni, vel eciam ipsius domine Regine, ipsis invitis occupare seu occuparifacere possit et valeat, sed libere eisdem illo vti permittere et permittifacere debeant et teneantur. Quocirca vobis fidelibus nostris, Vniuersis et singulis dominis Prelatis et Baronibus, Comitibus, Castellanis, Nobilibus ipsorumque Officialibus, Item Civitatibus, Oppidis et villis, earundemque Rectoribus, Iudicibus et villicis, Item Camerarijs, et quibuscunque Officialibus tam nostris Regalibus, et Reginalibus, quam aliorum quorumcunque, Cunctis eciam alijs quibusuis Subditis nostris, vbiuis constitutis, presentibus et futuris, presentes et visuris, harum serie firmissime, et sub pena perperpetue infidelitatis comittimus, et Mandamus, Aliud habere nolentes, quatenus, dum et quando, ac vbiunque et in quibuscunque terris ac locis, prefati Johannes et Georgius Thurzo, eorundemque heredes, predictas Officinas sev conflatoria Erigere et construere voluerint, Eisdem libere erigere et construere, erigique et construi facere, Illisque Eisdem pacifice et absque omni impedimento vti et possidere, permittere et permittifacere modis omnibus debeatis et teneamini, Neque vos Camerarij predicti, vel aly quicunque Officiales ad hoc pro tempore deputati, Eosdem ad importandum aliquod Argentum siue Cuprum ad Cameras Artare, et com-

dig főképen Nürnbergben; — Fuggerauban, Willach mellett, is állítottak fel egy csurgató kohót, melyből a réz és ezüst Velenczébe szállítottott via Tarvis és Pontafel, vagy pedig via Buda, Pettau és Trieszt vagy Zeng; e szállítmányok biztosí-

pellere, Artarique et compellifacere, vel aliquod Cuprum ab eisdem nullo vnquam tempore occupare, aliquo pacto presummatís, Sed illis eisdem, vt premisimus, semper libere pro libito eorum, vti permittere, et permittifacere debeatis, et teneamini, Quoniam alioquin nos eisdem, per presentes plenam facultatem, et Auctoritatem, dedimus, vt ipsi vobis illud dare nullomodo debeant, Aliud itaque pena sub premissa, nulla ratione facere presumatis, Presentes vero quas secreto Sigillo nostro, quo vt Rex Hungarie vtimur, impendenti communiri fecimus, vbique et semper reddi Jubemus presentantibus, Datum Posony, feria quarta proxima post festum Resurrectionis domini, Anno eiusdem Millesimo Quadringentesimo, Nonagesimo Sexto, Regnorum nostrorum Hungarie etc. Anno Sexto, Bohemie vero vigesimo quinto. — Nos igitur Premissa Supplicatione, pro parte prefatorum Johannis Thurzo, ac Georgy fily eiusdem, Maiestati nostre, modo quo supra porrecta, Regia benignitate exaudita, et clementer admissa, prescriptas litteras nostras, non abrasas non cancellatas, nec in aliqua sui parte viciatas, sed omni prorsus vicio et suspicione carentes, presentibusque litteris nostris similiter Privilegiabilibus de verbo ad verbum, sine diminucione et augmento aliquali insertas, quoad omnes earum continencias clausulas et articulos, Eatenus, quatenus, ydem rite et legitime existunt emanate, viribusque earum veritas suffragatur, Acceptamus, Approbamus et Ratificamus, Easque et nihilominus omnia in eis contenta, pro prefatis Johanne Thurzo et Georgio filio eiusdem, ipsorumque heredibus et posteritatibus, vniversis, Innouanda perpetuo valituras Confirmamus, presentis scripti nostri patrocinio mediante, Salvis Juribus alienis, In cuius rei memoriam, firmitatemque perpetuam, presentes litteras nostras privilegiales, pendentes et Autentici Sigilli nostri dupplicis munimine Roboratas, Eisdem duximus concedendas, Datum per manus Reverendi in Christo patris domini Thome, Postulati Ecclesie Agriensis, Summi et Secretary Cancellary, et fidelis nostri dilecti, Bude decima septima die May, Anno domini Millesimo, Quadringentesimo, Nonagesimo Sexto, Regnorum nostrorum Hungarie etc Anno Sexto, Bohemie vero vigesimo Quinto, Illustrissimo et Reverendissimo, Venerabilibusque in christo patribus dominis, Hippolito Estensi de Aragonia, tituli Sancte lucie in Silice, Sacro Sancte Romane Ecclesie Diacono, Cardinali Strigoniensi, Petro Colocensi Archiepiscopis, Eodem Thoma postulado Agriensis, Oswaldo Zagrabiensis, iadislao Gereb Transsilvaniensis, dominico Waradiensis, Sigismundo Quinque Ecclesiensis, Francisco Electo Jauriensi, Johanne Wesprimiensi, luca chanadiensis, Nicolao de Báthor Waciensis, Antonio Nitriensi, Sirmieni Sede vacante, Gabriele Electo Boznensis, Briccio electo et confirmato Thininiensis, Christoforo Modrusiensi, Michaelae Electo Segnien-sis, Ecclesiarum Episcopis, Ecclesias dei feliciter gubernantibus, Item spectabili et Magnificis, Stephano de Zapolya, Comite Scepusiensi, Ac Regni nostri Hungarie predicti Palatino, Comite Petro Gereb de Wynthgarth, Iudice Curie nostre, Bartholomeo Dragffy de Belthewk, Waywoda Transsilvano, ac Comite Siculorum, Johanne Corvino, Oppavie lyphovieque duci, Ac Regnorum nostrorum Dalmacie, Croacie et Sclavonie, Petro Tharnok de Machkas, et Jacobo Gerlystye Zewriniensibus banis, iadislao de lossonecz, Thawernicorum, Nicolao Banffy de Lyndva Janitorum, Georgio de Kanyssa, et Johanne Bebek de Pelsewezc, Pincer-

tása végett Thurzó kiegyezkedett Frangepan Bertalan zenggi gróffal, és az átszállított réznek 100 mázsájától 9 frt átviteli vámot fizetett neki.¹

Besztercebánya vidékén, Lipese mellett Moszteniczon állítottatott fel a harmadik csurgató kohó és erdők közepette egy bővizű patak mellett.

Thurzó azonban gondoskodott, hogy terményeit észak felé is könnyebben elszállíthassa; e végett a stubnai erdön és Zsolnán keresztül a Jablunka szoroson át Teschenig egy utat építtetett, vagy a meglevőt jó karba állíttatá; ez út Besztercebányáról közvetlenül átvezetett Stubnára, tehát sokkal rövidebb volt, mint a régi út, mely Körmöczön át vezetett oda. Ez út igen sok pénzbe került, azonkívül pedig Körmöcz városa részéről nagy és élénk ellenzéssel találkozott, úgy, hogy Körmöcz városa az akkori szokás szerint, midőn mindenki kész volt erőszakkal foganatosítani akarátát, az alig megnyílt utat fákkal és nagy szikladarabokkal elzáratta, mert attól félt, hogy az új uton egész Túröczmegye közönsége Besztercebányára fog járni szükségleteinek beszerzése végett, és így Körmöcz város kereskedése nagy veszteséget fog szenvedni.

Thurzó azonban megtalálta módját Körmöcz ellenzésének lecsillapítására, és miután kötelezte magát, hogy a városnak 10 éven át évenként 50 arany forintot fizet, a város közönsége ebbe megnyugodott, az út újra helyreállítottatott, és a nyilvános forgalomnak átadatott.²

5. A király szegénysége.

Az országban ismét aggasztó módon elszaporodtak a belviszályok. A tiszai megyék a féktelen urak ellenében egye-

narum, Emerico de Peren dapiferorum, Johanne Ernuszt de Chak Thornya Agazonum, Blasio de Raska Cubiculariorum nostrorum Regalium Magistris, et Josa de Som Comite Themesiensis, ac generali Capitaneo parcium Regni nostri Inferiorum. Alysque compluribus Curie et Regni nostri officia tenentibus et honores. (Schmidt id. m. I. 65 l.)

¹ Fridrich Dobel id. m.

² Im Thausent vierhunderth vnd sechsvndnewnezigsten Jor noch der gepurth vnszers Herrn Jesu Christi ist geschehn das dy Namhafften vnd weise herrn Richter purger vnd dy gemeyn der Statt Newsol mit-sampt Herrn Hans Turso purger von Croca vm gemayns nucz wyllen den Weg vnd schtras von Stuben wber Stubner wald yn das Newsol geunde gepessert haben, domit Ein Jedermann denselbigen desterpas vnd geringer Zyhen vnd farn möcht, noch welicher pesserung dy Namhafften vnd weysen Herrn Richter vnd purger der Statt Cremnitz denselben Weg haben forhawen und beschlossen, dordurch eezliche Zwitacht vnd vnwyllen Zwyschen yn entstanden ist, dorben sich auch dy obgeschribnen Herrn von der Cremnitz beklagt haben, grosses abgangs irer statt irer nucz vnd rentten stb. (Krizsko Pál id. m. 41. l.)

sülvén, ezeket megtámadták s jószágaikat pusztították. A közügyek napról napra mindinkább zavarodtak, a rend és törvényesség száműzetett, a hatalmaskodások napirenden voltak. A királyt tunyaságából, melyben, bármi ügy hozatott is elébe, azt szokásos „dobzse“ szavával fogadta, — még nyomasztó szegénysége sem volt képes fölrázni, bár ez oly fokra hágott, hogy időnként már asztalát sem tudta kellően elláttatni.

E szegénység részint onnan származott, hogy a király az urak javait az adótól felmentette, vagy inkább megengedte, hogy azok a felvett adót megtarthassák; a királyi jövedelmeket, vámokat, harminczadokat több évre előre elzalogosítá, s így a jövedelmi tőke igen megapadt; de nagyrészt abból származott a király szorultsága, hogy a beérkező pénzekkel nem tudott senki sem gazdálkodni, és a jövedelemnek szűk volta mellett is gyakran pazarló költekezés történt.

Így írja 1503-ban Schlehta János a király eseh titkárja: „Mi itt, közepette az arany és ezüst halmainak, a királylyal szegénységben, inségben élünk, s élni fogunk tovább is; mert ha O Felsége a maga ügyeiről másképp nem gondoskodik, bizonyára félek, hogy miután a baj egyre nő, s mind súlyosabban nehezedik reánk, rövid időn kénytelen lesz ezen országot velünk együtt elhagyni.“¹

Másrészt pedig a Fuggerek számadó könyveiből be van bizonyítva, hogy ők ugyan ez időben milyen drága kelméket, drága köveket, és fényűzési czikkeket szállítottak a magyar királyi udvarba. Anna királynénak egy kalapot adtak el 3500 arany forinton! Az udvart Sleziából látták el vászonnal; Augsburgból szállíttatott Budára a „gulden Tuch“ rőfje 36 frton, florentini és milánói damast rőfje 8—10 frton, és a selyembársony rőfje 4 frton.²

Igen előmozdította Thurzó vállalatát azon előzékenysége, hogy a királynak — ~~Beatrix~~ özvegy királyné igényeinek kielégíthetése végett — 1501-ben 200,000 arany forintot adott kölcsön. A király ezért elzalogosítá nála az erdélyi huszadot, Zólyom várát és uradalmát, a 7 bányavárost, és a körmöczyi pénzverőt. — 1496 óta Thurzó János volt Körmöczön a főkamaragróf is, és 1500-ban felmentette őt a király örök időkre a bányaurbura fizetésétől.

6. A rézvállalat erősödik.

A Thurzó és Fugger család házasság által is megerősítette szövetségét. — Thurzó György elvette 1497-ben Fugger

¹ Horváth Mih. id. m. III. 288. lap.

² Fridr. Dobel id. m.

Annát, Ulrich leányát; 1513-ban pedig Fugger György fia Raimund vette el Thurzó János leányát Katalint.¹

1499-ben kiterjesztették a Thurzók s Fuggerek egyezségöket minden bányavállalatra, kivéve a gölniezi és szomolnoki bányákat, melyeket Thurzó magának tartott fenn. 1503-ban szabályozták az elárusítást; a termelésnek aránylag csak csekély része adatott el közös számlára a besztercebányai, budai, krakkói, tescheni és boroszlói ügynökségeknél és a fuggerauai és georgenthali kohóknál. A Thurzók látták el Krakkóból Lengyelországot, Orosz- és Poroszországot, és e végre a rezet a közös vállalatból mázsánként 1 frttal a rendes árnál olcsóbban kapták, tehát: a vert rezet $3\frac{1}{4}$ frton, a finomított rezet 3 frton, a yers színrezt $2\frac{3}{4}$ frton, a közönséges vörös rezet $2\frac{1}{2}$ frton mázsánként.²

Hasonló árakon kapták a Fuggerek a rezet Fuggerau és Georgenthalból, és eladták Velenczébe, Nürnbergbe, Danzig és Stettinbe és innen tengeren Antwerpenbe; ez utóbbi hely lett a Fuggerek kereskedésének középpontja, azon időtől fogva, midőn a keletindiai hajóút fölfedezett.

E szerint tehát csak a termelési költségek és a termelés helyén lévő ügynökségek költségei voltak közösek, a többi költség és nyereség a két családot külön-külön illette. Mivel a schwazi rézbányák a magyar bányákkal sikeresen versenyezhetni látszóttak, megvásárolta Fugger az ott levő rezet mind, és ezért a közös pénztárból 55,000 frttal kártalanított.

Daczára annak, hogy az építésekre, utakra, ajándékokra, és készletek átvételére jelentékeny összegek fordítottak, mégis a közös vállalatból 1495-től 1504-ig mindegyik félre 119,500 rajnai forint nyereség jutott. — Ez idő alatt eladatott:

190,000	mázsa	réz
<u>1,338</u>	"	sárgarézt és
54,774	márka	ezüst.

1504-től 1507-ig mindegyik fél 238,474 frt nyereséget kapott, de nem maradt feljegyezve, hogy ez idő alatt mennyi rezet adtak el.³

7. Országos zavar.

Az országos ügyekben a zavar és rendetlenség folyvást növekedett.

1503-ban országgyűlés tartatott, tárgyalattak a pénz-ügyek is, de a gyűlés eloszlott a nélkül, hogy az adót megszavazta volna. A kormány tehát kénytelen volt a megyéket

¹ Fridr. Dobel id. m. ² U. ott. ³ U. ott.

egyenként szólítani fel az adó megajánlására, és befizetésére; és találkozott is néhány megye, mely a kormány szükségén ekkép segített. De a következő évben a Rákoson tartott országgyűlés ezt igen rosszul fogadta, és azt határozta, hogy a király csak az országgyűlésen megszavazott adókat szedethesse be, s azon megyék nemesei, kik országgyűlési engedély nélkül engedik magokat megadóztatni, a hitszegés büntetésében elmarasztalva, mint beestelenek kizárassanak a többi nemesek társaságából.¹

Az országgyűlés ez alkalommal sem engedte meg az adó felemelését, ámbár ki volt mutatva annak elégtelensége, és a rendek a közkinestárral mitsem gondolva, haza mentek.

Ugyanazon évben 1504. október 12-én meghalt 35 éves korában a szelíd erkölcei s a törökök ellen vívott győzelmes csatái miatt közkedvességben állott Corvin János herceg, egy év múlva pedig meghalt fia is, a hős Hunyady család utolsó sarjadéka.

Az ország rendei 1505-ben ismét országgyűlést tartottak, mely alatt egy okmányban kötelezték magokat, hogy ha Ulászló fiörökös nélkül meghalna, csak egy magyart válaszsza-nak királyúl, s mindenkit, ki azt ellenzi, az ország ellenségeül tekintsenek. E határozat a gyűlés után minden megyében kihirdettetett.²

Azonban Miksa császár e határozatot magára nézve sérelmesnek találván, 1506-ban Sopront, Pozsonyt és a Csallóközt elfoglalta, de Ulászlóval ez alatt is a legbarátságosabb levelezésben állott.

E közben Ulászlónak 1506. július elsején Lajos fia született, ennek következtében a trónra való számítások tárgya egyelőre elesett, s az ügy állása egészen megváltozott. Miksával is megkötöttetett a béke, melyben ő fentartotta a magyar koronához való jogát.

1508. június 4-én a gyermek II. Lajos magyar királylyá, a következő évben pedig Csehország királyává megkoronáztatott.³

A bányavárosok jogainak gyakori megsértéséről tanúskodik azon körülmény, hogy a király 1502. május 19-én, 1504. február 28-án, és 1507. márczius 20-án kénytelen volt újabb és újabb rendeletekben bizonyítani és megerősíteni, hogy a bányavárosoknak joguk van saját szükségleteikre a kincstári erdőkben fát vágatni.⁴

¹ Horváth Mih. id. m. III. 290. lap. ² Ugyan ott 294. lap. ³ U. o. 301. lap.

⁴ Bányagazgatósági levéltár.

8. Selmeczre bányagondnok küldetik.

Thurzó János 1496-ban körmöczi főbányagróffá nevezetvén ki, Selmeczre Lang Jánost küldte szakértő bányagondnokká (Steiger), és megvan a városi levéltárban azon utasítás, melyet neki adott.¹

Ez utasításban közöltetik a gondnokkal, hogy ha valaki kutatott és adományozást kér, milyen nagy telket lehet neki adományozni; mennyi időig engedtethessék meg neki, hogy a művelést szüneteltesse; ki helyettesíthesse a bányamestert vagy gondnokot; továbbá utasítás adatik a tárnamunkálattal talált érczek és telérek adományoztatására, a bányák időztetésének módjára; bányák felhagyásának módjára; és meghagyatik a gondnoknak, hogy hivatlanul is járja be a bányákat, és azoknak okszerű műveltetésére ügyeljen; ne engedje, hogy a bányák mellett levő épületek lebontassanak, kivéve ha újak emeltetnének helyökbe; a bányamivelők felhívására mindig teljes készséggel szolgáljon tanácsával; az olyan bányákat, melyek más bányák vizeinek lecsapolására alkalmasak, ne hagyja hevertetni, vagy beomlani; és végre mindenben igazságos legyen, és tekintet nélkül a személyre vagy barátságra, csak a bányászat javát tartsa mindig szem előtt.

Lang azonban nem sokáig működhetett Selmeczen, mert 1504-ben találkozunk legutóljára nevével, azután pedig sehol sem említetik, hogy a gondnoki hivatalra más valaki alkalmaztatott volna.

1504-ben kezdetett meg a béalabányai altárna; és ugyanazon évben november 2-án a *Glanzenberg* egy részét művelő *Grundschacht*i társulatnak, melynek részesei Pisch Severin selmeczi kamaragróf, Lang János királyi Steiger, Hillebrandt András és Zimmermann Simon polgárok valának, adományoztatott a *Schuchmarkt*-hoz tartozó és beomlott altárna a selmeczi fővölgyben.²

Ugyanazon év január elsején kötelezte magát Selmecz város tanácsa, hogy a bányaiüzemhez szükséges őlmot, melyet eddig Scheyder Pétertől egy orto híján 3 forinton vettek mázsánként, ezentúl 4 éven át csak Thurzó Jánostól fogják venni Besztercebányán 2 frt 2 $\frac{1}{2}$ ortoért, vagy ha az Selmeczre szállíttatik, mázsánként 8 denárral drágábban, és a fizetést 8 hetenként arany pénzzel fogják leróni.³

1505-ben adományoztatott Pisch Severin selmeczi kamaragrófnak a város fölött fekvő *Rosentárna*.⁴

¹ Selmecz városi levéltár. (Lásd okmánytár III.)

² Kachelmann J. id. m. III. 131. l. ³ U. o. 130. l. ⁴ U. o. 133. l.

1506-ban eladta Lutz János selmeczi polgár minden bányáját és egész birtokát Röscl Erasmus és Brenner János selmeczi polgároknak 2,400 frtért.¹

A királyné 1504-ben Budán kelt levelével megerősíti Steekl Boldizsárt, Selmecz városa jegyzőjét, mint selmeczi kémlészt, és egyszersmind a bányapolgárookra ruházza azon szabadalmat, hogy ők magok választhassák ezentúl a kémlészt, mely állomásra most csak azért nevezte ki Stecklt, mert Thurzó által igen ajánltatott.²

A király azután, tekintve, hogy Steekl Boldizsárnak a kémléssel sok dolga van, és azt ingyen nem teljesítheti, Thurzó János javaslatára neki hetenként 1 frtot utalványozott fizetésül, a királyi kamarából.³

Besztercebányán ez alatt a bányabirtok legnagyobb része Thurzó kezébe átmenvén, a polgárok a közvetlen bánya-műveléstől egészen visszavonultak, és ezentúl nem is vettek abban soha többé olyan részt, mint ezelőtt. Úgy látszik, hogy a vagyonosabb polgárok most templomjok felépítésére fordították fő gondjokat. Königsberger Mihály e végett 1500-ban búcsu-engedélyt nyert, 1505-ben pedig a templom oltárára, ujonnan befedésére és kápolnájára jelentékeny összegeket hagyományozott. A Königsberger család a besztercebányai jegyzőkönyvekben már a XIV. században említetik; és valószínűleg Ujbányáról származott; Mátyás király idejében a legvagyonosabb bányaiparosok sorába tartozott. Königsberger Mihály halála után vagyonának nagy részét egyházi művek fentartására hagyta.⁴

9. Bethlenfalvi Thurzó János.

Bethlenfalvi Thurzó János 1496. óta körmöczi főkamagróf és a Besztercebánya mellett levő rézbányáknak részint birtokosa, részint bérlője, 1508-ban meghalt. Vele egy kitűnő képességű és nagy tevékenységű férfiú szállott a sírba, kinek lángesze és éles belátása felismerte a besztercebányai polgárok kezében pangásra kárhoztatott bányák nagy értékét; ki helyesen és biztosan megtudta választani mind azon eszközöket, melyek e bányák fölélesztésére s virágzóvá tételére szükségesek voltak; és kinek bámulatra méltó erélye nem riadt vissza vállalatának példátlan nagyszerűségétől, és az elébe torló akadályoktól meg nem ijedve, fáradhatatlan tevékenységével, buzgóságával és szakértelmével minden nehézséget

¹ Selmecz városi levéltár. ² U. o. (lásd okmánytár IV.) ³ U. o.

⁴ Ipolyi Arnold id. m.

diadalmasan legyőzött, és Besztercebánya mellett oly nagy-szerű bányaipart alapított, melyet bámulva és irigykedve néztek kortársai, kik azon kor erkölcsi romlásába süllyedve, nem valának képesek a nagy férfiú érdemeit kellőleg felfogni és méltányolni.

Mert hogy e férfiú tevékenységének eredményét kellő világításba helyezzük, szükséges visszaemlékeznünk az ország akkori állapotára, szükséges elénk állítani azon elfajult nemzedéket, melyből a kormányzási s uralkodási képesség egészen kihalt; melyben meg volt a fékezhetetlen nagyravágyás, de teljesen hiányzott az önfeláldozással, gonddal, s nagy fáradtsággal járó nemes nagyratörékvés; azon időben, midőn mindenki csak fogyasztani tudta a mások szerzeményeit, de senkinek sem volt kedve fáradtsággal, tevékenységgel előmozdítani akár a maga, akár az ország ügyeit; akkor, midőn a szervező és előrelátó tehetség az ország ügyeit intéző urak között egészen hiányzott; akkor látjuk Thurzó Jánost egész nagyságában, miképen szervezte ő nagyszerű vállalatát oly bámulatos tökéletességgel, és oly gondos előrelátással, hogy a vállalat az ő utódjai alatt is csak addig virágzott, míg eredeti szervezetét megtartotta!

Más közönséges emberek kezében, az ország zavart állapota, a belső pártoskodásnak folytonos növekedése, a hatalmaskodásoknak és erőszakoskodásoknak mindennapiassága, a kereskedésnek csaknem általános pangása, a pénz és pénzverés ügyének módnélküli rendetlensége, és sok más, minden iparnak ellenséges körülmények között, a legjobb, legrendezettebb vállalat is tönkre ment volna; Thurzó János pedig épen e körülmények között teremtette és virágzóvá tette az új vállalatot! Mennyi gondoskodás, előrelátás, emberismeret, technikai és kereskedelmi képesség volt szükséges, hogy mindezt elérje! Valójában ő volt korának egyik legnemesebb, legjelesebb, legkitünőbb férfia, ki már csak azért is megérdemli hazai bányászaink háláját és tiszteletét, mert ő volt az, ki munkásai számára 1496-ban az első társaspenztárt alapította, és őket hozzá szoktatta, hogy elaggott, rokkant társaikról magok gondoskodjanak, és ne hagyják őket öreg napjaikban koldusbotra jutni!

Fiai közül az öregebb János boroszlói, Szaniszló pedig olmtützi püspök volt, a többi három: György, Elek, és ifjabb János vették át a bányavállalatot, de ez utóbbi attól nem sokára visszavonult, s így csak György és Elek maradtak még egy ideig a Fuggerek társai.¹⁾

¹ Wenzel Guszt. id. m. 167. lap.

10. A rézvállalat virágzik.

1507-től—1510-ig a közös vállalatból mindenik félre 142,000 frtot tett a nyereség. Ez időszakban 67,500 mázsa réz adatott el, s ebből 56,600 mázsa a Fuggerek kezén ment át. A csurgató kohók Besztercebányán, Fuggerauban és Georgenthalban 42,445 márka ezüstöt termeltek, és Fuggerauból Velenczébe 9,816 mázsa sárgaréz (Messing) szállított.

1506-ban meghalt Fugger György, és 1510-ben Fugger Ulrich, és így csak egyedül Fugger Jakab állott a nagy terjedelmű üzlet élén. Ő a magyar bányák üzemének vezetését egészen a Thurzókra bízta, és csak a közös vállalatból átvett réznek elárusításával foglalkozott, ez azonban a termelésnek túlnyomó részét képezte.

1510-től 1513-ig termeltetett 140,700 mázsa réz, melyből Fugger 129,500 mázsát adott el, és 51,847 márka ezüst; 1513-tól—1516-ig termeltetett 85,600 mázsa réz, melyből Fugger 76,000 mázsát adott el, és a csurgató kohók termeltek 34,465 márka ezüstöt; 1516-tól 1519-ig termeltetett 78,000 mázsa réz, melyből Fugger 68,700 mázsát adott el, a csurgatók pedig 18,787 márka ezüstöt állítottak elő.

Nevezetes, hogy a rézszállítás Velenczébe, mely 1495-től 1504-ig még 52,700 mázsára ment, 1507-től 1510-ig már csak 365 mázsát tett. — 1507 óta a réznek legnagyobb mennyisége Danzigon és Stettinen át Antwerpenbe, Amsterdamba és Lissabonba ment, és pedig:

1495-től	1504-ig	—	24,000	mázsa
1507	1510	—	36,300	"
1510	"	1513	"	77,800
1513	"	1516	"	50,000
1516	"	1519	"	40,350

Azonban az olcsó tengeri út volt leginkább veszélyes; Fugger számadásaiban sokszor előfordulnak elsüllyedt („ertrunken“), vagy pedig elrabolt szállítmányok; 1511-ben a Hansa szövetségét elfoglalt a danzigi kikötőben néhány hajót, melyekben a Fuggereknek 3600 mázsa rezből volt; ennek nagyobb részét megkapták ugyan, de csak hosszas tárgyalás és nagy költsékezés után, úgy hogy ezért a költség 6,654 frtra rugott.

1510-től 1519-ig mindegyik vállalkozó félre 179,170 frt nyereség esett.

1515-ben megújította a bérleti szerződést esáktornyai Ernuszt János Thurzóval és a Fuggerekkel, és pedig 1518-tól kezdődő 5 évre úgy, hogy a bér a két első évben 3000 frt, a következő évben pedig 3,500 frt legyen.

II. Az országos zavar növekedik.

Az országban uralkodó zavarok végre kiterjedtek a bányavárosokra is. A munkások zúgolódtak, hogy nagyon csekély bért kapnak, Besztercebánya városa panaszkodott, hogy Thurzó a munkások számára sört főzet, hogy a városi adókat nem fizeti, és munkásai által sem fizetteti; hogy a bányaterületre menekült gonosztevőket a városi hatóság ellen védelmébe veszi, stb.

E panaszok a király elébe is kerültek, ki azokat elutasította ugyan, és alaptalanoknak találta, de ez ellenségeskedések annyira elkedvetleníték Thurzó Györgyöt nemcsak a vállalat, hanem hazája ellen is, hogy a pártokra szakadt szerencsétlen országból kiköltözött, és Augsburgba tette át állandó lakását; a bányavállalatról többé mit sem akart tudni; és attól egészen visszalépett, azon félelemben, hogy annak végre is rossz kimenetele lesz. Nem is látta többé Magyarországot, mert 1521-ben Augsburgban meghalt. Öccse Elek még egy ideig, amíg kedvetlenül, megtartotta a besztercebányai üzem vezetését.

Az alatt, míg Ulászló király részint a fia koronáztatása miatt, részint pedig a Magyarországból kitört mirigyaláltól félve, 1509-ben Csehországban mulatott, itthon többféle zavarok támadtak, kivált a kincstár körül, melynek hűtlen kezelése miatt Batthyányi Benedek kincstárnok börtönbe is vettetett.²

Az országban uralkodó zavaroknak egyik példájául felemlíthető, hogy midőn Dóczy László revistyei udvarmesterét Kovács Endrét kopaniezai birtokára kiküldötte, — állítása szerint — az újbányai polgárok Magosparton lakó embereikkel és jobbágyaikkal azt és a vele volt embereket megtámadták, megverték, és többet közülök megsebesítettek. Azonkívül két egyént, kiket ő Kopaniezán fogva tartott, a tömlőczből kiszabadítottak, és Selmeczeire vitték. Ezért Dóczy László az újbányaiakat Perényi Imre nádor és akkor királyi helytartó előtt beperelte; a pernek azonban nem volt semmi eredménye.³

Igy emésztett a nemzet életerején a belső romlás mérge a külső ellenség fegyverével együtt.

1510-ben meghosszabbították a béke a törökkel 3 évre, és 1514-ben ismét 3 évre. Bakács cardinális ennek daczára 1514. április 16-án keresztes háborút hirdetett a török ellen.

¹ Fridr. Dobel id. m.

² Horváth Mih. id. m. III. 301. l.

³ Wenzel G. A bányavárosok küzdelmei a Dóczyak ellen. 60. l.

A parasztság állapota Ulászló gyöngé kormánya alatt valóban szomorú vala. A féktelen urak szabadon, és a büntetés minden félelme nélkül zaklatták, nyomorgatták a védtelen jobbágyokat. Ily körülmények között a kereszt fölvételére kihirdetett fölhívás nem volt egyéb, mint a parasztság felszólítása, hogy a türehetetlen igát lerázza.

A parasztság nagy számban gyűlt egybe a keresztések táborába; melynek vezérévé Dózsa György neveztetett, és felingerülve az urak ellen, kik jobbágyaikat a kereszt fölvételétől vissza akarták tartani, nemsokára nyílt lázadásba tört ki, és a nemesek lakjait feldúlta s lakóit kegyetlenül leöldöste. A kereszteshad ellen küldött Báthory István és Csáky Miklós serege Csanád alatt megveretett, és a vidéken 400 nemes család irttatott ki a legnagyobb kegyetlenségek közt, a lázadók által. Végre Szapolyai János erdélyi vajda egy nem nagy számu, de jól fegyelmezett sereggel ment ellenök és őket Temesvár alatt szétverte, Dózsát pedig kegyetlenül kivégeztette. Így lett vége négy hónapi dúlongás után a kurucz háborúnak, melyben negyvenezer, mások szerint hetven ezer ember hullott el.¹

A bányavárosok vidékén is garázdálkodott a lázadók egy csapatja, de Szentkereszt és Kőrmöcz között szétveretett.²

A kuruczok leveretése után október 18-ra Budára országgyűlés hirdettetett, melyen a parasztok szabad költözködési joga eltöröltetett, és ők földes uraiknak valóságos örökös szolgálivá tétettek. Ugyanez országgyűlésen határoztatott még, hogy az elzalogosított királyi javak, jövedelmek, városok, bányák stb. azonnal vissza adassanak a kincstárnak, s jövedelmeik fele fordíttassék évenként a rajtok fekvő adósság törlesztésére.³

Ez országgyűlésen adta be Verböczy István országbírói ítélmester hármaskönyvét, melyben az ország minden jogait, intézményeit és törvényes szokásait egybefoglalta.

12. Selmezen pangó mívelés.

Selmech vidékén 1509-ben adományoztatott Schneider Péter bíró, Korundel Ferencz, Schneider Ferencz, és Kreusel Péter társaknak egy *altárna* a meleg fürdő mellett, a mészegető kemenczéknél.

¹ Horváth Mih. id. m. III. 314. l.

² Kachelmann J. id. m. III. 141. l.

³ Horváth Mih. id. m. III. 318. l.

Goldschmidt Bálint, Tell Tamás és Vait Öder társaknak adományoztatott egy régi altárna a nagy járgánynyal *Sigelspergen*; ugyanez altárna három évvel későbbben Röscl Erasmusnak adományoztatott.

Pisch Severin selmeczzi kamaragrófnak és társainak újra adományoztatott a „*Grosser Handl*“, melyben már régóta dolgoztak; és határai 15 karóval megjelöltettek; mivel pedig Goldschmiedt Bálintnak és Vait Ödernek volt egy kutatása a „*Hackenschacht*“ felett, mely akna a „*Grosser Handl*“-hoz tartozott, megigérték, hogy ők e kutatással nem fognak Pisch úrnak terhére lenni.¹

Egy városi számadásból, a melyben a bánya- és kohómunkások által a városi pénztárba évenként kétszer fizettetni szokott félbérek vannak kimutatva, kivehető az 1509-ben a bányáknál, kohóknál és malmoknál foglalkozásban állott munkások száma; és pedig volt:

A vasbánya alsó tárnájánál	7	munkás
Egy tárnában a Kerlingen	5	„
Pingarten bányában	11	„
A Kerlingen Balásnál	2	„
„ Hykalnál	2	„
„ Sz. Dorottyánál	7	„
„ Jánosnál	9	„
A „Sieben Weiber“ bányánál	2	„
Kocsisok	2	„
A kohóknál	11	„
A bélabányái malomnál	6	„
A hodrusi malomnál	9	„
A Resel bányánál	26	„
Kreusel Lőrincz bányájában	10	„
A „hintern Gepel“ vasbányánál	13	„
A „Grintschacht“-nál	33	„
Siglsbergen	6	„
A „Handel Hodrits“-on	5	„
A „Neuradschacht“-on	21	„
A „Rabenstein zu St. Niklas“-on	4	„

Összesen 191 munkás.

Kitetszik ebből, hogy akkor Selmeczen általában igen csekély erő fordított a bányamívelésre, és hogy a mívelt bányák közül legnevezetesebbek voltak a *Glanzenberghez* tartozó „*Grintschacht*“ és „*Resel*“ bányák, melyek együttesen 59 munkást foglalkoztattak, és „*Neurathschacht*“ Hodruson, a mostani „*Új Mindszent*“.²

¹ Selmeczzi városi levéltár.

² Kachelmann J. id. m. III. 135. l.

1513-ban megerősítette II. Ulászló király Selmecz városnak régi városi és bányajogát, melyet neki Stekh Boldizsár városi jegyző adott elő.¹

Ugyanazon évben adományoztatott Schneider Péter bírósága alatt Rösel Erasmus és Brenner János társaknak egy altárna: „am Trentscher.“

Negyven évvel ezután beszélte Zubernik Mátyás bányász, hogy mikor ő 1514-ben Hodruson az *Altradschacht* bányában dolgozott, hol Alber András volt a sáfár, ettől hallotta, hogy az *Altradschachtiak* és a *Miklósaknaiak* mindig ellenséges lábon állottak egymással („kriegarbeit geführt“). Az *Altradschachtiak* egyszer 600 frt értékű ércet vágtak ki *Miklósaknaiak* telkéből. *Altradschacht* mélyebb volt és 4 lóval szállítottak belőle. *Miklósaknából* pedig csak két lóval.²

13. A kezelés szervezete.

Kreussel Lőrincz bírósága alatt 1515-ben hivatalosan szabályoztattak a tisztek és munkások bérei a bányáknál, kohóknál és ércmalmoknál; e szabályzat szerint:

Egy sáfár heti fizetése olyan nagy bányaműnél, hol bányaugyelők (Hutleute) is voltak alatta	1 frt 25 denár
Egy bányaugyelő heti fizetése	1 „ — „
Egy közönséges bányaugyelő, a ki alatt 4—5 munkás állott, kapott hetenkint	— „ 90 „
A legjobb szakmányos ércvájár	— „ 70 „
Egy közönséges vájár	— „ 65 „
Egy vájár segéd	— „ 60 „
Egy vitlázó	— „ 50 „
Egy bányatiszt (Überraiter)	1 „ 25 „
Egy sáfár nagy kohónál	1 „ 25 „
Egy olvasztó kapott hetenként 5 műszakért	1 „ — „
Egy jó kohómunkás	— „ 70 „
Egy malomsáfár	1 „ — „
Egy szérelő	— „ 65 „

Továbbá határoztatik, hogy ha valaki gazdát változtatni akar, 14 nappal előbb felmondja szolgálatát; a malom-munkások és szérelők Szent-Mihály naptól Szent-György napig reggel 5 órától esti 5 óráig, és Szent-Györgytől Szent-Mihály napig reggeli 4 órától esti 4 óráig kötelesek dolgozni stb.³

¹ Wenzel Guszt. id. m. 268. l.

² Selmecz városi levéltár.

³ A Selmecz városi levéltárból; lásd az okmányok közt V.

Czélszerű lesz ez alkalommal megismerkednünk az akkori kezelőszemélyzet szervezetével.

A nagyobb bányáknál főtiszt volt a sáfár, az ő gondja volt nemcsak az üzem vezetése és ellenőrzése, hanem a személyzet élelmezése is; ő látta el a személyzetet élelmi szerrekkel és itallal, és az ezért járó összegeket a hetenkint tartott bérfizetések alkalmával az illetők béréből levonta; a bányarészesek a heti költséget neki adták át, és ő fizette abból a munkásokat egyenkint. A sáfár alatt állottak a bányatügyelők (Hutlente), kik az üzem részleteit kezelték.

A munkások között háromféle vájárok (Häuer) voltak megkülönböztetve: A szakmányos ércvájárok (Lehenhäuer), kik a termelt érc mennyisége után kaptak fizetést; meg volt ugyanis határozva, hogy hány veder (Rümpel) ércet kell termelniök egy forintért; azután voltak napszamos ércvájárok (Lohnhäuer), ezek napszám szerint fizettettek, és köfejtő vájárok (Poshäuer vagy Buszhäuer), ezek részint szakmányban öl vagy lachter szerint, részint napszámban dolgoztak, és nem azért neveztetek „Buszhäuer“-eknek, mintha büntetésből dolgoznának, hanem mivel munkájuk meddő vala, tehát a „Zubusz“ vagyis a kirovott költség által a vállalkozók terhére kellett béröket fedezni. A vitlázók, csillérek, takarítók napszámban dolgoztak: az ércválasztók pedig, kik között gyakran nők is kaptak foglalkozást, szakmányban dolgoztak, és meg volt ezeknél is határozva a „rümpel“ száma (Zahl), mennyit egy frtért választva be kellett adniok. A szakmány meghatározást „Zahlgeben“-nek nevezték, a „Geding“ kifejezés e korban még nem fordul elő. Mind e tiszték és munkások béreit, valamint a felhasznált anyagok költségeit is a bányavállalat fedezte.

A szakmányos ércvájárok csak 4 óráig dolgoztak egy folyton a bányában, de naponkint két munkaszakot kellett teljesíteniök; a többiek nyolcz órai munkaszakokat végeztek naponkint. Nem szabad összetévesztenünk a „Lehenhäuer“-et kik munkások valának, a „Lehenschaft“-okkal — hűbéresekkel — melyek alatt a termelt érceknek bizonyos hányadát haszonbértül a birtokosnak fizető oly vállalat értetett, mely ha nem volt termelés, nem is fizetett haszonbért. „Lehenschafter“ lehetett egyes munkás is, ki saját költségén dolgozott az elérendő áldás reményében, de lehetett ilyen albérlő kisebb nagyobb társulat is, sőt volt néha maga a kineztár is.

Voltak azonban még külön bányatiszték is — (Überreiter), kik a sáfárok felett állottak, de az üzemet közvetlenül nem vezették, hanem csak ellenőrizték; ezek nem voltak a *bányavállalat* tisztjei, hanem egyes tehetősebb *vállalkozók* megbízottjai, és ezek által fizettettek is.

Az Überraiterek tehát nemcsak egy bányá üzemét ellenőrizték, hanem mindazokét, melyeknél gazdájok érdekelve volt. Így azután egy oly bányá üzemére, melynél több tehetős bányapolgár volt részes, több Überraiter is felügyelt, mindegyik főképen a végett, hogy a maga urának érdekeit megvédje, — a mi annál szükségesebb volt, mert a termelt érczek minden szombaton szétosztattak a bányá részesei között.

Ily módon kezeltetett a bányának minden ügye a nélkül, hogy csak egy betűt is kellett volna írni; a napszámban dolgozók mindegyikének meg volt a maga „rovás”-a, a szakmáiban dolgozók érczrümpeljei megszámláltattak, és jelen lévén minden bányarészes, vagy az ő Überraitere, szombaton a fölmerült költségek kifizettettek, és a termelt ércz átvétetvén, a heti számadás — a „*Raitung*” — be volt fejezve. Csak 50—60 évvel későbbben érezték annak szükségét, hogy az üzem költségei és átaljában eredményei papírra téve a feledésbe menéstől megmentessenek, a mikor azután a bányairnokokat (Bergschreiber) alkalmazták, kik jó ideig egyszersmind kémlelőszek is valának. Azon korban azonban, melyről most szólnunk, erre még nem volt szükség; a tiszték nem is lettek volna képesek valamely írásbeli munkát teljesíteni, mert az írás mestersége akkortájtban nagy tudomány vala, és a mint fennebb láttuk, az ország zászlós urai közt is sokan találkoztak, kik az írás mesterségében teljesen járatlanok valának. A bányáknál levő tiszték és ügyelők pedig mindnyájan a munkások soraiból emelkedtek józan ész, ügyesség és szorgalom által vezetői tiszttségökre. A bányagondnokok, könyvvivők, ellenőrök is mind csak későbbben keletkeztek, a mint alább látni fogjuk.

Hasonlóan kezeltetett a kohók és érczmalmok üze me is heti szakaszokban, minden olvasztás hetenkint 5 nap alatt bevégeztetett, a hatodik napon elszámoltatott, s eredménye elosztatott.

A szervezet és a kezelési eljárás ugyanaz volt Kőrmezön, és a többi bányavárosokban is; csak a besztercebányai vagyis inkább úrvölgyi és sandbergi bányászat képezett annyiban kivételt, hogy az ott termelt érczek nagy mennyiségét lehetetlen lett volna egész héten át felhalmozva tartani és csak szombaton számba venni: ott tehát az érczek a mint a bányából kijöttek és tisztára választattak, mindjárt felrovattak az illető munkáscsapat rovására, és azután elfuvaroztattak a a kohóhoz; a munkások megkapták hetibéröknek legnagyobb részét, mint élelmezési pénzt (Kostgeld), leszámolás csak minden hét hétben, 54 évvel későbbben pedig évnegyedenként

tartatott, midőn azután mindenki megkapta azt, a mi az élelmezési pénzen felül még neki járt.

14. A körmöczi Mélyaltárna megnyittatik.

Körmöczön 1511-ben még Thurzó György volt főkamara-gróf, — az ő előrelátó gondoskodásának tulajdonítható, hogy Körmöcz városa látván mennyi költséget okoznak a vízemelő gépek, és hogy mily kevéssé van általok a bányák üzeme biztosítva, megbizta Holy Pétert az akkori bányamestert, hogy a meglevő *altárna* alatt 50 öllel mélyebben egy *új altárnát* nyisson. Azonban Holy Péter nem teljesíthette föladatát, mert 1512-ben, január havában, egy kedden a „*hintere Zech*“ nevezettel megjelölt felsőbb bányákban tűz ütött ki, melynek több napig tartó oltása közben maga Holy Péter is szerencsétlenül járt és életét veszíté. A *felső bányák* e tűz által annyira megrongáltattak, hogy azokat egészen újból kelle megnyitni, és a vízemelő gép is elpusztult általa.¹

Az új altárna pedig, mely „*Mély altárna*“ nevet kapott, s maig is ezen név alatt ismeretes, csak 1519. évi október 2-án kezdetett meg.²

Az országgyűléseken II. Ulászló alatt többször megtiltott az idegen pénz behozatala és a nyers arany és ezüst kivitele.

1515. július 22-én II. Ulászló király és Miksa császár Hainburgnál találkoztak, és szerződést kötöttek, hogy Ulászló leánya, Anna, a császár fia egyikének eljegyeztessék, a császár unokája Mária pedig II. Lajos királynak jegyeztetett el. Mind a két király-leány számára 200,000 arany forintnyi jegyajándék köttetett ki, melyet azonban egyik félnek sem kellett lefizetni, hanem bizonyos uradalmak jelöltettek ki, melyekből az illető királyné évenként 25,000 arany jövedelmet húzhatott.

II. Ulászló azután megbetegedvén, halálos ágyán, kiskorú fiának gyámjául Bakács Tamást, Bornemissza Jánost és György brandenburgi határgrófot rendelte, és 1516. márczius 13-án meghalt.³

¹ Im Monat Januarii, Au einem Dienstag Ist Peter Holy, Im Perg verfallen Vnd gestorben, Vnd die Perckwerch vnd Schacht etlich tag geprenndt, Vnd zu Poden gangenn, Also das man gar Neue Perckwerch auf der hindern Zech hat müssen Anfangen, Zupauen, Gleichszfalls ist die Wasserkunst Aufgelassen. (Krizsko Pál id. m. 42. l.)

² Krizsko Pál id. m. 43. l.

³ Horváth Mih. id. m. III. 321. lap.

15. Országos viszályok.

Ulászló után fia, a már 1508-ban megkoronázott tíz éves II. Lajos ült a királyi székbe. A gyámság és kormányhatalom gyakorlatának elintézése végett 1516. ápril 24-re a Rákosra országgyűlés hirdettetett, melyre a nemesség nagy számmal és fegyveresen azon szándékkal jelent meg, hogy Szapolyay Jánost kormányzóul válaszsza. A kormány azonban, hogy a fegyveres nemességgel összetűtközésbe ne jöjjön, a gyűlést Budára tette át, és oda fegyveresen senkit be nem eresztett. Szapolyai ily módon párthíveit a gyűlésből kizárva látván, bosszúsán hazament, a gyűlésen maradtak pedig beleegyeztek, hogy a meghalt király által kijelölt személyek legyenek a gyermek király gyámjai.¹

E kormányzók engedélyezték 1516. ápril 17-én a király nevében a *besztercebányaiaknak*, azon kedvezményt, hogy minden újonan nyitott bányájok 4 évig mentve legyen az urbura adásától; december 8-án pedig azon jogot nyerte tőlök Besztercebánya városa, hogy vörös viasszal pecsételhesse iratait.²

A kormányon ugyanazok maradván, kik II. Ulászló alatt sem tudtak kormányozni, tágas tér nyílt a pártviszályoknak, féktelenségnek, gyöngébbek elnyomásának. Az önkényben, rablásban nem ritkán magok a törvények őrei, az ország ügyeinek igazgatói adták a példát.

Ez időben kezdték a Thurzók kezelését is gyanúsíthatni, és vállalatuk jó eredményét irigylve, csalásnak kezdték bélyegezni azon körülményt, hogy a *besztercebányai rézvállalat* a termelt ezüstöt nem szállította be a körmöczyi kamarába és urburát nem fizetett; — tekintetbe nem vették vagy átaljában nem hitték a szájhősök és bujtogatók azt, hogy a Thurzók szabadalmi levelében határozottan ki volt kötve, hogy nem kötelesek a termelt ezüstöt a királyi kamarába beszállítani, és hogy őket a meghalt király örök időkre fölmentette az urbura adástól. Már fennebb említettük, hogy Thurzó György, ki atyjának kitartó erélyességét nem örökölte, e miatt annyira elkedvetlenedett, hogy az országból egészen kiköltözött és vállalatától visszavonult. Ezentúl egész 1520-ig Thurzó Elek volt körmöczyi főkamaragróf.

A fiatal királyra legártalmasabb volt az ország ilyen állapotában György brandenburgi örgróf befolyása, ki belőle

¹ Horváth Mih. id. m. III. 322. l.

² Kachelmann J. id. m. III. 144. l.

minden tanulási kedvet kiirtott, és kedélyébe beszivárogtatá a maga kéjszomját, könnyelműségét és pazarlási hajlamát.

1517-ben Beriszló Péter horvátországi bán, öcsésével Ferenczel és Zrinyi Miklóssal elűzte a törököket Jaicza alól, kik azért a következő évben nagy készüléteket tettek Magyarország ellen. Ezeknek hírére országgyűlés hivatott egybe, hogy az előre látható háború viselésére szükséges pénzről gondoskodják. A gyűlés igen zajos volt, de eredménytelenül oszlott szét, a nélkül, hogy az adót megszavazta volna. Szathmáry, a kancellár, ezen gyűlés után letette hivatalát.

A hazánál a közjóról megfeledkezett, önzéstől elkorcsosodott fiai vakon rohantak a veszély felé, mely a hazát, s vele együtt magokat is nem sokára elnyelendő vala. „Istenem” — ugymond Herberstein a császárnak, e romlottságot szemmel látó követe, — „mily nagy fényűzés, sőt igazabban mily kevély nagyralátás uralkodott akkoron Magyarországon! A főpapok és főnemések nagy kísérekkel, aranytól, ezüsttől fedve, trombita szóval jelentek meg az udvarnál; — királyuk pedig a mindennapi szükségletekben is hiányt szenvedett. — Úgy látszik, ez sokaig nem tarthat így.”¹

A nemesség azután Tolnán és Szentmihály napra Bácsón tartott gyűlést. Ez utóbbi gyűlés határozatainak bekezdése igen élénk színekkel festi az ország szánandó állapotát. Eddigélé — ugymond — sokszor sok jó és üdvös törvény alkotottak, melyek az ország javát, békés állapotát s Ő Felsége országlásának gyarapodását illették; de mivel soha meg nem tartattak, soha végre nem hajtattak, mind haszontalanok maradtak. Számítalan végvár elveszett. A többiek falai rommá dőltek. A belviszályokban egymás öldöklése által elveszettek, vagy az ellenség által fogolyként elhajtottak sokasága megszámlálhatatlan. A királyi felségnek számos ízben nyújtott pénzsegély haszontalanul veszett el. Szóval az ország, s a közfársaság minden ügye, legyen az a honvédelemre vagy az igazságszolgáltatásra vonatkozó, minden a legzavartabb s rendetlenebb állapotba jutott. A kinestartók a közpénzekről évek óta nem számoltak, Szalkay váci püspök és fél év óta kancellár, két esztendei számadással maradt hátrálékban. Pedig az időnként megajánlott adón kívül alig maradt már fenn egyéb közjövedelem, minden egyéb jövedelem magánosoknál lévén zálogba vetve.²

Felsoroltnak azután a zálogok birtokosai, és e sorozatból kitűnik, hogy a főurak közül mindegyiknek jutott egy-egy kocz.

¹ Horváth Mih. id. m. III. 332. lap, ² U. o. 334. l.

E gyűlésen ismét törvénynyé lett, hogy a zálogba adott királyi javak visszaadassanak, hogy a bányapolgárok a bányamiveléshez szükséges anyagok után vámot ne fizessenek, az arany és ezüst az országból ki ne vitessék stb. A kincstárnok mellé a kormánytanácsba egy nemesekből álló bizottmány is választatott, hogy a hozott határozatok végrehajtására ügyeljen. De e bizottmány az urak által rövid idő múlva hazabocsáttatott. Perényi Imre nádor elhalálozván, helyébe Báthory Istvánt választotta a kormánytanács nádorrá, Szapolyaynak nagy bosszúságára, ki e hivatalt maga akarta ellátni.

A törökökkel azonban sikerült 1519. május utolsó napján 3 évre békét kötni, a külveszedelem tehát egy időre el-
lőn halasztva.¹

16. A glanzenbergi vizek emelése nehézséget okoz.

Egy érdekes szerződést találunk 1518-ból a selmeczi városi levéltárban, melyből kitetszik, hogy *Glanzenbergnek Grindschacht* nevű része már akkor kezdett a vízzel küzdeni.²

1518. december 31-én ugyanis Crempl Bernát bírósága alatt, Zirfusz bányamester, Resl Erasmus, Feierabend István, Öder Vitus, és Tsunk Bálint jelenlétében szerződés kötött a Kreuzl Lőrincz, Szeraphin, Muner Lőrincz, Feierabend Simon, Lang Mátyás és testvérei közt egyrészt, mint a *glanzenbergi Grintschacht* részesei, másrészt pedig Meister Hans beszterezehányai gépész (Kunstmeister) között a grintschachti vízemelés tárgyában, következőképen:

1-ör Meister Hans kötelezi magát, hogy a *Grintschachtban*, vagy az ahhoz tartozó aknák más valamelyikében, melyet arra legalkalmasabbnak talál, egy vízemelő gépet rendez be saját költségén, mely géppel a vizet azon jegytől, mely az ő jelenlétében a mélységben csináltatott, még 12 öllel mélyebbre lehúzza. A bányatársulat nem fizet az építés alatt Meister Hansnak semmitsem, de azon naptól kezdve, melyen a gép megindíttatik és a vizet emeli, fizet a társulat Meister Hansnak hetenkint 14 forintot.

2-ör. Hogyha a gépen valami megromlik, például a kőtél elszakad, vagy valami eltörik, köteles Meister Hans azt gyorsan helyreállítani minden különös kárpótlás nélkül, de a heti fizetése ez idő alatt is kijár.

3-ör. A bányában nem szabad az elmélyítést túlságosan

¹ Horváth M. id. m. III. 341. l.

² Selmecz városi levéltár; lásd az okmányok közt VI.

előrehajtani, és erőszakolni, hanem csak annyira, a mennyire szükséges, hogy a pásztákat művelésbe venni lehessen.

4-er. Megigérik a részesek Meister Hansnak, hogy a tanácsnál ki fogják eszközölni, hogy azt a vizet, mely a vöröskúti völgyben elfolyik, szükség esetén a gépre felhasználhassa.

Kitetszik ezekből, hogy a gép, melyet Meister Hans akart felállítani, egy löerejű járgány volt, és vederrel s kötéllal húzta a vizet.

1519-ben szent Ferencz utáni pénteken adományoztatott Cherubin bírósága alatt, Schneider Péternek, egy *altárna* a „*Schmittcurinn*“ felett, a következő évben pedig adományoztatott ugyanannak és Tschuk Bálintnak egy *altárna* a „*Schmittcurinn*“ alatt.¹

Az 1519-ben fizetett félbérek jegyzéke is fenmaradt a selmeczzi városi iratok között; e jegyzékben az egyes bányák a következő személyzettel vannak felsorolva:

„Am hinteren Gapel“ vashányánál	16 munkás,
„Auf dem Letten“ tárnában	10 „
Feyerabent Simon kohójában	<u>10</u> „
A hodrusi malomban	8 „
Siglisbergen Kromernél	6 „
A Grintschachtban	62 „
A Miklós bányában	37 „
Muner Lőrincznél a Kerlingen	3 „
Az alsó Kerlingen	21 „
Hodruson	6 „

A Glanzenbergen:

Rösel és Brenner bányájában	33 „
Zirfusz bányájában	7 „
Augustin „	15 „
„Im vorderen Gappel“ vashányában	14 „
Krempl Mátyás bányájában	29 „
Kreyssel Lőrincz „	14 „
A Steingrubeni bányában	2 „
Kreussel Lőrincz bányájában St Florián	4 „
St Daniel	3 „
Kohóban és malomban Hodruson	<u>9</u> „
Hans Brenner bányájában	4 „
„ „ kohójában	16 „

Schneider Péter bányájában:

A Pingarten	9 „
-----------------------	-----

Átvitel 338 munkás.

¹ Selmecz városi levéltár. Fodinalia.

	Átvitel	338 munkás,
„Auf den Wayden“	6	„
„Auf der Wind wyssen“	7	„
A hodrusi malomban	5	„
A „Herles“-en	4	„
A Kerlingen Miklós és Kristóf bányákban	7	„
A Kerlingen még.	3	„
A rabensteini bányában	5	„
A Peltchengass-ban	2	„
A „sieben Weiber“ bányában	2	„
A Rosentárnában	3	„
A kohóban	11	„
A bélabányai malomban	4	„
Stefultón	8	„
A „Robenstain“ bányában	3	„
Kocsisok	2	„
A felső Hautlass-on	13	„
A Pernernél	1	„
összesen	424	munkás ¹

1509 óta tehát megélénkült Selmecezen a bányamivelés, és 10 év alatt a munkások száma több mint kétszeresre emelkedett a *glanzenbergi* bányászat, mely 1509-ben csak 59 embert foglalkoztatott, 1519-ben pedig a Grintschachtban 62-öt, Rösel és Brenner bányájában 33-at, Zirfusz bányájában 7-et és Augustin bányájában 15-öt, tehát összesen 117 munkásnak adott foglalatosságot.

Az 1519-ki országgyűlésen alkotott 7-ik törvényezikk megtiltja a körmöczyi kamara tisztjeinek az italmérést, és a magok számlájára való bányamivelést, és rendeli, hogy minden arany és ezüst, úgy mint az Mátyás király idejében történt, csak a királyi kamaránál váltassék be.²

17. Thurzó Elek bevádoltatik.

Thurzó Elek úgy látszik, kevés gondot fordított már főkamaragrófi hivatalára, és elnézte, hogy tisztviselői némely szabályellenességeket követtek el, melyek miatt, különösen Hub János alkamaragróf hatalmaskodásai miatt Körmöcz városa kénytelen volt panaszt emelni a király előtt. Az elégedetlenség lecsillapítása és a bányászat előmozdítása czéljából a király Zalkán László kincstárnokot és váczy püspököt küldte

¹ Kachelmann J. id. m. III. 146. l.

² Schmidt id. m. I. 84. l.

le a bányavárosokba, és az ettől nyert felvilágosítások következtében visszavette a körmöczi kamarát a Thurzóktól.

Hogy a Thurzó ellen emelt vádaknak csak annyiban lehetett némi alapjuk, hogy Thurzó Elek már nem igen gondolt hivatalával, kitetszik abból is, hogy midőn hivatalát letette, mindazon jogokat, melyeket atyja Thurzó János, a krakkói consul, Beatrix királynétól a háji uradalomra nézve megszerzett, saját jóakaratából Körmöczbánya városára átruházta, és fölhatalmazta a várost, hogy a háji uradalomba kizárólagos birtokosnak magát beiktathassa. Az erre vonatkozó oklevelet Thurzó Elek állította ki saját s Thurzó György és János testvérei nevében, az akkori judex curiae Ujlaky Lőrincz előtt.¹

Mivel bizonyíthatta volna be fényesebben azon vád alaptalanságát, hogy ő a körmöczi lakosságot zsarolja és elszegényedésének oka? A Thurzókban föl nem tehetünk olyan oktalanságot, hogy valamely intézkedéseikkel megsértsék a bányamívelés érdekeit, és magok alatt vágják el a fát, mely őket nagyra emelte. Sőt inkább azt tanúsítja Thurzó Eleknek ezen tette, hogy ámbár nem örökölte atyjának tetterejét és iparos hajlamait, mindazonáltal nemes ivadéka volt a nemes férfiúnak, és ha nem is mint iparos, de mint magán ember végzetlenül felette állott romlott erkölcsű és kapzsi kortársainak!

Körmöcz város elszegényedésének nem Thurzó volt az oka, hanem a bányák rossz állapota. Ez okozta, hogy a város, mely valaha a bányavárosok közt a legvirágzóbb és leghatalmasabb vala, most a bányászat tönkremenése miatt nagy részben elpusztult. Az elszegényedésnek alapját ásta meg Mátyás király 1466-ban, midőn az ezüst beváltási árát 4 frt 50 denárra leszállította; már fennebb említettem, hogy azután 1479-ben kénytelen volt a körmöczieket 5 évre fölszabadítani az urbura adása alól, de ez a segítség csak látszólagos, mert valójában csak azt engedte el, a mi úgy sem volt, mert a hol nincs termelés, ott nincs urbura sem, és ott hiába emeltetett föl az ezüst beváltási ára is, mert az elmulasztott föltárások utánpótlására nem a hiányzó pénznek elengedése, hanem megadása kellett volna, ez pedig nem történt. Ezért nem segített az elszegényedésen Thurzó eltávolítása sem. Szegény maradt a város azután is még sokáig, mert hiányzott éltető ereje; a nép pedig az akkori idők szokása szerint, rövidlátó s nagy száju vezetőinek tanácsa után indulva, nem ott kereste a baj okát, a hol volt, hanem mint alább látui fogjuk, ezentúl is csak lármázott és zavargott.

1520. augusztus 17-én megerősítette II. Lajos király az

¹ Krizsko Pál id. m. 43. l.

anyja által *Selmecz* városának adott azon szabadalmat, hogy kénklészt maga választhassa.¹

Selmecze nézve a legnevezetesebb esemény volt ez évben: leggazdagabb polgárának Röscl Erasmusnak halála. A templomoknak és rokonainak hagyott kisebb összegeken kívül egész vagyonát, házait, bányáit, kohóit, érczmalmaít, majorjait, bor és ékszerkészleteit, Váczon és Báthon levő házait és szőlőit János és Lőrincz nevű fiainak hagyományozta oly föltétellel, hogy a birtokot ne osszák szét, hanem közösen kezeljék.

Azonban két év múlva Röscl János is meghalt, özvegye és két gyermeke 1522. július 17-én a hét bányaváros biztosai előtt kötött egyezség folytán 2000 frttal kielégítették, és az összes vagyon Röscl Lőrinczre szállott, kinek halála után azt egyetlen leánya, a mesés emlékü s pazarlásairól híressé lett Borbála örökölte.²

18. A törökök közelednek.

1521-ben májusban Ferdinand osztrák főherczeg megtartotta menyekzójét II. Lajos király néniével Anna herczegnővel, júniusban pedig a fiatal király jegyese Mária herczegnő megérkezett Budára.

De Budára érkezett egyszersmind Szulejmann török szultán követe is, azon üzenettel, hogy ha Magyarország a békét meghosszabbítani akarja, adót fizessen. A kormánytanács e követelésen annyira fölingerült, hogy a szultán követjét fogásba vettette.

A szultán e sértést megboszulandó, roppant sereget küldött Szabács és Nándorfehérvár ellen. De az urak még ekkor is csak hiúságokkal foglalkoztak, a várak felszerelését csak hanyagúl egészítették ki, és az udvarnál folytak a menyekzői vígasságok.

Szabács várát Logody Simon és Torma Endre kapitányok az utolsó emberig védelmezték, és 1521. július 7-én kis csapatukkal együtt hős halált szenvedtek. Hasonlóképen esett el Zimonynak 350 főnyi őrsége, Szkublics Marko kapitányukkal együtt. Nándorfehérvár pedig eleinte hősiesen ellenállott, de végre kénytelen volt magát föladni, és őrsége a biztos elvonulhatás ígérétének daczára felkonczoltatott.

Erre azután valahára az ország főurai is annyira megijedtek, hogy egyelőre minden személyes versenygéssal föl-

¹ Kachelmann J. D. Alter u. Sch. d. u. Bergb. 130. l.

² Kachelmann J. Geschichte d. u. Bergst. III. 147. l.

hagyva a Budán tartott országgyűlésen bőkezűen gondoskodtak egy zsoldos had föllállítására szükséges adó beszerzéséről, még a nemesség jövedelmeinek felét is felajánlották e célra, és az alkinestárnokká lett kikeresztelkedett zsidó, Szerencsés Imre, tanácsára jóváhagyták, hogy új csekély értékű denárok veretessenek, és a régi értékkel bocsáttassanak forgalomba.¹

E határozat fogyanatosítása céljából parancsolta azután a király 1521. szent Jakab apostol napján kelt rendeletével Körnőcz város tanácsának, hogy fej és jószágvesztés terhe alatt azonnal küldjön Budára kémlészeket és pénzverőket minden szerszámmal együtt.²

1521. december 11-én Mária herezegnö királynéva koronáztatott, és a 16 éves Lajos 1522. január 13-án ülte meg vele a menyekzöt, február 2-án pedig kiállította az okmányt, melyben a királynénak járó 25,000 frtnyi jövedelem fejében a következő javak használatát engedte át, u. m.: Körnőcz, Selmecz, Beszterezebánya, Bakabánya, Bclabánya, Libetbánya, Breznóbánya, Újbánya és Korpona városokat mindennemű bányáikkal együtt, a zólyomi várat, Ó-Buda várat és városát, a Csepel szigetét a rajta levő falvakkal és uradalmakkal, a máramarosi sóbányákat, Huszt várat, Kona várat, Huszt, Sziget, Técső és Visk városokat, Munkács várat, Beregszász és Munkácsvári városokat, Diösgyör, Mohi, Mezökövesd és Keresztes városokat a hozzájuk tartozó uradalmakkal együtt.³

¹ Horváth M. id m. III. 355. 1.

² Selmecz városi levéltár. Fodinalia.

³ Nos Ludovicus Dei gracia Rex Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae etc. Dux Sleziae, Marchio Moraviae et Lusatie etc.

Memoriae commendamus tenore presentium significantes quibus expedit universis, Quod posteaquam Serenissima domina Maria neptis clarissimi et excellentissimi Principis quondam Domini Maximiliani Romanorum Imperatoris semper augusti gratae et foelicis memoriae filia Serenissimi quondam Principis Domini Philippi Hispaniarum Regis Dei optimi providentia et bonitate sancto matrimonii foedere mutuoque et indissolubili amoris vinculo nobis iuncta est, volentes ut par est contractibus et articulis, tam inter ipsum D. Maximilianum Imperatorem ac Ser-mum quondam D. Wladislaum patrem nostrum charmum, foelicis recordationis, quam inter nos ac ser-mos Principes et D. D. Carolum Romanorum Imperatorem Regem catholicum et Ferdinandum Archiducem Austriae, ducem Burgundiae etc. fratres suae Reginalis Matis Charmos initis et confectis satisfacere, Cupientes denique ut ipsa Matas Reginalis Coniux nostra Char-ma ex tam alta clarissimorum Imperatorum Romanorum ac Regum Hispaniarum orta pregenie, pro maiorum et fratrum suorum, nec non etiam nostro splendore gloria et amplitudine statum honestissimum, qui tantam decet Reginam Cuius honorem et omne bonum non minori revera studio quam nostrum proprium expetimus habeat, De consilio et assensu omnium dominorum, praelatorum, Baronum, Procerum nobilium incliti nostri Hungarie ad universalem conventum iussum

A bányavárosok ekképen Mária királyné kezelése alá kerülven, rövid idő alatt tapasztalhatták, hogy a bányaiügyek kormányja erélyesebb kezekbe jutott. A királyné ugyanis még ugyanazon évben visszavonta *Selmecz* városától a Beatrix királynétól kapott szabadalmat, hogy a kémléslt a város választhassa, és elrendelte, hogy az ezüst mindig a királyi kémlész által próbáltassék meg.¹

Az ez évi országgyűlésen hozott 19-ik törvényczikk rendel, hogy a pénzverési nyereség hovafordításának és a pénzek helyes tartalmának és súlyának ellenőrzése végett a tárnok-

et imperio nostro a D. Elisabeth Bude congregatorum, qui quidem omnes nemine discrepante optimi fideles ut maiorem quem possunt honorem sue M-ti in cuius foelici adventu presentia gracia patrocínio erga eosdem fideles nostros indubitato multum spei collocarunt, deferrent, Nos frequenter et studiose sunt hortati ut Ma.tas sua statum suum honestum decentem iure coniugii et contractus nostri Suae M.ti debitum ultra omnem moram, pro nostro regni nostri honore et commodo consequeretur, Civitates nostras montanas Cremniciensem, Schemniciensem, Bistriciensem, Pwkanecz, Dilin, montem Regium, lebetam, Breznam, corponam una cum suis auri argenti aeris aliorumque metallorum et minerarum fodinis, Deinde Castrum Zoliense Castrum et Civitatem veteris Budensis, insulam Chepel, oppidum Kewy ac alyas eiusdem insule possessiones, cameras salium Maromarusienses, Castrum Hwszth, Castellum Kona, oppidum Hwzth, Zygeth Thesoro et Wisk, Castrum Mwnkach oppida Beregzaaz Mwnkach Wary Castrum Dyosgieur, oppida Myskolez Dyosgyewr, Mohy Mesewkewesd, Kereszthes cum honoribus Comitatum dictis Castris antiquitus adiunctis et annexis et omnia alia Castra Civitates castella oppida, possessiones portionesque possessionarias praedia iura et bona quaecunque sint de iure aut regum predecessorum nostrorum donatione aut ex prefatis contractibus et articulis inter nos et Ser.mos et excellentissimos prefatos principes et Imperatores et Archiducem factis et conclusis coronam reginalem eiusdemque corone iura concernentia simul cum cunctis dictorum Castrorum et bonorum pertinentiis et utilitatibus quibuslibet terris utputa arabilibus cultis et incul-tis agris, pratis pascuis, campis fenetis silvis nemoribus alpebus, montibus vallibus vineis vincarumque promontorijs aquis fluvys, piscinis piscaturis aquarumque decursibus molendinis et eorumdem locis generaliter vero quarumlibet utilitatum proventum et pertinentiarum integritatibus quovis nominis vocabulo vocitatis ad eadem Castra et bona reginalia de iure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus dicte Ser.me D. Mariae consorti nostre dilectissime dedimus donavimus ac Dotis nomine et Reginali iure possidenda ascripsimus tam pro executione et observatione supradictorum contractuum articulorumque ut premissum est conceptorum et conclusorum quam etiam consuetudine et iure Regni nostri Hungariae requirente, Imo ascribimus damus ac donamus harumstrarum quibus secretum sigillum nostrum quo ut Rex Hungariae utimur est appensum vigore et testimonio litterarum mediante Datum Bude in festo purificationis beatissime Virginis Mariae Anno domini MDXXII. Regnorum nostrorum predictorum Anno Sexto.

Ludovicus Rex manu propria (Schmidt id. m. I. 85. l.)

¹ Selmecz városi levéltár. Fodjnalia.

mester hiteles embere és az érsek pisetarius a pénzverésnél mindig jelen legyenek.¹

A múlt évi országgyűlésen a veszély érzetének első pillanataiban fölébredt lelkesedés szahmatüzképen csakhamar ismét kialudt; az áldozat, melyvel a hazát megmenteni lehetett volna, az ajánlat megtétele után jobbára papíron maradt; a nemesség és papság a megajánlott adót fizetni a nádor minden sürgetése daczára sem akarta. Az adószedők, míg egy-résről dőzsölve lakmároztak a városokban, ezek által jobbára megvesztegetve önkényesen vetették ki, s felette hiányosan hajtották be az illető adót. És ekkép történt, hogy míg a megajánlott adónak, ha lelkiismeretesen megfizettetik, s pontosan beszédetik, több millió forintot kellett volna eredményezni az országos honvédelmi kincstárba, levonván a királynak a füstpénzből minden forint után járó 25 denárnyi illetékét, mindössze is csak 45,747 frt gyűlt egybe.²

Pedig a törökök ismét megvették néhány várát. A király tehát az országtanács megegyeztével, mivel az üres kincstár mellett képtelen volt a végvárakat kellően felszerelni, és zsoldosokkal ellátni, a horvátországi végvárakat sógorának, Ferdinand osztrák főherczegnek védelmére bízta, ki azokat német őrséggel látván el, Kaczianer János, laibachi kapitány hatósága alá helyezte.

A törökök azonban egyelőre nem háborgatták tovább az országot, s itt ismét lábra kapott a személyes versenygés és viszálykodás.

A bányavárosokban ez időben indultak meg a vallási mozgalmak is, a wittenbergi egyetemen tanult és Luther Mártonnal s tanaival megbarátkozott Baumheckl György és Matthaeus Tomae Beszterczebányáról és Ciriacus Márton Lőcséről terjeszteni kezdték a reformatió eszméit.³

Selmeczen 1522-ben a félbért a városnak 603 bányamunkás fizette, a munkások száma tehát, 1519 óta 3 év alatt 179-el szaporodott és a bányamívelés ekkép folytonos emelkedésben vala.⁴

1523. július 5-én kiadott rendeletével megparancsolta Mária királyné, hogy Selmeczen az aranyat és ezüstöt csak a királyi kémlész Ruml János próbálja, és senki se merészelje azt a városi kémlész által próbáltatni.⁵

1523-ból még egy szerződés maradt fenn, melyben Meister Ambrosi nagyszombati kötélgyártó vállalkozik, hogy a

¹ Schmidt id. m. I. 88. l.

² Horváth Mih. id. m. III. 358. l.

³ Kachelmann J. id. m. III. 149. l. ⁴ U. o. 148. l.

⁵ Selmecz városi levéltár.

glanzenbergi bánya műveléséhez szükséges kötelet évi 128 frtért pontosan és jó minőségben szállítsa.¹

Ez év szent György napján ismét országgyűlés tartott Budán. A törvénykönyv, mely a gyűlésen alkottatott, újabb szomorú bizonyság arra, mennyire kiveszett már a honszeretet a haza fiainak kebléből; mily menthetetlen gondatlanság, mily alacsony önhaszonlesés áradt el a vesztére e miatt gyorsan siető országban. Látjuk e czikkelyekből, hogy a megvesztegetés míveltye az ország s a megyék hivatalnokai közt általában elharapódzott; hogy a fő- és alispánok a nemeseket bizonyos pénzösszegért mind a fegyveres fölkeléstől, mind a jelen országgyűlésre való megjelenéstől fölmentették; hogy számosan közülök az 1521-ki törvények által kivetett adót beszédtek ugyan, de azt magoknak tartották meg; hogy sokan a zsoldot fölvevtek, de azért szolgálatot tenni elmulaszták; hogy többen minden engedelem nélkül pénzt verettek stb. Mindezek ellen szigorú vizsgálat rendeltetett, és csak az bámulatos, hogy az ország rendei oly jól ismerték az ország siralmas állapotát, oly ékes szavakban tudtak kifejezést adni e miatti felháborodásuknak, de mind e mellett senki sem találkozott, ki egy jobb útra terítette volna a nemzetet, és maradt minden úgy, a hogy volt!

Az országgyűlés az alvidék főkapitányává Tomory Pál érseket nevezte ki; ezért Szapolyay bosszankodván, titkon bátoritá a nemességet, hogy a reá kivetett adót ne fizesse.

Szatlmáry György esztergomi érsek halála után Szalkay László egri püspök s kancellár, és Báthory István nádor bírták leginkább a király bizodalját és vezették az ügyeket; de Szalkay indulatossága a pártviszályokat egyre szító gőgös elbizottsága, Báthory pedig részegeskedése, hanyagsága és gondatlansága miatt nem volt alkalmas a kormányra, és mind a ketten csak növelték az egyenetlenséget és zavart, és sietteték a haza veszedelmét.²

19. A bányaszabadság elve törvényesítettik.

Az országgyűlés a bányászatra és pénzügyre vonatkozó törvényeket is alkotott. A 33-ik törvényezikk az ezüst beváltási árát 6 frt 50 denárban állapította meg. A 34-ik törvényezikk ismétli az arany és ezüst kivitelének tilalmát. A 35-ik törvényezikk megengedi, hogy 100 régi denárra, ha felváltatik, 10 új denár ráfizettség. A 38-ik törvényezikk rendeli, hogy

¹ Selmecz városi levéltár.

² Horváth Mih. id. m. III. 366. l.

obolusok veretessenek, melyekből kettő tegyen egy denárt. A 40-ki törvényezikk hűtlenségi büntetéssel fenyegeti mindazokat, a kik pénzt verni vagy veretni merészelnek.

Legfontosabb azonban a 39-ik törvényezikk, melylyel a bányaszabadság elve a törvények közé iktattatott. E fontos elv zsinórnüértékül szolgált ugyan már régóta királyaink minden intézkedésénél, melyet a bányák birtokára nézve hoztak, és a bányavárosok szabadsalmai is ez elven alapúlnak, de csak ekkor mondatott ki határozottan a törvényben, hogy Ő Felsége mindenkinek szabadságot adjon érczek fölkeresésére, és bányák nyitására, hogy a külföldről is hozasson be a bányászathoz értőket, és mind a régieket, mind az új bányamívelőket védelmezze meg szabadsalmaik élvezetében.¹

20. A Fuggerek ellen vizsgálat indittatik.

1524-ben Pesten tartatott országgyűlés, mely ismét számtalan heves jelenetekre adott alkalmat. A nemések követi zajosan kikeltek az országtanács kormányzása ellen, és hogy azt ellenőrizhessék, egy nemesekből álló bizottmányt rendeltek mellé. A többi közt az is határoztatott, hogy a lutheránusok megégettessenek, és a Fuggerek, kik az ország zsirját kiszívják, az ország kincseit kizsákmányolják és a külföldre viszik, kitűztessenek az országból; Szerencsés Imre alkincstárnok pedig, kinek kezelése alatt a kincstár mind szegényebbé válik, és a közjövedelmek mellékes ezélokra pazaroltatnak, hivatalából letétessék, és a királyi udvarban levő idegenek eltávolíttassanak.²

A király azonban Szalkay és Báthory tanácsára nem erősítette meg e határozatokat, s minden a régi állapotban maradt; de a Fuggerek ellen a kormánytanács sem viseltetett jó indulattal.

Még 1522-ben ismét bérbevették Thurzó és a Fuggerek csáktornyai Ernuszt János bányáit 18 évre, évenkénti 3500 frtért. Thurzó letévén a főkamagrófi hivatalt, kineveztetett a király

¹ Art. 39. Libertas detur omnibus colendi fodinas et mineras auri et argenti fodiendi. — Ut aurum et argentum in copia habeatur, Majestas Regia committat fodinas minerarum auri et argenti, ac cupri et aliorum metallorum libere omnibus colere.

§. 1. Et de externis quoque Regnis ad culturam eorum laborantes et Montanistas advocare, et publico edicto proclamare faciat.

§. 2. Tandemque et illos et modernos in eorum libertatibus antiquis conservare, et ab omnibus impetitionibus defensare dignetur. (Schmidt id. m. I. 90. l.)

² Horváth M. id. m. III. 370. l.

által kincstárnokká, és új hivatalának teendőit Szerencsés Imrére bízván, mint alkincstárnokra, ő maga a rézbányák kezelésére ügyelt. De nemsokára megtörtént, a mitől Thurzó György félt. A királyi jövedelmek el voltak zálogosítva, az udvartartás és kormányzás költségeit, különösen pedig a törökök elleni védelemre szükséges összegeket sehogy sem lehetett beszerezni; a mágnások és főpapok minden segélyadás alól kihúzták magokat, a pénz rossz volt, az udvari méltóságok idegeneknek adattak, stb. mindezek miatt általános volt az elégedetlenség.

A kormánytanács, az utolsó országgyűlés határozatai s talán személyes okokból is indítva vizsgálatot tartott a Fuggerek kezelése ellen, és őket több százezer forintnyi büntetésre ítélte, Szerencsés Imrét pedig bezáratta. A király azonban a császári követ közbenjárására 200,000 forintig elengedte a Fuggerek büntetését.

1525. május havában ismét országgyűlés tartatott a Rákoson, mely különösen kikelt az idegen pénzek behozói ellen, és a 23-ik törvényczikkelyben azt határozta, hogy mindazok, kik idegen pénzt hoznak be az országba, megégettessenek;¹ azután pedig a papi tizedek lefoglaltatását és Hatvanban egy újabb országgyűlés tartását határozván, szétoszlott.

Az országgyűlés alatt a király Szerencsés Imrét kibocsáttatta fogságából, mire ez házában örömnépélyt rendezett; ezen a nép annyira felbosszankodott, hogy a házat éjjel megrohanta, feldulta és 60,000 aranyat elrabolt. Szerencsés Imre vendégeivel együtt a vár falairól kötélben leereszkedve menekült meg a nép dühétől. A nép azután Szalkay érsek, György brandenburgi örgróf. és a Fuggerek palotáit is kiakarta fosztani, de Szapolyay katonái által szétveretett.²

Ugyanez év Szent István napján fegyveresen gyűltek a nemesek Hatvanba az országgyűlésre, hol a király is megjelenvén, Báthory nádor letétetett s helyébe Verbőczy választott nádorra. Letétetett Thurzó Elek is kincstárnoki hivatalából, s ezek által a Szapolyay párt, mely mind e mozgalmak indítója vala, túlsúlyra emelkedett. Elhatároztatott továbbá, hogy a rézbányák, melyek által a Fuggerek az országot fölöttebb megkárosíták, tőlök elvétessezenek s magyaroknak adassanak haszonbérbe. Szerencsés Imre ellen, kit a nemesség még a tavaszi országgyűlés alatt annyira üldözött, most egy hang sem emelkedett a gyűlésben. A ravasz ember azon ígéretével, hogy a bányákból nagy jövedelmet állít elő, Szalkay által megnyerte a Szapolyay párt jó indulatát, s a bányák csakugyan igazgatása alá adattak.³

¹ Schmidt id. m. I. 94. l.

² Horváth Mih. id. m. III. 380. l. ³ U. o. 387. l.

Ez alatt már június 22-én elfogatott Budán a Fuggerek ügynöke Alber János, a nála volt pénz — ezüst — réz- és más anyagkészletek lefoglaltattak, hasonlóképen lefoglaltattak a Pésten és Besztercebányán volt készletek is, és a bányák június 24-én elfoglaltattak a király nevében. Thurzó Elek is fogságba tetetett. Augusztus 26-án a fogságban levő Thurzó és Fugger tisztjei: Alber, Mayer és Hendl kénytelenek voltak egy okmányt aláírni, melyben kötelezték magokat, hogy a kincstár kárpótlásául 200,000 frtot fizetnek, s addig ki sem bocsáttattak, míg 150,000 frtot le nem fizettek. — Mindez még a hatvani országgyűlés előtt történt, és világos, hogy ezen országgyűlés határozatai csak a megtörtént zsarolás törvényesítése végett hozattak, Thurzó letétele pedig és a bányák elvétele már azelőtt kiesinált dolog volt.

Fugger Jakab ez erőszakoskodás ellen mindent megkísérlett, közbenjárásért fordult II. Lajos nagybátyjához, Zsigmond lengyel királyhoz, annak sógorához Szapolyay János erdélyi vajdához, a krakkói püspökhöz, a bajor hercegekhez, a sváb szövetkezethez, Ferdinand főherceghez, a császárhoz és a pápához; de törekvéseinek eredményét már el nem érte, mert 67 éves korában 1525. december 30-án meghalt; és mivel gyermekei nem voltak, minden vagyona unokáira: Rajmund és Antalra szállott.¹

21. Zavargások a bányavárosokban.

Besztercebányán a bányász népre is elragadt a zavargás vágya, és főképen arról panaszkodtak, hogy béröket az új rossz pénzben kapják. Igen valószínű, hogy azok, kik Thurzó és a Fuggerek megbuktatását tervezték, el nem mulaszták *Besztercebányán* sem az izgatást a polgárok és bányászok között, és az év elején már annyira vitték a dolgot, hogy a munkások fellázadtak és a munkát megtagadták. Azonban Thurzó tisztjei: Plasz János, Granitzer Mátyás és Horlinger Tamás szerencsésen lecsendesítették a zavargókat, és május 20-án Hayny Mátyás zólyomi várnagy, Dobroviczky János és Mitsinszky György jelenlétében a város tanácsa előtt velök kiegyezkedtek.

Thurzó Elek 1525. július 28-án értesíté bányamunkásait és azok előljáróit, hogy a király a bányaműveket tőle elvette, és azon reménységét fejezi ki, hogy ők ezentúl is oly jó indultal fognak viseltetni iránta mint ez előtt.¹

¹ Fridr. Dobel id. m.

² Wenzel G. id. m. 170. l.

Thurzó Elek ekkor egészen lelépett a bányaipar teréről, és ezentúl csak mint főúrral fogunk vele s utódaival találkozni.

Mária királyné, míg ezek történtek, 1524. január 29-én kelt levelében értesítette a hét bányavárost, hogy a zólyomi vár uradalmának, valamint a hét bányavárosnak átvételével egy három tagból álló bizottságot hatalmazott fel. E bizottság tagjai voltak: „Stephanus Amadeus de Warkon, assessor sedis iudiciariae regni nostri, Marcus Horváth de Dubravicza, agazonum regionum magister, et Bernhardus Pehem comes et camerarius Crenniciensis.“ A királyné egyszersmind utasította Körmöcz városát, hogy a bizottság költségeinek fedezésére szükséges pénzt kiszolgáltassa.

A bizottsághoz csatlakozott még Szerencsés Imre is, és felhivattak a bányavárosok, hogy némi panaszaik elintézése végett február 18-án Besztercebányán egy közgyűlésre megjelenjenek. Mert a városok kebelében is hasonló személyes viszályok izgatták fel a kedélyeket kiesiben, mint az országban nagyban. A besztercebányai polgárság egy része panaszkodott bírāja Perger Serafin ellen, őt becsstelen tettekről vádolta, és le akarta tenni. A többség azonban ez ügyet nem akarta tárgyalni, és a hét bányaváros közös gyűlésének hatáskörébe tartozónak vélte. Az ügy a közgyűlés elé kerülván, ez Pergert minden vád alól fölmentette, mely határozatban a kisebbség nem akarván megnyugodni, a dolog most a kir. bizottmány elé hozatott, és több más esekélyebb fontosságú ügygyel együtt elintéztetett; végre pedig a zólyomi vár uradalmának, valamint a körmöczi főkamarának s vele a hét bányavárosnak is átvétele a királyné részére proclamáltatott, s e jószág Pehem Bernátnak, mint a királyné főkamara grófjának átadatott.¹

Pehem azonban csak ritkán volt Körmöczön, vagy valamelyik más bányavárosban, hanem a királyi udvarban tartózkodván, onnan igazgatta kerületét, és teendőinek nagyobb részét helyetteseire, az alkamaragrofokra bízta.

Pehem Bernát tehát, ki az előtt Hallban volt pénzverő főnök és szakértő tekintélynek tartatott, nem volt kedves ember a körmöcziek előtt, de viszont ő sem nagy szeretettel viseltetett a körmöcziek iránt. Az egyenetlenség közöttük napról-napra nőtt, és 1525-ben egy Budán működött körmöczi küldöttségnek kijelentette Pehem, hogy miattok és a Körmöczön vert pénznek rosszasága miatt sokat kell szenvedni az ország nagyjaitól, kik mindenben csak őt okozzák. Kemény

¹ Krizsko Pál id. m. 44. l.

beszédében azzal is fenyegette a körmöcieket, hogy a pénzverő műhelyt egészen elviszi Körmöczről. Hasonló hangon beszélt Szerencsés Imre is.¹

Pehem attól is tartott, hogy ellenségei csak azért esinálnak rossz pénzt Körmöczön, hogy ő letétessék mint olyan, a ki parancsolni nem tud, és helyébe Thurzó helyezettessék vissza. Pedig Thurzó akkor is fogságban ült, és legkevesbbé sem óhajtott a bányavárosi ügyekbe ismét belekeveredni.

A körmöciekre nem tévesztette el hatását a főkamara-gróf fenyegetése, hogy megszünteti ott a pénzverést, és érdekében lévén, hogy a sok munkást foglalkoztató pénzverő műhely a városból el ne vitessék, valamint a többi bányavárosnak is igen nehezére esett volna, ha terményeit beváltás végett messze földre szállítani kényteleníttetik, fölkiérték a királyt, hogy Körmöcz városának a pénzverésre vonatkozó jogait és szabadságait erősítse meg; a mit a király végre 1525. december 13-án kiadott megerősítő levelében meg is tett.²

Azonban nem csak az ország lakosai panaszkodtak a rossz pénz miatt, hanem panaszkodtak a pénzverők is, hogy Pehem oly csekély bért fizet nekik, melylyel a nagy drágaság mellett meg nem élhetnek. A pénz értékének esökkenése, és az ebből származó drágaság miatt a bányamunkások általános zavargani kezdettek Körmöczön és Selmeczen is úgy, mint Besztercebányán; ezeknek lecsillapításával Körmöczön és Selmeczen a király 1525. június 24-én Dóczy János kinestárnokot bízta meg, ki az ügyet Pehem Bernát főkamara-gróffal együtt megvizsgálván, a körmöciei pénzverők régi munkadíját ismét életbe léptette, mely szerint minden pagament márka után két pagament pizétet, s ezen kívül minden száz pagament márka után 3 forintot kaptak a pénzverők.³

A király ezenkívül augusztus 17-én kelt rendeletével Hillebrandt Péter selmeczi tanácsnok és Frankfurter Bertalan jegyző kérésére, melyben a város folyamodását előadták, ismét megadta az engedélyt, hogy a kémlészt a bányapolgárok választhassák, érvényen kívül helyezvén ezzel a Mária királyné által kiadott ellenkező rendeletet.⁴

A király azután szeptember elsején egy rendeletet adott ki azon czélból, hogy az általános drágaságnak elejét vegye, és a pénz elértéktelenedését meggátolja. E rendelettel megszüntetett a rossz pénz veretése, és megparancsoltatott, hogy csak jó pénz készíttessék, melyből kétfő legyen egy értékű egy régi pénzzel, mivel az új pénzben kétfőben lesz annyi

¹ Krizsko Pál id. m. 46. l. ² U. o. 48. l. ³ U. o. 49. l.

⁴ Selmech városi levéltár. Lásd. az okmányok közt VII.

eziüst, mint egy regiben volt. Az árucikkek tehát e szerint árultassanak, és ha valaki drágábban árulná, foglaltassék le minden készlete.¹

E rendeletnek, úgy látszik, nem sok eredménye volt, mert a nép a régi denárokat háromszorosan, sőt négyszeresen is többre becsülte, mint az újakat; a király tehát kénytelen volt már 1526. január 22-én megújítani rendeletét, és szigorú büntetésekkel fenyegetni mindazokat, kik nem engedelmeskednek; egyszersmind kinyilatkoztatta, hogy ha valakinek az új denárok nem tetszenek, hozza azokat Budára, ott föl fognak váltatni régi denárokkal.²

Ez időből fenmaradt Mária királynénak is egy rendelete, melyvel kedves emberét, Behem Bernátot megjutalmazta. — A selmeczi válatóintézetnek kezelője Preusz János elhalálozván, Mária királyné 1525. ápril 24-én a selmeczi arany és ezüst válatóműhelyt minden hozzátartozókkal együtt Behem Bernátnak adományozta, és a király ez adományt egy külön okmányban megerősítette.³

A hatvani országgyűlés korántsem nyugtatta meg a pártokat, és nem eszközölte a veszendő ország javát. Más kezekbe ment át a hatalom, de ezek sem gyakorolták azt erőlyesebben a haza megmentésére. Verböczy a nagy jogtudós nem értett a kormányzáshoz, vagy nem bírt elég erőlyvel, hogy az egyházi s világi urakat, — kik most ama sérelmek miatt,

¹ Krizsko Pál. id. m. 49. l. ² U. o. 50. l.

³ Wir Maria Kunigin zu Hungern vnd Behem etcet.

Bekemmen, nachdem weylent Hanns Preusz Burger zu Ofen mit Tod verschaiden, Vnd Er aber das Schayden Inn vnser Stat Schemnitz Erblich, auch hausz vnd hoff daselbst gehabt, vnd an Etlich Erben Vergangen, dardurch vnns Sollich Schaydgaden mit aller Zuegehörung vnnd Vorrat, auch sein hawsz, hoff, garten, vnd was dar Inn vnnd darzue gehört frey haimgefallen, Haben wier guetlichen angesehen, vnnd betracht die getreuen vnnd nutzlichen dienst die vnns vnser Lieber getrewer Bernhart Behem Vnser Camergrau auf der Kremnitz vnd haubtmann zum Altensoll teglich beweist; vnnd Ime vnnd sein Erben sollich Schaidgaden mit aller Zuegehörung vnd Vorrat, auch das haws, hoff, garten, Prawhawsz, vnd was darein vnnd dartzue gehört, frey, aigen gegeben vnd zuegestellt, Geben Ime vnd sein erben solliche obgemelte guetter hiemit wissentlich Inn krafft vnser Brienues, also das sy der obgemelten guetter genießen. Vnnd nach Ierem gefallen, geprauchten mögen, gepiethen darauf vnseren getreuen Lieben Richter, Rath vnnd Gemain vnser Stat Schembnitz vnd sonst menigklich, das Ier all vnd Ewr Jeder Insonderhait den gedachten Bernharten Behem vnd sein Erben, oder wem sy sollich Iere Schaidgaden vnnd guetter verkauffen vnd vbergeben wurden vestigklichen handthabet, Schutzet, vnnd Schirmet, vnnd Hierinnen bei Vermeidung vnser vngenad kain anders Furnemet daran thuert Ir vnser Ernstliche mainung, Geben Inn Vnser Stat Ofen am Vierundzwaintzigsten tag des monats Aprillis 1525. — (Schmiedt id. m. l. 92. l.)

melyeket osztályuk a hatvani gyűlésen szenvedett, az új ember irányában nagyúri gögőket minden lépten éreztettek, — legalább a honvédelmi kötelességek teljesítésére reá szorítani bírta volna. Az országtanácsban ezután is az előbbi urak véleménye volt a határozó.

Szapolyay, miután az Ujlaky család javait örökölte, ropant gazdaggá lett, és a pártjához tartozó 8 nemes ülnök által a kormánytanácsban, — a jobbára szintén szavától függő megyei kapitányok által pedig a megyékben a hatalom legfőbb eszközeit kezében tartá.

A főurak, hogy Szapolyait és Verbőczyt megbuktassák, titkon a „kalandosok“ társulatát alkották, melybe 1526. elején mintegy kétszázan beállottak, s melynek egy Keeskeméten tartott gyűlésökben szerkesztett, s a királyi tekintély védelmét főczélul feltüntető alapszabályait a király és királyné is megerősítették.

Verbőczy nádort, néhány héttel az országgyűlés előtt a király által kiküldvén a bányavárosokban támadt zavarok lecsillapítására, eltávolították. A „kalandosok“ ígérték a királyi párnak, hogy a 35 évi zavart és bajokat rövid napok alatt megorvoslandják, a nádort és vajdát megbuktatják, s a királyi jövedelemnek új forrást nyitandnak.

Verbőczy nem is sejtve a kelepczét, csakugyan elutazott Besztercebányára, és ott szigorú vizsgálatot tartott a zavargó bányamunkások felett; ápril 13-án Besztercebányán kiadott okmányában a zavargások szításával a lutheránus prédikátorokat vádolta, a fő izgatókat halálra ítélte, vagyonukat elko-bozta, és a munkásokat megeskette, hogy az új tanok hirdetőire nem fognak hallgatni; azonkívül pedig megparancsolta, hogy a fizetésekre ne merjenek fegyveresen megjelenni. A munkásoknak azon panaszát is megvizsgálta, hogy a társpénztár kezelésében rendetlenségek történnék; e rendetlenségeket megszüntette, és megparancsolta, hogy a társpénztár kulcsai két polgárnál és két vajárnál őriztessenek.¹

A vizsgálat alkalmával magához hozatta Verbőczy a társpénztárnak 1070 forintra menő készletét, melyet azután elfelejtett visszaadni; — legalább így beszéltek a munkások ezt 1535-ben, egy Besztercebányán működött bizottmány kérdésére, hogy miért nem engednek a társpénztárban nagyobb összeget meggyűlni? azt adván eljárásuk okául, hogy félnek, nehogy ismét magánál felejtse valaki a felszaporodott pénzkészletet.²

¹ Kachelmann J. id. m. III. 152. l.

² Selmeczi bányaigazgatósági levéltár.

22. Fugger újra bérbe veszi a rézbányákat.

Az alatt, hogy Verbőczy távol volt, Thurzó Elek pénzt szerzett a királynak. A bányaurbura a mult évben Lengyel János, Bornemisza Péter és Cseh Bernát haszonbérloknak adott át, de semmiképen sem akart jövedelmezni; a rézbányákat pedig Lajos király az aranyhegyeket ígérő Szerencsés Imre felügyelése és kincstári kezelés mellett műveltette, de nagy meglepetésére azt tapasztalta, hogy a bányák üzeme roppant összegeket kíván, mert a munkásokat rendesen kellett volna fizetni, a termelt rézzel pedig semmire sem tudott menni, mert azért senki sem adott ott helyben egy denárt sem; egy szóval napról napra mind jobban kitűnt, hogy Szerencsés Imre oly vállalatba kezdett, melyhez nem értett, és mivel valószínű, hogy a munkások zavargásának is fő oka az volt, hogy nem kapták meg rendesen a bért, — mind e bajokon csak Thurzó vagy Fugger segíthetett. Thurzó nem akarván a bányavállalattal többé bajlódni, megtette a királynak azt a szívességet, hogy kibékitette a Fuggerekkel, és 1526. ápril 15-én Esztergomban szerződést kötött II. Lajos király Fugger Antallal, mely szerint neki adta bérbe 15 évre a Besztercebánya mellett levő rézbányákat, évenkénti 20,000 forintnyi haszonbérért; a Fuggerek egyszersmind kötelezték magokat, hogy évenként 7500 márka ezüstöt fognak a királyi pénzverőbe beszállítani, melyért nekik minden márka után 7 frt térítendő meg nyolcz latos magyar ezüst pénzben; továbbá, hogy ezen bérre előlegesen azonnal 50,000 frtot lefizetnek. A király pedig megígérte nekik, hogy a bányák lefoglaltatása által okozott károkat, melyek 535,296 frtra mentek, 12 év alatt, részletenkint vissza fogja nekik téríteni. 1526. ápril 22-én adattak át Fuggernek a besztercebányai bányák. 1519-től 1525-ig eladatott 169,500 mázsa réz, és a csurgató kohók 66,159 márka ezüstöt termeltek. 1507-től 1525-ig 19 év alatt átlagosan évenként 28,489 mázsa réz, és 11,247 márka ezüst termeltetett, és a termelésben még semmi apadás sem volt tapasztalható; Fugger Antal tehát az új bérleti szerződés mellett is még mindig jó vállalatba kezdett, és a bérleti tárgyalások alatt a bányák évi jövedelmét ő maga 140,000 frtra, a költséget pedig 100,000 frtra számította.¹

A réz ez időben következő árakon adatott Besztercebányán:

¹ Friedr. Döbel id. m.

egy mázsa	kovácsolt réz	3	frt	75	denár
"	"	társa és öntött réz	4	"	— "
"	"	födéllemez réz	6	"	— "
"	"	közönséges vörös réz	2	"	75 " ¹

II. Lajos király Budán husvétutáni kedden értesítette a bányavárosokat, hogy a besztercebányai bányák a Fuggereknek ismét bérbe adatnak, és felszólítja a városokat, hogy ez alkalommal a bányákat bejárják, és állapotát konstatálják.²

1526. márczius 12-én pedig ünnepélyes okmányban elismerte a király a csáktornyai Ernuszt család jogait a bérbe adott bányákhoz.³ Hogy azonban e jog következtében mily hasznot vagy jövedelmet élvezett az Ernuszt család a rézbányákból, az ismeretlen.

E közben megérkezett 1526. ápril 24-e, az országgyűlés megtartásának határnapja. A „kalandosok“ oly ügyesen használták föl a megnyitást megelőző időt, hogy Verbőczy letétele bizonyosnak tekintethetett.

Verbőczy épen a megnyitási napra érkezett vissza a bányavárosokból, és bámulva értesült az ügyek váratlan fordulatáról. Ugyanaz napon, midőn a Rákoson az első gyűlés tartatott, fölméne a királyhoz, letette hivatalát és este elmenekült Erdélybe: szerencséjére, mert az éj beálltával fegyveres nép vette körül házáat, hogy őt fogságba tegye.

Azután Báthory is visszahelyeztetett a nádori méltóságba, s a „kalandosok“ evvel föladatukat megoldottnak tartván, nem törődtek tovább a király ügyeivel, sem az adó megszavaztatásával.⁴

A pénzügyre vonatkozólag rendeltetett a 3-ik törvényczikkben, hogy () Felsége egy ügyes, igazságos és hű emberét tegye kincstárnokká, és a besztercebányai rézbányákon kívül, melyek bérbe vannak adva, a többi bányákat, ezimenteket és pénzverőket mind rendelje a kincstárnok alá. A 33-ik törvényczikk pedig rendeli, hogy a király csak jó pénzeket veressen, és a rézpénzt ezekkel fölváltsa, 3 rézpénzért adván egy jó pénzt. Minthogy pedig Csehországban, Sléziában és Morvaországban a rézpénz szabadon veretik, halállal büntetessék mindenki, a ki ilyen rézpénzt az országba behoz. A babka és krajczáros (Cruciferi) forgalomban hagyatik az általános felkelés tartamáig.⁵

¹ Kachelmann János. D. Alter u. Sch. d. u. B. 131. l.

² Semecz városi levéltár. Fodinalia.

³ Wenzel Guszt. id. m. 190. l.

⁴ Horváth Mih. id. m. III. 394. l.

⁵ Schmidt id. m. l. 95. l.

Ezek után a nemesség egy 100 tagból álló bizottmányt Budán hagyván, 1526. május 4-én haza bocsáttatott; a kormány azt hitte, hogy e választmányynyal, mely előkelő értelmesebb nemesekből állott, többre menend, mint a mások eszköze gyanánt szolgáló tömeggel; de csalódott: ezeket is csak pártérdekek vezérlék. Különösen nagy zajt ütött e választmány a pár héttel ezelőtt a rézbányák bérlete iránt Fugger Antallal kötött szerződés miatt; de végre lecsöndesült, és 1526. május 9-én az országgyűlés bezáratott; mely alkalommal a rendek választmányának egy tagja kijelenté, hogy ők a törvények alkotásával mindent megtettek, a mi hatalmukban állott, és ha a király mind a mellett nem tudná az országot megvédeni, a külhatalmak követei tanúskodhatnak, hogy ennek nem a rendek az okai.

Erre a király viszont kijelenté, hogy ő kész minden lehető megtenni az ország védelmére, erre azonban mindekelőtt pénz volna szükséges, a mi nincs, és azután ő is a külhatalmak képviselőinek tanúságára hivatkozott, hogy ha az országot veszedelem éri, ennek oka nem ő leend. „És ily komédiát játszottak kölcsönös óvásaikkal a király és alattvalói“ — úgymond a pápai követ — „oly időben, midőn a vészföllegek a haza egén már tornyosultak, s annak határai felé Szulejmán roppant hadai már megindultak.“¹

23. A mohácsi veszedelem.

Midőn az országgyűlés május 9-én széjjel oszlott, már tudva lehetett az országban, hogy Szulejmán épen e gyűlés megnyitásakor április 23-án százezernél nagyobb sereggel s 300 ágyúval indult meg Konstantinápolyból. És a szerencsétlen hazában mindeddig semmi készület az ellentállásra, sőt a kellő készületeknek még lehetősége is alig látszott a kincstár üressége miatt.

A pénznek ily nagy szükében rendelet bocsáttatott ki, hogy a templomi arany s ezüst szereknek fele a haza védelmére lefoglaltassék, s pénzzé veretessék. A királyné Bécsből 25 pénzverőt hozatott, kik aztán Budán s Visegrádon azonnal hozzá láttak a pénzveréshez. Július 12-én Körmöczön Dóczy Ferencz Barsmegye főispánja és János budai archypresbiter 54 márka súlyú ezüst edényeket vettek át, és Budára vittek az új pénzverőbe.²

A közönségben az híreszteltetett, hogy az új denárok oly vegyítékből veretnek, melynek egy márkájában 9 lat ezüst fog-

¹ Horváth Mih. id. m. III: 395. l.

² Krizsko Pál id. m. 52. l.

laltatik, mint Mátyás király pénzeiben; mindazáltal oly rossz vegyítékű pénz veretett, hogy az nemsokára értékének két harmadát elveszítette, s 10 régi jó denárért az újból harminczkettőt kelle adni. Egyébiránt a pénzverés is oly lassan haladt, hogy még júniusban is alig volt valami a kinestárban.¹

Ennél még nagyobb baj volt az, hogy nem létezett az országban férfiú, ki e veszély idején erélylyel, lélekéberséggel tudta volna egyesíteni az országnak védő erejét.

A király honvédelmi foglalkozás helyett löversenyeket rendezett, közönségesen délig aludt, s csak azután ment a tanácsba, hol semmi tekintélye nem volt. A kormánytanács naponta összegyűlt ugyan, de haszontalan vitákkal tölté az időt. Budánál júniusban még egy hajó, egy tábori ágyú sem volt; lövészekről, eleségről senki sem gondoskodott.²

Júniusban végre elrendeltetett a nemesség fölkelése, s hogy július 2-án mindenki jobbágyai ötöd részével Tolnán legyen, hol a király is táborba szálland.

A fővezérséggel megkínáltatott előbb gróf Salm Miklós, azután Frangepan Kristof, de egyik sem vállalta el; Tomory is leköszönt a szerémségi főkapitányságról, mert pénzt nem kapott a zsoldosok fizetésére; de utóbb azt ismét elvállalta a pápa követének sürgetésére.

Július 2-án a felkelő hadseregnek még híre sem volt Tolnán. A törökök pedig július közepén már Péterváradnál voltak s azt vizen és szárazon körülfogták.

Végre július 20-án megindult Lajos mintegy 3000-nyi kis csapattal.

Július 28-án megvette a török 12 napi ostrom után Péterváradot.

Ekkor a király Tomory Pál érseket nevezte ki fővezérré.

Augusztus 24-ig a magyar sereg 27—28 ezerre szaporodott és 80 ágyúja volt. Augusztus 29-én a türelmetlen magyar sereg megütközött a nagy számú török haddal Mohácsnál. Az ütközet sorsa rövid másfél óra alatt el volt döntve. Szerencsére a törökök nem üldözték a futamlókat, s így a sűrűn omló záporral beállott éjben sokan megszabadultak; de mintegy 500 úr és főnemes, s velök 20 ezer vitéz áldozatul esett. A király pedig futás közben a záportól megáradt Csele patak vizébe fült.³

Szulejmán másnap a magyar tábort ágyúival s minden podgyászzal elfoglalván, seregét rablásra boesátotta s megindult a kegyetlen pusztítás.

A királyné, mihelyt a csatavesztésről s férje haláláról értesült, Szalaházy veszprémi püspök és Thurzó Elek kísére-

¹ Horváth Mih. id. m. III. 402. l. ² U. o. 403. l. ³ U. o. 419. l.

tében Pozsonyba futott. Az üres Budát a törökök felgyújtották, és Mátyás palotáján kívül majdnem egészen hamuba borították.

Visegrádot a koronával néhány barát és paraszt mentette meg. Tata, Komárom, Esztergom, Fehérvár szintén ép-ségben maradtak, mert a török csak nyílt helységeket dúlt, várat nem vívott.¹

Az ütközett napján Frangepán Kristóf egy jókora had-dal Zágrábig, némi cseh és morva sereg Győrig és Fehérvárig, Szapolyai vajda pedig Szegedig érkezett.

Ez utóbbi a szerencsétlen ütközetről értesülván, meg-kezdé terveinek kivitelét a királyság elnyerésére, és a tábo-rában volt urakat s nemeseket e célra megnyervén, Erdély felé s utóbb Tokajba vonult.

Frangepán Kristóf egy dandárral egész Fehérvárig fel-nyomult a törökök után, és őket Pestre átkergette.

Szulejmán a királyi lak kincseit s ritkaságait hajókra rakatta s Konstantinápolyba küldötte. Szeptember 25-én Pestet is felgyújtatta, foglyai egy részét leölette, s azután a Duna mentében pusztítva haza indult, és október 12-én Pétervárad-nál kitakarodott az országból, melynek lakóiból legalább 200,000 embert leöletett.²

Ily következése lett a féktelen olygarchák ama tettének, hogy Mátyás erélyes dicső kormánya után oly királyt választának, „kinek üstökét markukban tarthatták!” Az ország, mely a nagy Mátyás király alatt a hatalom, virágzás és dicső-ség addig még nem látott fokára emelkedett volt, 35 évi hanyag, tehetetlen, gyáva kormányuk alatt sirja szélére jutott. A királyság fénye elhomályosodott, tekintélye eltipratott, ereje jövedelmeivel együtt elpazaroltatott. Az igazgatás minden ágába zavar és rendetlenség, esalárdság és kötelességmulasz-tás fészkelte be magát, mi a nemzet életfáján öldöklő féregkép-rágódott. A személyállapot, a néposztályok egymás iránti viszonyai az eláradt törvénytelenységben felforgattattak, a jogok meg-sértettek; egy részről a zsarnoki hatalmaskodás és hatalombitor-lás, másról az elébb már megszüntetett szolgaság ismét életbe lépett, mi aztán egy általános erkölcsi megromlásnak, elsüllye-désnek lön kútfejévé; az úri osztályban a haza szent szerelmét önzés, az áldozatra való készséget önhaszonlesés, a közzszellemet magánérdek és szűkkeblűség, a békés polgári erényeket meg-hasonlás, pártviszályok, féktelen hatalmaskodások váltották fel; az alsóbb nem-nemes osztályban pedig egy mélyen elágazó bizalmatlanság vert gyökeret, egy alig elrejtethő bosszúindulat,

¹ Horváth Mih. id. m. III. 421. l. ² U. o. 422. l.

kárvágy s irigység fészkelte magát a megsértett kedélyekbe. Szóval a nemzeti s társas élet minden jogi s erkölcsi kötelékei megszakadoztak, és a nemzet s az ország nagy léte Mohácsnál sírba szállott; erő, jólét, dicsőség eltűnt; százados szenvedések, kínos sorvadozás, végkimerültség szomorú korszaka állott be.¹

A milyen volt az ország általános erkölcsi állapota, olyannak találjuk ezt a bányavárosok körében is; szerencséje volt az úrvölgyi bányászatnak, hogy ismét a Fuggerek erélyes kezelésébe jutott, így a bekövetkező politikai zavarok és belháború daczára is folytonosan fejlődhetett és virágzott. Kőrmöcz és Selmecz is igen sokat szenvedett az országos pártoskodások és a vallási villongások miatt. Selmeczen Keck Simon plébános nyilvánosan áttért a lutheránus vallásra, de személyes biztonsága végett szükségesnek látta rövid idő múlva Teschenbe menekülni.²

24. Glanzenberg virágzik.

A *glanzenbergi* bányák Selmeczen 1526-ban állottak legszebb virágzásukban, de az egymás szomszédságában dolgozó társulatok között a viszálykodás annyira elmérgesedett, hogy Kőrmöcz, Beszterczébánya, Bakabánya, Bélabánya és Ujbánya követéinek hosszas hözbenjárására volt szükség, hogy a *Grintschacht* részesei közt egyrészt, másrészt pedig Prenner János és Röscl Lőrincz között fennálló heves egyenetlenségek lecsillapíttassanak. A viszálykodás oka az volt, hogy Prenner és Röscl emberei vigyázatlanságból és gondatlanságból a grind-schaehtiak telkében egy helyen kárt csináltak. A városi követek rábeszélésének végre sikerült oly módon kiegyeztetni a viszálykodó feleket 1526. november 4-én, hogy Prenner és Röscl a grindtschaehtiaknak kárpótlásul a telérből $\frac{1}{4}$ híján 3 öhyi hosszúságot engedett át a végtelen mélységig, és az is megengedett a grindtschaehtiaknak, hogy a telérrészt a Prenner és Röscl aknáján szállíthassák ki.³

Az egymás kárából való haszonlesés már annyira megszokottá vált az országban, hogy *Selmecz* város polgárai, midőn egy alkalommal Mária királyné pártfogását kérnék, hogy Fuggert a városnál lévő követelései behajtásának elhalasztására bírja, egyszersmind arra is kérték a királynét, hogy a pénzverő műhelyt Selmeczen állíttassa fel. Mária királyné erre

¹ Horváth Mih. id. m. III. 423. l.

² Kachelmann J. id. III. 153. l.

³ Selmecz városi levéltár. Fodinalia.

Pozsonyból azt felelé, hogy legyenek türelemmel a háborús idők miatt, ő igyekezni fog Fuggert reá bírni, hogy követeléseinek kiegyenlítésére hosszabb határidőt szabjon. Selmecezen azonban a háborús idők folyama alatt pénzverőt nem állíthat.¹

25. A bányavárosok János király kezében.

Mihelyt Ferdinand főherczeg a szerencsétlen ütközetnek és Lajos halálának híret vette, szeptember 8-án, azonnal mozgásba tett mindent, hogy az ország koronáját, melyre a Miksa császár és II. Ulászló között létrejött szerződéseknél és Annával való házasságánál fogva igényt tartott, megszerezze.

Az özvegy királyné a művelt Nádasdy Tamást küldte hozzá mint bizodalmas emberét, ki aztán egyike lőn a legmunkásabbaknak Ferdinand trónrajuttatásában. Az özvegy királyné országgyűlést hirdetett november 25-re Komáromba.² Szapolyay pedig a magyar és erdélyi rendeket október 14-re Tokajba hívta tanácskozni a felett, hogy a hon védelme s megmaradása tekintetében mit kellessék cselekedni?

Tokajban nagy számmal gyűltek össze a rendek, ott volt Várday egri püspök, Dóczy János, Perényi Péter, Homonnay Ferencz, Bebek Ferencz, Verbőczy István s mások, kik Verbőczy javaslatára már itt előlegesen elhatározták, hogy Szapolyay választassék királylyá, és november 5-re Székesfehérvárra királyválasztó és koronázó gyűlést hirdettek.

Ezután Kún Gotthardot küldte ki Szapolyay némi katonasággal, és ez Budát, Székesfehérvárt, Visegrádot, és Esztergamot elfoglalta.

November 10-én megnyitattott Székesfehérvárott a királyválasztó országgyűlés, melyre az időközben Csehország királyává megválasztott Ferdinand is elküldte Beck Márkot, Weichselberger Zsigmondot és Breiner Fülöpöt mint követeit, hogy a rendeket figyelmeztessék az ő és neje Anna jogaira.

A gyűlésen felolvastatván az 1505-ki országos határozat, mely minden idegent kizár a magyar trónról, János egyhangúlag megválasztatott királyúl és Ferdinand követének menekülniök kellett a tömeg szenvedélye elől.

János november 11-én megkoronáztatván, a koronát Perényi őrizetére bízta, és őt erdélyi vajdává kinevezte.³

A székesfehérvári események még erőlyesebb működésre ingerelték Ferdinandot, hogy a magyar királyságot, ha más-ként nem lehet, erőhatalommal is magáévá tegye. E végett a

¹ Selmecz városi levéltár. Lásd az okmányok közt. VIII.

² Horváth Mih. id. m. IV. 9. l. ³ U. o. 16. l.

legbefolyásosabb urakkal formaszerű szerződéseket kötött, melyek szerint nemcsak a nemzeti s alkotmányos jogok megtartását, hanem öregbítését is ígerte, és az ő hiveinek jutalmakat biztosított.

Minthogy pedig János Tatát és az országgyűlés megtartására kitűzött Komáromot is elfoglalta, a királyné november 30-án Pozsonyba hívta össze a rendeket királyválasztó országgyűlésre, mely megnyitvatván, Ferdinand egy levelében biztosította a nemzetet, hogy Magyarország összes rendeit azon szabadságaikban és törvényeikben, melyekkel a néhai magyar királyok alatt éltek, ha tán fegyverrel jutna is az ország birtokába, épen úgy megtartja és oltalmazza, mintha mindnyájok akaratával választatott volna királylyá; az egyházi s világi javadalmakat és hivatalokat idegenekre nem ruházza; külföldieket az ország tanácsába nem alkalmaz; II. Endre király rendeletét, melynek megtartására Magyarország királyai a koronázáskor megesküdni kötelesek, szentül megtartja.¹

Deczember 16-án Ferdinand minden ellenzés nélkül megválasztatott királylyá; az országgyűlésen nem sokan voltak, a városok közül csak Pozsonynak és Sopronynak volt képviselője.

Az ellenkirályok ezután pártjuk erősbitésén fáradoztak. Ferdinand megkoronáztatása végett Csehországba utazván, Mária királynét rendelte helytartójává, kit egyszersmind felhatalmazott, hogy a koronára szállandó javakból tehessen adományozásokat. Igen jellemző az akkori viszonyokra nézve, hogy Ferdinand egy levelében figyelmeztette hűgát, hogy tanácsos leendő meghatalmazványának e pontját titokban tartani, különben félni lehet, hogy annyira elárasztják őt kérelmezéseikkel, hogy, ha mindenek kívánságát kielégíti, neki, Ferdinandnak, visszatértekor nem sok baja lesz a jószágok osztogatásával.

Ez időben az egész felvidék János király kezében vala és 1526. november 29-én Budáról írt rendeletében felhívta *Körmöcz* városát, hogy minden királyi jövedelmeket neki szolgáltatson be, kivéve Mária királyné jövedelmeit, melyekhez nyúlni nem akar. Egyszersmind tudatta a várossal, hogy kinsztárnokká Tornallyi Jakabot nevezte ki, a jövedelmek átvétele végett pedig Literatus Györgyöt küldte ki, és meghagyta a városnak, hogy a kamara átvételénél ezen kiküldöttének minden módon segítségére legyenek.

Körmöcz városa azt válaszolta erre a királynak, hogy Mária királynénak ott más jövedelme nines, mint a lucrum

¹ Horváth Mih. id. m. IV, 23. l.

camerae. János király, kinek fennebbi — a királyné jövedelmeit kimélő — nyilatkozata azon reményben adatott, hogy a királyné kezét elnyerheti, időközben bizonyosságot szereztén magának a felől, hogy e reményének valószínűsítésére a királyné nem hajlandó, december 18-án már oly rendeletet adott ki *Körmöcz* város tanácsához, hogy a kamarai nyereséget, mint-hogy ez a korona jövedelmei közé tartozik, *Literatus György*-nek adja ki, és egyéb fizetéseket is csak az ő megbízottjainak szolgáltatassa ki.¹

János királynak a bányászatot illető rendelkezéseiből fenmaradt még egy intézkedése, melylyel 1527. „post dominicam Judica“ értesíti *Sawer Sebestyén* főkamarasát *Beszterce*-bányán, hogy tekintve a bóczai bányák nagy szegénységét és szorult állapotát, elengedi a bóczaiaknak az urburát.²

Szerenese volt eddig az országra nézve, hogy se Jánosnak, se *Ferdinand*nak nem volt elég pénze háborút kezdeni, így tehát mindketten alkudozásokkal igyekeztek állásukat erősíteni.

János király 1527. márczius 17-én Budán országgyűlést tartott, melyre *Ferdinand* ismét elküldte követeit, de a rendek ezeket elutasították, Jánosnak adót szavaztak, és azt határozták, hogy a *Ferdinand*ot pártolók javai elkoboztassanak. Egyébiránt igen sokan az ellenkirályok kibékítésén is fáradoztak, de eredmény nélkül.

János király ekkor szolgálatába fogadta *Laszko Jeromos* lengyel tanácsost, és őt a francia királyhoz küldé, hogy vele szövetséget kössön; *Laszko* e kiküldetésében jól járt el, és megkötötte a szövetséget, mely Budán 1527. július 2-án *Verböczy* kanczellár által ki is hirdettetett. Ezenkívül növelte még János király tekintélyét az is, hogy *Czibak Imre*, a nagyváradi püspökség igazgatója az alföldön föllázadt ráczokat július 15-én a *Maros* mellett egy véres csatában szétverte.³

26. János király hadai megveretnek.

Ferdinand, miután 1527. június 29-én újabban fölszólította az ország rendeit, hogy őt pártolják, beküldötte seregét, melynek egy részével *Kaczianer János Dévényi*, *Pozsony*t, *Nagyszombat*ot, és a bányavárosokat elfoglalta, más részével pedig *Kázmér brandenburgi örgróf*, *Salm Miklós gróf*, és *Ro-*

¹ *Krizsko Pál* id. m. 53. l.

² *Wenzel G.* id. m. 209. l.

³ *Horváth Mih.* id. m. IV. 41. l.

gendorf Vilmos vezérek alatt Gyórt, Tatát, Komáromot, Esztergamot, Visegrádot, s Budát is könnyen elfoglalta.

A jó siker következtében azonnal sokan Ferdinand pártjára állottak, ki szent Mihály napjára Budára országgyűlést hirdetett.

A brandenburgi örgróf Budán elhalálozván, Salm Miklós vette át a fővezérletet, és János seregét rövid idő alatt átkergette a Tiszán, a Tokajnál egész tüzérségét minden podgyászával együtt elfogta. János seregének romjaival Nagyvárad alá vonult.

Az országgyűlés Budán megtartatván, Ferdinandnak királyvá választatása megerősítettet, és november 3-án Ferdinand, 4-én pedig Anna királyné megkoronáztatott Székesfehérvárrt.¹

Minthogy János király sehol sem gondoskodott birtokának megvédéséről, Ferdinand hadai győzelmes hadjáratukban csak igen gyenge ellenállásra találtak, sőt segílyt is kaptak. Így *Körmöcz* városa 1527. szeptember 25-én 4 pánczélos, 78 puskás, 4 hellebárdos, és 16 lándzsás katonát összesen 102-öt küldött, bizonyos Mihály kapitány alatt, Kaczianer rendelkezésére, és ellátta őket fizetéssel is, e sereget még a jövő év első felében is Kaczianer táborában tartotta, és 12 lóval is ellátta.²

Hűsége és jó szolgálatai jutalmául megerősítette Ferdinand király *Körmöcz* városának a pénzverésre vonatkozó kiváltságait, Mária királyné pedig gondoskodott a bányászat fentartásáról, s minthogy a város a bányák nagy részét már elhagyta, s ezek művelését a királynénak felajánlotta, meghagyta Mária királyné a körmöczi alkamaragrófnak, Dobraviczky Jánosnak, hogy egy részről *Körmöcz* városának a vízemelő gépek fentartására s a *Mély altárna* tovább hajtására szükséges pénzsegit adjon, más részről pedig a városi bányákat bizonyos idő tartamára átvegye, s a királyné költségeivel művelje; azonkívül felhívta a magyar kormányzó tanácsot, hogy a bányavárosiakat ne zaklassák adóztatásokkal, s eltiltotta a királyi hadvezéreknek a bányavárosok megterhelését vagy zaklatását, szóval Mária királyné mindent elkövetett a bányavárosok irányában, hogy őket az ő és Ferdinand iránti hűségökben megerősítse.³

Ferdinand még ez időben 1527. november 25-én biztosította Mária királyné jóvedelmeit, és megerősítette ama szerződést, mely Miksa császár és II. Ulászló király között a királyné eljegyeztetése alkalmával létre jött.⁴

¹ Horváth Mih. id. m. IV. 47. l.

² Krizsko Pál id. m. 54. l. ³ U. o. 54. l.

⁴ Nos Ferdinandus dei gracia Rex hungarie et Boemie etc. princeps Hispaniarum, Archidux Austrie etc. Memorie commendamus tenore

A tokaji vereség és a nemesség vonakodása zászlaja alá gyűlni, megérlelé János királyban az elhatározást, hogy a törökkel szövetségbe lépjen, s annak segélyét kikérje : e végre Laszko Jeromost küldé a szultánhoz követségbe.

presencium significantes quibus expedit vniuersis, Quod Serenissima Princeps Domina Maria Hungarie et Bohemie etc. Regina Soror nostra charissima exhibuit nobis certas litteras Serenissimorum principum dominorum Maximiliani Imperatoris domini, Wladislai hungarie et Boemie Soceri nostri, Sigismundi polonie Regum, super illis Contractibus et sponsalibus, que olim inter prefatum dominum Maximilianum avum nostrum, ac serenissimum quondam dominum Ludouicum Regem Sororium nostrum charissimum felicis memorie ac dominam Mariam Reginam sororem nostram sub certis modis et condicionibus wyenne facta extiterat, confectas, sigilloque et Cyrographo eorum munitas, petens Nos ut eos articulos, qui ex litteris eisdem ipsam concernerent, ratas gratas et acceptas habentes in omnibus eorundem, punctis, clausulis, et articulis eidem roboraremus et confirmaremus, quorum vnus est: Circa vero contractum domini Ludouici Regis cum domina Maria, Nos Imperator eidem domine Marie dotis nomine similiter summam ducentorum Millium florenorum hungaricalium tenore presencium asseribimus et assignamus recompensandam tamen suo tempore cum alia dote sic ut est superius clarius expressum, Vicissim Vero Nos Wladislaus Rex nomine charissimi filij nostri Ludouici loco donationis propter Nupcias sine Contradotis prefate domine Marie redditus annuos valoris viginti quinque Millium florenorum hungaricalium super bonis ac locis in Regnis nostris hungarie et Boemie Reginis assignari solitis inscribimus et per tenorem presencium assignamus, videlicet in Regno nostro Hungarie maromarusinum cum Camera Salium, et Castrum Hwzth, cum quinque oppidis et alijs possessionibus, item Castrum Zoliensem cum Ciuitate et Vniuersis pertinencys Ciuitatem Crenmiciensem cum camera auri et argenti et ceteris quinque oppidis et pertinencys, castrum Veteris Bude Vna cum Vniuersis pertinencys et possessionibus, In Regno autem nostro Boemie hrades super album fluvium, chrwdin, dwwer et Zaroyz, cum attinencys Vna cum omnibus alys, que vel ex Priuilegio Consuetudine aut de iure prefatorum Regnorum nostrorum Reginis debentur pro Contradote quibus omnibus ipsa domina Maria temporibus vite sue gaudere, uti ac frui possit et Valeat hoc pacto, vt si supradicta summa in eorum redditibus summam prefixam videlicet Viginti quinque Millium florenorum hungaricalium non attingeret, quod vt de alys redditibus nostris hunc defectum supplere debeamus, si autem hanc summam viginti quinque millium ducatorum hungaricalium excederent, nihilominus id totum domine Marie cedere debet, ipsamque dominam Mariam statim post Consummacionem Matrimonij cum filio nostro domino Ludouico per Copulam in possessionem supradictorum locorum ponemus et introducemus, curabimusque vt omnes officiales et subditi prefatorum locorum domine Marie per nos assignatorum homagia et alia fidelitatis Iuramenta eidem domine Marie prestare debeant, ipsaquoque domina Maria de predictorum locorum officiis et personis instituendis et destinandis ad arbitrium suum disponere possit et debeat, alterius vero Articuli tenor talis est: similiter si vnus ex Maritis post Matrimonij consummacionem fatis concederet, et vxor Relicta ad secunda vota transire vellet, eidem Relicte summa illa ducentorum Millium ducatorum persolui, et ipsa Relicta statui et Redditibus pro contradote sibi assignatis, cedere debet, Interim vero quamdiu Solucio ista dotis ducentorum Millium ducatorum non fit,

Ez alatt Bodó Ferencz Egert szándékozott Jánosnak visszavenni, de elfogatott, és a mi ez időben nagy ritkaság vala, semmi áron sem volt rábíráható, hogy Ferdinand pártjára álljon, így tehát egész haláláig, 10 évig, maradt a német-újhelyi börtönben.¹

A bányavárosokban is akadt János királynak egy névleges hive: Krueg János körmöczi bíró, ki a zavarokat a maga kapzsiságának kielégítésére fölhasználta, és János király iránt hűséget színélve, akkor, midőn Ferdinand hadai a bányavárosokat elfoglalták, ellenállást kísérelt meg, a német katonák előtt a város kapuit bezáratta, a Ferdinandhoz szító alkamargrófot hivatalából letette, és a polgárokat ellenállásra ingerelte; de látván, hogy törekvéseivel kisebbségben marad, végre megszökött Körmöczről, de nem János királyhoz, hanem Németországba, s magával vitte az egész ezüstkészletet egy bizonyos özszezzel együtt, melyet az esztergami érsek nála a királyné számára letett. Az ekkép elsajátított értéket 40,000 forintba becsülte a királyné, és kárpótlásul lefoglalta a megszökött hűtlen bírónak minden vagyonát; ezek közt volt a selmeczi válató műhely fele is, melyet azután a királyné 1528. február 4-én kelt iratával főlovászmesterének, Pempffling Sebestyénnek, adományozott.²

redditus annuos et statum suum tenere et percipere poterit ac debet, que omnia supradicta inter nos Maximilianum nostrosque Nepotes, ac nostros Ladislai filium et filiam contracta firmata et conclusa, postquam matura deliberatione prehabita a nobis sancita sunt, Procerum Vtriusque Impery et Regnorum nostrorum accedente consilio, rata grata, et firma habemus. Eaque omnia in fide et Verbis nostris Regys observare, exequi et adimplere pro nobis Nepotibus, Liberis et heredibus ac successoribus nostris, Neque illis quo quomodo contravenire directe vel indirecte ex quacunque causa, occasione sine colore, dolo et fraude penitus exclusis, tenore presencium promittimus et nos obligamus. Nos igitur accepta prefate Serenissime domine Marie Regine et Sororis nostre charissime, petitione, prescriptos articulos, ex litteris dictorum Maximiliani Imperatoris Aui, et Wladislai, Regis Soceri nostri extractos, et de verbo ad verbum sine diminucione aut augmento aliquali, presentibus inscriptos in omnibus suis punctis et articulis ratos gratos et acceptos habentes eosdem innovantes, perpetuo valituros confirmavimus, promissimusque in Verbo nostro Regio, quod nos illos eosdem articulos in omnibus punctis firmiter et iniolabiliter observabimus, ac per heredes, successorisque nostros (pro quibus presentibus similiter promittimus) sine omni dolo et fraude, eidem Serenissime domine Marie Regine Sorori nostre charissime observari faciemus, Imo confirmamus et promittimus, harum nostrarum, quas Secreto Sigillo nostro, quo Vt Rex Hungarie vtimur. impendenti communiri fecimus vigore et testimonio litterarum datum Strigony in festo Beate Catherine Virginis et Martiris, Anno domini Millesimo Quingentesimo Vigesimo septimo, Regnorum nostrorum hungarie et Boemie etc predictorum Anno primo. (Schmidt id. m. I. 99. l.)

¹ Horváth Mih. id. m. IV. 49. l.

² Nos Maria dei gracia Regina Hungarie et Bohemie etc. Memorie commendamus tenore presencium significantes: quibus expedit vniuersis. Quod nos habentes respectum ad fidelitatem et Seruicia cumulata

Az adományt később 1532. január 12-én megerősítette Ferdinand király is.¹

1528. márczius 3-án gondoskodott Ferdinand király a pénzverőkről és a körműezi, szebeni, kassai és nagybányai pénzverők szokásait és szabadságait megerősítette, s meg-

fidelis nostri Magnifici Sebastiani de Pempfflyng: Magistri Agazonum nostrorum, qui ipse multos iam annos Majestati nostre in omnibus rerumstrarum condicionibus et varietatibus integre exhibuit et impendit, Directam et equalem medietatem domus diuisorie in qua Argentum ab Auro diuidi et separari consuevit: in Ciuitate nostra Seemniciensi existentes, Que circumspecti condam Joannis Krueg alias Judicis nostri Cremniciensis prefuisset, Sed ex eo quod idem immemor fidelitatis sue quam nobis tanquam Judex et Subditus noster Juratus debebat: factioni et parti Joannis Comitis Seepusiensis adherens: nostramque reliquens debitam fidelitatem: nostros Capitaneos et milites quos ad defensionem ciuitatumstrarum montanarum miseramus: ad ipsam Ciuitatem nostram Cremniciensem non admisit, Vicecamerariumque nostrum Cremniciensem ab officio nobis inuitis amouit: et alium suffecit: ac alia quoque multa contra nos inter alios Ciues nostros facinora et proditoria facta temerarie ac infideliter variis temporibus fecit et commisit, Quorum suorum aduersorum facinorum metu: idem condam Joannes Krueg cum certa summa pecuniarum Reverendissimi condam domini Ladislai Archiepiscopi Ecclesie Strigoniensis nobis testamento legata: quam ipse apud se habuit, Preterea cum omnibus suis pecunys argenterys ac alyis rebus ad Quadraginta millia Florenorum se extendentibus: ex ipsa Ciuitate nostra Cremniciensi clam nobisque insecys: ac absque omni nostra licencia in Germaniam veluti scelerum suorum contra nos patratorem conscius aufugit, Propter que crimen lese Majestatis et notam infidelitatis incurrit, Ad, nos consequenterque collatione nostra iuxta antiquam et aprobatam dicti Regni hungarie consuetudinem atque legem rite et legitime devoluta esse perhibetur et redacta, Simul cum cunctis eiusdem medietatis domus separatorie Juribus, Libertatibus privilegys obuentionibus vtilitatibus emolumentis ac pertinenciis quibuslibet, quouis nomine et vocabulo vocitatis: ad eandem scilicet domum diuisoriam de lure et ab antiquo pertinentibus et pertinere debentibus premissis sic vt prefertur stantibus et se habentibus, Memorato Sebastiano de Pempfflyng: ipsiusque heredibus et posteritatibus vniuersis dedimus, donauimus et contulimus, damusque donamus et conferimus per presentes, Saluo tamen lure alieno, Quo circa vobis fidelibus nostris prudentibus et Circumspectis Judici Juratisque et ceteris Ciuibus dicte Ciuitatis nostre Seemniciensis presentibus et futuris, presentes visuris harum serie firmiter committimus et mandamus, quatenus acceptis presentibus: prefatum Sebastianum pempfflynger in dominium et possessionem predictae medietatis domus diuisorie more vestro solito introducere et statuere: ipsumque ac heredes et posteritates ipsius vniuersas in dominio eiusdem domus: ac Jurum Jurisdictionum Libertatum et pertinenciarum suarum pacifice semper tenere conseruareque debeatis, et teneamini, Aliud nullo modo facturi, presentes vero quas Sigillo nostro quo vt Regina hungarie vtimur, impendenti communiri fecimus post earum Lecturam semper reddi committimus presentanti, Datum in oppido nostro Newsidel, quarta february Anno domini Millesimo Quingentesimo vigesimo octauo. (Schmidt id. m. I. 102. l.)

¹ Schmidt id. m. I. 106. l.

ígérte, hogy idegen pénzverőket nem hoz be az országba, kivéve, ha a benlevők a munkát nem győznék.¹

János király ez idő tájban minden erejét összeszedvén, mintegy 18 ezer emberrel megindult 1528. húshagyókor Debreczenből Kassa felé, és Katzianer közeledtének hírére Szina alá szállott.

János serege nagyobb volt, mint Kaczianeré, de hiányzott benne a hűség. „Ammyira sülyedtek már a magyarok“ — mondja János titkára — „mind az urak, mind a nemesek, hogy a kinek két fia volt, egyiket Ferdinand, másikat János pártjára küldte.“ Az ütközet napján Dóczy, Radics, Czibak már hajnalban megszöktek a táborból, Kisvárday pedig betegnek szímléle magát; a hajdúk és lengyelek az árulást látván, szétfutottak. János azután Lengyelországba Tarnowba vonult, honnan az országban maradt híveivel az összeköttetést egy pálos remete által tartotta fenn, kit Utyesenic vagy Martinuzzi Györgynek hittak, rendesen azonban Frater Györgynek neveztek.²

27. A törökök segítsége.

A szinai ütközet óta az egész felvidék Ferdinand kezében volt, de ez csak arra szolgált, hogy a népet tőle elidegenítse, mert a katonaság nem kapván rendesen zsoldot, az elfoglalt vidéken rablásból, zsarolásból volt kénytelen élni, úgy hogy az év vége felé, midőn János ismét némi hadat küldött az országba, a felvidéken sokan csatlakoztak hozzá, és a Kassáról eléjük jött Révay Istvánt, Serédi Gáspárt és Laskano Tamást szeptember 25-én Sárospataknál megverték.

Ekkor tért vissza Laszko Jeromos is Konstantinápolyból, hol János nevében a szultánnal szövetséget kötött, és Gritti Alajost, a velencei herezeg természetes fiát hagyta János ügynökéül. Laszko jó szolgálatai jutalmául János királytól Szepesvárat, a szepesi grófság címével, Kézsmárkot, Richnót és Gölniczet nyerte.

János, kis seregének jó sikere által felbátorítva, maga is bejött az országba és a telet Lippán töltötte, hol, bízva a törökök segélyébe, sokan csatlakoztak hozzá, annyira, hogy a következő év elején Erdély a szászokon kívül egészen az ő pártjára állott.

Egyébiránt János lengyelei és hajdúi is csak úgy zsold nélkül maradtak, mint Ferdinand német katonái, és egyaránt nyomorgatták s fosztogatták a népet.

¹ Schmidt id. m. I. 104. l.

² Horváth Mih. id. m. IV. 57. l.

Szulejman 1529. tavaszán beváltotta Jánosnak tett ígér-
tetét, és május 10-én kétszázezret meghaladó sereggel indult
meg Konstantinápolyból segítségére, június végén Nándor-
fehérvárnál táborozott, és július 19-én Mohácsnál találkozott
János királylyal.

Ferdinand a török közeledtekor hiába sürgette minde-
nütt az ígért külső segítyt, még Károly császár is tétlen maradt.
A magyarok látván Ferdinand készületlenségét, Szulejman bizto-
sítására, hogy a kik ellent nem állanak s János királyhoz csatlá-
koznak, háboríttatni nem fognak, általában nyugton maradtak.¹

A török így akadály nélkül haladt a Duna mellett föl-
felé, Budát szeptember 3-án kezdte ostromolni, hatodnapra
feladta azt a német őrség, mely azután a szabad elvonulha-
tás ígérete daczára felkonczoltatott. Azután Bécs felé indult
a török s útközben megvette Visegrádot, melylyel a korona is
Szulejman kezébe jutott. Visegrád eleste után sehol sem talált
a török ellenállásra; Esztergam, Tata, Komárom, Győr a
német őrségtől üresen hagyatott.

Szeptember 27-én szállotta meg a török Bécsset, de azt
őrsége, Fülöp herezeg s a hős Salm Miklós vezérlete alatt, oly
vitézyül védelmezte, hogy Szulejman czélszerűnek látta a tél
közeledte s eleség hiánya miatt, október 15-én, az ostromot
megszüntetni, és haza vonulni. A magyar koronát Szulejman
Budára küldte Jánoshoz.

A törökök kivonulása után Katzianer és Salm ismét
visszavett néhány várat.²

A bányavárosok azonban szeptember és október havában,
midőn a német hadak mind Bécs felé visszavonattak, János
király hatalmába estek, és három évig nála is maradtak. Ily
módon János király a körmőczyi kamarának is urává lett, s
tetszése szerint rendelkezett vele; de 1526-iki ígérétehez
képest e kamarának jövedelmeit, a mennyiben Mária királyné
birtokában voltak, nem bántotta, sőt a királyné hivatalnokait,
mint például az alkamaragrófot Dobraviczky Jánost, ki ellen-
ségei közé tartozott, nem engedte eltávolítani, ámbár Gritti
Alajos a maga idejében minden módon igyekezett a körmőczyi
kamarát saját rendelkezése alá venni.

Vajjon veretett-e János király *Körmőczön* pénzt, arra
nincs bizonyítékunk, de hogy Budán veretett, azt azon körülmény
bizonyítja, hogy János király 1529. november 14-én
felhívta Körmőcz városát, hogy küldjön rögtön 20 pénzverőt
Budára; és minthogy Körmőcz e felhívásnak nem felelt meg
azonnal, november 24-én sürgette a felküldést. Más kamarai

¹ Horváth Mih. id. m. IV. 64. l. ² U. o. 66. l.

teendőkbe vagy bányászati ügyekbe János király addig, míg uralkodása a bányavárosokban tartott, nem keveredett, és megengedte, hogy Kőrmöcz város és más bányavárosok küldöttei Mária királyné udvarába szabadon utazzanak, és vele folytonos érintkezésben lehessenek.¹

Ez időtájban fordul elő a *Selmecz* városi levéltárban levő számadásokban 1528-ban, Ödernek egy zúzó és mosó műve 8 munkással, 1529-ben volt Siebenbürger Cherubinnak egy kohója 13 munkással és egy érczmalma 7 munkással. Legnagyobb szerű volt azonban Unger Gergely kohója, melyben 1530-ban 70 munkás dolgozott.² Kitétszik ebből, hogy ekkor Selmeczen még nagyon kevés zúzó és érczmalom volt, rendszeren egy a kohó mellett. Hogy hol volt ekkor, és milyen terjedelmű a bányamivelés, ezt biztosan meghatározni nem lehet, de úgy látszik, hogy Selmeczen: *Glanzenbergen*, a szélaknai *Wolfschachtban* és a hodrusi *Altradschacht* körül jó eredménnyel dolgoztak; de a mivelés nehézségei még is kezdtek már terhesekké lenni, miről a selmecziek alkalmasint panaszkodtak is Mária királyné előtt, mert a királyné 1530. márczius 1-én írja nekik Linzből, hogy Ferdinánd királylyal együtt elhatározták, hogy tavasszal egy szakértő bizottságot küldenek a bányavárosokba, és ha úgy fogják találni, hogy az eddig kapott pénzbeli segélyt jól használták a bányamivelés élénkítésére, ezentúl is kész nekik segítséget adni.³

Kőrmöczön a bányamivelés csak a királyné segélyével tartatott fenn.

A *besztercebányai rézvállalat* a Fuggerek gyakorlott és gondos kezelése alatt nem volt ugyan megmentve — az akkori zavaros viszonyok között — minden kellemetlenségtől, de mégis legalább fennakadás nélkül működhetett; a nagyszerű vállalatnak sok irányú kedvező befolyását az egész környék tapasztalta, mert nemcsak élénkebb pénzforgalomra adott alkalmat, hanem a szomszédoknak sok anyagi és szellemi segítséget és támaszt is nyújtott. Ehhez járult még a vállalkozó családnak európai tekintélye is, úgy hogy a vele szembeszálló ellenfelek csak ritkán érhettek czélt.

A Fuggerek azon idő alatt, míg János király elfoglalva tartotta a bányavidéket, neki fizették a rézbányákért kikötött haszonbért, és ezért pártfogásába vette őket János király, s egy rendeletében, melyet 1530. január 17-én Kozka Péter és Kozka Miklós hadiparanesnokaihoz intézett, meghagyja nekik,

¹ Krizsko Pál id. m. 56. l.

² Kachelmann J. Das Alter u. Sch. d. u. B. 139. l.

³ Selmecz városi levéltár, Fodinalia.

hogy a Fuggerok bányavállalatát ne háborgassák, az ő embereit és a vállalatához szükséges anyagokat minden vám vagy egyéb akadály nélkül szabadon engedjék közlekedni, és őket a szklabinai és likavai uradalmakhoz tartozó erdők használatában ne zavarják.¹

28. Kibékítési kísérleték.

1530. elején Várday esztergami érsek azon kezdett működni, hogy Ferdinandot s Jánost egymással kibékítse. De a pártokban még nagyobb volt az elkeseredés egymás ellen, mintsem hogy a békegondolatok valósággá érhetek volna szíveikben. A jánospártiak a ferdinandiakat németeknek, ezek amazokat törököknek nevezték — „mintha a magyar névre már senki sem lenne méltó!” — A harc, bár mind a két részről csekély erővel, — mert pénze egyiknek sem volt — de folyton vivatott, miből mondhatatlan zavar és nyomor áradt a házára. Oly ellenséges indulattal ölték, égették, pusztították egymást, hogy a török nem követhetett volna el nagyobb kegyetlenségeket.²

Ferdinand pártján Tótországban Pekry Lajos, a felvidéken Serédy Gáspár, Dunán-túl pedig Török Bálint háborgtak.

János 1530. közepén Budán országgyűlést tartott, s Gritti Alajost és Nádasdy Tamást nevezte kincstárnokokká.

Ez alatt a szendrői basa 20—30 ezernyi emberrel János rendelkezésére megérkezett; János őt Morvaországba utasította, de a török Morvaország helyett a Vág vidékét pusztította, s ott barát és ellenség jószágát egyaránt irgalmatlanul fölprédálta.

A törökök visszavonulása után Ferdinand 10 ezernyi spanyol-német haddal Rogendorf Vilmos tábornokot küldé Buda ostromlására, de Rogendorf kénytelen volt a rossz időjárástól és nyavalyáktól sokat szenvedett seregét december közepén visszavezetni.³

János király ezután Grittit, ki a törökök pártfogása mellett mindinkább döntő befolyást kezdett gyakorolni a királyra, Magyarország kormányzójának címével ruházta fel, és neki adományozta Máramaros megyét.

E közben ismét béketárgyalások kezdettek november közepén Posenben, de a béke helyett csak fegyverszünet kötött egy évre.⁴

¹ Wenzel Gusztáv id. m. 191. l.

² Horváth Mih. id. m. IV. 69. l. ³ U. o. 71. l. ⁴ U. o. 72. l.

A bányavárosokban Mária királyné mindig nagyobb mértékben igénybe vettett pénzbeli segélyekkel; a királyné eleinte a segélyeket főképen Körmöcznek majdnem egészen elhagyatott bányászata fölélénkítése végett engedélyezte, és ott, hol a pangásnak csak a kellő üzemi tőke hiánya volt az oka, tapasztalta is jó hatását, a termelés nagyobbodott, és evvel növekedett a királyné jövedelme is. De úgy látszik, hogy lassankint szokásba ment a bányamívelés minden terhe sebb vállalatára a királyné segélyét kikérni.

Egy ilyen kérelemre válaszolja Mária királyné 1531. márczius 14-én Linzből a selmeczieknek, hogy megkapta folyamodványukat, melyben panaszzolják, hogy a vízhúzás *Glanzenbergen* és az *altárna Hodruson* oly nagy költségeket okoz nekik, hogy azokat a királyné segítsége nélkül el nem viselhetik. A királyné szívesen segítene rajtuk, de a körülmények nem engedik, hogy magára nagyobb terhet vállaljon; mindazonáltal, hogy jóakarátát tanúsítsa, utasította Dubraviczky János és Behem Berchtold alkamaragrófokat, hogy a glanzenbergi vízhúzás költségeire 100 frtot, és ha múlhatatlanul szükséges, még további 100 frtot adjon segítségül. Halotta továbbá a királyné, hogy Siebenbürger Cherubin selmeci polgár megszökött és Krakkóba távozott; mivel ennek következtében bányarészei elláttatlanul maradnak, és ez által a királyné kamarája kárt szenved, rendeli a királyné, hogy Siebenbürger visszahivattassék, s ha visszajönni nem akarna, bányarészei a királyné számára lefoglaltassanak.¹

Ez évben adta át a Röscl család utolsó ivadéka Lőrincz minden vagyonát Ungernek. 1531. Rogate utáni pénteken Dubravitzky János körmöczy alkamaragróf, Hillebrandt Péter és Frankfurter Bertalan selmeci polgárok jelenlétében szerződést kötött Röscl Lőrincz Unger Gergelyvel, mely szerint Röscl átadja minden vagyonát, bányáit s egyéb birtokát vejének, Ungernek, Röscl Borbála férjének azon kikötéssel, hogy ha Rösclt a Ruml-féle házból, melyben akkor lakott, a Ruml örökösök kiszorítanák, Unger neki a bányához tartozó házban Selmecen adjon helyet haláláig. Unger tartozik a bányáknak minden adóságát is átvenni és kifizetni, és Rösclnek háztartására hetenkint 5 frtot adni. Röscl halálával megszűnik a járulék, de ha Röscl még Borbála leányán kívül más örökösöket is hagyna hátra, ezeknek adjon Unger 100 frtot, és ezeknek adassék a Lutz-féle ház Selmecen a hozzátartozóval, és az alsó major, mely régebben Muer Lőrinczé volt, valamint két szőlő Báthon: a többi mind az Ungeré legyen.²

¹ Selmecz-városi levéltár. Fodinalia. ² U. o.

Ferdinand e közben római királylyá megválasztatott, de e tisztséggel csak hajai szaporodtak, mert a német fejedelmek és rendek egy része a választást ellenzé.

Ez évben is történtek békekötési kísérletek a két ellenkirály között, de sikertelenül.

A buzgóbb hazafiak az ország szomorú helyzetétől indítva, 1532. január 1-ére országgyűlést híttak egybe Kenesére a Balaton mellett, azon tanácskozendók, hogy mikép tarthassák fenn az országot, önmagokat, s családjaikat?

Kenessén azonban számosan jelentek meg a ferdinandpártiak, de kevesen a jánospártiak; csak azt határozták tehát, hogy márczius 12-én Berenhidán egy újabb országgyűlést fognak tartani. De erre eltiltotta a megjelenést mind a két király, s Ferdinand Esztergomba, János pedig Pestre hirdetett országgyűlést. Azonban ezekre is nagyon csekély számban jelent meg a nemesség, s így határozat nélkül oszlottak szét.

A török ez alatt 1532. április 15-én új hadjáratra indult Konstantinápolyból. Szulejman július közepén Eszéken táborozott rettentő seregével, s innen Bécs felé indult; de egy gyöngye erőd és egy hős férfiú megállította őt diadalmenetében. A gyöngye Kőszeg, melybe Jurisich Miklós 28 huszárral, 10 nehéz lovassal, és 700 fegyveres paraszttal beszorult, az egész törökhad ostromát 25 napig kiállotta, míg végre a török augusztus 31-én onnan elvonult.

Ez idő alatt Ferdinand mintegy 90 ezernyi sereget gyűjtött Bécsbe, várván, hogy a törökök a várost megtámadják, de ezek Kőszeg mellett már sok emberöket veszítvén, és csak nyílt csatára lévén elkészülve, Bécsét nem támadták meg, hanem Stajerországon keresztül pusztítva visszaindultak; október 12-én Nándorfehérvárnál 30 ezernyi foglyot vittek át magokkal. Ferdinand szép serege pedig nem akart János ellen indulni, hanem a mint a törökök elvonultak, szétozlott.¹

29. Körmöcz szegényedik, de Selmecz emelkedik.

Ferdinandnak maradt némi kis hadserege, melylyel 1532. szeptember és október havában sikerült a bányavárosokat viszsanyerni. Ez évben a hét bányaváros rendkívül súlyos terheket volt kénytelen viselni. Május 12-én 2500 aranyat és augusztus 6-án 100 márkát ezüstben kellett hadi adó fejében János királynak fizetni, november 25-én pedig Kacziánérnek

¹ Horváth Mih. id. m. IV. 93. l.

kellett 3000 aranyat kölesön adni¹. E súlyos sarczok, és a többnyire igen csekély és rendetlen bányamívelés miatt anynyira elszegényedtek a körmőcziek, hogy a bányák legnagyobb részét elhagyni kényszerültek. Mária királyné a kamarai jövedelmekből pénzbeli előlegekkel segítette a szűkölködő bányamívelőket, és 1533. ápril 22-én értesítette a bányavárosokat, hogy ő és a király biztosokat szándékozik a bányavárosokba küldeni, kik oda a legközelebbi pünkösdre meg fognak érkezni; a városok tehát készüljenek erre előre, tanácskozzanak a bányák szükségeiről, és hogy mikép lehessen azokon segíteni; és ha megérkeznek a biztosok, adják elő véleményöket.²

Ferdinand király pedig május vagy június havában irt levelében oda utasította Behem Bernát főkamagróft, és Dubraviczky János s Behem Berchtold alkamagrófokat, hogy *Körmöczbánya* városától azon 15 darab aranyat, melylyel hetenkint a városi „*Goldkunsthändler*“ nevű bányák fentartásához két év óta járulni szoktak, ne követeljék, és ő is megígérte, hogy szakértő bányászokat fog küldeni a körmőcz bányák hiányainak kikutatása, s a bányászat új felvirágzására szolgáló intézkedések életbe léptetése végett.³

Azonban daczára ez ígéreteknek a bányavárosok még két évig voltak kénytelenek a biztosokra várni.

János királynak igen meggyült a baja ez időben Gritti Alajossal, ki mint kormányzó és főkapitány egyaránt érezteté zsarnoki gögjét tehetetlen királyával s annak hiveivel; a rendektől roppant adót követelt, s hogy maga iránt nagyobb féltelmet ébresztszen, az Arthándy testvéreket minden ítélet nélkül lefejezteté. Dóczy János, Battyány Orbán, Laszko Jeromos, Csáky Mihály, Kállay s többen pártolták Grittit, sőt azon véleményt igyekeztek terjeszteni, hogy jó lenne a hatalmas és erélyes embert királylyá választani.

Ez alatt folytak a kibékítési kísérletek, és 1533. elsejétől négy hónapig tartó fegyverszünet kötött.

Ferdinand a törökkel is alkudozott közvetlenül és 1533. elején arról értesült, hogy a szultán beleegyezik egy oly békébe, mely szerint az ország a két király közt megosztatnék.

De a béke is csak átkot hintett el az országban, üdv és áldás helyett, ámbár föltételei még végre sem hajtottak; mert az erkölcsi romlottságnak a fegyverek nyugvása csak nagyobb táplálékot adott. A vesztegetés, csábítás, mind a két

¹ Krizsko Pál id. m. 57. l.

² Selmecz városi levéltár. Fodinalia.

³ Krizsko Pál id. m. 58. l.

félen napi rendre kerülén, a hit, hűség becsületesség még inkább áruvá silányult.

A törökkel kötött békét 1533. október elején hirdette ki Ferdinand.¹

Selmeczen ez időben némi vállalkozási kedv mutatkozik a bányamívelők közt; a *schüttersbergi altárna*, mely a mi időnkben *Hofer altárna* név alatt ismeretes, és már 1497-ben kezdetett, 1533-ban valószínűleg elhagyatva hevert, mert szent Ferencz napja után jövő pénteken „*Klug Albrecht*“ altárna név alatt teljes altárnai jogokkal adományoztatott Fleischer György és Schmelnizer Lénárt polgároknak.²

Báró Pempflingen Sebestyén pedig, kinck Mária királyné 1528-ban a selmeczi válató műhely felét adományozta, de ki 1533-ban már a műhelynek csak negyedrésztét bírta, eladta ápril 5-én e negyedrésztét Behem Bernát főkamaragrófnak 300 arany forintért, úgy hogy ezután a válató műhely egészen Behem Bernát birtokába jutott.³

¹ Horváth Mih. id. m. IV. 106. l.

² Selmecz városi levéltár. Fodinalia.

³ Ich Sebastian von Pempflingen, Freiherr zu Zithsaw, vund Kochlbürg, der durchleuchtigsten, Grosmächtigsten Fürstin vnd Frawen, Frawen Maria, zu Hungern vnd Behaim etc. Khunigin Römischer Kaiserlicher Majestät etc. Stathalterin, vnd Gubernantin, der Nederlanden etc. meiner gnedigisten Frawen Ratt, Hauptmann, Span, zu Diösgier vund Brugg an der Leitta, Bekenn öffentlich, für mich, mein Erben, vnd allermäuniglich hiemit diesem Brief. Nachdem hochgedacht mein gnedigiste Fraw mir, vnd dem Edlen Ernuesten, herrn Bernhardten Behem von Fridschaimb, auch Irer Maiestat Ratt, Chamergrafen vund Hauptmann zu Altensol das halb thail des Schaidgaden auf der Schemnicz, nach absterben Hannsen Kruegs so neben. Hannsen Preussen, Jeder bemelts Schaidgadens, halben thail gehabt, Auf sein des herrn Chamergrafen Bette, vmd handlung. Also das Ich am Viertthail vnd der Herr Chamergraf die Drittail, wann Im der halb thail zuuor, an bemeltem Schaidgaden, von Irer Kuniglichen Maiestat gnediglichen geben worden, hietten, vnd Ich aber hernach gedachtem Herrn Chamergrafen sein vierdten thail, damit Jeder den halben thail, an ernemtem Schaidgaden hietten, kheufflich angenommen. Aber aus furfallenden vrsachen der khauf verhindert worden, hab Ich heut dato auf Beuelch hochermelter meiner gnedigisten Frawen auch Ihrer Maiestat verordeunt Räten handlung mit hienorgedachtem Herrn Chamergrafen vmb mein vierdten thail, an ernemtem Schaidgaden ain khauf gemacht, beschlossen, angenommen vnd getroffen, verkhauf auch für mich mein Erben, hiemit wissentlich In crafft diez briefs, bemeltem herrn Chamergrafen seinen Erben, vorgedachten mein vierdten thail des Schaidgaden, umb drehhundert gulden hungerisch in golt welcher vorbestimbter Summa der drehhundert gulden hungerisch in golt Ich heut dato, von Ime dem herrn Chamergrafen, völliglich, on allen abgann, entricht, bezahlt, vnd hiemit für mich mein Erben, vnd allermenniglich quittirt, ledig gezelt, vnd allerding vnansprechig gemacht haben will, Also vnd dergestalt, das genanter Herr Chamergraff, sein Erben, nunfuran mit gaunczem Schaidgaden on mein, meiner Erben, vnd menigelijks von meinntwegen

Az ellenkirályok e közben valóságos toborzást intéztek pártfeleik szaporítására. Ferdinand 1534. június 9-én Thurzó Elek helytartót, Szalaházy Tamás kancellárt, és Nogarola Lénártot egy oly bizottmány tagjaivá nevezte ki, mely a hozzá áttérőknek nemcsak védelmet, hanem egyéb „becsületes és lehetséges“ dolgokat is ígérhessen. E bizottmány térítette át Erdődy Simon zágrábi püspököt, Bebek Ferenczet, és Nádasdy Tamást.

Erdélyben Gritti, a mint Konstantinápolyból visszaérkezett, dölýfös magaviseletével sokakat megsértett, s miután Czibak Imre helyettes vajdát meggyilkoltatta, a felbőszült és ellene fellázadt nép által Medgyesbe szoríttatott, s ott elfogatvatván, Dóczy Jánossal együtt lefejeztetett.

E hírekre elfogatta János király Budán Laszko Jeromost, Gritti megbízottját, és lefoglalt irataiból bővebben meggyőződött az árulók terveiről, kik a király erélytelenségét és az országban uralgó zavart föl akarták használni arra, hogy korlátlanul uralkodjanak.

Mióta János a trónon ült, alig akadunk oly tettere, melyben bármi csekély erély nyilatkoznék. Félénk, erélytelen, s azon egyen kívül, hogy a törököket gyűlölő közvélemény ellenére a kereszténység ezen ellenségének pártfogásáért folyamodott, minden merészebb elhatározásra képtelen, minden gondját csak arra fordítá, hogy fondorlatok s kiesínyes eselszövények által tartsa fenn magát a királyi széken, melyen méltósággal megállani lelki ereje hiányzott, melyről leszállani hiúsága, nagyravágyása nem engedé. Önálló cselekvésre erőtelen, könnyelmű, mindig nyakára hagyott nőni valakit környezetéből. ki ész, vagy jellemerő által a maga felsőbbbségét irányában érvényesíteni tudta.¹

verhinderung handlen. vnd als mit seinem frey aigen guet thun. vnd lassen sollen. Gelob vnd versprich auch trewlich. hieurangezogen khauff. vestiglich zuhalten. vnd wann Im, dem herrn Chamergrafen oder sein Erben, von mir, mein Erben, oder andern von unsern wegen bemelts meins viertenthails halben Eintrag, Irrungen, oder ainicherlai verhinderung beschech, aller ansprach zuemtheben, auch die brief verschreibungen, bestättungen, von wem die mir ober offternempts Schaidgaden geben, zu seinen handten stellen, getreulich vnd on alls geferdzt, zu vrkhundt hab ich fur mich, meine Erben, zu gezeucknus obgeschribner dingg. mein Innsiegel hieran, an diesen brief gehangen. Vnd zu merer sicherhait mit vleiss erpeten den Wolgebornen herrn hern Vllrichen Freiherrn von Eyczingg auch hievor, vnd hochgedachter, meiner genedigisten Frauen Ratt etc. meinen freuntlichen lieben herr Schwager, das Er sein Innsigl neben meinem an diesen Brief, doch Im, sein Erben, on schaden, vnd allen nachthail gehangen hat, der geben ist den funfften tag des Monats Apprilis nach Christi gepurdzt, funfzehenhundert vnd Im drewunddreissigstem Jar. (Schmiedt id. m. J. 110. J.)

¹ Horváth Mih. id. m. IV. 123. 1.

János király a váradi püspökké és kincstartóvá emelt Útyesenich Frater Györgyben, ki fondorlatokra hajló lángészt nagy tevékenységgel, lángoló nagyravágyást, s hatalomszomjat meleg hazafisággal egyesített magában, végre minden körülmény közt hű emberére talált.¹

1534-ben még mindig élénk vala a *selmeczi* bányamivelés; a következő évben Selmeczen járt bizottság jelentéséből láthatjuk, hogy 1534-ben a körmöczi pénzverőnél következő aranyos-ezüst mennyiségek váltattak be:

Selmeczről	13,087	mk	31	pízet
A körmöczi ezimentezéstől	137	"	2	"
A Goldkunsthandlung-tól	141	"	4 $\frac{1}{2}$	"
A körmöczi magánosoktól	309	"	13 $\frac{1}{2}$	"
A Fuggerféle rézvállalattól	1,438	"	13 $\frac{1}{2}$	"
Összesen :	15,113	mk	16 $\frac{1}{2}$	pízet
Ebből Bécsbe küldetett	925	"	—	"
Pénzzé veretett összesen	14,188	"	16 $\frac{1}{2}$	"
És kiválasztatott arany	689	"	—	"

Kitetszik e kimutatásból, hogy az arany- és ezüst-termelésnek túlnyomó része Selmeczről származott.²

Meg kell még emlitenünk ez évből, hogy július 24-én Szalay István bírósága alatt Hans Plettl bányamesternek adományoztatott a *windischleiteni altárna*, mely régóta elhagyva és elfulva volt.³

Igen különös eset az is, hogy — in feria quarta proxima post Egidii — Liptó megye folyamodott Ferdinand királyhoz, hogy: tekintve a nagy drágaságot, és a bányavárosok szorult helyzetét, az ezüst beváltási árát fölemelje.⁴

30. Királyi biztosok a bányavárosokban.

1535-ik évben végre megérkezett a bányavárosokba a király s királyné által kiküldött bizottság, melynek megjelentése nagy jelentőségű, részint javaslatai miatt, részint pedig azért, mert a bizottmány jelentése megmaradt, és az első hiteles okmány, mely az akkori bányászat állapotáról részletes felvilágosítást nyújt. Járt ugyan 1528-ban is a bányavárosokban Ferdinandnak egy bizottmánya, de ennek jelentése elveszett, és tagjainak neveit sem ismerjük.

¹ Horváth Mih. id. m. IV. 124. l.

² Bányagazgatósági levéltár.

³ Selmecz városi levéltár. Fodinalia, ⁴ U. o.

Szükséges tehát, hogy az 1535-ki bizottmány jelentésének tartalmával részletesen megismerkedjünk, hogy az alsó-magyarországi bányászat akkori terjedelméről és minőségéről magunknak helyes képet alkothassunk.

Ferdinand király a maga és az özvegy királyné nevében 1535. május 4-én kelt rendeletével küldte ki a bányavárosokba bizottmányát, melynek tagjai voltak: Lanwitzi és Meseritschi Zdenko, — Obersteini Pál bécsi prépost, Behem Bernát körmöczi főkamagróf és zólyomi kapitány, Ferencz saagi prépost, Werner György magyar királyi kamarás, Behem Tamás bécsi pénzverő-mester, Hufstein Ambróz kuttabányai udvarmester, Urban Christian steinfeldi bányabíró, Hader Pál Schwatzról és Klarer Miklós Joachimsthalból.

A bizottmánynak terjedelmes utasítás adatott, és pedig külön az ezüst bányákra, és külön a beszterezebányai rézművekre nézve.

Az ezüstabányákra vonatkozó utasításban¹ meghagyatik a biztosoknak, hogy vizsgálják meg a bányavárosok panaszait, melyekben állítják, hogy részint a háborús idők miatt, részint pedig a vidéken lévő várak birtokosai miatt, kik minden élelmi szereket összevásárolnak, és a hol nekik tetszik, vámot szednek, senki sem szállíthatja terményeit olesón a városokba; a bányák pedig igen mélyek már, a vízemelés is sok költségbe kerül, tehát a bányamívelés kiadásai sokkal nagyobbak, mint régen voltak, a termelhető ezüst pedig nem több, s beváltási ára sem nagyobb mint régen volt; a művelésnek ezek szerint nyeresége nem lehet, a bányapolgárok tehát elszegényednek, eladósodnak és attól kell tartani, hogy a műveléssel egészen fölhagynak, miből úgy a királynak, mint az országnak nagy kára leend. Az 1528-ban kiküldve volt bizottmány ez ügyet már tárgyalta, és javaslatokat is tett, de ezeknek nem lett eddig jó eredményök; tehát tegye magát érintkezésbe a bizottmány a városok előljáróival és a bányapolgárokkal, szólítsa fel őket panaszaik előadására, vegyen magához közülök a bányákat ismerő és a bányászathoz értő egyéneket, járja be ezekkel együtt a bányákat, vizsgálják meg, hogy a bányák benn és künn kellőleg kezeltetnek-e? milyen a munkások száma s bére? hány vájatvég hajtatik? milyen a bányák mélysége, terjedelme, a tárnák hossza? hány munkahelyen nyeretik érez? milyen az érez minősége és fém tartalma? vannak-e és milyen gépek a vízemelésre alkalmazva? Arra is legyenek figyelemmel a biztosok, hogy az elhagyott bányákat

¹ Bányaigazgatósági levéltár. Lásd teljes szövegét az okmányok közt IX.

nem lehetne-e újból megnyitni vagy pedig újakat kezdeni? Továbbá vizsgálják meg az érczalmok kezelését és a kohókezelést, vajon ezélszerű-e? nem lehetne-e azt olcsóbban be rendezni? Mind e dolgokat egyenként írják le jelentésökben.

Azután mind e tárgyak felett tanácskozást tartsanak, és fontolják meg, miképen lehetne kevesebb költséggel jobban és jövedelmesebben művelni a bányákat, és vajjon szükséges-e, hogy egyik vagy másik bánya segítséget kapjon?

Mivel az is bejelentetett, hogy némelyek a termelt ezüstöt nem váltják be a kamaránál, hanem külföldre viszik, ez pedig a törvények által szigoruan meg van tiltva, terjeszszék ki vizsgálatukat a biztosok e tárgyra is, és adjanak javaslatot, mikép lehessen e visszaélésnek elejét venni?

A körmöczi *Goldkunsthändlung* már több év óta nagy költségeket okoz a királynénak, vizsgálják meg a biztosok, hogy miben fekszik a nagy költségeknek és veszteségeknek oka, és van-e reménység egy jövedelmesebb művelésre? s tegyenek javaslatot, hogy mikép lehetne e bányaművet felsegíteni?

Fontolják meg, nem lehetne-e az esztergami érseket, ki a bányák termeléséből szép jövedelmet húz, arra szorítani, hogy a veszteségben levő bányák költségeihez hozzá járuljon? vagy pedig e célra a Körmöczen lévő gabnaórló malmát átengedje?

Fontolják meg, nem lehetne-e Körmöcz városától is némi pénzsegélyt kapni, miután sok falujából és terjedelmes jószágaiból szép jövedelmet húz.

Vizsgálják meg a pénzverőben is a kezelést, és oda igyekezzenek, hogy olcsóbban és jobb pénzt lehessen készíteni.

Mivel pedig előfordúl, hogy a bányavárosokban olyan polgárok is vannak, és különféle mesterségeket űznek, kik a bányaművelésre semmit sem fordítanak, fontolják meg a biztosok, miképen lehetne ezeket arra szorítani, hogy a bányaművelésben úgy, mint a többi bányapolgárok részt vegyenek.

Az 1528-ki bizottmány egy javaslatot adott be, hogy az arany és ezüst-kémelés miképen gyakoroltassék; vizsgálják meg a biztosok és javaslatot. és azon igyekezzenek, hogy különösen az aranytartalom, mely a dörzsölő tüvel nagyon hiányosan határozható meg, pontosabban és úgy, mint az ezüst tartalom, meghatározathassék.

Tudakozzák meg a biztosok, hogy *Brezsnóbányán* és *Jaszenán* nem lehetne-e új bányákat nyitni?

Vizsgálják meg, hogy a pénzítés szabályszerűen történik-e, helyes-e a vert pénzek ezüst- és arany-tartalma és súlya?

A mi a városok panaszát a vidéki földbirtokosoktól szenvedett zsarolásokra nézve illeti, vizsgálják meg a biztosok a panaszok alapját, s ha valónak találnák, intsek meg a birtokosokat, hogy a királyi kegyelem vesztésének büntetése alá fognak esni, ha a bányavárosok szabadalmait megsértik. A drágaságra nézve pedig tudakozzák meg, hogy miben rejlik annak oka, vajjon csak a háborús viszonyok következménye, vagy pedig más oka van, melyen segíteni lehet és kell is?

Tudakolják meg a biztosok minden egyes bányapolgártól, hogy mennyi ezüstöt termel hetenkint, és milyen költséggel?

Átaljában igyekezzenek a biztosok a bányamívelésnek minden akadályát és hiányait megtudni, és tegyenek javaslatot, hogy miképen lehetne azokat a király és királyné megterhelhetése nélkül orvosolni.

Evvel az utasítással ellátva még május havában megérkeztek a biztosok a bányavárosokba, és azonnal hozzá láttak földadatuk teljesítéséhez; jelentésök, melyet a király elé terjesztettek, igen terjedelmes, és csak azon adatokat fogom itt közölni belőle, melyeknek ismerete elkerülhetetlenül szükséges, hogy az akkori állapotról magunknak kellő fogalmat alkothassunk.

31. Kőrmöczbánya 1535-ben.

a) Fémbeváltás és pénzítés.

1535-ben január 1-től július 1-ig beváltatott a kőrmöczi pénzverőnél:

Selmeczről aranyos ezüst	10,263 mk	43 $\frac{1}{2}$ p.
A ezimentezéstől	55 „	46 $\frac{1}{2}$ „
A Goldkunsthandlungtól	47 „	7 „
A kőrmöczi magánosoktól	87 „	13 „
A Fuggerek rézvállalatától	1,294 „	30 „
Összesen	11,748 mk	44 p.
Bécsbe küldetett ebből	670 mk	11 $\frac{1}{2}$ p.
Pénzzé veretett összesen	11,078 „	32 $\frac{1}{2}$ „

Ha e kimutatást, mely egy félévi termelést tüntet elő, összehasonlítjuk a fennebb közlött mult évi termeléssel, úgy látjuk, hogy a selmeczi és úrvölgyi termelés emelkedőben vala, de a kőrmöczi lejjebb szállott.

A biztosok úgy találták, hogy a selmeczi válató-műhelyben egy fél nap alatt 4—5 száz márka ezüstöt lehet az arany-

tól elválatni, az tehát a lehető legnagyobb termelésnek is eleget tehet.

Körmöczön mintegy 100 ember dolgozott a pénzverőben; a munkások béremelést kértek, de ennek megadása nem javasoltatik, mert a bér elegendő. Minden márka után kapnak két nehezéket, és ezenkívül 100 márka után 3 forintot.

A biztosok megmérték a vert pénzeket, és egy márka súlyban, melyben 8 lat ezüst van, találtak 413, 414, 416, 417, 420, 421, 423 darabot; az egyes darabok súlya tehát igen különböző. Ennek oka abban van, hogy a pénz nagyon kevés ezüstöt tartalmaz, tehát nehezen nyújtható, és ezért ajánlják, hogy a pénz 15 latos ezüstdől veretessék, és pedig 832 darab egy márka finom ezüstdől.

Hogy a pénzverési költségek mennyire mennek, azt a biztosok nem tudták kideríteni, *mert az alkamaragráfok már 15.29 óta nem tettek számadást*; erre tehát szigorúan szorítandók lennének.

b) *A körmöczi polgárság ügyei.*

A biztosok mindenekelőtt megjegyzi, hogy a bányavárosok közt egyedül *Körmöcz* van falakkal körülvéve, s más-tyákkal védve.

Azon felszólításra, hogy a polgárság adja elő panaszait, a városi bíró és a tanács következőképen nyilatkoztak:

Miután a biztos urak ki vannak küldve, hogy „e szegény, nyomorúlt, és régóta sanyargatott bányavárost aggodalmaiból, szükségéből, és sokféle bajaiból kisegítsék, és neki a bányák élénkítése, a kamarai és királyi jövedelmek gyarapítása végett nyugalmat, békét és javulást szerezzenek“¹ a következőket kívánják előadni:

1. *Körmöcz* városa siralmasan tönkre ment („ist also jämmerlich verdorben“) a „kunst“-oknak már régóta viselt terhes költségei által, melyekre a város *Thurzó György* kamaragróf-fal együtt már mintegy 100,000 magyar forintot költött; e nagy összeg elvesztése egy nagyobb várost is tönkre tett volna már, nemesak ilyen kis várost, melynek falai között csak 29 ház van. Emmélfogya a kamaragróf most a vízhúzó gépeket egyedül a kamara költségén tartja fenn. Remélik a szegény bányapolgárok, hogy Ő Felsége ezentúl is felfogja tartatni a vízemelő gépeket addig, míg a *Mélyaltárna* az aknákat el nem éri, és vizeiket le nem vezeti.

¹ „In diese arme elendte, vnd um die lange Zeit wolzerplagte Pergstatt, denselben aus der Ängst, nott und manicherley beschwar zu helfen, vnd Ihnen zu aufnemung der perckwerch, Cammer, vnd küniglicher Rent, Rue, fridt, vnd pesserung zu verschaffen.“

2. Az elszegényedés másik oka az, hogy a három mérföld hosszú vízvezető árkokat kölesön vett pénzzel építették, és erre még most is évenként 600 frtot kell fizetniök; pedig ez árok építési költségeinek inkább a királyi kincstárt kellene terhelni; azonban a város szívesen elviseli e terhet tovább is, ha a kincstár nekik egy pár ezer forinttal az áltárna hajtásához segítségükre leend.

3. A város privilegiumai szerint szabadságukban állana a malmokhoz, aknákhöz szükséges fát és szenet a kincstári erdőkből termelni, de ezt a kincstári erdőkben — szabadalmak daczára — nekik meg nem engedik. Továbbá nem engedik a püspök tiszttviselői, hogy Windischlitta nevű falu határában a malmokhoz szükséges követet törhessék; kéri tehát a bizottság, hogy e sérelmeiket orvosolja.

4. A bányászathoz szükséges anyagok fő rakó-helye, mely az előtt Körmöczön volt, és a városnak nem csekély hasznára vált, újabb időben onnan elvitetett; kéri ismét visszahozatalát.

5. A város körül fekvő falucsákért, melyekben csak szegény bányászok laknak, most is úgy, mint a régi jó időkben, évenként 400 frtot kell fizetniök Zólyomba; kéri, hogy ez adó felére leszállíttassék.

6. Sok költséget okoz a városnak a Turóczban fekvő Háj nevű falu miatti pörlekedés Réwayval, ki Lipcseyvel együtt e falut minden jog nélkül elfoglalta. Kéri, hogy a biztosok eszközöljék ki, hogy a falu nekik azonnal visszaadassék.

7. Igen terheli a városokat a sokféle adó és a háborúba járás, a drágaság és a pénz elértéktelenülése, melyeknek orvoslását remélik.

8. Mivel mindezekből kitetszik, hogy az elszegényedett polgárok magok erejéből a bányákat nem művelhetik, kéri, hogy erre nekik segítség adassék a kincstárból.

9. Kéri végre, hogy ne gondolják a biztosok, hogy rajtok már nem lehet segíteni, mert vannak még élő emberek, a kik bizonyíthatják, hogy jó érzék maradtak az elfúlt években, és hogy ha a *Mély áltárna* azokat szárazzá teszi, bizonyos, hogy dúsan meg fog téríttetni minden költség.

A bányapolgárok és bányaművelők pedig következőleg nyilatkoztak:

Körmöczön még sok olyan bánya van, mely nagy kincset rejt; ilyen a *St. Anna akna*, ilyen a *Naszfeld*, melyet Himmelreich Boldizsár kezdett, de víz miatt tovább nem művelhet; ilyen a *Griessen*, a *Neufangschauhacht*, és több más bánya. Mivel régiebb időkben a víz felett jövedelmes volt a

mívelés, semmi kétség se lehet a felől, hogy jövedelmes lesz az ismét, ha a víz levezettetik.

A bányapolgárok azonban nem képesek a körmöczi bányák fölélesztésére, mert nem képesek a két altárna költségeit elviselni; újabb időben pedig minden igen megdrágult; még csak 12 év előtt is 12 véka (viertl) zabot lehetett venni 1 frtéért, most ennyi pénzért csak 3 vékát kapnak; az előtt 8 pozsonyi mérő búzát vettek 1 frtéért, most csak kettőt; egy mázsa faggyút akkor 2 frton vettek, most pedig $4\frac{1}{2}$ frtot kell érte adni; egy mázsa ólomért fizettek akkor 1 frt 75 denárt, most pedig 3 frtot, egy mázsa vas volt 90 denár, most 1 frt 36 denár; akkor kaptak 12 font higanyt egy frton, most csak 2 fontot; ponyvát akkor 180 rőföt lehetett venni 1 frton, most csak 120 rőföt; egy ló ára volt akkor 5 frt, most 14 frt, a legjobb vājár heti bére volt akkor 50 denár, most 70 denár. Így van az mindennél. Egyébiránt pedig, mivel a bányák most már igen mélyek, azon munkára, melyre régebben egy ember elég volt, most hármát is kell alkalmazni.

Mivel pedig az öreg bányászok azt állítják, hogy a *felső altárna* már nemsokára dús közekbe jövend, és hasonlóképen az *alsó altárna* is, a mint a kórház alá érkezik, jó telért találand: kérik a bizottságot, hogy nekik az altárnák hajtására a kincstárból segítséget eszközöljön ki, valamint a többi bánya mívelésére is.

E tárgyalások után bejárták a biztosok a bányákat, és azok állapotáról magoknak kellő ismeretet szerezvén, ismét magok elé hívták a bányapolgárokat, és előadták nekik, hogy a királyné már 17,000 frttal járult 7 év alatt a *Goldkunsthandlung* mívelésének költségeihez, és többet nem fizethet; tehát gondoskodjanak a polgárok a mívelés folytatásáról. A polgárok erre kijelentették, hogy ők az ő szegénységökben teljességgel nem képesek a *Goldkunsthandlung* mívelését folytatni, mert még a régibb mívelésre is adósok. Azután pedig írásban következőleg nyilatkoztak:

Nagyon szívesen megtennének mindent, a mi tőlök kívántatik, de nagy szegénységökben csak keveset tehetnek; mindazáltal készek megerőltetni magokat, és ámbár a vizárkok fentartásán kívül 600 frtba fog évenként kerülni, még is megfogják tenni, hogy a „*hintere Stolln*“-t (a felső altárnát) — a teléig behajtsák, és ezt a munkát éjjel-nappal akarják folytatni, mert sok tennivaló van ott, míg a beomlott részeket járhatóvá teszik. Remélik azonban, hogy a biztos urak belátván, hogy ők ekkép már túlerőltették magokat, az *alsó tárna* mívelésére a kincstárból elegendő segílyt fognak kieszközölni.

Nem kételkednek, hogy az esztergami érsek is, ki a pizétet kapja, és a kinek a városban egy nagy malma van, hozzá fog járulni az *alsó tárna* műveléséhez.

Hogyha a *felső altárna* be lesz végezve, szívesen fogja a város az oda fordított költségeket azután az alsó tárnára adni, és a kincstárnak és érseknek ekképen segítségére lenni.

A királyi biztosok e felett tanácskozáván, úgy vélték, hogy az *alsó altárna* művelését a király és királyné költségén el lehetne fogadni.

A *Goldkunsthandlung* rossz állapotának okát abban találják, hogy a zúzó érczek, melyek már csak régi hagyatékok maradványai, igen szegények, termeltetésök igen sokba kerül, a szállítás is költséges, a zúzóérczek pörkölésére szükséges fa is sok munkaerőt és pénzt kíván, valamint az érczmalmok, őrlő kövek, őrlő és szérelő személyzet, higany sat. sok pénzbe kerülnek; a termelt arany pedig kevés, és értéke nem fedezi a költségeket.

Mivel látták, hogy a polgárok csakugyan igyekeznek, és a régi bányák fentartásánál és tovább művelésénél mindent megtesznek a mit tehetnek: azt tanácsolják, hogy a *Goldkunsthandlung* ne hagyassék fel, hanem mivel régebben is a besztercebányai rézmű jövedelmeiből adatott segítség Kőrmőczre, ha szükséges volt, javasolják, hogy most is a rézművek hasznóbérének egy részét Ő Felsége a király erre áldozza, és így a királyné költségeihez hozzájáruljon.

Mint hogy pedig az esztergami érseknek szép jövedelme van a pizétből és a malomból, mely jövedelem évenként 4000 frtra tehető, azt javasolják, hogy Ő Felsége bírja rá az érseket, hogy ennek az összegnek egy részét a kőrmőezi bányaművelésre engedje át. És mivel eddig az érsek pizetáriusának a kincstárból hetenként 1 frt fizetés adatott, szüntettessék meg e fizetés, és fordíttassék ez a pénz is a *Goldkunsthandlungra*.

Miután továbbá az alsó magyarországi kerületben mosott arany mind Kőrmőczön váltatik be $68\frac{1}{3}$ forinttal egy márkaért, ezen arany pedig $\frac{1}{3}$ rész ezüstöt tartalmaz, melynek értékét a czimentező hivatal meg nem téríti a beváltatóknak, ezen kívül pedig a beváltott mosott aranynak finom-arany tartalma csak a bizonytalan ~~tíz~~ próba szerint határoztatik meg: azt javasolják, hogy az arany-tartalom is, úgy mint az ezüst tűzi próbával határozhassék meg, és az ezüst értéke a *Goldkunsthandlung* költségeinek fedezésére fordíttassék.

Ezek után a biztosok a polgároknak és városnak következő választ adtak:

1. Javasolni fogják, hogy a *Goldkunsthandlung* Ő Felsegeik által tovább is fentartassék, de elvárják, hogy a város is

igyekezni fog a szükséges anyagokat, mint faggyút stb. lehető olesón adni hozzá.

2. Mivel a polgárok megígérték, hogy a *felső altárnát* saját költségükön fogják a teléreig hajtani, és azután e költségeket az *alsó tárna* hajtására akarják fordítani: javasolni fogják a biztosok, hogy Ő Felségeik addig az *alsó tárna* művelését folytassák.

3. Írtak az érseknek, hogy az erdők és kőbányák használatáért ne szedjen külön bért a polgároktól.

4. Az anyagok tárolására vonatkozó szabadalmaik megerősítése végett forduljanak külön kérvénynyel Ő Felségéhez.

5. A Zólyomra küldendő évenkénti 400 frtnyi adó elengedése végett is forduljanak külön kérvénynyel Ő Felségéhez.

6. A *Haj* község ügyében folyamatban levő tárgyalások remélhetőleg nemsokára be fognak fejeztetni, s akkor ez iránti sérelmeik megszűnnek.

7. A mi a hadsereg ellátására való adókat illeti, a biztosok szívesen hozzájárulnak azon kéréshez, hogy Ő Felsége Körmöczöt lehetőleg kiméltesse.

8. Az ellátmányokat illetőleg tudják a körmőcziek, hogy a királyné most is már annyit költ a *Goldkunsthundlungra*, hogy annál többet nem tehet; mindazáltal egyes esetekben, hol a visszafizetés biztosítva lesz, a kölcsönök adását is javasolni fogják a biztosok.

c) A körmőczyi bányák állapotáról

még a következőket jegyezték föl a biztosok :

Bejárták a *Goldkunsthundlungot*, melyet az 1529-iki bizottmány javaslatára a királyné a király beleegyezésével most saját költségein műveltet. Beszállottak az *ujaknába*, mely mintegy 100 öl mély, és melyben a telér 100 ölnyi hosszaságban von feltárva; a telért mindentűt szegénynek, de oly vastagnak találták, hogy sok helyen nem is ismeretes a hátára. De csak 70—80 mázsa zúzóércben van egy forintnyi érték. Láttak olyan fejtő helyeket, a melyeken a kőzetet csak tűz alkalmazásával — sütéssel — lehet megnyerni, de olyanokat is találtak, melyeken a kőzet lágyabb. Nyugatfelé hajtatik egy keresztvágat, 6 óra irányban, és egy másik keresztvágat 3—4 óra irányban, evvel egy fél öl vastag és aranytartalmu telért érték el. Az akna mélysége a *felső altárna* alatt el van fúlva; a sáfárok nyilatkozata szerint a mélységben vörös ezüst ércz is fordul elő. Az altárna szintjében van egy fedűvágat is, a *kunstschachtból* pedig ugyan e szintben egy másik vágat hajtatik erre felé, s a két vágat vájatvégei már csak 4 lehenre

vannak egymástól; ha ezek lyukasztanak, és a víz lecsapoltatik, akkor megint élénkebb lesz a bányamívelés; szükséges lesz azonban a lyukasztás után a vájatvéget a teléren tovább folytatni a „Nassfeld“ alá, hol a telér, a mint mondják, — 18 öl vastag.

Azután beszállottak az *Anna aknába*, mely 56 öl mély az altárnáig; az altárnán észak felé mentek 300 ölnyire a *Mitesser aknáig*, mely már le van fejtve az altárnáig; tovább menve a 73-ik ölben már nem akart égni a lámpa, és vissza kellett térniök.

Azután *Anna aknától* a tárna szája felé mentek 1733 ölnyire, és ottan kijöttek; útközben érintvén a *Schneidersperg*, *Groszbingen*, *Groszenschlag*, *Kleinsenschlag*, *Sauperg*, *Neuerschacht*, *Hangendschacht*, és *Finstersternschacht* bányákat, melyeknek a vizeit az altárna elvezeti. Az altárna vájatvégének tovább hajtását a Nassfeld alá ismételve melegen javasolják a biztosok.

Azután bementek az *alsó altárnába*, melynek utolsó légaknája 450 ölre van a kórháztól, és e távolságból még 370 öl kivágandó; a kórháznál egy Harudli nevű sáfár kútat ásatván, jó aranytartalmu telérre akadt, tehát biztosan lehet remélni, hogy ha ide ér az altárna, saját termeléséből fogja magát fentartani. A kórháztól a *Kunstschacht*-ig mintegy 800 öl a távolság, és a *mély altárna* 11 öllel mélyebb, mint a *Kunstschacht* feneke.

Megnézte a bizottság az érczmalomokat is, és következő állapotban találta:

	van benne örlő kő	ezekből		heti költ- ség frt
		jár	színe- tel	
Az 1-ső malomban	12	8	4	18
A 2-ik „	10	7	3	17
A 3-ik „	9	6	3	17
A 4-ik „	7	4	3	9
A legfelső malomban	7	7	—	10
Az alsó malomban	8	8	—	12
A legalsó „	12	8	4	12
Összesen	65	48	17	95

Minden malomnál találtak elég érczet és pörkölt fát, de némelyiknek nincs elég vize, és azért szünetel néhány kő. A zúzó érczeket örlés előtt megpörkölik, hogy porhanyósabbak

legyenek; de mivel nincs pénzök, és nem tudják a pörkölő fát a kellő időben beszerezni, évenként legalább 500 frttal többet adnak ki érte, mintha akkor szereznék be, midőn vágatása és befuvaroztatása olcsón eszközölhető.

32. Selmezbánya 1535-ben.

A város bírása és a bányapolgárok következő panaszokat adtak elő a bizottmányi tagok felszólítására:

Hodruson van most egy pár bánya, mely rövid idő óta jó érzeket termel, de senkisémm mondhatja meg, hogy meddig fog ez tartani, mert az itteni bányák ma jók s holnap rosszak lehetnek; van igen sok elhagyott jó bánya is, melyeket érdemes volna művelni; ilyenek: *Siegelsperg, Fuxenloch, Siebengruben, die Moor, Nattergrund, Rabenstein, Schüttersperg, Eschenhübel, Kehrling, Finsterkehr, Kupfergang, in der Höll, Roszgrund, Weiden, Sauerbrun* és *Gerod*; a mostani ezüstbevéltési ár mellett nem lehet ezeket művelni, mert egy márka ezüst tíz forintnál is többbe kerül, a bevéltési ár pedig csak 5½ forint, és ebből is levonatik 25 denár az aranyvéltásra, úgy hogy egy márka ezüstért csak 5 frt 25 denárt kap a bevéltató.

Az élelmi szerek a háború, a szomszédos birtokosok vámjai és elővásárlásai, és a pénznek elértéktelenülése miatt mindig drágábbak lesznek; a bányák pedig mélyebbek, a hol az előtt 3—4 ember elég volt a szállításra, most oda 10 is kell.

Ha a hodrusi bányák érczei kifogynak, nem fognak magokon segíthetni. Hallották pedig, hogy másutt, nevezetesen *Schwatz-on* sokkal jobban fizeti a kamara az ezüstöt. Kéri, hogy részesíttessenék őket is e kedvezményben, mert sok ezer forintot fordítottak a *glanzenbergi* két vízemelő gépre, melyek nem sikerültek; a *hodrusi gépakna* is sok pénzbe kerül, és a kamaragróf eddig hetenkint 15 frttal járult annak költségeihez; kéri, hogy e segítség nekik ezentúl is megadassék, de nem mint kölcsön, hanem ajándéku.

Végre, mivel a szentbenedeki klostromtól 106 frtot voltak kénytelenek kölcsön venni, kéri, hogy a kamara ez adósság visszafizetését magára vállalja.

A biztosok e kérelmekre következőképen válaszoltak:

Igyekezni fognak, hogy a vidéken levő nagybirtokosokat meggyőzzék, hogy törvénytelenül cselekesznek, midőn a bányavárosoknak szükséges anyagokra vámot vetnek, vagy az élelmi szereket előre megvásárolják és ez által megdrágítják; remélik is, hogy a drágaság meg fog szűnni a béke helyreálltával. A pénz értékének javítása végett javasolni fogják

O Felségének, hogy Körmöczön is olyan pénzt veressen, mint többi tartományaiban, és hogy az országgyűlésen erre vonatkozó törvényt hozasson.

A biztosok azonban több olyan dolgot is tapasztaltak a bányák kezelése körül, melyeket megemlítés nélkül nem hagyhatnak, mert a művelés eredményére károsan hatnak:

1. Mivel a bányamester a város tanácsosai közül választatik, és sok más dolga is van, nem foglalkozhatik eléggé a bányászattal; szükségesnek tartják tehát a biztosok, hogy a bányamester ne választassék a tanácsosok közül, és a bányatügyeken kívül egyéb foglalatossága ne legyen, segítségül pedig adassék mellé még két esküdt, kik mindnyájan kötelességöknek tartásák a bányaművelésre felügyelni, azt jó tanácsosai segíteni, és az egyes vállalatok közötti surlódásokat jó előre kiegyenlíteni, nehogy per és veszekedés keletkezzék.

2. Szükségesnek tartják a biztosok, hogy minden bányavállalatnál egy írnök (Bergschreiber) alkalmaztassék, a ki a termelést és költségeket feljegyezze, hogy azon írásból a számbavétel (Raitung) alkalmával a kisebb részesek is megtudhassák, hogy mennyi és mire adatott ki, és mennyi termeltetett?

3. A bányabíróságnál egy rendes jegyzőkönyv vezettessék, melybe a bányabíróságnál tárgyalt ügyek följegyeztessenek.

4. A városi hatóság jobban ügyeljen a hús árára, és méresse a húst súly szerint, mint más városokban szokás.

5. A szénitési helyekre több gondot fordítsanak, hogy a szén a kohókhoz közelebb égettessék.

6. Megintik a biztosok a *glanzenbergi* részeseket, hogy a szegényebb bányavállalkozóknak olcsóbban adják az ölméretet, és ne foglalják el időztetett kutatási jegyeikkel a tért, s időztetéssel a kisebb bányákat ne hevertessék, hanem adják azokat más vállalkozóknak hűbérbe, ha nem akarják magok művelni.

7. Mindazon elhagyott bányák, melyek most időztetve vannak, ha egy hónap alatt művelésbe nem vétetnek, más felkérőknek fognak adományoztatni; és ha segítségre méltók, a kamarából előlegekkel fognak segítettetni, valamint új kohók építése is segélypénzekkel fog a kamara által könnyítettetni.

8. Azon kérelmét a bányapolgároknak, hogy az ezüst beváltási ára fölemeltessék, a biztosok nem intézhetik el, hanem meg fogják tenni Ő Felségéhez javaslatukat.

A javaslatban azután megemlítik a biztosok a fennebbieken kívül, hogy Selmezen a *glanzenbergi* bánya, Hodruson pedig a *Handelstollen*, *Kleinfeistritz*, *Heuerlisschacht*, *Ginther-schacht*, *Altenneufang*, *St. Catharinaschacht*, *Kleingappel* és

Altradschacht, jó bányák, s hogy összesen 4000 ember dolgozik, a fiatalokat is beszámítva; az ezüst-termelés tehát főképen a hodrusi bányákból származott, mert *Glanzenberg* csak csekély ezüstitartalmu ólomérczeket termelt, melyek az ezüst megnyeréséhez a kohóban igen szükségesek valának. A beváltási ár fölemelését nem javasolták a biztosok, mert azt vélték, hogy a béke helyreálltával meg fog szünni a drágaság, és ha most az ezüst ára fölemeltetnék, akkor nehéz lenne azt olcsóbb viszonyok között is leszállítani. Ellenben javasolják: engedje meg Ő Felsége, hogy a bányamester ajánlatára a szegényebb bányavállalkozóknak a kamaragróf előlegeket adhasson.

Az egyes bányákról következőképen szól a biztosok jelentése:

Glanzenberg 20 év óta nem állott olyan jól, mint most; a telér hatalmas, és hetenkint nagy mennyiségű ólomércz termeltetik, melynek mázsája egy lat ezüstit tartalmaz. Az ólomérczet nagyon előnyösen lehet az olvasztáshoz használni. A teléren 40 ölnyre haladtak lefelé, és föltárták azt legmélyebb részében, mintegy 40 ölnyi hosszaságban; 80 vájár van a fejtesen, a telér észak és dél felé egyenlő vastag és érces.

A vizet 3 járgánynyal emelik, melyekhez 93 lovat kell tartaniok, és 65 embert. A gépészgazdának, a ki a lovakat és legényeit tartja, hetenkint 100 magyar forintot fizetnek. A költsége a bányának igen nagy, de az érczek bőven vannak, s azért van elég fölösleg is. Ő tőlök veszik a többi bányák részesei az olvasztáshoz szükséges ólomérczeket. — 1529-ben, midőn a bánya nem állott olyan jól, sok szegényebb részes kilépett a vállalatból és *Glanzenberg* néhány gazdagabb polgár kezébe került, kik most kihasználják az alkalmat, és 5 rümpel ólomérczet adnak egy forintért, pedig nekik 10 rümpel sem kerül 1 frtba.

E miatt, és hogy a szegényebb bányabirtokosoknak is alkalom adassék ólomércz termelésére, és ezüst érceik felolvasztása megkönnyíttessék, a biztosok úgy intézkedtek, hogy a *Glanzenberg*hez tartozó *Rechnitzer tárna*, melyet a glanzenbergiek beomlani hagytak, újból fölvétessék, és arra egy külön társulat alakíttassék, melyben a kinstárnak is legyen $\frac{1}{8}$ része. A glanzenbergiek eddig 20 frtot kaptak a vízemelés költségeinek pótlására a kinstárból; mivel azonban fölöslegök van, elegendő lesz nekik hetenként 10 frt segítség, a másik 10 frt pedig adassék a *Rechnitzer* társulatnak.

A *Glanzenberg* bánya egyébiránt jól kezeltetik, összesen 150 vájár van, kik 6 műszakért hetenként 70 denárt kapnak. Czélszerű lenne a fejtesen még több vájárt alkalmazni, mert ez által nem növekednék a vízemelés költsége.

Végre tanácsolják a biztosok a társulatnak, hogy tartsanak magoknak egy irtókot, (Bergschreiber) a ki hetenként felírjon mindent és írásba foglalja a számadásokat is, melyek szerint az embereket fizetik, hogy ne keljen csak rovások alapján tartani a fizetést.

1530. óta nyereségben van a bánya, és a királynénak is van benne $\frac{1}{64}$ része.

Hodrusbányán is jó bányák vannak, a telérek vastagok, ezüst és aranytartalmúak;¹ le vannak ugyan már nagyobb részt fejtve, a meddig a víz engedte, de a mélység még eleven, és ha a víz lecsapoltatik, nagy áldás várható.

Egy altárna kezdetett meg, mely az aknákat és evéseket szárazzá fogja tenni, ez altárnát „*Handelstollen*“-nak nevezik.

Megnézték ez altárnát, és benne egy nemes telért sok vörös ezüstérezetel láttak művelésben; az ércz egy arasznyi vastag és a talp alatt még eleven, tartalmaz egy mázsában 50—60 sőt 80 lat ezüstöt is. Most 20 vájár van a fejtésen.

Hogyha ez altárna a régi aknák és evések alá ér, és azokat vízteleníti, remélhető, hogy itt oly áldás lesz, milyen még nem volt.

A kamara hosszú időn át 10 frt segítséget adott e tárna hajtásához hetenkint, és egy pár év óta még másik 10 frtot előlegképen. A segítség már most nem szükséges, mert a tárna jövedelmez.

De az aknák birtokosai sem heverték, hanem két vízemelő vízkereket állítottak fel a fölszinen, melyekkel az aknákat víztelenítik; itt is igen jó érczek vannak most, s ha az altárna az aknák vizeit le fogja csapolni, a vízkerekkel az altárna alatt levő közezből lehet majd vizet húzni és a mélybe haladni.

Hodruson van még a *klein Feistritz*, melyet néhai Unger György nyitott, itt a telér egy öl vastag, és sok vörös ezüstérezet ad, melyek 50—80 lat ezüstöt tartalmaznak. Itt 70 vájár van a fejtésen.

Vannak még más bányák is, mint: *Heuerlisakna*, *Weitenschacht in der Aich*, *am Wolfen zum Vergeltsgott*, *Gintherschacht*, *Altenneufang*, *alter Radschacht*, *St. Katharinaschacht* és *Kleingappel*; mind e bányák művelésben vannak s a menyire lehet, hasznát veszik a vízemelő gépeknek, és vízteleníteni fognak a *Handel altárna* által.

Van ezeken kívül még mintegy 400 bánya, melyek nem

¹ . . . „die Gäng, so sy jetzt schacht und stollenweis in Brauch und arbeit haben, sein ganghaft, gweldig, und silberreich, und zimlich goldig.“

miveltetnek, de mind jó reménységgel mivelhetők lennének; azonban a nagyobb birtokosok csak a legjobb bányákban dolgoztatnak, a többieket pedig időztetik, ezért áll annyi bánya elhagyatva. Minthogy pedig ez által a kamara haszna esőken, azt javasolják a biztosok, hogy a bányamester mindazon bányákat, melyek nem miveltetnek, esetleges felkérőknek oda adományozza.

A fennebb említett bányákhoz közel van a *Klingsputten tárna* is, melyben „auf den rothen Örttern“ jó érczek törnek, de ezeket most léghiány miatt nem lehet fejteni. Egy légtárna azonban már csak 8 ölnyre van a lyukasztástól, és akkor itt is jövedelmes művelés leendő.

A bányák általában mindenütt elég jól és rendesen kezeltetnek.

A *szélaknai* bányák ez időben nem állottak művelésben, vagy jövedelmet nem adtak, mert a biztosok azokat meg sem említik. Az évenként 20 ezer márka ezüstöt tevő termelés tehát főképen a hodrusi bányákból származott, melyek a mi korunkban *Ó* és *új mindszentnek* nevezett bányák területén valának, az *Altradschacht* és *Neuradschacht* húzta a vizeket, a többiek pedig ezek körül dolgoztak, a mennyire a víz engedte. A *Handel altárna* a mostani *Ferenczaltárna* a Mindszenttelér legnyugatibb részén dús érczeket fejtett, és igyekezett a tovább keletre fekvő s vízzel küzdő bányák alá. Selmecezen pedig a város alatt átvonuló kórház-teléren termelte a *glanzenbergi* társulat az olvasztáshoz szükséges ólomérczeket.

33. Bélabánya. Bakabánya és Ujbánya 1535-ben.

A *bélabányai bányákról* következőket jegyezték fel a biztosok:

A bélabányai bányák aranyban igen gazdagok voltak, de már régóta el vannak fúlva. Most ott csak két tárna hajtatik, egy régi, mely az évések alá megújittatik, és egy *új altárna*, mely most már 470 öl hosszú, és a *Vogelsang* évsektől még 70 ölnyre van, ezen évéseket a fölszíntől 46 ölnyi mélységben fogja alámélyíteni.

Bakabányán is jártak a biztosok, és felszólították a város bíráját, és a polgárokat, hogy adják elő panaszait és kérelmeiket, mire ők következőképen nyilatkoztak:

1. Az élelmi szereket csak drágán kaphatják, mert Gábor úr Léván vámot szed, valamint Nyáry Ferencz és Nyáry János is.

2. Kérik, hogy mostani szegénységökben, különösen télen adjon nekik segítséget a kamara. A *Dornenzech* altárnához

eddig hetenként 2 frtot kaptak a kamarától, kéri e segítséget ezentúl is, hasonlóképen a *Krottenpfahl* áltárna hajtásához is; ez áltárnával erős vizet nyitottak, melyen 6 malom áll, ezekből egyet kénytelenek voltak 200 frtért elzálogosítani, a kölcsönért évente 16 frtot kell fizetniök, és azonkívül minden kerékért 1 frtot; kéri a biztosokat; eszközöljenek ki a királytól számukra annyi pénzsegélyt, hogy a malmot kiválthassák. A többi 5 malomban levő minden vizkerékért 1 frtot kell évenként Erdődy Péternek, Csábrág urának fizetniök.

3. Végre kéri a biztosokat, eszközölnék ki, hogy évente 4 nagyvásárt tarthassanak.

A biztosok bejárván a bányákat, úgy találták, hogy régente itt jelentékeny bányamívelés volt, de a felsőbb kövek le vannak fejtve, mélyebbre menni pedig a víz miatt nem lehet. A felsőbb szintekben található maradványokat és a hányókból kutatott zúzó érczeket 15 malomban őrlik, és a kimosott marákat Selmeczen váltják be a kamaránál. Többféle tárnákat is kezdtek hajtani, de nem lévén elég pénzök, abbahagyták.

Megnézték a biztosok az *Unser frauenstollen* nevű tárnát, ez mintegy 200 ölnyre van behajtva keresztbe a telérekre, van egy 40 öl magas légaknája is, vájatvége csak 6—7 ölnyre van egy vastag telértől, melyen sok horpadás látszik a felszínen. Ez a telér 100 ölnyi mélységre száríttatnék ki a tárna által, és mivel a megnyitandó víz is igen hasznos lesz a malmok hajtására, a biztosok javasolják a tárna folytatását.

Ugyan e telérre hajtják a hegy másik oldaláról a *Dürerzech* tárnát, de oly magasságban, hogy csak 15 ölnyi mélység fog a telérből szárazzá tétetni. Azután, ha az *Unserfrauen* tárna elérte célját, a *Dürerzech* tárnát is be lehetne végezni.

Egy negyed mérföldre az *Unserfrauen* tárnától van a *Krottenpfahl* tárna, mely 400 ölnyre van behajtva keresztirányban a telérekkel, de most szünetel. E tárnát még 70 ölnyre kellene hajtani a telérig, melyen 100 ölnyi mélységet szárítana ki.

Miután a bakabányaiak ama két forintot, melyet most a kamarától kapnak, a *Dürerzech* tárnára fordítják, ez pedig nem fog annyi hasznót hajtani, mint az *Unser frauen* tárna, elrendelték a biztosok, hogy ezentúl hetenként 4 frt segély adassék Bakabányának, azon kötelezettség mellett, hogy 4 vájárt dolgoztassanak az *Unserfrauen* tárnában, a pénzt pedig másra fordítani ne merjék.

A bakabányaiak elég jól értenek az érezőrléshez és mosáshoz, hanem mivel most csak nagyon szegény hányóérczeket dolgozhatnak fel, csak keveset termelhetnek és válthatnak be,

különösen mert vizek is gyakran kiszárad. Az *Unserfrauen tárnával* nyerendő víz e tekintetben is nagy segítségökre leendő.

Ujbányáról azt jelentik a biztosok, hogy ott valaha igen jó és terjedelmes bányák voltak, mint azt a nagy és számos horpadások tanusítják. Most csak két tárna hajtatik az evések alá s mivel a nép igen szegény, a biztosok minden tárna számára hetenkint 1 frt segélyt rendeltek.

Selmeczi vállalkozók dolgoznak a *Kies und Neufang* aknában 25 emberrel, és kovandokat termelnek, melyek az olvasztáshoz igen jók.

Megnézték a város alatt levő gépaknát is, mely most be van omolva, de a gépnek még sok része ott van, és felhasználható lenne a Garam mellett a *Reissenschuh* mély művelés megnyitásánál, mely művelésnél egy gépakna állott, de Dóczy az aknához vezető vízárkot elromboltatta, s így az akna is elfűlt. Most Freistädter Lőrincz dolgozik a felsőbb részekben hagyatékokon. Czélszerű volna Dóczyt reá venni, hogy az árkot helyreállítsa, vagy legalább, ha helyreállíttatik, el ne rontsa. Addig is azonban jó volna *kézi szivattyúkkal* megnyitni a mélységet,¹ s meggyőződni, hogy mi van benne.

A biztosok jelentéséből kitetszik, hogy Bélabányán, Bakabányán, és Ujbányán már akkor le volt művelve a telérek könnyebben hozzáférhető része, a mélység pedig mindenütt elfűlva állott; Bélabányán és Bakabányán a vízerő csekélysége, Ujbányán pedig a Dóczyak veszedelmes szomszédsága nem engedték meg a mélység föltárását: érdekes a jelentésben a *szivattyúk megemlézése*, melyek ebben az okmányban említetnek nálunk legelőször, és ez idő előtt nem voltak az alsó magyarországi bányáknál alkalmazva.

34. Beszterczebánya 1535-ben.

Beszterczebánya városa következő sérelmeket terjesztett a biztosok elé:

1. Régi szokás szerint a bányamívelők — polgárok és munkások — az isten tiszteletére úrnappor érczeket adományoztak, kiki annyit, mennyit lehetett; újabb időben azonban a bányamunkások e czélra adományozni nem akarnak; tehát kéretnek a biztosok, hogy e régi szokást ismét életbe léptetessék, és az „*unser lieben frauen Erz*“ nevű adomány kiszolgáltatását elrendeljék.

¹ . . . „mit einem Handwerch als mit pumpen oder mit dem Schnech geweltigen.“

2. Régente azon szabály létezett, hogy minden vājár az ő keresményéből forintonként 2 denárt adakozott az egyház szükségére; most ez adományt nem akarják adni az utolsó lázadás óta.

3. A város privilegiumaival ellenkezik, hogy a szomszédos nagybirtokosok a városba hozott czikkek után vámot szednek.

4. A város által fizetendő adók és állami segélyek a városnak minden rendű lakójára aránylagosan kivettetnek, és tőlök behajtatnak; de a Fugger urak, kik a bányákat a királytól bérben bírják, nem akarják az ő alattvalóiktól ezeket az adókat behajtani, s ez által a város szabadságait megsértik, a mi ellen a polgárok orvoslást kérnek.

5. A város privilegiumai szerint nem lenne szabad a kohóban és a bányáknál idegeneknek valamit árulni és idegen sört mérni; Fugger hivatalnokai pedig ennek daczára disznóhúst, sonkát és liptói sört árulnak a kohónál és bányáknál.

6. Régebben az volt szokás, hogy a városi mérleg használatáért minden megmért mázsa után egy denár fizetessék; és e bér az öreg Hampó és Thurzó János idejében fizettetett is. Thurzó János azután oly egyezsége lépett a várossal, hogy évenként 200 forintot fizet a mérleg használatáért, akár megnyit mérnek rajta. Ez az egyezés megtartatott 1531-ig, midőn Fugger a fizetést megtagadta, és azóta a városnak e jövedelme megszűnt.

7. Minden áruczikket, mely az alföldről hozatik, kötelesek most Véglesről bevinni Zólyomba, és csak onnan hozhatják nagy kerüléssel Beszterczebányára; kérik, hogy engedtesék meg nekik, hogy Véglesről a legrövidebb úton egyenesen Beszterczebányára jöhessenek.

8. A lipcei várnagy Miklós „Wassergraf genannt“ a beszterczebányai alattvalók marháit, ha véletlenül az ő határába tévednek, levágatja; kérik, hogy Thuerren úrral csinálják ki a biztosok, hogy a várnagy barátságosabban viselje magát.

9. Ez előtt a bort a vidékiek behozták a városba, itt eladták, és azután a thurócziak és liptóiak inuen vették és vitték tovább; miből a polgároknak szép nyeresége maradt; most a dobronyivaiak s más zólyomi alattvalók Királyfalván állítottak fel egy borrakó helyet, és az idegenek a városi polgárok mellőzésével onnan fedezik fogyasztásukat; kérik a polgárok, hogy a régi szokás ebben is visszaállíttassék.

Azután *Úrvölgyre* mentek a biztosok, a Fuggerféle rézvállalat állapotának fölvetelére. A Fuggerek ez időben panaszkodni kezdtek, hogy vállalatuk nagy kárt szenvedett és bérelengedést kívántak.

A II. Lajos királylyal 1526. április 15-én Esztergomban

kötött szerződést mind Ferdinand, mind János király elismerték és jóváhagyták, sőt a Ferdinand királylyal 1527. november 1-én és 1528. február 28-án folytatott tárgyalások alatt a bányák és kohók lefoglaltatása által okozott kár 206,741 arany forintban megállapítottatott, és ezért, valamint a királynak adott 40,000 frtnyi kölcsönért Fuggernek elzálogosítottak az erdélyi sókamara jövedelmei; de mielőtt Fugger e zálog birtokában pénzeit visszakaphatta volna, lefoglalta János király az erdélyi sóbányákat, és így Fuggernek e követeléseai törlesztetlenül maradtak, és számadó könyveikben még 1580-ban is: „magyarországi nagy követelés“ czíme alatt előjegyezve voltak. Egyébiránt a Fuggerek könyvei szerint az 1526-ban átvállalt 15 évi bérleti időszaknak 1526-tól 1539-ig terjedő részében — (1540-ből és 1541-ből nincsenek meg a számadások) 1.297,192 frt volt az „ungarischer Bergwerkshandel“ tiszta nyeresége. Ez idő alatt 267,000 mázsa réz adatott el, és 112,125 márka ezüst termeltetett, tehát átlagosan évenként 20,538 mázsa réz, és 8,625 márka ezüst. A réz főképen a keleti tengerre ment Krakón át; a Fuggerek Krakó városának a réz-lerakóhelyért évenként 400 frtot fizettek.¹

Tekintve a Fuggerek panaszait, a király a biztosoknak a rézművekre nézve külön utasítást adott,² melyben meghagyott nekik, hogy mivel a Fuggerek arról panaszkodnak, hogy a háborús idők alatt, a drágaság miatt és mert a bányák mélyebbek és szegényebbek lettek, a haszonbért saját káruk nélkül nem fizethetik, és némely igen szükséges újabb berendezést sem hajthatnak végre, ha a királytól segítséget nem kapnak; vizsgálják meg a biztosok a műveket, vegyenek magokhoz, ha szükséges, még más szakértőket is, járják meg a bányákat, puhatolják ki a költségeket, mennyi a réz és ezüst-termelés? tudják meg a munkásoktól, hogy miképen állott a bánya 1528-ban, midőn Fugger gondnoka a királyi biztosokat nem eresztette be a bányákba, sat. és tegyenek mind erről jelentést. Továbbá mérjék fel a tárnákat és aknákat, hogy hány öl van már kivágva? és hagyjanak a végpontokon végjeleket (Pidmark). Nézzék meg a *Schubstain* nevű ezüst bányát is, és jelentsék fel, hogy miképen áll? Végre vizsgálják meg, hogy az urbura fizettetik-e rendesen, mennyit tett régebben s mennyit tesz most?

A biztosok által meghivattak a főbejáráshoz mint szakértők: Pletl János selmeczi bányamester, Hankho György Kőrmöczről, Hungerfeindt Péter és Ungermann János Besztercebányáról, Schaffer Márton és Pleusl György Libetbá-

¹ Fridr. Dobel id. m.

² Lásd eredeti szövegét az okmányok közt. X.

nyáról, Zerischner Dániel Bélabányáról és Prügl Mihály bányamester.

Mertz György a Fuggerek főgondnoka következő jelentést terjesztett a biztosok elé:

1. A bányában a telérek silányulnak, a mélység felé keskenyebbek, és szegényebbek lesznek, és a fekete érc kovandókba megy át. A hol az előtt 6—8 *parn*¹ érczet vágtak a vájárok 1 frtért, most csak 4—5 *parnt* vághatnak; és e mellett alig tudják megkeresni rendes béröket. A szállítás most már háromszor annyi embert és költséget kíván, mint 1526-ban, mert a bányák sokkal terjedelmesebbek és mélyebbek lettek. Mivel pedig az érczek most sokkal tisztátalábbak, sokkal több mészadalék kell az olvasztáshoz, tehát több szén is. Szívesen átengedik e végre egy pár hétre a kohót, hogy tegyenek a biztosok próbaolvasztást, és Behem Bernát kamaragróf, ki a lefoglalás ideje alatt vezette az üzemet, összehasonlíthatja a mostani költségeket a régiekkel.

2. Az erdők is megfogytak 1526. óta, és a szelőlő helyek mind távolabbra jutottak; most egy fuvar szén (fuder) behozatalára 6 ló szükséges naponként, tehát a költség még egyszer oly nagy, mint régen volt. 50—60 embert csak azért kell tartani, hogy utakat készítsenek az erdőkben, és a szelőlő helyeket berendezzék. Pekry Lajos az ő erdeiből, melyek egy kissé közelebb vannak, kikergette őket.

3. Felszólítja a biztosokat, hogy mindezeket lássák saját szemeikkel, nézzék meg a bányákat, és vegyék magokhoz azokat is, kik 1526-ban az átadásnál voltak, hogy a különbséget constatálhassák; reméli, hogy meg fognak arról győződni, hogy a Fuggerek gondnoksága a bányákat okszerűen műveli.

4. A bányák hanyatlása mellett még minden más költség is rendkívül emelkedett; így ezelőtt 10—14 véka (viertl) zabot lehetett venni 1 frtért, most csak 4—6-ot, pedig 500 lovat kell a műnek tartani. Az előtt egy ló ára volt 7—9 frt, most 12—16 frt. Évenként 80—100 lovat kell venni az elhasználtak pótlására. Egy mázsa faggyú volt az előtt $2\frac{1}{4}$ — $2\frac{1}{2}$ frt, most messziről kell azt hozatni és 4 frtba kerül; egy ökrőbőr volt azelőtt 33—45 denár, most 75—120 denár; egy mázsa vas volt 95 denár, most 116—120 denár; a Teschenbe járó fuvarosoknak fizettek azelőtt 4 mázsáért 1 frtot, most 3 mázsáért kell 1 frtot fizetni.

5. Hogy a háborús idők alatt mennyi kára volt a válalatnak, azt mindenki tudja; hányszor kellett az egész munkás személyzettel kivonulni a művek és a város megvédelmére,

¹ 1 *parn* = 2·3 mázsa à 120 font = 276 font.

és a császári hadaknak is előfogatokkal és élelmezéssel megnyit kellett segíteni! Sokszor egész héten át nem dolgoztak a munkások, de azért fizetni kellett őket. Ezeken kívül még kénytelenek voltak a Fuggerek a likavai és árvai várak felszerelésére 4000 frtnál többet fizetni.

6. Az is ismeretes, hogy mennyi kárt és háborgatást szenvednek a szomszédos váruraktól, kik az utakat elzárják, vámokat szednek és az erdőket elfoglalják. A likavai erdőkért az előtt 60 frtot fizettek évenként haszonbért, mert közel fekszenek, most már Pekry Lajos 800—1000 frtot kér évenként, és mivel azt nem akarják megadni, nem engedi meg, hogy ama 200 bogsa fa, mely már ott le van vágva, és a rézvállalatnak 1000 frtnál többbe került, szentíttessék.

7. Midőn Thurzó és a Fuggerek a rézműveket átvették, a járhatatlan erdőkön keresztül hosszú utakat kellett csináltatniok, mint a stubnai, Streczini, jablunkai, rebuczai, dunajeczi és obidowai erdőkben, és akkor kiegyezkedtek azon birtokosokkal, kiknek határán ez utak átvonultak, bizonyos vám fizetése iránt.

Igy Jung Venczelnek az újvári vám fejében fizettek eleinte 50 frtot aranyban, most már évenként 100 frtot kell fizetni, és Podmaniczky János, Jung sógora, evvel sínes megelégedve. A mult évben 44 mázsa rezet foglaltak le ezek az urak erőszakkal, és e miatt a Fuggerek Olmützben a szállítás elmulasztásaért még birságot is kötelesek voltak fizetni. A streezini vámért fizettek a Fuggerek Szvietlofszky Burián uraknak az előtt évenként 50 frtot, most Kosztkának 100 frtot kénytelenek évenként adni. A stubnai és szent-mártoni úton van Réway Ferencznek két vámja, Rózsahegyen pedig Pekry Lajosnak van egy vámja, ezek a háború óta minden mázsától két denárt szednek, régebben pedig a trencsényi grófnénak csak 50 frtot fizettek évenként. Azonkívül pedig, hogy így vámot fizetnek, kénytelenek a Fuggerek az utakat és hidakat fentartani is, mert a birtokosok e tekintetben semmit sem tesznek.

8. A háborús idők alatt igen veszélyeztetve volt a réz és ólom-szállítás, és a vállalat e miatt sok kárt szenvedett, az utak sokszor félévig is el voltak zárva, hogy se be-se kimenni nem lehetett, nagy kerülőket kellett tenni, és sokszor 500 és 1000 mázsa rezet is lefoglalt az ellenség vagy valamely vár birtokosa, és azt azután drága pénzen kiváltani kellett; így még lefoglalva van most is Streczinán, Lykaván és Árván Kosztka Péter által 293 mázsa réz; mikor a császári hadak Árva várát kirabolták, elveszett 55 mázsa; midőn Kézsmárk bevétellett, elveszett 66 mázsa; Murányban lefoglalt Basó Mátyás 10 mázsát, Podmaniczky pedig 44 mázsát vett el a mult évben.

Mind e károsodások mellett fenn kellett tartani a műveket nagy költséggel, a bányák pedig mindinkább kimerülnek, s mivel ily körülmények közt a Fuggereknek jövedelmök nem lehet, kéri, hogy Ő Felsége nekik a bért elengedje és az új berendezésekre segítséget adjon.

A biztosok ezután mindenekelőtt szükségesnek tartották bejárni a bányákat.

Beszállottak Ürvölgyön a *Tagstolln*-ba; innen lementek az *Oberstollwand*-ra, onnan a *Mittergesteng*-re, s innen a *Mélyjáratra*, visszafelé menve megtekintették a *Mélyjárat* és *Mittergesteng* közötti műveléseket, a *Schneidergesteng*-et és a szünetelő *altárnát*. Igen részletesen leírják minden egyes munkahelynek minőségét, az alkalmazott munkások számát, és szakmányát, hogy hány parn-t kell egy forintért termelniök; a szállításra és vízemelésre egyetlen egy akna szolgált a *Tag-schacht* (mostani Nándorakna).

Azon pontokat, hol akkor éreztek fejtettek, most nem lehet e jelentésből felismerni, mert a munkahelyek mindig a munkás csapat vezetőjének nevére vannak elnevezve; csak a művelésben volt szinteknek volt meg már akkor is mostani nevök. Nevezetes a biztosok jelentése még arról is; hogy ebben egyes vágatok *iránya a kompasz órája szerint van megjelölve*, míg a selmeczi tisztek irataiban ilyen megjelölés csak 20 évvel későbbben található először.

Az alkalmazott vájárok számát mutatja a következő táblázat:

	feltárásnál	fejtésen	összesen
A Tagstollnban.....	2	11	13
Az Oberstollwandon.....	—	31	31
A Mittergestengen.....	13	80	93
A mélyjáraton.....	6	4	10
A Mittergesteng és mélyjárat közt.....	7	18	25
A Schneidergestengen.....	2	31	33
Az altárnán.....	—	—	—
Összesen....	30	175	205

A hegy északi oldalán *Sandbergen* bejárták a *sandbergi Tagstolln*-t, a *Neustolln*-t, az *altárnát*, a *Töpperstolln*-t, *Pfeiffertárnát*, ezek mind közlekedtek egymással; megnézték azután a *Schubstein* és *Kolbatroth* tárnákat, melyek egymással lyu-

kasztva vannak, és a *Goldgrundban* egy régi tárnát egy ösz-
szetört híd mellett. A szállításra ezen az oldalon az *Újtárna*
szolgált; megemlítik, hogy a *Sandbergi* és *Újtárna* közt már
minden le van fejtve, részletesen fel van itt is sorolva a mun-
kások száma, és szakmánya; szállító vagy vízemelő akna ezen
az oldalon nem említettik; a következő táblázat mutatja az itt
alkalmazott vájárok számát:

	feltá- rás- nál	fejtésen	összesen
A sandbergi tárnában	—	2	2
Az Újtárnában	1	26	27
Az Altárnában	3	67	70
A Töppertárnában	2	—	2
A Pfeiffer tárnában	5	50	55
Sandbergen összesen	11	145	156
Schubstain és Kolbatroth	6	—	6
A goldgrundi tárnában	1	—	1
Összesen	18	145	163
Összesen:			
Az úrvölgyi oldalon	30	175	205
A sandbergi oldalon	11	145	156
Schubstain és Kolbatroth	6	—	6
A Goldgrundban	1	—	1
Összesen	48	320	368

Láthatjuk e kimutatásokból, hogy a fejtés fő színhelye
az úrvölgyi oldalon a *Mittergesteng*, a sandbergi oldalon pedig
az *altárna* vala.

A biztosok hiába kérdezősködtek a termelés magassága
után, arra biztos választ nem kaptak; *hozzávetőleg* azonban
a szakmánybérek nagyságából számítva azon eredményt lehet
nyerni, hogy a termelés lehetett:

Úrvölgyön . . .	27,846	parn =	64,046	mázsa érez,
Sandbergen . . .	21,861	" =	50,280	" "

Összesen 49,707 parn = 114,326 mázsa érez,

és föltéve, hogy egy mázsa érez 15 font rezet tartalmazott,
akkor az évi termelés 17,149 mázsa rézre tehető. Feltűnik a

bányák leírásában, hogy az óhegyi régi *haliári* bányákról semmi említés sem tétetik, valószínű tehát, hogy ezek akkor elhagyva szüneteltek.

A biztosok azután kérdezték Mertz György gondnokot, hogy 1528-ban, midőn a királyi biztosokat nem bocsátották be a bányákba, hogy állottak azok? Erre Mertz azt válaszolta, hogy akkor Plosz János volt a Fuggerek gondnoka, és ez azt mondta a biztosoknak, hogy neki nincs fölhatalmázása őket bebocsátani, de ha mégis be akarnak menni, azt nem fogja akadályozni; azonban igen jól tették a biztosok, hogy nem jöttek ki a bányákhoz, mert akkor a körülfekvő várak mind a Szapolyay híveinek kezeiben voltak, és ha ezek a biztosokat észrevették volna, könnyen bajuk történhetik vala.

A 28-ik és 29-ik évben, mint azt a város is bizonyíthatja, minden pangott a háború miatt, nem lehetett semmit se be se ki szállítani, és majdhogy meg nem szűnt az egész üzlet; Gritti pedig az egész rézkészletet el akarta vitetni.

Hogy mennyi réz és ezüst termeltetik évenként, azt ő nem mondhatja meg, de a biztos urak, kik mindent megnéztek, megítélhetik.

Az urburára nézve a Fuggereknek szerződésök volt Lajos királylyal, és e szerződést Ő Felsége Ferdinand is elfogadta.

A biztosok azután még kihallgatták az altiszteket is, és kérdezték tőlök, hogy 1528-ban hogy állott a bánya? akkor is csak annyi ércz termeltetett-e mint most? mennyi volt akkor az érczkészlet? milyen az ő bérök? jó pénzzel fizetnek-e? a szakmány előre adatik-e, vagy csak utólagosan határoztatik meg? nincsenek-e a bányában jó helyek, melyeket művelni érdemes volna? nem lehetne-e még több munkást alkalmazni? nincsenek-e érczes vágatok berakva? nem tudnak-e oly helyeket, hol új művelést lehetne kezdeni? Az urbura az érczekből félretétegetik-e, mint régen? A most munkában lévő vágatok 1528 óta mindig munkában voltak-e? több termeltetik-e most mint az előtt? mennyi a költség egy fizetési időszakra? tudnak-e valamit, mi a bányának kárt okoz? adják-e most is az „unser frauen“ érczet és a „büchsengeld“-et?

Ezekre a kérdezettek azt felelték:

Hogy mennyi a termelés és mennyi volt az előtt, és mennyi a készlet, ezt ők nem tudják, csak azt mondhatják, hogy 7 év előtt több érczet osztottak, mint most.

A bérre és fizetésre nézve mondták, hogy jó pénzzel fizetnek, és a bér ellen nincs panaszkodásuk.

Hogy nincsenek-e jó helyek elrakva, azt nem tudják, de igen azt, hogy az altárnán szorgalmasan felkutattak mindent.

Nem tudják, hogy több hely volna elrakva, mint a mennyit a bánya bejárásánál a biztosok is láttak.

A Fuggerek megengedik, hogy új bányahelyeket kereszenek, de a szegény bányászoknak nincsen erre tehetségök. Az urbura számára minden 8-ik parn külön töltetik, és nekik nem fiztetetik.

A most munkában levő vájatok koronként szüneteltek.

A termelés és költség mennyiségét nem tudják.

A bányára káros intézkedésekről nem tudnak; de azt bizonyítják, hogy egy bányász meg nem élhet, hogyha 11 (4 órai) műszakért 100 denárt nem kap.

Az „unser frauen“ érczre nézve állítják, hogy minden érczvájár hetenkint egy teknőcske érczet külön tesz, ezt az osztásra ügyelők (Thailer) kiszemelik, és az év végével ez ércz az „unser frauen“ ércz név alatt nekik megfizettetik; e pénz évenként mintegy 400 forintra megy, a múlt 1534-iki évben tett 364 frt 32 denárt; ezt a pénzt szétosztják a hegyeken lakó szegény papok közt, és a beteg s rokkant bánya-munkások (Keuchler) közt.

A „büchse ngeld“-et az újabb időben nem fizetik, mert a munkásnép nagyon elszegényedett, minden drága, és mert attól félnek, hogy, ha a társpengztárba nagyobb összeg gyűl, az tőlök elvéttetik, a mint elvette tőlök Verbóczy nádor 1526-ban, 1070 frtra menő társpengztári készletüket.

Mertz azután még egy írást nyújtott át a biztosoknak, melyben kéri:

1. Hogy a bejárásról szerkesztett jelentésnek másolatát neki kiadják.

2. Tiltakozik az ellen, hogy a biztosok el akarnak menni a nélkül, hogy a kohóban saját felügyeletök alatt próbaolvasztásokat tettek volna; mert a kis próbák után nem ítélik meg az érczeket; ő tehát kénytelen a Fuggerek nevében kijelenteni, hogy a biztosok eljárásával nincs megelégedve!

Erre a biztosok azt válaszolták: Hogyha Fuggernek szüksége van a biztosok jelentésére, kérje el azt Ő Felségétől. Hogy a kis próbák meg nem bízhatók, arról ne aggódjék Fugger, és ne kutassa, hogy a kis próbák miért vétettek; nem történt az ő kárára. Mertz a termelésről és költségekről oly homályos felvilágosítást adott, hogy előre látható, hogy e kérdés a próbaolvasztás által sem lenne felderíthető; egyébiránt a biztosoknak nincs utasításuk az olvasztás megtételére, és nem bánják, meg van-e elégedve Fugger és tisztje az ő eljárásukkal vagy nem. Végre felszólítják még Mertzet, hogy jelölje meg azokat az új berendezéseket, melyeknek helyreállításához Fugger pénzsegélyt kívánt. Megjegyzik továbbá

Mertznek első beadványára, hogy az nem egyezik Plosznak nyilatkozatával, a mint az 1529-iki bizottsági jelentésben olvasható. Grittitől nem is kellett akkor félni, mert ő nem volt akkor az országban, és csak a törökök visszavonulásával jött be.

Mertz azt mondta, hogy jó pénzzel fizeti a munkásokat; a biztosok e pénzeket megmérték, és azt találták, hogy egy márkára 16 denárral több megy, mint kellene. Kérdik, hogy azt a rezet és ezüstöt, melyet Fugger néhány évig Libetbányán termelt, beadta-e a kincstárnak? továbbá: miért nem olvasztják fel a Breznóbányán termelt érczeket, melyek nem tartoznak a bérlethez, s melyeknek fémtartalma a kamarához beadandó lenne? E kérdésekre Mertz következőleg válaszolt:

Az új berendezéseket illetőleg: szándékuk van Urvölgyön a „*Dankuswald*“ alá egy mélyebb tárnát hajtani, hogy az által a mély művelést könnyítsék; hasonlóan szükséges lenne a *Pfeiffer tárna* alá is menni, mert e felett a telér már nagyobb részt le van fejtve, itt tehát egy *függélyes aknát* kellene lemélyesztetni, melyben szállítani és vizet emelni lehetne. A régi tárnát az összetört híd mellett még vagy 1000 ölre kellene hajtani, hogy azon közekeket elérje, melyekben érczek találhatók. Azokat a feltárási meddő vágatokat sem folytathatják tovább külön segély nélkül, melyeket a biztosok a bányában láttak.

Ha Plosz 1529-ben nem ugyan azon szavakat mondta is, melyeket most Mertz felemlített, de minden esetre oly értelműt mondott, mint Mertz, mert nem volt utasítása Fuggertől. Az is való, hogy Szapolyay pártja akkor elfoglalva tartotta a vidéket, és e miatt nagyon ovatosnak kellett lenni.

Mikor Fugger a művelést átvette, a mélység egészen fel volt hagyva, semmi feltárás sem volt az egész bányában, ezeket mind Fuggernek kellett rendbe hozni.

Midőn Szapolyai a vidéket elfoglalta, kénytelen volt Fugger neki egy egész évi bérletet egyszerre lefizetni, pedig arra az időre már 8 havi bérrésztletet fizetett le Ferdinand királynak is. Valójában Fuggernek e vállalat már sok kárt okozott, és ő elmondhatja, hogy nagy áldozattal tartotta azt fenn Ő Felsége és az ország javára.

A *libetbányai* bányákat illetőleg: a Fuggerek ezeket az ottani polgárok nagy kérésére vállalták el, és Mária királynétól s Ferdinand királytól szabadalmuk van, melylyel minden kamarai nyereség s urbura-fizetés alól felvannak mentve. E szabadság érvényessége a múlt évben járt le, s azóta nem dolgoztak ott semmit, mert a munka nagy veszteséggel jár.

A breznóbányai bányákat illetőleg jelenti: hogy a *jara-*

bai aranybányát művelték a Fuggerek, és két vízemelő gépök is volt ott, de Dóczy a két gépet felégette; az egyiket Fugger ismét felépítette ugyan, de azóta mindig háborús idők vannak, a Dóczyak és a murányiak gyakran rabolnak azon a vidéken, s e miatt nem lehet folytatni a művelést. A „*krigen*“ nevű ezüstbányát 1528-ban megnyitották és termeltek is m. e. 100 parn érczet, de az még ott hever a bányánál, mert oly csekély mennyiségért nem érdemes egy olvasztót felállítani; a bányát pedig erősebben művelni nem merik a rablók miatt; egyébiránt az érczek csak 1—2 latosak.

Hogy a Fuggerek nem akarják a kamarát megrövidíteni, kitetszik abból is, hogy ha valaki akadna, ki e bányákat erősebben művelni akarná, ők készek minden perczben azokat a bányákat a készletek nélkül átadni, a mint ezt már néhány év előtt Dubravitzky alkamaragróf jelenlétében is kinyilatkoztatták. Néhány bányát át is adtak a breznóbányaiaknak, kik azokat azóta megint felhagyták. Az ott készletben levő érczeket, melyek sok pénzökbe kerültek, kénytelenek magok számára fentartani.

A bejárási jelentésnek másolatját csak azért kérte Mertz, mert tudja, hogy Behem Bernát főkamaragróf nem jóakarója a vállalatnak. Egyébiránt ő úgys beküldheti a jelentést, a mint azt az ő inokuk szerkesztette.

A termelési költségeket és a termelés mennyiségét azért nem mondta meg határozottan, mert a termelés oly csekély, és a költség oly nagy, hogy az ő adatait bizonyára gyanusnak tartották volna a biztosok; s ezért is javasolta, hogy a biztosok magok tegyenek próba olvasztást.

A mi végre a pénzt illeti, ők csak Körmöczön vert pénzzel fizetnek, s ha az könnyebb, mint lennie kellene, arról nem tehetnek.

A biztosok mindezeket részletesen és hosszadalmasan előadván, jelentésök végén ismét kérik Ő Felségét, hogy a bányavidék körül levő földbirtokosok zsarolásait megszüntetni, és a bányavárosokat s ezekkel együtt a Fuggereket is megvédeni méltóztassék, különösen Pekry Lajos, Réway, Kosztka és Podmanitzky ellen. Ez utóbbi megerősítette Budetin várát, és ebből a Sléziába vivő uton uralkodik, s a Fuggereket kénye kedve szerint zsarolja.

Mint hogy nem tudják, hogy a Fuggerek nyereséggel vagy veszteséggel dolgoznak-e, nem tehetnek javaslatot az iránt, hogy a haszonbér leszállíttassék-e vagy nem? erre a czélra nem is tartják elegendőnek, hogy próbaolvasztások tétessenek; mert az ilyen olvasztások idegen munkásokkal könnyen rossz eredményre vezethetnek. Legczélszerűbbnek vél-

nék, ha Ő Felsége a rézművekhez egy kincstári bányamestert nevezne ki, a ki mindig helyben lenne, a bányákat s kohókat gyakran bejárná, üzemöket folytonos figyelemmel kísérhetné, és rövid idő alatt teljesen felismerhetné a viszonyokat. Ennek jelentései szerint lehetne azután a további intézkedéseket megtenni.

A Fuggerek által javasolt új tárnát és aknát hasznosnak tartják, valamint javasolják, hogy a kohók minél előbb a Garam mellé áthelyeztessenek.

35. Libetbánya, Breznóbánya, és Ortut 1535-ben.

A *Libetbányáról* szóló külön jelentésekben megemlítik a biztosok, hogy ott találtak egy új altárnát művelésben, hossza már 64 öl, 2 óra irányban kelet felé a telérek és évések alá hajtatik.

A *Sturztollen* mellett 6—7 lehen távolságban egy aknát mélyesztettek 32 önyire, s belőle észak felé 45 öl hosszú, keletfelé pedig 8 óra irányban egy 25 öl hosszú vágatot hajtottak. A telér kovandos.

Tovább van egy régi bánya, a „*warne Zeeh*“ elhagyva, melynek sok horpadása látszik.

Még tovább van egy tárna, a melyből a kifolyó víz 9 szekrényen, melyek egymás alatt fekszenek, bocsátatik át, és e vízből ülepedik le a „*Berggrün*“ név alatt ismeretes zöld festék. A tárna 900 öl hosszú, de annyira sáros, hogy bejágni nem lehetett; két ács tartja fenn annyira, hogy a víz kifolyhasson.

Mivel az új altárnát igen hasznos vállalatnak tartják, elrendelték a biztosok, hogy annak hajtására hetenként 1 frt segítség adassék a kincstárból.

Breznóbánya vidékéről megemlítik a biztosok, hogy a *Wagengrundban* van sok aranymosás, de van egy 10 öl vastag telér kibúvása is, melyből marát lehet kihúzni; tovább van egy másik telér, mely egy rőf vastag, és 3—4 latos marát ad.

A *Thalhayban* is vannak régi bányák, melyek alá egy tárna hajtatik.

Jassenán az *Eilengrundban* van egy jó bánya, mely gazdag ezüstérczet termel; a bányánál van két lakház és egy kovácsműhely; a telér egy arasznyi vastag. A *közép tárnába* az út alatt bementek, a tárna 130 öl hosszú, a termelt érczek 26—30 lat ezüstöt tartalmaznak. Az ércz két újjnyi vastag és a talp alá 10 ölre fel van tárva; egy altárnát is hajtának ezen feltárás felé.

A „*Schit*“-ben és „*auf der Hölle*“ van egy érezőrlő, és a telér aranyos.

A „*Mukovitz*“-ban van egy rézbánya, a telér vastag, de szétszakadozott, most csak egy vājār dolgozik ott.

E völgyek mindegyikében sok helyen mosnak a patak-ból aranyat, melyet Kőrmöczön váltanak be.

Felemlitik még a biztosok jelentésökber, hogy Kőrmöcz és Besztercebánya között régente (*vor Zeiten*) egy *terjedelmes higanybányászat* volt, a mint azt a régi aknák horpadásai tanúsítják. E bányák elfúltak, de a víz felett még most is dolgozik a maradványokon néhány vállalkozó, ezinobert termelnek, és hetenkint m. e. 40 fontot adnak el Kőrmöczre az aranyvátatába. A régi évések alá egy tárna is hajtatik, mely a régi tárnát 7—8 öllel alámélyíti, —még 6 lehen távolságra van czéljától. Itt 7 munkás dolgozik.

36. A kohók 1535-ben.

A *rézrállalat kohóműveiről* jelentik a biztosok, hogy megnézték a *mostenitzi* csurgató kohót, mely mindennel kellően el van látva, mellette van egy *lengyel készelő kohó* (*polnisch Spleiszhiitte*) ez is jól el van látva; azután a letarolt erdőkön keresztül a „*Liptschersayffi*“ kohóhoz, és végre a „*Hermannstheiba*“ kohóhoz jöttek, és mind e kohókat a Besztercebánya mellett levő *rézhamorral* együtt megnézték, s jó rendben és a kellő készlettel ellátva találták.

De a mi az olvasztáshoz szükséges szén fedezetét illeti, úgy találták, hogy a közelben fekvő erdők már le vannak tarolva, és a szenet most már nagy költséggel messziről kell hozni. Erre nézve azt vélik, hogy nem sokára elérkezik az idő, hogy a kohókat a Garam partjára építsék, mely folyó mellett Besztercebányán túl felfelé a kinestárnak sok erdeje van, ha azután az új kohónál gereblyék állíttatnak fel, a fát idáig sokkal kevesebb költséggel lehet leusztatni, mint eddig. Ezért javasolják, hogy a Garam mellett fekvő uradalmakat, mint a lipescit és a breznóbányai erdőségeket a kinestár ne adja ki kezeiből, hanem a bányászat számára fentartsa; mert ha ezek az erdők idegen kezébe jönnek, akkor nem fog segíteni a kohóknak a Garam mellé állítása, minthogy az idegen birtokosok a fa árát annyira fel fogják emelni, hogy a mellett a bányák folytonosan csak nyomorogva maradhatnak fenn. úgy mint most is Pekry Lajos teszi a likavai erdőkkel, midőn azért az erdőért, melyért régebben 60 frt bérrel megelégedett, most már 1000 frtot követel; e miatt kénytelen volt Fugger a revuezai kohót, mely Pekry birtokán fekszik, felhagyni.

A *selmeczi kohókról* jelentik a biztosok, hogy azok nem dolgoznak oly jól a mint lehetne; az érczek csak felületesen választva, és sok meddővel keverve olvasztatnak, sok vasércz adagoltatik, sok ezüst veszendőbe megy, sok ólomércz és szén fogyasztatik, az érczek csak ritkán próbáltatnak, nem tudják biztosan, hogy mit tartalmaz a kohóba jött ércz, sem azt, hogy mit tartalmaz az elegy.

Legszükségesebbnek véli a bizottság, hogy a felolvasztandó érczek mindenk előtt tisztán kiválasztassanak a meddőtől, így azután egy olvasztóval háromszor annyi ezüstöt fognak termelni mint eddig. Ajánlották ezt az eljárást a bányapolgároknak, de azt kapták tőlük feleletül, hogy ők már azt megkísérlették, hozattak idegen munkásokat, kik a választáshoz és olvasztáshoz jobban értettek, hanem a régi munkások ezeket megverték és elkergették, és semmi javításról vagy változtatásról nem akarnak hallani.

Ennél fogva javasolják a biztosok, hogy Ő Felsége Selmecze egy bányagondnokot (Obersteiger) nevezzen ki, a ki az ilyen javítások életbe léptetését elősegítse és általában a kamara hasznának nagyobbításáról gondoskodjék.

A biztosok azután elrendelték, hogy a ki a bányamivelők közül az ezüstöt nem a kamaránál váltja be, szigoruan megbüntettessék; e rendelet végrehajtásának ellenőrzéséül pedig két kohótisztet (Hüttenüberraiter) neveztek ki, a kiknek kötelességök lesz: minden egyes ezüst-üzelésnél jelen lenni, a pillanolt ezüstöt megmérni, a kamara jegyét reá ütni, és az ezüst súlyát a kohó nevével együtt feljegyezni; e jegyzetek minden szombaton a kamaragrófnak átadatnak, hogy ő azokból meggyőződhessek, vajjon mind beadatott-e a termelt ezüst a kamarába?

Azon tudakozásra, hogy a bányapolgárok mennyi ezüstöt termelnek, nem kaptak határozott választ; azonban az alatt, míg a biztosok Selmeczen voltak, hetenkint 300—400—500 és egyszer 670 márka 15 latos ezüst adatott be, melynek márkája 5 frt 50 denárral fizettetik.

37. Közös sérelmek.

Mintán a biztosok az egyes városok sérelmeit kihallgatták és a bányákat bejárták, végre még a 7 bányaváros együttesen is adott át nekik egy folyamodványt, melyben közös bajaikat következőképen sorolják elő:

1. Szabadalmaiknál fogva nem tartoznának semmiféle adót sem fizetni, mégis az elmúlt években többféle adót, tak-

sákat és más költségeket hajtottak be tőlök, miért is kéri, hogy örökös szabadalmaik élvezetében megvédelmeztesse.

2. Szabadalmaik daczára megkárosíttatnak a bányavárosiak, a vidéki urak által szedett vámokkal.

3. A lefolyt háborús idők alatt sokszor kényszerítve voltak a munkát abba hagyni, és az emberekkel, lovakkal, szekerekkel sat. táborba szállani; ez által nem csak, hogy elhanyagolták a munkát, hanem még költséget és adósságot is csináltak. Kéri, hogy ilyen terhes és káros kötelességektől mentessenek fel.

4. Az utolsó időben bárki, a kinek katonái voltak, jogtalanul parancsolt a bányavárosoknak; kéri, hogy ők megtagyassanak régi hatóságaik alatt és más ne rendelkezék velők.

5. Nagy kára van a városoknak abból, hogy a körmőczi pénzt nem akarja senki teljes értékben elfogadni, mert a bécsi pénz jobb. Kéri tehát, hogy Körmőczen is teljes értékű pénz veretessék.

6. Káros a bányamívelésre, hogy nincsen itt egy királyi bányatiszt (Steiger) alkalmazva, a ki nekik jó tanácsesal szolgálhasson, és a bányászat érdekeit megvédje, kéri egy ilyennek kineveztetését.

7. A bányászok szabadalmi semmibe sem vétetnek, daczára annak, hogy a királyok által megerősíttettek; kéri, hogy szabadalmaik fentartassanak.

8. Nagy szorongatásokat állnak ki a bányavárosok az ő szomszédjaiktól; Kosztka és Révay Ferencz a körmőczeiket, Lévy Gábor és Nyáry János, valamint purglasi Dóczy a selmeczieket, bakabányaiakat és újbányaiakat, Basó Mátyás a besztercebányaiakat, és libetbányaiakat, saskői Lipcsey János a béalabányaiakat háborgatják; a biztosok tanúi valának, hogy legújabb időben Dóczy 4 újbányai munkást elfogatott, és purglasi várába kemény fogságba elhurczolt. Kéri, hogy a biztosok ezek iránt Ő Felségének hathatós védelmét kieszközljék.

9. Mivel most minden bajaikban Zólyomba kell menniök, kéri, hogy a zólyomi kapitánynak olyan utasítás adassék, hogy ne kelljen a városiaknak mindig oda fáradniok, hanem hogy dolgaikat, úgy mint régebben, Körmőczen intézhessék el.

10. A wonovitziai nemesak megrabolják a városiakat, hanem elzárják az utakat, úgy hogy miattok senki sem utazhatik bizton, és hiába volt eddig ellenök minden panasz; kérnek e tekintetben szigorú igazságszolgáltatást.

11. Mivel a létező drágaság egyik legfőbb oka a banya-

mívelés hanyatlásának, kéri, hogy az ezüst beváltási ára — legalább egy időre — fölemeltessék.

12. Végre kéri, hogy vétessék tekintetbe, mennyit szenvedtek a háború alatt, mennyit kellett ellenségnek s jó barátanak fizetniök; Murányban, Trencsényben, s másutt a polgárok bezártak, s a fogságból magoknak kellett kiváltaniok polgártársaiakat, mi által rendkívül eladósodtak; katonaságot kellett tartaniok, élelmi szereket szállítaniok, tüzzel, vassal pusztítottak, életök s vagyonuk egy óráig sem volt biztos; a törökök közé kellett menniök Gritti vajda parancsára; el voltak hagyva mindenkitől, és legnagyobb szükségökben sem kaphattak segítséget; mind-e nyomorúságban csodálatosan megtartották a városokat, és bányákat a királyné számára, és még a király kapitányainak is adtak segítséget; mindezekért meg is ígérte nekik a királyné, hogy meg fognak jutalmaztatni, hogy utódaik is kövessék a jó példát, és hívek maradjanak uralkodójokhoz minden bajban. Kéri tehát a biztosokat, hogy mindezeket vegyék tekintetbe, és ne hagyják őket segítség nélkül.

A biztosok e folyamodványra adott válaszukban meg is ígérték, hogy a 7 bányaváros ügyeit Ő Felsége előtt pártolni fogják, és remélik, hogy Ő Felsége, tekintve tett szolgálataikat, kegyelmesen fog határozni.

A király elé terjesztett jelentésekben meg is tartották ígéretüket a biztosok, és pontonként tárgyalván a városok sérelmeit, a vidéki földbirtokosok ellenségeskedéseire különösen figyelmeztették a királyt, és bővebben előadták, hogy például a purglasi Dóczyak nem elégsznek meg avval, hogy atyjok elrontatta az újbányaiak által készített egy mérföld hosszú vízárkot, és a vízemelő gépet felégettette, hanem ők is minden módon sanyargatják a szegény bányászokat, bebörtönzik őket, s mindenképen háborgatják; az ő atyjok égette fel Breznóbányát is, mely alkalommal 30 ember megöletett és a tűzbe vettetett.

A saskői birtokos Lipcsey is elzárja az utakat úgy, mint Lévay Gábor, ki jogtalanul vámot szed, és a bakabányaiak határának egy részét elfoglalta.

Nyáry Ferencz Teszérén, mely vár régebben az abból intézett rablások miatt leromboltatott, most ismét felépítette és megerősítette várát, és annyira elzárta az utat, hogy egy mérföldnél nagyobb kerülőt kell miatta tenni.

Réway Ferencz és testvére Kuehornban garázdálkodik, Ő Felsége már elrendelte, hogy ez a vár leromboltassék, de Réway azt még jobban megerősíté, és csak az alatta levő klastromot romboltatta le úgy, hogy most már csak a templom van meg belőle. Réway különösen a körmöczieket háborgatja.

Balassa Dévényben egy új harminczadot állított fel, melynél a bányavárosokba szállított élelmi szereket megszarcolja.

Hasonlóképen tesz Basó Mátyás Murányban, a ki miatt már egynehány bánya művelését abba kellett hagyni.

E várak birtokosai folyvást háborgatják a bányavárosokat erdek kezelésében is, megakadályozzák a favágást és szénítést, elkergetik a munkásokat, ellenben saját juhászait (Wallachen) küldik a városi erdőkbe, ezek ott a fiatal fáknak nagy kárt tesznek legeltetés és a haraszt felégetése által. Továbbá megparancsolják ezek az urak jobbágyaiknak, hogy az élelmi szereket né vigyék a városokba, hanem nekik adják át, kiktől azután háromszoros áron kell azokat megvenniök.

Podmaniczky hamis és értéktelen pénzt veret, a mely olyan, mint a körmöczi, e miatt nem fogadja el a nép azután a körmöczi pénzt sem teljes értékben. Hogyha el nem tiltatik a hamis pénz veretése, és el nem rendeltetik, hogy a körmöczi jó pénz mindenütt teljes értékben elfogadtassék, nem fog megszűnni a drágaság sem a bányavárosok vidékén.¹

A selmecz-városi levéltárban van egy évszám nélküli kimutatás, hogy mennyi ellátmányra lenne szükségök a selmeczi és körmöczi bányáknak. E kimutatást alkalmasint az 1535-iki bizottmány elé terjesztették a városok követei, mert az adatok a fennebbiekben elősoroltakkal megegyeznek.

A kimutatás szerint:

A körmöczi vízemelésre ad a kincstár évenként segélyül	3,200 frtot.
--	--------------

Selmeczen a Glanzenbergre hetenkint 20 frtot, Hodruson az aknára bérenként 10 frtot, a Handel-nek vízemelésre hetenkint 5 frtot, tesz összesen évenként	1,820 „
---	---------

A magánrészesek ráfizetnek a bányaművelésre évenként	4,498 „
--	---------

A Glanzenbergre fordítanak a magánrészesek hetenkint 64 frtot, a hodrusi vízemelésre 42 frtot, a Handel vízemelésére 79 frtot, az altárnára Hodruson 18 frtot, tesz összesen évenként	10,556 „
---	----------

Ezen kívül 2 vízemelőt állítottak fel Glanzenbergen több mint 8000 frt költséggel, és a gépek nem sikerültek. — A királyné adhatna évenként	8,000 „
---	---------

Kell tehát összesen évenként	28,074 frt.
--	-------------

¹ Selmeczi bányai gazg. levéltár.

38. Következtetések.

Ha az itt előre bocsátott jelentéseket áttekintjük, meglehetősen biztos képét nyerjük az akkori bányamívelés viszonyainak; *Selmeczen* és *Hodruson* egész élénkségében látjuk az üzemet, a bányák jövedelmeznek, nagyszámu munkásnép talál mellette elégséges keresetet; de a mívelésben bekövetkezendő nehézségek előre vetik már árnyékukat, és a jó eredménnyel működő bányarészesek érzik, hogy hiányzik körükben a kellő szakismeret arra, hogy a bekövetkezendő nehézségekkel megküzdhessenek, s ezért egy királyi bányatiszt állandó alkalmaztatását kérik; egyéb kívánságaik is mind szoros összefüggésben állanak a bányamívelés érdekeivel. *Bélabánya*, *Bakabánya*, és *Ujbánya*, már elhagyatva állanak, és az országban általánosan uralgó nyomorúság közt nem képesek bányászatukat felélénkíteni.

Körmöcz is kifáradt már a bányászat élénkítésére fordított törekvéseiben, és azon igyekszik, hogy az egész bányamívelést a királynak és királynénak átadhassa, nem gondolván meg, hogy ez által egyszersmind el fogja veszíteni bányavárosi jelentőségét is, úgy, mint elveszítette azt *Besztercebánya*, melynek polgárai a bányamíveléssel egészen felhagytak, és bányáikat már régóta a Thurzók és Fuggerek kezeibe adták. Igen világosan kitűnik a város viszonyaiban beállott változás azon sérelmekben, melyeket a biztosok elé terjesztettek. Ezekben nem törődik többé *Besztercebánya* a bányászat érdekeivel, hanem csak saját érdekeit tekinti, és azon igyekszik, hogy a bányamívelésből közvetve minél nagyobb haszna legyen.

A *Fuggerek bányászata* pedig *Úrvölgyön* és *Sandbergen* már túlhaladta fénykorát és kezd hanyatlani; ha az országban béke uralkodik, és a viszonyok rendezettek, úgy még hosszú időn át jövedelmes maradhatott volna a rézbányászat a termelés alábbszállása mellett is, de a létezett viszonyok közt mindinkább elenyészett a jövedelemre való kilátás. Igen helyesen mondták a biztosok jelentésökben, hogy, ha a Garam mellett levő erdők nem lesznek a kinstár kezében, akkor nem segítheti a rézvállalatot semmiféle átalakítás sem; a biztosok tanácsát néhány év mulva követte a kormány, az erdőt a Garam mellett megszerezte, a kohót a Garam partjára építette, s így aztán sikerült a rézvállalatot kisebb termelés mellett is még több századon át jövedelmezővé tenni.

A *Brezsóbánya* körül a csillámpalában és granitban kezdett kisebb bányavállalatok felvirágzására nem volt alkalmas az idő, mely sem vagyonnak, sem személynek biztosságot nem nyújtott.

Libetbányán már abba hagyta Fugger a megkísérlett bányamívelést, kisebb vállalkozók a kellő tőke és szakértelem hiányában tengődtek még a maradványokon, s nem menthette meg őket a tönkremenéstől a királynak jóakarata sem, ki 1535. november 1-én megparancsolta Gynez Máté zólyomi kapitánynak, hogy a libetbányai polgároktól semmi adót se követeljen, mert szabadalmaik szerint minden adótól föl vannak mentve.¹

39. Újabb sikertlen békekísérletek.

1535. október 4-ére Ferdinand király Nagyszombatba országgyűlést hirdetett, melyre azonban oly csekély számban jelentek meg a rendek, hogy semmit sem határozhattak; de kérték a királyt, hogy a török hatalmát megtörni, az országos szakadást elkerülni, a pártviszályok kíséretében járó hatalmaskodásokat megszüntetni, és a törvénykezést ismét rendes folyamatba hozni igyekezzék, a felvidéken a katonaság kihágásait megszüntesse, és a rossz pénzt, melyet a féktelen urak minden félelem nélkül veretnek, s mely az ipart és kereskedelmet végkép előli, a forgalomból kitiltsa.²

1536-ban még Frater György is, kit János király két évvel azelőtt nagyváradai püspökké és kinestartójává nevezett ki, csatlakozott azokhoz, kik minden áron békét kívántak kötni Ferdinanddal, mert félték, hogy a török szultán meg fogja bosszulni Gritti halálát. János tehát késznek nyilatkozott a koronáról s az országról lemondani, ha a királyi címet megtarthatja, és ha régi birtokait Mária királyné hitbérével, a Thurzók váraival és a pénzverési joggal megtarthatja.

Ferdinand sokáig vonakodott az ajánlatot elfogadni, s midőn végre mégis elküldte Jánoshoz Nagyváradra követét, a lundeni érseket, akkorra már János bizonyossá lett, hogy a török nem haragszik Gritti megöletéseért, most tehát már ő nem volt hajlandó az ajánlott feltételek alatt békét kötni, és így a lundeni érsek nem eszközölhetett ki egyebet, mint azt, hogy a fegyverszünet 1537-ki húsvétig meghosszabbíttassék.

Azon hírre, hogy János a szultánnal kibékült, sokan átpártoltak hozzá, Török Bálintot követték Bebek Ferencz és az erdélyiek. Ehhez járult még János királynak az a szerencséje, hogy Csécsy Lénárt tályai kapitány és Kállay János Kassát — Serédy Gáspár távollétében — esellel megvették.³

¹ Schmidt id. m. I. 115. l.

² Horváth Mih. id. m. IV. 121. l. ³ Ugyanott 131. l.

A *hodrusi* bányászat ez alatt élénk üzemben volt, de az egyes társulatok már nagyon közeledtek telkeik határához, sőt egyik-másik a szomszéd birtokába is bevágott; ebből azután perlekedések támadtak, és nem kevés fáradságot okoztak a bányamesternek, míg a viszálykodó feleket kibékíteni tudta.

1536. január 21-én sikerült a *radschachti* és *Miklós* társulatokat kibékíteni, oly egyezség mellett, hogy a miklóstárnaiak az ő telérjökön maradjanak, a vastag lapos teléren mélyebbre ne menjenek, a *radschachti*ak pedig ne legyenek kötelesek kitakarítani egy aknát, melyet betöltöttek.¹

A vallási szakadás az országban mindinkább gyökeret vevén, Selmecezen a dominikánus barátok egészen elhagyták klostromukat, és elszéledtek, vagy a lutheránus vallásra áttértek; a város azután a klostromot a XV. század végén épült templommal együtt lefoglalta, és kórházzul használta.²

1537. január 25-re Pozsonyba hirdetett országgyűlést Ferdinand, és az itt összegyűlt rendektől bőséges segélyt nyert a háború viselésére. Küldött is azonnal az országgyűlés után a felvidékre egy sereget, mely Fels Lénárt tábornok alatt több várat megvett; az aldunához pedig Katzianer vezérlete alatt egy másik sereget küldött, de ez Katzianer árulása következtében Eszéknél megveretett.³

40. A bányamester teendői szabályoztatnak.

Hodrusion 1537-ben a „*Handel*“ részesei voltak: Brenner János, Haller János és Piesch Seyfried, a „*Feistritz*“ birtokosa pedig Sattlsdorfer Lajos vala; megtudjuk ezt egy fennmaradt egyezkedési okmányból, mely szerint Plettl János selmecezi bányamester előtt egyezsége léptek 1537. február 5-én a „*Handelhodritsch*“ részesei nevében Balás a Brenner János tisztje, Klein György a Haller János tisztje, és Sparsbier Gáspár, Piesch Seifried tisztje egyrészt, másrészt pedig Staub János a Sattlsdorfer Lajos tisztje: minthogy egy idő óta a *Handel* részesei Sattlsdorfernek hetenként 15 frtot adtak segítségül, azért, hogy ő a *Feistritz* bányában a vizet lehúzza tartotta, most pedig a *Handel* társulat neki az altárna alatt egy 8 ölnyi telér darabot engedett át, hogy ő azt tetszése szerint lefejtse; ezentúl Sattlsdorfer megelégszik evvel, és a *Handel* részesei nem fognak neki a víztartásért többé semmit sem fizetni.⁴

¹ Kachelmann J. Das Alter u. Sch. d. u. Bergb. 134. l.

² Kachelmann J. Geschichte d. u. Bergstädte III. 155. l.

³ Horváth Mih. id. m. IV. 134. lap.

⁴ Selmecei városi levéltár. Fodinalia.

Kachelmann János szerint 1537-ben Röscl Lőrincz *Siglisbergen* a kohójában, és a *schittrisbergi* malomban 37 embert foglalkoztatott; Sattelsdorffer, a kit ő Rattelsdorfernek ír, a *Feistritz* bányában foglalkoztatott 80 munkást, és a *Handelben* 10 munkást, Haller Jánosnak volt a *Sikora tárnában* 10, a hodrusi kohóban 13, a kórház melletti malomban 5 munkása.¹

A *körmöczi bányaarendtartásnak*, melyet 1492-ben Schayder Péter és Czón Miklós állítottak össze, különösen azon hiánya tapasztaltatván, hogy a bányamester teendőit nem sorolja fel eléggé részletesen, Böheim Bernát kamaragróf az ő tisztviselőivel és a város előjáróival 1537-ben a bányamester teendőit részletesebben megállapította, és 18 pontba foglalva, a bányarendtartás kiegészítéseül ahhoz csatolta.²

E függelék szerint köteles a bányamester:

1. Egész tevékenységét egyedül a bányászati ügyek elintézésére fordítani, s e miatt ő semmiféle más hivatalt nem viselhet.

2. Köteles esküt tenni, hogy Ő Felségének a királynak, és a királynénak, valamint a város birájának, tanácsának és bányapolgárainak javát fogja előmozdítani.

3. Kötelessége mindennap kimenni a bányákhoz, aknákhöz és malmokhoz, különösen pedig a *felső tárnához*, és arra ügyelni, hogy a munkások és tisztek szorgalmasan és híven végezzék munkájokat.

4. Nézze meg mindennap az *alsó tárnát* is, és figyelje meg, hogy mi történik ottan.

5. Minden héten egyszer menjen be mind a két tárnába, és örködjék, hogy ott valami mulasztás ne történjék.

6. Minden évnegyedben egyszer vegye magához az esküdteket, ügyelőket, és néhány bányapolgárt, és járja meg velők a bányákat, azután tanácskozzék velők, hogy a bányák-tól minden hiányt és kárt távol tartsanak.

7. Ügyeljen a bányamester, hogy a bányapolgároknak a fa kellő hosszúságban és vastagságban szállíttassék, tekintet nélkül arra, hogy a bánya vagy polgár gazdag-e vagy szegény.

8. A bányatisztektől tudakolja meg, hogy a munkások nem csalják-e meg a bányapolgárokat.

9. Se bányamunkásnak, se malommunkásnak ne engedje meg, hogy szabadságolás nélkül egyik mütől a másikhoz menjenek dolgozni.

¹ Kachelmann J. Das Alter u. die Schicks. des ung. Bergb. 140. l.

² Wenzel Guszt. id. m. 287. l.

10. Köteles a bányamester, ha egy bányapolgár által felszólíttatik, annak bányáját bejárni, és neki a létező bajok orvoslására jó tanácsesal szolgálni.

11. Különösen jól ügyeljen a bányamester a malmoknál és bányáknál arra, hogy minden felesleges költsékezés mellőztessék, és ha valahol ilyet talál, azonnal tegyen róla jelentést a kamarai tisztviselőknél és a városnál.

12. Tudomást szerezzen magának a bányamester arról, hogy kik mívelnek egymás mellett bányát, hogy annál jobban ellenőrizhesse mindegyik mívelését.

13. A bányamester köteles régi szokás szerint hetenkint a bíró házában kihallgatni a panaszkodókat és ügyeiket a törvény szerint elintézni; ha pedig az ügy annyira fontos, hogy azt maga el nem intézheti, vegyen magához e célra esküdteket és szakértőket, vagy tegye át az ügyet elintézés végett a tanácshoz.

14. A bányamester jegyzéket tartson a felől, hogy a két altárnában mit dolgoztak, mennyi volt a költség és mennyi fa szállíttatott oda?

15. A bányamester pontosan írja fel és számontartsa a *felső altárna* bevételeit és kiadásait, e vállalat pénztárához 3 kulcs alkalmaztassék, melyeknek egyike a bányamesternél, másika a bírónál, és harmadika egy esküdt bányapolgárnál legyen, úgy, hogy csak mind a háromnak jelenlétében lehessen a pénztárból valamit kivenni, vagy abba betenni.

16. A bányajogositványok tárgyában a fölkérések, kutatások, adományozások és időztetések iránt önállóan intézkedhetik a bányamester régi szokás szerint, de a bányarendtartást mindenben pontosan megtartani köteles.

17. A bányamester igen hiven és szorgalmasan gondot viseljen a város nagy kincsére: a két vízvezetékre, hogy ezek mindig jó karban legyenek.

18. Ha a bányamester a bányák, aknák, tárnák, vízvezetékek, malmok és általában a bányamívelés tartozékai körül hanyagságot, mulasztást, vagy valamely más hiányt tapasztal, mely a vállalatnak kárt, vagy haszontalan költsékezést okoz, esküje szerint köteles a rendetlenséget azonnal feljelenteni, legyen annak okozója akár munkás, akár tiszt.

Végre a kamaragróf, a kamarai tisztviselők, a városi bíró a tanácsesal és bányapolgárokkal együtt kötelesek a bányamesternek hivatalos teendőiben mindenképen segítségére lenni.

E szabályoknak főképen az volt czélja, hogy a bányamester egész tevékenységét a bányaművek felügyeletére fordítsa; valamely gyors jó eredményt azonban nem lehetett

várni ez intézkedéstől sem, mert a körmöczi bányák bajainak orvoslására nem csak pénz és jó felügyelet, hanem idő is kívántatott, meg kellett várni, míg az *altárnák egyike vagy másika jó telérlőzöket nyithatott!*

1538. február 24-én végre megkötöttett Nagyváradon a béke Ferdinánd és János között, Fels Lénárt és a lundeni érsek alkudozásai folytán. E béke feltételei szerint Ferdinánd és János megosztották az országot magok között úgy, a hogy épen birtokában voltak, és egymás örökségére nézve ígéretet tettek, ezeken kívül határozatott, hogy egy közös nádor legyen az országban, a többi tisztviselőket azonban mindegyik király maga választja.¹

41. A selmeczi bányák hanyatlanak.

1538. május 11. Plettel János selmeczi bányamester előtt egyezséget kötöttek a hodrusi *Handel* és *Herlesz* társulatok, az előbbinek Balás, az utóbbinak pedig Nikusch Lénárt volt képviselője; az egyezés szerint a herlesziek átengedték aknájukat és járgányukat a *Handel* társulatnak, hogy abban bármit szállíthasson, az akna fentartása költségeinek felét az egyik, s felét a másik társulat viselje; a meddig a *Handel* társulat a vizet emeli, fizeti neki a másik társulat a hetedet, de nem köteles a *Handel* társulat a víz emelésére, és ha evvel az aknával nem érhetné el célját, a másik aknát is átengedi neki a *Herlesz* társulat.²

1539. februárban egybekelt János király Izabellával, Zsigmond lengyel király leányával; szeptember végén pedig Ferdinand király országgyűlést tartott Pozsonyban; itt a védelemre szükséges adó megszavaztatott a rendek által, de sérelmül panaszoltatott, hogy a királyok az ország rendeinek tudta és beleegyezése nélkül megkötötték a békét.

Ez évben Bártfay Tádé selmeczi kamaragróf 12,243 márka ezüstöt küldött be a körmöczi pénzverőbe.³ A hodrusi bányák termelése tehát jelentékenyen megapadt, ámbár az akkori időkben még mindig nevezetesnek mondható. Az egyes társulatok közt kötött szerződésekből azt lehet következtetni, hogy a termelés apadásának oka a művelésnek mindig mélyebbre haladásában és a vízemelés nehézségeiben rejlett.

Selmeczen is már ekkor nagyon meggyűlt a baja a *Glanzenberg* társulatnak a vízemelő gépekkel; már fennebb

¹ Horváth Mih. id. m. IV. 135. l.

² Selmecz városi levéltár. Fodinalia.

³ Horváth Mih. Töredékek a bányák történelméből.

meg volt említve az 1535-iki bizottság jelentésében, hogy két vízemelő gépet építettek, melyek nem sikerültek, azóta ismét egy új gépet állítottak fel hasonló rossz sikerrel. Tanúsítja ezt Dubravitzky János körmöczi kamaragróf egy levélben, melyet 1539 „feria tertia in festo dive katherine“ irt a glanzenbergi társulatnak, azt válaszolván levelökre, hogy mivel a glanzenbergi gépészmester „Joannes Faber“ által felállított gép meg nem felel feladatának, e gépészen többé bízni nem lehet; helyesli továbbá, hogy a társulat egy új víztartót akar felállíttatni Thadeus mester által, hogy a lovakat jobb sikerrel lehessen alkalmazni a kerekek mellett; helyesli azt is, hogy a harmadik víztartóból az újba a vizet kézi erővel akarják emeltetni. A bányarészesek panaszkodásaira, hogy mindez építkezések sok pénzbe kerülnek, elismeri, hogy úgy van; de három dolgot nem lehet a világ előtt eltitkolni: az öregséget, betegséget, és szegénységet, s ez utóbbi leghamarább nyilvánosságra jön. Mindazonáltal bizzanak Ő Felsége a király kegyelmébe, Ő nem fogja őket segítség nélkül hagyni, ámbár jövedelmei igen megapadtak.¹

1540. július 22-én meghalt János király Szászsebesen; néhány nappal halála előtt érkezett hozzá az örömhír, hogy fia született, kinek és nejének gyámjává Fráter Györgyöt és Petrovics Pétert rendelte.

42. Mária királyné bizottmánya.

Mivel a bányavárosok néhány év óta gyakran panaszkodtak Mária királyné előtt, hogy a bányászat hanyatlik, s hogy a királyné hathatós segítsége nélkül kénytelenek lesznek a műveléssel felhagyni, a királyné Brüsszelben 1540. június 1-én kelt rendeletével² ismét egy bizottmányt küldött a bányavárosokba, az ügyek állásának megvizsgálása végett; e bizottmány tagjai voltak: Zelekling Vilmos és báró Eytzing Ulrich, e kettő közül egyiknek minden tárgyalásnál jelen kellett lenni; továbbá: hallersteini lovag Haller Farkas főkinestárnok; Oláh Miklós titkár, hallersteini lovag Haller Bertalan és Scharberger Péter titkár.

E biztosok a királyné utasítása szerint felhatalmaztattak, hogy a királyné nevében az ő javára és hasznára intézkedhessenek, és utasíttatnak, hogy mindent gondosan megvizsgáljanak, a rendetlenségeket azonnal megszüntessék, a királyné

¹ Selmecz városi levéltár. A levél teljes szövegét lásd az okmányok közt XI.

² Schmidt id. m. I. 121. l.

jószágait, várait és minden jövedelmét gazdaságosan rendezék, és minden felesleges kiadásokat s költségeket megszüntessenek.

Legelőször a bányavárosokba menjenek, ott Dubravitzky alkamaragrófot és a többi tiszteket magok elé hívassák, és adják elő nekik, hogy a királyné jövedelme igen megapadt, mióta Behem Bernát nem vezeti az ügyeket; a tisztek legjobban tudhatják, hogy ennek oka miben rejlik, adják azt elő a biztosoknak, és nyilatkozzanak, hogy miképen lehetne az ügyek ezen állását jobbra fordítani?

Egyszersmind vizsgálják meg a biztosok, hogy a tisztviselők miképen kezelik hivatalukat; számoljanak le Dubravitzky alkamaragróffal, és ha nem akarna számadást tenni, függeszték fel azonnal hivatalától. A vizsgálat eredménye szerint törüljenek el azonnal minden visszaélést és káros szokást; a felesleges tisztviselőket bocsássák el, vagy ha szükséges, újakat vegyenek fel; csak a körmöczi alkamaragrófra és a zólyomi kapitányra nézve teendő intézkedéseket terjesszék előbb a királyné jóváhagyása elé. A szorgalmatos és hű tisztviselőket csak akkor bocsássák el vagy helyezték át, ha feleslegesek.

Gondoskodjanak a biztosok, hogy a tisztviselőknek ne legyen hivatalukon kívül semmi más foglalatosságuk, bányát ne műveljenek, senki másnak szolgálatában ne álljanak; e végre a tisztviselők számára határozott évi fizetés ajánlandó.

Vizsgálják meg a biztosok, hogy Körmöczön a pénz olyan súlylyal és tartalommal veretik-e most is, a mint azt II. Lajos király rendelte, t. i. hogy minden pagament márkában 8 lat finom ezüst legyen, és egy márkából 412—416 darab veretessék. És mivel Körmöcz városa minden olvasztásból próbát kap, és azt elteszi, vizsgálják meg a biztosok e próbák egynémelyikét, hogy láthassák, vajjon mindig törvényszerinti volt-e a pénzítés? a tapasztalt hiányokat pedig azonnal orvosolják.

Különösen figyelemmel legyenek arra, hogy a pénzruccsok egyenlő vastagságra nyujtassanak ki, nehogy a kivert pénzek súlya egymástól annyira különbözzék mint most, hogy néha 450 és 460 darab is megy egy márkára, a mi a magyar pénz hitelét nagyon rontja.

Mivel a bányapolgárok nagy szükségről és inségről panaszkodnak, mely részint az anyagok drágaságából, és a háborús idő-viszonyokból ered, részint pedig a szomszédos földbirtokosok zsarolásai által okoztatik, továbbá abból is származik, hogy a bányák már nagyon mélyek, miveltetésök sok költséget okoz, a telérek megkeskenyülnek, és meddők

lesznek, minden élelmi szer pedig annyira megdrágult, hogy a költségeket tovább nem győzik, és kénytelenek a művelést abba hagyni; és mivel az 1528., 1534. és 1535-ik évben a bányavárosokban volt biztosok e bajokon segíteni nem tudtak; meghagyatik a biztosoknak, hogy a bírákat, tanácsosokat, és bányapolgárokat ez ügyek iránt adandó felvilágosítás végett kihallgassák, és ha a királyné jövedelmeinek csökkentése nélkül lehet, rajtok azonnal segítsenek.

Minthogy pedig a király is fog a besztercei bányák megvizsgálására szakértőket küldeni, utasítatnak a biztosok, hogy eszközljék ki, hogy e szakértők a királyné bányáit is megtekintsék a király költségén, a mint a királyné 1535-ben az ő saját költségén vizsgálhatta meg a besztercei bányákat is. E szakértő biztosok mellé vegyenek még másokat is, kik a bányák helyi viszonyait ismerik, és arról is értesíthetik a biztosokat, hogy nem lehetne-e valahol új bányákat nyitni, vagy pedig felhagyottakat megújítani, — különösen pedig, hogy a kohókban, vízemelőkön és ércmalmokon mifelé javításokat lehetne tenni? A biztosok mindezek felett tanácskoznak, és a mi czélszerű, azonnal elrendeljék.

A biztosok igyekezzenek a bányapolgárok szükségsein segíteni, a mennyiben a királyné jövedelmeinek csökkenése nélkül lehet, és a nélkül, hogy az ezüst beváltási ára emeltessek, mert ezt a királyné semmi feltétel alatt sem akarja felemelni, mert mostani magasságában egy 15 latos finom márkáért azt 6 frittal elegendőnek tartja. Ha azonban valahol látni fogják, hogy a segítség nagyon szükséges és visszafizetésére reménység van: a biztosokra bízva a királyné, hogy ilyen esetekben kegyelemből kamarai segítséget adjanak.

A biztosok keressék fel a szomszédos birtokosokat is, és vegyék rá őket, hogy a bányaművelést ne háborgassák; hogyha pedig komolyabb és hatásosabb intézkedésekre lenne szükség, tanácskozzanak ez iránt a királynéhez hű magyar urakkal, és javaslatukat terjesszék a királyné elé.

Tudakozzák meg a biztosok, hogy nem viszi-e ki valaki a nyers aranyt és ezüstöt az országból, és mindazokat, kik ezt teszik, szigoruan megbüntessék; a kohókban levő munkásokat és tisztiket pedig esküvel kötelezzék, hogy minden ezüstöt, melyet termelnek, a kamaránál bejelentsek.

Mivel a körmöczyi Goldkunsthundlung már régóta sok költséget okoz, és nagy veszteséggel műveltetik, vizsgálják meg ennek okait, és hogy az 1535-ben Körmöczön volt biztosok javaslatai czélszerűk-e, s általában mikép lehetne ezt a bányát ismét jövedelmezővé tenni? Igyekezzenek a biztosok kieszközölni, hogy e bánya költségeihez az esztergomi érsek

is hozzájáruljon, és az őrlőmalom jövedelmét e végre átengedje; a város is adhatna a bányának némi segítséget.

Intézkedjenek a biztosok, hogy a bányavárosok polgárai bányát műveljenek, és nekik másképp semmiféle mesterség vagy kereskedés gyakorlata meg ne engedessék.

Az előbbi bizottmányok által a kémelésre és ezimentezésre nézve tett javaslatok újra tárgyalandók.

Ha a bányapolgárok magasabb beváltási árt, vagy pénzbeli segítséget kívánnak, azt ne adják meg a biztosok, mert a királyné már több segítséget adott nekik, mint akár melyik előbbi király vagy királyné.

A künn levő kamarai adósságokat igyekezzenek behajtani, és az illetőktől tartozásuk elismerését követeljék, csak olyanoknál hagyják meg az ellátmányokat, kik azokat a királyné hasznára fordítják. Intézkedjenek, hogy a selmeczi várató és ezüstégető intézet gazdaságosan kezeltessék. Vizsgálják meg az erdők kezelését is, és tiltsák ki az erdőkből a kecskéket és juhokat.

Tudakozódjanak a biztosok, hogy kit lenne célszerű zólyomi kapitánynya tenni; ennek értelmes, jámbor, és igazságszerető embernek kellene lenni a nemesek sorából; ne legyen főnemes vagy nagybirtokos, hanem olyan kisebb birtokos, a ki mindig székhelyén Zólyomban maradhatna, hogy az egész bányászatnak az országos hatóságok előtt képviselője lehessen.

Minthogy a körmöczi alkamaragróf Dubraviczky, öregsége és gyengesége miatt már régóta kéri, hogy hivatalától fölmentessék: tanácskozzanak a biztosok, hogy kit kellene helyébe tenni; — a királyné ezentúl Körmöcz és Selmecz számára csak egy alkamaragróft akar alkalmazni egy vagy két őrökkel. Ezenkívül a bányavárosokban a királynénak egy tanácsosa is fog tartózkodni, ki az alkamaragróffal és a zólyomi kapitánnyal együttesen intézze az ügyeket, és kinek kezébe adandók a jövedelmi feleslegek, melyeket ő a királynénak megküldeni tartozik. Azon jövedelmek iránt, melyek az utolsó időben a királynétól elestek, várjanak a biztosok további utasítást, de ha ezekre nézve is valami nevezetést tapasztalnak, tegyenek arról jelentést.

A biztosok számoljanak le Thurn Kristóffal a zólyomi kapitánnyal, és ha valamivel tartozik, azt hajtsák be tőle; a véglesi vár és jószág neki van átadva 500 frt jövedelem fejében, de ő panaszkodik, hogy e birtokból nem kaphat be annyi. Hogy e tekintetben biztosan itélni lehessen, tegyenek a biztosok Véglesre egy ellenőrt, a ki minden jövedelmet és kiadást pontosan feljegyezzen; Thurnnak pedig parancsolják meg, hogy a jobbagyokat ne terhelje jogtalan követelésekkel,

és ne tartson az erdőben juhászokat. A lipesei és dobronyivai várakat és uradalmakat, melyek most szintén Thurn kezében vannak, ha a leszámolás vele megtörtént, és a biztosok észszerűnek tartják, vegyék el tőle házi kezelésbe, és tegyenek oda kincstári várnagyokat. Minden elszámolt kiadás mellé oda csatoltassék czéntül a kiadási utalvány és a pénzt fölvevő nyugtája, másképp az nem fog jóváhagyatni.

Minthogy Ő Felsége a császár Erich Gotschalk tanácsosát megbízta, hogy a királynétól elvett javak visszaszolgáltatását János királynál kieszközölje, utasítottak a biztosok, hogy Erichnek tanácsát, ha köztök leend, mindenben kikérjék, és őt mindenről felvilágosítsák. A király pedig Werner György tanácsosát utasította, hogy a királyné biztosaival közreműködjék, ezek tehát Wernert is értesítsék mindenről és az ő tanácsát is kikérjék. Az uradalmak iránt teendő minden javaslat a királynéhez küldendő, jóváhagyás végett.

Végre felhatalmaztatnak a biztosok, hogy ha szükségesnek találják, ez utasításoktól el is térhessenek, kivéve az ezüst beváltási árát, melyet a királyné most semmi szín alatt sem akar felemelni.

Ezek voltak a biztosoknak adott utasítások, és ámbár nem maradt fenn irataink között a bizottmány tárgyalásairól szóló jelentés, mégis eléggé kivehetjük az előre boesátottakból, hogy a viszonyok a bányavárosokban 1535. óta nem javultak, sőt inkább hanyatlásnak indultak a bányák, mert, daczára annak, hogy az ezüst beváltási ár az 1535-ikihez képest 50 denárral nagyobb volt, a bányamívelők még sem szüntek meg a királynét segítségkérésökkel ostromolni. A városok szabadalmi sem vergődhettek nagyobb elismerésre mint az előtt; kitetszik ez Selmecz városának egy 1540. november 4-én kelt panaszlevelelől, melyet a jelenvolt biztosok elé terjesztett, s melyben sérelmesen felemlíti, hogy Haller János, kinek Selmeczen semmi vagyona sincs, 700 frttal adós lévén Grashopf Miksának, ez ámbár Haller neki adóssága fejében Budán levő házát zálogul lekötötte, az összeget mégis Selmecz városán keresi, és a királytól egy végrehajtási rendeletet eszközölt ki, a nélkül, hogy a város meghallgattatott, és illetékes bírái előtt bepereltetett volna.¹

Feltűnő, hogy a királyné bizottmányában V. Károly császár bizodalmas embere Erich Gotschalk is részt vett, hogy a királyné jószágait János királytól visszaszerezze. A császár 1540. december 16-án kelt levelében értesítette erről Selmecz városát, és felszólította a bányapolgárokat, hogy miután testvére Mária királyné kérelmére a bányavárosok bajainak meg-

¹ Selmecz városi levéltár.

vizsgálása, és jó tanácsok adása végett hívét Gotschalkot biztosúl kiküldte, ennek szavait kövessék, és úgy tekintsék, mintha ő, a császár, maga mondta volna. Erich e megbízó levelet 1541. május 19-én mutatta be Selmeczen.¹

A *hodrusi* bányamívelés hanyatlásáról eléggé tanúskodik azon körülmény is, hogy 1540-ben Nadler Farkas és neje Röscl Borbála bejelentették a városnak, hogy a *Handel Hodritsch* mívelése annyi veszteséggel jár, hogy ők kénytelenek részeiket e bányánál felhagyni, ha a költségek fedezésére segítséget nem kapnak; — mire nekik a város 200 frtot adott kölcsön.²

Úgy látszik ebből, hogy a Röscl család vagyona ekkor már apadó-félben volt; Röscl Lőrincz, Nadlerné atyja igyekezett ugyan ismét pénzhez jutni, és 1540. végén beperelte Schlager Quirin és Schall Kuntz gazdag polgárokat, hogy Schittrisbergen az ő bányájába berontottak és abból 50,000 forint ára érczet vágtak ki; a per a hét bányaváros küldöttei előtt nagy nehezen kiegyenlített, a nélkül, hogy Schlager és Schall kárpótlást fizettek volna.³

43. Fugger megújítja a bérletet öt évre.

A *besztercebányai rézvállalat* birtokviszonya 1540-ben nevezetes változást szenvedett: az Ernust család Ernust Gáspárban kihalván, annak összes vagyona a koronára szállt, s így a *besztercebányai* birtok is a kincstár tulajdonává lett; ekkor már Fugger Raimund és Jeromos is halva volt, és Fugger Antal volt egyedül a vállalat bérelője.⁴

Miután ama szerződés, mely szerint II. Lajos király a *besztercebányai rézvállalatot* 1526-ban Fugger Antalnak és elhalt rokonainak Raimund és Jeromosnak 20,000 frt évi hasznobérért bérbe adta, 1541. április 15-én lejárt, Ferdinánd király Fugger Antallal egy új bérleti időszakra nézve a következő feltételek alatt kötött szerződést.⁵

Átadatnak Fuggernek: a *besztercebányai rézmű* és a hozzá tartozó bányák *Óhegyen*, *Úrvölgyön*, és *Dauchuswaldon*, minden hozzájuk való földalatti és földfeletti építményekkel úgy, a mint azokat eddig már 15 évig bérben bírta.

Átadatnak az eddig használt erdők, ó és új kohó, hányók, salakhalmok, vakarékok, a *besztercebányai kamara*

¹ Selmezt városi levéltár.

² Kachelmann J. Das Alter u. d. Sch. d. u. B. 134. l.

³ Selmezt városi levéltár.

⁴ Wenzel Guszt. id. m. 190. l. ⁵ Ugyanott 440. l.

udvar, a vállalatához tartozó falvak, és a kórházi plébánia haszonbérbe 5 évre; kivéttetik a haszonbérletből azon *kutató tárna*, mely a *Dauchuswaldban* műveltetett, és felhagyatott; e tárna a király és a beszterezebányai polgárok számára fenntartatik.

A bérlő használhatja e műveket úgy, mintha sajátjai volnának, de csak a királyi bányamester tanácsa és a neki adott külön utasítások szerint.

A bérleti idő alatt évenként 62,000 parn¹ fekete és sárga ércz termelendő, ha lehetséges; hogyha pedig e mennyiség a királyi bányamester utasítása szerint vezetett bányamivelés által nem volna termelhető, akkor pótolhatják bérlők a hiányzó mennyiséget a hányókból és salakhalmokból.

Mivel a salak az érczekkel nem egyenlő, tehát a salak külön olvasztandó, és a belőle termelt minden mázsa fekete réz után 3 parn hányóércz számítandó.

Hogyha egy évben 62 ezer parn ércznél kevesebb termeltetik, köteles bérlő oda igyekezni, hogy a következő évben a termelést nagyobbítsa, és a hiányt utólagosan pótolja. Hasonlóképen beszámíttatik neki egy évnél a kellőnél nagyobb termelése a következő év hiányába.

Mindezen élvezményekért köteles bérlő minden parn ércz után 34 magyar denárt évenként fizetni az év végével.

Hogyha minden igyekezet daczára sem lehetne 62,000 parn érczet termelni, akkor csak annyi ércz után fizesse bérlő a 34 denárt, a mennyit termelt.

Ha pedig a bányákban bő az ércz előjövetele, akkor a hányókat és salakhalmokat hagyja heverni, és csak a bányából termeljen 62,000 parnt. És ha a bányában az ércz oly mennyiségben találtatnék, hogy a 62,000 parnon felül is lehetne termelni, akkor az ezen mennyiségen felül termelt érczért is parn-ként 34 denárt fizessen; azonban 26,000 mázsa fekete-réz mennyiségen fölül évenként többet termelni nem köteles, és csak akkor termeljen többet, ha azt eladni is képes.

E haszonbéri szerződés a legközelebbi április 16-án lép érvénybe.

Az ezüstöt, melyet bérlő a bérleti idő alatt termelni fog, köteles a körmőcezi kamarának átadni, mely azt egy 15 latos márka után 7 frttal fogja megfizetni a mostani 8 latos magyar pénzzel. Ha a pénz minősége megváltoztattatnék, az ezüst ára is aránylagosan határozottassék meg; 800 márka ezüstöt szabad bérlőnek évenként tetszése szerint felhasználni, s ezt nem köteles

¹ Egy parn = 276 font; tartalmazott 15% rezet, tehát a réztermelés évenként 20—21 ezer mázsára előirányoztatott. (1 mázsa = 120 font.)

a körmőczyi kamarába beszolgáltatni. Továbbá feljogosíttatik bérlo, hogy évenként 4—5 ezer mázsa ezüst-tartalmu rezet, mely még nem csurgattatott, tetszése szerint akárhova külföldre is elszállíthasson, de köteles azt elszállítás előtt a királyi bányamesternek bemutatni, hogy belőle próbát vegyen, és köteles bérlo annyi ezüstöt, a mennyi ebben a rézben talál-tatik, vissza szállítani és a körmőczyi kamaránál beváltani.

Fugger tisztjei, szolgálai, és munkásai a királynak különös védelme alá helyeztetnek.

Fugger és tisztviselői kötelesek a királyi bányamester utasításait követni, s e végre ez utasítások egy példánya kö-zöltetik bérlovel.

Bérlo nem kötelezhető más bányák műveltetésére.

Bérlonek joga van a bérbe vett műveket, vagy azoknak egy részét másnak általadni azon feltétel alatt, hogy az albér-lők mindazon feltételeket teljesítsék, melyeket Fugger e szer-ződésben elvállalt.

E szerződés 5 év előtt fel nem mondható egyik részről sem, ha azonban Fugger 5 év mulva a bérletet folytatni akarná, már most előre megígértetik neki, hogy a szerződés újabbi 4 évre ugyan e feltételek alatt megújíttatik vele, és soha sem fog köteleztetni, hogy évenként 26 ezer mázsa réznél többet termeljen.

Hogyha e második bérletszak letelte után egyik vagy másik fél a szerződést felbontani akarná, ebbeli szándékát egy évvel előre kijelenteni köteles.

A bérleti idő eltelte után köteles a bérlo minden anyagból oly készletet hagyni hátra, mint a milyet a Fuggerek és Thurzó az első bérlet alkalmával Eruszt Hampo Jánostól átvettek. Az ezen fölül menő készlet érzekben, szerszámokban, és más anyagokban a bérloé, és ő azt tetszése szerint felhasználhatja. Az érzek feldolgozása végett a kohók és erdők a bérleti idő letelte után még 7 hónapig rendelkezésére állanak.

A király megfogja védelmezni a bérlot az Ernust család netaláni követelései ellen.

A király megígéri, hogy ki fogja eszközölni, hogy a királynénak a Garam mellett fekvő erdőit a bérlo ezentúl is használhassa.

A közel fekvő vidékről, Liptó, Szepes, Thúrócz, és Zó-lyom megyékből el fognak láttatni a művek a szükséges élelmi szerekkel és egyéb anyagokkal, és a király megígéri, hogy a bérleti idő alatt semmiféle új vámot vagy harminczadot fel nem állíttat azon utakon, a melyeken a bérlo szállítmányai járnak, és ha ilyeket más valaki felállítana, a király meg fogja bérlot minden követelés ellen hathatósan védeni.

A bányák bejárása, különösen, a bányamesternek, mindig meg van engedve. A bérleti idő kezdetén, és az első 5 év múlva azonban különösen részletes főbejárás tartassék, melyre Fugger idegeneket is meghívhat. A főbejárási jelentések a város jegyzőkönyvébe beirandók.

Hogyha szükséges lenne a régi kohót felhagyni, és újat felállítani, ez a bányamester beleegyezése mellett megengedettik, és a bérleti idő lejárta után a király át fogja venni az új kohót becsértéke szerint.

Fuggernek szabadságában áll oly rendet hozni be a műveknél, és olyan egyéneket alkalmazni, a milyen neki tetszik; a bányamester ellenörködése azonban fentartatik.

Kelt Ujvártt február 18-án 1541.

Eme szerződés kiegészítéseül ugyan azon febr. 18. Ujvártt még egy külön okmányt is adott ki Ferdinánd király,¹ melyben fölhatalmazza Fugger Antalt, hogy a kohók, hámorok és hányók körül a pataokban levő hordalékot kimosathassa, s a benne talált érzeket, valamint a kohókban levő régi rézlapokat is feldolgozhassa az új bérlet első két három évében, oly feltétel alatt, hogy az által a művekben kárt ne tegyen, és mindazon rézlapokat és üstöket, melyek összetörve nincsenek, és az üzemhez szükségesek, a bérlet megszűnte után jó állapotban átadja; a kimosott érzeket külön dolgozza fel és erről esetenként a bányamesternek jelentést tegyen, hogy ez a belőlök termelt réz mennyiségét ellenőrizhesse. A mosott érzekből, valamint a réztöredékekből termelendő minden mázsa feketerez után köteles Fugger Antal az év végén egy magyar forintot fizetni, szabadságában állván ezen rezet belföldön vagy másutt a hol neki tetszik eladni. Az a hordalék pedig, mely az új bérlet-idő alatt képződik, egészen a bérlőé, és evvel minden külön haszonbér nélkül rendelkezhetik, és azt a bérleti idő lejárta után 7 hónap alatt fel is dolgoztathatja.

E két okmány részleteiből kitűnik Fugger óvatossága, ki már nem bízott a bányák termelő képességében, s ezért nem szerződött egy bérátalányra, hanem a termelés mennyisége szerint fizetendő haszonbérre, egyszersmind pedig előkészíté a vállalatától végleges visszalépését is az által, hogy az eddigi jó körülmények közt fölszaporodott mindenféle hulladékok feldolgozhatására feljogosította magát. Másrészt pedig látjuk ez okmányokból, hogy a király is elhatározta magát az 1535-ki bizottmány javaslatának követésére, és a bérlő műveleteinek ellenőrzése végett egy királyi bányamestert szándé-

¹ Selmeczi bányaigazgatósági levéltár. Teljes szövegét lásd az okmányok közt XII.

kozott Beszterczebányán alkalmazni, kinek ellenőrzési jogát a szerződésben biztosította, ámbar a bányamestert csak későbbben 1542. vége felé nevezte ki.

A *libetbányai* bányákat, mióta a Fuggerek felhagyták, kölcsön vett pénzzel művelték besztercei és libeteni polgárok, és ennek következtében nagy adósságba keveredtek. Midőn az úrvölgyi bányák bérlete megújíttatott, a libeteni bányák művelésére is jelentkezett egy vállalkozó: Schönwieser János boroszlói kereskedő, ki 1541. január 17-én kelt levelében a libetbányaiak felszólítására válaszolja, hogy miután a Fuggerek a libeteni bányák művelésével felhagytak, és az augsburgi Oesterreicher János és György testvérek sem akarnak több ellátmányt adni, ő kész átvenni a városi bányákat, u. m. az *altárnát*, az *előlső és hátulsó aknát*, a *Valentin tárnát*, a *Kozner aknát*, a *Károly aknát*, és *Alner aknát* a hozzájuk tartozó rétekekkel, kohóval és vízerővel együtt; az Oesterreicher testvéreknek fizet 1400 frtot, és ezen kívül lefizeti nekik azon 5500 frtot, melyeket a libetbányaiaknak mint ellátmányt kölcsön adtak. Kívánja azonban, hogy neki a meglevő készletek mind átadassanak, és a királynénál kieszközöltessék, hogy addig, míg vesztességgel dolgoztat, neki az urbura elengedtesék. Az eziránti szerződés Haller Bertalan királyi biztos, Dubravitzky János alkamaragróf és a 7 bányaváros követei előtt kötendő.¹

Nincsen nyoma az iratok közt, hogy Schönwieser ajánlata elfogadtatott-e, de valószínű, hogy elfogadtatott, és elébb-utóbb megbukott vállalatával, mert ez időtől fogva 40 évig nincs semmi hírtünk sem Libetbányáról, 40 év múlva pedig a bányákat kamarai adósság fejében lefoglalva kinestári kezelés alatt találjuk.

1541. elején Izabella özvegy királyné ellenkezésbe jött Frater Györggyel, és hajlandó volt Budát is átadni Ferdinándnak, de Frater György megghiusította szándékát, és minden fondorlat daczára megvédelmezte a várat Roggendorf ellen, kit Ferdinánd még május elején Buda ostromlására küldött. Roggendorf a hosszas ostromban kifáradván, midőn értesült, hogy Szulejman Buda felmentésére közeledik, augusztus 21-én átakarta vinni seregét Pestre, de e közben a törökök által megtámadtatott, egész serege szétveretett, s ő maga is annyira megsebesült, hogy néhány nap múlva meghalt.

Szulejman csakugyan megérkezett augusztus 26-án Pestre, és két nap múlva csellel elfoglalta Budát, a mohácsi ütközet 15-ik évfordulati napján. Ennek következtében a Duna s Tisza

¹ Selmecz városi levéltár.

közötti rész török uralom alá került, a Tiszán-túli rész és Erdély Izabella kezén maradt.¹

Selmeczen ez időben élénk volt a vállalkozási kedv, 1541. és 1542-ben több altárna adományoztatott, melyek között megemlítésre méltó az *Andrástárna* „im starken Walde“ mely 1541. október 14-én nyert altárnai jogokat, és későbbben a a Galleson család fő vállalata lett; bányamester volt ekkor Selmeczen Plettl János és bíró Markus Bálint.²

1542-ben Lugisland János volt selmeczi bányamester, és ő adományozta Siebenbürger Cherubinnak 1542. július 7-én a *krebsgrundi altárnát*.³

1542-ben Schlaher Quirin tekintélyes bányapolgárnak volt egy malma és kohója Antalban, és egy-egy malma Stefultón, Hodruson és Schüttritsbergen, e malmok bizonyára érezőrlő malmok valának.⁴

Mióta a *hodrusi* bányák termelése hanyatlani kezdett, ismét nagyobb figyelmet fordítottak a bányapolgárok a *selmeczi* és *szélaknai* bányákra, és sikerült is, különösen ez utóbbiakban a művelést felélénkíteni. 1542-ben Schall Konrád a *Valentinus aknában* (mostani *Wolfakna*) 47 vájárt foglalkoztatott, a művelés tehát jelentékeny terjedelmű volt.⁵

Ez időben a selmecziek már aggódni kezdtek a törökök közeledése miatt; a városi levéltárban van Lazcano Mártontól, az esztergomi vár parancsnokától egy 1542. január 19-én kelt levél, melyben megnyugtatta a selmeczieket azon értesítéssel, hogy biztosságuk végett elegendő lovas őrséget tétetett a saaghi kolostorba.⁶

44. A törökök elfoglalják Esztergomot.

Ferdinánd király 1542. szeptember 5-én Bécsben kelt rendeletével értesítette Fugger Antalt, hogy elhatározván Besztercebányára egy *királyi bányamestert* alkalmazni, e hivatalra, a király érdekeinek megóvása végett, Puchner György schneebergi bányabíró-t nevezte ki, évi 332 frt fizetéssel, és utasítja Fuggert, hogy Puchnernek fizetését az elmúlt május hó 1-től kezdve a rézvállalat haszonbéréből a király terhére negyedévi részletekben pontosan kifizesse.⁷

¹ Horváth Mih. id. m. IV. 177. l.

² Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv.

³ Selmecz városi levéltár.

⁴ Kachelmann J. D. Alter u. d. Sch. d. u. B. 141. l. ⁵ U. o.

⁶ Selmecz városi levéltár.

⁷ A selmeczi bányagazgatóság levéltárából; a rendelet teljes szövegét lásd az okmányok közt XIII.

Ferdinand 1542. február 12-én Beszterezebányán országgyűlést tartott, melyre 34 megye követi jelentek meg. A belviszályok megszüntetése végett ezek azt határozták, hogy minden birtok visszaadassék törvényes urának, habár ez Izabella pártjához tartoznék is. A hon védelmére minden jobbágypaputól 1 frt, a nemességtől és városi polgároktól pedig vagyonuk értékének egy hatvanad része fizetessék, egy jobbágYTELEK örök ára 40 frtra becsültetvén. Ha a király személyesen akarna egy hadat vezetni, köteles legyen az összes nemesség felkelni, és minden 20 jobbágYTELEK után egy katonát kiállítani.

Ez év tavaszán pestis pusztított Budán, melyben Verbóczy is, kit a törökök ott főbíróvá tettek, elhalt.

1542. szeptemberben Joachim brandenburgi örgróf vezérlete alatt mintegy 80,000 ember fogta ostrom alá Pestet, de rövid idő múlva eredmény nélkül visszavonult, és a nagy sereg elszéledt.

Ferdinánd ez alatt Perényi Pétert elfogatván és bezáratván, oly nagy elégedetlenséget keltett, hogy Thurzó Elek is, a király helytartója, lemondott hivataláról. Ennek következtében Ferdinánd 1542. mindszent napjára Pozsonyba országgyűlésre hívta egybe a rendeket, és ott Várday Pál érsek neveztetett ki helytartóvá.¹

Ferdinánd helyzete ez időben igen megnehezült, mert a népeket mind a cseh-osztrák tartományokban mind a német birodalomban mindenek felett a vallás szabadságának kivívása foglalkoztatta, s e törekvésökben nemcsak, hogy segítséget nem akartak a török ellen adni, hanem Ferdinánd uralmát is végképen lerázni igyekeztek.²

A következő évben Szulejmán nagy hadsereggel jött az országba, elfoglalta Esztergomot, melyet Lazcano Márton gyáván feladott, és Fehérvárt; az ősz koronázási város azután egy századnál tovább hordta a török igát. Szulejmán csak szeptember vége felé vonúlt haza.³

45. A selmecziek eladósodnak.

A bányavárosokban 1543-ban is kellett királyi biztosoknak lenni, de nevök nincs megemlítve; ott-voltukról tanúskodik egy folyamodvány, melyet a selmeczi polgárok intéztek hozzájok 1543. február 8-án, s melynek fogalmazványa a városi levéltárban fenmaradt.⁴

¹ Horváth Mih. id. m. IV. 188. l. ² U. o. 189. l. ³ U. o. 191 l.

⁴ Selmecz városi levéltár.

E folyamodványban elősorolják a polgárok, hogy a törökök közelsége oly veszélyessé teszi a bányamívelést, hogy nem lehetne csodálkozni, ha azt mindnyájan abban hagynák. De ezenkívül a szomszédos birtokosoktól is sokat kell szenvedniök, kik az ő szabadalmaikat tekintetbe nem veszik, és őket a hol lehet megkárosítják; így nem régen elfogták s lefoglalták borszállítmányukat, s még maig sem adták vissza.

A bányák mindig mélyebbek lesznek, és napról napra nagyobb költséget okoznak, s ha a polgárok segítséget nem kapnak, kénytelenek lesznek a műveléssel egészen felhagyni. Minden élelmi szer igen megdrágult, és a bányaműveléshez szükséges anyagok, mint ólom, aczél, vas, fagygyú, szén, lovak, s más egyebek rendkívül megdrágultak, de okvetetlenül beszerzendők, ha a bányákat művelni akarják. Kérik tehát a biztost, hogy O Felségénél eszközölje ki, hogy az ezüst nagyobb árbán váltassék be, a mi ha megtörténik, a kamarának semmi kárt sem fog okozni, mert a polgárokat a művelésre fogja buzdítani, és több ezüst fog termeltetni. Megemlítik a *Glanzenberg* sorsát is, melynek fölsegélése miatt annyiszor kérelmeztek, de mindig hiába, míg végre a bánya oda jutott, hogy fel kell hagyniök; ha az egész bányászattal így fog történni, ők nem lesznek okai.

Végre panaszojják, hogy a kamarai tisztviselők újabb időkben szokásba vették, hogy azokat a házakat, melyeket nekik a város ingyen lakásul kijelölt, a kincstár tulajdonakép foglalják le, a mi ellen a város tiltakozik.

1543. márczius 1-én megtiltotta Ferdinánd király az érecek kézi példányainak titkos elhordását, mert ebből a kamarának kára van, és újabban elrendelte, hogy minden ezüst csak a kamaránál váltassék be.¹

Hilleprandt Péter selmeczi alkamaragróf ez időben számadásra szoríttatván, midőn az általa 1529-től 1539-ig kezelt pénzekről számot adott, kiderült, hogy részint a maga, részint más bányapolgárok bányáinak művelésére a királyné pénzéből 15,574 frt 75 denárt adott kölcsön, és ezzel az összeggel adós maradt. A visszafizetésre szoríttatván, kötelezte magát, 1543. márczius 20-án, hogy húsvétkor 2,500 frtot le fog fizetni, a fennmaradó 13,074 frt 75 denárt pedig azután hetenkint 20 frttal törlesztendi. De Hilleprandt Péter még az adósság lerovása előtt elhalt, és Mária királyné lefoglaltatta az ő összes birtokát, mely azután „*königlicher Handel*“-nek neveztetett.²

¹ Schmidt id. m. I. 149. l.

² Szlamka József: Adatok a selmeczi fémbányászat történetéhez. Bány. és koh. lapok 1881. év 4 sz.

E bányabirtoknak nagy része Szélaknán lehetett, a hol, a bányák újabban művelés alá fogva, jövedelmök mindinkább emelkedett, és a mint látni fogjuk, a Hillebrandt-féle adósság is nehány év alatt törlesztetett.

1543. június 15-én adományoztatott Szalay (Salius) Ágost és Jeromos testvéreknek a *Weiden altárna*.¹

Megemlítendő még ez évből Selmecezen, hogy július 9-én Schlager Quirin bírósága alatt megvette Öder Simon a királyné kohója alatt levő felső malmot Röscl Borbálától 200 frton² és hogy a schüttrisbergi *Klugalbrecht altárna* részesei: Mária királyné, Schlager Quirin, Schall Konrád, Salius Jeromos, Fasch István, és Bartfelder Thadeus egyezséget kötöttek Öder Simonnal a schüttrisbergi *Valentinus akna* birtokosával az iránt, hogy a vízemelés könnyítése végett a két bányát egyesítsék, és egy közös társulatot alakítsanak a kettőből.³

46. Főbejárás Úrvölgyön 1543-ban.

Midőn Ferdinánd király 1541-ben Fuggerrel a *rézvállalatra* vonatkozó szerződést megkötötte, egyszersmind elrendelte, hogy szakértők minél előbb bejárják a bányákat s azoknak állapotáról részletes jelentést tegyenek, mely jelentés a város jegyzőkönyvébe bejegyzendő. E meghagyás következtében és Fugger gondnokának kívánságára bejárták a bányákat 1543. április 9-én és a következő napokon az e végre meghívott szakértők; Körmöczről: Hammer István bányamester és Sailer Lénárt; Selmeceztől: Luginsland János bányamester és Nikusch Lénárt; Beszterczebányáról: Sturtzer János és Schremmel János; Bakabányáról: Peuerle Simon; Újbányáról: Viseher Ulrich; Bélabányáról: Friedel Mihály és Schuchmarg György; Libetbányáról: Vicentz György, Prockol György és Neusoller Pál. A bejárók különös tekintettel voltak arra, hogy 1540 óta mennyire haladt a bánya terjedelme, és általában bizonyítják, hogy e bányák a bérelő által helyesen kezeltetnek.⁴

A meghívottak Puchner György királyi bányamesterrel együtt bejárván a bányákat, jelentésekben már könnyebben érthető képet nyújtanak azok terjedelméről, mint az 1535-iki bizottmány tette; mert ámbár az egyes aknák, munkahelyek és vágatok nevei a mostaniaktól egészen eltérnek, és rendszeren az ott dolgozott főmunkás nevével jelöltetnek, és ámbár

¹ Selmecei városi levéltár. ² U. o.

³ Kachelmann J. D. Alter u. Sch. d. u. B. 135. 1.

⁴ Körmöcz városi levéltár. Kivonatát lásd az okmányok közt XIV.

a gurítók, emelkék, és ereszkék mindenütt aknáknak nevezetnek, de sok helyütt meg vannak említve a távolságok is úgy, hogy a szóban levő helyek nagy részét a távolságok segítségével most is ki lehetne mutatni. Ezen okból czélszerűnek tartottam az egész jelentés magyar kivonatát közölni az okmányok közt.

Feltűnik még e jelentésben és az éreztermelés hanyatlását bizonyítja azon körülmény, hogy míg az 1535-iki jelentésben az érezfejtési szakmány *egész* parn-ok szerint emlittetik mindenütt, az 1543-iki jelentésben a szakmány már *negyed-rész* parn-ok szerint soroltatik fel; régebben a negyedrészeket még számba sem vették, 8 év múlva azonban már rászorultak.

Hogy a bányák állapotát az 1535-kivel összehasonlítani lehessen, a következő táblázatban összeállítottam a feltáráson és fejtésen 1543-ban dolgozó vájárok számát az egyes szintek szerint:

	Feltáráson	Fejtésen	Összesen
<i>Ürvölgyön :</i>			
A Tagstolln szintjén dolgozott	—	—	—
A régi Neustolln szintjén dolgozott	—	7	7
Laugingergesteng „ „	—	16	16
Obergestengen, Daukuswaldon	2	11	13
Mittergestengen, Daukuswaldon	8	15	23
„ „ Schattrigsgestengen	—	25	25
„ „ Katschergestengen	—	7	7
Schneidergestengen	—	9	9
Vischergestengen	4	24	28
Groszkührgestengen	16	20	36
Mély járaton	4	2	6
Összesen	34	136	170
<i>Sandbergen :</i>			
A külaknában	2	—	2
A Tagstollnban	—	9	9
A Neustollnban	—	2	2
Az Altárnában	—	2	2
A Pfeiffertárnában	2	5	7
A Toppertárnában	—	—	—
Összesen	4	18	22

	Feltáráson	Fejtésen	Összesen
A Kolbetroth tárnában	—	2	2
A schubstaini tárnákban	3	—	3
<i>Mindössze :</i>			
Az úrvölgyi bányákban	34	136	170
A sandbergi bányákban	4	18	22
A Kolbetroth tárnában	—	2	2
A schubsteini tárnákban	3	—	3
Összesen	41	156	197

Egy vājár hetibérét 80 denárral számítva, tehetett az összes termelés 17,430 parn = 40,089 mázsa érczet, mely ha mázsánként 15 font rézet tartalmazott, akkor az egy évi réztermelés 6,013 mázsára mehetett.

Ezt az eredményt az 1535-ikivel összehasonlítva, igen feltűnő hanyatlást tapasztalunk különösen a sandbergi bányánál, melyeknek fejtése 1543-ban már megszűnő-félben volt; míg 1535-ben Úrvölgyön 175 és Sandbergen 145, összesen 320 vājár foglalkozhatott érczfejtéssel, — 1543-ban Úrvölgyön már csak 136, Sandbergen pedig csak 18, összesen 154 vājár volt a fejtésnél alkalmazva, tehát félannyian sem termelhettek; 1535-ben az évi réztermelést megközelítőleg 17,149 mázsára lehetett számítani, míg ugyanazon számítási mód szerint 1543-ban a réztermelés csak 6,013 mázsára mehetett!

Ily csekély termelés mellett igen valószínű, hogy Fugger gondnoka csak tapasztalásból szólt, midőn azt állította, hogy a művelés Fuggernek nagy veszteséget okoz.

47. A bányavárosok szorult helyzete.

A bányavárosok rossz helyzetét a főurak zsarolásai is fokozták; Várday Pál esztergomi érsek és Albert prépost 1543-ban a bányavárosoktól 3000 frtnyi adót hajtottak be, és midőn a bányavárosok követői a beszercezbányai országgyűlésen voltak, ott bezárták s addig ki sem eresztették őket, míg 1650 frtot le nem fizettek. E zsarolások miatt a bányavárosiak panaszt tén a királynál, ez megparancsolta

1544. január 4-én kelt rendeletében az esztergomi érseknek, és a prépostnak, hogy a bányavárosiakat ne zsarolják, semmi szokatlan adóval ne terheljék, sőt inkább őket szabadalmaik élvezetében megoltalmazták.¹

1544. szeptember 3-án lekötelezték magokat Pröckhl Jeromos és Flayding Pál Antal, hogy Geyger Mártonnak, ki Ulmban lakik, azon 566 magyar forintért, melyeket nekik kölcsönözött, minden bányabirtokuknak $\frac{1}{3}$ részét átadják, és különösen a *thiergarteni bányánál* az ő harmad részére eső költségeket is sajátjokból fedezik, mindaddig, míg e bánya fölösleget nem ad; mely időtől fogva azután Geyger maga fogja az ő részének költségeit viselni. Egyszersmind átengednek Geygernek az ő két érezmalmukból is $\frac{1}{3}$ részt.²

Ez évben nem történt a török ellen semmi sem, minek nagy kárát vallotta az ország, mert a török-kézre jutott várak őrsegei folytathatták foglalásaikat. Elfoglalták Nógrádot, Hatvant, s több kisebb várat. A magyarok általában nem vádolhatók, hogy önvédelem nélkül hajoltak volna a török iga alá, de nem lévén, ki őket egyesítse, vezérelje, apró harcokban vérzenek el a nagyszámú ellenség minduntalan megújuló támadásai alatt, a nélkül, hogy vérök s nem ritkán bámulandó és örök emléket érdemlő vitézségök a hazának jelentékenyebb hasznát hajtott volna.³

1545. február 2-án Ferdinánd országgyűlést tartatott Nagyszombatban, hol a többi közt azt is határozták a 42-ik törvényczikkben, hogy a pénzverők és harminczadok jövedelmeit a várak védelmére kell fordítani, e jövedelmek az országból ki ne vitessenek, és kezelésére magyarok alkalmaztassanak. Az 50-ik törv. czikkben pedig határozatotott, hogy az ezüstöt a kamara 5 frt 75 denárral váltsa be, mert a bányák már igen mélyek, minden anyagnak az ára megdrágult, és a vízemelés nagy költségbe kerül.

E határozatokra azt válaszolta a király, hogy Mária királyné jövedelmeit, melyeknek élvezetére ötet szerződések jogosítják, más czélra lefoglalni nem lehet. A beváltási ár felemelésére nézve pedig kijelenti, hogy ő folyton igyekszik a bányák üzemének fölemelésén, és az e végre szolgáló rendeletek kiadása az ő dolga; minthogy neki más országokban is van bányája, és így legjobban meg tudja ítélni, hogy a bányamívelőknek mire van szükségök.⁴

¹ Schmidt id. m. I. 155. l.

² Selmeczi bányabírósi jegyzőkönyv.

³ Horváth Mih. id. m. IV. 197. l.

⁴ Schmidt id. m. I. 160. l.

Április 28-án pedig egy rendeletet adott ki a király, melyben megparancsolja, hogy a bányavárosiaktól semmiféle adók vagy vámok ne követeltessenek, és nekik mindenütt megengedjék az erdők használata.¹

A bányapolgárok kérelmei által indítva, végre 1545. márczius 4-én Brüsszelben kelt levelében megígérte Mária királyné, hogy tekintve a bányák szorúlt állapotát, a 25 denárnyi válatási díjt minden márka ezüst után elengedni fogja; egyszersmind biztosította a polgárokat, hogy semmiképen sem kívánja az ő jogaikat és szabadságukat megsérteni, de fenntartja azon jogát, hogy saját tisztviselői és szolgálai felett saját tisztjei által ítéltethessen; igéri, hogy a bányavárosokat megfogja védeni, és a királyt is fel fogja kérni védelmökre.²

Egy másik levélben, mely augusztus 20-án Löwenben kelt, megkegyelmez Mária királyné az ezüstöt csempészőknek, és minden büntetésöket elengedi, kivéve Schlacher Quirint és azokat, kik a bányavárosokon kívül laknak.³

Ugyanez évből még egy harmadik levél is fenmaradt a királynétól, melyel 1545. augusztus 24-én Löwenben felszólítja a bányavárosokat, hogy minél előbb készítsék el és ter-

¹ Ferdinandus Divina favente clementia Romanorum, Hungariae, Bohemiae etc. Rex, Semper Augustus, Infans Hispaniarum, Archidux Austriae, etc. Fidelibus Nostris, universis et singulis Dominis Praelatis, Baronibus, Comitibus, Castellanis, Officialibus, Nobilibus, Copiarum et exercituum Ductoribus, Equitibus, et Peditibus, Item Civitatibus, Oppidis et Villis, eorumque Judicibus, praeterea Tricesimatoribus, Tributariis, et Teloniatoribus, cunctis etiam aliis quocunque Officio et Praefectura fungentibus, praesentes visuris, Salutem et gratiam. — Ex gravi querela Fidelium Nostrorum Prudentum et Circumspectorum, Civium Civitatum Nostrarum Montanarum intelleximus, qualiter essent plerique ex vobis, qui contra eorum antiquas libertates et Privilegia Telonei Solutione, et quibusdam aliis insolitis exactionibus eos gravare niterentur, ac Dicas quoque ipsis imponere vellent, in Succissionibus etiam lignorum, quae illis ad culturam Montanarum necessaria sunt, essent impedimento. Quae cum eo vergeant, ut cives tantis pressi difficultatibus et incommoditatibus, culturam ipsam Montanarum in gravissimam Nostram Regniue nostri jacturam, intermittere cogantur, Fidelitati Vestrae sub poena gravissimae indignationis Nostrae mandamus, ut deinceps nemo Vestrum praefatis Civibus citra speciale et expressum mandatum Nostrum Dicas imponere, aut eos Telonei solutione, et aliis insolitis exactionibus gravare audeat, nemo etiam sit illis impedimento, quo minus ligna ad necessitates culturae Montanarum, juxta antiquam eorum libertatem succidere possint; imo ubi opus erit, sitis ipsis auxilio et adjumento, cum rem agant, non solum nobis, sed toti Regno utilem et necessariam, secus ne feceritis, Praesentibus perlectis Exhibenti restitutis. Datum Wormatiae Vigesima octava Mensis Aprilis, Anno Domini Millesimo, Quingentesimo, Quadregesimo Quinto. (Schmidt id. m. I. 157. l.)

² Schmeez városi levéltár. ³ U. o.

jeszszék fel hozzá a bányamívelés szabályozására szolgáló javaslatokat.¹

A Röscl-főle vagyon pusztulására mutat egy okirat, mely 1545. április 11-én kelt, s mely szerint Nikusch Lénárt bírósága alatt Schneider Jakab beszterezébányai polgár, Öder Simon selmecz polgárnak 100 arany forintért eladta a Steingruben mellett levő majort, melyet Röscl Borbálától 400 frtnyi kölcsönért zálogban birt.²

48. A királyné átveszi Körmöczön a Mélyaltárnát.

Körmöczön mindig rosszabbra fordultak a dolgok; a *Goldkunsthandlungot* átvette a királyné az 1535-iki bizottság javaslata folytán, és az *alsó altárnát* is műveltette azon feltétel alatt, hogy a város a *felső altárnát* annál erélyesebben fogja hajtatni; de a város nem teljesítette ebbeli ígérését, és általjában az egész magán-bányászat szünetelt Körmöczön 1545-ben; hogy a királyné ezen segítsen, hallersteini Haller Reinprecht, és Sparendorfi Krabath György biztosok javaslátára egészen átvette az *alsó altárnát* minden jogával együtt, a város pedig kötelezte magát, hogy a *felső altárnát* fenntartja, és az *alsó altárnához* szükséges fát ingyen kiszolgáltatja, és az altárnához ingyen beszállíttatja.³

A rézvállalat is igen rossz eredményekkel járt az új bérleti időszak alatt; a Fuggerek számadási könyvei szerint 1541-től 1546-ig 315,608 parn érez termeltetett, és ezért a kincstárba 107,364 frt fizettetett; ezüst termeltetett 37,049 márka. A nyereséget nem lehet kimutatni a számadások hiányossága miatt, de valószínűen nem is volt nyereség, mert a bányák már akkor igen ki voltak aknázva, és a viszonyok az országban annyira zavarosak voltak, hogy oly iparvállalat, melynek békés és rendes állapotokra volt szüksége, nem virágozhatott.⁴

Török portyázók feldúlták a kohókat és bányákat, a munkásokat rabszolgaságba vitték; másrészt pedig az ország kívánt újabb és újabb áldozatokat a katonaság élelmezésére. Ezeknél fogva Fugger Antal 1545-ben kijelentette Ferdinánd királynak, hogy a bérletet nem fogja megújítani, és ezen határozata mellett meg is maradt; a király az üzem folytatására 50,000 frtot kért tőle kölcsön, de az óvatos kereskedő nem adott semmit, így tehát kénytelen volt a király meg-

¹ Selmecz városi levéltár. ² U. ott.

³ Wenzel Guszt. id. m. 273. l.

⁴ Dobel Fridr. id. műve.

tenni a szükséges intézkedéseket, hogy a rézbányák és kohók 1546-ban a királyi biztosoknak átadassanak.¹

1545. november elején sikerült a törökökkel másfél évre fegyverszünetet kötni.²

49. A király átveszi a rézvállalatot.

1546. április 15-én lejárván a Fugger Antallal kötött öt évi bérleti szerződés, Ferdinánd király Bremer Fülöp, Konritz Kristóf, Paumkircher Erasmus, Rakovszky György thüróczi alispán, és Zokol Tamás biztosokat küldötte *Besztercebányára*, hogy a *rézbányákat* Fuggertől a szerződés értelmében visszavegyék; elébb azonban a bányák állapotát szakértők közreműködésével megvizsgálják, és megállapítják, hogy a bérelő kezében az üzem helyesen vezetett-e?

A biztosok által ez utasítás értelmében a következő szakértők hivattak meg a bányák bejárására: úgymint Körmöczről: Hammer István bányamester és Schlegel Mihály; Selmeczről: Sparsbier Gáspár és Hendschuh Stenczel; Besztercebányáról: Stürzer János, Siegler János és Brettschneider Severin; Ujbányáról: Vischer Ulrich; Bélabányáról: Schuchmarkt György; és Libetbányáról: Kupecz István; továbbá Puchner György besztercebányai bányamester, Ruprecht volt schlamingi bányamester, Wolgemuth János kirehheimi bányabíró, Zwickel Mátyás kuttenbergi bányamester, Mat Gábor premeri bányabíró, valamint a Fuggerek tisztviselői: Stetner János Rothenbergből, Mülbek János Klausenből, Spreng János Schwatzból, és Geysmer András schwatzi bányatiszt; végre a Fuggerek úrvölgyi tisztjei: Wahl Farkas bányamester, Pinger János hermanetzi sáfár, Peverle Latzkó óhegyi sáfár, és Konswall Lőrincz, Stümpel Mátyás, s Leutgeb Mihály úrvölgyi bányatügyelők; Holzmann Sebestyén sandbergi ügyelő, Geistlitz Benedek újtárnai és altárnai ügyelő, és Kupecz Gáspár toppertárnai és pfeiffertárnai ügyelő.

A jelentés, melyet az említett biztosok és szakértők a bányák bejárásáról benyújtottak, kiegészíti az 1543-iki jelentést, mert távolsági adatokkal még bővebben el van látva; ezért szükségesnek tartottam e jelentésnek magyar kivonatát is közölni az okmányok közt.³

E jelentésben részletesebben le van írva az úrvölgyi főakna is, melyet Thurzó és Fugger mélyítettek le a fölszínről. A torkolat alatt 20 ölnyre van a *felső víztartó* (der obere

¹ Dobel Fridr. id. műve.

² Horváth Mih. id. m. IV. 204. l.

³ Körmöcz városi levéltár. Kivonatát lásd az okmányok közt XV.

Sumpf) ettől 35 öllel mélyebben van a *felső rakodó* (a mostani Obergesteng) és egyszersmind a *középső víztartó*; e rakodóból van kelet felé egy beható vágat, melynek 48-ik ölében elérték 1527-ben az évéseket. A felső rakodó alatt 23 ölnyre van a *középső rakodó* (a mostani Mittergesteng), melylyel közlekedik a *Vischers — Schatrigs — Katschers — és Mitterdaukuswalder-Gesteng*. E rakodóból vezetetik a felső és középső víztartóból jövő víz csövekben a *Schatrigsgestengen* a *Pfeiffertárnáig*, melyen a víz kifolyik; az átlukasztás 1543-ban történt. A középső rakodótól le a *mélyrakodóig* van 43 öl, és ez alatt 4 ölnyre van az akna feneke; tehát az akna egész mélysége 125 öl. Az akna víz-szintes kereszt-szelvénye 2 öl hosszú és 1 öl széles. Az akna két osztályra van osztva, az egyikben víz, ércz és törecs szállítatik, a másodikban csak ércz és törecs. Az akna mellett két járgány van, mindegyik két kötéllel.

Az alkalmazott vájárok számát mutatja a következő táblázat:

	Feltárá- son	Fejtésen	Összesen
<i>Úrvölgyön dolgoztak:</i>			
Az altárna szintjén	—	6	6
Laubingergesteng szintjén	—	4	4
Felső Daukuswalder Gestengen	—	4	4
Katschergestengen	7	11	18
Vischergestengen	—	6	6
Fleschkagestengen	9	35	44
Groszkührgestengen	—	12	12
Silsengestengen	—	9	9
Mély nyílámon	—	8	8
Összesen....	16	95	111
<i>A sandbergi bányákban:</i>			
Az új tárna szintjén	—	21	21
A Pfeiffertárna „	—	3	3
A sandbergi altárna szintjén	1	23	24
Összesen....	1	47	48
A schubsteini altárnában	—	3	3
Mindössze....	14	145	162

Egy vájár heti bérét 80 denárral számítva, tehetett az összes termelés 12,789 parn = 29,415 mázsa érczet, és fel-

téve, hogy az ércz mázsánként 15 font rezet tartalmazott, tett az évi réztermelés 4,411 mázsát. Ezt az eredményt az 1543-ikivel összehasonlítva, ismét hanyatlást tapasztalunk, lejjebb szállott a fejtésen foglalkozók száma 156-ról 145-re, a termelés pedig még kedvezőtlenebb arányban 6,013 mázsáról 4,411 mázsára, a fejtők munkája tehát kevesebbé vala jövedelmes; Fugger bányamestere azt állítá, hogy ha a vájárok nem képesek 10 negyed parnt termelni egy forintért, akkor a munka veszteséggel jár; már pedig a fejtők közt többen voltak alkalmazva oly helyeken, a hol csak 8—6, sőt csak 5 negyedet termelhettek egy forintért, és ebből magyarázható, hogy a termelés még inkább lejjebb szállott, mint a fejtő munkások száma. De leszállott a feltáró munkások száma is 41-ről 17-re, a mi arról tanúskodik, hogy Fugger tisztjei a bérlet utolsó szakában elhanyagolták a költséges feltárást, melynek hasznát ők már nem élvezhették; ezért nem igen alaposnak látszik a bejáró biztosok és szakértők nyilatkozata, melylyel jelentésök végén bizonyítják, hogy a Fuggerek tisztességesen, szigorú becsületességgel és igaz bányász módon művelték a bányákat („erbar, auffrecht redlich, vnd pergmännisch gepaut.“)

A bejárás után azon igyekeztek a biztosok, hogy Fugger tisztviselői közül valakit a király szolgálatába szegődtesse a további üzem vezetésére; de erre egyik sem akart vállalkozni, csak annyit ígért Wahl Farkas bányamester, hogy néha eljár Ürvölgyre; az altsztek azonban megmaradtak, valamint a munkások is.

Továbbá arról is akartak gondoskodni a biztosok, hogy az üzemhez szükséges pénzt megszerezzék, és e végre felszólították a bányapolgárokat, hogy adjanak a királynak kölesön, mert a művelés fentartásából úgyis a bányavárosoknak van legnagyobb hasznuk, ezenkívül pedig Ő Felsége jó kamatokat fizetne, és kellő biztosítékot is adna, a városokban pedig nem egy vagyonos polgár lakik, ki a kölesönt megadhatná. De a bányapolgárok e tekintetben semmiféle ígéretre sem akartak hallgatni, és rendkívüli szegénységöket okúl adva, határozottan kinyilatkoztatták a biztosok ismételt felszólítására, hogy ők nem képesek a legesekélyebb összeg kölesön-adására sem.¹

Ferdinánd király ezekről értesülve 1546. márczius 28-án írja a biztosoknak, hogy Fugger tisztjeit nem lehet kényszeríteni, ha szolgálatába állani nem akarnak; Wahl Farkas ajánlatát azonban, hogy évenként vagy kétszer megnézi a bányákat, egyelőre el kell fogadni. A *részállalat* vezetésével egyelőre Konritz Kristóf tanácsost bizza azon megjegy-

¹ Selmeczi bányagazgatósági levéltár.

zéssel, hogy neki a pénzzel és számadással semmi teendője ne legyen, és Besztercebányán léte alatt az alsó ausztriai kamaránál levő állomása fentartassék. A kik a többi tisztek és altisztek közül a király szolgálatába akarnak lépni, felfogadandók, és kellő utasítással ellátva alkalmazandók.

A biztosok jelentéséből megértette, hogy még eddig nem tudják határozottan megmondani, hogy mennyibe kerül egy mázsa réz és egy márka ezüst, mert a Fuggerektől nem lehet erre vonatkozó semmiféle adatot sem kapni; a királynak úgy látszik átaljában, hogy nagy teherrel fog járni a rézvállalat fentartása; mindazonáltal elhatározta, hogy a műveket fenn fogja tartani, de most nem adhat e célra 30,000 frtnál többet; úgy rendezzék tehát a biztosok az üzemet, hogy ez összeg elegendő legyen, melynek kölcsön-adása végett már megke-restetett Fugger, és ő meg is ígérte, hogy nem sokára le fog tenni Bécsben 10,000 frtot, ez ott magyar pénzre fog felváltatni, és Besztercebányára leküldetik, evvel azután az üzemet meglehet kezdeni.

A biztosok azt javasolták jelentésökben, hogy a rézbányákból termelt ezüstöt a király Besztercebányán verettesse pénzzé; erre meghagyatik nekik, hogy ez iránti tanácskozásaikat egyelőre titokban tartsák.

Az ólomnak Lengyelországból megszerezhetése végett küldjenek a biztosok valakit oda, a ki minden felől megbízható jelentést tehessen.

A bányavárosokkal és a királyné tanácsosaival igyekezzenek a legjobb egyetértést fentartani.

Végre gondoskodjanak a biztosok és tanácskozzanak a réz eladásának módjáról, és adjanak javaslatot, hogy milyen feltétel alatt lehetne elfogadni Fugger ajánlatát, ki a termelendő rezet megvenni hajlandó.

Egyúttal értesíti őket a király, hogy a likavai uradalom már Békheynek oda ígértetett, erre nézve tehát ne intézkedjenek; és hogy az alsó ausztriai kamara megbízott, hogy a biztosok jelentéseit tárgyalja és elintézzze, a jelentések tehát oda intézendők.¹

Ezen intézkedésekkel saját kezébe vette a király a beszttercebányai *rézvállalatot*, s vele a bányavárosok számára egy új korszakot nyitott meg; mert maga is részt vevén ezentúl a bányamívelők sorában, az ediginél sokkal szorosabban fűződött saját érdeke a bányamívelők érdekeihez. Eddig a királyok csak az urbura és pénzverési nyereség emelése végett segítették többé kevesebbé a bányavárosokat, de 1546-tól

¹ Schmidt id. m. I. 166. l.

kezdvé a rézbányák nagyszerű vállalata, mely jó kezelés mellett igen jelentékeny jövedelmet adhatott, gondatlan kezelés mellett ellenben igen nagy veszteséget okozhatott, oka volt annak, hogy a király és kormánya kiváló gondot fordított a magyar bányászatra is, és annak emelésére törekedett, felhasználván a rézvállalatnál alkalmazott kiválóbb szakembereket, a körmöczi és selmeczi bányák ügyeinek intézésénél is. A *rézvállalat* átvétele indíthatta a királyt arra is, hogy a királyné bányáinak kezelését saját tisztjeire bízta.

50. A rézvállalat eredménye a Thurzók és Fuggerek alatt.

A *rézvállalat* visszaadásával megszűnt a Fuggerek minden befolyása a magyarországi bányászatra, csak nevek maradt fenn a „*fukar*” elnevezésben, mert gondos és takarékos, mindenről számot kérő jó gazdák lévén, legkevesebbé sem utánozták a magyar főurak szokását, kik bőkezűen adtak mindenkinek, ha volt miből.

Midőn ekkép a Thurzók és Fuggerek korszakát elhagyjuk, érdekes lesz a következő táblázatban áttekinteni az 50 évi korszak eredményeit, a mennyiben a *rézvállalatra* vonatkoznak:

Időszak	ö s s z e s e n			é v e n k i n t		
	eladott réz	termelt ezüst	nyere- ség	eladott réz	termelt ezüst	nyere- ség
év	mázsa	márka ⁺	forint	mázsa	márka	forint
1495—1504	190,000	54,774	239,000	19,000	5,477	23,900
1504—1507	?	?	476,948	?	?	158,983
1507—1510	67,500	42,445	285,218	22,500	14,148	95,073
1510—1513	140,700	51,847	358,340	46,900	17,282	39,704
1513—1516	85,600	34,465		28,533	11,488	
1516—1519	78,000	18,787		26,000	6,262	
1519—1525	169,500	66,159	?	28,250	11,026	?
1526—1539	267,000	112,125	1.297,192	20,538	8,625	99,784
1540—1541	?	?	?	?	?	?
1541—1546	108,885	37,049	?	21,777	8,410	?
47 év alatt	1.107,185	417,651	?	23,557	8,886	?
42 év alatt	998,300	380,602	2.179,750	23,769	9,062	51,899
a 42 évi átlag szerint 50 évre számítva	1.188,450	453,100	2.594.954	—	—	—

Ez az 50 évi korszak volt az *úrvölgyi rézbányák fénykora*. — sem azelőtt, sem azután nem sikerült soha hosszabb időn át oly rendkívüli magasságra emelni a réztermelést, a milyen magasságon az e korszakban átlagosan állott.

V.

SZERVEZKEDÉS.

1546—1571.

I. A szélaknai bányák emelkednek.

A bányavárosok már aggódni kezdtek a megszaporodott királyi biztosok és tisztviselők mindent felkutató, s mindenbe beleavatkozó hajlama miatt; a király, hogy őket megnyugtassa, 1546. február 27-én egy rendeletet adott ki Pozsonyban, melylyel megtiltotta a királyi biztosoknak, kapitányoknak és a kamaralistáknak általában, hogy a bányavárosok magán ügyeibe avatkozzanak, és megparancsolja nekik, hogy a bányavárosok szabadalmait mindig tiszteletben tartsák.¹

1546. augusztus 11-én rendelte Ferdinánd király, hogy a besztercebányai kórház és a hozzá tartozó javak, melyek a királyok alapítványai, a királyi bányászathoz tartozzanak, és a város által el nem foglalhatók; a várost csak a patronatusi jog illeti, mely szerint a rectort kineveztetésre ajánlhatja a királynak. Ez értelemben utasította a király Konritz Kristóf tanácsost és besztercebányai praefectust a kórház javainak kezelésére.²

A törökök mindinkább közeledvén a bányavárosokhoz, Selmecz város tanácsa ellátározta, hogy a régi klastromot és templomot falakkal körülvétfeti, és várrá alakíttatja át; e munka azonban csak 13 év múlva 1559-ben lett befejezve.³

1546. október 4-én egyezség történt az *alsó Fuchsloch* vagyis *Wolftárna* és a *felső fuchslochi akna* között, hogy ez utóbbiak jogosultsága fölfelé 7 ölre terjedjen, de lefelé csak addig a határjegyig, mely a *középső* és *felső fuchsloch* között

¹ Selmecz városi levéltár.

² Schmidt id. m. I. 177. l.

³ Kachelmann János. Geschichte der ung. Bergstädte III. 160. l.

1533-ban jelöltetett ki. És mivel a *Bieberaltárna* is nemso-kára oda fog érni, azt határozta a bányamester, hogy az akna az altárnának a negyedik denárral adózzék, mert az áttörés után nem csak a víz fog levezettetni, hanem az akna friss levegőt is kap.¹

1547. január 3-án írja az udvari kamara a királyné tanácsosainak, hogy Ő Felsége elhatározta, hogy mindazon ezüst, mely a beszterczebányai bányákból nyeretik, a kör-möczi pénzverőben váltassék be épen oly módon, mintha magánosok által váltatnék be, és az érte járó pénz Besztercze-bányán kifizetessék. Mivel pedig a beszterczei bányák fenntartása sok pénzbe kerül, és e bányák nélkül az egész alsó magyarországi bányászat nem sokára tönkre menne, elvárja Ő Felsége, hogy a királyné e költségek fedezésére kellő kamat mellett kölcsönt fog adni. Végre pedig megint a királynét a király, hogy a könnyebb pénzek veretését azonnal szüntesse meg, és arra ügyeltessen, hogy egy márkából 436 denárnál több ne veretessék.²

Ez évi június 19-én béke kötöttet a törökkel öt évre oly feltétel alatt, hogy Ferdinánd a szultánnak évenként 30,000 aranyat, és Rusztem fővezérnek 3000 aranyat fizessen. Midőn a november 25-én Nagyszombaton megnyitott országgyűlésen a béke pontjai kihirdettettek, a rendek nagyon elégedetlenek voltak e feltételekkel, de végre meg kellett nyugodniok, mert a béke szükséges volt, és azt másképp elnyerni nem lehetett. Ezen az országgyűlésen visszaadatott a jobbagyoknak a szabad költözési jog, mely 1514-ben tőlök elvétellett.³

A selmeczi bányászat súlypontja ez időben mindinkább a *szélaknai* völgybe a *wolfschacht*i és *fuchslochi* bányákba húzódott át; a *hodrusi* bányák a víz miatt mélyebbre nem haladhatván, szélességben terjedtek határaik felé, és mindig gyakrabban fordultak a bányamesterhez a határ kijelölése végett.

1547. augusztus 2-án Hodruson a *Schutzwandschacht*, *Kleingappel* és *Katalin* akna között jelöltetett ki a határ Sparsbier Gáspár és Hendschuh Stentzl bányamesterek által;⁴ — november 4-én Lugisland János bányamester alatt Nikusch János a *Klingsputten* vagy *Neuradschacht* bányából $\frac{1}{32}$ részt ajándékoz Geygernek, $\frac{1}{32}$ részt pedig eladott neki 40 frton.⁵

A selmeczi oldalon december 24-én *klिंगertárnai* völgyben a *weidenaknai* vagy *Kuhsteigi* társulat és a *pingarteni* társulat egyezkedtek ki a közöttök levő határra nézve.⁶

¹ Selmeczi bányabíróági jegyzőkönyv.

² Schmidt id. m. I. 180. l.

³ Horváth Mih. id. m. IV. 211. l.

⁴ Selmeczi bányabíróági jegyzőkönyv. ⁵ U. o. ⁶ U. o.

1547. szeptember 12-én Mária királyné a „*königlicher Handl*“-t melyet néhai Hilleprandt adóssága fejében lefoglalt, eladta hallersteini Haller Farkasnak 4000 magyar forintért.¹ A „*königlicher Handl*“ nem volt valamely külön bánya, hanem mindazon különféle bányarészeket, melyek Mária királyné kezében voltak, jelölték meg e névvel; ezentúl tehát nem volt a királynénak Selmeczen semmi része a bányákban.

Ez évben adományoztatott május 6-án Kriegl Sebald polgárnak a „*Pachenstollen im starken Wald*“ mint altárna.²

Október 28-án pedig ismét elidegenült a Röscl-féle vagyonnak egy része; Nikusch János megvette 200 frton a kamara udvarral szemben fekvő Röscl-féle házat.³

2. A király visszaveszi a bányákat és bányavárosokat Mária királynétól.

Mióta Ferdinánd király az *úrvölgyi bányákat* saját kezelésébe vette, előre látható volt, hogy a király és királyné közti—eredetileg barátságos és szíves—viszony elebb utóbb meg fog zavartatni. Mária királyné csaknem független hatalmat gyakorolt a bányák felett; a királynak tehát, mióta gyakrabban volt alkalma ugyanott saját hatalmából intézkedni, nem lehete elkerülni az összeütközést; ehhez járult még Máriának azon panasza, hogy a huszti vár és a máramarosi sóbányák tőle elvonattak, s hogy a neki szerződésileg kikötött jövedelmek nem szolgáltatnak át azon pontossággal, mely méltóságának és kívánatainak megfelelt volna. Az innen származott feszültség végre V. Károly császárt arra bírta, hogy mint közbenjáró lépjen fel, s testvérei közt a békés egyetértést ismét helyreállítsa. A császár fáradozásainak eredménye az lett, hogy Ferdinánd és Mária 1548. márczius 7-én Augsburgban minden differentiára nézve kiegyezkedtek, s minthogy az egyezés Ferdinánd utódait is kötelezte, Maximilián főherczeg, Ferdinándnak fia, külön kötelezte le magát annak megtartására, márczius 8-án. E szerződésben az egyezés akkép lett megállapítva, hogy Ferdinánd a bányavárosokat Máriától haszonbérbe vegye, s ennek fejében a királynénak éltefogytaig valamenynyi javai és jövedelmei helyett évenként 54,000 frtot fizessen. Ugyanezen ügyben 1549. szeptember 17-én Ferdinánd és Mária között még egy pótló szerződés jött létre, Mária királyné pedig ez időtől fogva nem avatkozott többé a magyar bányá-ügyekbe, 1556-ban szeretett bátyját V. Károlyt lemondása

¹ Szlamka József id. m.

² Selmecz városi levéltár. ³ U. o.

után Spanyolországba követte, és végre ott 1558. október 18-án meghalt.¹

Az a 25 év, melyek alatt Mária királyné az alsó magyarországi bányavárosokat birtokolta, ezeknek és a bányaiparnak fejlődésére rendkívül nagy hatással volt. Mária királyné kezdettől fogva hathatósan pártját fogta a bányavárosoknak; igyekezett szabadalmaikat fentartani, és őket az idők szomorú viszonyai közt elkerülhetetlen megtámadások ellen megvédeni; mennyire tőle telhetett, megvédelmezte őket a vidéki földbirtokosok zsarolásai ellen; a rossz állapotban levő bányák megvizsgálására szakértő jeles egyéneket küldött, és a szükölködő bányamívelőket jelentékeny pénzösszegekkel is segítette, melyeknek nagy részeért csak az által nyerhetett kárpótlást, hogy a végképen kimerült, és minden reménységgel felhagyott bányamívelőktől adósságaik törlesztése fejében elfogadta a rossz karban levő bányákat, és azoknak művelését mindvégig nagy áldozattal fentartotta. Valójában, a körmöczyi bányák aligha végképen el nem pusztultak volna, ha Mária királyné kevesebbé tartja szem előtt a bányászat érdekeit! Mária királyné kiváló administratív képességeit a bányavárosok kormányzásában kezdé kifejteni, és ebben Beheim Bernát körmöczyi kamaragróf, ki 1524-től 1538-ig viselte hivatalát, igen nagy segítségére volt.

A bányák művelése e 25 évi időszak alatt sok és nehezen legyőzhető akadályokkal küzdött, az országnak zavart politikai viszonyai, a népség általános demoralisatiója; a törvények, szabadalmak és jogok tekintélyének süllyedése; a személy és vagyonbiztosság hiánya, és a törökök foglalásainak terjedése nagy hátrányára szolgáltak a bányaiparnak; a bányapolgárok elszegényedve, költséges vállalatokra képtelenek voltak, és új művelések megkezdésétől tartózkodtak; a bányásznép nagy részben elkedvetlenedve és demoralisálva nem fejtette ki a kellő munka-erőt, s végre a bányaiügy egészben véve a kinestár követeléseit által is túl volt terhelve. Ily nehéz körülmények közt fentartotta Mária királyné az alsó magyarországi bányákat, de igen valószínű, hogy részint az igazgatás nagy távolsága, részint az ő jövedelmének megapadása folytán már nem sok idő múlva bele kellett volna fáradnia az eredménytelen küzdelembe, és így nagy szerencse volt az alsó magyarországi bányaiparra, hogy a király maga is bányászkodni kezdett, és átvette a királyné birtokát, melyet nagyobb hatalma és terjedelmesebb segédeszközei mellett könnyebben megvédhetett az elpusztulástól, mint Mária királyné.

¹ Wenzel Gusztáv id. m. 187. l.

Mindenekelőtt azon igyekezett a király, hogy a bányavárosok és általában a bányászat ügyeit törvényhozásilag rendezze, és e végre az 1548-ki országgyűlés elé javaslatokat terjesztetett. De az országos rendek a tárgynak idegenszerűsége miatt igen hosszúra húzták tanácskozásait, és a király javaslatait változtatások nélkül elfogadni nem voltak hajlandók; Ferdinánd tehát, meglevén győződve, hogy az ő szakértő tanácsosainak javaslata helyesebb, mint az ügyet alig ismerő országos rendek tervezete, tekintve az ügynek általános fontosságát és sürgősségét, javaslatát visszavonta, és elhatározta, hogy a bányászat rendezését közvetlenül s az országgyűlés közreműködése nélkül fogja foganatosítani.

A királynak e határozata annyiban káros volt az ország közbizalmi, pénzügyi és gazdasági érdekeire nézve, hogy e határozat következtében a bányászat az országban mintegy külön államot képezett, melynek törvényei és szabályai nem állottak összhangzásban az ország törvényeivel, és általában nélkülözték a törvényesség kellékeit; másrészt azonban nem lehet tagadni, hogy az országban létező politikai viszonyok legkevesebbé sem valának alkalmasak arra, hogy a bányáügyek rendezésénél a bányászat érdekeinek szem előtt tartását az országgyűléstől reményelni lehetett volna. Ennélfogva a király határozatát a bányászat érdekeinek szempontjából tekintve helyesnek és célszerűnek kell tartanunk; azt sem lehet tagadni, hogy e határozat sem törvénybe, sem az eddigi szokásba nem ütközött, mert a törvényhozás eddig sem avatkozott a pénzverésen kívül más bányáügyekbe, a király pedig a célba vett rendezést nem terjesztette ki a pénzverésre.

A bányarend kiadását a király ekképen saját hatáskörébe tartozónak nyilvánítván, meghagyta az alsó ausztriai kamarának, melyre a magyarországi bányászat vezetését bízta volt, hogy az általa 1548. január 1-én kiadott joachimsthalai bányarendtartást alapul véve, az alsó magyarországi bányavárosok számára dolgozzon ki egy rendtartást. Azonban a bányavárosok e rendtartást el nem fogadták, mert sok tekintetben az ő régi szabályaikba és szabadalmaikba ütköző, és nálunk szokatlan határozatokat tartalmazott. A király azután többször átdolgoztatta e szabályokat, de csak utódjának Miksának sikerült 25 év múlva egy oly bányarendtartást állíttatni össze, mely a városok és bányapolgárok által elfogadtatván, azóta a Miksa bányarendtartás neve alatt egészen a mi időkig a bányászat törvényes alapját képezte.

Az 1548-ki országgyűlés azt határozta az LI-ik törvény-cikkben, hogy a *Babka* nevű cseh pénzek, 3 darab egy krajczárért, mindenütt elfogadtassanak, de a lengyel pénzek el

ne fogadtassanak, és a hamis pénzek veretői megbüntettes-senek.¹

1548. október 24-én a lipcsei várhoz tartozó birtok területén lévő *jaszenai* és más bányák a besztérczebányai praefectus alá rendeltettek, hogy ő azokat adományozhassa, és közöttök rendet tartson.²

Selmeczen mindinkább nagyobb tevékenységet fejtettek ki a szélaknai völgy *Fuchsloch* nevű részén.

1548. július 9-én megvette Geyger Márton a „*Windisch Fuchsloch*” nevű bánya $\frac{1}{8}$ részét Konkha Dorottyától 33 forinton.³

Október 29-én adományoztatott Hauber Lambrechtnek, Schlaler Quirin ügyvivőjének, egy szabadban álló kutatás a *felső Fuchsloch* felett a „*Doctors Pergwerkh*” mellett.⁴

Ekkor kamaragróf volt Selmeczen Scharnberger János, a bányamester pedig Hendseuh Stenzel vala, ki a fennebbi adományozást a következő záradékkal jegyeztette be a bányabírósági jegyzőkönyvbe: „*minthogy én magam írni nem tudok, ezeket örök emlékül a bányakönyvbe bejegyeztetni rendeltem.*”⁵

November 9-én megengedettett Markuseh Miklósnak, hogy a *középső Fuchslochban*, mely *Gründl*-nek neveztetik, kutathasson.⁶

1548. január 20-án adományoztatott Szalay (Salius) Augustin és Jeromos testvéreknek a *Pachenstollen* felett a másik völgyben (a mai klingentárnai völgyben) a *Grünstollen* mint altárna, hogy evvel a siebengrubeni telér felé dolgozhasson.⁷

December 29-én eladta Kringl Sebald a „*Pachenstollen im starken Wald*” $\frac{1}{4}$ részét Kerl Vitusnak 180 frtért.⁸

A *hodrusi* oldalon 1548. szeptember 30-án átadja Unger Erasmus az „*alter Radtschacht*” bányának $\frac{1}{8}$ részét hallersteini Haller Farkasnak 6 évre hűbérbe, mely idő után a bánya Ungernek visszaadandó.⁹

December 24-én eladta Nedler Farkas a „*hodritscher Handel*” $\frac{1}{16}$ és $\frac{1}{64}$ részét, Moldner Jeromosnak.¹⁰

Hillebrandt Péter anyja Hillebrandt Borbála 1548-ban örökbe fogadta Rubigallus (Rothan) Pált rendkívüli észtehet-

¹ Schmidt idézett munk. I. 192. l. ² U. o. I. 189. l.

³ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv. ⁴ U. o.

⁵ Selmeczi bányabír. jegyzőkv. („Soliches hab ich zu ewiger Gedachtnusz weill ich nit selber schreiben kann, in mein Pergpuech einzuschreiben, vund einzutragen, vnd zu verzeichnen bevollen.“) ⁶ U. o.

⁷ Selmecz városi levéltár.

⁸ Sehn. bányabír. jkv. ⁹ U. o. ¹⁰ U. o.

sege és kiváló személyes tulajdonságaiért azon érdemek elismerésül, melyeket Hillebrandt Péter személyére nézve szerzett. Rubigallus Pált rendelte úgy a maga, valamint fia vagyonának egyetemes örökösétül, és így a Hilleprandt-féle bányarészek is, melyeknek adósságai már törlesztettek, Rubigallusra szálltak, kinek azután hosszas pere volt hallersteini Haller Farkassal, de végre sikerült neki bányarészei számára a királytól is adománylevelet nyerni, s így azok az ő birtokában maradtak.¹ E bányarészek java a *Wolftárnához* és az *alsó és középfuchslochhoz* tartozott, melyeknek jövedelmes volta kitűnik abból is, hogy 1543. óta, tehát 5 év alatt 13,074 frt 75 denáriyi adósságot lehetett vele törleszteni.

1548. szeptember 3-kán a bányavárosok egy iratot intéztek a köztök levő királyi biztosokhoz, kiket meg nem neveznek; ez iratban kifejtik az okokat, hogy miért állanak a bányák oly rosszúl, és miért hanyatlak általában a bányászat?

Előre bocsátják, hogy a bányászatnál elkövetett hibákat vagy épen nem, vagy csak nagy költséggel lehet helyrehozni. Azután felsorolják a hanyatlás okaiúl, hogy

1. A bányavárosok szabadalmait semmibe se veszik, még azok sem, a kiknek kötelességek lenne. azokat megvédeni.

2. A kamarai tisztviselők magokat és a kamarához tartozó egyéneket és munkásokat a városi hatóság alól kivonják.

3. A megyebeliek a várost és a városiakat, a hol csak lehet, sértegetik, a polgárokat megverik s meg is ölik, és felettök zsarnokoskodnak.

4. Minthogy a bányák mélyebbek, és költségesebbek lettek, miveltetésük csak úgy folytatható, ha az élelmi szerek drágasága megszűnik, a munkások csak jó pénzzel fizettetnek, semmiféle hadseregnek nem engedtetik meg, hogy a bányavárosok közelében tanyázzon és az élelmi szereket elfogyaszsa, és végre ha az ezüst beváltási ára felemeltetik.

5. Hogyha a hadparancsnokok a bányamunkásokat hadi szolgálatra viszik, ez minden tekintetben igen káros, mert a bányászok a hadi szolgálásban nem sokat érnek, itthon pedig a munka elmarad, ércz nem termeltetik, és nem lesz pénz, mely mind békében mind háborúban a nervus rerum.

6. Sok bánya elpusztult, mert kezeletésük idegen embereknek adatott át, kik a viszonyokat, embereket és törvényeket nem ismerték; példa erre legújabb időben Nagybánya.

7. Ha a bányapolgárok vagyona adósság fejében lefoglaltatik, tönkre megy a bányászat.

¹ Szlamka József id. m.

8. A bányapolgárok igen zaklattatnak a miatt, ha egy kis ezüstöt az országból kivisznek, és ott adják el. Így legújabbán Schlaher Quirin szerfelett zaklattatik, pedig ő a bányászat körül sok érdemet szerzett.

9. Régebben a bányavárosok minden adótól és taksáktól mentesek voltak, mostan azonban mindenféle fizetésekkel terheltetnek.

10. Régebben a bányavárosok a gonosztevőket akárhol elfogathatták és a városi törvények szerint elítélhették; most a városi birtokon kívül nem fogathatnak el senkit, és e miatt a zsványok igen elszaporodnak.

11. Régebben koronkint elengedettett a bányavárosoknak a Zólyomba fizetendő adó.

12. A hadparancsnokoknak és kinestári tisztviselőknek meg kellene hagyni, hogy a bányavárosi polgárokat megvédjék, és szabadalmaikat megoltalmazzák.

13. Minthogy a kémleszték Selmecezen és Körmöczön már több éven át pontosan működnek, ezélszerű lenne őket tovább is megtartani hivatalukban.¹

Közöltem e nyilatkozatot, melyből a városiaknak akkori sérelmeik kivehetők, ámbár nem lehet feltalálni sem azt, hogy kik voltak a biztosok, kikhez az irat intéztetett, sem azt, hogy miféle választ adott rá az alsó ausztriai kamara. Valószínű, hogy a biztosok e nyilatkozatot a viszonyok bővebb megismerése végett kérték, és tájékozásul használták.

1549. január 20-án rendelte a király, hogy a besztlerce-bányai völgyben mosott arany Konritz Kristóf besztlerce-bányai praefectusnak adassék át, ki azt Körmöczön beváltani fogja.²

Az év vége felé azután a király a Mária királynéval kötött pótló egyezség folytán végképen kezelésébe vette a bányákat és bányavárosokat, és 1549. október 11-én bizonyítja, hogy évi 2000 frtéért átvette a királynétól a selmeczi válató házat, és az ennek birtokára vonatkozó iratokat.³

Ez időben történt, hogy Balassa Menyhért, a szitnyai vár birtokosa, egy ezüst szállitmányt elrabolt.⁴ A bányavárosok körül fekvő megyéket Balassán kívül még Basó tartotta rablásaival és hatalmaskodásaival rettegésben, míg végre 1549-ben a király gróf Salm Miklóst küldötte megfékezésükre, ki a rablók várait megvette, és Basót fízenheted magával lefejeztette; Balassa elmenekült Erdélybe.⁵

¹ Selmecz városi levéltár.

² Schmidt id. m. I. 194. l. ³ U. o. 198. l.

⁴ Kachelmann J. Geschichte d. u. B. III. 166. l.

⁵ Horváth Mih. id. m. IV. 218. lap.

Az új kutatások a *Fuchsloch* körül úgy látszik, nem igen sikerültek, mert 1549. január 26-án „Johannes der Ertzney Doctor“ és selmeczi lakos átadta a Fuchsloch felett fekvő és *Fuchsschwanznak* nevezett bányában birt részeit Schlaher Quirinnak; április 12-én pedig Lehotzky Péter ajándékozta oda Schlaher Quirinnak a *Fuchsschwanz* $\frac{3}{16}$ részét. Schlahernek mind a két esetben Hauber Lamprecht és Gebhard Farkas voltak képviselői,¹ mert ő, mióta az ezüst kiviteléért kereset indított ellene, külföldön tartózkodék.

Augusztus 12-én megengedte Ungerfeind András, hogy Öder Simon az ő bányájában „*ober dem oberen Fuchsloch auf dem Voglhübel*“ egy néhány ölet kivágathasson saját költségén.²

1549-ben Ferdinánd egy *kuttenbergi gépész* mestert küldött Selmecze, hogy a vízemelésre nézve javaslatokat tegyen; e gépész ajánlotta a többiek közt, hogy a vízveszély gyökeres elhárítása végett még egy altárna vétessék munkába, mely a *Bieberaltárnánál* mélyebb legyen.³

Szeptember 19-én adományoztatott a javasolt altárna *Cherubim altárna* név alatt, mert Siebenbürger Cherubin kertje alatt volt a torkolata; később azután ugyanezt az altárnát a *Szentháromság altárna* névvel ruházták fel.⁴

1549. márczius 30-án Röscl Borbála átengedte az ő férje Nedler Farkas nevében a *Klingsputten* vagy *Neuradschacht* bánya $\frac{1}{32}$ részét Geyger Mártonnak egy évre hűbérbe, azon feltétel alatt, hogy ha ez idő alatt vesztesége lenne, a bányarészt tovább is megtarthassa addig, míg vesztesége törlesztve nem leend. Geyger ezért neki 35 forintot adott készpénzben.⁵

3. A bányák kezelésének új rendszere.

1550-ben Ferdinánd a bányavárosok igazgatását s a bányák kezelését illetőleg egy, e végre kiküldött bizottmány által egészen új rendszert dolgoztatott ki s állapított meg, mely szerint a haszonbérletek megszüntetvén, a bányák ezentúl állandóan kamarai kezelés alatt maradtak.⁶

Ez évben hirdettette ki Ferdinánd az első bányarendtartást, melyet azonban a bányavárosok és bányamívelők el nem fogadtak.⁷

¹ Selmeczi bányabíróági jegyzőkönyv. ² U. o.

³ Kachelmann J. Das Alter u. d. Sch. d. u. B. 136. l.

⁴ Selmeczi bányabír. jkv. ⁵ U. o.

⁶ Horváth Mih. id. m. IV. 212. l.

⁷ Wenzel Guszt. id. m. 195. l.

A királyi biztosok, kik ez ügyben siker nélkül fáradoztak, Maininger György, Pamkirchner Ferencz, Konritz Kristóf, sparendorfi Schrabath György és Jemschka Ferencz valának; ők indították meg az új rendszer szerinti kezelést, és ismételve megtiltották a nyers arany és ezüst kivitelét az országból.¹

Az 1550-ki országgyűlés 48-ik törv. czikke határozza, hogy a magyar pénz a német országival egyenlő tartalommal veretessék. Egy magyar denár egyenlő legyen 3 bécsi aprópénzzel, mely magyarul fillérnek neveztetik.²

Egyébiránt ez időből a *selmeczi bányászatról* csak adás-vevési szerződések vannak följegyezve, melyekben Rubigalli, Szalay, Schlager, Öder és Unger rendesen a vevők; ezek öten voltak akkor Selmeczen a legvagyonosabbak, az ő kezökben voltak a *Fuchslochi* és *Wolftárnai* bányák. A *hodrusi* bányák és *Glanzenberg* jövedelmezősége nagyon alászállott.

1550. márczius 12-én egyezés kötött a *wolftárnai* és az *unterfuchslochi*, máskép „*Wassertüml*“-nek nevezett bányák közötti határra nézve. A *wolftárnai* társulat képviselői voltak: Rothan Pál, Lehotzky Péter, és Behaim János; az *unterfuchslochi* társulat képviselői: Sallius Jeromos, Behaim János, Waleh János kémlelő, Hauber Lamprecht, és Salzer Gergely. Továbbá megegyezett az *alsó* és *középső Fuchslochi* társulat, hogy egymás közt egy évig békét tartanak, egymás bányáit el nem kéri, terményeit el nem hordják, s ha egymással lyukasztanak, békésen egyezkedjenek, vagy pedig a bányamester véleménye döntsön, és az ő határozatát kövessék.³

1550. júliusban bártfai Waleh János királyi kémlelő sparrendorfi Krabatten György kir. biztosnak oda ajándékozta az *alsó fuchsloch* bányának $\frac{1}{16}$ részét.⁴ Szeptember 27-én pedig Behaim János eladta a *wolftárnai* $\frac{1}{8}$ rész birtokát Schlacher Quirinnek 200 magyar forintért.⁵

4. A Röscl-család vagyona szétfoszlik.

Glanzenbergnek megapadt ugyan a jövedelme, de vesztésében még nem lehetett, mert Röscl Borbála a glanzenbergi bányánál birt $\frac{1}{32}$ részét elzálogosítá 1550. szeptember 19-én Geyger Mártonnak, ki Ulmból való, s akkor Bécsben lakott. Geyger 400 frtot adott kölesön Röscl Borbálának. ki kötelezte magát, hogy e kölesönt negyedévenként 50 frttal törleszti, s ha ezt a reá eső nyereség feléből nem tehetné, akkor foglalja el Geyger az egész nyereséget.⁶ Deczember

¹ Schmidt id. m. I. 200. l. ² U. o. I. 207. l.

³ Selmeczi bányabir. jkv. ⁴ U. o. ⁵ U. o. ⁶ U. o.

15-én pedig eladta Röscl Borbála az ő földjeit, rétjeit, és a *Glanzenbergnél* birt $\frac{4}{16}$ részét Rothan Pálnak 593 frtért.¹

Június 15-én Ungerfeind András, kinek az elhalt Röscl Lőrincz helyett bizonyos kamarai adósságot törleszteni kellett, átadja a selmeczi határban Öder Simon kohója alatt levő kohóját 100 frtért Hagen Jánosnak, azon feltétel alatt, hogy a kohót addig használhassa, míg Ungerfeind a 100 frtot vissza nem fizeti.²

1550. november 25-én eladta Scharberger Urban, Mária királyné volt titkára és biztosa, néhai Kreuzsl Lőrincz kohóját és zúzóját a selmeczi völgyben, minden hozzá tartozóval együtt. Rothan Pál selmeczi polgárnak 270 frtért; e kohó néhai Hilleprandt kohója mellett feküdt és a királyné javára le volt foglalva Kreuzsl adósságai fejében.³

A *klíngertárnai* völgyben művelésben volt ekkor még a *Siebnengruben* bánya is, mert részesei 1550. május 3-án egyezséget kötöttek egy szomszédos társulattal, hogy egymás határait meg nem sértik, és ha lyukasztának, barátságosan fognak kiegyezkedni.⁴

Május 8-án Öder Simon selmeczi bányapolgár egy darab erdőt vett Lipsesey Jánostól a *saskői* várnagytól 60 frton a válató intézet üveggyára számára. Ez üveggyár valószínűleg *Szklenón* volt, a *saskői* birtok határának közelében. A király az ez iránt kötött szerződést jóváhagyta.⁵

A *körmöczi* bányászatról nem jegyeztetett fel ez időben semmi sem.

Besztercebányán is minden jó rendben mehetett a bányák körül, de e városban 1550-ben nagy tűz volt.⁶

A *bóczai* bányászat a XV-ik század végén és a XVI-ik század kezdetén csak csekély jelentőséggel bírt, de 1550-ben új aranybányákat nyitottak: Keszler Lénárd besztercebányai polgár, Thaller Jakab és Kratky Mihály, és jövedelmes művelést folytattak ott, de a Szentiványiak által sokszor háborgattak.⁷

1551. elején Ferdinánd király kiegyezett Izabellával és fiával, és átvette tőlök Erdélyt, adván helyébe az oppelni és ratibori hercezségeket Sziléziában; a Kolozsvártt augusztus első napjaiban tartott országgyűlés megerősítette az egyezséget.

¹ Selmecz városi levéltár.

² Selmecz bányabírósaí jkv.

³ Selmecz városi levéltár.

⁴ Selm. bányabír. jkv.

⁵ Selmecz bányabírósaí levéltár.

⁶ Marzsányi kézírata a selm. b. iggi. levéltárban.

⁷ Wenzel Guszt. id. m. 209. l.

Ferdinand azután sereget küldött Erdélybe Castaldo és Pallavicini vezérek alatt, kik Utiesenich Frater Györgyöt alvinezi kastélyában, hol vendégei voltak, december 17-én megölették.¹

Selmeczen folytatott a *fuchslochi* bányáknál a birtokcsere.

1551. április 2-án eladta bartfeldi Wallach János kémlész az *Unterfuchsloch* $\frac{1}{16}$ részét sparrendorfi Krabatten György királyi tanácsos és biztosnak 70 frtéért; április 3-án pedig ugyanazon bánya $\frac{1}{16}$ részét adta el Wallach kémlész Fuchs Agostonnak 62 frtéért.²

Április 28-án az özvegy Markuschné és fiai Miklós, Jakab és Mátyás eladják a *felső Fuchsloch* $\frac{1}{32}$ részét Rothan Pálnak 875 frtéért.³

Április 19-én megújították a múlt évben kötött egyezséget a *wolftárnaiak* és az *alsó fuchslochi* társulat, hogy egy további esztendeig köztök béke legyen és egymás terményeit el ne hordják.⁴

Június 20-án pedig Markusch Miklós kötött egyezséget a *fuchslochiakkal*, hogy ezentúl egymás birtokát ne háborgassák.⁵

1551-ben végre a *Wolftárna* részesei: Rubigalli Pál, Schlager Quirin és Lehotzky Péter eladták 1600 frtéért az egész wolftárnai birtokot a *közép fuchslochi* társulatnak, melynek részesei Schlager Quirin, Óder Simon, Rubigalli Pál és Lehotzky Péter valának. Az eladási szerződés Boroszlóban kelt, Schlager tartózkodási helyén, és beiktattatott a selmeczi bányabírószági jegyzőkönyvbe 1551. október 3-án.⁶

A *felső fuchsloch* ekkor legjobban jövedelmezhetett, mert 1551. október 24-én Ungerfeindt András, Braun Gáspár özvegye most Ungerfeindt neje, és ennek fia Braun Jochem eladtak a *felső Fuchsloch* bányából $\frac{1}{32}$ részt Schlager Quirinnak 750 frtéért Hendschuh Stentzl és Seide Miklós jelenlétében.⁷

A *hodrusi* oldalon ez évben igen sok bánya említetik, melyekből csak a *Tsuvernik* és *Trentscher* vashánya bírt némi jelentőséggel, a többiek csak reménybeli vállalatok valának, melyeknek részesei folytonosan változtak.

Az egykor híres *Feistritz* bánya nevével ez évben találkozunk utóljára; 1551. december 3-án átadta Ungerfeindt András a *Feistritz* $\frac{12}{16}$ részét 100 frt adósság fejében, Reusz Mátyás selmeczi városi tanácsosnak, hogy használja addig, míg ő a 100 frtot neki le nem fizeti.⁸

¹ Horváth Mih. id. m. IV. 244. l.

² Selm. bányabír. jkv. ³ U. o. ⁴ U. o. ⁵ U. o. ⁶ U. o. ⁷ U. o.

⁸ Selmeczi b. igazg. levéltár.

A *hodrusi Alt és Neuradschacht* bányákkal határos „*in den Wolfen*“ bányából Röscl Borbála özvegy Nadlerné s most Seger János neje ajándékozott el 1551. október 24-én Probnér Simon és Tamás testvéreknek $\frac{1}{8}$ részt és Unger Erasmus és Pál is $\frac{1}{8}$ részt.¹

Ez évben elhalt a Röscl család utolsó férfi ivadéka Lőrincz; az egyedüli örökös Röscl Borbála, ki első férje Unger Gergely után Nadler Farkashoz ment férjhez, ekkor ismét özvegy vala, és még ez évben újra férjhez ment Seger Jánoshoz, gyorsan túladdott az egész örökségen. A *rihnyi vasgyárt* 1551. január 12-én eladta 2000 frtéért Kerl Vitus bányapolgárnak, ez pedig átadta azt mostoha atyjának, Schláher Quirinnak.²

Ugyanez a Kerl Vitus vette meg még 1548-ban a Röscl család birtokához tartozott azon majort 150 frton, mely Bélabánya felé Öder Simon majorja mellett fektött.³

De 1551. április 18-án Kerl Vitus, ki már ekkor boroszlói tanácsosnak nevezetik, Selmecz vidékén lévő minden birtokát, bányáit, kohóit, malmait, majorjait stb. a hozzájuk tartozó felszereléssel együtt eladta mostoha atyjának Schláher Quirinnak 8000 frton.⁴

Rothan Pál pedig még 1551. január 18-án megvette Röscl Borbálától 120 frton a *Sikoratárna* $\frac{1}{8}$ részét, és a *vordere Gappel* $\frac{1}{32}$ és $\frac{1}{128}$ részét, (mind a kettő vasbánya a hodrusi völgyben.)⁵

Rothan ezenkívül még megvette január 24-én a *Glanzenberg* $\frac{1}{16}$ részét, és egy rétet a „*weite Au*“-ban (Bélabányán) 400 frton Unger Erasmus, Pál, János, András és Timotheus testvérektől, kik Mária királynénak nagy összegekkel tartoztak, mely adósság biztosítására minden vagyonuk lefoglaltatott, de hogy könnyebben fizethessenek, a vagyon kezelése náluk hagyatott, és a vagyon eladása is megengedettett.⁶

5. Salius rendezi vagyonát.

A hanyatló „*Groszer Glanzenberg*től“ még idejekorán megmenekült Salius, ki $\frac{1}{16}$ részét 1000 frtéért adta el Öder Simonnak.⁷

Salius, vagy mint Kachelmann állítja Szalay, ekkor rendezte vagyonát, s minthogy e vagyon volt alapja a később keletkezett Brenner szövetkezetnek, érdeklél bírhat reánk

¹ Selmecz városi levéltár.

² Kachelmann J. Geschichte d. u. B. III. 148. l.

³ Selmecz városi levéltár. ⁴ U. o. ⁵ U. o. ⁶ U. o. ⁷ U. o.

nézve egy szerződés, melyet 1551. április 1-én Sali Jeromos kötött nejével, Braxedissel, néhai Schall Konrád özvegyével, vagyonuk mikép kezelése végett. Saliusnak voltak még előbbi feleségétől Apolloniától gyermekei: János, Euphrosine, Sára, Sophia és Sabina; Braxedis asszonynak is volt előbbi férjétől 3 gyermeke: Elias, Susanna és Braxedis; ezeken kívül volt még Schall Konrádnak első feleségétől Annától egy fia: Schall Izsák. — Az egyezés a következő tanúk jelenlétében történt: Hofenberg János, Schlesinger Demján, Kristóf és Máté testvérek, Ofenberg András aranyműves, Graf Farkas és János testvérek, wellersdorfi Puchhaim Farkas zólyomi ispán és kapitány, Könritz Kristóf besztercebányai praefectus, sparrndorfi Krabath György királyi tanácsos, Scharberger János selmeczi alkamaragróf; — Selmecz városa mint az árvák és özvegyek gyámja részéről: Nuntaller János, Eisker György, és Veit Péter tanácsosok; Besztercebányáról: Reichenpach Ferencz és Köhler Antal tanácsosok, és Feller Miklós városi írnok; végre még Selmeczről: Reinmann Pankrátz bíró, Nikusch Lénárd, Nüftl András, és Henckl István tanácsosok, Hendschuh Stentzl bányamester és Rost Gáspár városi írnok.

Mínthogy Braxedis asszony a Schalltól származó gyermekekkel közel ugyan olyan nagy vagyonnal bírt, mint Salius és az ő gyermekei: azt határozták, hogy ezentúl a két vagyont egygyé teszik, s a gyermekeket mind úgy tekintik, mintha saját gyermekeik lennének, és a gyermekek is őket édes szüleiknek fogják tekinteni, és akképen fognak örökölni haláluk után a város törvényei és szokásai szerint.¹

A selmeczi polgárok Könritz Kristóf besztercebányai praefectustól arról értesítlén, hogy a villachi ólom, ha vámot nem kellene fizetni, csak 2 frt 50 krba kerülne Selmeczre szállítva, — mínthogy a lengyelországi ólom 3 frt 40 kron alul be nem szállítható, — 1551. november 7-én folyamodtak a királyhoz, hogy az ide szállítandó villachi ólom után járó adót engedje el. Egyszersmind azt is kérték a királytól, hogy mivel Hendschuh Stentzel bányamester már öregszik, és a bányák bejárására segédeknek kellene tartania, de hetenkénti 2 frt fizetéséből magának írnokot és két lovat nem tarthat, az öreg bányamester fizetése nagyobbíttassék.²

Körmöczön a czimentezés külön vállalat volt, és a Thurzók kamara grófságától kezdve a Thurzók, később a Fuggerek kezében állott, csak 1551. június 3-án szállott a bányáipar ezen ága is a királyra, midőn azt Fugger Antal a maga és testvére Raimund fiainak nevében minden felszereléssel és

¹ Selmecz városi levéltár. ² U. o.

hozzá tartozó szabadsalmakkal együtt 1000 arany forintért átadta a királynak.¹

A következő évben, 1552-ben nagy foglalásokat tettek a törökök, Temesvárt, Lippát s az egész bánságot meghódították; Drégely várát, melyet a hős Szondy György halálig védelmezett, megvívta Aly basa, és azután elfoglalta Ság, Gyarmat, Szécsény, Hollókő és Buják várakat. Ferdinánd, hogy a törököt megakadályozza a bányavárosok elfoglalásában, 10—12 ezer főre menő sereget küldött Teufel Rézmán (Ördög Mátyás) vezérsége alatt Fülekehez, hova a felvidéki nemesség is vagy kétezernyi haddal jött. De Teufel Aly basa által rútul megveretett Palástnál, augusztus 11-én, el is fogatván, Konstantinápolyba vitetett, s ott vízbe fojtatott. — Így hát csak Léva vára védte még a bányavárosokat! A török ezután elfoglalta Szolnokot és Eger alá szállott, de ezt Dobó és Mecskey kapitányok hőiesen megvédték, és a törökök október 18-án a vár alól elvonultak.²

Abauj, Zemplén, Sáros, Szepes, Gömör, Borsod és Torna megyék 1552. december 19-én Gönczön gyűlést tartván, elhatározták, hogy Egerben állandóan 200, Füleken pedig 100 lovast tartanak saját költségökön, az urak pedig, mindenik javainak arányában, saját dandárt tartsanak e várakban.³

Az ez évi országgyűlés 47-ik törvényczikke azt határozta, hogy a pénz ügy, mint eddig 8 latos és a németországi pénzzel egyenlő értékű legyen.⁴

6. A selmeczi bányák viszályai.

Selmeczen Schlager Quirin és Öder Simon a *Mitter fuchslochi* társulat nevében 1552. január 9-én Markusch Miklóssal egyezséget kötöttek a bányamester Hendschuh Stentzl közbenjárásával, hogy húsvétig egymás mellett békében dolgoznak, mint jó szomszédok; április 23. azután megújították az egyezséget egy félévre.⁵

Május 20-án pedig Markusch Jakab és Salome házastársak eladták a *grosze Glanzenberg* $\frac{1}{32}$ részét, egy kerttel együtt. Rothan Pálnak 430 frtért és egy hizott ökörért.⁶

1552. július 26-án a *Busenloch*, *Altradschacht* és *Miklós társulatok* *Hodrusbányán* egyezséget kötöttek, hogy mint jó szomszédok fognak egymás mellett dolgozni és egymás határát tiszteletben tartják.⁷

¹ Schmidt id. m. I. 210. l.

² Horváth Mih. id. m. IV. 256. l. ³ U. o. 264. l.

⁴ Schmidt id. m. I. 219. l.

⁵ Selmecz városi levéltár. ⁶ U. o. ⁷ U. o.

1553. április havában országgyűlés tartatott Sopronban, az itt alkotott 53-ik törvényezikk rendeli, hogy a kiveretendő ezüstnek feléből tallérok, és féltallérok, a másik feléből pedig denárok és fillérek veretessenek.¹

November 9-én pedig rendelte a király, hogy a bányászatot illető perekben a felfolyamodás ne a tárnokmester és személynök elé, hanem úgy mint régente is szokás volt, az új bányarendtartás kibirdetéseig, közvetlen a királyhoz történjék.²

1553. szeptember 16-án Rubigalli Pál, Schlager Quirin és Öder Simon átadtak a *Mittere Fuchsloch* bányából $\frac{1}{16}$ részt a királynak.³

November 28-án pedig meghagyta a király Selmecz városának, hogy a *biebertárnai* és *közép fuchslochi* társulatok között a víz emelése miatt fenforgó vitában minden bíraskodástól tartózkodjék, mert ő ezen eset tárgyalására egy külön bírót fog kiküldeni, kinek kijelölésére Könritz Kristóf beszterezbányai praefectust, Scharberger János selmeczí alkamaragrófot és Roll Farkas körmöczy alkamaragrófot már utasította.⁴

Július 8-án a *welischachtiak* kötöttek békét Markus Miklóssal, karácsonyig.⁵

Június 16-án Schebiger János bécsi polgár nevében, az ő ügynöke Pichler Leibolt eladta a *Glanzenberg* $\frac{1}{64}$ részét Moldner Jeromosnak 225 frtért. E bányarész az Unger testvérek által néhai Geyger Mártonnak, Schebiger rokonának adatott el adósság fejében, s így jutott Schebiger birtokába.⁶

1554. márczius havában országgyűlés tartatott Pozsonyban, és Nádasdy Tamás nádorrá választatott.⁷

Az itt alkotott 17-ik törvényezikk rendeli, hogy a tallérok 14 latosok, a denárok pedig 8 latosok legyenek, és egy tallér értéke 93 denár legyen.⁸

1554. ősszel a szécsényi szandzsákbég Hamza elfoglalta Füleket esel által, és utána nemsokára Salgó várát is; ennek következtében a török egészen a bányavárosokig terjesztette hódoltatásait.⁹

Márczius 4-én Schall Isák megvette a *Klieberné kohóját* 375 frton; deczember 6-án pedig Salius Jeromos vette meg a *Levintzky Zsófia kohóját* Hodruson 200 frt.¹⁰

1555. január 11-én a busenlochi és altradschachti része

¹ Schmidt id. m. I. 227. l. ² U. o. 226. l. ³ U. o. 224. l.

⁴ Selmecz városi levéltár. ⁵ U. o. ⁶ U. o.

⁷ Horváth Mih. id. m. IV. 272. l.

⁸ Schmidt id. m. I. 230. l.

⁹ Horváth Mih. id. m. IV. 272. l.

¹⁰ Selmecz városi levéltár.

sek nevében bepanaszolta Salius Jeromos a *Miklós társulatot*, hogy az 1552. július 26-án közöttök létrejött szerződést, mely szerint egymást mindenben barátságosan segíteni tartoznak, a *Miklós* társulat megszegte, mert két ölnyire bevágatott a *Busenloch* altárna telkébe, és nem engedte meg, hogy a határ kijelölése végett a Miklóstárnai evéseken át a szükséges mérések megtétesse. A bányamester és esküdtjei január 15-én megnézték a helyiséget, és január 18-án ítélte a bányamester, hogy a Miklóstárnaiak nem jól cselekedtek, s ezért megbüntetendők, az 1552-ben kötött szerződés pedig fentartandó. A Miklós társulatnál egyik főrészes Rubigalli Pál volt. A tárgyalásnál és ítélethozatalnál jelen voltak: Körmöczről: Hammer István bányamester, Voyt Egyed és Maschko Boldizsár városi őrök; Beszterczebányáról: Sixt Boldizsár és Freund János; Bakabányáról: Plettel Kristóf bányamester és Kreuzer Mátyás; Ujbányáról: Freistatzky János bányamester és Város Fabian városi őrök; Bélabányáról: Mellich bányamester és Schuchmark György.¹

A perlekedő felek azonban nem nyugodtak meg az ítéletben, hanem ügyöket a hét bányaváros ítélő széke elé vitték, és márczius 12-én Körmöczről: Hammer István bányamester és Maschko Boldizsár városi őrök; Beszterczebányáról: Sixt Boldizsár és Freund János; Bakabányáról: Krechitz Mátyás és Breiszan János; Ujbányáról: Freystetzky János és Városh Fábian; Bélabányáról: Melchior Gölz bányamester, és Zipser Jakab; Libetbányáról: Wieszner Klement és Prechtl Péter előtt, mint a hét bányaváros kiküldöttei előtt szerződés kötött a *Busenloch*, *Altradschacht* és *Miklóstárnai* társulatok közt, melyben a határvonal a három társulat telkei közt megállapított, és megengedett, hogy egymás telkein át ki s be jár hassanak.² E szerződés annyiban nevezetes mert a *határvonal iránya a kompasz órája szerint fejeztetett ki* az azon időből fenmaradt selmeczi iratokban *ez alkalommal legelőször*.

A kompasz használata egyébiránt már régóta el volt terjedve nálunk is, bizonyítják ezt az úrvölgyi 1535-ki, 1543-ki és 1546-iki főbejárasi jelentések, melyekben valamely vágat iránya rendesen a kompasz órája szerint jelöltetik meg; Selmecen azonban csak 1555-től kezdve használtatott e megjelölés a bányabíróági jegyzőkönyvekben.

1555. június 24-én egyezségei kötöttek a *Biebertárnaiak* Markus Miklóssal, hogy egy évig egymás mellett békében dolgoznak s egymásnak nem ártanak.³

¹ Selmecz városi levéltár.

² Kachelmann János hátrahagyott irataiból. ³ U. o.

Az ez évi országgyűlésen hozott 8-ik törvényczikk megengedi, hogy a tallérok veretése folytattassék, de elrendeli, hogy kivitele az országból nehezíttessék.¹

1555. április 5-én válaszol a király az 1552-ben felterjesztett biztosi jelentésre. E válaszból kiderül, hogy a kamaragrófi hivatalra alkalmas ember még nem találtatott, és felszólítja a király a biztosokat, hogy Werner tanácsossal alkudozzanak, talán ő hajlandó lesz e hivatalt elvállalni.

Továbbá megengedi a király, hogy Keszler Lénárd, Tailler Jakab, és Kratky Mihály bóczai bányabirtokosok 50 márka aranyat saját szükségekre használhassanak, és elfogadja a bányájokból neki felajánlott $\frac{1}{16}$ részt. Azt is megengedi, hogy a Besztercebányai tisztviselők *Bóczán* bányát művelhessenek.

Besztercebányára a praefectus mellé kinevezi Puechner Istvánt pénztárnokká, és Rawein Mihályt számvivővé.

Azon javaslatot, hogy a 15 latos ezüst az ötvösöknek 7 frtjával adassék el, nem fogadja el, mert 16 lat finom ezüsből 8 frt 72 denár veretik ki, és ebből neki minden márka után 1 frt nyeresége van; nem lehet tehát az ötvösöknek sem olcsóbban adni az ezüstöt.

Rendeli továbbá a király, hogy Konritz és Plombhausel számadásait vizsgálják meg, és hogy a kémlesz a kémle ezüstöt köteles beszolgáltatni.²

Szeptember 11-én pedig megtiltja a király, hogy máshol termelt rézre olyan jegy ütessék, a milyennel a besztercebányai rézet megjelölni szokás.³

A *bóczai* bányamívelés jó eredménnyel folyt; és borszlói, krakkói s más külföldi bányászok is kezdtek ott dolgozni, de a Szentiványiak által sokat háborgattattak, annyira, hogy 1555-ben indítatva érezte magát a király elrendelni, hogy a lipthói földes urak hagyják a bányászokat békében dolgozni.⁴

Kachelmann János szerint ez évben nagy tűz volt Besztercebányán.⁵

1556. januárban országgyűlés volt Pozsonyban; az itt alkotott 38-ik törvényczikk eltiltotta a tallérok veretését, mert azt az országra nézve károsnak találta.⁶

Február 4-én pedig a bányavárosi biztosok újabb felterjesztésére megengedte a király, hogy a bányavárosokban levő ötvösöknek a 15 latos ezüst márkája 7 frton eladathassék,

¹ Schmidt id. m. I. 246. l. ² U. o. 232. l. ³ U. o. 243. l.

⁴ Wenzel G. id. m. 210. l.

⁵ Kachelmann J. D. Alter u. Sch. d. u. Bergb. 138. l.

⁶ Schmidt id. m. I. 257. l.

de az így eladott mennyiség egyik kamaránál se menjen 50 márkánál többre.¹

Izabella özvegy királyné és fia János időközben megbánták a királylyal kötött egyezséget, és visszatérvén Erdélybe, 1556. október 22-én vonultak be Kolozsvárra.²

Ez évben jelent meg *Agricola György* nevezetes bányászati műve Baselben: „*De re metallica libri XII.*” E mű távol volt ugyan attól, hogy a bányászatot tudományos elvek alapján adja elő, de mégis korszakot képezett, mert lehetővé tette a bányászat kedvelőinek, hogy az akkortájban ismert bányaművelési módokat egyetemesen tanulmányozhassák, és saját viszonyaikra alkalmazhassák.

1556. április havában Protwurst Gáspár bányamester közbenjárásával egyezséget kötött *Altradschacht* az *altárnával* vagyis „*Hodritscher Handel*”-el, mely szerint közös akarattal megállapították egymás telkei közt a határvonalat, és felfogadták, hogy egymással örök időkre békében legyenek, egymást minden szükségökben segítsék, ne károsítsák, és egymásnak légaknáit, szállító aknáit és tárnáit használhassák.³

1557. január havában országgyűlés tartatott Pozsonyban; az e gyűlésen alkotott 14-ik törvényezikk határozza, hogy a denárnál nagyobb pénzdarabok is veretessenek, és pedig nagy garasok 8 denár értékben, és kis garasok 4 denár értékben, s e pénzek egyik oldalán a szűz Mária képe, másik oldalán pedig Magyarország czímere legyen. — A 15-ik törvényezikk azt rendelte, hogy az esztergomi érsek pizetariususa mindig jelen legyen az arany és ezüst beváltásánál.⁴

7. Az ország szomorú állapotban.

Az ország állapota igen szomorú vala azon részeiben is, melyek még nem hódoltak meg a töröknek; — a felső vidéken lévő külföldi zsoldos had 1557-ben egész nyáron a nyomorúlt nép fosztogatásán kívül egyebet nem tett; e fosztogatást pedig nem az ellenség földén, hova az erős őrségek miatt kikalandozni nem volt tanácsos, hanem a király birtokában üzték. A katona, zsoldját ki nem kapván, mind magának, mind lovának rablással szerzé meg élelmét, Ez a kinsztár gazdálkodása miatt történt, mert a rablással begyűjtött eleség ára a zsoldból levonatott. A szegény nép, mely semmi

¹ Schmidt id. m. I. 251. l.

² Horváth Mih. id. m. IV. 279. l.

³ Selmecz városi levéltár.

⁴ Schmidt id. m. I. 258. l.

kárpótlást nem nyert, annyira elnyomorodott, hogy számos nagy helység végkép elpusztult, mások alig tengődhettek.¹

Ily körülmények a bányavárosokra is visszahatottak, és természetesnek találhatjuk, hogy ott a pénzszükség növekedett, és a panaszok szaporodtak.

1557. november 24-én a selmeczi bányapolgárok a királyi biztos előtt következőképen panaszkodnak:

1. A bányák mind veszteséggel műveltetnek, a drágaság nagy, és ők mégis kénytelenek a város biztonsága végett drabantokat tartani.

2. Minthogy a feltárva volt érczek már legnagyobb részben le vannak fejtve, szükséges lenne új teléreket felkutatni és új bányákat nyitni; de az ő szomszédaik a Dóczyak és Lipeseyek nem engedik határaikban a kutató munkát, a kutató személyzetet elverik, az aknákat betemetik, és így közvetlenül a bányászatnak, közvetve pedig a kamarának is nagy kárt okoznak; kérik tehát, hogy a Dóczy és Lipesey uraknak ilyféle hatalmaskodása eltiltassék.

3. A királyi tisztviselők véleménye szerint is multhatatlanul szükséges, hogy a glanzenbergi bánya számára egy irányakna lemélyíttessék, a munka költségeiből a királyi kamara is elvállalt egy harmadrészt, de mivel a bányapolgárok teljesen képtelenek a nagy összegre menő költségnek két harmadát fedezni, és az aknát helyreállítani, melynek haszna nem csak reájok, hanem a kincstárra, az országra, és az utódokra is háramolni fog: kérik, hogy ezen akna egészen a királyi kamara költségén állíttassék helyre.

4. Minthogy a bányapolgároknak a bányák szegénysége miatt egy márka ezüst 10 forintnál is többbe kerül, ők pedig ezért a kamarától csak 5¹/₂ forintot kapnak, kérik hogy az ezüst beváltásának ára felemeltessék.²

E panaszoknak eredménye nem lehetett, mert a király maga még nagyobb pénzszükében szenvedett, mint a bányapolgárok.

A selmeczi bányamester Protwurst Gáspár gyakran el volt foglalva határkijelölésekkel és a szomszédos bányák kibékítésével. 1557. augusztus 2-án is sikerült neki egy ily egyezséget létrehozni Szélaknán a *Valentinus Liegendschacht* részesei: Markus Jakab, Keffer György, Fuchs Ágost, Markus Mátyás, és Moldner Mihály; másrészt pedig a *Wolfschacht* részesei: Rubigalli Pál, Keffer György, Schlafer Quirin és Öder Vítus között, kik közös akarattal megállapították a két társulat telkei közt a határvonalat.²

¹ Horváth Mih. id. m. IV. 285. l.

² Selmecz városi levéltár. ³ U. o.

1558. május 24-én értesítette az alsó ausztriai kamara a bányavárosokat az Ő Felségéhez intézett több rendbeli folyamodványaikra, hogy Ő Felsége elhatározta, hogy azon aknát és tárnát, mely a *Glanzenberg* bánya fenttarthatása végett helyre fog állíttatni, és 5000 forintnál többbe kerülni nem fog, a felépítésben segíteni fogja, és utasította Kreiszl Miklóst a selmeczi alkamaragrófot, hogy e végre a *költségek felét* a kincstár terhére kiadhassa.

Az ezüstnek magasabb áron való beváltását a király nem engedélyezheti, hanem, hogy a bányapolgárok a szegényebb érczeket is értékesíthessék, meghagyta a nevezett alkamaragrófnak, hogy 2 latostól kezdve kizárólag 6 latosig — 4 rümpelt számítván egy mázsára — ezen érczeket a kincstári kohó beváltsa, és minden lat ezüstért 20 denárt fizessen; azon érczekért pedig, melyek 6 latot és ezen felül is tartalmaznak, 25 denárt fizessen latonként.

Továbbá intézkedés történt, hogy a bányavárosok számára szükséges élelmi szereket a körül fekvő vidék birtokosai előre le ne foglalhassák, és fel ne vásárolhassák. Megtiltatott, hogy a nyitrai püspök, Balassa János zólyomi főispán és kapitány, és az újváriak a bányavárosokba menő szállítmányokat megvámolják. A bányavárosok számára Bécsben és Stájerországban vásárolt aczél után a vám elengedtetett. A hadi költségek enyhítésére és a Zólyomban tartott trabantokra nézve meg fog tétetni minden könnyítés, a mennyire lehet.

Vége értesíttetnek a városok, hogy Ő Felsége elrendelte, hogy a Dóczyakkal, Kálnayakkal, és Lipeseyekkel folyamatban levő határpereket a kamarai procurator a legközelebbi octávákban tárgyalja, és a bányavárosokat — a mennyire az ország törvényei megengedik — megvédje.¹

Hogy azok a bányák, melyeknél Schlacher Quirin részes volt, az utolsó 8 év alatt veszteséggel műveltettek, kitetszik egy kimutatásból, melyet Schlacher ügyvivője Kuechler Bertalan állított össze azon összegekről, melyek 1550-től kezdve 1558. november 4-ig Schlacher bányáira a termelt arany és ezüst értékén fölül fordítottak, és pedig;

1550-ben adott Schlacher	4,925	frt	2	den.
1551 " " "	3,970	"	67	"
1552 " " "	99	"	50	"
1553 " " "	6,351	"	—	"
1554 " " "	6,193	"	26	"
Átvitel	21,539	frt	45	den.

¹ Selmecz városi levéltár.

	Átvitel	21,539	frt	45	den.
1555-ben adott Schlacher		343	"	95	"
1556 " " "		5,840	"	73	"
1557 " " "		5,496	"	26	"
1558 " " "		6,075	"	—	"

Összesen: 39,295 frt 39 den.

Schlacher Quirin ez idő alatt Boroszlóban lakott.¹

Azonban legnagyobb szorultságban a *Glanzenberg* részei valának, kiknek a vizet 70 ölnyi magasságra kellett emelni, a költségek pedig hetenként 600 frtra mentek. Egy folyamodványban, mely 1558. december 9-én kelt, elősorolván tarthatatlan helyzetöket, kérték a kamarát, hogy a kincstár vegye át a Glanzenbergben termelt érczeket, és adja el tetszés szerinti áron a magánosoknak, vagy más valamiképen segítsen rajtok, mert különben kénytelenek lesznek a Glanzenberg művelésével felhagyni, a miből mind nekik, mind a kamarának nagy kára leend.²

Körmöczről nem találunk ez időkre vonatkozó feljegyzéseket; az altárna és a Goldkunsthandlung a kincstár költségén műveltetett, és valószínű, hogy némi jövedelmet is adtak, mert különben okvetetlenül biztosok küldettek volna oda, javaslatok tétele végett.

8. A részvállalat jó eredménnyel kezeltetik.

Jó eredménnyel műveltettek a *besztercebányai rézművek*; gondos utánjárással és figyelmes feltárásokkal sikerült *Úrcölgyön* a kincstári tisztviselőknek a Fugger tisztjei által reménytelennek tartott bányát ismét jövedelmes állapotba helyezni, az alsó ausztriai kamara ezt tapasztalván, hosszabb időtartamra kezdte berendezni a kezelést; és 1558-ban megkezdte kiadni azokat az utasításokat, melyekkel a kezelés minden ága szabályoztatott. A rendszer megismertetése végett ezélszerűnek találtam néhányat kivonatban közölni az okmányok közt.³ Ez utasítások olvasásakor el kell ismernünk azoknak helyességét, és ezélszerűségét; de ha meggondoljuk, hogy mily kevésbé voltak a bányavidéki tisztek eddig az íráshoz szokva, és hogy minden számadásaikat csak rovással fejezték, természetesnek találjuk, hogy az új rendszer

¹ Selmech városi levéltár. ² U. o.

³ Lásd az okmányok között: Utasítás a besztercebányai könyvivő és pénztárnok számára XVI. és utasítás a tajorvai kohótisztek számára XVII.

életbeléptetése és alkalmaztatása nálunk rendkívüli nehézségekbe ütközött, melyeknek legyőzésére, ámbár a rézműveknél a legjelesebb erők voltak alkalmazva, mégis nem csekély idő és iskolázás kívántatott.

1558. január 10-én Ferdinánd király Végles várát és uradalmát Dobó Istvánnak inscribálta 20,500 forintért, azon megjegyzéssel, hogy mivel e birtok a bányák közelében fekszik, Dobó köteles legyen az erdők s vizek szabad használatát a bányászoknak megengedni, őket előforduló esetekben segíteni és elelmi szerekkel illendő ár mellett ellátni.¹

A bányavárosok lelkészei és közönségének nagy része ekkor már a reformált vallás hívei valának; tapasztalta ezt Oláh Miklós esztergomi érsek is, ki 1558. szeptember havában Znio Váraljára hitta össze megyéje papjait zsinattartás végett; a bányavárosok lelkészei közül senki sem jelent meg e gyűlésre; a következő évben pedig a lutheránusok tartottak zsinatot Selmeczen.²

Ily körülmények között természetes, hogy a bányavárosok nem igen feleltek meg oly kötelességeknek, melyek katholicus célokra szolgáltak. Ilyen kötelesség elhanyagolása miatt volt kénytelen a király 1558. július 28. Beszterczebánya város tanácsát meginteni, hogy a bányakórház javait magához ne erőszakolja, és tegyen eleget azon szerződésnek, mely szerint köteles a kórházban egy katholicus káplánt tartani; a kórház földjeiért járó 200 frt haszonbért pedig adják át a királyi praefectusnak, ki azt a szegény és beteg bányászok javára fogja fordítani.³

1558. május 21-én jóváhagyta a király, hogy a *tajocai* kohó a körmöczi szomszédos erdőségeket használhassa, és ezért Körmöcz városának évenként 24 frt bért fizessen.⁴

1559. január havában Pozsonyban országgyűlés volt, mely a 46-ik törvényczikkben ismét elrendelte, hogy csak jó pénz veretessék, és a nyers arany és ezüst az országból ki ne vitessék.⁵

¹ Ac insuper quoniam praedicta Arx fodinis nostris vicina est, et illinc lignis, aquae ductibus, proque justo pretio victualibus etiam administrandis, dictarum fodinarum nostrarum laboratores indigent, decrevimus ut praefatus Stefanus Dobó, sine ulla exceptione, tam vsum siluarum, quam aquarum liberum ad fodinas nostras permittat. Imo exigente necessitate, iuuare quoque colonorum opera non praetermittat, Illos quoque qui fodinarum et minerarum futuri sunt indagatores, non modo non impedire, verum etiam defendere et iuuare ac in mineras ipsas inventas vel inveniendas nullomodo, nullaue occasione sese ingerere debeat, de victualibus etiam prospiciat diligenter, vt quatenus illinc fieri poterit, pro premiis iustoque pretio laboratoribus nostris com meatum suppeditare possit." — — — (Schmidt id. m. I. 311. l.)

² Horváth Mih. id. m. IV. 307. l.

³ Schmidt id. m. I. 315. l. ⁴ U. o. 314. l. ⁵ U. o. 320. l.

9. Glanzenberg segítség nélkül marad.

Selmeczen *Glanzenberg* helyzete napról napra tarthatatlanabbá lett; a király igyekezett rajta segíteni, a mennyire nagybbszerű pénzáldozat nélkül lehetett, de mivel a részesek csak panaszkodtak, és saját érdekökben áldozatot hozni vonakodtak, a mű mindinkább közeledett felhagyatásához.

1559. április 6-án elengedte a király a *Glanzenberg* társulatnak az úrbért, további határozatig, de azon kívánságokat, hogy a kinstár a művelést saját költségére átvegye, vagy pedig reá ellátmányt adjon, nem találta teljesíthetőnek.¹

Szeptember 14-én értesítette az alsó ausztriai kamara a selmeczi alkamaragrófot, hogy Ő Felsege megengedte, hogy a glanzenbergi irányakna lemélyítésére 2000 frt előleget adjon, és három hónapig a költségek felét viselje. De erre Selmecz város ismét felfolyamodott, és kinyilatkoztatta, hogy a polgárok e segítség mellett sem képesek megtenni a többi költségeket, és így kénytelenek lesznek Glanzenberget felhagyni, az egész bányászat nagy kárára.²

A selmecziek akkor, hogy kérelmöknek nagyobb súlyt adjanak, egy nagy bizottmányt híttak egybe a Glanzenberg sorsa feletti tárgyalásra, melynek következtében 1559. szeptember 16-án bizonyítja „Joannes Balassa de Gyarmath, Comes Zoliensis, et supremus S. Caes. et Regiae Maiestatis Capitaneus in Montanis“, továbbá nagy luchei Dóczy Miklós, Minsinczky János zólyomi alispán, keziholezi Palásthy Benedek, Neweri Mátyás, és a bányavárosok küldöttei, hogy a Selmecziek kérésére Selmeczen megjelentek, a *Glanzenberg* bányát bejárták, és azt találták, hogy annak műveltetése sokkal több költséget kíván, mint a mennyit a polgárok megbírhathatnak. Minthogy pedig ezen ólombánya művelése nélkül az ezüstbányák művelése is eredménytelen leend, mert ólom nélkül az ezüstöt megnyerni nem lehet, a selmecziek pedig e bányának fentarttatására már több ízben kértek segítséget a királytól, de nem kaptak; ők minden felelősség alól felmentetni kívánják magokat, ha *Glanzenberget* felhagyni kénytelenítetvén, e miatt az egész selmeczi bányászat nagy kárt szenvedne.³

A selmecziek egész eljárásából világos, hogy ők a *Glanzenberg* terményeinek nélkülözhetetlenségéről meg voltak győződve, és törésre hagyták kerülni a dolgot, azt remélvén,

¹ Schmidt id. m. I. 317. l.

² Selmecz városi levéltár. ³ U. o.

hogy a kinstár utóvégre mégis kénytelen leend a bányát saját költségén feltáratni, már csak azért is, hogy a többi bánya termelését értékesíthesse. Ebben azonban, a mint alább látni fogjuk, igen csalatkoztak, mert az ólomnak olesó ára mellett valójában nem volt érdemes az ólomérczek termelésére nagy költséget fordítani.

Még a glanzenbergi bizottmányi bejárás előtt komoly összeütközés történt Schlaher Quirin és Dóczy közt; Dóczy Schlahertől 300 aranyat kért kölcsön, és egyszersmind azt írta neki, hogy ama 300 aranyat, melyet régebben kapott tőle kölcsön a lakadalmára, a kohó helyiségeért fizetendő bér által lerovottnak tartja. Schlaher pedig más véleményben volt, és új kölcsönt nem adott. Erre Dóczy emberei a Schlaher kutatásait a Gerodon, melyeket már 20 év óta műveltetett, s melyekre már sok pénzt költött, széthányták, a fákat megégették, s a zúzóérczeket elhordatták. Schlaher ezen esetet panaszképen feljelentette a királynak, és 1559. július 11-én bejelentette a városnál is.¹

A király parancsára azonban már július 6-án megintette Miksa főherczeg Dóczy Miklóst, hogy Schlahert a bányamívelésben háborítani ne merje.²

1559. augusztus 18-án felkérte Kheffer György selmeczi bíró a maga és társai: Fuchs Márkus és Ágoston nevében a *Sigelsberger altárnát*, mely már régóta nem műveltetik; Bratwurst Gáspár bányamester és a bányaeszküdtek a szemle alkalmával úgy találván, hogy a tárna csakugyan már régebb időben, mint altárna adományoztatott, de újabb időkben elhagyatott, azt mint altárnát Khefernek és társainak adományozták *Luchsenstolln* név alatt.³

Ez évben bevégeztetett a selmeczi óvár körfala.⁴

10. A bóczai bányászat virágzik.

A *bóczai* bányászat jó eredménnyel folyt; de igen meg volt nehezítve a körülfekvő birtokosok akadékoskodásai által.

A Selmecz városi levéltárban van Miksa főherczegnek egy eredeti rendelete, 1559. augusztus 16-ról, melyben a breznóbányaiak, Preisel Bálint lipthói bányabíró, a Keszler-féle társulat Bóczán és Jarabán, és a német lipesei lakosok közt felmerült peres kérdések elintézésére egy bizottmányt rendel,

¹ Selmecz városi levéltár. ² U. o. Lásd egész tartalmát az okmányok közt XVIII.

³ Selmecz városi levéltár.

⁴ Kachelmann J. Geschichte d. ung. B. III. 160. l.

melynek tagjai: Scharberger János királyi tanácsos, Roll Farkas körmöczi alkamaragróf, Kreisel Miklós selmeczzi alkamaragróf, a besztercebányai bányabíró, és hét szakértő bányász legyenek.

Balassa János is háborgatta a bányamivelőket az ő lipó-újvári birtokán; mindezek következtében Hohenwart Farkas besztercebányai praefectus azt a javaslatot terjesztette az alsó ausztr. kamara elé, hogy az elzálogosított véglesi és lipó-újvári birtokok visszavétessenek.¹ 1560. május 15-én pedig javasolta Hohenwart, hogy Bócza vétessék el a Szent-iványiaktól, és más birtokkal cseréltessék el, mert a bóczai és likavai hegyekben, ha bányaszabadság lenne, könnyen egy második Selmecz keletkezhetnék. Augusztus 11-én a király magyar tanácsosai is pártolták e javaslatot.²

1560. február 6-án Kuchler Bertalan, Lorberer és Rost városi őrnök jelentik Bécsből, hova a városi ügyek sürgetésére küldettek, hogy az ezüst beváltási árát Ő Felsége fölemelte, de Glanzenbergre nézve újabb engedményt nem tett.³

Az ezüst beváltási árának fölemelése fölélenkitette Selmecen a bányamivelési kedvet, és ennek következtében 1560. február 28-án a *közép fuchslochi* részesek: Kreisel Miklós selmeczzi alkamaragróf a kincstár nevében, Rubigalli Pál saját nevében, Bastner Boldizsár és Lorberer Burghard az ő principálisok Öder Vitus nevében, Kuchler Bertalan, Schlager Quirin nevében; a *bibertárnai* részesek pedig: Kheffer György, Heckhl István, Moldner Mihály, és Markus Jakab saját nevökben, Tischler Bertalan a Schall örökösök nevében, Rathuel Joachim és Wolf János az ő urok Sali Jeromos nevében barátságosan megegyeztek, hogy ama szerződést, mely közöttök 1554. január 28-án kötöttet, és melyben az is foglaltatik, hogy a Bieber-tárnaiak a közép Fuchslochiaktól akármikor az egész hetedet követelhetik a víz-emelésért, most megváltoztassák; mivel Ő Felsége a bányapolgároknak nagyobb beváltási árt engedélyezett, mely nélkül *közép Fuchsloch* talán örökké szünetelt volna, de most újból felvételni és műveltetni szándékolatik. Megengedik tehát a *Bibertárnaiak*, hogy a *közép Fuchsloch* részesei az ő mély művelésök vizeit a *Bibertárnai* aknában saját költségökön 10 éven át emelhessék a *Bibertárnaiak* kezelésének akadályozása nélkül, és ezért azon érzekből, melyeket a tárna színe alatt fognak termelni, a fél hetedet adják a *Bibertárnaiaknak*. a régi szerződésnek egyéb pontjai teljes érvényben maradván.⁴

¹ Wenzel Guszt. id. m. 211. l. ² U. o. 212. l.

³ Kachelmann J. kiadatlan irataiból. ⁴ U. o.

1560. május 22-én egyezséget kötöttek a *grosser Glanzenberg* és az *Elend* részesei, hogy a *Glanzenbergick* az ő altárnájokat az *Elend* bányá határáig saját költségökön hajtassák, innen azután tovább közös költségen hajtassék az altárna, és ha a telért elérte, mind a két társulat közösen használhassa bejárásra is úgy az altárnát, mint a glanzenbergi aknákat és nyílámokat.¹

Körmöczön ez évben nagy tűz volt, melyben a városnak minden irománya elveszett. A király, tekintve a város nagy kárát, hat évre felmentette azt minden adófizetéstől.²

II. Beszterczebányán új kohó építtetik.

A Garam mellé tervezett új kohó első része *Beszterczebányán* felépíttetvén, utasítás adatott 1560. április 10-én az olvasztásra nézve, melynek tartalmát az okmányok közt kivonatban közölni szükségesnek tartom, mert némi tájékozást nyerhetünk belőle az akkori olvasztási eljárásról.³

Hogy az akkori olvasztás rendkívüli tüzelék-fogyasztással járt, kiténik abból is, hogy egy-egy kemenczét csak három napig tudtak folytonos üzemben tartani; azonban az új kohó üzemének javításán folyvást törekedtek, a mint alább látni fogjuk; de egyelőre csak az volt a kívánságok maximuma, hogy egy-egy kemencze egy hétig maradhasson üzemben, úgy, mint az ezüst kohókban.

Már 1561. február 25-én rendelte a király, hogy Berger Kristóf királyi tanácsos, Singer György alsó ausztriai főbányamester, Gartner Mátyás kitzpüheli bányabíró, Erlacher János és Sinzendorfer János mint biztosok küldessenek ki *Beszterczebányára*, és ott próba-olvasztásokkal döntsék el a vitát, hogy a hetenként kétszeri olvasztási mód jobb-e, vagy pedig az, melyet Mayer Oszvald alsó ausztr. könyvvivő, és Hell Balázs körmöczi ezimentező javasoltak, de a mely ellen Hohenwarter Farkas beszterczebányai praefectus annyira panaszskodik. E rendeletben megemlíttetik, hogy olvasztó kohók vannak: Beszterczebányán, Tajován, Öhegyen és Hermaneczen.⁴

Kitetszik még e rendeletből, hogy Hohenwarter és Mayer nézetei másban is nagyon eltértek egymástól. Mayer azt vélte, hogy a kohóknál kevesebb fával is jól lehetne végezni a pörkölest, és hogy a lovak számát lejobb szállítani lehetne; Hohenwarter pedig mind a kettőnek az ellenkezőjét vitatta.

¹ Kachelmann J. kiadatlan irataiból. ² U. o.

³ Kivonatát lásd az okmányok közt XIX.

⁴ Schmidt id. m. I. 333. l.

Mayer azt vélte, hogy a Besztercebányára bejövő tisztek számára czélszerű lenne bizonyos ellátási díjt adni, Hohenwarter pedig azt állította, hogy legezélszerűbb őket a kamara udvarban házilag ellátni szállással és élelemmel.

A mint a királynak 1561. október. 13-án kelt rendeletéből kitetszik, e vitában Hohenwarter húzta a rövidebbet, mert ekkor már csak mint volt praefectus említették.¹

E rendeletben a következő biztosok említetnek: Genger Kristóf, Sinzendorf János, Singer György fő bányamester, Gartner Mátyás kitzpuechli bányabíró, és Erlacher János Schwaezről; jóváhagyatik továbbá, hogy a biztosok a besztercebányai új kohóhoz vezetendő vizárok tárgyában Radvánszkyval és a várossal egyezségekre léptek. Jóváhagyatik a fölösleges lovak eladása, és hogy a Besztercebányán időző tisztek hivatalos tartózkodások idejére bizonyos összeggel látassanak el.

Minthogy Keszleről, ki az óhegyi kohót bérben bírta, e kohó visszavéttetett, követeléseai pedig 372 frt 79 $\frac{1}{4}$ denárral megállapítottak, jóváhagyatik ez összeg kifizetése. Schinagl Pál volt kohótiszt szólíttassék fel, hogy igazolja magát, miért hozott ki azon 16 rümpel és ismét 1357 rümpel selmeczi érczekből, melyeket a fekete érczekhez adagolt, oly kevés ezüstöt?

A favágó mesterekkel tartott leszámolásnál kitűnt, hogy mindnyájan adósok a kamarai pénztárba, és hogy ez abból származott, mert Hohenwarter volt praefectus igen alacsonyra szabta a vágatási bért, melyet most fölemelni kellett; ezért Hohenwarter megrovandó, és utasíttatnak a biztosok, hogy az erdőket bejárják és meggyőződjenek, hogy a vágások gondosan és tisztán kezeltetnek. Minthogy pedig helyben nem lehet találni olyan egyént, a ki a vízgyűjtőket, esüsztatókat, vágásokat, úsztatást és szenítést kellően kezelni tudná, gondoskodni fog a király, hogy egy ilyen ügyes ember Eisenzeről vagy Ausseeről oda küldessék, kinek évenként 140 frt fizetés utalványozandó. A lipesei várnagy és a bréznóbányai polgárok komolyan megintendők, hogy alattvalóiknak ne engedjék meg az erdők pusztítását és fölégetését.

Hohenwarter Farkas volt praefectus kezeléséről bővebb jelentés teendő, hogy mennyiben okozott kárt a kinestárnak, és Hohenwarter igazolása is fölterjesztendő. Miután pedig a számadások 1559-ről és 1560-ról még fel nem terjesztettek, ezeknek mielőbbi elkészítése és megbírálása elrendeltetik,

¹ Schmidt id. m. I. 344. l.

hogy Hohenwarter kezelésének eredményei világosan áttekinthetők és megítélhetők legyenek.

A biztosok javaslata, hogy Ürvölgyre több víz vezettesék, jóváhagyatik és foganatosítása elrendeltetik.

A lipthói bányamívelők panasza, hogy a nekik adományozott bányák művelésében Schwatianszky (Szentiványi) és Schmericzenszky őket minduntalan háborgatják, most nem orvosolható, mert a király a legközelebbi országgyűlés elé a tárgyra vonatkozó előterjesztést szándékozik tenni, ezen ügy tehát akkor fog egész általánosságban elintéztetni.

Végre igéri a király, hogy gondoskodni fog, hogy a bérfizetéseknek kellő időben való megtarthatására szükséges pénz mindig rendelkezésre álljon.

12. Glanzenberg felhagyatik.

A selmeczi bányamívelők kérelmeire engedélyezte a király 1561. május 7-én, hogy az ezüst beváltási ára egy fél forinttal fölemeltessék; de a mit egyik kézzel adott, elvette a másikkal, mert egyszersmind megszüntette a *Glanzenberg* költségei negyedrésznének fedezését és az ólom érczek átvételét.¹

Ugyanez évi július 18-án rendeltetik, hogy a selmeczi bányapolgárok, kik a magasabb ezüst-fizetést élvezék, úrbért adjanak, továbbá, hogy az új bányatörvényt elfogadják. Végre értesítettnek a Glanzenberg részesei, hogy a kinstár annak művelésében tovább részt venni nem fog, és nem bánja, ha az egész bányát fel is hagyják.²

Selmeczen a fuchslochi völgyben adományoztatott 1561. szeptember 5-én Markus Jakabnak a *Tonatig altárna*; szeptember 11-én pedig Grosz János fő aranyváltó ugyanezen altárnának $\frac{3}{8}$ részét hűbérbe adja Fuchs Ágostonnak, és Kheffer Györgynek egy évre 20 frtért, mely idő múltán e részek felét, azaz $\frac{3}{16}$ részt örökre birtokukba enged.³

1561. január 21-én a *Handelerbstöllen* részesei: Rubigalli Pál, Sali Jeromos, Schall Konrád örökösei, Öder Vitus, Kheffer György, Markus Jakab, Moldner Mihály, Sturmkorb János, és Polner Lőrincz; másrészt pedig az *Altradschacht* részesei: Sali Jeromos, Schall Konrád örökösei, Fuchs Ágoston bíró, Rubigalli Pál, és Öder Vitus szerződést kötöttek, melylyel megengedik, hogy egy aknát közösen használhassanak, ha azonban egyikök az aknát már nem akarja használni, nem köteles azt fentartani sem.⁴

¹ Schmidt id. m. I. 340. l. ² U. o. 341. l.

³ Selmecz városi levéltár.

⁴ Kachelmann János kiadatlan irataiból.

1561. április 25-én Markus Jakab, Kheffer György, és Markus Mátyás, mint a *Peltz* vagy *alsó Trentscher* vashánya részesei, és Rubigalli Pál a *felső Trentscher* vashánya részesei, nevében megegyeztek, hogy egymás közt békét tartanak, és ha egymás telkeibe lyukasztanak, ezt azonnal bejelentik, és ha Joschkó Bálint bányamester megnézte, azután vagy kiegyezkednek, vagy pedig az ő ítéletére bízzák az ügy eldöntését.¹

1561. december 13-án Lorberer Burkhard oda aján-dékozta Joschko Bálint bányamesternek a „*foder Gappel*” nevű vashányának $\frac{1}{16}$, $\frac{1}{32}$, és $\frac{1}{64}$ részét.² E vashányák mind a hodrusi és vilnyi völgy közt levő hegyben voltak Hodru-son alúl.

Már fennebb említettem, hogy a *bóczai bányászat* köny-nyebb fejlődhetése czéljából javasolták a király tanácsosai, hogy a Szentiványiak birtokát cserélje el valamely más bir-tokkal. E terv azonban egészen felhagyatott, mert a Szent-iványiak az ez irányban tett kérdezősködésekre 1561-ben határozottan kinyilatkoztatták, hogy ők nem hajlandók birto-kukat cserélni; és kérték a királyt, hogy őket régi privi-legiumaikban és ősi birtokukban meghagyja és megvédje.³

Az Erdélybe visszatért Izabella 1559. szeptember 20-án meghalálozván, a vele folyamatban volt alkudozások meg-szakadtak, különösen azért, mert János fejedelem a királyi czímet, és birtokai határának kiterjesztését kívánta.

1561-ben a János iránti hűségében már rég ingadozó Balassa Menyhért visszatért Ferdinánd pártjára, s a háború tetteleg kitört és majdnem közönségesse lett az egész ország-ban; midőn Konstantinápolyban az oly régóta hasztalanul sürgetett béke tárgyában végre oly föltételek követeltettek, melyeket Ferdinand 1562. június 1-én elfogadhatott. A béke 8 évre szólott, évenként 30,000 frtnyi adó fizetésének köte-lezettségével.⁴

13. A bányarendtartás kihirdetése eredménytelen.

Ferdinánd nem szűnt meg 1550-ki bányarendtartásának gyakorlati foganatba vételét minden alkalommal sürgetni, és miután azt újból átvizsgáltatta, kihirdettette a hét bányaváros-nak 1562-ben. A királynak e döntő lépése sem háritotta el a nehézségeket, mert a bányavárosok, támogatva ügybarátaik

¹ Selmecz városi levéltár. ² U. o.

³ Wenzel Guszt. id. m. 213. l.

⁴ Horváth Mih. id. m. IV. 299. l.

által, most már nyíltan kezdtek panaszt emelni az iránt, hogy privilegiumaik és bányászati szabadalmaik az új bányarendtartás határozatai által megsértetnek, sőt lényeges pontjaikban meg is semmisítettnek. Jóllehet Ferdinánd e nehézségekkel szemben sem vonta vissza bányarendtartását, mindazáltal ekkor is elmaradt gyakorlati foganatosisása.¹

A bányarendtartás hiányában gyakori egyezségkötésekkel segítettek magokon a bányamívelők.

1562. márczius 22-én a *hodritscher Handelerbstollen* részesei: Rubigalli Pál, Aichmüller János a maga és sógora Schall Illés nevében, Füdersheim Péter és Rathuel Joachim a Sali Jeromos örökösei nevében, Sturmkorb János, Lorberer Burghard az Öder család nevében, Polner Lőrincz, Kheffer György, és Markus Jakab saját nevökben; továbbá a *Busenlocherbstollen* részesei: Aichmüller János a maga és sógora Schall Illés nevében, Füdersheim Péter és Rathuel Joachim a Sali örökösök nevében, és Markus Jakab saját nevében; végre a *Neuradtschacht* vagy *Klingsputten* részesei: Aichmüller János a maga és sógora Schall Illés nevében, Füdersheim Péter és Rathuel Joachim a Sali örökösök nevében, Rubigalli Pál, Kheffer György, Fuchs Ágoston városbíró, Markus Jakab és Lorberer Burghard a magok nevében egyezséget kötöttek Joschko Bálint bányamester közbenjárására, hogy azon esetben, ha e társulatok közül egyik a másik telkébe átlukasztana, a lyukon át ne menjen, hanem az esetről az illető társulatot értesítse, hogy azután vagy kiegyezkedhessenek, vagy pedig az ügy eldöntését a bányamesterre bízzák.²

Hasonló egyezséget kötöttek 1562. május 22-én Fuchs Ágoston, Kefer György, és Zang Farkas az ő társaikkal együtt mint a *Hackenschacht* részesei; Aichmüller János, Schall Illés a magok nevében, Füdersheim Péter és Rathuel Joachim a Sali örökösök nevében, mint a *Busenloch* és *Verliesenpfennig* részesei, és megállapították, hogy ha egyike e bányáknak a másikba lyukasztana, a munkások a lyuknál megálljanak, és az illető társulatot értesítsék, hogy azután az ügy barátságosan vagy bírói úton eldöntessék.³

1562. november 14-én Stentzl Samu elajándékozta a *Rabenstein* bánya $\frac{1}{4}$ részér Priviczér Sebestyénnek azon föltétel alatt, hogy a másik $\frac{1}{4}$ részét is ellássa ő helyette költséggel.⁴

1562. február 21-én Kreiszl Miklós selmeczi alkamara-

¹ Wenczel Guszt. id. m. 196. l.

² Kachelmann J. kiadatlan írataiból. ³ U. o.

⁴ Selmecz városi levéltár.

gróf a kincstár nevében, Aichmüller János a maga és sógora Schall Illés nevében, Füdersheim Péter és Rathuel Joachim a Sali örökösök nevében, Kheffer György, Moldner Mihály, és Markus Jakab a magok nevében mint a *Biebertárna* részei; Rubigalli Pál, Kheffer György, a maguk nevében, és Lorberer Burghard, Öder Vitus és társai nevében, mint a *wolfschacht*i társulat részesei; és Rubigalli Pál, Fuchs Ágoston a magok nevében, Aichmüller János a maga és sógora Schall Illés nevében, Füdersheim Péter és Rathuel Joachim a Sali örökösök nevében; Lorberer Burghard az Öder család nevében, és Sturmkorb János s Zmutschin András a maguk nevében mint a *Suetten* vagy *Wassertimpel* részesei, Joschko Bálint bányamester előtt megegyeztek, hogy mivel a Biebertárna a másik két bányával nemsokára lyukasztani fog, egymással mindig jó barátságban maradjanak, egymás érdekeit lehetőleg előmozdítsák és minden terményökből a hetedet adják *Biebertárnának*, mely a vizeket le fogja vezetni.¹

1562. október 3-án Öder Lőrincz és Vitus testvérek, Gasser Boldizsár, és Lorberer Burghard egyrészt, és Markus Jakab másrészt egyezséget kötöttek, mely szerint Markus átadta a *Luchsenstollen* bánya $\frac{7}{16}$ részét Öderéknek $1\frac{1}{2}$ évre hűbérbe.²

1562. szeptember 3-án Weigel Jakab eladta Rombleitner Mátyásnak a *Fuchslotchehal* szemben fekvő *Hartaspen* bánya $\frac{1}{16}$, $\frac{1}{32}$, és $\frac{1}{64}$ részét 26 frt 14 denárért, mely összeggel Weigel a munkásoknak adós vala.³

1562. december 5-én a Sali, Schall, és Öder családok kiegyezkedtek a „Hof“-on levő bányáik határa iránt, és megígérték, hogy egymásnak mindenben segítségére lesznek.⁴

A *Biebertárna* nem lehetett ez időben különösen jövedelmező bánya, mert Markus Jakab selmeczi polgár már nem lévén képes a költségeket fedezni, átadta 1563. július havában a Biebertárna $\frac{1}{16}$ részét egy évre Sali Jeromos és Schall Konrád örököseinek, kik az ő 62 frt 32 denárnyi tartozását a munkásoknak kifizették.⁵

Markus Jakab már azelőtt is meg lehetett szorúlva, mert 1563. április 30-án hűbérbe adta Rubigalli Pálnak a *Handl Hodritsch* $\frac{1}{32}$ részét egy évre, és egészen oda ajándékozta neki az *Altradschacht* $\frac{1}{16}$ részét és a *Neuradschacht* $\frac{3}{64}$ részét azon föltétel alatt, hogy az *Altradschacht*-nál 13 frt 97 denár, és a *Neuradschacht*-nál 10 frt 47 denár tartozását a munkásoknak kifizesse.⁶ E szerint azon időben a hodrusi

¹ Kachelmann J. kiadatlan irataiból.

² Selmecz városi levéltár. ³ U. o. ⁴ U. o.

⁵ Kachelmann J. kiadatlan irataiból.

⁶ Selmecz városi levéltár.

régi bányák nem jövedelmeztek, de valószínű, hogy *Finsterort* vagy *Brenner tárna* jövedelmezett, mert 1563. január 31-én a *Füllen Beutel* részesei 33 kutatást kértek, és meg is kapták a *Sommer* nevű hegyen.¹

Ugyanaz évi április 30-án eladták Schlaher Quirin örökösei a *vihnyi vasgyárt* Öder Lőrincz és Vitus testvéreknek, kik azt a következő évi április 11-én mindenestül együtt átadták a városnak.²

Ferdinánd a maga életerejét hanyatlani érezvén, 1563. augusztus 20-ra Pozsonyba országgyűlést hirdetett, melyen fia Miksa közakarattal királyiá kiáltatott és szeptember 8-án másnap pedig neje Mária is, ünnepélyesen megkoronáztatott.³

Ez országgyűlés egyébiránt igen zajos volt; fájdalommal tapasztalták a rendek, hogy azon sérelmekből, melyeknek orvoslását 1559-ben a király ünnepélyesen megígérte, mind ez ideig egy se volt megszüntetve; a német cancelláriai s más tisztviselők még mindig oly jogtalanul avatkoztak a magyar ügyekbe, mint előbb; a német kamara a magyar királyi bányák igazgatására mindinkább kiterjeszté hatóságát; a királyi hadak külföldi hadnagyai, kiknek kezébe adattak jobbára a végvárak is, az országlakosok javait erőszakosan elfoglalják, jövedelmeiket fosztogatják, s a mi mindennél türhetetlenebb a nemzetet megvetéssel gyalázó elnevezésekkel illetik, az urakat nemeseket méltatlanul szidalmaznak s kiállhatatlanul zaklatják, a törvényeknek nem engedelmeskednek.⁴

Az ez országgyűlésen alkotott 73-ik törvényczikk megújította ama rendeletet, hogy a nyers arany és ezüst ki ne vitessék az országból és a primást utasította, hogy pisetariusai által erre is vigyáztasson. A 74-ik törvényczikk pedig az iránt rendelt tanácskozásokot tartatni, hogy a magyar pénz az osztrák pénzzel egyenlő értékűnek veretessék.⁵

1563. november 30-án megerősítette Ferdinánd a *bóczai* bányapolgárok vámszabadalmát.⁶

14. A rézkohó üzeme javíttatik.

1563. október 16-án királyi biztosokul kiküldettek *Besztérczébányára*: gruenpichli Gienger Jakab kamarai tanácsos, Praunfalkh Ádám János az ausseei sóhivatal főnöke, gerlinghauseni Resch Gáspár, Rubigalli Pál, Kuespacher Kristóf ud-

¹ Selmecz városi levéltár.

² Kachelmann J. Gesch. d. u. B. III. 148. l.

³ Horváth Mih. id. m. IV. 301. l. ⁴ U. o. 302. l.

⁵ Schmidt id. m. I. 388. l.

⁶ Wenzel G. id. m. 214. l.

vari kamarai titkár, voldererthurni Ygl Vilmos brixleggi kohó-gondnok, és Newmann János csehországi főbányamester.

A biztosok utasításában a kiküldetés oka következőképen adatik elő:

Már többször érkezett olyanforma jelentés a kamarához, hogy a magas kemenczék üzeme Besztercebányán káros; ezért 1557-ben egy más olvasztási mód alkalmaztatása rendeltetett el alacsony kemenczékben, hetenként kétszeri kifúvással, de e rendelet csak 1559-ben hajtott végre Jörger Kristóf tanácsos által. Azonban, minthogy azt állították, hogy a magas kemenczében folyt olvasztás jobban megy és hasznosabb, és a kísérleti olvasztás nagy kárral járt, az üzem a következő évben megint magas kemenczékben tétetett folyamatba. A vitás kérdésnek eldöntése végett 1561-ben egy bizottmány küldetett Besztercebányára, de a bizottmányi tagok nem tudtak megegyezni; Jörger Kristóf azt állította, hogy mivel az úrvölgyi érczek ezüstben szegények, arra kell igyekezni, hogy minél többet lehessen felolvasztani a legkevesebb költséggel, a mit a kettős alacsony kemenczékben elérni lehet, és ajánlotta, hogy ezen állítását kísérletileg is bizonyítja. Ellenben Singer György főbányamester és a bizottmány többi tagjai a kísérletet nem tartották szükségesnek, hanem azt állították, hogy már be van bizonyítva a magas kemenczék jobb volta, és hogy ezekkel évenként 25,000 mázsa nyers rezet kevesebb költséggel fognak termelni, mint az alacson kemenczékkel lehetséges; és igen nagy kárt okozna a kincstárnak, ha a magas kemenczékben való olvasztás megszüntetetténe.

Ennek következtében 1561-ben elrendeltetett, hogy kizárólag egyedül magas kemenczékben folytattassék az üzem. Időközben pedig bekivántattak a számadások, és ezekből kiderült, hogy mennél több magas kemence volt üzemben, annál kevesebb eladható réz termeltetett, és a költség annál nagyobb volt.

E tapasztalat után utasított Jörger Kristóf, hogy 1563-ban ismét úgy rendezze be az olvasztást, a mint azt 1559-ben kezelte; ezt ő meg is ígerte azon hozzáadással, hogy ha elegendő jó érc adatik rendelkezésére, ezen évben ismét 23,000 mázsa eladható rezet készít úgy, mint 1559-ben, és nem nagyobb költséggel. De midőn a besztercebányai tisztek erről értesültek, ismét nagyon kidicsérték a magas kemenczék üzemét, költségvetéseket csináltak, és azt ígérték, hogy 27,000 mázsa eladható rezet fognak a magas kemenczékkel ez évben termelni. — Ez ígéret következtében a Joergernek adott rendelet visszavonatot, a besztercebányai tisztek javaslata pedig jóváhagyatván, elrendeltetett: hogy 1562-ki pünkösdtől 1563-ki

püdkösdig magas kemenczékben olvaszszanak, és az eredményt bejelentsek. E jelentés beérkezvén, abból kitetszik, hogy egy mázsá réz 2 frt 70 denár kohókölségbe került, tehát az összes kölség 18,788 mázsára 50,728 frt 75 denárt tett; 1559-ben pedig 20,438 mázsá réz termeltetett 34,452 frt kölséggel.

E számadásokból legkevesebbé sem derülvén ki a magas kemenczék üzemének nyeresége, elhatároztatott, hogy a dolog alapos megvizsgálása végett egy új bizottmány küldessék ki.

A kis kemenczékkel 1559-ben 24,197 mázsá nyers réz termeltetett, 34,452 frt kölség mellett, — 1562-ben pedig a magas kemenczékkel csak 20,748 mázsá nyers réz termeltetett 40,179 frt 68 denár kölség mellett.

A bizottmányi tárgyalásokhoz Jörger is berendeltetett, hogy az eléadandó kérdésekre feleljen; és a besztercebányai tiszteknek is meghagyatott, hogy mindenre őszinte feleletet adjanak.

Azután 40 kérdés tétetik, melyekre az illetők feleletet adni tartoznak.

Egyébíránt felhatalmaztatnak a biztosok, hogy a Jörger módja szerint még egy próba-olvasztást tétessenek, és annak eredményei szerint intézkedjenek.

Vizsgálják meg az erdőkezelést is, és mivel úgy látszik, hogy a besztercebányai tisztek egymással nem tudtak megférni, tegyenek köztök rendet, és adják értésökre, hogy sem Bóczán sem másutt saját bányát művelniök nem szabad. Ha valakit ki kell tenni kivatalából, az iránt tegyenek javaslatot. — Végre minthogy Felix Vilmos selmeci aranyvató meg halt, és doctor Odorius Costede ajánlkozik a válató műhely kezelésére: felhatalmaztatnak a biztosok, hogy Costedet egy évre a válatással ideiglenesen s próbaképen megbízzák.¹

A biztosok megfelelővén feladatuknak, fölterjesztették jelentésöket, melyre 1564. márczius 20-án következő határozat adatott:

1. Jóváhagyatik, hogy ezentúl magas kemenczékben folytattassék az olvasztás, a biztosok által tett és kísérletileg jóknak bizonyúlt javítások szerint. A besztercebányai két új kohóban, abban is, mely *Venetiá*-nak neveztetik, a kemenczék mind e mód szerint átalakítandók.

2. Jóváhagyatik a biztosok azon intézkedése, hogy, mivel az úrvölgyi bányák már igen mélyek és kimerültek, új bányák kutattassanak fel, és a szerencsés találók megjutalmaztassanak. Kheszler Lénárddal alkudozni kell, hogy mennyiért akarná eladni az általa ismert érczes helyeket?

¹ Schmidt id. m. I. 355. l.

3. Ygl Vilmos kineveztetik besztercebányai praefectussá. Puechner István pénztárnok fölmentetik hivatalától, de előbb számadást tenni köteles. Helyébe a biztosok Schumann Miklóst vagy pedig Ritschard Györgyöt alkalmazzák. Az eddigi besztercebányai bányamester Gaiszmuger Ágoston áttétetik bóczai bányabíróvá, Linder Kristóf eddigi bóczai bányabíró pedig Besztercebányára bányamesterré. Tauchner György kohótiszt elbocsáttatik, és helyébe Preninger János neveztetik ki. Puechner Felix sáfár megmaradhat az új kohóban Besztercebányán; Brieser Pál kohóirnok elbocsáttatik, és helyébe Hermaneczról Galler Márton áttétetik. Charaba Márk óhegyi sáfár elbocsáttatik, mert az óhegyi kohó szünetel. Geiszlitz János hermaneczi kohósáfár megmaradhat állásán, és Kaufmann Illés neveztetik ki mellé írnokká. Jobst Tiburezius írnok a rézpörölynél, rossz magaviselete miatt elbocsátandó, és a bányavárosokból kiutasítandó, helyébe Gundel Kristóf neveztetik ki, és a kísérleteknél tett jó szolgálataiért 100 forinttal jutalmaztatik. Dániel János kamara-udvari kémlész, hanyagsága miatt atyjához Dániel Boldizsárhoz helyeztetik át Mostenitzre. Kandler Mátyás szertárnok és Wiser Vinceze bányaügyelő Úrvölgyön rossz viseletök miatt elbocsáttatnak. Az erdőmesteri állomás eltörültetik, és helyette két erdész alkalmazandó, e végre Reszler Ádám Ausseeből és Pogner Mátyás Perchtelsgadenből ezen állomásokra kineveztetnek. Végre utasítatnak a biztosok, hogy tudakozódjanak, kit lehetne főkamaragróffá kinevezni, és ha találnek valakit, tegyenek ajánlatot.¹

Néhány nappal ezután 1564. márczius 23-án a király terjedelmes utasítással látta el a kinevezett új erdészeket.²

15. Miksa kormányra lép.

1564. július 25-én meghalt I. Ferdinand életének 61-ik évében, a magyar és cseh királyságot, alsó és felső Ausztriát fiára Miksára hagyván.³

Miksa 37 éves korában a magyarok nagy reményei közt vette át atyja halála után az ország kormányát. Benne nyájas, könnyen megközelíthető, a vallás ügyében türelmes, hadvezérletben jártas, bátor, elhatározott fejedelmet kezdének a magyarok ismerni még apja életében, ki távolléte alatt több ízben bízta volt reá a magyar ügyek kormányzatát. Gyakorlottságánál fogva a hadviseletben, melyet V. Károly császár

¹ Schmidt id. m. I. 390. l. ² U. o. 401. l.

³ Horváth Mih. id. m. IV. 314. l.

táborozásaiban szerzett, azt reménylék a magyarok, hogy a diestelen és az ellenségtől szigorúan soha meg nem tartott békének véget szakasztván, a török ellen nagyobb szerenésével kezdendi meg atyjánál a háborút.¹

A *selmecziek* még 1564. január 22-én fölmentette I. Ferdinand az urbér fizetésétől mindaddig, míg művelésök eredménye jobbra nem fordul.²

1564. majus 4-én egyezséget kötöttek a *Wolfschacht* és *Biebertárna* részesei, hogy ne legyenek kénytelenek a vizeket mindketten emelni; *Wolfschacht* magára vállalta a víz-emelést, *Biebertárna* pedig a *Wolfschachttól* neki járó hetednek felét jövő Szt.-Márton napig elengedte, és ezen kívül a jövő pünkösdig átengedte saját lovait is a *wolfschachti*aknak. Azon helyeken termelt érezekből, mely helyeket *Wolfschacht* ekként szárazzá fog tenni, *Biebertárna* megadja *Wolfschacht*-nak az egész hetedet; ebből pedig a félheted *Biebertárnára* visszaessék. Végre megígérte *Biebertárna*, hogy ha lovait *Wolfschachttól* visszakapja, a *Steinernschachtban* fogja a víz-húzást berendezni, és ezért a többiek neki az egész heted megadását ígérték.³

A *fuchslochi*, *wolfschachti* és *Biebertárnai* részesek ez időtől kezdve a *szerződéses bányák* részeseinek neveztetnek (die Gewerken der vertragenen Felder.)

1564. szeptember 10-én válaszol Miksa király a Roll, Ygl, és Lindacher által júniusban tartott bányabejárásokról tett jelentésre.

Tudomásul veszi, hogy *Biebertárnán* és *közép Fuchslochban*, mely bányáknál a kincstár is bír $\frac{1}{16}$ részt, minden rendben van.

Körmöczre vonatkozólag megemlíttetik e válaszban a kincstári *Kunigsschacht*, *alter Kunstschacht*, *der alte obere Arbstollen*, és engedélyeztetik, hogy közel a téglavetőhöz egy új akna mélyíttessék.

Rendeltetik, hogy Ygl Vilmos tegyen a körmöczi kohóban olvasztási kísérleteket, selmeczi ezüst- és réztartalmu érezekekkel; az arany és ezüst értéke, mely ez érezekekből nyertik, a libetbányai bányákra fordíttassék.

A körmöczi bányamesternek 40 forint évi fizetés engedélyeztetik, de egyszersmind megtiltatik, hogy bányát maga számára műveljen, vagy más ügyekkel foglalkozzék.

A Kheszler-féle társulat kérelme, hogy a kincstár vegye meg *Bóczán* levő bányáját — elutasítandó.

¹ Horváth Mih. id. m. IV. 315. l.

² Schmidt id. m. I. 389. l.

³ Kachelmann J. kiadatlan irataiból.

Vasbányák művelésére csak akkor adassék engedély, ha a *breznieskai vasgyár* nem termelne annyi vasat, a mennyi szükséges; mert a vasgyárak igen fogyasztják az erdőket.

A lipitói, bóczai, jerobai, szrebornai, wodnai, bisztrai, és jessenai bányák művelőinek két évre elengedtetik az ezüst és rézérezektől az úrbér, és az ezüst beváltási ára hét frtra fel-emeltetik; de ebből levonandó a válatási költség, és az ezüst 15¹/₂ latos finomságra égetendő. A kiknek érzékszletök van, vagy a bányájok reménységre jogosít, azoknak a bányames-ter ajánlatára 50—100 frnyi előleg, vagy mérsékelt ellátmány adható, ha érette minden vagyonukkal kezeskednek.

Roll körmöczi alkamaragróf utasíttatik, hogy a bevált-mányok értékét gyorsan fizesse ki, és ne várakoztassa pénzre a beváltatókat.

Balassy János zólyomi kapitány, kire egyszersmind Liptó újvár is inseribálva van, megintetik, hogy a bányapolgároktól semmiféle újnemű vámot ne szedjen.

Az alkamaragrófok utasíttatnak, hogy a beváltmányok értékéből idegen követeléseket le ne vonjanak.

Az ezüst-égetésnél és az arany-fonesoritásnál mindig jelen legyen a bányabíróságtól egy tiszt; az új bányarendtar-tás pedig mindenütt kihirdetessék; e végre ki fog az nyo-mattatni, és minden bányabírónak hat példány fog megküldetni.¹

1564. október 17-én, rendelte Miksa király, hogy min-den évben tartassanak főbejárások, és az ezekre vonatkozó jelentések terjesztessenek fel.²

1564. november 25-én rendeltetik, hogy a bányaművelők ellen minden panasz csak a bányabírónál adassék be, és en-nek ítélete ellen a felfolyamodás ne a magyar kanczelláriához, hanem az alsó ausztriai kamarához intéztessék.³

16. Védő intézkedések a törökök ellen.

Minthogy a törökök a két év előtt kötött béke daczára gyakran kikalandoztak a határszéli vidékre s ott raboltak, pusztítottak; a bányavárosok biztonsága tekintetéből 1564. elején többféle intézkedés tétetett.

Április 1-én kineveztetett Névery Mátyás a bányamunká-sok kapitányává, (Hewerhauptmann) azon utasítással, hogy a bányamunkásokat katonailag szervezze, altisztjeiket kinevezze, és a besztercebányai praefectusnak, vagy ha lesz, a főkamara-grófnak bejelentse. Kötelessége lesz e csapatokkal a bányá-városok biztonságára felügyelni, és e városokat az ellenség

¹ Schmidt id. m. I. 412. l. ² U. o. 427. l. ³ U. o. 459. l.

ellen megvédeni. Fizetése béke időben évenként 100 magyar forint, és 4 huszárló tartására havonként 16 rénusi forint á 80 denár. Hogyha pedig az ellenség ellen kivonúl, ezenkívül havonként 25 magyar forint asztalpénz. Mindezeket a körmöczi alkamaragróf fizesse Névery nyugtatványára.¹

Továbbá a király rendeletéből május havában egybe-
gyűltek a bányavárosok biztonsága felett tanácskozendó:

zerdahelyi Dersffy István nyitrai főkapitány, ruszkai Dobó István Barsmegye főispánja, gyarmati Balassy János zólyomi főispán és kapitány, nagyluchei Dóczy Gábor, Praunfelkher Ádám János kir. tanácsos és az ausseei sóhivatal intézője; Rubigalli Pál, Khuepacher Kristóf, és Ygl Vilmos, e négy utóbbi: királyi biztos; továbbá Zelemér László véglesi várnagy; Névery Mátyás a bányamunkások kapitánya, és a hét bányaváros küldöttei.

A tanácskozás elejét akarván venni minden zavarnak és szerencsétlenségnek, mely abból származhatnék, hogyha a bányavárosok a törökök által rögtön meglepettetnének, 1564. május 14-én a következő elővigyázati rendet állapította meg:

1. A lelkészek intsék hiveiket, hogy istenfélő életet folytassanak, bűneiket töredelmesen megbánják, és ájtatosan imádkozzanak, akkor bizonyára meg fogja őket védeni az isten.
2. Minthogy a főkapitány Nyitrán lakik, addig is, míg megérkezhetik segítségökre, a veszedelem esetében helyettesének engedelmeskedjenek.

3. Minthogy a törökök beütése mindennap várható, azonnal szervezzék a birtokosok és városok az ő alattvalóikat, osszák be csapatokba, és nevezzék ki a kapitányokat, hogy a veszély esetében mindenki tudja, kinek engedelmeskedjék.

4. Tartsanak megbízható kémeket, kik őket az ellenség mozgulatairól előre értesítsék.

5. Hogy az ellenség közeledtét az egész vidéknek gyorsan hírül adni lehessen, a következő helyeken folytonosan örök tartandók, kik az ellenség közeledtét jelző tüzzel és lövésekkel hírt adni kötelesek legyenek, és pedig: Csábrág mellett a hegyen, Korponán az örtoronyban, Etelehegyen (Ezlsberg, Szitnya), Selmech mellett a hársfa hegyen, Zólyom mellett a régi várhelyen; a véglesi és lévai uradalmakban Dobó István már berendezte a jelző tüzek őrségeit; Beszterezebánya mellett a Tawgoschwald nevű magas hegyen és a Garam melletti Samersla hegyen; Libetbánya mellett a Hohenstein nevű magas hegyen, a lipesi uradalomban a Lutsatinnal szemben levő hegyen, a szentkereszti völgyben a régi várhelyen

¹ Selmechi bányaaigazg. levéltár.

a meleg fürdő vagy üveghuta felett, és a Breznicska feletti régi várhelyen, a honnan Zsarnóczára és Szent Benedekre látni lehet.

A tüzeket csak akkor kell meggyújtani, ha biztos hír érkezett, hogy az ellenség közeledik. A tűz mellett egy lövés ovatosságra int, két lövés azt jelenti, hogy az ellenség már nem messzire van, három lövés pedig, hogy már a kerület határát átlépte. Ez utóbbi esetben mindazok, kik a városok és várak őrségére nem szükségesek, azonnal a következő gyűlő helyekre siessenek: a besztercebányaiak, libetbányaiak, breznóbányaiak, véglesiek, lipcseiek és lipatóiak gyülekezzenek Zólyomba; a többiek pedig: az egész szentkereszti völgy lakói, Dóczy alattvalói, Körmöcz, Bélabánya, Ujbánya és a körülfekvő vidék népe, azon esetben, ha a török Bakabánya vagy Korpona felől akarna betörni, siessenek Selmeczbányára, ha pedig Szent Benedek felől akarna betörni, gyülekezzenek a nép Zsarnóczára, és ott jelentse magát a főkapitányi helyettes rendelkezése alá. A bányamunkásokra nézve a főkamaragróf, vagy e helyett a besztercebányai praefectus fogja esetről esetre meghatározni, hogy Névery kapitány alatt hány ember vonuljon ki a gyűlő helyre, hol Névery is az ő embereivel a főkapitány vagy helyettese parancsainak engedelmeskedni tartozik.

A jelző tüzek és lövések mellett lehet használni régi szokás szerint a harangokat is, a népség fellármázására.

6. A városok és a várak birtokosai a főkapitánynyal és egymással is minden hírt levél által is közöljenek.

7. Az összegyűlt nép között kellő rend tartassék, ne engedték meg, hogy egyik nemzet a másikat szídjá, tiltva legyen a káromkodás és minden erőszakoskodás.

8. És minthogy Ő Felsége a bányavárosok megőrzése végett 200 trabantot rendelt ide, ezeknek kötelességévé tétetik, hogy állomáshelyeik körül folytonosan őrzőkatokat tartanak, és az ott kóborló martalóczokat és törököket elűzzék vagy elfogják. E kétszáz ember közül 100 Szlatinára, 50 Dobronyivára, 30 a Szitnyára (Etzelsperg) és 20 Ujbányára rendeltetik.

A zsákmány, melyet a törököktől és martalóczoktól elvenni fognak, a legénység közt kiosztandó, miután a kapitány is megkapta belőle a maga részét.

Minden élve elfogott martalóczért 10 frt jutalomdíj jár, a megölettekért pedig, kiknek fejük bemutatandó, fejenként 2 frt. Az elfogott törököket a tőlök nyerhető fontosabb hírek miatt, különösen meg kell őrizni, és a főkapitányhoz bekísérni. Az őrség ne járjon a határon túl az ellenség földére, kivéve azon esetet, ha rablókat üldöz.

A főkapitány Bakabánya városának biztosabb megvédhetése végett oda 20 lovat fog kirendelni, hogy az ellenséget sikeresebben üldözni lehessen.¹

Ez intézkedésekből, különösen az őrjárók elhelyezéséből kitetszik, hogy a törökök betörését Fülek felől tartották legvalószínűbbnek; a betörés azonban nem ott, hanem a Garam völgyében történt, és pedig éppen az nap, melyen az örököségi rendszabályt Selmecezen szerkesztették és aláírták.

Május 17-én egy kóborló török csapat megrohanta *Újbányát*, azt kirabolta, felégette, mintegy 500 embert kik a bányákba menekültek, füsttel oda fojtott és 500 embert, rablásra vitt, és zsákmánnyal megrakodva minden ellentállás vagy üldöztetés nélkül visszavonult.²

A *selmecziek* a meglepetés ellen biztosítandók a várost, elhatározták, hogy egy őrtornyot építenek „contra furorem turcieum“, és annak építését 1564. márczius 24-én meg is kezdték.³ Ez épület ugyanaz, mely mostan „*Újvár*“ vagy „*Leányvár*“ név alatt ismeretes, és melyet a monda a Rösöl család vagyonának elpusztulásával és Rösöl Borbála pazarlásaival fűzött egybe, ámbár, mint láttuk, a Rösöl család vagyonja akkor, mikor e torony épült, már szét volt osztogatva.

A törökök elleni háború előkészületei a kormányt is igen foglalkoztatták ez időben; Miksa nem sokára trónra lépte után nagy tanácsot hívott egybe Bécsbe azon kérdés eldöntése végett, hogy vajjon fentartassék-e a béke a törökkel vagy sem? A tanács, a magyar urak véleményének ellenére a béke fentartását és az adófizetés folytatását javasolta.⁴

A béke mindazáltal nem tartott sokáig, mert Zsigmond János fejedelem seregeit a Báthory Istvánéval egyesítvén, még 1564-ben megvette Szatmárt, Nagybányát több kisebb várral együtt, és már Kassa ellen indult, de az őszi esőzések anynyira járhatatlanná tették az utakat, hogy szándékával felhagyn és hadait visszavezetni kénytelenítettett.

De Miksa sem nézte ezt tétlenül, hanem 1565. első napjaiban Schwendi Lázárt küldte a felvidék védelmére 7000 német zsoldossal, melléje rendelvén dandáraikkal Báthory Endrét, Perényi Gábort, és Balassa Menyhértet. Ezek aztán gyorsan visszavették Szatmárt, Nagybányát és Erdődöt, és Tokajt és Szerencset is elfoglalták.

E foglalások következtében a budai és temesvári basák Zsigmond János fejedelem segítségére siettek, elfoglalták

¹ Selmeczi bányagazg. levéltár. Lásd az okmányok közt XX.

² Kachelmann J. D. Alter u. d. Sch. d. u. B. 139. l.

³ Kachelmann J. Geschichte d. u. B. III. 167. l.

⁴ Horváth Mih. id. m. IV. 316. l.

Pankotát, Erdődöt lerontották, és Nagybányát visszavették, a szultán még Horvátországba is betörtetett.¹

Daczára eme háborús viszonyoknak, Miksa folytonosan a legnagyobb gondot és figyelmet fordítja a bányászatra; különösen fáradozott abban, hogy az ő rendeletére szerkesztett bányarendtartást a bányavárosok elfogadják. — 1565. február 10-én e végre ismét egy rendeletet adott ki, melyben meghagyja, hogy az új bányarendtartás mindenütt kihirdetessék és életbe léptetessék.²

Azonban, minthogy a bányapolgárok a kihirdetett bányarendtartás ellen igen panaszkodának, hogy általa privilegiumaik és régi bányászati szabályaik megsértetnek, Miksa király 1565-ben a magyar udvari kancelláriának teljes mellőzésével egy kamarai bizottságot küldött ki, mely az alsó magyarországi bányavárosok küldötteivel tanácskozzék. E tanácskozások több éven át tartottak, és csak 1570-ben egyeztek meg a biztosok a bányavárosokkal, hogy a király általános bányarendtartásához függetlenül hozzá esatoltassanak a selmeczi és körmöczi külön statutumok is, és e felvilágosító szabályzatokkal együtt az egész rendtartás elfogadtassék.³

Ezekén kívül számos utasítást adott ki a király az ügyvitel és a kezelés szabályozására.

1565. február 20-án rendelte, hogy a körmöczi bányatisztviselők semmiféle polgári hivatalt ne viseljenek, és Leyner Bálint pénzbeesőrnek, kit a város bíróvá választott, megparancsolta, hogy a bírói hivatalt azonnal tegye le.⁴

17. Utasítás a besztercebányai kohók kezelésére.

1565. márczius 16-án ujabban szabályozta a király a besztercebányai kezelést. Mivel a legutóbbi bizottmány kísérletei szerint a magas kemenczék némi átalakítás mellett legjobb eredményt adtak, elhatározottat véglegesen, hogy ezentúl mindig ilyen kemenczék építendők, és az üzem bennök úgy vezetendő, a mint azt a biztosok megállapították. Ez előtt egy kettős magas kemenczében hetenként csak 120 parn fekete vagy sárga érez olvasztatott 5 nap alatt; a mostani megjavított kemenczékben hetenkint 220 parn is olvasztható, de tekintve a vízerő változékonyságára, csak annyi állapíttatik meg szabályul, hogy hetenkint 200 parn fekete vagy sárga érez olvasztassék.

¹ Horváth Mih. id. m. IV. 318. l.

² Schmidt id. m. II. 5. l.

³ Wenzel Gusztáv id. m. 197. l.

⁴ Schmidt. id. m. II. 5. l.

Ezelőtt a pörköléshez érez nem adatott, mert azt vélték, hogy ez által nagyobbodik a fémfogyaték; e nézet az újabb kísérletek szerint alaptalan; ennélfogva rendeltetik, hogy egy pörköléshez azaz: 115 mázsa frisskénv és 25 mázsa felső kénvhez 18 parn érez adassék, és pedig fekete, ha a kénv is fekete-érezből való, és sárga-érez, ha a kénv is ilyenből való.

Mivel a Garam mellett lévő erdőkből a beszterczebányai kohók szén és fa szükséglete kellő gazdálkodás mellett luza-mosan és olcsóbban fedezhető, mint Hermaneczen és Óhegyen, tehát egyelőre e két kohó felhagyandó, és az olvasztás Beszterczebányán összepontosítandó; e végre a Venetia nevű új kohóban még 3 pár magas olvasztó építendő két készelő tűzzel, a mint a biztosok javasolták. Ez építkezés és a hozzá való szenelők és rakó helyek előállítása minél előbb fogantatandó, kivéve, ha az éreztermelés annyira apadna, hogy a meglevő kemenczék is elegendők lennének feldolgozására.

A lovak istállója és a szekérpajta Hermaneczről és Óhegyről Beszterczebányára áthelyezendő; ott a kohósáfér számára lakás építendő.

Az ezüst-tartalmu fekete-rezet Mosteniczre kell szállítani csurgatás végett. Az üzem folyáma alatt az érezekből, kénvekből, nyersrézből és salakból gyakran kell próbát venni. A kohóirnok pontosan vezesse számadásait, hogy mindég gyorsan meg lehessen tudni, hogy az üzem valamely ága mennyibe kerül. A heti kimutatások olyképen szerkesztendők, mintha a fizetés hetenként történnék, és a kohótiszthez hetenként be-küldendők.

A sáfér és irnok csak a praefectus tudtával és engedel-mével vegyenek fel vagy bocsássanak el valakit, és a bérek kifizetése mindég az irodában történjék a pénztárnok előtt.

A kovácsnak külön széntára legyen, és az általa fel-használt anyagok nyilvántartassanak és kellőleg elszámoltas-sanak.

Az érez átvételét és megmázsálását valamint kémelését az új kohóban Littera Máté teljesítse, miért hetenként 80 de-nár fizetést fog kapni.

A kohótiszt gondoskodjék, hogy az üzemhez szükséges fa ősszel és tavasszal leusztattassék, és a szenelésre készen álljon, a drága fuvarozás pedig megtakaríttassék.

Az építési és külmunkák felügyelete végett egy építé-szeti irnok állomása szerveztetik, és erre Jobst Samu alkal-mazztatik hetenként 1 frt fizetés mellett, és a kamaraudvarban egy szoba adatik rendelkezésére; ő ügyeljen fel az építésekre, a gereblyén levő ácsokra, a sörfőzőre és a rézpörölynél és vashámornál levő napszámosokra.

Minthogy az új kohónál eddig nem volt szekeresz sáfár, hanem az ugynevezett „*Swittin*“ ügyelt a fuvarosokra és takarmányra, most, midőn az egész szekereszet az új kohónál lesz összpontosítva, oda egy sáfár rendeltetik, kinek kötelessége lesz a fuvarosok rovását vinni, a kovácsokra, kerékgyártókra, és a takarmányra felügyelni; fizetése hetenkint 1 frt.

Az olvasztás a hermanetzi, óhegyi, revutzi és liptserseiffeni kohókban megszüntetetik, az ott levő tisztek és munkások elbocsáttatnak. Ha az ércztermelés annyira emelkednék, hogy a beszterczebányai két új kohó nem bírná „feldolgozni“, akkor a hermanetzi és óhegyi kohó ismét megindítható. Hogyha sikerülni fog Beszterczebányán a készelő tűzhelyben rezet készíteni, akkor a mostenitzi kohót is meg lehet szüntetni, és a csurgatást Tajován lehet összepontosítani. Egyelőre a sárgarézt Tajován, a fekete-réz pedig Mostenitzon az eddigi módon társa-rézzé feldolgozandó.

A mostenitzi kohónál is a legnagyobb gond fordítandó a pontos elszámolásra. A sáfároknak és irtókoknak nem szabad a munkásokat saját kertjeikben és földeiken használni. A kohótiszt és a kohóirtók Mostenitzon mindig jelen legyen az üzemelnél.

A rézpörölynél gondosan mázsáljon meg az irtók minden rezet és más anyagot, a mit bevesz vagy kiad, és jegyezze fel a költségekkel együtt.

A Beszterczebányán levő szertárnok lássa el a sörfőzőt is; fizetése évenként 117 frt szabad szállással.

Az íródeák (lateinischer Schreiber) fizetése évenként 88 frt szabad szállással, a kohótiszt fizetése évenként 200 frt, egy lóra való takarmány, szabad szállás és 20 öl fa.¹

18. Utasítás az úrvölgyi bányák kezelésére.

1565. márczius 16-án kiadott rendeletével szabályozta Miksa király az úrvölgyi bányáknál levő tisztek kezelését is, és meghagyta, hogy ezentúl a *bányamester Úrvölgyön* lakjék, és gondosan ügyeljen arra, hogy a többi tisztek, altisztek és munkások pontosan teljesítsék kötelességeiket. A bányamester köteles minden bérszak alatt legalább kétszer bejárni a bányákat. Az ügyelők (Hutleute) arra szorítsa, hogy a bányát naponként bejárják, és a műszak végén neki jelentést tegyenek. Az érczelőjövételből többször próbát vétessen. Az Óhegyen, Sandbergen, Ujtárnán, Altárnán, Pfeiffertárnán és Goldschmiedtárnán levő ügyelők is mindennap járkák be a bányájokat,

¹ Schmidt id. m. II. 30. l.

kások közül a magok ezéljaira, a bánya lovait és szekereit ne használják mulatságból.

Az éreztárak zárva tartassanak; a bevásárolt fiatal és jó lovakat nem szabad öregekkel kieserélni. A járgányhoz csak jó és erős lovak alkalmaztassanak, és javaslat tétessék, hogy nem lenne-e észszerű a víz húzást vasárnap is folytatni, úgy, mint ez a Fuggerek idejében történt?

Hogy a bányáirnak a tőle kívánt felügyeletet kellően gyakorolhassa, megengedtetik, hogy egy segédet tartson, és e végre hetenként 40 denárt felszámíthasson. A felügyelet az Óhegy felé fekvő bányáknál nem az ő dolga, azt az óhegyi bányáirnak köteles teljesíteni.

Az óhegyi bányáirnak köteles az óhegyi, sandbergi, újtárnai, altárnai, pfeiffertárnai és goldschmiedtárnai művelésnél mindazt teljesíteni, mit az úrvölgyi bányáirnak Úrvölgyön, és ha maga nem ér reá valamit tenni, egy Schobrak-ot (alsóbb rendű ügyelő, mint most a csillejegyző) bízhat meg helyettesül. A heti kimutatásokat a bányamesterhez küldje be megbírálás végett, ez azután beküldendi azokat Besztercebányára a praefectushoz.

Az óhegyi bányáirnak fizetése évenként 58 frt, és szabad lakás.

A besztercebányai felső kamaraházban egy szoba áll a bányamester rendelkezésére, hogy ő minden héten szombaton bemehessen a praefectusnak jelentést tenni, és vasárnap, ha elvégezte dolgaikat, ismét haza menjen.

A bányamester évi fizetése 260 frt, szabad lakás és tüzelék, és ha utaznia kell, a szabályszerű útipénz.

Mínthogy a kinstár Libetbányára ellátnánt ad, köteles a bányamester oda hetenkint legalább egyszer elmenni, és a művelésre felügyelni.

A bányamester ügyeljen, hogy a munkásoknak jó minőségű sör és jó mértékkel mérve adassék.

Minden év végével vagy elején fő bejárások tartassanak szakértők közreműködése mellett, és mivel az úrvölgyi és sandbergi régi bányák már igen ki vannak fejtve, új fejtő helyek és új bányák megnyitására különös gond fordíttassék, s a ki ilyeneket talál, kellően megjutalmaztassék. Azon kutatások, melyek újabban kezdettek, u. m. a Stain alatt, a Gräflin Jellenetzen, a Goldgrundban az óhegyi templom mellett, a Ratzeggrundban és más helyeken, folytattassanak, a míg jó eredményre reménységet adnak. Az éreztető helyekre ne alkalmaztassék túlságosan sok ember egy-egy csapatban, mert azután nem képes megkeresni hetenkint az 1 frt bért mindenki, és a segélypénz csak felesleges kiadást okoz.

tessék, hogy azokról később is hiteles tudomást szerezhni lehessen.

A leszámolásoknál (Raftung) jelen legyen a praefectus vagy segédje, a pénztárnok, a bányamester, a kohótiszt, a bányairnok, az ügyelők, és minden munkás csapatból a főnök, (Schlichtmeister) és egy munkás. A kovácsok is személyesen jelenjenek meg a leszámolásnál.

A bejárások alkalmával szokásos vendégeskedések eltitatnak, és csak a hivatalosan jelenlevők láttassanak el a szükséges ételekkel és italokkal mértéktelenen.

A munkások napszámai naponként vágattassanak fel az illető rovásra, és az ügyelők vigyázzanak a munkások kijövetelénél a munkaszak végén, hogy a kik beszállásra jelentkeztek, bent voltak-e a bányában?

Gyermekek és fiatal legények ne vétessenek fel vájárokul, és ne fizettessenek hetenkint egy frttal, hanem erejükhöz mérve 50, 60, 70, 75, 80 denárral.

Az érezátvételnél az érez egy oly mérő-edénynyel mérésék, mely egyenlő két negyed, vagyis egy fél parn-nal; a mérés lecsapva s nem halmozva történjék. A mérő-edények megigazítandók, hogy mindenütt egyenlők legyenek, és a bányamester ügyeljen reá, hogy rossz mérték ne alkalmaztassék. Az érez-átvételnél mindig jelen legyen a bányamester vagy a bányairnok, és az ügyelők, és pontosan jegyeztessék fel, hogy minden csapat mennyi fekete- és mennyi sárga-érezet adott be.

A bányairnok és különösen a szekerészeti sáfár jelen legyen a fuvarosok rakodásánál, és ügyeljen, hogy azok kellően megrakodjanak; a bányairnok azután minden fuvarosnak szállító levelet adjon, mely nélkül a fuvarbér nem fog kifizettetni; a szállítólevelekkel a kohóirnoknak kell beszámolni.

A szekerész-sáfár egyedül ne vásároljon lovat, s ne adjon el, csak a bányamester tudtával és engedelmével, a kocsisokra pedig gondosan ügyeljen, hogy a lovakat jól tartsák.

Hetenként minden munkásnak munkaszakjai és a kiadott anyagok egy jegyzékben kimutatandók, és a praefectusnak vagy a könyvvivőnek beküldendők, aláírva a bányamester és a bányairnok által.

Az erdőben az erdész tudta nélkül fát vágni vagy szemet égetni tilos, a mi ácsolatfát a hospodár (szállításra vállalkozó gazda) beszállít, az hetenkint a kimutatásba fölvétessék.

A bányamester ügyeljen a kovácsokra, hogy a bányaszerszámot jó karban tartsák.

Az ügyelők és írkokok senkit se használjanak a mun-

Az írásbeli teendők sokaságát korlátolta némileg azon intézkedés, hogy évenként csak négyszer történt leszámolás; de a leszámolásnak alapossága és megbízhatósága az által annál többet szenvedett, mert a leszámolandó anyagnak nagy halmaza miatt múlhatatlanul lábra kellett kapni a felületes-ségnek.

1565. május 15-én Miksa király a bányavárosok számára egy *erdőrendtartást* is adott ki, melylyel a bányászati ügyek kezelésére szolgáló utasítások egyelőre befejeztettek.¹

1565. december 30-án pedig megújította a király a tilalmat az arany és ezüst kivitelére nézve, és kiterjeszti azt minden fémre; e rendeletben megemlíti, hogy a higany kivitele is tapasztaltatott;² az ortuti higanybányák tehát akkor valószínűleg több higanyt termeltek, mint a mennyit a terület elfogyasztott.

19. A breznicskai vasgyár és a szélaknai szerződéses bányák.

A királynak 1565. márczius 16-án kiadott utasításai kiterjeszkednek a *breznicskai vasgyárra* is, mely akkor a körmőci és besztercebányai művek vas szükségletének fedezésére szolgált. E rendeletből kitűnik, hogy Breznicskán két kohó volt, a felső kohó felett egy kis tó vala a víznek elfogására, és az alsó kohó felett is akartak egy kis tavat készíteni, hogy a két kohó felváltva dolgozhassék. Megemlíti a rendelet, hogy a breznicskai vasbányában érez van elég, utasít a kemenczék és fűvők jó karban tartására, és hogy a gyártott vas mindig szállítólevéllel küldessék Besztercebányára súly és darab szerint megjelölve.³

A vasgyár a besztercebányai bányamester Buschmann Ágost felügyelete alatt állott, és 1565. november 13-án ő megbüntetett egy bányamunkást és egy kovácsot, kik a vas-kohóban készített vasat parasztoknak eladták.⁴

A *selmeczi bányákról* ez évben csak azt találjuk följegyezve, hogy a *Wolfschacht* és a *szerződéses* bányák részesei 1565-ki augusztus 28-án Rubigalli Pál házában gyűlést tartottak és megegyeztek, hogy minekutána a vízhúzás már mindnyájokra nézve igen terhes, és nagy áldozatokat kíván, *Biebertárna* is a vízhúzást a *Steinernschacht*-ban minden haszon nélkül folytatja, a vízhúzásra pedig most legalkalmasabb a *Wolfakna*: ennél fogva megengedik a wolfschachtiak, hogy a többi bányák is oda vezessék vizeiket, és ott saját költségökön

¹ Schmidt id. m. II. 84. l. ² U. o. II. 141. l. ³ U. o. 72. l.

⁴ Selmecz városi levéltár.

A bányairuok és az ügyelők csak a bányamester engedelmével távozhassanak el Ürvölgyről.¹

Ez utasításokból, melyeket a király a biztosok javaslatai nyomán kiadott, világosan kitetszik a biztosok igyekezete, hogy a kezelés és elszámolás körül uralgó zavarba rendet hozzanak, és az eredményeknek részletes kimutatását, az ellenőrzés lehetővé tétele végett, megkönnyítsék; a biztosok igen jól belátták, hogy mit kell e végre tenni, de valószínűleg egyiküknek sem volt annyi gyakorlata, hogy megítélni tudta volna, vajjon az a kohóirnok vagy bányairnok képes-e mindazt, a mit elébe szabtak, teljesíteni is. A biztosok a kevés írással járó eddigi rendszert egy mindent felíró, mindent feljegyző és az alsó ausztriai kamara által is ellenőrizhető rendszerré akarták átváltoztatni, a nélkül, hogy a régi személyzetet jelentékenyen szaporították volna. És mivel a személyzet a reá rótt kötelelességeket kellőleg nem teljesíthette, a kívánt kimutatások és számadások oly hiányosak valának, hogy azok rendbehozatala évekig eltartott, és így a fő cél: hogy a számadásokból gyorsan és világosan ki lehessen venni az eredmény részleteit, egészen eltévesztetett. Látni fogjuk később, hogy e miatt a rendetlenség és a homály még nagyobb lett, mint ezelőtt volt, sőt hogy némely tisztviselők ezután éveken át semmi számadást sem adtak be kezelésökről.

Az ürvölgyi bányászatra vonatkozó utasításban találkozunk legelőször ama kívánsággal, hogy a bányákat föl kell mérni és térképezni. E rendelet üdvösségét és czélszerűségét is el kell ismerni; de e mellett is kitűnik a biztosok gyakorlati hiánya, midőn a bányamestertől kívánják, hogy mindenre felügyeljen, hetenkint egyszer Libethányára menjen, szombaton pedig Beszterczebányán legyen, és ezek mellett ő készítse a térképeket is! E kötelelességeknek a bányamester meg nem felelhetett, mert a felmérés és térképezés már elég foglaltosságot adott egy pár embernek egész éven át.

Még jobban kitűnik a biztosok gyakorlati hiánya azon intézkedésből, mely szerint az érczeftőknek, ha az adott szakmány mellett nem kerestek 1 frtot hetenként, a hiányzó összeg segélyképen megadatott. Ez intézkedés igen alkalmas vala a munkások hanyagságának előmozdítására, és tapasztalván ennek rossz hatását a helybeli tiszték, annak fogantatását nem sokára meg is szüntették, minek azután a munkások lázadása volt következménye, és a mint látni fogjuk, ezentúl a munkások minden alkalommal kérték, hogy a segélypénzek ismét megadassanak.

¹ Schmidt id. m. II. 8. l.

Az írásbeli teendők sokaságát korlátozta némileg azon intézkedés, hogy évenként csak négyszer történt leszámolás; de a leszámolásnak alapossága és megbízhatósága az által annál többet szenvedett, mert a leszámolandó anyagnak nagy halmaza miatt multhatatlanul lábra kellett kapni a felületes-ségnek.

1565. május 15-én Miksa király a bányavárosok számára egy *erdőrendtartást* is adott ki, melylyel a bányászati ügyek kezelésére szolgáló utasítások egyelőre befejeztettek.¹

1565. deczember 30-án pedig megújította a király a tilalmat az arany és ezüst kivitelére nézve, és kiterjeszti azt minden fémre; e rendeletben megemlíti, hogy a higany kivitele is tapasztaltatott;² az ortuti higanybányák tehát akkor valószínűleg több higanyt termeltek, mint a mennyit a terület elfogyasztott.

19. A breznicskai vasgyár és a szélaknai szerződéses bányák.

A királynak 1565. márczius 16-án kiadott utasításai kiterjeszkednek a *breznicskai vasgyárra* is, mely akkor a kör-möczi és besztercebányai művek vas szükségletének fedezésére szolgált. E rendeletből kitétnik, hogy Breznicskán két kohó volt, a felső kohó felett egy kis tó vala a víznek felfogására, és az alsó kohó felett is akartak egy kis tavat készíteni, hogy a két kohó felváltva dolgozhassék. Megemlíti a rendelet, hogy a breznicskai vasbányában érez van elég, utasít a kemenczék és fűvók jó karban tartására, és hogy a gyártott vas mindig szállítólevéllel küldessék Besztercebányára súly és darab szerint megjelölve.³

A vasgyár a besztercebányai bányamester Buschmann Ágost felügyelete alatt állott, és 1565. november 13-án ő megbüntetett egy bányamunkást és egy kovácsot, kik a vas-kohóban készített vasat parasztoknak eladták.⁴

A *selmeczi bányákról* ez évben csak azt találjuk följegyezve, hogy a *Wolfschacht* és a *szerződéses* bányák részesei 1565-ki augusztus 28-án Rubigalli Pál házában gyűlést tartottak és megegyeztek, hogy minekutána a vízhúzás már mindnyájokra nézve igen terhes, és nagy áldozatokat kíván, *Biebertárna* is a vízhúzást a *Steinernschacht*-ban minden haszon nélkül folytatja, a vízhúzásra pedig most legalkalmasabb a *Wolfakna*: ennél fogva megengedik a wolfschachtiak, hogy a többi bányák is oda vezessék vizeiket, és ott saját költségeikön

¹ Schmidt id. m. II. 84. l. ² U. o. II. 141. l. ³ U. o. 72. l.

⁴ Selmecz városi levéltár.

húzhassák a wolfschachti vizekkel együtt; a szerződéses bányák részesei fogják a wolfaknai előmélyítést is a magok költségén hajtani, és az érczet, melyet ott találnak, átadják a wolfschachtiaknak. A *Wolfakna* csak vízemelésre adatik át, és a szerződéses bányák kötelesek azt fentartani addig, míg a vízemelésre használják. Általában pedig megígérik egymásnak a részesek, hogy a mennyiben lehet, egymásnak mindenben segítségére lesznek, és azokat a tiszteket és munkásokat, kik a bányák közt ellenségeskedéseket és perlekedést kezdeni akarnak, keményen megbüntetik.¹

20. A törökök pusztításai.

A törökök és Zsigmond János hadainak gyakori kárteteleit elkerülendő, megkísérlette Miksa király a békekötést, de egyszersmind a háborúra is előkészült, és az erre szükséges költségek megnyerése végett 1566. február 2-ra Pozsonyba országgyűlést hívott egybe, mely fölötté zajosan kezdődött, mert a nemzet családkozva érzé magát azon reményeiben, melyekkel Miksa kormányra léptét üdvözölte. Az utolsó országgyűlések nem győztek eléggé panaszkodni a német cancellária avatkozásai, a német hadvezérek s várkapitányok hatalmaskodásai, s a szegény nép verejtékén élő idegen zsoldosok s némely urak dandárai miatt. Annál nagyobb volt tehát a rendek ingerültsége, látván, hogy e sérelmek az új király kormánya alatt még inkább szaporodtak. A kedélyek ezek miatt annyira fel voltak ingerülve, hogy a rendek az adót megtagadni kívánták. De végre is győztek Károly főherczeg előterjesztései, és a sérelmeket egy roppant esomagban a királyhoz Augsburgba küldvén, az adót egy évre megszávadták.²

Ezalatt Szulejmán hadjáratot indított Magyarország ellen, hogy azt egészen elfoglalja. Miksa a veszélyről értesülvén, 100 ezernél többre menő sereget gyűjtött össze. Szulejmán 1566. június 27-én találkozott Zimonyban Zsigmond Jánossal. Zimonyból a szultán Eger felé akart indulni, de hírt vevén, hogy Zrínyi Miklós Szigetvárból kicsapott, és Siklósnál egy török hadosztályt megvert, haditervét megváltoztatta, és mindenekelőtt Szigetvárt tüzte ki bosszúja céljául. Szigetvárat négy hétig védelmezte a hős Zrínyi Miklós, és csak miután vezérök példájára a vitéz örök hősi halállal elhullottak, holttesteiken keresztül juthatott a török szeptem-

¹ Kachelmann J. kiadatlan irataiból.

² Horváth Mih. id. m. IV. 319. l.

ber 8-án mintegy 25000 emberének eleste után a porrá égett vár birtokába. Szulejman még a vár bevétele előtt szeptember 5-én meghalt.

Szokoli nagyvezér seregének egy részét Somogy és Szala megyék dúlására küldé, s miután néhány kisebb várat megvett, urának holt testével és majdnem 80 ezernyi fogolylyal ment vissza Nándorfehérvárra, hol reá Szelim az új szultán várakozik vala. Mihelyt ennek híre a győri táborba feljutott, Miksa serege is szétoszlott.

Szulejmann volt az utolsó teljes erejű hódoltató szultán. Utána a Porta fénye s hatalma, melyet ő tetőpontjára emelt, mindinkább alább szállott. És, hogy hazánk még ezután is annyi ideig viselte a barbár nép igáját, leginkább onnan eredt, hogy a bizodalmatlanság a nemzet s kormányá közt mind mélyebb gyökereket vert; belviszályok s lázadások támadtak, melyekben maga a nemzet egy része hívta fel a törököt segítségül nemzeti jogainak és vallás-szabadságának védelmére.¹

1566-ban *Selmecz* vidéke is sokat szenvedett a törököktől. Daczára a két év előtt életbe léptetett ovatossági rendszabályoknak, mégis sikerült a törököknek a bányavidéken hol egy hol más helyet meglepni s kirabolni. Így felgyújtottak május 10-én Kolbachon két házat, és megöltek 4 embert; június 2-án és július 7-én megrohanták Korponát; október 29-én elpusztították Iliát; és december 22-én Győkésről 80 embert vittek el rabszolgaságba.²

A selmeczi bányamívelést nem kevésbé akadályozták ugyan e veszélyes állapotok, a munkát mind *Szélaknán* mind *Hodruson* csak nagy elővigyázat mellett lehetett folytatni, és gyakran napokig el kellett hagyni a bányamunkát és őrzőkatartatani; mindazáltal meglehetősen eredménnyel dolgoztak a *szerződéses bányák*, és a *hodrusiak*. Ez utóbbiak közül 1566. november havában lyukasztott a *Handel Hodritsch altárna* egyik fejtésének főtéjével a *neuradschacht*i tárnába; a bányabíró azután azt határozta, hogy a *neuradschacht*i tárna alatt a teléren minden a *Handel hodritsché* legyen; a *Neuradschacht* pedig csak a tárna felett dolgoztasson.³

21. Új vízemelő gépek tervezetnek.

Ez időben levelezés keletkezett Selmecz városa és Reichhard bajor herceg között, bizonyos vízemelő gépek tár-

¹ Horváth Mih. id. m. IV. 328. l.

² Kachelmann J. Geschichte d. u. B. III. 167. l.

³ Kachelmann J. kiadatlan irataiból.

gyában. A herezeg értesítette a selmeczieket, hogy ismer oly gépészeket, kik igen kitűnő vízemelő gépeket tudnak csinálni; e gépeket csak emberek hajtják, és mégis nem 50—60 öl magasságra, hanem 200—300 öl magasságra emelik a vizet, és nem kerülnek sokba.

Erre 1566. január 28-án válaszolta a tanács, hogy az ilyen gépek megszerzését nagyon óhajtandónak tartja, mert most is van több olyan bánya Selmeezen, melyből a vizet 80 öl magasságra kell emelni lovakkal; s mivel a lovakat minden 4 órában változtatni kell, az ilyen vízemelés roppant költségbe kerül, s ezért sok bánya fel van hagyva, ámbár még ércz van benne, de nem fedezheti a vízemelés költségeit.

A tanács azt véli, hogy ez ügyben legjobb lenne a kinestárhoz fordulni, mert a kamarának nagyon érdekében van, hogy a vízveszélyen segítve legyen; minden esetre azonban kéri, hogy a nevezett gépészek küldessenek ide, hogy a helyiséget megtekinthessék; útiköltséget az ő szegénységök miatt előre nem adhatnak; de megígérik, hogy ha a gépészek a művet saját költségökön felállítják, és az jól működik, akkor úgy fogják a gépészeket megjutalmazni, hogy bizonyára meg lesznek elégedve.¹

A város tanácsának levelére „Reichard Pfalzgraf bei Rhein und Herzog in Bayern“ 1566. július 14-én felelt; értesíti a város tanácsát, hogy levelét közölte Stauden Zacharias és Helldorfer György gépészekkel, kik a vízemelő gépek építésére ajánlkoztak; elismerik, hogy jó lenne, ha ők a helyiséget megtekintenéek, és e végett szívesen eljönnének Selmecze, de nem saját költségökön. A herezeg ismét állítja, hogy a gép nagyon jó, olesón felállítható, fentartása nem kerül sokba és sok vizet emel. A herezeg írt Ő Felségéhez is, hogy a gépészek számára szabadalmat nyerjen.²

Hogy azután volt-e valami eredménye e levelezésnek, vagy nem, annak a meglevő iratokban semmi nyoma.

22. A rézbányák jó eredménynyel miveltetnek.

Úrvölgy ismét igen jól állott, Marzányi kézirata szerint 1566-ban 56,000 mázsa réz és 5—7000 márka ezüst termeltetett Úrvölgyön.³

De az úrvölgyi munkások közt zavargások voltak a segélypénz megtagadása miatt és 1566. márczius 12-én írja Miksa király Gienger Jakab biztosnak Beszterczebányára, hogy kellemetlenül értesült az úrvölgyi bányászok lázadásá-

¹ Selmecz városi levéltár. ² U. o.

³ Selmeczi bányaigazgatósági levéltár.

ról, és elvárta volna tőlök, hogy panaszait előbb fölterjesztik, és az ő határozatát megvárják. Egyébiránt jóváhagyja Gienger intézkedéseit, és megengedi, hogy a segélypénz ezen túl is adassék oly munkásoknak, kik szakmájukban dolgozva, nem tudták megkeresni 1 frtnyi heti bérüket. Utasítja végre Giengert, hogy puhatolja ki az izgatókat, hogy őket később megbüntetni lehessen.¹

A nagymennyiségű réz elfuvarozásánál is támadtak némi nehézségek, mert Károly főherczeg 1566. április 18-án egy rendeletet küldött Báthory Andrásához, ki akkor a lykavai uradalom birtokosa vala, hogy a lykavai várhoz tartozó jobbágyságokat, kik eddig a besztercebányai rezeset bizonyos bérért fuvarozták, de újabb időben fuvarozni nem akarnak, intse meg és parancsolja meg nekik, hogy a fuvarozást a régi szokás szerint folytassák, és abban a rézvállalatnak semmi akadályt se csináljanak.²

A besztercebányai réz eladása ekkor Mandlich vállalkozó kezében vala.³

A váruak által jogtalanul szedett vámok miatt ismét panaszkodván a bányavárosok, és e panaszok alaposságát a király biztosai is bizonyítván, 1566. július 8-án megparancsolta Miksa király egy rendeletben mindenkinek, különösen pedig Báthory Andrásnak, bethlenfalvi Thurzó Ferencznek, Révay Ferencz, Mihály, és János testvéreknek, zerdahelyi Derswy Istvánnak, Dóczy Miklós és Gábornak, és Zyweck Ráfaelnek, hogy a bányapolgároktól a bányamíveléshez szükséges anyagok után semmiféle vámot se szedjenek.⁴

Az év elején tartott országgyűlés 10-ik törvényezikelyében pedig ismét eltiltatott az arany és ezüst kivitele az országból.⁵

1567. január 31-én kiadott rendeletében kijelenti a király, hogy az 1565-ki erdőrendtartásnak ama czikke, mely szerint az erdőkben kecskéket és juhokat tartani tilos, kivétel nélkül mindenkire kötelező.⁶

Szeptember 22-én pedig ismételve eltiltatik a kecskéket és juhok behajtása az erdőkbe.⁷

23. Az ország elégedetlen a kormánynyal.

1567-ben a háború, bár kisebb mértékben, egyre folyt. Hasszán temesvári basa feldúlta és elpusztította a Torna,

¹ Schmidt id. m. II. 143. l.

² Selmezi bányaisgazg. levéltár. Lásd az okmányok közt XXI. ³ U. o.

⁴ Schmidt id. m. II. 145. l. ⁵ U. o. 148. l. ⁶ U. o. 149. l. ⁷ U. o. 155. l.

Kassa, Regéc, Eger, és Szendrő közt fekvő vidéket, és 12,000 lakost vitt el rabságba.¹

Miksa, hogy a békét biztosabban kieszközölhesse, 1567. június elsejére országgyűlést hirdetett Pozsonyba, hogy ötet a töröknek netalán ellenséges szándokai készülletlenül ne találják. Mire a rendek összegyűltek, a béke felől biztosabb hírek kezdének szárnyalni; a rendek ennél fogva a belügyekre fordíthatták figyelmüket, melyekre nézve annyi esalatkozott remény, annyi újabb panasztárgy keseríté a hazafiak kebleit. A király csak június vége felé jelenvén meg Pozsonyban, az összegyűlt rendek addig is a sérelmek felett tanácskoznak. Ezek négy fő pontba foglaltattak: első volt a katonaság és tisztei hatalmaskodása, rablása és kegyetlensége; a második abban állott, hogy a hadak kapitányai az urak s nemesek jószágait kényök-kedvök szerint foglalgatták, bár azok birto-kosai saját költségeiken szolgáltak a hadjáratokban; a harmadik pont arra vonatkozott, hogy Schwendi Tokajnál, Szikszónál, Kisvárdánál s egyébütt is a Tisza mellett vámokat, harminczadokat állított fel; ezenkívül a városoktól, helysé-gektől bizonyos mennyiségű bort szedtetett adóképen, mit aztán maga javára Lengyelországban adott el. A negyedik panaspont abból állott, hogy a király a várnagyságokat, s főkapitányságokat, világi és egyházi méltóságokat németekre, olaszokra ruházta; a magvaszakadtak jószágaiból pedig, melyek a kinestárra szállottak, soha semmit nem adományozott magyaroknak. Egyébiránt ezeken felül még több panaszaik is voltak a rendeknek, melyek közül elég legyen csak azt megemlíteni, hogy a német kamara a bányavárosokat már-már egészen maga alá vonta. (40-ik törvényczikk.)

Míg ezen és hasonló sérelmek elég okot szolgáltattak előleges tanácskozásaikban a rendeknek arra, hogy kedélyök a király leérkeztéig ingerültté hangoltassék; még inkább növelte a rendek keserűségét az, hogy a király, bár járatos volt a latin nyelvben, mégis német beszéddel nyitá meg a gyűlést, német iratban nyújtá át a segélyre és némely egyéb dolgokra vonatkozó királyi előadásokat.

A rendek, így felingereltetve, nem akarták megszavazni a kért adót.

Utóbb azonban, miután a király őket személyesen megnyugtatta és a sérelmeknek törvénybe iktattatását nem elle-nezvé, azoknak alkalmilag történendő orvoslását megígérte, megajánlák a rendek az adót, mely összesen 150 ezer aranyat tehetett, az ország romjaiból.

¹ Horváth Mih. id. m. IV. 330. l.

A király azután némely kapitányokat, kiknek kihágásairól különben is volt tudomása, megbüntettetni rendelvén, és a többi panaszok megvizsgálására egy bizottmányt kiküldvén, az alkotott törvényeket megerősítette, s így a király és a rendek egymással némileg kiengesztelődve, váltak el egymástól.¹

Az országgyűlésen alkotott törvényczikkek közül a bányászatra vonatkozik a 12-ik, mely a szénégetőket és a bányamunkásokat a „dica“ neve alatt kivetett adó fizetésétől felmenti; és a 45-ik, mely azt határozza, hogy a magyar pénz Bécsben teljes értékben elfogadtassék, és e végre ugyanazon finomsági tartalommal veretessék mint a német.²

Az országgyűlés folyama alatt a hét bányaváros alkalmasint panaszokkal járult a királyhoz, mert fenmaradt a királynak 1567. június 26-án kelt rendelete, melyben e panaszos iratra vonatkozik, és értesíti a bányavárosokat, hogy ismételve kiadta rendeletét, hogy a bányamíveléshez szükséges anyagok meg ne vámostassanak, s ha valaki ez ellen vétene, vádolják be őt a városok, s meg fog büntettetni. Azon panaszra, hogy régi szokás ellenére adó szedetik a bányamunkásoktól, felvilágosítást fog kérni a magyar kanczelláriától és a régi szokást fentartatja. Sajnálja, hogy a körülmények néha megkivánják, hogy a bányamunkások is hadi szolgálatra alkalmaztassanak; de ha a szükség kényszerít, ez ellen segíteni nem lehet. Továbbá utasítja a városokat, hogy ha valaki megakadályozná a bányavárosokba való beköltözést, vádoltassék be, és meg fog büntettetni. Hogy a martalóczoktól sokat szenved a bányászat, és hogy a végvárok a bányavárosok körül nincsenek kellő őrséggel ellátva, e panaszokat nagyobb őrség kirendelésével fogja orvosolni. A végvárok parancsnokainak megtiltotta már, hogy a bányavárosokba szánt élelmiczikkeket el ne foglalják, és különösen a korponai és lévai katonaságnak megtiltotta, hogy a városok rétjeit le ne legeltessék.³

24. A szélaknai szerződéses bányák elfúlnek.

A szélaknai bányamívelés ez idő tájban nagy nehézségekkel kezdett küzdeni a vízemelés miatt; a művelések mélysége a *Biebertárna* alatt már megközelíté az 50 ölet, és folyton lejebb haladván, minden kis változása, megkeskenyülése vagy szegényedése az érzeknek roppant befolyást gyakorolt az üzem eredményére, és válságba hozta az egész vállalatot.

¹ Horváth Mih. id. m. IV. 331. l.

² Schmidt id. m. II. 158. l. ³ U. o. 151. l.

Ily válságos viszonyokra lehet következtetni egy leiratból, melylyel 1567. augusztus 2-án az alsó ausztriai kamara felszólítja a selmeczieket, mivel már többször tartatott tanácskozás a *szerződéses bányákban* felállítandó vízemelő gép iránt, és a besztercebányai praefectus Dreylingen Ulrich már utasított is, hogy egy ilyen gép felállítását elősegítse, — de újabb időben úgy látszik, hogy e bányákban az érczek elszegényültek, és megfogytak, az előmélyítésben pedig egészen kifogytak; nehogy nagy költségek hiába tétessenek, tegyenek jelentést, hogy miképen állanak e bányák? van-e bennök ércz? és milyen a tartalma?¹

Hogy e jelentés megtétetett-e? annak nyomát nem találjuk, de ekkortájban Gienger Jakab és Sinzendorfer János királyi biztosok járván Selmeczen, ezek megvizsgálták a *szerződéses bányákat*, és a *Biebertárnát*, *Wolfaknát*, *Suiten* és *Valentinus aknát*, és azt határozták, hogy a *szerződéses bányákban* a vizet többé ne tartsák lehúzva, és 1568. május 9-én csakugyan fel is hagyták emelkedni a vizet 12 ölre a legmélyebb pont felett, e szinttől azonban 35 öl magasságra a *Biebertárnára* még 3 hétig emelni akarták a vizet, és a város igyekezett reá bírni a nevezett társulatokat, hogy egyikök elvállalja a vízemelést azon feltétel alatt, hogy a *Biebertárnától* félhetedet, a többi társulatoktól pedig egy hatodot kapjon a termelendő érczekből; de a társulatok egyike sem akart erre vállalkozni, valószínűleg azért, mert igen csekély volt a termelés, és a fizetendő hányad nem volt elegendő a vízemelés költségeinek fedezésére; nehogy tehát a vízemelés abbahagyásával a mélység egészen a *Bieberaltárnáig* elfulasztassék, és ez által itt a bányamívelés egészen megakasztassék, elhatározta a város, hogy ha a kincstár e vízemelésre hetenként 40 frt segítséget ad, a város megteszi a többi költségeket az említett fél hetedért és egy hatodért; erről Selmecz városa jelentést tett a királyhoz, és kérte, hogy a 40 frtnyi segítség megadassék.²

A *Biebertárna* részesei pedig az alkamaragrófhoz adtak be egy folyamodványt, melyben kérik, hogy mivel ők a *szerződéses bányák* fentartására már sok áldozatot hoztak az által, hogy a vizek levezetését a tárnán minden adó nélkül megengedték, és a fél hetedet is fizették, most, miután a vízemelés megszűnt, ne szüntesse meg a kincstár az áltárna fentartására eddig hetenkint adott 10 frtot, hanem adja ezt tovább is.³

Selmecz mellett a bányamívelés fő súlya ez időben a

¹ Selmecz városi levéltár. ² U. o. ³ U. o.

szélaknai völgyből a *klingentárnai* völgybe húzódott át, mert itt élénk művelés vala, és a vizeket is minden panasz nélkül emelték. Kitétszik ez egy bányabírószági határozatból, mely 1568. július 1-én hozatott, s a mely szerint azt határozta a bányamester, hogy ámbár a *Weidenaltárna* a középső *Sieben-gruben* aknával lyukasztott, de mivel ezen altárnán víz nem folyik ki, és a közép *Siebengruben* aknában sincs víz, a *hátsó Siebengruben* akna pedig, mely az előbbieknél mélyebb, az egész vizet egyedül húzza; a hetedet az előbbi két bánya ezen aknának adja.¹

Ekkor tájban ismét széteszlott egy gazdag selmeczi polgár vagyona; Schlager Quirin, mint fennebb láttuk, még 10 évvel ezelőtt egyike volt Selmecz leggazdagabb polgárainak és képes vala évenként 5—6 ezer forintot veszteni a bányaművelésen; halála után vagyona szétforgácsoltatott örökösei közt; a selmeczi házat pedig, melyet szét nem oszthattak, eladták 451 frton Schwartz György selmeczi polgárnak. Schlager örökösei valának: Oesterreicher Tobiás, Schlager Eusebiának férje Regensburgban, Mornberger János, Schlager Zsuzsánnának férje Boroszlóban, és Schlager fiai: Eleazar és ifjabb Quirin Selmeczen.²

25. A selmeczi kincstári személyzet állománya.

A Selmeczen volt királyi biztosok 1568-ban megállapították a királyi szolgálatban lévő egyének fizetéseit, melyek egy fenmaradt kimutatás szerint a következők valának:³

Alkamaragrófi hivatal:

Ritschard György alkamaragróf a maga személyére, továbbá három ló, egy lovász, egy ajtónálló, és egy olyan írnok tartására, a ki őt helyettesíteni képes, kap évenként 600 frot.

Püchler Lipót ellenőr, kinek a kamara-udvarban van egy szobája és irodája 140 frot.

Az irodai költségeket, melyek az alkamaragróf irodájának fűtésére, világítására, és az ezüst fuvarosoknak télen át

¹ Selmecz városi levéltár. ² U. o.

³ Selmeczi bányagazgsi levéltár: „Stat vund Ordnung was Gegenwürttigen vund künfftigen der Rhöm. kais. Mt. Vnnder Camergrafen, Gegenschreiber, Obrist Gold, vund anderschayder, Silberprenner, Erzschrreiber, Silber Zeichner, vund ander Dienern, vund sondern Personen bey dem gannzen Camerwesen Schembnitz hinfürther von dato an zu raitten für Besoldung auch Ir vund Ihrer Pherdt Vmnderhaltung, Holz, Licht, Nagel vund Eysen, In allem bis auf verrer Irer Röm. kais. Mt. genedigisten beschaidt geraicht vund bezallt werden soll“. Czim alatt 1568.

minden éjjel két faggyú gyertya adására felmennek, az alkamaragrof elszámolhatja; viaszgyertyák nem engedélyeztetnek.

Bányamesterek:

A selmeczi bányamesternek, hogy minden polgári foglalatosságot abbahagyhasson, és magát egészen hivatalának szentelhesse, évenként jár 208 frt.

A bakabányai bányamesternek évenként 20 frt 80 den.

Az újbányai bányamesternek évenként . . . 15 frt.

A bélabányai bányamesternek évenként . . . 9 frt.

Érczmérők és ezüstjegyzők:

Peyel András érczmérőnek és ezüst jegyzőnek a Fuchsenlochban, Biebertárnánál, a városi és bélabányai völgyben jár évenként 104 frt és a 3 nagy ünnepre összesen 4 frt 50 den. tesz 108 frt 50 den.

Wassergran Lőrincz érczmérőnek és ezüstjegyzőnek a hodrusi völgyben és hámorban ugyanannyi 108 frt 50 den.

Válató műhely:

Grosz János főaranyválató kap hetenként 3 frtot és minden nagy ünnepre 3 frtot, tesz összesen 165 frtot.

Hungerfeindt Kristóf főaranyválató hasonlóképen 165 frtot kap, és egy fiatal kémlesznek tartására 20 forint, tesz
185 frtot.

Hungerfeindtnak kötelessége szombaton és hétfőn, midőn a próbák készítettnek, minden fizetés nélkül a próbákat megtenni, a próba-ezüst az övé marad.

A tégelyek és válató lombikok szárítására kap *Hungerfeindt* évenként 5 frt.

Schmelzer Sebestyén és *Tegerseer Jeromos* mint öreg válató legények kapnak hetenként és egyenként 1 frt 60 denárt és a nagy ünnepekre egy heti bért, tesz évenként . . 176 frt.

Tüllner Péter, *Fuchner Kelemen*, és *Pöschl György* mint öntő legények kapnak egyenként és hetenként 1 frt 50 denárt és az ünnepekre kettős bért 247 frt 50 den.

Thomas János válató legény kap hetenként 1 frtot, és az ünnepekre kettős bért 55 frt.

Puchleiner Ádám válató legény kap hetenként 75 denárt, és az ünnepekre kettős bért 41 frt 25 den.

Hickl András ezüst szemcséző kap hetenként 1 frt 60 denárt és az ünnepekre egy heti bért 88 frt.

Az aranyválatóknak ezeken kívül adatik egy éven át borra való összesen 38 frt 50 den.

Ezüstégető műhely:

A fő ezüstégető kap hetenként 1 frt 75 den. és az ünnepekre 5 frt 25 den. 96 frt 25 den.

A második ezüstégető kap hetenként 1 frt 50 den. és az ünnepekre 4 frt 50 den. 82 frt 50 den.

Ezüstkisérők és ezüstuvar.

A 6 ezüstkisérőnek (Silberreyter) régi szokás szerint jár borralaló délben és este hetenkint 56 denár, és az ünnepekre mindegyiknek 1 frt 50 den. = 34 frt 37 den.

A régebben számukra tartott, és ágygyal felszerelt szoba ezentúl nem adatik, arról ők magok kötelesek gondoskodni.

Az ezüstuvar lovai számára, melyek szombaton érkeznek Körmöczről, és hétfőig itt maradnak, adjon az alkamaragróf minden lóra $\frac{1}{2}$ véka zabot három napra, azonkívül szénát és szalmát a mennyi kell. A kocsis köteles a ganajt kiszállítani külön fizetés nélkül. A mit a szekeren és lovakon vassalni kell, azt az alkamaragróf hetenként elszámolhatja. A lovakhoz szükséges szerszámokkal az ezüst kísérők Körmöczön lássák el magokat, és azoknak javítását a körmöczi alkamaragróf számítsa el. A selmeczi alkamaragróf és ellenőre arra szorítsák a válatókat, hogy hétfőn reggel korán már munkában legyenek, és reggel hét órakor az ezüstuvar már indulásra készen legyen.

Nyugalombérek:

Clauszman Egyed bakabányai puskaesináló kap évenkint 25 frt 60 den.

Blattl Catalin bakabányai özvegy bányamesterné kap évenkint 26 frt.

Wild özvegy aranyvátatóné 26 frt.

Strell Sebestyén szegény vak ember . . 14 frt 4 den.

Egyéb kiadások:

Schmelzer Sebestyén aranyvátató kap az üveg esinálását évenkint 20 frt.

A kórháznak adatik a szegények ellátásáért évenkint 26 frt 75 den.

Az iskolamesternek a szegény tanulók ellátására évenkint 13 frt.

A kántornak a recordatiókért évenkint 5 frt.

A szegény tanulóknak bőjti prebenda . . 1 frt 50 den.

A selmeczi plébánosnak a 3 nagy ünnepre 4 frt 50 den.

Az egyházfinak új évre 50 den.

A városi ácsmesternek, hogy a kamara-udvarban lévő vízvezetékét rendben tartsa 2 frt.

A városi kapuőrnek, a kapu kinyitásaért és bezárásaért évenként 50 den.

A szegényeknek adhat az alkamaragróf 1—2 legfeljebb 5 denárt, de el kell számolnia részletesen naponként.

A tisztviselők, ha Ő Felsége szolgálatában kiküldetnek, egy ember és egy ló után naponként 20 denárt számíthatnak fel.

26. Kőrmöczön és Bóczán vizsgálat.

A bányavárosi biztosoknak, midőn *Kőrmöczön* vizsgálatot tartottak, feltűnt, hogy a kamara rendesen hozzájárul a kórházban és meleg fürdőben ápolt szegények ápolási költségeihez, valamint a vízvezeték fentartásához is; kérdés intéztetett tehát a városhoz, hogy mutassa ki, miféle rendelet következtében rovatnak e költségek a kamarára? Kőrmöcz városa erre azt felelte, hogy a szegények ápolási költségeihez való járulás eredetét nem tudja kimutatni, mert 1560-ban minden írata megégett. A mi a vízvezeték fentartásához a kamara által hetenkint adtni szokott 2 frtot illeti, erre nézve jelenti a város, hogy Mária királyné rendeletére Thúrócz, Árva, Liptó, Bars, Hont, Zólyom, Nógrád, Nyitra és Trenacsén megyék segélyével építtetett a felső turczi vízvezeték, mely a bányák és zúzóik üzemének folytonosságára mulhatatlanul szükséges; és minthogy a fentartási költségeket a város egyedül elviseelni nem volt képes, hozzájárult azokhoz Mária királyné rendeletére a kinstár is hetenkint 2 frttal; kéri, hogy e segítség ezentúl is meghagyassék, mert ha a vízvezeték elromlana, a kinstár, mint a *Goldkunsthdlgung* birtokosa, szenvedne legnagyobb kárt, mert az aranytermelés is csökkenne.¹

A *bóczai* bányamívelés nehézségeinek megismertetésére igen alkalmas iratok maradtak fenn ez időből. Még a múlt évben panaszkodott a király előtt Gopel Dániel boroszlói lakos és bóczai bányamívelő, hogy a Szentiványiak őt egy bányájától megfosztották; a király nem késett őt megvédeni és 1567. december 27-én meghagyta biztosainak, hogy e tárgyban Liptóme gyével együtt vizsgálatot tartsanak.

A vizsgálatot Rubigalli Pál kir. tanácsos, Névery Mátyás kapitány, és Lintacher Kristóf liptói királyi bányabíró mint királyi biztosok, és Liptó megye részéről Okolicznay Péter alispán, Madacensky Benedek, és benedekfalvi Kyssel esküd-

¹ Kőrmöcz városi levéltár. Tom. I. fons 36 fasc. 7. Nr. 244. Lásd az okmányok közt XXII.

tek meg is tartották, és 1568. február 8-án bevégezték. Az egész menete és módja a vizsgálatnak, valamint annak eredménye is világosan tanúsítja, hogy mily szomorú sorsa lett volna a bányászatnak hazánkban, ha a király nem tartja felette hatalmas védő kezét.

Goppel Dániel néhány év előtt *Bóczán*, a Szentiványiak területén, a *Szent György* és *Pirolth* nevű bányákat művelni óhajtván, a Szentiványiak azokat neki adományozták és ő azokat azóta folytonosan műveltette, és nagy költséggel feltárásokat tett, melyek a mult évben végre jó eredményre vezettek, úgy, hogy művelése már nyereséges vala; ekkor a Szentiványiak minden különös ok nélkül visszavették tőle a bányákat, és rokonuknak Kubínyinak adták oda.

A vizsgáló biztosok igaznak találták ugyan, hogy a nevezett bányák Goppeltől elvételtek és Kubínyinak átadattak, de mivel Goppel az ő panaszos levelében azt állította, hogy az elvétel erőszakkal történt, a vizsgálatból pedig kitűnt, hogy erőszak nem alkalmaztatott, mert az elvételnek senki erővel ellent nem állott; emélfogva Goppel panaszával elutasított, sőt nem sok híjja volt, hogy őt vasra nem verték, mert a vizsgálat alatt türelme kifogyott és a biztosokkal gorombászkodni kezdett. A bányák pedig ezentúl is Kubínyi kezén maradtak, mert a biztosok úgy fogták fel a dolgot, hogy nem a bányák elvétele, hanem az erőszak alkalmazása képezi a panasz és vizsgálat tárgyát.¹ Ily módon csak természetesen találhatjuk, hogy nem igen akadt azután még máskor is oly jó ember, a ki a Szentiványiak számára bányákat feltárjon.

27. A törökökkel béke kötöttek.

A *véglesi várat* és hozzá tartozó birtokot a király 1568. január 1-én, giermati Balassa Farkasnak inseribálta 21,726 frt 7½ denár összegért; az ez iránt kiadott okmányban különösen meg van említve, hogy az erdőket csak annyiban használhatja, a mennyiben a fára neki magának vagy alattvalóinak van szüksége, a bányaművelést is és kutatást a birtok területén minden kifogás nélkül megengedni, sőt pártolni köteles, az élelmi szerekkel kereskednie nem szabad, és termelésének fölöslegét Besztercebányára szállíttatni tartozik.²

Miksa király fáradozásainak végre meg lett a kívánt eredménye, 1568. február 17-én megkötöttett a béke 8 évre; — mindenki annak maradt birtokában, a mit elfoglalva tar-

¹ Wenzel Guszt. id. m. 214. és 291. l.

² Schmeezi bányaigazg. levéltár. Lásd az okmányok közt XXIII.

tott, és Miksa köteleztetett a szultánnak évenként 30,000 aranyból álló tiszteletdíjat küldeni.

János fejedelem sehogy sem volt megelégedve a békével, mely a nagyvezértől reá parancsoltatott, s újabb viszályokra keresett alkalmat. Az ő beleegyezésével történt, hogy Bocskay György a magyar urakat felkereste, és rá akarta venni, hogy Bornemisza püspök s királyi helytartó az útból eltétetvén, Zólyom, Nyitra, Léva, Pozsony, és Nagyszombat a füleki és szécsényi szandzsákok segítségével elfoglaltatván, ekkép Miksa az országból kiszoríttassék és Szapolyay János királylyá kiáltassék.

De a terv elárultatván, Miksa 1569. augusztus 1-én Pozsonyba országgyűlést hívott egybe, és az országtanács által Balassa Jánost és Dobó Istvánt az egri hőst elfogatta, biztosítván a szabadon bocsáttatásukat kérő rendeket, hogy az elfogottakkal törvényes módon fog bántani; a többieknek megkegyelmezett, kivéve Bocskay Györgyöt, ki Erdélybe menekült, s minden javától megfosztatott.

Ezt az összeesküvést a nemzet iránt ellenséges indulattal viseltető német tanácsosok arra igyekeztek kizsákmányolni, hogy a király s nemzet közt különben is megingatott bizodalmat még inkább gyöngítsék. Ez annyira ment, hogy az országgyűlés folytában a rendek is indítatva érezték magokat kérni a királyt, hogy néhányak bűnét ne tulajdonítsa az egész nemzetnek. Általában azon bátor, ellenzéki hangot, mely az előbbi országgyűlések tanácskozásait bélyegzé, e gyűlésen többé nem találjuk.¹

28. Intézkedések a biztosok jelentésére.

A bányavárosokban levő biztosok a mult évben terjedelmes jelentést terjesztettek fel a királyhoz a művek állapotáról s a kezelésben tapasztalt hiányokról. Miksa király e jelentést 1569. január 14-én intézte el, és *Selmeczre nézve* megengedi, hogy Pichler Lipót, ki azelőtt mint könyvvivő nem jól viselte magát, próbaképen ellenőrré alkalmaztassék; de ha legkisebb mulasztást követ el, hivatalából végképen elbocsátandó. Willisch Lőrincz bányamester fizetése hetenkénti 3 frtról 4 frtra felemeltetik, de csak azon föltétel alatt, hogy a bányamívelést és korcsmárosságot, mint magánkereseti foglalkozást abbahagyja. A kincstári követelések behajtandók, és új előlegek csak az alsó ausztriai számvevőség tudtával adasanak. A tisztviselők számára új utasítások készítendők. A

¹ Horváth Mih. id. m. IV. 336. l.

szerződéses bányák, mivel már 20,000 frtnál több veszteséget okoztak, felhagyandók. Az ezüsből veendő próbára nézve határoztatik, hogy 100 márkától és azon felül 20 pizét, 100 márkán alul pedig minden 10 márkától 2 pizét vétessék. Az ezüst beváltási ára 1 frttal fölemeltetik. A selmeczieknek azon panaszára, hogy a Dóczyak a bányamívelést akadályozzák, későbben fog a király intézkedni. Minthogy a Sali örökösöknek a kamaránál 8000 tallér tőkéjük van, melyért 7 % -kamat fizettetik, Sali János pedig, ki az örökösök egyike, 5,791 frt 15 den. kamat nélküli előleget kapott, rendeltetik: hogy ő ezen előleget visszafizesse. A trabantok tartására a hadi biztosok fognak utasítást adni.

A *körmöczi ügyeket* illetőleg rendelte a király: hogy Roll Farkas körmöczi alkamaragróf megintessék, hogy adóságokat ne csináljon, szorgalmasabb legyen mint eddig volt, és a kincstárra káros intézkedéseket ne tegyen, mert különben hivatalából el fog bocsáttatni. Az esztergami érsek pizét jövedelmét egészen megakarta ugyan szüntetni a császár, de a bakabányaiak kérelmére megengedi, hogy e pizét-jövedelem a Bakabányán tartandó trabantok fizetésére fordíttassék. Az esztergami érsek tizedét a Körmöcz körül fekvő vidékről a körmöczi bányák szükségének fedezetére kell további rendeletig fordítani. A selmeczi, körmöczi, és besztercebányai aranyművesek kérelmére megengedi, hogy azon mennyiségen felül, melyet eddig kaptak, közöttök még 100 márka ezüst osztassék fel a 7 frt 50 den. ár megfizetése ellen. Rosszaltatik, hogy a kincstárból sok előleg adatik, melynek nagy része elvész; elrendeltetik tehát, hogy az előlegek behajtására nagyobb gond fordíttassék, és az előlegekről kimutatások terjesztessenek fel az alsó ausztriai kamarához, mely azokat szigoruan ellenőrizze. A körmöczi bányapolgárok kérésére, hogy a pénz felváltásért járó díjtól felmentessenek, határoztatik, hogy, ha az új bányatörvényt elfogadják, 1563-tól kezdve elengedtetik a felváltási díj. A Körmöcz városának adott 900 frt kölcsön okvetetlenül behajtandó. Azon 4944 frt 67 den. kölcsön, melyet Roll és tisztársai magánosoknak, kik nem bányapolgárok, illetéktelenül adtak, valamint a Leyer Bálintnak adott 418 frt 26 den. kölcsön is 6 hónap alatt okvetetlenül behajtandó. Az 1610 frtra menő pénztári hiány tárgyában, mivel lehetséges, hogy annak eredete a még künlevő 1566-iki számadásból ki fog tűnni, rendeltetik, hogy ezen, valamint a többi künlevő számadás is minél előbb beterjesztessék, és megvizsgáltassék, mire az udvari kamarai számvevőség köteleztetik. Az 1377 frt 66 denártra menő behajthatatlan követelések leiratása megengedtetik ugyan, de mivel a biztosok vizsgálatából kitűnt, hogy

e követelések egy részét, ha a tisztviselők gondosabbak lettek volna, annak idejében be lehetett volna hajtani, rendeltetik, hogy az illető tisztviselőktől ez összegek behajtassanak. Megtiltatik, hogy a tisztviselők bányát műveljenek. Nitsch András körmöczi bányamesternek évi fizetése 40 frtról 78 frtra emeltetik. Azon 200 trabantra nézve, kik Körmöczen tartatnak, a hadi biztosok fognak intézkedni. A besztercebányai praefectus Dreyling Ulrich által javasolt intézkedés, hogy Riedtmüller Ferencz a beváltott arany értékét azonnal kifizesse a beváltóknak, és az arany kiveretése után az ő előlegei neki aranyban visszatéríttessenek, ő pedig minden arany után 3 denárt adjon a kamarának, próbaképen egy pár hónapra jóváhagyatik.

A *besztercebányai rézművekre* vonatkozó jelentést pedig következőképen intézte el a király:

Megengedi, hogy *Úrrölgjön egy új akna*¹ lemélyíttessék, és gépeinek hajtása végett oda víz vezettessék. Khürner János kohótisztnek 40 frt, és Stampiop Calix bányamesternek, ki egyszersmind a higanyt is beváltja, 80 frt jutalom engedélyeztetik. A két erdész évi fizetése 80 frtról 90 frtra emeltetik. Crisy Bertalan orvosnak évenként 30 frt fizetés utalványoztatik. A bányapolgárok javai vámtól mentesen szállítandók. A Gerstorfer-féle rézbányák Libetbányán felhagyandók, és a meglevő készletet értékesítendők. A Balassa ellen felmerült panaszkok orvosoltatni fognak. Dreyling praefectust rá kell beszélni, hogy tartsa meg tovább is hivatalát.²

Ez intézkedésekből kitűnik, hogy különösen Körmöczen igen rosszul gazdálkodott Roll alkamaragróf, mert nem csak, hogy adósságokat csinált, hanem e mellett nem bányavállalkozó magánosoknak még kölcsön is adott.

Selmeczen a művelésnek legjelentékenyebb tárgya a *Bieber telér és fedü erei* voltak a *klingentárnai* völgyben; a *szélaknai* művelések már elfúlva valának. Marzsányi kézírata szerint a termelés meglehetősen volt, 1569-ben beváltott a selmeczi kamara: 20,870 márka és 19 pizét ezüstöt á 6 frt 75 den. és 302 márka $\frac{5}{8}$ pizét aranyat á 81 frt 85 den.³

29. A bóczai bányaművelés hanyatlík.

1560-ból némileg határozottabb adatokat találunk a Kheszler-féle bóczai bányákról; július 6-án leszámolás történnén, úgy találtatott, hogy a költségekből 718 frt 96 $\frac{1}{2}$ denár

¹ A mostani Miksaakna.

² Schmidt id. m. II. 163. l.

³ Selmeczi bányagazgatósági levéltár.

fizetetlen, melynek egy részét karácsonra, más részét pedig jövő tavasszal megfizetni ígérték a részesek.

A bányákra nézve pedig határozatott, hogy az *új aranybánya*, melyet Kirchdorfer nyitott, neki 1570. végeig hűbérbe adassék.

A *jerzabai aranybánya*, mely néhány év óta egészen elhagyatva áll, Gerstorfer Joachimnak adatik hűbérbe.

A *Pomahaibo* és *Martinko* bányák Schimonszky Bálintnak adattak hűbérbe a termelés tizedeért, és meghagyatott neki, hogy egy alsó tárnát is hajtson a felsők alá; ez alsó tárna költségeinek egy ötöd részét a társulat fogja viselni.

A *Joachimsthal* bányához Vischer Lőrincz gondnokká és Landsteger András irtokká kineveztetett.

Végre az összes bányákhoz Marquard Márton neveztetett ki ügyelővé 1 frt 25 den. heti fizetéssel.¹

E bányák közül alkalmasint csak a *Joachimsthal* adott jövedelmet, mert általában csak akkor volt szokás valamely bányát hűbérbe adni, ha az nem jövedelmezett és a társulatnak nem volt elég ereje nagy kiadásokat tenni.

E bányák némelyikének termelésére nézve is találunk néhány adatot följegyezve. 1569. július 6-tól december utóljájáig termeltetett a bóczai Kheszler féle társulat *Salvator* nevű bányájánál mely Kirchdorfer Antalnak volt hűbérbe adva, (valószínűleg ugyanaz, mely fennebb *új aranybánya* név alatt említetik), 22 márka és 19 $\frac{1}{2}$ pizét arany, és 3 márka 26 $\frac{1}{2}$ pizét aranyos ezüst, melyekért a beváltásnál 2455 frt 9 denár jött be.

A *Pomahaibo* és *Martinko* bányáknál, melyek Schimonszky Bálintnak voltak hűbérbe adva, termeltetett e félév alatt: 19 márka 4 pizét arany, és 4 márka 22 pizét aranyos-ezüst, melyek 1724 frt 28 denáron váltattak be.²

Az országos ügyek ez alatt a régiek maradtak; a nyomor nagyobbításához még az is hozzájárult, hogy a parasztság, mely kivált a végekben hol a töröktől, hol a királyi hadaktól egyaránt zaklattaték, és sem békét, sem nyugalmat nem találhatott, e miatt 1570. tavaszán fellázadt és Karácson György vezérlete alatt Debreczen mellett gyülekezett. A gyűlész nép szétveretett ugyan, és vezérok lefejeztetett, de a lázadás oka megmaradt, és egyelőre nem volt orvosolható. Létrejött ugyan Miksa király és János fejedelem közt 1570-ben egy titkos szerződés, mely a békére némi kilátást nyújtott volna, de János nem sokára 1571. márczius 14-én meghalt, kihalván vele a Szapolyai nemzetség; — így tehát a békekudozások eredmény nélkül maradtak.³

¹ Selmeczai bányaignazgatósági levéltár. ² U. o.

³ Horváth Mih. id. m. IV. 341. l.

VI.

A BRENNER SZÖVETKEZET ALAKÍTÁSA.

1571—1583.

I. Miksa bányarendtartása elfogadtatik.

Már előbb említettük, hogy mivel a bányavárosok az 1562-ben kihirdetett bányarendtartás ellen igen panaszkodtak, és ahhoz alkalmazkodni nem akartak, Miksa király 1565-ben egy kamarai bizottságot küldte ki, hogy az alsó magyarországi bányavárosok küldötteivel a bányarendtartás megállapítása módjáról tanácskozzék. E tanácskozások több éven át tartottak, végre abban egyeztek meg a kiküldöttek, hogy az érvényben álló régi statutumok és szokások a bányarendtartáshoz függesztessenek, mint felvilágosító szabályok; e megállapodást a király is elfogadta 1570. deczember 21-én kelt nyilatkozatával, és ez értelemben azután a bányarendtartás véglegesen megállapíttatván, 1573. február 16-án a hozzá függesztett két felvilágosító szabályzattal együtt kihirdettetett, hogy korunkig a bányászat jogi alapjául szolgáljon. A felvilágosító szabályzatok egyike Kőrmöcz és Ujbánya, másika pedig Selmecz, Besztercebánya, Bakabánya, Bélabánya és Libetbánya szokásairól és ügyeiről szól.¹

2. Selmecz város sérelmei.

A bányászat körében, különösen Selmeczen élénk mozgalom uralkodott; már 1570. augusztus 11-én megigérte Károly főherczeg a városnak, hogy főkamagróffot fog nemsokára kinevezni, és egy bizottmányt fog leküldeni, melynek feladata leend a bányászat fölsegélésére czélzó javaslatokat tenni.²

¹ Wenzel Guszt. id. m. 197. l.

² Selmecz városi levéltár.

A biztosok: Gienger, Hag és Dreilingen megérkezvén, Selmecz városa következő sérelmek orvoslását kérte tőlök 1570. december 4-én:

1. A vidéki birtokosok tekintetbe nem veszik a bányavárosok szabadalmait, és a bányák szükségére szállított élelmi szereket és más anyagokat megvámolják, az ezt tiltó királyi rendeleteket pedig fel sem veszik.

2. A törökök oly közel tanyáznak Selmeczhez, hogy a városnak minduntalan résen kell állani, nehogy meglepettessék és kiraboltassék; sokszor az egész bányász népség fegyverben tölti az időt, mely alatt semmi sem termeltetik, de a vizek emelkednek, és a költség csak úgy marad, mintha dolgoztak volna. Azon 50 trabant mellett, kiket a város a király rendeletére tartani köteles, ha egyszersmind folyvást nem gondoskodnék védelméről, már régen elpusztult volna minden bányájával együtt.

3. Minthogy Selmecznek csak kis határa van, nem készíthet saját erdeiből a kohók számára elegendő szenet, hanem azt a körülfekvő birtokosok erdeiből kénytelen venni; ezekből pedig a háborús idők miatt igen kevés szállítatik, és a fuvarosok a szén árát kétszeresre is felemelik, ha látják, hogy a kohónak nagy szüksége van rá.

4. Hasonló történik az élelmi szerekkel is, melyeket a körülfekvő birtokosok olcsón felvásárolnak a parasztoktól, hogy a selmeczieknek drágán eladhassák. Nem régen pedig megtiltották a birtokosok a zólyomiaknak, dobonyivaiaknak, stubniaiaknak, sat. hogy Selmeczre élelmi szereket fuvarozzanak.

5. A bányamívelés Selmeczen már oly mélységbe haladt, hogy nem fedezheti költségeit, kellene tehát új bányákat nyitni, de ezeket csak a szomszédos birtokosok területén lehetne kezdeni, ezek pedig ezt nem engedik.

6. Megkárosodnak a bányamívelők az ezüst átadásánál, melyet ők elég tisztára készítenek, de a beváltás után az mégis újra égettetik 15 latossá, a mi mellett sok fogyaték keletkezik, mely ugyan a vakarékban a kincstár javára esik, de a beváltatóknak nagy kárt okoz.

7. Az 1560-ban itt volt bizottság úgy határozta, hogy 100 márka finom ezüsből 1 márka, 75 márkától 36 pizét, és 50 márkától egy fél márka vonattassék le a kincstár számára; a mi kevesebb, mint 50 márka, abból ne vonattassék le semmi, a mi kevesebb mint 75 márka, az 50 márkának, a 100 márkánál kevesebb pedig 75 márkának tekintessék a levonás meghatározásánál; mégis mostanában 96 márka után egy egész márkát, 73 márka után 36 pizetet, 47 márka után

$\frac{1}{2}$ márkát, sőt 25 és 23 márka után is 12 pizétet vonnak le.

8. Régebben az a szokás volt, hogy az első ezüst, melyet valamely művelésből termeltek, a márkáncént 25 denár válátási költség megtérítése ellen a bányabirtokosnak kiadott, hogy abból pokálokat vagy más emléket csináltathasson magának. E régi ezüstneműek az utolsó időben pénzhány miatt ismét beváltattak a kamaránál, tehát a kincstár veszteséget nem szenvedett. Most nem részesülnek a bányaművelők e kedvezményben.

9. A válátásnál megkárosulnak a bányaművelők az által, hogy a válátó munkások hanyagok, a választó vizet nem újítják meg annak idejében, az üvegeket összetévesztik, ki hagyják futni, általában nem választják el az aranyat kellően, s az öreg válátók lusták, és a munkát a fiatalabbakra és tapasztalatlanokra bizzák.

10. Károsnak tartják a városiak, hogy az aranyválátó egyszersemind kémlesz, és aranypróbáló is; e hivatalok mindegyike külön egyént kívánna, és foglalkoztathatna.

11. Séreelmes rájuk nézve, hogy az aranyért nem kapnak aranypénzt, úgy mint régen; mert az arany fillér 3 hellel-t ér, és mégis csak egy denárral fizettetik.

12. Megkárosíttatnak a bányapolgárok az által, hogy az aranynak finomságául a találtaknak kisebbike vétetik.

13. Megkárosulnak az által is, hogy az arany nem méretik meg pontosan, és a $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, és $\frac{1}{8}$ nehezekek nem fizettetnek ki.

14. Úgy mint régen az aranyért arany pénz adatott, igazságos lenne most is, hogy az ezüstért jó ezüstpénz adassék.

15. Minthogy Ő Felsege sok kérésökre megengedte, hogy az úrvölgyi bányák jövedelméből hetenkint 200 frt valamint a bányavárosok 3000 frtnyi taksája is a selmeczi bányák költségeinek pótlására fordíttassék, meg lehettek volna nyugodva, ha e rendelet kárukra nem alkalmaztatik oly módon, hogy sokszor nem csak nem kapnak ellátmányt, hanem még a beváltott ezüst ára után is hetekig kell várniok; sokaknak pedig az ellátmány ki nem adatik, hanem a kamarai adósság törlesztésére fordíttatik.¹

3. A kisebb bányák egyesülnek.

A biztosok ez alkalommal éles ítélő tehetséggel bíró férfiak lévén, könnyen belátták e panaszlevélből, hogy bár

¹ Selmecz városi levéltár.

mennyire sérelmesek legyenek az ott elősorolt körülmények: a bányászat hanyatlásának és pangásának főoka nem ezekben keresendő; ők tehát, igen helyesen, Willisch Lőrincz selmeczi bányamesterhez fordultak és 1570. december 4-én felszólították őt, a ki hivatalánál fogva a helybeli viszonyokat legjobban ismerheti: adja elő nekik írásban mindazon körülményeket, melyek a bányászat hanyatlását és a bányavárosok általános elszegényedését okozzák, és felvirágzását akadályozzák; tegyen egyszersmind javaslatot, mikép lehetne ezeket jobbra fordítani?¹

A bányamester válaszát nem ismerjük szó szerint, mert jelentése nincs meg a rendelkezésünkre állott iratok közt; hogyha azonban tekintetbe vesszük, hogy néhány hónappal a biztosok megérkezte előtt az ő közreműködésével egyesültek a Szélaknán levő bányatársulatok; a következő év elején pedig megalakult a *Brenner szövetség*, és egyesültek a Brenner szövetséghez nem tartozó hodrusi bányák: mind ezen egyesülések megalakítójául Willisch bányamestert kell tartanunk, ki Dreyling Ulrich besztercebányai praefectussal együtt őszinte jóakarója volt a bányászatnak, és a viszonyok pontos ismeretéből azon meggyőződésre jutott, hogy a bányamívelés egyik legnagyobb akadálya a sok kisszerű vállalat, melyek ha egyesülnek, összes vízemelési és szállítási költségeik alig fognak többre menni, mint a mennyit most mindegyik társulat egyenkint kiadni kénytelen.

1570. szeptember 21-én egyesült a *Biebertárnai* társulat a *Wolfaknáival*, *Dachs* és *Luchs* tárnákkal; hogy ezután közösen műveljék minden bányáikat, közösen tartsák fel a szállítást és vízemelést; a *Biebertárna* azonban nem lépett be egész birtokával az egyesülésbe; mert a *Biebertárna* a *Hangendzechtől* a *tárnaszájig*, és a *fuchsloch*i *vágot*, meg a *keresztvágat* ezentúl is kizárólagosan csak *Biebertárna* birtokában maradt.

Az egyezség csak 1573. márczius 7-én jegyeztetett be a bányabíróági könyvbe, és megkötésénél jelen voltak: Dreiling Ulrich királyi tanácsos és a besztercebányai rézművek praefectusa, Prüszl Bálint és Kupecz Márton bányabírók Besztercebányán, és Willisch Lőrincz selmeczi bányamester.

Egyesülő bányarészesek voltak *Biebertárnánál*; a kincstár $\frac{1}{16}$; Sali János $\frac{4}{16}$; Sicely Mihály $\frac{3}{16}$; Schall Illés $\frac{3}{16}$; Schönfelder Timotheus $\frac{1}{32}$; ifj. Iglschofer Ferencz $\frac{1}{32}$; Gerguschowitz György $\frac{1}{16}$; Esopus Lénárd $\frac{1}{64}$; és Kheferné asszony $\frac{1}{32}$ részszel; — *Wolfaknánál* pedig: Rubigalli Pál

¹ Selmecz városi levéltár.

$\frac{10}{16}$, $\frac{1}{32}$; az Öder család, melynek Lorberer Burghard vala képviselője, $\frac{2}{16}$; és Kheferné asszony $\frac{3}{16}$ és $\frac{1}{32}$ részszel.¹

Hasonló szerződés kötött 1571. január 9-én Gienger Jakab, Hag Dávid, Dreiling Ulrich, és Willisch Lőrincz közbenjárásával a *Hodritscher Handel*, *Busenloch*, *Neuradschacht*, *Altradschacht*, és *Brennerschacht* társulatok között, mely társulatok egyesítették bányabirtokukat, hogy ezt azután közös erővel műveljék.²

Az egyezségi okmányban itt is fel vannak sorolva az egyes részesek, és pedig az egyezkedés előtt birt:

A *busenlochi* társulatnál Saly János $\frac{8}{16}$, Schall Illés $\frac{4}{16}$, Sicely Mihály $\frac{4}{16}$ részt.

A *neuradschachti* részesek voltak: Saly János $\frac{4}{16}$, $\frac{1}{32}$; Schall Illés és Sicely Mihály $\frac{4}{16}$, $\frac{1}{32}$, $\frac{1}{64}$; Rubigalli Pál $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{32}$; Fuchs Ágoston $\frac{1}{16}$, $\frac{1}{32}$; Oder család $\frac{1}{16}$, $\frac{1}{32}$; Hartmann Anna $\frac{1}{32}$, $\frac{1}{64}$, Lang Farkas $\frac{1}{32}$ részszel.

Altradschachti részesek voltak: Saly János $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{32}$; Schall Illés és Sicely Mihály $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{32}$, $\frac{1}{64}$, $\frac{1}{128}$; Rubigalli Pál $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{16}$, $\frac{1}{64}$, $\frac{1}{128}$; Oder család $\frac{1}{16}$; Fuchs Ágoston $\frac{1}{64}$ részszel.

Handel Hodritsch altárnánál voltak részesek: Saly János $\frac{1}{4}$, Schall Illés $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{64}$; Sicely Mihály $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{64}$; Rubigalli Pál $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{32}$, $\frac{1}{128}$, az Oder család $\frac{1}{32}$; Stürnkorb János $\frac{1}{16}$, $\frac{1}{32}$, $\frac{1}{64}$, Hartmanné $\frac{1}{32}$ részszel.

A *Brenner alknánál* részesek voltak: A Brenner szövetkezet (Saly, Schall és Sicely) és Markus Jakab; ez utóbbinak csak $\frac{1}{16}$ része volt, mindazonáltal, hogy ne panaszkodjék, az új egyesületben $\frac{1}{32}$ részt adtak neki.

Az új egyesült társulatban a részesek következőképen állapítottak meg: a Brenner szövetkezet kapott $\frac{10}{16}$, $\frac{1}{32}$, Rubigalli Pál $\frac{3}{16}$, Fuchs Ágoston $\frac{1}{64}$, $\frac{1}{128}$, Oder család $\frac{1}{32}$, $\frac{1}{64}$, Markus Jakab $\frac{1}{32}$, Stürnkorb János $\frac{1}{32}$, Hartmann Anna Kheferné asszony $\frac{1}{64}$, Lang Farkas $\frac{1}{128}$ részt.

4. A Brenner-szövetkezet.

Sokkal fontosabb, és a selmeczi bányaművelésben korszakot alkotó, a föltételekre nézve pedig egyedül álló egyesülés történt 1571 első napján Salius, Schall és Sicelius bányapolgárok közt, kik összes bányabirtokukat egyesítették, és ezentúl nem személyesen, hanem társulatilag vettek részt a különféle bányák művelésében a *Brenner szövetkezet* név alatt. E szövetkezet annyiban válik különösen érdekessé, hogy azt

¹ Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv 1573. ² U. o.

a kincstár nemcsak pénzelőlegekkel segítette, hanem egész üzemét is kincstári tisztviselők vezették mindaddig, míg az előlegezett összegek meg nem térítették. A szövetkezetet a kincstár állította lábra s kezelte, gondozta mindaddig, míg képessé nem lett önerejéből is megállani. E szövetkezet alakítása dicséretére s becsületére válik úgy azon biztosoknak, kik azt létrehozták, mint az alsó ausztriai kamarának és a királynak, kik az alakulás föltételeit jóváhagyták.

A szövetkezési okmány tartalma kivonatban következő: 1571. január 1-én Selmecezen következő egyezség kötött:

1. Minthogy a selmeczi bányapolgárok Ő Felsége előtt panaszkodtak, hogy rendkívül elszegényedtek, és eladósodtak; Ő Felsége e viszonyok megvizsgálására biztosokul kiküldte grünpüchli Gienger Jakab alsó ausztriai kamarai tanácsost, Haag Dávid udvari fizetőmestert, és Dreylingen Ulrich beszterezebányai praefectust, kik a műveket megtekintvén, azoknak czélszerűbb művelésére vonatkozó javaslataikat megtették, egyszersmind pedig igen hasznosnak tartották, hogy a sok szétszórt kis bányaművek és kohók, melyek igen sok felügyeletet és költséget kívánnak, egyesíttessenek.

2. Ezen okokból Salius János, Schall Illés, és Sicelius Mihály fő bányapolgárok egyesültek, és miután kincstári adósságaik már összesen 20,000 frtra rúgnak, ez adósságot, valamint minden bányájok, kohóik és zúzóik kezelését egyesítették.

3. Mivel Saliusnak bányabirtoka kétszer oly nagy, mint a másik kettőé egyenként, ennél fogva a szövetkezet vagyónából a fele rész Saliusé legyen, Schall és Sicelius pedig mind-egyik egy negyed részt bírjon.

4. Az egyesülés addig fel nem bontható, míg a kamarai adósság és más adósságok leróva nem lesznek; ha pedig az adósságok már lerovattak, és a részesek a szövetkezet felbontását kívánnák, ez csak Ő Felsége beleegyezésével történhessék.

5. Feloszlás esetében minden vagyonnak fele Saliusé illeti, Schallt és Siceliust pedig egy-egy negyedrészt.

6. A szövetkezés tartama alatt egyik részesnek sem szabad külön bányát művelni, hanem, ha művelésre méltó tárgyat talál, az a szövetkezet javára és akaratával műveltessek.

7. Ha a szövetkezők közül valamelyik meghal, örökösei kötelesek a szövetségben megmaradni.

8. Ha a szövetkezők valamelyike az ő részét eladni

akarná, köteles ezt Ő Felségének bejelenteni, és engedelmet kikérni.

9. Minthogy a kamarai adósságok mellett még más adósságok is vannak, határoztatik, hogy a tiszta jövedelemnek $\frac{2}{3}$ része a kamarai adósság, és $\frac{1}{3}$ része a polgári adósság törlesztésére fordíttassék; mert a kamarai adósság kétszer oly nagy, mint a polgári.

10. Ha a polgári adósságok ki lesznek elégítve, és még fölösleg marad, az a szövetkezőknek kiadandó.

11. Hogy a szövetkezet bányáinak kezelésében a rend annál jobban fentartassék, Ő Felsége saját tisztviselőit e társulatnak átengedi, úgymint a gondnokot, könyvvivőt, kohómestert, és pénztárnokot, kik Ő Felségének és a szövetkezetnek hűséget esküsznek, és kötelesek mindent a legjobban kezelni.

12. A szövetkezőknek nem áll hatalmokban az említett tisztviselőket addig, míg a kamarai és a többi adósság le nem fizettetett, hivataluktól elmozdítani, vagy helyettök más egyéneket fölvenni: hanem, ha egyikre vagy másakra panaszkodunk van, ez Ő Felsége elé terjesztendő, ki azután a szükség szerint fog intézkedni.

13. Ha az adósságok egészen lerovattak, akkor a fennebbi tisztviselők is csak egyedül a szövetkezőknek fognak alárendeltetni, kik őket tetszésük szerint megtarthatják vagy elbocsáthatják.

14. Mindaddig, míg az adósságok le nem rovattak, a fölöslegről Saliusnak 10 frt, Schallnak 6 frt, és Siceliusnak 6 frt adandó hetenkint, mint élelmezési díj. Ennél többet az adósságok lefizetéseig nem kaphatnak.¹

A *Brenner szövetkezet*, mely ekkép megalakult, részes vala Selmecz vidékén majd minden bányánál, művelésőknek fő tárgyát azonban *Hodruscn* a *Finsterert* és az újonnan egyesült bányák, *Selmeczen* pedig a *Biebertárna*, a *szélaknai* egyesült bányák és a *klingentárnai* völgyben levő vállalatok képezték.

A biztosok jelentést tevén a királyhoz az általok czélba vett intézkedésekről, Miksa király 1571. április 28-án kelt válaszában a selmeczi bányáknak szükséges ellátmány fedezésére rendeli: a zólyomi és dobronyivai uradalmak jövedelmének feleslegét, és a magyar harminczadok jövedelméből évenként 3000 frtot; a visszafizetett kamarai követelésekből befolyó összegek is az ellátmányra fordíthatók; végre megengedi, hogy a körmőczyi kamara feleslege, mely 24,000 frtra

¹ Selmeczi bányaigazg. levéltár. Lásd az egész szöveget az okmányok közt. XXV.

megy, a mennyiben a végvárok fentartására igénybe nem vétetik, a bányáknak adassék ellátmányképen. Ha pedig mind ezek daczára nem lehetne fedezni a bányák szükségzeit, hát nézzenek utána magok a biztosok is, hogy valahol kölesönt kaphassanak, mert az udvari kamarának nagy kiadásai vannak, és onnan ellátmány nem adható.

Az ellátmány összegét hetenként 307 frttal jóváhagyta a király, de intette az alkamaragrófot és az ellenőrt, hogy az ellátmánynyal visszaélés ne történjék, az ellátmány csak azoknak adassék, kiknek a biztosok ígérték, és csakis bányamívelésre fordíttassék, ha pedig áldás leend a művelésen, ismét visszatéríttessék. E tekintetben annál inkább szükséges az örködés, mert az ellátmány minden zálog és biztosíték nélkül adatik. Hogyha pedig az engedélyezettek felül új ellátmány kéretnék, kötelessége legyen az alkamaragrófnak és a többi tiszteknek az illető bányát bejárni, és megvizsgálni, vajjon remélhető-e, hogy műveltetésének jó eredménye legyen? Az adott ellátmányokról havonként kimutatások terjesztendők az udvari kamarához.

A régi kamarai követelések, melyek már 30,000 forintba rúgnak, azonnal behajtandók, mihelyt egyik vagy másik bánya felesleget ad. Az új bányarendtartás mindenki által és mindenben zsinórmértékül követendő.

A bányavidéken levő földbirtokosoknak ki fog adatni ismét a rendelet, hogy a bányászathoz szükséges anyagoktól vámot ne szedjenek, és az élelmi czikkeket előre fel ne vásárolják.

A Sali, Sicely és Schall-féle bányabirtok egyesítése jóváhagyatik és megengedtetik, hogy Lindacker a szövetkezett bányák ügyeit vezesse, az ő teendőit pedig Bóczán az atyja végezze. A szövetkezett bányák üzemének eredményére gondosan kell ügyelni, és ha a várakozásnak megfelelő, a többi kisebb társulatokat is egyesíteni kell, mert ily módon az adott ellátmány is biztosabban visszakapható.

Helyesli a király, hogy oly bányapolgárok számára, kiknek nincs kohójok, ércbeváltási árszabály készíttetett, és hogy egy kémlész alkalmaztatott a kamara költségén.

A király még mindig nem talált a kamaragrófi hivatalra alkalmas egyént, és felszólítja a biztosokat, hogy ajánljanak valakit.

Megengedi, hogy az *Ainigkeit* bányában (valószínűleg a szélaknai egyesület) a vízhúzás, mely hetenkint 100 frtba kerül, a kinstár költségén folytattassék a mélyművelésben nyert termelés hetedéért. E heted, valamint a vízhúzás költségei is pontosan nyilvántartandók, és ha nagy veszteség lenne

eredménye, a vízhúzás abbahagyandó, mert különben nem maradna a többi bányák számára ellátmány.

Elrendeli továbbá a király, hogy a seimeczi két aranyváltó: Schmelzer Sebestyén és Götschl György elbocsáttassék, mert nem akarják saját bányamívelésüket abbahagyni.

Az 1568-ban kiadott utasítások minden tisztviselőnek kézbesíttessenek, és megtartásukra szigorú gond fordítandó.

Jóváhagyatik, hogy az ellenőri állomásra Riedmüller János alkalmaztassék, és hogy Greguschovitz György bányarészei *Biebertárnánál* 700 frton megvétellessenek, és ez összeg egy év alatt hetenkénti részletekben lefizetessék.

A *bakabányaiak* kérelmére megengedtetik, hogy az ottani ötvösöknek hetenkint egy fél márka ezüst adassék ki szabályszerű fizetés mellett.

Vége megengedtetik, hogy Puchner Lipót özvegyének a férje által elzálogosított ezüstneműje visszaadassék, és azonkívül két éven át évenként 25 frt segélypénz adassék. A bányamester azonban el ne felejtse, ha valaki Puchner bányáit felkérné, figyelmeztetni őt a bányákon fekvő kamarai adósságra. Egyszersmind jóváhagyatik, hogy a Sali által kölcsön adott pénzből, ha a kölcsön régebb eredetű, mint Salinak kamarai adóssága, 2000 tallér Ygelshofer Ferencznek, mint a felesége öröksége, tulajdonává irassék, és a kamatok ezentúl neki fizetessenek.¹

Ekkép megalakulván a *Brenner szövetség* és statutuimai a király által jóváhagyatván, megelégnültek mindazon vállalatok, melyeknél a szövetség részes vala.

A *klingentárnai* völgyben működött több más vállalat között a *Rosenkranz* társulat is, fő vállalat azonban a *Weidenaltárna* vala; a *Rosenkranz* részesei voltak: a Brenner szövetség $\frac{5}{16}$, Moldner Mihály $\frac{1}{4}$, Esopus Lénárd $\frac{1}{16}$, Pollner Bálint $\frac{1}{8}$, és Pongráczné asszony $\frac{1}{4}$ részzel; a *Weidenaltárna*nál a Brenner szövetség volt főbirtokos. A *Rosenkranz* társulat 1571. július 7 én 50 frtért Moldner Mihálytól 7 kutatást vett, melyek a *Rosenkranz* mellett a *Weiden* felé a fedűben állottak.²

1571. augusztus 5-én pedig a *Weidenaltárna* egyezséget kötött a *Rosenkranz* társulattal, hogy a *Rosenkranz* társulat *Erdbeeraknája* közös költségen lemélyíttessék a *Weidenaltárna* szintjeig. Az egyezés kötésnél jelen voltak: Ygl Vilmos szterezebányai praefectus, Brockh László könyvvivő, és Riedmüller János mint királyi tisztviselők; továbbá Willisch Lőrincz

¹ Schmidt id. m. II. 192. I.

² Schmecezi bányabírósaí jegyzőkönyv.

bányamester és Lorberer Burghard városi tanácsnok; a *Brenner szövetség* képviselői voltak: Saly János, Sicely Mihály és a gondnok Lindacker Kristóf; a *Rosenkranz* társulat nevében pedig Moldner Mihály, Esopus Lénárd és Schaplmann János.¹

1571. július 8-án lyukasztott a *Rosenstrauch* társulat az ő *Rosenblüh* aknájával a *Rosenkranz* társulat *Roschwurz* aknájába, és július 10-én a bánya bejárása után kitűzetett a két akna között a határ.²

Az ellátmány azután Selmecz számára véglegesen hetenkinti 400 frtra határoztatott meg azon föltétel alatt, hogy ebből a *Brenner szövetség* szüksége is fedeztessék. 1571. szeptember 11-én értesíté erről az udvari kamara a várost, azon felszólítással, hogy nyilatkozzanak, nem adnák-e át a *Handel Hodritsch* bányát, melyet hallomás szerint fel akarnak hagyni, 10 évre hűbérbe, minden bér nélkül a kinstárnak?³

A biztosok ugyan-e tárgyról október 9-én még részletebben írnak Selmecz városának, és kifejtik, hogy az engedélyezett 400 frtnyi ellátmányból a *Brenner szövetség*nek csak 150 frt kell, a vízemelésre pedig legfeljebb 80 frt meggy fel, tehát még 170 frt marad a többi bányák számára, a mivel megelégedhetnek. A *Handel Hodritsch*-ot illetőleg pedig vegyék tekintetbe, hogy a társulat a mélységet felakarja hagyni, ha pedig azt a kinstárnak 10 évre átadják, ezen idő alatt itt is sok ember kap keresetet, és 10 év nem sok idő arra, hogy ilyen kemény közetben, melyben egy öl kivágására 5—6 hét is kell, valami fölfedeztessék, most pedig nincs ottan semmi fejteni való.⁴

Erre 1571. december 23-án felelt a város, és kéri, hogy az eddigi ellátmányok továbbra is megadassanak. A *Handel Hodritsch*-ot egészben oda adni nem akarják, azonban hajlandók a mélységet 10 évre hűbérbe átengedni a kinstárnak.⁵

Ennek következtében a *Handel altárna* mélységét át is vette a kinstár 1573. márczius 8-án azon föltétel alatt, hogy a kinstár az altárna alatt levő mélységet 10 évig kiaknázhassa, és minthogy ez által a vizet lefogja húzni, az *együtt hodritsch* társulat neki egy hatodot adjon termeléséből. Ezen kívül 1573. május 24-ről találunk egy királyi rendeletet, melyben megengedtetik, hogy a szélaknai *Ainigkeit* bányában a vízhúzás felhagyassék, mert igen költséges és a bányában nincs érez; ellenben a *hodrusi Handelnél*, melyet a kinstár 10 évre átvett, és a hol a vízemelés kevesebb költséget okoz, folytat-

¹ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

² Selmecz városi levéltár. ³ U. o. ⁴ U. o. ⁵ U. o.

tassék a művelés és vízhozás addig, míg nagy veszteséggel nem jár.¹

Hogy a *Brenner szövetség* egészen új vállalatokat is kezdett, bizonyítja egy okmány, mely szerint Saly János bíró, Sicely Mihály és Schall Illés, mint a brenneri szövetség főreszei, és Lindacker Kristóf és Saly Zsigmond mint a brenneri szövetség tisztviselői 1571. október 5-én felkérték a *hodrusi „kaphaunen wiesen“-en* levő *Cunzen tárnát* (11 óra irányban észak felé) és a „*Thiergarten*“ alatt levő *Thiergarten-tárnát* (7 óra irányban kelet felé) — mint altárnakat; Willich Lőrincz bányamester az esküdtekkel meg szemlélvén e tárnakat, azokat a felkérő szövetségnek adományozta, altárnai jogokkal.²

Különös, hogy a *glanzenbergi* társulat ez időben még fennállott, megemlítve találjuk egy 1571. április 30-án kelt okmányban, mely szerint Krumbian Egyed eladta a háza körül fekvő 10 kútatást 10 frtéért a *glanzenbergi* társulatnak.³

De még különösebb egy okirat tartalma, melyet a Selmecz városi levéltárban találtunk, s melyből kitetszik, hogy Ygl Vilmos besztercebányai praefectus az udvari kamara rendeletéből felszólította a hét bányavárost, *hogy egy pár ezer forintot adjanak kölcsön a királynak!* A hét bányaváros követei ez okmányban 1571. november 15-én mentegetik magukat a király előtt, hogy kölcsön nem adhatnának egy pár száz forintot sem, annál kevesebb ezereket, mert a magok szükségét sem tudják saját erejükből fedezni, és bányáik művelését is csak a királytól kölcsön vett pénzzel tarthatják fenn.⁴

5. Az erdők kezelésének és a bóczai bányászatnak akadályai.

A király által 1565-ben kiadott *erdőrendtartás* fogantatásának nehézségeiről tanuskodik egy rendelet, melyet a király nevében Károly főherczeg 1570. június 23-án küldött Pálffy Tamás helyettes zólyomi kapitányhoz, s melyben megparancsolja neki, hogy azon Hirko nevű juhász felett, a ki az erdőben legelő kecskéinek behajtását erőszakkal megakadályozta, és ez alkalommal egy erdőört megsebesített, törvényt tartson, és az ítéletet jóváhagyása elé terjeszsze.⁵

E rendelet végrehajtásában Pálffy Tamás nagyon hanyagúl járhatott el, mert 1571. július 13-án meghagyta az alsó

¹ Selmecz városi levéltár. ² U. o.

³ Selmeczi bányabíróági jegyzőkönyv.

⁴ Selmecz városi levéltár. Lásd az okmányok közt XXVI.

⁵ Bányagazgatásági levéltár. Lásd az okmányok közt XXVII.

ausztriai kamara Ygl Vilmos praefectusnak, hogy tegyen jelentést, mi történt a befogott juhászszal? ¹

Bóczán még mindig fennállott az eddigi viszony: *Király Bócza* területén érvényes volt a Miksa féle bányarendtartás, míg *Szentiványi Bóczán* csak a földesúr akarata volt törvény. Nem is volt kilátás, hogy e viszonyok jobbra fordulhassanak, mert 1571. július 18-án kelt rendeletével értesítette a király az alsó ausztriai kamarát, hogy mivel I. Lajos és Mátyás király rendeletei, melyek szerint a talált bányák a fiscus számára lefoglalhatók voltak, ha az illető birtok mással kicseréltetett, II. Lászlónak 1492-ben kelt rendelete által érvénytelené tétettek; a magyar udvari kanczellária véleménye szerint a Szentiványiak (Schwedthanszkhien) birtoka mással el nem cserélhető az ő beleegyezésök nélkül; de ők kötelesek a királynak járó úrbért fizetni a bányák jövedelme után, és általában Magyarországon mindenki bányát művelhet, ha a király engedélyét kikéri és az úrbért fizeti. ²

A politikai viszonyoknak bizonyára nagy részök volt benne, hogy a besztérczebányai tiszték nem merték a bóczai ügyeket rendbe hozni, a bányamivelőket a földesúr önkényétől meg nem védték, és hosszú panaszos jelentéseikkel alkalmatlankodtak a királynál, és az alsó ausztriai kamaránál. 1571. december 7-én is hosszasan panaszolja Ygl Vilmos praefectus a bóczai állapotok káros voltát, főképen mióta a Szentiványiak is alkalmaztak egy bányamestert, a ki, mint Ygl mondja, a színérezet se tudja megkülönböztetni a meddő kőtől. Azonban a panasz daczára minden a régi állapotban maradt ezentúl is. ³

6. A törökök rablásai.

A bányavárosok 1571-ben gyakran háborgattattak a törökök által.

A János fejedelemmel kötött titkos szerződésben ugyanis az volt, hogy a fejedelem lemond királyi címéről és a török ellen Miksa királylyal szövetezik. Az erdélyi urak és követei e titkos szerződésről mitsem akartak ugyan tudni, és 1571. május 25-én a derék somlyai Báthory Istvánt kiáltották ki vajdájoknak; de az eszélyes úr, nehogy a császárt maga ellen haragítsa, míg fejedelemségében megerősödik, Bécsbe küldött követe által titkon elfogadta a megholt Jánossal kötött szerződést.

¹ Bányagazgatósági levéltár. Lásd az okmányok közt XXVIII.

² Schmidt id. m. II. 208.

³ Selmeczi bányagazgatósági levéltár.

A titkos szerződés pontozatai titokban tartattak ugyan, de mégis tudomására jutottak a portának, s ez tüstént fenyegetőleg kezdett fellépni. A nógrádi s esztergami basák is háborogtak a végekben, és terjesztetni igyekeztek a hódoltságot.¹

Alkalmasint a nógrádi basa emberei voltak, kik 1571. szeptember 22-én Kozelniket fedülták, s a lakosok nagyobb részét elvitték; december 6-án pedig feljöttek egészen Selmec alá, Stefultón felgyújtottak néhány házat, és 40 embert fogságba huzoltak.²

Miksa ekkor első szülöttének, Rudolfnak az örökösödést mind Magyarországon, mind egyéb tartományaiban biztosítani kívánván, őt Spanyolországból visszahíttá, és 1572. február 2-ra Pozsonyba országgyűlést hirdetvén, itt a maga képviselőjévé nevezte ki. A rendek ez országgyűlésen Rudolfot királylyá kikiáltották, és kérték a császárt, hogy őt megkoronáztatván, a magyar kormány élére helyezze. Miksa a rendek e megelőző készségét avval viszonzta, hogy Dobó Istvánnak, s a fogságából megszökött Balassa Jánosnak megkegyelmezett, Czobor Imrét alnádorrá, a betegsége miatt leköszönt Bornemisza Pál helyébe pedig királyi helytartóvá Veránesies Antal esztergami érseket nevezte ki. Rudolf azután 1572. szeptember 25-én nagy fénynyel megkoronáztatott.³

A törökök mult évi rablásai következtében igyekezett a király a végváratokat némileg jobban felszerelni; 1572. február 19-ről fenmaradt egy rendelet, hogy a Besztercebányán öntött nyolez „falkhonettl“-ből Korponára és Csábrágra kettőt-kettőt, Bakabányára pedig egyet teljesen felszerelve küldjön a praefectus.⁴

E rendeletben találjuk első jelét annak, hogy *Besztercebányán egy ágyúöntő műhely* volt berendezve; úgy látszik, hogy a bányavárosok ágyúi és a véghelyek felszerelésének legalább egy része e műhelyből kerültek ki.

A törökök mult évi pusztításainak következtése Selmeczen és vidékén nagy éhség és pestis lett; 1572-ben Selmeczen 1100-nál több, Hodruson 600, a környéken pedig 300 ember halt el pestisben.⁵

A selmeczi bányapolgárok szabályul állították fel ez évben, hogy minden bányapolgár hetenkint legalább 2 frtot

¹ Horváth Mih. id. m. IV. 346. l.

² Kachelmann János. Geschichte d. u. B. III. 167. l.

³ Horváth Mih. id. m. IV. 347. l.

⁴ Selmeczi bányafelügyeleti levéltár.

⁵ Wenzel Guszt. id. m. 199. l.

fordítson bányamívelésre, és italmérési jogát csak akkor gyakorolhassa, ha e föltételt teljesítette.¹

Újbánya az utolsó években keveset szenvedett a törököktől, és bányatüzemét fentarthatta; tanúskodik erről egy okmány, mely szerint 1572. április 6-án a város tanácsa és az altárna részesei megvették Freistaczky Péter bírótól a város alatt fekvő zúzó malmot 210 frton, és a város felett fekvőt 310 frton; azon föltétel alatt, hogy ha a város e malmokat ismét eladni akarná, Péter úrnak a visszavételre előjoga legyen, és az árát a felesleghől bérfizetésenként 50 frtjával törleszthesse.²

Selmeczen ez évben Schall Illés volt alkamaragróf; elődei voltak: Grafensteiner és Püchler, és ezek előtt Hartmann Pál.³

7. Rubigalli Pál meggazdagodik.

A selmeczi bányapolgárok közt ez időben Rubigalli Pál volt a leggazdagabb és legelőkelőbb; az újabb időben alsó majornak nevezett, fallal és tornyokkal körített váralakú házban lakott, melynek helyén áll most a szivargyár; az ő bányái adtak legtöbb jövedelmet, mely jövedelmet ő ügyesen felhasznált arra, hogy a kormányt maga iránt lekötéllezze, adván a királynak 20,000 frtot kölesön 7 %-os kamatra. A király e kölesön s kamatai biztosítására lekötötte a gmundeni sóbányák jövedelmeit, mindazáltal már két év óta adós maradt a kamatokkal, Rubigallitól pedig a beszterezebányai praefectus a rézművek költségeinek fűdezésére újabban 7500 rajnai forintot vett fel kölesön. Rubigalli még 1570. szeptember 15-én bérbe vette őt évre a lipesei várat és uradalmat évenkénti 1600 frtnyi haszonbérért, azon kikötéssel, hogy a haszonbért a kölesön kamataiba betudhassa. Minthogy azonban a kölesön tőkéje mind e mellett növekedett, és már 30,302 frt 21 denárra rajnai pénzben (15 paci [batzen] vagy 60 krajczár egy forintban) emelkedett, Miksa király 1572. augusztus 27-én kelt decretumával Rubigallinak és első szűlött fiának a lipesei várat és uradalmat átadta minden kamatfizetés nélkül éltök fogytáig való élvezetre, hogy e birtokot s annak tartozékait használják mindaddig, míg a 30,302 frt 21 den. nekik vissza nem fizettetik. Ők kötelesek a jobbágyokat megvédeni, tőlök a szokásosnál nagyobb és terhesebb teljesítményeket követelniök nem szabad; a beszterezebányai bányászatot élelmi szerekkel

¹ Kachelmann János. D. Alter u. Sch. d. u. B. 148. l.

² Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv.

³ Selmeczi bányaigazgatósági levéltár.

és fuvarosokkal ellássák; az erdők használata úgy, mint eddig a bányászatnál marad. Rubigalli köteles a várat védelmezni, ha pedig az ő hibája nélkül mégis elfoglalná azt az ellenség, akkor a gmundeni sóbánya jövedelmeiből fog az ő kölcsönösszege és annak 7 %-os kamatai megtéríttetni.¹

Az 1572-ik évből még csak azt akarom megemlíteni, hogy ez évben adta át Balassa János a zólyomi és dobronyivai várak kapitányságát Petheő Jánosnak.²

Az 1573-ik évnek fő nevezetessége a bányászatra nézve abban áll, hogy ez évben hirdettetett ki a hét bányaváros beleegyezésével megállapított Miksa-féle bányarendtartás,³ melynek ismertetése nem tartozik e mű feladatához; csak azt akarom róla megjegyezni, hogy e rendtartásban már megvan a bányamérnök eskümintája, mind a mellett még 54 évig nem tartották Selmecezen szükségesnek a bányák fölmérését és térképeztetését; az első térkép Selmecezen csak 1627-ben készült!

Marzányi kézírata szerint beváltott a selmeczi kamara 1573-ban 18,200 márka és 17 pízét ezüstöt, és 594 márka 36 pízét aranyat.⁴

Hogy e termelés honnan származott, arra határozott adataink nincsenek, de mivel, mint már fennebb említve volt, a *szélaknai Ainighait* bányában a vízemelés megszünttetett, gyaníthatjuk, hogy a fémtermelés nagyobb része a *hodrusi egyesült bányákból* és a *klingertárnai* völgyben levő művelésekből származhatott; ez utóbbi helyen a Saly család, tehát a Brenner szövetség, igyekezett birtokát terjesztetni, a mi arra mutat, hogy ott már jóvelmes művelés létezett, vagy arra biztos kilátás volt.

1573. június 20-án ajándékozott Markus Jakab az ő sógorának Porkh László királyi tanácsosnak a *fuchslochi* út mellett fekvő *Nachtigall* bányából $\frac{1}{16}$ részt, és az *unter weidener Tannenschacht* bányából, mely a *Rosenkranz* mellett feküdt, szintén $\frac{1}{16}$ részt; a *Tannenschachtból* sógornéjának Saly Annának is adott $\frac{1}{16}$ részt, valamint Selmecz város irnokának Gest Kristófnak a *Nachtigallból* adott $\frac{1}{16}$ részt.⁵

Szeptember 12-én pedig átengedett Markus Mátyás Saly Jánosnak az „*auf der Weiden ober dem Trenkh*“ nevű bányából $\frac{8}{16}$ és $\frac{1}{32}$ részt.⁶

1573. február 15-én kötött egyezés szerint a *Fleischer* bányához tartozó *felső Gottesnahm* akna, és a *felső weideni*

¹ Schmidt ld. m. II. 216. l.

² Selmeczi bányagazgatósági levéltár.

³ Schmidt id. m. II. 224. l.

⁴ Selmeczi bányagazgatósági levéltár.

⁵ Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv. ⁶ U. o.

társulat *Seegengottes* aknája között kijelöltetett a határ úgy, hogy a *Gottesnahm* akna közepétől a *Seegengottes* akna felé 3 lachter örök mélységig a *Fleischer* társulaté, a többi pedig a *Weiden* társulaté legyen.¹

1573. szeptember 11-én kérte Lorberer Burghard a maga és az Öder család nevében, hogy mivel a *Klingertárna* már régóta mint *altárna* hajtatik, és az altárnak minden kellékével bir, a bányamester és szakértők azt járják be, és mint *altárnát* jegyezzék be a bányakönyvbe. Ez meg is történt.²

Ugyanazon alkalommal kérte Markus Jakab a maga és társai nevében, hogy a *Nachtigalltárna*, mely a *Fuchsenloch-Bachen-Klinger-* és *Weiden altárnak* között fekszik, altárnai jogokkal láttassék el; de a bányamester és szakértők, megnevezén a helyiséget úgy találták, hogy a körülfekvő altárnak miatt, melyek mélyebbek mint a *Nachtigall tárna*, ennek nem adható meg az altárnai jog.³

Ez időben *Selmeczen* Ritschard György volt alkamargróf, ki a kinestári kohó üzemének ellenőrizhetése végett felszólítá a várost, hogy adja értésére, mennyibe kerül a bányapolgári kohókban egy mázsá ércnek a feldolgozása? Erre 1573. december 23-án bizonyította Selmecz város tanácsa, hogy egy mázsá érc olvasztása 1 frt 90 den. legkevesebb 1 frt 85 denárba kerül, mert egy olvasztás, melylyel 24 mázsá dolgoztatik fel, 44—45 frt költséget okoz, a mi egy mázsára 1 frt 87¹/₂ denárt tesz.⁴

A törökökkel névleg béke volt, sőt 1573. október 3-án a béke újabb nyolcz évre megerősítettett, de azért ezután is úgy mint ezelőtt csak drága szemfényvesztés maradt az a törökök részéről, kik 1573-ban ismét Antal felől törtek be, de selmeczi zsoldosok által visszaverettek; május 24-én pedig Aranyos Maróthot és Szent Benedeket öt faluval együtt kirabolták.⁵

A budai basa 1574-ben Kékköt, Divényt, Somosköt, Balassa János várait megvette. és az ismételve megújított béke daczára megtartotta.⁶

Ez időben a *besztercebányai rézművek* nem jövedelmeztek, és Miksa király kénytelen volt a művelési költségek fedeztetése végett adósságot csinálni; felkérte tehát 1574. január 15-én Rubigalli Pált, hogy adjon 6000 frtot kölesön akár kamatra, akár a kezében lévő lipesei várbirtokra.⁷

¹ Selmeczi bányabírósaági jegyzőkönyv. ² U. o. ³ U. o.

⁴ Selmecz városi levéltár. Lásd az okmányok között XXIX.

⁵ Kachelmaum J. Geschichte d. u. B. III. 167. l.

⁶ Horváth Mih. id. m. IV. 353. l.

⁷ Selmeczi bányagazgatósági levéltár. Lásd az okmányok közt

Rubigalli kész volt a kölesönt megadni, de eleinte azt kívánta, hogy az eddig adott kölesön-összegekért a lipesei vár és birtok neki örökre adományoztassék. A király azonban erre nem volt hajlandó, hanem megmaradt előbbi ajánlatánál. 1574. február 27-én értesíté erről az alsó-ausztriai kamara Ygl Vilmos praefectust, megjegyezvén, hogy Rubigalli beleegyezését annál inkább elvárja, mert akkor, mikor Rubigalli bányái rosszul állottak, a király is segítette őt kölesöncivel.¹

Besztercebányán azonban már nagyon nagy szükség volt a pénzre, mert a bányászok fizetési ideje közeledett, és attól féltek, hogy a munkások fellázadnak, ha fizetést nem kapnak. A praefectus tehát Altensteig Ádám pénztárnokot küldte Selmeczre Rubigallihoz, hogy a kölesönnek legalább egy részét azonnal átvegye, a mi meg is történt, Rubigalli adott neki 1574. márczius 9-én 4600 frtot, és megígérte, hogy mielőtt megkapja a kölesön biztosítására szolgáló iratokat, azonnal kifizeti a még hiányzó összeget is. Rubigalli a levélben Ygl prefectust sógorának nevezi, egy másik levelében pedig említi, hogy Zopl József kancellár Bécsben az ő sógora közbenjárt e kölesön ügyében.²

Selmecz vidékén ez időben csak Rubigalli Pál bányái jövedelmeztek, minthogy pedig Rubigallinak külön bányái nem voltak, úgy kell ezt értelmeznünk, hogy azon bányák jövedelmeztek, melyeknél Rubigalli volt a főrészes.

8. A selmeczi bányák részesei.

1574. február 14-ről fenmaradt egy kimutatás, mely a nevezetesebb bányák részeseit elősorolja. E kimutatás nem teljes ugyan, mindazáltal igen becses adatokat szolgáltat tájékoztatásul.³

E kimutatásból kitűnik, hogy *Rubigalli Pál* főrészes vala: a szélaknai Ainigkeit, közép Fuchsenloch, Rosenstrauch, Pachenstollen bányáknál, és a Sicorastolln, Vordergappel, és Unter Pletscher vashányáknál.

A *Brenner szövetezet* volt főrészes: Biebertárna, Klingerschacht, Hoffnung, Fleischer, Rosenkranz, Weidenerbstollen, Handelhodritsch bányáknál, és felében bírta a Klingentárnát.

Az *Öder család* főrészes volt: a Tonatig altárnánál, és felében bírta a Klingentárnát.

Markus testvérek voltak főrészesek: A Waltsengott, Tan-

¹ Selmeczi bányaigazgatósági levéltár. Lásd az okmányok között XXXI. ² U. o. XXXII.

³ Selmecz városi levéltár. Lásd az okmányok közt XXXIII.

nenschacht, Morer altárna, Greifentollen Schittrisenbergen, és a Hof alatti bányáknál.

Kheferné asszony volt főrészes a felső Weiden, és Rothapfelbaum bányáknál.

Wachauf Boldizsár volt főrészes a bodrusi Weichselstollen, Vogelhubel, és krebsgrundi bányáknál. sat.

1574-ben Guett Hilfreich és Haag Dávid voltak a bányavárosokban mint királyi biztosok, és május 26-án értesítették a várost, hogy olyan bányáknál, melyek azon föltétel alatt adatnak hűbérbe, hogy, ha áldás leend, a részek fele vissza száll a birtokosra, azon esethen, ha a hűbérben művelő fél a kincstártól ellátmányt kapott, a részek csak akkor szállhatnak vissza az eredeti birtokosra, mikor a kamarai adósság már törlesztetett.¹

Általában a kincstár és biztosai újabb időben mindig nehezebben voltak rábirhatók az ellátmány adására, mert a kamarának kint levő követeléseai már rendkívül nagy összegre felszaporodtak, a kamara pedig maga is folytonos pénzzsorultságban szenvedett, mert sem a körmöczi sem az úrvölgyi bányák nem adtak jövedelmet; természetes volt tehát a királyi biztosok félelme, hogy, ha a selmeczi bányák jó eredménye iránt táplált reménysek nem teljesülnek, ők fognak felelősségre vonatni, mert ők ajánlották az ellátmányok megadását. Hogy e tekintetben magoknak a felelősséget megkönnyítsék, kinyilatkoztatták, hogy az ellátmányokért a bányapolgárok nemcsak a bányákkal, hanem minden vagyonukkal kötelesek jót állani; és valójában le is foglalták egy pár elhalt szegényebb sorsu bányapolgár hagyatékát a kamarai adósságok törlesztésére. A bányapolgárok e példának nem igen örültek, mert a bányák rossz viszonyai között mindenki azt gondolta, hogy előbb utóbb reá is fog kerülni a sor, és így családjá tönkre megy.

Ily körülmények között megkérték a selmeczi bányapolgárok Karl Mihály nevű besztercebányai polgárt, ki éppen Bécsben volt, hogy adjon be nevökben egy folyamodványt, illetőleg panasz levelet Ő Felségéhez, és kérje, hogy a biztosok határozata a kamarai kölcsönökért való jótállásra nézve vissza vonattassék.

Karl Mihály erre 1574. július 9-én írja Bécsből, hogy szeretne volna, ha a város maga készíti el a panaszlevelet; de mivel ez nem történt, ő készített egyet és be is adta, s reá azon értesítést kapta, hogy a tiszteknek nem volt meghagyva, hogy a polgárok házait lefoglalják, e panaszlevél tehát leküldetett a biztosokhoz, hogy eljárásukat igazolják.²

¹ Selmecz városi levéltár. ² U. o.

Karl azonban túlságos jó akarattal készítette panaszlevelét, és igen élénk színekkel festette le, milyen könnyöret nélkül hajttnak be a kamarai adósságok, s hogy ez által a bányapolgárok özvegyei s gyermekei koldusbotra jutnak, pedig 1570-ben a biztosok ráparancsolták a bányapolgárookra, hogy mely bányákat műveljenek, s ennél fogva az e művelések által okoztatott adósságokért nem a bányapolgárok, hanem a biztosok a felelősek.

A királyi biztosok igazolásra felszólíttatván, természetesen kivetköztették a panaszlevelet minden retorikai szépségből, s így történt, hogy a selmecziek bajaik orvoslása helyett egy igen éles hangon írt dorgáló levelet kaptak, 1574. augusztus 26-án, az alsó ausztriai kamarától, mely figyelmezteti őket, hogy azon panasz, mintha 1570-ben a királyi biztosok a bányapolgárookra ráparancsolták volna, hogy mely bányákat műveljenek, nem áll; mert a biztosok a polgárokkal együtt jelölték ki a legjobbaknak tartott bányákat, és ezek művelésére ellátmányt engedélyeztek; — azon véleményben, hogy nem ezeket, hanem más bányákat kellene művelni, senki sem volt; a biztosok pedig senkire sem parancsolták rá a művelést, hanem a polgárok szívesen elfogadták az ellátmányt, sőt még többet is akartak volna. Az adósság tehát, melybe ez által jutottak, nem a biztosok, hanem egyedül a polgárok akaratából származott.

Azon állítás sem egyezik a valósággal, hogy a polgárok azt vélték volna, hogy az ellátmány csak egyedül a bányák termeléséből fizetendő vissza. Erről soha szó sem volt, sőt midőn a múlt évben a polgárok azt kérték, hogy vagyonuk minden lefoglaltatás alól fölmentessék, Ő Felsége e kérelmököt elutasította, és ebből is láthatták a polgárok, hogy a kamaránál tett adósságért, mely már 100,000 frtot meghalad, minden javaikkal jótállaniok kell.

Az sem áll, hogy a polgárok védték meg Selmeczet és a bányákat, mert ezt egyedül Ő Felsége hadserege tette az Ő Felsége költségén; Ő Felsége tartja a végvárakban a katonákat, és már 4 év óta a selmeczi polgárokat is.

Az sem egyezik a valósággal, hogy némely polgárok igen szoríttatnak a kamarai adósság visszafizetése miatt, és vagyonuk lefoglaltatik, s özvegyeik, gyermekeik kenyerőktől fosztatnak meg; mert e tekintetben csak annyi történt, hogy Lang Farkas, Scheller Farkas, Sumbzer András, Putterfasz János, és Puchler Lipótnak, kik jelentékeny összeggel tartoztak a kamarának, és elhaltak a nélkül, hogy bányáik műveltetnének, vagy más valami reménységet nyújtottak volna az adósság visszafizetésére, vagyonuk lefoglaltatott; különben

a kamara soha sem kapott volna legkisebb kárpótlást sem az előlegekért; ezeknek gyermekei pedig már felnőttek, és keresetre képesek, az özvegyek is megint férjhez mentek s egyikök sem panaszkodott. Fündersheimb Péternek pedig, és Sturm-korb Jánosnak, ámbár vagyonosak, megengedettett, hogy több éven át részletenkint fizessék le tartozásukat.

Ilyen tartozások törlesztésére régebben is lefoglalta a kinestár az illetők vagyonát; így például 1560-ban kötelezték magukat a bányapolgárok a visszafizetésre, és ennek biztosítása végett minden vagyonukat lekötötték a város tanácsa előtt. Nagyon helyes tehát, hogy a mostani királyi biztosok is megkívánják, hogy a bányapolgárok, kik a kamarának tartoznak, adósságuk megfizetésére magokat írásban kötelezzék, és minden vagyonukat lekössék.

Mindezeket tekintve, komolyan megintetik a város tanácsa, hogy máskor Ő Felségéhez teendő fölterjesztéseiben magát híven a valósághoz tartsa, és a körülményeket ne adja elő elferdítve, a maga hibáit pedig ne igyekezzék másokra hárítani.¹

1574. közepén meghalt Selmecznek egyik legvagyonosabb polgára Saly János, a Brenner szövetségzet főrésze, de halála nem vont semmi rossz következt a szövetségzetre, mert vagyona a szövetségzetben megmaradt.

9. A selmeczi bányamívelés élénk.

Selmeczen ha nem is volt a mívelés jövedelmező, de különösen a *klíngertárnaí* völgyben élénk tevékenység uralkodott, az ottani vállalatok mívelései mindinkább közeledtek egymáshoz, és sok dolgot adtak a bányamesternek a határkérdések elintézésével; a völgyben levő legmélyebb vállalat: a *Weiden altárna*, melynek főrésze a *Brenner szövetségzet* vala, egymásután lyukasztott a többi bányákkal, és őket adófizetőjévé tette, a *Bieberaltárna* pedig, mely a környéken legmélyebb tárna volt, és majdnem egészen a brenneriek kezében, gyorsan közeledett északi vágatával a völgy alá.

1574. január 17-én lyukasztott a *Weiden altárna* a *Rosenkranz aknába*, és a lyukasztás a bányamester által megtekintetvén, minthogy a két társulat kiegyezkedni nem tudott, határoztatott, hogy a telér *Weiden altárna* birtokában maradjon, a *Rosenkranz* társulat minden termeléséből a hetedet adja az altárnásnak, a *Rosenstrauch* társulat pedig, melynek aknájával a lyukasztás még meg nem történt ugyan, de melynek vizei már leapadtak a *Rosenkranzzal* történt lyu-

¹ Selmecz városi levéltár.

kasztás következtében, az altárnásnak a heted felét legyen kötele adni.¹

1574. február 13-án Willisch Lőrincz bányamester előtt Saly János a *Weidenaltárna* nevében, és Moldner Mihály a *Rosenkranz* nevében a két bánya határát közös egyetértéssel megállapították.²

1574. május 12 én Markus Jakab elajándékozott Grieszkofler Gáspárnak, a királyi tanács fő titkárának Bécsben $\frac{1}{16}$ részt a *Nachtigall* bányából, és $\frac{1}{16}$ részt az *unter weidner Tannenschacht*-ból.³

1574. augusztus 4-én meghatározott békés egyezkedés útján a határpont a *felső Klingerakna*, és *Szent Pál* bánya között.⁴

1574. augusztus 7-én a *Fleischer* bánya alsó *Gottesnahm* aknája lyukasztott a *klingerschacht*i társulat *Rosenblühliedend* aknájával, és az határozott, hogy a meddig a *Rosenblühliedend* akna kötele ér, addig legyen a bánya az övé, ott lebegő határjel veressék, s ezen alul a *Gottesnahm* akna telke legyen.⁵

1574. szeptember 15-én lyukasztott a *Fleischer* bánya *felső Gottesnahm* aknája a *klingerschacht*i társulat *Rosenstrauh* aknájával, és közöttök a határ megállapított.⁶

1574. október 2-án a *Tonatig altárna* részesei, a kiknek egy légaknára volt szükségök, megegyeztek a *Pálakna* részeseivel, hogy ezeknek telkében egy horpadást, melyet *Szent Jakabnak* neveztek, megnyithassanak, és az altárnáig lemélyíthessék; egyszersmind megállapították egymás közt a határokat, és jó szomszédságot fogadtak.⁷

Miután a *Weidenaltárna* a *Rosenkranz* aknával már lyukasztott, ez pedig a *Rosenblüh* aknával közlekedik, továbbá a *Gottesnahm* akna és a *Hilfgottesakna* a Rubigalli aknáival közlekedik, 1574. október 29-én határozott, hogy mindezen aknák a fél hetedet adják a *Weidenaltárnának*.⁸

1574. november 16-án egyezség kötött a *Brenner* szövetkezet és a *klingerschacht*i és *weidenaltárnái* társulatok között, mely szerint az utóbbiak megengedték, hogy a *Brenner* szövetkezet hat kutatásának művelhetése végett ennek emberei a *Klingeraknán* át ki s be jár hassanak, és hogy e hat kutatás a *klingerschacht*i társulat birtokához csatoltassék.⁹

¹ Selmeczi bányabíróági jegyzőkönyv. ² U. o.

³ Selmezz városi levéltár.

⁴ Selmeczi bányabíróági jegyzőkönyv. ⁵ U. o. ⁶ U. o.

⁷ Selmezz városi levéltár. ⁸ U. o.

⁹ Selmeczi bányabíróági jegyzőkönyv.

1574. december 30-án Polner Bálint oda ajándékoz Füdersheimb Péternek $\frac{1}{16}$ részt az *Ábrahám* aknából, mely a *Szent Pál* bányához tartozik.¹

1575. július 26-án egyezség kötött a *Weidenaltárna* és a *Rosenkranz* társulat között a *Wurzenakna* miatt; az altárna megengedte, hogy *Wurzenakna* lemélyíttessék, és ennek költségeihez felében járult, azon feltétel alatt, hogy a *Rosenkranz* társulat megengedi az altárnának az aknán át a szállítást és bejárást.²

Ugyanaz-nap határozta Willisch Lőrincz bányamester, hogy mivel a *felső Gottesnahm* aknából, *alsó Seegengottes* aknából, és a *Brüder* aknából a vizek nem folynak le, hanem az illető birtokosok által emeltetnek, a termelésből azon pontig, meddig a vizek fölemelkednek, *Weidenaltárnát* egyelőre semmi sem illeti, az e ponton felül eső termelésből azonban megadassék az altárnának a fél heted.³

E határozat ellen felfolyamodott *Weidenaltárna*. és újabb bejárást kért, mert azt állította, hogy ő húzza az *alsó Seegengottes* aknában a másik két akna vizeit is. A bejárás 1575. szeptember 30-án megtartatván, csakugyan úgy találtott, hogy a *felső Gottesnahm* akna, mely a *Fleischer* bányához tartozik, és a *klingerschacht* társulathoz tartozó *Brüderakna* száraz, és az *alsó Seegengottesakna*, mely a *Weidenaltárnához* tartozik, emeli az összes vizeket. Ennek következtében határoztatott, hogy a két akna az egész termelésének heted részét adja *Weidenaltárnának*.⁴

1575. december 24-én megvette a *Brenner szövetekezet* Ulrich Jánostól a *Fleischer* bányának $\frac{1}{16}$ részét, és a *Kehrling* bányának $\frac{2}{16}$ részét 40 frton.⁵

1576. január 21-én határoztatott, hogy mivel a *Szent Pál* bánya nem emeli a *klingerschachti* bányák vizeit, ezek nem kötelesek hetedet adni.⁶

1576. október 9-én határozta Willisch Lőrincz bányamester, hogy *Rosenblüh*, *Rosenstrauch*, és *végi Klingenakna*, továbbá a *Fleischer* bányához tartozó *felső Gottesnahmen* akna a határjegyen felül eszközölt termelésből *Weiden altárnának* a fél hetedet mint eddig, úgy ezentúl is juttatni kötelesek, de mivel ezen aknák már mélyebbek, mint az altárna, és vizeit magok emelik, az altárna szintje alatt eszközölt termelésből az altárnának adót adni nem kötelesek; sőt inkább *Weidenaltárna* köteles abból, a mit a pallója alatt termel, fél hetedet adni *Klingenschachtnak*.⁷

¹ Selmecz városi levéltár.

² Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv. ³ U. o. ⁴ U. o. ⁵ U. o. ⁶ U. o. ⁷ U. o.

1576. november 18-án megegyezett a *Weidenaltárna* társulat, és a *Rosenkranz* társulat, hogy a *Wurzenaknának* közös költségen leendő lemélyesztése iránt a múlt évben kötött egyezség érvényben tartassék; de mivel a *Rosenkranz* társulat most ezen mélyesztés költségeinek fedezésére nem képes, azt *Weidenaltárna* egyedül hajtsa végre, és a nyerendő érczekből fedezze a *Rosenkranzra* eső költséget, s ha az érczek értéke erre nem lenne elegendő, kötelezi magát a *Rosenkranz* társulat, hogy másutt termelendő ezüstjéből fogja a hiányt pótolni.¹

A *klingentárnai* völgyben levő bányák eme versenygését egész általánosságban *Rubigalli* és a *Brenner szövetekezet* közötti versenygésnek is nevezhetjük. *Rubigalli* volt főrészes a régi bányáknál, melyek a teléren haladtak le a mélységbe; a *Brenner szövetekezeté* volt *Weidenaltárna*, mely lassanként valamennyi régibb bányát adófizetőjévé tett.

A *Brenner szövetekezetnek* *Hodruson* is volt egy jó bányája, *Birnbaum* tárna a *Kehrlingen*, mely több más bányával együtt képezte később a *Finsterortnak* nevezett bányát; e bányának fele már régibb idő óta a *Brenner* társulaté volt; 1574. márczius 8-án pedig *Ulrich Jánostól* és *Steinprecher Györgynétől* még $\frac{1}{4}$ részét kapták azon föltétel alatt, hogy $\frac{1}{4}$ résznek költségeit a nevezettek helyett a szövetekezet előlegezze.

Április 6-án megnyitották a régi *Birnbaum* tárnát, és már szeptember 11-én följegyeztetett a bányabírósnági jegyzőkönyvbe, hogy a bánya fedezte eddigi költségeit.²

Ez időben felhagyatott *Újbányán* a *Neufanger Kiesgang* műveltetése, melyről *Tsermák György* 1633-ban újbányai bányamester azt írja, hogy akkor a telér még szép volt, és a talp alatt érintetlen, s némely darabon az aranyat szabad szemmel is lehetett látni. A vízemelő akna akkor 16 öl, és a szállító akna 33 öl mély volt. E telér művelését azért hagyták abba, mert akkor *Hodruson* a *Kerlingen* sok kovandó termeltek, és azokat olcsóbban lehetett a kohóba szállítani, mint *Újbányáról*; az újbányai kovandó termelését tehát abbahagyták, de rövid idő múlva észrevették a kohónál, hogy ennek következtében az aranytermelés is megapadt.³

E közben 1575. december 14-én *Báthory István* lengyel királylány választatott, Erdélyben pedig *Báthory Kristóf* vette át a kormányzást.

1576. október 12-én *Miksa* király meghalt; ő nem pár-

¹ Selmeczi bányabírósnági jegyzőkönyv. ² U. o.

³ Selmeczi bányagazgatósági levéltár.

tolta ugyan a reformátusokat, de nem is engedte meg, hogy a reformatio terjedését erőszakosan gátolják. A bányászatnak buzgó pártolója vala, és neki köszönhető, hogy a bányászat jogi viszonyai véglegesen megállapítottak, valamint tőle származik a kezelés és ügyvitel szabályozása is.

10. Rudolf kormánya alatt.

Miksa halála után átvette a kormányzást Rudolf, kinek jelleme és magán élete nagy befolyást gyakorolt országlatának történetére.

Rudolf a spanyol udvarban növekedvén, e környezetnek felette káros hatása lett a természeténél fogva is komor, magába vonult, gyanakodó, s a nyilvánosságtól idegenkedő ifjú kedélyére. A természeti dolgok vizsgálatába, festészetbe, s hasonlókba annyira elmerült, hogy azok kedvéért magát a kormány gondjaitól végkép elvonta. A festmények annyira kedvelte, hogy nemcsak mindazt megszerezte birodalma költségén, mit a világ jelest adhatott, hanem egész napokat is festészek mellett töltött; a tőle hátrahagyott drágakő, festmény és más műtárgyak gyűjteménye 17 millió tallérra becsültetett.

A kórságos szenvedélyek csak élete folytában hatalmasodtak ugyan el ennyire Rudolfon, de ő már trónra léptekor is kevés hajlamot mutatott a kormányzásra, és mintán 1577. december 25-én a békét a Portával 8 évre megújította, Magyarország hadügyeit Erneszt, Horvátországot pedig Károly főherczegre bízta, ő pedig a koronát is magával vivén, még azon évben Prágába ment lakni. A két főherczeg azonban a békét nem vala képes fentartani a végekben; a létező állapot békének csak annyiban volt nevezhető, a mennyiben az adó évenként rendesen megküldetett Konstantinápolyba; de a határszéli basák, bégek, rabló kalandjaikat szünet nélkül folytatták a határokon, kivált Tót- és Horvátországban.¹

Még Miksa uralkodása alatt javaslatot adott be *Körmöcz* városa Listius püspöknek Esztergomban, hogy mivel az új tallérok az országból kivetetnek, és benn nem marad egyéb, csak a rossz lengyel pénz: czélszerű lenne a tallérok veretését megszüntetni, és csak denárokat veretni úgy mint eddig: 7 latos finomsággal és 438 darabot egy márkából; a lengyel pénzt pedig meg kellene kémeltetni, és értékét a magyar pénz arányában meghatározni. *Körmöcz* városa 1574. karácsonykor közölte e javaslatát *Selmecz*czel, és kérte, hogy *Selmecz* is hasonló javaslatot tegyen Listiusnak.²

¹ Horváth Mihály id. m. IV. 368. l.

² *Selmecz* városi levéltár.

Ugyanez-évben eltiltatott a lengyel pénz felváltása és elfogadása.¹

1575-ben az árvíz nagy kárt okozott a *besztercebányai kohónak*; április 16-tól 24-ig folyvást ömlött a záporosó, és a Garam annyira megáradt, hogy Breznóbányától kezdve Zólyomig mind elvitte a hidakat, a besztercebányai gereblyéket elszakította, és sok ezer öl hasábfát elvitt.²

Ez időben Petheő János volt zólyomi kapitány, véglesi kapitány pedig Zay László, kinek megengedte a kamara 1575. augusztus 1-én, hogy a véglesi várhoz egy kaputornyot építtethessen.³

A *libetbányai* művelés, valószínűleg a kincstár kezelésében, még mindig folyamatban vala. 1576. február 1-ről találunk az iratok közt egy szerződést, melyben Sabisch Bálint boroszlói polgár, és Heugl Mária özvegy Sabisch Simonné Boroszlóban kötelezik magokat, hogy évenként 400 mázsa libetbányai rezet vesznek, s mázsáját Besztercebányán 6 frttal fizetik.³

II. A selmeczi bányák versenygése.

A *Selmeczen* 1576-ban létezett drágasági viszonyokról érdekes felvilágosítást ad a bányászoknak egy panasz levele, melyet július 6-án nyújtottak be a város tanácsához.

Ez iratban panaszojják, hogy a mészárosok 6–7 font húst mérni nem akarnak, annál kevesbbé 3–4 fontot, egy bányamunkás pedig nem vehet magának egyszerre 20–30 fontot.

A suszterek nagyon fölemelték munkájok árát, a mi az előtt 10, 15, 20 denár volt, azért most 15, 20, 25 és 30 denárt kell fizetni.

A szabók kétszeresre emelték a munkabért, egy kappenrock-ot az előtt 20 denárért varrtak, most 30–35-öt kívánnak.

A posztósok is nagyon drágák lettek, olyan posztót, melynek rőfjét idegenek 28 denáron adják, a selmecziek 40 denáron árulják.

A szücsök is igen fölemelték az árakat, egy mellény béllését ez előtt 1½ forintért meg lehetett kapni, most 3 frtba kerül.

A vargák olyan bőrt, melyet az előtt 120 denáron adtak, most 2 frton árulnak.

¹ Schmidt id. m. II. 458. l.

² Selmeczi bányaigazgatósági levéltár. ³ U. o. ⁴ U. o.

A kereskedők is mindennek fölemelték az árát, egy lat hors az előtt 3 denár volt, most 4 denár.

A kofák mindent előre megvesznek a vásáron, és azután tőlök kell drágábban vásárolni.

A gabonát a pékek előre lefoglalják, és az árát egymás ellen felferik, s úgy csinálják a drágaságot.

A sör, melyet mérnek, igen rossz minőségű, pedig azon az áron jobb is lehetne.

Véleményök szerint mindezekben csak úgy lehetne segíteni, ha az elárúsítás szabaddá tétetik, és a versenynek hely adatik; kéri a tanácsot, hogy e javaslatot figyelembe vegye.¹

1577-ből a *hodrusi bányászatról* is találunk egy följegyzést, mely szerint augusztus 23-án a helyszínén tartott bejárás után határozottatott, hogy mivel a *Szt. háromság* fedti-akna, mely a *Grefel* bányához tartozik Hodruson, és Rubigalli s társai birtokában van, és a Brenner szövetség *Hans Prenner* fekü-aknája egymással lyukasztottak, és ugyanazon telekben feküsznek; a *Hans Prenner* fekü-akna azonban a telért elérte, míg a *Szentháromság* akna annak fedtíjében áll, — ennél fogva ezen utóbbi minden jogait elvesztette: „all seine mühe und arbeits verloren hat“.²

A *Selmeczi* oldalon pedig folyt a verseny az egyes bányák közt, és napirenden voltak a határkérdések. 1577. május 20-án határozottatott a város bírāja, tanácsa, és a bányamester által, hogy mivel *Weiden* altárna a régi *Klingenschachttal* és a *felső Gottesnahn* aknával lyukasztott, közöttök a határ kitűzessék, szeptember 25-én pedig a *felső Klingenschachthoz* tartozó *új fedü akna* és a *felső Weidenhez* tartozó *Hilfgottes akna* között, melyek egymásba lyukasztottak, tűzetett ki a határ.³

12. Olvasztási költségek.

Az alsó ausztriai kamara nem volt megelégedve azzal az 1573-ban nyert értesítéssel, hogy egy mázsa érc feldolgozása a kobóban 1 frt 87²/₂ denárba kerül, hanem utasította a város tanácsát, hogy mutassa ki e költségeket részletesen, és közzölje az elegy összeállítását is.⁴

A város tanácsa erre azonnal felelt, és január 16-án következőképen részletezte a 24 mázsa érc feldolgozására szükséges költségeket:⁵

¹ Selmecz városi levéltár.

² Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv. ³ U. o.

⁴ Selmecz városi levéltár. Lásd az okmányok közt XXXIV. ⁵ U. o. lásd az okmányok közt. XXXV.

2 $\frac{1}{2}$ fuvar érez szállítása à 28 denár . . .	—	frt 70 den.
12 parn = 24 mázsa érez felaprózása . . .	—	" 15 "
A kohóügylőnek az előkészítésért . . .	—	" 24 "
Vasérez egy olvasztásra	10	" — "
A vasércnek felaprózása	1	" — "
Ólomérez 30 rimpl (4 rimpl à 1 frt) . . .	7	" 50 "
Annak befuvaroztatása	—	" 36 "
2 szekér zúzóérez à 18 den.	—	" 36 "
A malomban a zúzóérezet az ólom érez-		
czel összeörölni	2	" — "
A malomból a kohóba fuvarozni	—	" 15 "
20 kosár szén behordása à 5 den.	1	" — "
Szén a vasérez pörköléshez	2	" — "
1 parn dúskérv	2	" — "
Olvasztók bére 4 à 20 den.	—	" 80 "
Az egy olvasztáshoz való szén vételára . . .	16	" — "
2 mázsa fémólom à 3 frt 24 den	6	" 48 "
A porhany készítőnek	—	" 20 "
Az üzelőnek	—	" 25 "
A kohósáárnak egy olvasztásért	—	" 40 "
Az üzeléshez fa s egyéb anyagok	—	" 50 "
Összesen :	52	frt 9 den.

1577. február 18-án pedig az elegy összetételét következőképen részletezte a város:¹

12 parn érezre, melynek súlya 24 mázsa, adatik:

20 parn vaskő à 2 $\frac{1}{2}$ mázsa (à 120 \mathcal{H}) . . .	50	m. — \mathcal{H}
40 parn salak à 2 mázsa	80	" — "
30 rimpl ólomérez (3 rimpl = 1 m)	10	" — "
1 parn dúskérv	2	" 60 "
fémólom	2	" — "
Összesen :	144	m. 60 \mathcal{H}

tehát egy mázsa érezre esik :

vaskő és salak	5	m. 50 \mathcal{H}
ólomérez	—	" 50 "
dúskérv	—	" 12 $\frac{1}{2}$ "
fémólom	—	" 10 "
Összesen :	6	m. 2 $\frac{1}{2}$ \mathcal{H}

¹ Schmecz városi levéltár.

E kimutatás első jele annak, hogy a kohó tüzeméről gondolkodni kezdtek Selmecezen is. Kár, hogy az elfogyasztott szénnek csak értéke van kimutatva, de mennyisége nem. Egyébiránt képzelhetjük, mily tüzelék fogyasztással járhatott az olvasztás, ha tekintetbe vesszük, hogy egy mázsa ezüstérc és 50 font ólomérc, tehát 1 m. 50 fl érc feldolgozása végett 5 m. 50 fl salakot és vaskő adalékot kellett megolvasztani. A költségek tekintetében is rendkívül drágának kell találnunk az akkori olvasztást. Az ébredésnek ez első jelét azonban csak nagyon későn követte a javításra való törekvés.

1577-ik évből meg kell még említenünk, hogy szeptember 12-én ismét megújított az arany és ezüst kivitelének tilalma.¹

13. A bányák állapota 1578-ban.

1578. február 1-én Pozsonyban országgyűlés nyitott; a többek közt panasz emeltetvén a rossz lengyel pénz ellen, melylyel az ország elárasztatott, ennek megorvoslására a 19-ik törvényezikkelyben ismét eltíltatott a lengyel pénz behozatala és elfogadása.²

E tilalomnak azonban most is csak oly kevés eredménye lett, mint ez előtt, mert különösen a bányavárosok élénk kereskedelmi összeköttetésben állottak Lengyelországgal, és a réz kiszállítása, valamint az ólom bevásárlása és beszállítása bőven adott alkalmat arra, hogy a lengyel pénzen ismét túladhassanak, csak a földművelő népség érezte a rossz pénznek káros hatását, mert őt olyannal fizették, a kereskedő pedig főle magyar pénzt kívánt.

A törökök veszedelmes szomszédságára emlékeztet bennünket 1578-ban Klockher besztércébányai pénztárnok egy levélben, melylyel Selmece városát értesíti, hogy a torony befedésére szeptember 7-én megrendelt 10 mázsa rézlemez elküldte. és ez alkalommal egyszersmind egy ágyút is küldött, a másikat pedig nem sokára elküldi.³

A *klingentárnai völgyben* ez évben is előfordultak lyukasztások és határkijelölések.

1578. szeptember 18-án a *Tonatig altárna* részesei: az Öder család, Theininger Erhard, Rubigalli család, Esopus Lénárd, és Steschel Dávid egyrészt, másrészt pedig a *felső klingenschachti* társulat részesei a Brenner szövetkezet nevében ennek tisztviselői: Rumleitner Máté, Tokhler Jeromos, és

¹ Schmidt id. m. II. 464. l. ² U. o. 496. l.

³ Selmece városi levéltár.

Treittler János megegyeztek, hogy a *Tonatig altárna* és felső klingenschachti új fedlőkna közt, melyek egymásba lyukasztottak, a határ kitzűzések.¹

1578. december 23-án pedig határozta a bányamester, hogy az *Ábrahám akna* a *Tonatig altárnának* a hetedet adja.²

Egyébiránt a bányák állapotáról és a kamarát foglalkoztató ügyekről ez időben némi felvilágosítást nyertünk Erneszt főherczegnek 1578. október 23-án kelt rendeletéből,³ melyben a bányavárosokba küldött biztosait utasítja, hogy *Selmeczen* vizsgálják meg a *Handel Hodrits* bányát, és adjanak a további művelésre vagy felhagyására javaslatot; mert mióta a bányát a kincstár hűbérbe vette, már sok pénzt költött rá, minden eredmény nélkül, és a beszterczebányai praefectus azt véli, hogy nem is fognak jó eredményre jutni. Az e bányához tartozó kohóért, mely a Dóczy birtokán fekszik, Dóczy az eddiginél nagyobb bért követel; alkudozni kell vele, hogy megelégszik-e 80 frttal? de azután a fát is ingyen adja hozzá. Ha azonban a bánya felhagyandó, akkor a kohó is szünetelni fog, és nem szükséges az egyezkedés.

Utasítja továbbá a főherczeg a biztosokat, hogy tekintsék meg a *Brenner szövetekezett* műveit, vajjon van-e kilátás rá, hogy a kapott előlegeket visszatérítheti?

Utasítja azután őket általában, hogy a kincstári előlegek hova fordításáról meggyőződést szerezzenek, és az előlegek visszafizetéséről gondoskodjanak.

Különösen figyelmezteti a biztosokat, hogy *Körmöczön*, ámbár a tisztviselők utasítottak, hogy csak biztos egyéneknek adjanak előlegeket, és a künn levő követeléseket behajtsák, mégis évről évre nagyobbodnak az adósságok. Ennek okát tehát vizsgálják meg, és tegyenek jelentést.

A *Goldkunsthundlung* bányái, kohói, és malmai bejárandók, megvizsgálandók, és ha valamiben javítani lehet, erről jelentés teendő.

Meg kell vizsgálni a *pénzverő* kezelését is, hogy ott minden rendben megyen-e? Mivel az alkamaragróf Roll Farkas kezelése alatt keletkezett pénztári hiány ó reá, Strasser Farkas pénztárnokra, Proszkofszy Ádámra és Schall Illésre megtérítés végett előíratott, megvizsgálandó, hogy mindenki befizette-e a maga részét? És mivel Proszkofszy meghalt, és az átvett 746 frt Roll-féle adósságot még nem törlesztette,

¹ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

² Selmecz városi levéltár.

³ Schmidt id. m. II. 466. lap.

megvizsgálendő, vajjon van-e a Coseri és Ribaldi bányák részein kívül valami hátrahagyott vagyona?

Tudakozódjanak, hogy a lengyel pénz elfogadására és fölváltására vonatkozó tilalom megtartatik-e?

A körmöezi tisztviselők javaslatot tettek, hogy a nagymennyiségű zúzóércz szállítására a bányában fapályán járó *nagy csillék* (Riesen)¹ alkalmazhassanak, és meg is engedtetett nekik, hogy az új táruát e czélra alakítsák. De mivel ez volt a nagy csillékkal tett első kísérlet, a főherczeg nem bízott benne föltétlenül, és utasította biztosait, hogy vizsgálják meg, vajjon teljesül-e a tisztek számítása, hogy száz fuvar (fuder) mellett három frt fog megtakaríttatni? Vizsgálják meg egyszersmind az *Altrichterin* és *Motschmül* nevű zúzóknál és szérelőknél tett javításokat, hogy jól történt-e minden?

Tudakozódjanak, hogy a tisztek közül nem mivel-e valaki a maga számára bányát?

Beszterczebányára nézve utasítja biztosait a főherczeg, hogy a bányák, kohók és erdők kezelését vizsgálják meg, s a miben javítani valót találhatnak, arról tegyenek jelentést.

A besztarczebányai praefectus Ygl Vilmos egy időben nagy érdemeket szerzett magának avval, hogy az egész kezelést szervezte s különösen a kohó üzemét megjavította és rendbe hozta.

Újabb időben azonban sok panasz merült fel ellene; a könyvvívó Raming János őt okozta a számadások hátramaradása és a künn levő kincstári követelések be nem hajtása miatt. Bevádoltatott, hogy nem jól gazdálkodik, és oly javadalmakat is élvez, melyek őt nem illetik; a maga fizetését mindig előre kiveszi, és zabért, búzáért 1571 óta 600 frttal adós a kincstárnak; 10 kincstári lóval Tirolba vitette holmiját néhány év előtt, midőn a törökök betörésétől nagyon féltek; a lovakat Tirolban eladta, de sem a pénzt be nem szolgáltatta, sem újakat nem vett helyettök. Bevádoltatott, hogy Libethányán már egy félévig ismerte Edenhofer sáfár csalátsait, és őt mégis tűrte hivatalában, sőt miután letette, ismét felvette Peck Kelemen bányájához ácsmesternek. A kamaráházban pedig egy hajdút Lamenegg Zachariást tart szolgálatában, kiről azt mondják, hogy lopott.

Ygl Vilmos e vádak miatt elkedvetlenedvén, hivatalától való fölmentetését kérte, és 1000 mázsa rezet kért eddigi jó szolgálatainak jutalmául.

A főherczeg mindezen vádak megvizsgálására utasította

¹ E csillék feltalálója talán *Riese Ádám* német bányatiszt volt, ki két aritmetikát is adott ki.

biztosait avval, hogy, ha Ygl kezelése hibátlanak találtatik, igyekezzenek őt a hivatalban maradásra rábeszélni, és tegyenek megjutalmaztatására ajánlatot; ha pedig eltávolítása szükségesnek mutatkoznék, elbocsáttatására és utódjára nézve tegyenek javaslatot.

Úrvölgyön egy tárnában tűz keletkezett, és a tárna egy része leégett, a biztosok utasítottak, hogy vizsgálják meg az esetet, és tegyenek jelentést, nem történt-e nagy kár?

Ez utasításból értesülünk arról is, hogy Rubigalli Pál meghalt, és özvegye született Sali Sára ismét férjhez ment, és most már mind Öderné kérte, hogy a lipesei vár és uradalom hagyassék meg az ő birtokában akkor is, ha fia meg találna halni, vagy pedig fizetessék vissza neki az inseribált összeg. A főherczeg ez iránt is javaslatot kíván a biztosoktól.

A biztosok jelentésére adott határozatokat alább fogom ismertetni, meg kell előbb említenem, hogy Selmezen 1579. január 23-án határozta a bányamester Willisch Lőrincz, hogy a *Tonatig altárna* hetedet adjon a *felső Klingenschachtnak*.¹

A *klingentárnai* völgyben levő művelésnek legdélibb részét, mely már inkább a *szélaknai* völgyhöz tartozott, képezte a *Tonatig altárna* és *Ábrahám akna*, ezen déli rész felől közeledett vájatvégevel *Bieberaltárna*, és 1579. július 29-én már azon határozatra indított Willisch Lőrincz bányamester, hogy *Ábrahám akna* és *Tonatig altárna* minden termelésökből, melyet a *Tonatig altárna* szintje alatt nyernek, fél hetedet adjon *Bieberaltárnának*.²

1579. márczius 6-án felszólította Erneszt főherczeg *Selmezz* városát, hogy az ellenségtől való megvédés könnyítése végett *tornyokkal és kőfallal vétesse körül a várost*.³

Rubigallinak sem özvegye sem fia nem volt barátja a bányaművelésnek, és Rubigalli halála után mindketten azon ügyekeztek, hogy a bányáktól meneküljenek. 1579. márczius 7-én a *Handel Hodritsch altárna* $\frac{3}{16}$ részét felajánlották a kincstárnak, hogy vegye hűbérbe és művelje addig, míg költségei vissza nem térítettnek.⁴

1579. márczius 15-én a *Brenner szövethetzel* egyezkedtek a Rubigalli örökösök, hogy, mivel *Hans Brenner akna*, mely a Brenner szövethetzelé, és a *krebsgrundi Grafenakna*, mely a Rubigalli örökösöké, egymással lyukasztottak, a határ közöttök egyenlő távolságban a két aknától állítsassék fel; és mivel Grafenaknában a bejárás terhes, megengedték a Brenneriek, hogy *Hans Brenner akna* közösen használtassék bejáró aknáúl; azt is megígérte egymásnak a

¹ Selmezz városi levéltár. ² U. o. ³ U. o. ⁴ U. o.

két társulat, hogy, ha a vízemelés dolgában egymáson segíthetnek, ezt megtenni készek lesznek.¹

A fennebb említett biztosok eljárván megbízatásukban, felterjesztették jelentésüket, melynek tartalmát nem ismerjük, de meg van az iratok közt a határozat, melyet az udvari kamara 1579. szeptember 2-án a jelentésre kiadott. E szerint örömmel értesült az udvari kamara, hogy a *Brenner szövete* jó eredménynyel működik, és hogy a tisztek igen szorgalmasak és jó rendet tartanak. Igyekezzenek ezután is mindent jó rendben vezetni, hogy a kinestári előlegek végre megtéríthetessenek.

Minthogy 1571-ben, midőn e szövete alakult, Saly Jánosnak hetenkint 10 frt, Schall Illésnek 6 frt és Sicely Mihálynak 6 frt fentartási költség engedélyeztetett, erre pedig, ha a bányák jövedelmet adnak, szükségök nincs: és mivel Sicely időközben meghalt, rendeltetik, hogy a Sicely örökösöknek ezentúl csak 2 frt, a többieknek pedig csak 4 frt adassék hetenkint.

Hogy a szövete a *Schwalbenschacht* Polner Bálintnak kiadta felébe, ez alkalommal jóváhagyatik ugyan, de figyelmeztetnek a tisztek, hogy ezentúl minden ilyes egyezkedések csak a kinestár tudtával és előleges jóváhagyásával kötetendők.

A Wachauf-féle bányák, melyek a kamarai adósság biztosítására lefoglaltattak, és most járhatatlanok, egyelőre úgy hagyandók, ha azonban a körülmények egyik vagy másik bánya megújítását czélszerűvé tennék, tegyenek erről jelentést. A ház el ne adassék addig, míg a bányák sorsa végképen el nem dől.

Igelshoffer bányarészei, melyek most a kinestár által kezeltetnek, és jövedelmök a kamarai adósság törlesztésére fordítatik, maradjanak kinestári kezelés alatt mindaddig, míg az adósság teljesen leróva nem lesz; a bányarészek azután visszaadandók.

A többi kamarai adósságra nézve ismét megújittatik a rendelet, hogy azoknak törlesztésére a legnagyobb gond fordíttassék, és az előadandó alkalom el ne mulasztassék. Mint-hogy azonban ezen adósságok között olyanok is vannak, melyek az adósok elhalálozása és végelpusztulása miatt már be nem hajthatók, megengedtetik, hogy ezek végképen kitörültsessenek a nyilvántartásból.

Lorberer Burghard selmeczi bíró kéri, hogy engedtesék el neki azon 1670 frt visszafizetése, mely az Öder-féle

¹ Kachelmann János kiadatlan irataiból.

adósságból ő reá esett. Ambár elismertetik, hogy Lorberer a bányászat körül sok érdemeket szerzett, mégis, mivel a kincstár nincs azon helyzetben, hogy adósságokat elengedhessen, csak annyi kedvezményben részesíttetik Lorberer, hogy 4 évig nem fog tőle követeltetni a fizetés; de ha ezen idő alatt a bányák felesleget adnának, akkor a visszafizetés követelendő; Gest Kristóf városi írnoknak azonban elengedtetik 40 frtnyi kamarai adóssága, mert Gest az előforduló latin s más nyelvű iratok szerkesztésénél, s a bányapolgárok hagyatékainak összeírásánál a kincstári tisztviselőknek sokszor segítségére volt, és elvárják tőle, hogy ezentúl is segítségére leend.

Azon panaszra, hogy Barbarits György zólyomi kapitány a zólyomi és dobronyivai erdőkben nem enged a bányászat számára fát vágatni, sem szenet égetni, és hogy a jobbágyoknak megengedi, hogy Körmöcz vidékén az erdőkben juhokat és kecskéket tartsanak: értesíttetnek a tisztek, hogy Barbarits utasíttatott, hogy ezt többé ne tegye, hanem a bányászat számára a tüzeléket ingyen kiadja.

Az alkamaragróf utasíttatik, hogy a körmöczi *Goldkunst-handlung* gondnokával együtt járja be a *Handel Hodritsch* bányát, melynek mélységét néhány év előtt a kincstár hűbérbe vette a társulattól, de még eddig eredménytelenül műveltette; és vizsgálják meg, hogy mennyire van még azon telér, melyet a társulat a felsőbb szinteken lefejtett, és mikor fogják azt elérni; általában pedig tegyenek jelentést, hogy mit lehet remélni e vállalatról?

A Rubigalli örökösöktől átengedett $\frac{3}{16}$ részét e bányának megengedi az udvari kamara, hogy átvegyék, és figyelmezteti a tiszteket, hogy a bányának rendes kezelésére, és a számadások pontos vitelére ügyeljenek.

Mivel az *újbányaiak* zúzó érczet termelhetnének, de őrle malmaik el vannak romolva, s azokat nem képesek maguk erejéből kijavíttatni, megengedtetik, hogy e célra nekik 100 frt előlegeztessék a város jótállása mellett, mely előleg a termelendő aranyból visszafizetendő.

Megengedtetik továbbá, hogy az *altárna* szintjében a *Reisenschuh* alá indított keresztvágat hajtására hetenként 3—4 frt segély adassék, hanem ügyelni kell, hogy e pénz másra ne fordíttassék.

Mivel az *újbányaiaknak* olvasztójuk nincsen, tehát azon esetre, ha több ércz fog termeltetni, egy olvasztó építésére 150 frt előleg engedtetik a város jótállása mellett.

Ama panaszra, hogy Tapolcsányi János jobbágyai és juhászai az *újbányai erdőkben* kárt okoznak, megíratott neki a magyar kamara által, hogy jobbágyait ettől eltiltsa; ha e

megintés célhoz nem vezetne, jelentés teendő. Az újbányai bányamesternek Latzkovits Pálnak 20 frt kegyelem-adomány engedélyeztetik; fizetésének fölemeltetése csak akkor lesz eszközölhető, ha a bánya jövedelmes leend.¹

Ezek voltak az udvari kamara határozatai, a biztosok jelentésére a selmeczi és újbányai ügyeket illetőleg; e határozatban megemlíttetnek még néhány jelentéktlenebb személynéti ügyek is, de a körmözei és úrvölgyi ügyekre vonatkozó része a határozatoknak fel nem található.

1579-ben fel van jegyezve egy pár bányának költsége és termelése; e jegyzékből megtudjuk, hogy a kincstár megvette ez évben Theiningner Erhard részeit a *krebsgrundi* bányánál, és fizetett érte 2,861 frt 52 d.
a művelési költség 1579-ben tett 50 „ 6 „
összesen 2,911 frt 58 d.

termelés nem volt.

A *Rosenkranz* bányánál fizetett a kincstár az ő $\frac{2}{16}$ részére ez évben 484 frt 51 denárt és termelés nem volt.

Az *Ábrahám* aknánál fizetett a kincstár az ő $\frac{4}{16}$ részére 435 frt 91 d.
a termelésből esett a kincstárra 293 „ 90 „
tehát a veszteség tett 142 frt 1 d.

Scheuchenstuel Vilmos selmeczi alkamaragróf a *krebsgrundi* bányáról nem sokat tart, mert *Finsterortnak* is van ott közel egy altárnája, mely mélyebb; a *Rosenkranz*-ról azt véli, hogy meg fog javulni, de az *Ábrahám* aknát felhagyandónak javasolja, mert *felső Biebertárna* már kiszedte érczes közeit.²

Erneszt főherczeg a bányavárosok kérésére intézkedett 1579. augusztus 4-én, hogy a vámhivatalok a bányászathoz szükséges ólomtól harminczadot ne szedjenek.³

A főherczeg, indítatva a bányavárosok többszöri panaszai által, egy körrendeletet adott ki 1579. szeptember 10-én valamennyi földbirtokoshoz a bányavárosok vidékén, és megintti őket, hogy a bányamunkásokat, érczkeresőket és ércztermelőket zavarni vagy munkájokban akadályozni ne merészeljék.⁴

Az országgyűlést is 1580. elején Erneszt főherczeg nyitotta meg Pozsonyban. A rendek több ülés folytában nagy zajjal sürgették megsértett jogaik és szabadságaik helyreállí-

¹ Selmeczi bányaaigazgi levéltár. ² U. o.

³ Selmecz városi levéltár. ⁴ U. o. lásd az okmányok közt XXXVI

tását, mert a sérelmek sorozata Rudolf uralkodása óta nem hogy apadt volna, de növekedett. A herceg maga a kívánságokat nem teljesíthette, de közbenjárását ígérte a császárnál. A sérelmek tehát össze irattak, és a királyhoz Prágába küldettek; a sérelmekre azonban ismételt fölterjesztés után is csak határozatlan és az elintézés elhalasztó ígéretekkel álló válasz érkezvén, midőn a főherceg kijelentette, hogy azon felül, ami a leiratokban foglaltatik, egyébre nincs felhatalmazva, a rendek a tárgyalásokat végkép megszakasztották, s végzés nélkül zajlongva oszlottak szét.¹

1580. márczius 24-én Willisch Lőrincz bányamester meghalt. A város tanácsa e hivatal betöltése végett régi szabadalma szerint gyűlést tartott, és bányamesterré Rainer Jónást választotta, a selmeczi alkamaragrófot Scheuchenstuel Vilmost pedig 1580. május 15-én kelt jelentésében erről értesítvén, megkérte, hogy az új bányamestert hivatalában megerősítse; és a neki járó fizetést utalványozza.²

1580. május 25-én pedig az iránt folyamodtak a bányapolgárok Erneszt főherceghez, hogy vonja vissza az udv. kamara azon rendeletét, melylyel megtiltatott, hogy a bányapolgároknak a bányák művelésére előleg adassék, sőt megparancsoltatott, hogy a polgárok az egyes bányák fölöslegét csak a kamarai adósságok törlesztésére fordítsák, s míg ezek törlesztve nincsenek, addig újabb nem fizető műveléseket ne kezdhessenek. E rendelet, ha valójában végrehajtatik, rövid idő alatt lehetetlenné fogja tenni a bányaművelést.³

A rendelet nem vonatott ugyan vissza, de nem is fogantatosított egész szigorúsággal.

A krebsgrundi bányánál volt 1580-ban

bányaművelési költség	1,182	frt	3	den.
kohóköltség	84	"	80	"
összesen:	1,266	frt	83	den.
a termelés értéke tett	135	"	50	"
tehát maradt veszteség	1,131	frt	33	den.

A Rosenkranz bányánál volt a kinestár $\frac{2}{16}$ részére

költség	947	frt	53	den.
termelés értéke	973	"	43	"
tehát volt nyereség	25	frt	90	den.

¹ Horváth Mih. id. m. IV. 369 l.

² Selmecz városi levéltár. ³ U. o.

Az *Abrahám aknánál*, melynek művelése a múlt évben megszüntettetett, volt költség a kincstár $\frac{4}{16}$ részére

7 frt 91 den.¹

A *Biebertárnának* éjszaki vájatvége már messzire előre haladván, a szállítás megrövidítése végett megvette *felső Bieber-tárna* a *Tonatig altárnai* társulattól 1580. december 6-án az *Eisernseil* aknának fele részét 2800 frton.² Ez aknának neve arról tanúskodik, hogy ott a szállításra valaha vaskötelet alkalmaztak, de az iratokból ki nem vehető, hogy 1580-ban is meg volt-e még a vaskötél, és hogy milyen volt a szerkezete, drótkötél volt-e vagy pedig láncz? Valóbbszínűnek tartom ez utóbbit, mert drótot akkor még nem készítettek Magyarországon, ellenben kovács-mesterek igen nagy számban voltak alkalmazva minden bányánál, és egy hosszú láncz készítése minden nehézség nélkül történhetett.

1580. november 4-én a király utasítást adott ki Meillj Tivadar selmeczi ellenőr számára.³

¹ Selmeczi bányaigazg. levéltár.

² Selmecz városi levéltár.

³ Schmidt id. m. III. 41 lap. Az utasítás főpontjai kivonatban a következők:

Minden bevételt és kiadást, aranyat, ezüstöt, érczeket és készpénzt pontosan felírjon az alkamaragróffal együtt, és azokról hetenkint egy kimutatást küldjön a körmöczi és selmeczi kamara közös könyvivőjéhez Körmöczre. Ha e kimutatás beküldését elmulasztaná, fizetésének egy hétre eső része fog büntetésül lefoglaltatni. Továbbá nyilván tartsa a bányaművelési költségeket és termeléseket, úgy a bányapolgársági, mint a kincstári részekről, és ezeknek kimutatását is hetenkint beküldje Körmöczre. A pénztárt hetenkint lezárja, és a kiadásokról s bevételekről, valamint a szombaton este maradt készletről, a bányapolgároknak adott ellátmányokról, és tartozásaiknak állásáról a heti kimutatást Körmöczre pontosan beküldje. Mind az alkamaragróf, mind az ellenőr tartson a pénztárhoz egy kulcsot, hogy azt csak ketten együtt nyithassák fel; saját számlájukra bányát ne műveljenek, se ne kezeljenek; senkinek pénzt ne adjanak utalvány nélkül. A bányapolgároknak adandó előlegekre nézve szigorúan tartsák magokat az utasításokhoz; ügyeljenek arra, hogy a kincstárnak kárt ne okozzanak; a többi tisztviselő is úgy kezelje hivatalát, hogy abból a kincstárnak haszna legyen; hogyha pedig akár az alkamaragróf, akár a többi tiszték közül valaki az utasítások ellen cselekednék, és figyelmeztetés daczára sem akarna ettől elállani, akkor jelentse be az ellenőr az esetet az alsó ausztriai kamarának, mert ha be nem jelenti, az ellenőr is felelős marad, és a netalán eredő kár megtérítésében az illetőkkel együtt fog elmarasztaltatni. Az ellenőr minden héten vegye zár alá a kémlő műhelytől az ezüst kémle-szemeket, és a válató műhely hulladékait. Minden hétfőn jelen legyen az ezüst olvasztásnál, az öntött rudakat megmérje, írja fel súlyjokat, és tartalmokat és a kimutatást küldje be Körmöczre. Az alkamaragróffal együtt vegye át hetenkint a mosott aranyat tűzpróba szerint, és a tartalmat úgy határozza meg, hogy sem a beváltató, sem a kincstár meg ne károsodjék. Számadását minden év elején összeállítsa,

1580. április 21-ről fenmaradt az alsó ausztriai kamarától a besztercebányai praefectushoz intézett egy rendelet,¹ melyből értesülünk, hogy *Úrvölgyön* a bányamívelés jó állapotban és rendben van. A vájárok kérték, hogy úgy, mint régebben szokásban volt, az öregebb vájárok helyébe fiatal legények alkalmaztassanak teljes 1 frtnyi hetibérrel, melyből 75 denár a legénynek, 25 denár pedig az öreg beteg vájároknak járt. Az alsó ausztriai kamara nem engedte, hogy e régi szokás, mely 1565-ben eltöröltetett, ismét életbe léptetessék, mert igen sok visszaélésre adott alkalmat; hanem megengedte, hogy azon fiatal vájárok, kik az ő keresményökből 25 denárt a társpénztárba akarnak adni, ezt tehessék, és hogy ez adományokból azután az öreg vájároknak segítség adassék.

E rendeletről értesülünk arról is, hogy a nagymennyiségű érezek elszállításának könnyítése végett *Úrvölgyről* le egészen a hermaneczi útig egy úszató csatorna építtetett, mely oly meredek volt, hogy abban az érezeket vízzel leúsztatni lehetett. A hermaneczi út mellett volt egy gyűjtő medence, melybe az érezek lerakódtak, a fuvarosok azután e medencéből rakták fel az érezeket szekerekre, és szállították tovább a kohóhoz. A rendeletben Seltz Ruprecht ácsmesternek, ki az úszató csatorna helyreállításánál különös szorgalmat tanúsított, 10 frt jutalom utalványoztatik.

E rendeletről tudomásunkra jut, hogy akkor tájban a rezet sem Krakkóba sem Tescheube nem lehetett szállítani, e miatt nagy mennyiségű réz gyűlt meg Besztercebányán, pénz pedig kevés volt, úgy, hogy a tiszték kénytelenek voltak a műnek némely tartozását pénz helyett rézzel fizetni, s ily fizetéseknel a réznek mázsáját 12 tallérba számították. Így fizetett Peckh György a művek számára szállított élelmi szerekért; a mészárosok pedig azon kérelmökkel, hogy Besztercebányán a hetivásárok eltiltassanak, és a húsárulás delután megtiltassék, elutasítottak, de megígértetett nekik, hogy a mészárszéket az új kohónál ők fogják ellátni, ha fizetés helyett rezet fogadnak el, mázsáját 12 tallérba számítva. Holloprandt János úrvölgyi fő bányatügyelőnek (obrister Huttmann) 30 frt jutalom, Viereggel Pál bányatügyelőnek pedig egy ló tartására

és oly korán küldje át a könyvvívőnek, hogy azokat a többi számadásokkal együtt május 24-ig az alsó ausztriai kamarához fölterjeszteni lehessen. A kohókban és bányákban is gondosan körülnézzen, és minden rendetlenséget megszüntetni igyekezzék, az alkamaragróffal együtt. Az alkamaragrót iránt a kellő tisztelettel viseltessék. Évi fizetése 260 frt, melyet negyed évi részletekben felvehet.

¹ Schmidt id. m. III. 14. l.

15 frt engedélyeztetett mind a kettőnek azon föltétel alatt, hogy nekik rézben fizettessék ki az engedélyezett érték.

A *kohónál* az előbbi bizottmányok által megállapított olvasztási mód jó eredményeket adott, és ezentúl is követtetni határoztatott. Az új kohó istállóját minden tavasszal előntötte a Garam, de mivel az áradás nem szokott sokáig tartani, és egypár napig a lovakat a kohóban is el lehet helyezni, nem engedte meg az alsó-ausztriai kamara, hogy egy magasabban fekvő helyen új istálló építtessék. A besztérczebányai kamaraudvarban levő kémlő műhely számára egy szemesemérleg (*Kornwaage*) vétetett 20 rajnai forinton, és kamarai kémlészsze Forscht János neveztetett ki.

Ugyane rendeletből értesülünk továbbá, hogy a *libetbányai bányák* és Peckh Kelemen bányája, melyek a kamarai adósság biztosítására lefoglaltattak, a kincstári kezelés alatt jól állanak és rendesen műveltetnek. A munkások kérték, hogy ha a törökök ellen kivonulniok kell, azért béröket megkapják, és hogy nekik még néhány várpuska adassék; kérelmök megtagadtatott, várpuskájok van már 10 darab, és ez elegendő az ő védelmökre.

Vége még e rendeletben találjuk megemlítve, hogy a *breznicskai vasgyár* mellett a *mitternbergi régi akna* tovább mélyítettett, és szép vasérczeket nyitott fel.

Hogy e vasgyárnál a munkások könnyebben megvédhessék magokat a martalóczok ellen, határoztatott, hogy egy új olvasztó, és a munkások számára egy új lakház építtessék; az olvasztó építésére 40 frt, a lakházra 50 frt, és egy másárszék felállítására 6 frt engedélyeztetett.

14. A rhónitzi vasgyár átvétetik.

1580-ban vétetett át a *rhónitzi vasgyár* kincstári kezelésbe; június 30-án tudatta az alsó-ausztriai kamara, Erneszt főherczeg határozata következtében, hogy mivel Gyuro és Jakab testvérek Ostaschból és Fülöp Kovács Prodeinből nem képesek a Rhónitz patak mellett levő vasgyárt és hámort (*Plahütten* und *Hammerwerck*) vezetni, és ámbár nekik a vas mázsánként 2 frttal fizettetik, még sem tudják fedezni a szükségletet, egymás közt viszálnak, és a munkásokat nem tudják rendben tartani: megengedte Erneszt főherczeg, hogy özvegy Zimmerpeilnétől a gyár és hámor $\frac{3}{4}$ része átvétessék, $\frac{1}{4}$ rész pedig az özvegynél megmaradjon, azon föltétel alatt, hogy az özvegynek 400 frnyi adóssága a gyár fölöslegéből kifizettesék. A kezelést ezentúl a kincstár vezesse, s az ellátmányt a kincstár adja, de az özvegy köteles a netaláni veszteségnek

reá eső részét fedezni, valamint a nyereségnek reá eső része az adósság törlesztése után neki kiadandó. A vasgyárhoz sáfárrá Zinnprecht Frank György beszterezébányai kohótiszt nevezetik ki hetenkint 3 frt fizetéssel. A gyár költségeit a körmöczi kamara fogja fedezni.¹

Erneszt főherczegnek fennebb említett körrendelete bemutattatott kesselőkői Majtényi Lászlónak is, a *saskői vár* kapitányának; erre ő azt válaszolá a városnak, hogy Ernest főherczeg rendeletét olvasta, de abban nem azt parancsolja a király, hogy a földbirtokosoknak ne fizetessék adó a bányamívelésért, hanem csak azt, hogy a földbirtokosok a bányamívelést ne akadályozzák; ő a bányamívelést nem akadályozza, sőt jó szomszédság kedvéért előmozdítja, de megkívánja, hogy az ő birtokán bányászkodók, ezért neki fizessenek.²

Úrvölgyön nem voltak megelégedve az ércz-usztató csatornával, hanem a helyett fa-pályát terveztek nagy csillék számára, úgy, a mint azok Körmöczön jó sikerrel alkalmazásban állottak; (Riesenbahn), a fapálya egyelőre Úrvölgyről a hermaneczi útig terveztetett és Ernest főherczeg által 1581. február 21-én jóváhagyatott azon utasítással, hogy ha jó sikere leend, folytattassék a kohóig. Ugyane rendeletben meghagyja a főherczeg, hogy az Ygl Vilmos praefectus ellen beadott panaszok még egyszer vizsgáltassanak meg, vajjon az ő mulasztásai miatt érdemetlenné lett-e minden jutalomra; s mivel öregsége miatt már nem szolgálhat sokáig, ajánltassék helyébe más valaki.³

15. Biebertárna emelkedik.

1581-ben folyamodott a hét bányaváros a királyhoz, Ernest főherczeghez, és az alsó ausztriai kamarához, és panaszolja, hogy különösen a körmöczi polgárok annyira eladósodtak, hogy nem mernek a városból kimenni, különben a hitelezők által letartóztatnak. A bányák mind rossz állapotban vannak, kivéve *Biebertárnát*, és minden anyagnak az ára kétszeresre emelkedett; kérik tehát, hogy a jó reménységű bányákra előleget kapjanak, a kamarai adósságok behajtása kevesebb szigorúsággal történjék, és az ezüst beváltási ára márkánként 7 frtra felemeltessék, annál is inkább, mert a pénz finomsága most csak 7 latos.⁴

¹ Schmidt id. m. III. 38 l.

² Selmecz városi levéltár. Lásd az okmányok közt XXXVII.

³ Schmidt id. m. III. 137 l.

⁴ Selmecz városi levéltár.

A drágaság miatti panasz alaposságának megítélhetése végett álljon itt 1581-ből néhány anyagnak az ára :

Egy véka (viertl) zab	—	frt 27	den.
„ ökörbőr	1	„ —	„
„ font higany	—	„ 50	„
„ mázsa ólom	2	„ 80	„
„ mázsa aczél Stajerországból	6	„ —	„
„ „ „ a Szepességéből	2	„ 80	„
„ „ vas	2	„ —	„
„ „ faggyú	5	„ —	„
„ „ aknakötél	4	„ 50	„
„ rőf ponyva	—	„ 1 ¹ / ₂	„
„ darab istráng	—	„ 25	„
1000 zsindelyszeg	—	„ 50	„
1000 léczszeg	1	„ 25	„
egy fejsze vagy balta	—	„ 25	„
„ közönséges járgányló	12	frt —	den. ¹

A *krebsgrundi* bánya költsége volt 1581-ben
876 frt 58 den.

A *Rosenkranz* költsége tett a kincstár
²/₁₆ részére 474 frt 32 den.
a termelés értéke volt: 434 „ 45 „
tehát veszteség 39 frt 87 den.

Az *Abrahám aknánál*, mely fel volt hagyva, csak 40 denár költség esett a kincstár ⁴/₁₆ részére.²

Selmeczen a *Biebertárna* jó eredménynyel műveltetett; a *klingentárnai völgyben* levő kisebb vállalatok pedig igyekeztek egymást alámélyíteni és adófizetőjökké tenni. Egy ilyen peres ügyben határozta a bányamester 1581. november 3-án, hogy a *Rosenkranz* bánya az ő *Dornaknája* után nem tartozik hetedet adni a *Weidenaltárnának*.³

E közben Magyarországon névleges béke volt ugyan, de a törökök folytatták a határszéleken rabló-kalandjaikat, és a bányavárosok lakóinak mindig résen kellett állaniok, hogy meg ne lepéttessenek.

Erdély Báthory Kristóf kormánya alatt boldog napokat élt; ő bölcsesége, mérséklete, igazságszeretete által oly népszerűséget szerze magának, hogy midőn egészségét hanyatlani látták, 1581-ben április havában a Kolozsvárt egybegyűlt ren-

¹ Selmeczi bányagazg. levéltár. ² U. o.

³ Selmecz városi levéltár.

dek kiskorú fiát Zsigmondot választották meg utódjául. Báthory Kristóf még ez évben május 27-én meghalt.¹

1582-ben Rudolf király Pozsonyban országgyűlést tartott, melyre maga is megjelent. A rendek teljes tisztelettel voltak a király iránt, igazságos követeléseiknél mindazáltal, sérelmeik orvoslását illetően, most is szilárdan megmaradtak. A király a meghalt Czobor Imre helyébe Istvánfy Miklóst, a híres törtenetírót, választotta nádori helytartóvá.²

Selmeczen a Biebertárna művelése mindinkább jövedelmesebbé vált. A *krebsgrundi* bányára költött a kincstár 1582-ben 809 frt 77 den.

és nem termelt semmit.

A <i>Rosenkranz</i> bánya költségeiből esett a kincstár $\frac{2}{16}$ részére	475 frt 57 den.
a termelés értéke volt	516 „ 35 „
tehát nyereség	40 frt 78 den.

A szünetelő *Ábrahám akna* költségeiből esett a kincstár $\frac{4}{16}$ részére 2 frt 3 den.³

1582. április 20-án lyukasztott *Biebertárna* az Ábrahám-aknai évésekkel, és Rainer Jónás bányamester személyesen megvilágította a lyukasztást.⁴

1582. augusztus 11-én Enders Ágoston, Sedemockh János, Truchein Márton, Janiek Kristóf, és Pollak János eladták az ő egész bányájokat, mely a *Handel Holritsch* és *Finsterort* között feküdt, a *Handel Hodritsch* társulatnak. E bányához tartozott két akna, 12 kutatás és 3 karó. Később azonban kiderülvén, hogy e bányák nem voltak egészen az eladók tulajdonai, 1582. augusztus 22-én megegyeztek a *Handel Hodritsch* és *Finsterort*, hogy a bányamester ezen aknákat és kutatásokat közöttök egyenlően elosztza.⁵

16. A körmöczi bányák 1582-ben.

A *körmöczi bányák* állapotáról ez időből semmi hír sem található hivatalos irományaink között; annál érdekesebbek tehát azon adatok, melyek a körmöczi parochián egy régi könyvben följegyezve találhatók. E jegyzetek szerint 1582. február 9-én a körmöczi és selmecz alkamaragrófok rendeletére Hoffer Lénárd, Nitsch András, Kheiszer Albrecht, Schwager Pál, Lang Márton, és Faschang Mátyás bejárván azon bányá-

¹ Horváth Mih. id. m. IV. 370 l. ² U. o. IV. 373. l.

³ Selmeczi bányagazgatósági levéltár.

⁴ Selmecz városi levéltár. ⁵ U. o.

kat, melyek kincstári segítséget kívántak, bejárásukról következő jelentést tettek :

Éjszak felé a legszélsőbb bánya „*auf dem nassen Feld*“ a *Kellner Mátyás* bányája közel a turzi vízvezetékhez, melyre Kellner 3 vízkerekekkel ellátott zúzót és egy szérelőt épített ; közel a zúzóhoz mélyesztett egy aknát 29 ölre, melyben a telér igen szegény, s még 10 ölre kellene lemélyesztetni, hogy más jobb telért érhesen ; e végre hetenkint 5 frt segély ajánlatik.

Kellnernek ettől dél felé még több aknája is van, melyek között az alsó szállító akna „*im Spillern*“ már 90 öl mély és még jó zúzóérezek nyerhetők belőle, de *Kellnernek* a zúzója ettől messze fekszik ; ellenben *Strasser Farkasnak* van közel egy zúzója, s mivel *Strassernek* is vannak itt aknái, elhatározták, hogy bánya és zúzóműveiket egyesítik, és a *Spillern* aknát, melynek felső része beomlott, megújítják ; e végre kérnek egy hosszú aknakötél beszerezhetésére 50 frt segítséget, mely részökre ajánlatik.

Ehhez közel fekszik „*auf dem nassen Feld*“ *Füssel János*-nak aknája : a „*groszer Wolfschacht*“, mely 30 öl mély, ebben a telér vastag, csapása nyolcz óra nyugat felé, és nemesak jó zúzóérezeket ad, hanem igen szép fehér és vörös ezüstérezek is törnek benne, úgy hogy, ha élénkebben műveltetnék, bizonyára jövedelmező lenne ; de az aknakötél oly rossz állapotban van, hogy csak életveszéllyel lehet beszállani. Két új aknakötélre 50 frt előleg ajánlatik.

Rosenauer Zachariás örököseinek két zúzójuk van a régi, és egy zúzójuk az új *Mühlgrundban* és bányáik a *Nassenfeld*, *Fürderling*, *klein liegend*, *Gersturtz*, *Naszplan*, *Krünstellen*, és *Schneidersberg* vidékein fekszenek ; ezek között a *Kirchberg* alatt fekvő *Rasplerschacht* 96 öl mély, és bejáratott, evvel meg van ütve a főtélér, és 40 ölnyre fel van tárva, közel a vájattvéghöz van egy ereszke, s ebből egy nyílámka hajtva 20 ölnyre. Itt igen gazdag zúzóérezek jönnek elő, de a szállítás igen költséges, és javasoltatik, hogy az aknából hajtásék egy új nyílám, mely az előbbit 14 öllel alámélyitené, s mivel a telér csak tűzi munkával törhető, az átlukasztás a felső nyílámmal a fedüben vagy feküben történjék. E munka keresztül vitelére hetenkint 5 frt segély javasoltatik.

Ezek mellett van *Nuntaller János* örököseinek bányája, kik egy régi tárnát megújítván, abban jó zúzóérezeket találtak, és a tárnát „*Riesen*“ szállításra berendezni kívánják ; e czélra öt hétig hetenkint 5 frt segély ajánlatik.

Örtl Pál egy alulesapó vízkereket akar a zúzójában felépíteni, de mivel bányáiban nincs semmi, nem ajánlatik a segély megadása.

Épen úgy *Mathes Mihály*-nak sem ajánltatik segély, mert a tárna, melyet megújítani akar, csak reménytárna.

*Mathes András*nak van „*in den Kreussln unter dem Kirchberg*“ egy 24 öl mélységű függélyes vitlázó aknája, melyet 16—20 ölnyre kellene mélyíteni, hogy a szállítás a nyílásokból kaparó nélkül közvetlen az aknához történhessék; a telérben vannak zúzó és mosó érczek, (*Gäng und Kembwerekh*) ezenkívül, mivel az akna akkor már igen mély lesz, vitla helyett egy lőjárgányt kellene felállítani. E munkák kivitelére 50 frtnyi előleg ajánltatik.

Örtl örökösök az ő zúzójokat eddig a *Rabenbrunn* melletti törésekből s omlásokból szedett zúzóérczekkel látták el, de evvel már most annyira jutottak, hogy víz miatt mélyebbre nem mehetnek, szükséges lenne tehát egy mélyebben fekvő „*Riesen*“-tárna, mely 200 öl hosszú leend, erre kérnek 100 frt előleget.

Hasonlóképen ezen omlásokból szedi *Füszel Kristóf* a zúzóérceit, s víz miatt nem mehetvén mélyebbre, egy tárnát akar hajtani, s erre 100 frt előleget kér.

Mínthogy azonban a két tárnának célja ugyanaz, és egy tárna által is elérhető, javasoltatik, hogy a két fél a tárna hajtása végett egyesüljön, és nekik együtt hetenkint 10 frt előleg adassék 20 hétig.

Packhl János az ő zúzóérczét a *Schneiderbergben* termeli, de mivel már oly mélyre ment a fejtéssel, hogy a fölfelé szállítás igen terhes kezd lenni, egy új mélyebb szállító tárnát akarna hajtani. Továbbá van neki egy vitla-aknája is, mely már 20 öl mély, és melyben a telér 3 öl vastag, és kevés aranyat, de gazdag marát tartalmaz; ezen aknácskát lejjebb akarja mélyíteni, és járgánynyal ellátni; e munkák foganatosítására ajánltatik számára egy negyedévig hetenkint 5 frt előleg.

Raphael Jeremiás örökösei hajtának a *viztárna* felett a *Kirchberg* alá egy „*Riesen*“ tárnát, melyet 21 ölnyi hosszúságban a meddő és kemény teléren keresztül tűzzel kellett áttörni; ők e tárnát a telér után tovább kívánják hajtani, erre és a zúzójok kijavítására is kérnek segélyt; ez utóbbi célra ajánltatik 10 héten át hetenkint 5 frt előleg.

Foít Péter örökösei is segélyt kérnek, hogy a vízvezető csatornájokat kijavíthassák; megtehetik ezt saját erejükből is.

Hörl Jobstnak bányái a *Grüsztergrundban* vannak a *Spitzenbergen*, mely alá egy „*Riesen*“ tárnát hajt, s ehhez a légvezetés miatt egy aknát is mélyít; ajánltatik számára hetenkint 4—5 frt segély.

Kolb örökösei a régi *Kolbenschachtok* között egy új

aknát akarnak a *Vollhennergang*-ig lemélyíteni, s kérnek erre 150 frt előleget. Mivel ismeretes, hogy a *Vollhennergang* ezen része már lemélyített a régiek által, és a kőzet igen kemény, nem ajánltatik, hogy a vállalat előleggel segítessék.

Richter Boldizsár és *Ribari Zsófia* bányái a *Schneidersbergben* és *Spitzenberg*-ben fekszenek, szállító tárnájokat még 28 öllel tovább akarják hajtani, a felsőbb szintről ismeretes jó zúzó és mosó érzeket (*Gäng und Kämberkh*) tartalmazó telérre; ajánltatik számukra hetenkint 5 frt előleg.

Raffl Dávid örökösei egy szállító-tárnát akarnak hajtani a kincstári telkeken keresztül a magok telkébe, és erre 300 frt előleget kérnek. Mivel bizonytalan, hogy a tárnával találhatnak-e valamit, és még engedélyök sincs, hogy a kincstári telkeken keresztül menjenek, az előleg megadása nem javasoltatik.

A *fűrészmalom-társulat* (*Brettmüller Gewerken*) a *Butterfűszl* vidékén át látja el zúzóit, de mivel lefelé az *Eindeckenschacht*-nál a feküben egy ellenlejtés telért találtak, mely aranyban jól tartalmaz, és e felé már egy tárnát 18 ölnyre behajtottak, e tárnának bevezésére, és „*Riesen*“ szállításra való átalakítására hetenkint 5 frt előleg ajánltatik.

Clement Péter Markus Egyed-nek van a *Schulersperg*-en *Hancszhay* felé egy tárnája, mely éjszaki irányban már 30 öl hosszú, ebben van egy tenyérnyi széles telérszakadék; ezen felül pedig vannak kutatások egy másik félőlnyi széles telérszakadékon; hogy ezen ereket a mélységben megvizsgálhassák, és mivel zúzóérez-készletök van, és már több év óta dolgoznak, 25—30 forintnyi előleg adása javasoltatik.

Schwager Pál az „*alter Mühlgrundban*“ levő zúzóját ki akarván javítani, minthogy zúzóérezkészlete van, 15 frt előleget kér, melynek megadása javasoltatik.

Végre javasoltatik, hogy azoknak bányái, kik a kamarától előleget kaptak, hetenkint bejárattassanak, és ellenőriztessenek, hogy azon munkák, melyekre az előleg adatott, végrehajthatnak-e?

Megemlíttetik még, hogy a *Grundsacht*, mely a régi városi altárnáig 96 öl mély, most mivelés nélkül áll; *Füssel János* ez akna birtokosa a 40-ik ölben akar egy vágatot indítani a *naszfeldi* fekütelérekre, de inkább ajánltatik, hogy az altárna vájattvégét hajtsa tovább a teléren.¹

E följegyzések csak a magánbányákra vonatkoznak, és tanúsítják, hogy a vállalkozási kedv a bányapolgárok közt elég élénk vala; különösen pedig azt bizonyítják, hogy a

¹ A körműezi parochián levő régi bejárású jegyzőkönyvből.

nagyobb csillekkel való szállításra szolgáló fapályák (Riesen) hasznossága általánosan elismertetett.

17. A réztermelés költségei.

Egy igen érdekes kimutatás maradt fenn a *Besztercze-bányán* 1582-ben termelt réz mennyiségéről és költségeiről. E kimutatás szerint tettek:

A munkabérek a bányáknál és kohóknaál	48,710	frt	9	d.
Az érecek és bányapolgársági kén- vek beváltására fordítottatott	12,034	"	10	"
Épületek javítására	1,890	"	28	"
Tiszti fizetésekre	6,058	"	69 $\frac{1}{2}$	"
Útiköltségekre	662	"	33 $\frac{1}{2}$	"
Híradók bérei	25	"	75	"
Közös költségek	242	"	58 $\frac{1}{2}$	"
Felhasznált anyagok	45,504	"	90 $\frac{1}{2}$	"
Az érzékszlet apadása	2,416	"	82	"
Összesen	117,545	frt	56	d.

E költségekből levonandó:

3474 márká ezüstért à 3 frt 62.	12,575	frt	88	d.
471 mázsa „preuszerkupfer“ készí- téseért à 2 frt 25 den.	1,059	"	75	"
Különféle kovácsmunkákért	437	"	47	"
8 pár fúvóért, melyek eladták	160	"	—	"
Összesen	14,233	"	10	"

Marad összes költség 103,312 frt 46 d.

Termeltetett összesen: 12,977 mázsa eladható rézárú, tehát egy mázsa került: 7 frt 96 d-ba.¹

18. Rappach és Steinberger biztosok utasítása.

Az 1583-ik év nevezetes a Rappach és Steinberger-féle bizottmány működéséről, és arról, hogy a *Brenner szövetség* ez évben lefizette minden adósságát, és bányáit saját keze-
lésébe átvette.

Rappach és Steinberger kiküldetését az év első napjai-
ban elhatározta a király, és 1583. január 19-én ki is adta

¹ Selmeczi bányagazgatósági levéltár.

a rézladók pénztárából kapott 19-ik ellátmányt addig ki ne adják senkinek, míg a legközelebb megérkezendő királyi biztosok ott nem lesznek, ha pedig a biztosok megérkeztek, akkor

kifizetessék, a vár pedig jobb karba tétessék, és több őrséggel ellátassék. Ez ügyben javaslat teendő.

Neubausz Konrád ajánlatot tett, hogy a rézet, ezüstöt és aranyat sokkal olcsóbban fogja egymástól elválasztani mint ez eddig történt: ha Besztercebányára jön, megteheti saját költségén a kísérletet.

Selmecze nézve figyelmeztetnek a biztosok, hogy a kincstár 1579-ben Polner Bálint bányapolgár kamarai adóssága fejében $\frac{4}{16}$ részt az Ábrahám aknából és $\frac{2}{16}$ részt a Rosenkranz bányából átvett, Wachauf Boldizsár örököseitől pedig megvette a *Krebsgrundi altárnát* és *Bakubányán* a *Schranzenbergi* bányát. Vizsgálják meg a biztosok, hogy milyen eredményre nyel műveltetnek e bányák? Járják be a többi bányákat is, melyekre előleg adatott, és győződjenek meg, hogy az előleg a műnek hasznára fordított-e?

A Brenner szövethezet bányáit is vizsgálják meg, és tanácskoznak, hogy az előleg visszafizetése után mit tehetne a kamara a bányák javára?

A selmeczi bányapolgároknak 1582-ben segítségül évenként 6000 tallér ígértetett; vizsgálják meg, hogy e segítség igazságosan és részrehajlás nélkül adatik-e azoknak, a kiknek arra szükségük van, és milyen haszonnal fordítatik a bányamívelésre? Mivel pedig Selmeczen most több bánya jövedelmez, melyek a kamarának adósok, intézkedjenek, hogy az adósságok törlesztessenek.

A válató műhely kezelését is vizsgálják meg, és gondoskodjanak, hogy az öreg Ungerfeindt Kristóf főaranyválató mellé a meghalt Khlueg Tamás helyébe egy ügyes fiatal segéd alkalmaztassék, ki később Ungerfeindt utóda lehessen.

Mint hogy a kincstár Selmeczen nagy összegeket kölcsönzött a bányapolgároknak, szükséges, hogy ott egy szakértő kincstári bányatiszt alkalmaztassék, ki az előlegek hova fordítását ellenőrizze, és a bányákat rendesen bejárja; gondoskodjanak a biztosok, hogy egy ilyen tiszt alkalmaztassék, hetenkint 2 frt 50 den. fizetéssel és egy ló tartására való ellátással.

Selmeczi bányamesterré Willisch Lőrincz halála után Rainer Jónás alkalmaztatott azon feltétel alatt, hogy saját bányáit eladja és bort nem mér; minthogy azonban ő e feltételeket nem teljesítette, alkalmazzanak helyébe a biztosok a városi tanácssal egyetértve egy más egyént.

Az *új bányai* bányapolgároknak egy zúzó építésére 100 frt, az *altárna szintjében* a Reiszenschuchi vágat hajtására hetenkint 3—4 frt. és egy kohó építésére 150 frt előleg engedélyezettett a város jóállása mellett; vizsgálják meg a biztosok, miképen használtatott fel e segítség?

A *körmöczyi* ügyeket illetőleg utasítatnak a biztosok, hogy vizsgálják meg a tisztek kezelését, követik-e az utasításokat? A régi kincstári követelések behajtására elég gondot fordítanak-e? A biztosok követeljenek felvilágosítást az alkamaragróftól, pénztárnoktól, és könyvvivőtől, hogy mi az oka annak, hogy a kincstári követelések oly lassan térítetnek vissza?

A *Goldkunsthandlung* míveléseit járják be, és adjanak véleményt, hogy meg fognak-e valaha téríttetni az e bányára fordított nagy költségek?

Mivel 1582-ben megengedtetett, hogy ezentúl minden márkából 446 denár, tehát 10 darabbal több veretessék, mint ezelőtt, a tallérok

hasson a bányavárosokban teendő vizsgálatok megkezdése végett. Július 29-én pedig rendeletet küldött az udvari kamara a besztérczebányai praefectushoz, melyben meghagyatik, hogy

Meg volt rendelve, hogy minden év végén leletezzék a készleteket, megvizsgálódó, hogy megtörtént-e?

1574-ben megengedettett, hogy a szállítás könnyítése végett Ürvölgyről egy csatorna készíttessék le a fővölgyig Hermancez felé: és e csatornában usztattassanak le az érczek; egyszersmind pedig egy zúzó építtessék, 150 nyíllal a hányók feldolgozására; mindezen építésekre 4257 forint volt engedélyezve, és azt ígérték a tisztek, hogy így évenként 2000 forint fog megtakaríttatni. Megvizsgálódó, hogy ez építkezés mikép foganatosíttatott, és mi a haszna?

Engedélyezve volt, hogy Ürvölgyön egy sörpinceze építtessék, megvizsgálódó, hogy megtörtént-e?

Miksa király megvette a besztérczebányai tisztviselők javaslatára a Khessler örökösöktől, Óhegyen a *Halarotte* bányát, mely azután szünetelt, de most ismét munkában van; a bánya bejárando és állapotáról vélemény adandó.

Miután Zimmerpeil Jakab özvegyétől a *rhönitz-i vasgyár* („nahendt beim wallachischen dorf gelegen“) átvétetett, jelentés teendő, hogy milyen eredménynyel kezeltetik?

Hepner Mihály özvegye Margit folyamodik, hogy mivel néhai férje a kamarának 1000 frton felül tartozik, és e tartozás biztosítása végett Besztérczebányán levő háza lefoglaltatott, ő neki pedig Bócán a Khessler-féle *Martinko* bányánál $\frac{1}{16}$ része, és Neumann András bányájánál $\frac{2}{16}$ része van, e bányák pedig jövedelmeznek, vegye át a kincstár azokat követelése fejében, és szabadítsa fel házát a zár alól. Ezen ügy megvizsgálódó, és javaslat teendő.

A *Szent János* nevű aranybánya $\frac{3}{4}$ részét megvette a kincstár 1581-ben Spaltenkeil Jánostól; megvizsgálódó, miképen kezeltetik s van-e benne haszon?

Mivel a bóczai bányabíró Painz János csak ideiglenesen van alkalmazva állomásán, és időközben kiderült, hogy erre nem alkalmas, mert *sem írni sem olvasni nem tud*, azonkívül a felekkel goromba, hivatalában hanyag és iszákos; keressenek a biztosok ezen állomásra más alkalmasabb egyént.

Cobenz Boldizsár folyamodik, hogy a zöld festék-szekrények és a tárna, melyből a rezes víz folyik, neki átengedtesse évenkénti 60 frtnyi haszonbérért. Minthogy ezért mások is folyamodtak, intézkedjenek a biztosok, hogy a zöld festékgyártás a legtöbbet ígérőnek adassék bérbe.

Ritschard György néhai selmeczi alkamaragróf kezelése után nagy hiány mutatkozván, javai lefoglaltattak; az özvegynek azonban kiadandó mind az, a miről be tudja bizonyítani, hogy ő hozta férje házához.

Szükséges lesz Mostenitz számára ismét ólmot szerezni be, melynek ára újabban emelkedett; megkeresendő e végett Wachsmann János vagy Seitz Máté krakkói kereskedő, hogy vállalja el a szállítást.

A lipcei jobbágyok panaszkodnak a lipcei kapitány Maillandt Jakab Antal ellen, hogy tőlök tizedet szed; elutasítandók, mert ez azon tized, mely az esztergami érseknek járt, és melyet most a kincstár bérbe vett.

Eder Sára, néhai Rubigalli Pál özvegye kéri, hogy a lipcei vár és birtok az ő nevére átíratassék, vagy az inscribált összeg neki

a réz-eladók pénztárából kapott 19-ik ellátmányt addig ki ne adják senkinek, míg a legközelebb megérkezendő királyi biztosok ott nem lesznek, ha pedig a biztosok megérkeztek, akkor

kifizetessék, a vár pedig jobb karba tétessék, és több őrséggel ellátassék. Ez ügyben javaslat teendő.

Neubausz Konrád ajánlatot tett, hogy a rezet, ezüstöt és aranyat sokkal olcsóbban fogja egymástól elválasztani mint ez eddig történt: ha Besztercebányára jön, megteheti saját költségén a kísérletet.

Selmecze nézve figyelmeztetnek a biztosok, hogy a kincstár 1579-ben Polner Bálint bányapolgár kamarai adóssága fejében $\frac{4}{16}$ részt az *Ábrahám* aknából és $\frac{2}{16}$ részt a *Rosenkranz* bányából átvett, Wachauf Boldizsár örököseitől pedig megvette a *krebsgrundi altárnát* és *Bakabányán* a *Schranzenbergi* bányát. Vizsgálják meg a biztosok, hogy milyen eredménnyel műveltetnek e bányák? Járják be a többi bányákat is, melyekre előleg adatott, és győződjenek meg, hogy az előleg a műnek hasznára fordított-e?

A *Brenner szövetkezet* bányáit is vizsgálják meg, és tanácskoznak, hogy az előleg visszafizetése után mit tehetne a kamara a bányák javára?

A selmeczi bányapolgároknak 1582-ben segítségül évenként 6000 tallér ígértetett; vizsgálják meg, hogy e segítség igazságosan és részrehajlás nélkül adatik-e azoknak, a kiknek arra szükségük van, és milyen haszonnal fordítatik a bányamívelésre? Mivel pedig Selmeczen most több bánya jövedelmez, melyek a kamarának adósok, intézkedjenek, hogy az adósságok törlesztessenek.

A válató műhely kezelését is vizsgálják meg, és gondoskodjanak, hogy az öreg Ungerfeindt Kristóf főaranyválató mellé a meghalt Khlueg Tamás helyébe egy ügyes fiatal segéd alkalmaztassék, ki később Ungerfeindt utóda lehessen.

Mínthogy a kincstár Selmeczen nagy összegeket kölcsönzött a bányapolgároknak, szükséges, hogy ott egy szakértő kincstári bányatiszt alkalmaztassék, ki az előlegek hovafordítását ellenőrizze, és a bányákat rendesen bejárja; gondoskodjanak a biztosok, hogy egy ilyen tiszt alkalmaztassék, hetenkint 2 frt 50 den. fizetéssel és egy ló tartására való ellátással.

Selmeczi bányamesterre Willisch Lőrincz halála után Rainer Jónás alkalmaztatott azon feltétel alatt, hogy saját bányáit eladja és bort nem mér; minthogy azonban ő e feltételeket nem teljesítette, alkalmazzanak helyébe a biztosok a városi tanácsossal egyetértve egy más egyént.

Az *új-bányai* bányapolgároknak egy zúzó építésére 100 frt, az altárna szintjében a *Reiszenschuchi* vágat hajtására hetenkint 3—4 frt. és egy kohó építésére 150 frt előleg engedélyeztetett a város jóállása mellett; vizsgálják meg a biztosok, miképen használtatt fel e segítség?

A *körmöczyi* ügyeket illetőleg utasítatnak a biztosok, hogy vizsgálják meg a tisztek kezelését, követik-e az utasításokat? a régi kincstári követelések behajtására elég gondot fordítanak-e? A biztosok követeljenek felvilágosítást az alkamaragróftól, pénztárnoktól, és könyvvivőtől, hogy mi az oka annak, hogy a kincstári követelések oly lassan térítetnek vissza?

A *Goldkunsthandlung* műveléseit járják be, és adjanak véleményt, hogy meg fognak-e valaha térítettni az e bányára fordított nagy költségek?

Mivel 1582-ben megengedtetett, hogy ezentúl minden márkából 446 denár, tehát 10 darabbal több veretessék, mint ezelőtt, a tallérok

a fizetéseket a biztosok utalványozása szerint teljesítsék. Egyzersmind meghagyatott a praefectusnak, hogy a kiküldöttek nagyobb biztonságára 3 hajdút indítson útnak úgy, hogy azok augusztus 6-án Freistadtban legyenek, és ott a biztosokat megvárják.¹

19. A Brenner szövetség lefizette adósságait.

1583. augusztus 19-én Rappach Kristóf és Steinberger János biztosok megérkezvén Besztterezbányára, a praefectust Ygl Vilmost betegem találták, és szabadságot adtak neki, hogy a Selmech melletti meleg fürdőbe mehessen. A biztosok szintén *Selmechre* mentek, és ott mindenek előtt felszólították a bányamestert, hogy értesítse őket az 1579. óta történt változásokról, azután bejárták a bányákat és a következőket jelentették.

pedig 14 latos finomsággal veretessenek, s az ezen intézkedésből keletkező haszon a körmöczyi bányapolgárok segítségére fordíttassék, vizsgálják meg a biztosok, hogy e rendelet követtetik-e? És minthogy a bányapolgároknak évenként 2000 frt előleg ígértetett, megvizsgálendő, hogy kiknek adatott az, és milyen eredménnyel?

A rossz lengyel pénz elfogadása tiltva lévén, megvizsgálendő, hogy e tilalmat nem hágták-e át a tisztek? Tudakozódjanak egyzersmind, hogy a tisztek nem mívelnek-e bányát?

Megengedettett 1580-ban, hogy *Miksa akna* és *Anna akna* közt egy új akna mélyesztessék le a *Mélyaltárnáig*. Győződjenek meg a biztosok, hogy e rendelet mikép foganosított? Az altárna hajtásának könnyítése végett a kincstár 1581-ben az *Anna* aknát átvette a várostól, és helyébe a *Mihály* aknát adta cserébe, de ez iránt a szerződés még nem nyújtott be jóváhagyás végett; gondoskodjanak a biztosok, hogy a szerződés minél előbb megkötessék.

A *Goldkansthandlung* gondnoka Hofer Lénárd meghalálózván, gondoskodjanak a biztosok, hogy helyére egy ügyes és a bányamérésben járatos egyén alkalmaztassék.

Nitsch András körmöczyi bányamester helyébe Wenger Mihály alkalmaztatott, de mivel nem akar lemondani az ő bányarészeiről, más erre való egyént kell a városi tanácsossal egyetértve keresni, és bányamesterré kinevezni.

Leyner Lénárd, rudacsöntő a pénzverőben, bíróvá választván, az alkamaragróf által elbocsáttatott a kincstári szolgálatból; a körmöczyi polgárok e miatt panaszkodnak, és kérik, hogy Leyner mint bíró megmaradhasson eddigi hivatalában. Világosítsák fel a biztosok a polgárokat, hogy Leynert, mint városi tisztviselőt, nem lehet megtartani a kincstári szolgálatban.

Midőn Roll Farkas alkamaragróf mellé egy pénztárnok is alkalmaztatott, meghagyatott Rollnak, hogy ezentúl a bányákat szorgalmasan bejárja, ő azonban most sem igen jár a bányába, s ezért felelősségre vonandó.

Vizsgálják meg a biztosok *Bőczán* különösen ama bányákat, melyeknek előleg adatott, hasonlóképen a Jerobai, Stribornai, és Wodnai bányákat, melyek még nagy összeggel tartoznak.

¹ Selmechzi bányagazg. levéltár.

Azon $\frac{4}{16}$ részt illetőleg, melyek az *Abrahám aknából* mint Polner Bálint részei a kamarai adósság fejében 1579-ben lefoglaltattak, az eredmény nem szolgált a kinestár javára: mert a *Bieber altárna* főbirtokosai, a *Brenner szövetség*et, egy vágotot hajtván az *Abrahám akna* alá, az ott található érczeket kiszedték, ennek következtében az *Abrahám akna* részesei, kik csak igen vékony érczeren dolgoztak, és nagy veszteségek voltak, 1579. október 3-án az egész művelést abba hagyták; a kinestár az ő részeinek átvétele óta 152 frt 72 denárt költött e bányára, mely költség veszendőbe ment.

A Polner Bálinttól lefoglalt $\frac{2}{16}$ része a *Rosenkranz* bányának több reménységére jogosít, ámbár az ércz most igen keskeny. Az átvétel ideje óta: 1579. április 11-től 1583. szeptember 20-ig a termelt érczek értékén felül még 428 frt 36 denár költség ment fel e $\frac{2}{16}$ részre, tehát veszteséggel műveltetett; mindazáltal remélhető, hogy a veszteségek megtéríttetni fognak.¹

Bejárták a biztosok a *Felső Biebertárnát*, és abban helyenkint gazdag érczeket találtak, és nincs kétségek, hogy itt még sokáig szép jövedelmet fog adni a művelés. A brenneri gondnok Lindacher Kristóf igen ügyes és szorgalmas ember.

Miután a *brenneri szövetség*et a 43,000 forintra menő kamarai adósságát 1583. elején teljesen visszafizette, és már most semmivel sem adós, a város bírása és tanácsa, mint a Sali és Siceli örökösök fő gyámjai megjelentek a bizottság előtt, hogy hálájoknak adjanak kifejezést Ő Felsége iránt, ki a hosszú éveken át adott előlegekkel — az isten áldása mellett — lehetségessé tette, hogy most ismét jó állapotba jutottak.

Mint hogy pedig 1571-ben, midőn a *Brenner szövetség*et keletkezett, világosan kikötöttetett az egyezségben, hogy ha a kamarai adósságok törlesztve lesznek, a tisztviselők egyedül a szövetség irányában legyenek alárendelve és felelősök, tehát kérték a szövetség tagjai, hogy a kinestár mentse fel hatalma alól a tisztviselőket, és bocsássa őket a szövetség rendelkezésére. A biztosok ez ellen némi kifogást tévén, végre abban állapodtak meg, hogy a tiszttek a szövetségnek átadattak; de a szövetség megígérte és kötelezte magát, hogy a bányaműveknél semmi jelentékenyebb intézkedést nem fog tenni a kinestárnak vagy alkamaragrófnak tudta és beleegyezése nélkül.

Ez alkalommal 24 márka ezüst adatott ajándékba Rap-pach Kristóf és Steinberger János biztosoknak s Schindler titkárnak, mely ajándék átadásánál jelen voltak: a város

¹ Sehmecei bányagazg. levéltár.

birája, a bányamester, Schall Illés, Schappelmann János, és Gienger Frigyes.¹

Evvel befejeztetett a bányászatról atyailag gondoskodó kormánynak egy olyan actiója, mely egyedül áll a történelemben, s melyhez hasonlót hiába keresnénk! A *Brenner szövetség* művei mind veszteséggel működtek 1571-ben, és a szövetség tagjai már akkor nagy összegekkel tartoztak a kincstárnak; az akkori biztosok: Gienger, Haag és Dreylingen fölismerték a művelés rossz eredményének okait, melyek főképen az értelmes vezetés hiányában, a feltárások elhanyagolásában és az erők szétforgásolásában állottak, és gondoskodtak e hiányok orvoslásáról, oly önzetlen és igazán atyai módon, melynek párját találni nem lehet: szakértő, gyakorlott kezekbe adták a művek vezetését, gondoskodtak arról, hogy a birtokosok türelmetlensége meg ne zavarhassa a tervszerinti munkák folytonos előhaladását, a részesek kamarai adósságát még újabb előlegekkel szaporították 12 éven át minden akadály nélkül; s midőn e kamatnélküli előlegek a kellően és szerencsésen feltárt *Biebertárna* jövedelméből 12 év múlva lerovattak, miután az egész vállalat gondjait, terheit és veszélyeit a gyámokdás ideje alatt a kormány viselte, átadták a jó karban levő s fényesen jövedelmező bányát birtokosaiknak, hogy azt, mint egy gazdag örökséget, ezentúl önállóan kezeljék! A *Brenner szövetség*nek valójában nagy oka volt, hogy a kormány iránt hálás legyen! A kormány teljes megelégedéssel nézhetett művére, mely a selmeczi bányák nagyszerű fejlődésének új korszakot nyitott; csak az volt kár, hogy az 1583-iki biztosok, ambar a királytól nyert utasításban fel voltak szólítva, hogy tegyenek javaslatot, miképen lehetne a kormány ezentúl is a selmeczi bányászat segítésére, nem tekintettek a távolabb jövőbe, hanem a *Biebertárna* jövedelmezőségét mintegy örök időkre megállapítotttnak nézván, nem gondoskodtak arról, hogy az előttök fekvő jó eredményű eljárást követve, a többi bányák üzemét is igyekeztek volna hasonló módon rendezni és biztos alapokra fektetve kifejteni, mint ez a *Brenner szövetség* bányáinál történt. Pedig ott voltak a *Rubigalli* és *Öder* családok elpusztuló bányabirtokai, sőt a *Brenner szövetség* bányabirtokának nagy része még parlagon hevert; most lett volna legjobb ideje mind e birtokokat, a *Finsterorti* és *Mindszenti* bányákat *Hodruson*, a *Fuchsloch* és *Wolfschacht* úgynevezett *Ainigkeit* bányákat *Szélaknán*, a *Schittrisbergi* völgyben levő kutatásokat, az elhagyott *Glanzenberget* *Selmeczen*, és a *bélabányai* régi elfúlt bányákat a

¹ Selmecz városi levéltár. Lásd az okmányok közt. XXXVIII.

kinestárnak lehető legkisebb áldozatával és áldozatainak legnagyobb biztossága mellett, nagyobb erejű szövetkezetekbe egyesíteni, és a kinestári szakértő vezetés alatt egy jobb jövőre előkészíteni. Mindez azonban nem történt; az elégtelen erővel kezelt kis vállalatok tengődtek ezentúl is tovább, a kinestár roppant összegeket pazarolt a szétszórva működő kis vállalatok segítségére; a selmeczi bányászat meg is sínylette későbbben ez eljárás következményeit, és a végelpusztulás szélére jutott!

De 1583-ban nem aggódott senki a jövődő felett, s a *Brenner szövetkezet*, 12 évi pihenés után, friss erővel fogott vagyona kezeléséhez!

Mivel *Biebertárna* már az *Eisernsail aknától* oly messzire haladt éjszak felé, hogy mind a szállítás, mind a légvezetés igen terhessé kezdett lenni, szükségesnek találták egy új *fedü akna* lemélyesztését, melyhez egy járgányt akartak állítani. Minthogy a kinestárnak az *Ainigkeitnál Szélaknán* volt egy ilyen járgánya, mely ott nem használtatott; tekintve, hogy *Biebertárnánál* a kinestárnak is van $\frac{9}{64}$ része, kérték a biebertárnai részesek, hogy azon heverő járgány nekik ingyen átengedtéssék, mert egy új járgány építése 150 frtba kerülne, a szélaknai pedig ott magától el fog romlani, ha nem használtatik. A biztosok javasolták a kérés teljesítését.¹

¹ Selmeczi bányaigazg. levéltár.

VII.

A BRENNER SZÖVETKEZET ERŐSÖDIK.

1583—1599.

I. A bányák állapota 1583-ban.

Selmeczen Rainer Jónás helyébe, ki a bányamíveléssel és borméréssel felhagyni nem akart, Staub Lukács választatott bányamesterré. 1583. szeptember 25-én az új bányamester jelentést adott be a biztosokhoz a selmeczi bányavállalatok állásáról. Ebben mondja, hogy a *Brenner szövetség* nyereséggel dolgozik, *Rubigalli*-nak nincs ugyan nyeresége, de ha bányái rendesen és gondosan kezeltetnének, nem lenne vesztesége; az *Öder társulat* bányái jól kezeltetnek, de nincs szerencsájök, és veszteségben vannak. Jó eredményt várhatni a *Rosenkranz*, *Klinger*, és *Markus* aknáktól, ámbár most veszteséggel dolgoznak. Végre jó reménységgel mivelhető bányák volnának, de a polgárok szegénysége miatt nem miveltetnek: *Windischleuten*, *Moreraltárna*, *Mittermor*. *Erlegrund* és mások.¹

A királyi biztosok által elrendelt bányabejárásokról következő jelentések maradtak reánk:

Finsterort egy 96 öl hosszú altárna *Hodruson*, van benne érez egy vastag teléren, de léghiány és a szállítás nehézsége miatt nem miveltetik. Igen jó reményű bánya.²

Piernbaum tárna, ebből $\frac{15}{16}$ rész a *Rubigallié* és $\frac{1}{16}$ rész *Schönfeldernéé*, a telér csapása 2 óra irányú, de keskeny és kemény, nem ad sok reménységet.³

Handel Hodritsch régi éveekben dolgozik, a telér vastag.⁴

Brenner tárna már 230 öl hosszú, régibb műveletek felé hajtatik, de azoktól még távol van.⁵

¹ Selmeczi bányaigazgatósági levéltár.

^{2 3 4 5} Régi bejárási jegyzőkönyv a körmöczi parochián.

Krebsgrundi altárna, melyet a kincstár Wachauf Boldi-zsártól adósság fejében átvett, az *Eichrück* alá már 135 ölnyire van behajtva, a felsőbb műveleteket 15 öllel fogja alávéjálni, még 10 ölnyire van ezéljától, a legjobb reményekre jogosító vállalat.¹

Egy másik jelentés szerint, melyet Scheuchenstuel Vilmos selmeczi alkamaragróf adott be, a költségek a *krebsgrundi altárnánál* 1579. november 28-ka óta a következők valának:

Vételár fizetett	Theininger Erhardnak	2,861	frt	52	d.
1579-ben bányaköltség		50	"	6	"
1580-ban	"	1,182	"	3	"
1580-ban kohóköltség		84	"	80	"
1581-ben bányaköltség		876	"	58	"
1582-ben	"	809	"	77	"
1583-ban	"	532	"	23	"

Összes költség 6,396 frt 99 d.

termelés volt 1580-ban,

és értéke tett 135 " 50 "

tehát maradt veszteség 6,261 frt 49 d.

az alkamaragróf nem sokat tart e bányáról, mert *Finsterort-nak* is van közel egy altárnája, mely valamivel mélyebb, mint a *krebsgrundi*.²

A *Bachstolln* léghiány miatt nem volt bejárható a vajat-végig; a tárna sok régi évésen megy keresztül.³

Megemlítettnek még mint jó bányák: *Selmeczen: Rubigalli bányája, Engelschaar, Rotteraszschacht, Sarntolln, aufm Gotthelf, és Hodruson aufm Letten* Nadler Kristóf bányája.⁴

Bakabányán megemlítettik: *Hanns Daniel bányája an der Leuten*, a város mellett a tárna megújítatik, melyben az öreg emberek állítása szerint jó arany- és ezüst-tartalma telérek vannak. A *wassergrundi altárna* 230 öl hosszú, és a kincstár hetenkint 3 frttal járul hajtásához. A vajatvég h. 11. nyugat felé hajtatik, és igen kemény kőzetben áll. E tárnával már egynehány telért vágtak át; melyek a fölszintől 40 ölnyi mélységig jók voltak, de ezen mélyebb tárna szintjén nem voltak művelésre érdemesek. A tárna tovább hajtása nem javasoltatik, hanem ajánltatik, hogy a vajatvégtől 80 ölnyire visszafelé átvágott főtélér, mely h. 11. irányban nyugatfele 10 ölnyire megvizsgáltatott, 4 öl széles, könnyen vágható és a szérkén meglehetősen aranytartalmúnak mutatkozik, tovább

¹ Régi bejárasi jegyzőkönyv a körömcezi parochián.

² Selmeczi bányaigazgatósági levéltár.

³ ⁴ Régi bejárasi jegyzőkönyv a körömcezi parochián.

feltárassék, mert valószínű, hogy még nemesebbé fog válni. Ezeken kívül még több elhagyott bányákat néztek meg, melyek között legjobbaknak látszanak a *Diák Bálint* bányája és a *tábor melletti altárna*, mert ezekből a szérke gazdag aranytartalmat mutatott. E bányák részint a miatt nem műveltetnek, mert a részesek szegények, részint pedig, mert a munkások a törökök által háborgattatnak annyira, hogy életök sem biztos, végre pedig a miatt, mert a völgyekben kevés a víz, és nem lehet a zúzóok hajtására szükséges erőt megszerezni. *Schrauzenberg* Bakabánya és Újbánya közt egy tárna h. 4 irányban kelet felé, már 80 öl hosszú; a kincstárnak is van benne $\frac{4}{16}$ része; egy telér felé hajtatik, melyen a felsőbb szinteken 7—9 latos érczek voltak, a régi műveléseket 50 öllel alávéjja, igen jó reményű bánya, de az ellenség miatt veszedelmes.¹

Újbányán van a 125 öl hosszú *Reiszenschuch* tárna, egy 6 öl vastag teléren, mely 12 óra irányban csap éjszak felé. A szérkepróbák meglehetősek, csak hogy az arany igen fehér. Van e bányának egy alulcsapó kerékkel hajtott zúzója 6 nyíllal a Garam partján. Ha a zúzó jól berendeztetik és a bánya jól kezeltetik, hasznot adhat. Az *újbányai altárna* szintjében hajtatik egy keresztvágat h. 1. irányban nyugat felé, hogy vele egy gazdag telér megüjtessék, a vajatvég még 28 ölnyre van a telértől, 57 öl pedig már ki van vágva. Nagyon jó reményű vállalat, a kincstár is hozzájárul hetenkint 3 frttal. A *Heuerle akna* az altárnáig 30 öl mély, ebből is több fekü és fedtűvágat hajtattott az altárna szintjén, e vágatok gazdag teléreket nyitottak meg, de most ezen erek megszegényedtek. Az *altárna* fővajatvége a főteléren hajtatik h. 12 irányban éjszak felé, és igen jó reményre jogosít. Ezeken kívül még több aknát és tárnát néztek meg, melyek most a részesek szegénysége miatt szüntetelnek.² E jelentéseket Nitsch János, Mayer Christian és Stöckhl János ifj. irták alá.

1583. november 15-én adományoztatott Schappellmann Jánosnak a *Schmittentrinn altárna*, mely már 1520-ban Schneider Péternek, és Tschunk Bálintnak volt adományozva, de ezek által elhagyatott.³

1583. október 11-én adományozta Staub Lukács bányamester Unverzagt Andrásnak az *alsó Thiergartenben* fekvő *Unverzagt altárnát*, azon föltétellel, hogy azt mint altárnát folytonos művelésben tartsa, úgy hogy a víz belőle akadály nélkül kifolyhasson, a levegő benne közlekedhessen, a tárnát

^{1 2} Régi bejárási jegyzőkönyv a körmözei parochián.

³ Schmeez városi levéltár.

akármikor a vájatvéig bejárni lehessen, és hogy évenként legalább két öllel előbbre hajtsa a vájatvéget.¹

A királyi biztosok Rappach és Steinberger 1583. szeptember 20-án tettek jelentést a *selmecz-i ügyekről*, és hivatkozván az utasításra, hogy vizsgálják meg, kik kapták a bányapolgárok számára engedélyezett ellátmányokat, és mire fordították ezeket, nem történik-e velök visszaélés, és hogy nem lehet-e a régi kamarai adósságokból valamit behajtani? jelentik, hogy mind-e kérdéseket szem előtt tartva foganasították a vizsgálatot, és úgy találták, hogy a Brenner szövetségzen kívül a többi bányapolgárok mind nagy szegénységben vannak, s fölök a kamarai adósságot csak úgy lehetne behajtani, ha házaikat és minden vagyonukat ez adósság fejében tőlök elvonnék, de evvel a bányászat is örökre tönkre menne; minthogy pedig a bányák között még sok olyan van, mely kellő műveltetés és kitartás mellett jövedelmet adna, s a reá fordított költségeket, úgy mint *Felső Biebertúrna*, meg fogja téríteni; inkább javasolják a biztosok, hogy a kinstár a kamarai adósságok behajtására türelemmel várjon, és a szegényebb bányapolgárokat még tovább is hathatósan segítse.

Megengedettett ugyan, a múlt évben, hogy a körmöczi kamara feleslegéből, mely évenként 6000 frtra megy, a bányapolgároknak ellátmány adassék, de ezen ellátmány mindedig nem vétetett igénybe, mert nem elegendő arra, hogy hathatós segítséget nyújtson; kétszer háromszor olyan nagy összeget kellene e célra fordítani, hogy eredménye és haszna lehessen. De Körmöcz jövedelmének nagyobb része már hadi czélokra van rendelve, és a biztosok a bányavidék megmentésére javasolják, hogy a hadi czélokra utalványozott összeg felére leszállíttassék, másik fele pedig a bányapolgároknak adandó ellátmányokra fordíttassék.

Azt is tekintetbe kell venni, hogy a vidék $\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{4}$ méréföldnyire Selmecz-től már meghódolt a töröknek, és ezek által annyira sanyargattatik, hogy azt a lakosok tömegesen elhagyják; ezért nagy területek hevernek műveletlenül és az élelmi-szerek rendkívül megdrágultak, a bányák is naponként mélyebbek lesznek, több munkást és nagyobb költséget kívánnak.

A biztosok tehát legezélszerűbbnek tartanak, ha a hadi czélokra szánt összegek fele a bányák számára utalványoztatnék; de ha ezt tenni nem lehetne, oly módon is lehetséges lenne pénzt teremteni, hogy az apró pénz ezüsttartalmát egy lattal lejjebb szállítanák, hogy az csak hat latos legyen; ez által mintegy 16,000 frtot lehetne nyerni, és ez összeggel a bányásza-

¹ Selmecz városi levéltár.

ton jelentékenyen lehetne segíteni. A beváltott ezüstért is felében aprópénzt, felében pedig forintokat lehetne adni.

Rubigalli Tivadar az iránt folyamodott a biztosokhoz, hogy mivel atyja halála után annak bányái a selmeczi majsorsággal, olvasztóval és más ingó s ingatlan vagyonnal ő reá szállottak, és ő már minden vagyonát rá költötte a bányákra, s még nagy adósságot is csinált, és a bányák művelését már nem folytathatja, ezenkívül pedig fiatal ember létére nem is ért a bányászathoz s inkább volna kedve Ő Felsége udvarában valamely szolgálatba lépni; kéri, hogy egy ilyen szolgálat számára kieszközöltessék, és a kincstár vegye át tőle a bányákat és egész birtokát.

Erre nézve a biztosok Rubigallival előlegesen a következő egyezségekre léptek: Rubigallinak minden bányáját, kohóját s egyéb birtokát vegye át a kincstár saját kezelésébe, oly módon, mint ez a Brenner szövetkezethnél történt, t. i. lássa el a műveket a szükséges költségekkel, és a leendő nyereségnek két harmada fordíttassék az ekkép adott ellátmányok törlesztésére, egy harmada pedig a többi adósságok lerovására. És mivel ő egész vagyonát a bányaművelésre feláldozta, adassék neki a fentartásra hetenkint 15 frt, és irassék ez adomány is a kamarai adósságokhoz. Ezenkívül mivel néhány év előtt más fedezet hiányában kénytelen volt egy 6000 frtra szóló kincstári adósság-levelet Balassa Andrásnál 4000 frtért elzálogosítani, adassék meg neki e 4000 frt a kötelezvény kiválthatása végett, és irattassék hasonlóképen a kamarai adóssághoz. Hogyha pedig a bányák jövedelméből a kamarai előlegek és más adósságok törlesztve lesznek, az ő bányabirtokának negyed része szálljon örök időkre a kincstárra, a többi $\frac{3}{4}$ rész pedig legyen ismét Rubigallié vagy örököseié, kik azután azt saját költségökön tovább művelhetik.

Mint hogy a Rubigalli-féle bányák a brenneriek után a legjobbak, és kellő gazdaságos kezelés mellett lehetséges, hogy most is veszteség nélkül műveltessenek, és ilyen egyezség mellett a kincstár nemcsak követeléseit nyerhetné vissza, hanem idővel bányabirtokot is szerezhetne, mely czél a brenneri szövetkezet alakításánál figyelembe nem vétetett, — a biztosok ajánlják, hogy Rubigalli kérése teljesíttessék; az udvari szolgálatra is képesnek tartják őt, mert több nyelven beszél és hosszabb utazásokat tett, tehát jól lenne használható.

És mert Rubigalli már nem képes munkásait fizetni, a biztosok utasították a selmeczi alkamaragrófot, hogy a termelés értékén fölül még szükséges költségeket a munkások fizetése végett Rubigallinak előlegezze. Ez előleg egyébiránt biztosítva van, mert az özvegy Rubigallinének tartozik a

kinestár 8000 tallérral, és e tartozás visszafizetésére már utasítva is van a körmöczi kamara. A mint későbbben látni fogjuk a kinestár nem fogadta el a biztosok javaslatát, és Rubigalli bányái is a Brenner szövetkezet birtokába jutottak.

Megnézték a biztosok a válató és ezüstégető műhelyt, és mindent rendben találtak. A válatáshoz szükséges tűzifa most a kamaraudvarban van felhalmozva, a mi az általában szűk udvarban, és minthogy a kamaraház csak fából van építve, esetleges tűzi szerencsétlenség alkalmával az egész kamaraudvart igen veszélyezteti. A kamaraház mellett van egy épület, mely Sumstig Andrásé volt, s melyet a rajta fekvő kamarai adósság miatt senki sem akar megvenni; javasoltatik, hogy a kinestár ez épületet a kamarai adósság fejében foglalja le, és a tűzifa ezentúl ott tartassék.

Az öreg Ungerfeind Kristóf főaranyválató mellé segédül Walter Márton ajánlatik.

Lorberer Burghard selmeczi bíró, ki az Öder-féle bányabirtok $\frac{1}{4}$ részét örökölte, s evvel az Öder-féle kamarai adósságnak is $\frac{1}{4}$ része az ő nevére iratott, kéri, hogy ezen 1670 frtnyi adósság visszafizetése neki elengedttessék. Tekintve az ő hosszas jó szolgálatait, melyekkel a kamara hasznát előmozdítani igyekezett, és tekintve, hogy egész vagyonát a bányaművelésre költötte, javasoltatik, hogy az 1670 frt adósság visszafizetésétől fölmentessék.

Az Unger János-féle lakház a kamaraház mellett, mely 796 frtnyi kamarai adósság miatt zár alá vétetett, és azóta lakatlanul áll, nehogy összedőljön, 200 frttal helyreállíttatni, és Meilly Tivadar ellenőrnek tisztí lakásul átadatni javasoltatik.

Pierbrauer András, Schwartz György és Meisser Menyhért selmeczi kereskedők az iránt folyamodtak, hogy mivel ők Wachauf Boldizsárnak, Fuchs Ágostonnak, és Márkus Mátyásnak mintegy 1800 frtot kölcsönöztek a bányaművelésre, ezeknek bányái pedig és egyéb vagyonuk a kamarai adósságok miatt lefoglaltattak; téríttessék meg az ő kölcsöntük a kinestár által. A biztosok ezen ügyet megvizsgálván, úgy találták, hogy a lefoglalt vagyon értéke távolról sem közelíti meg a 17,395 frt 34 denárra menő kamarai adósságot, a lefoglalt bányák értéke pedig meg nem határozható, mert azon bányákban nincs termelni való, ezért nem javasolják a kérelem teljesítését.

A selmeczi alkamaragróf Scheuchenstuel Vilmos az iránt folyamodik, hogy tekintve 18 évi hű szolgálatát, mely idő alatt 2,674,046 frt 75 denárt kezelt, (évenként átlagosan 148,558 frt) és minden hiány nélkül elszámolt, évi fizetése 300 frttal javíttassék. A biztosok bizonyítják Scheuchenstuel érdemeit, és javasolják, hogy neki két éven át 500—500 frt

kegyelemdíj adassék; a fizetés javítását, nehogy praecedens alkottassék, nem ajánlják.

A biztosok utasították az alkamaragrófot, hogy a bányák művelésének ellenőrzésére egy alkalmas szakértő bányatisztet keressen, ki az ellátmányos bányákat gyakran bejárja, és a felett őrködjön, hogy az ellátmány csak bányászati célokra fordíttassék. Az ő javaslata szerint lehet azután ez állomás betöltése iránt intézkedni.

A biztosok utasítva voltak, hogy Rainer Jónás bányamester elhalálózása következtében a bányamesteri hivatalra ajánlott Staub Lukács képességét megvizsgálják, és őt, ha képesnek találják, hivatalába beiktassák; ámbár Staub már öreg ember, de mivel a város szabadalma szerint a tanácsnokok közül kell a bányamestert választani, ezek közt pedig nálánál jobbat nem találtak, és az alkamaragróf is meg van vele elégedve, tehát Staubot föleskették, hivatalába beiktatták, és meghagyták neki, hogy minden gyanúsítás kikerülése végett hagyjon fel a bányaműveléssel és italméréssel.

Lindacher Kristóf brenneri gondnok jutalmaztatásért folyamodván, mivel főképen az ő szorgalmának és ügyességének köszönhető, hogy a brenneri szövetkezet 43,000 frtnyi kamarai adóssága letisztáztatott; ajánlják a biztosok, hogy neki 200—250 frt adassék jutalmul.¹

A *krebsgrundi altárnát* a biztosok az alkamaragróf véleménye ellenében jó reménységre jogosító vállalatnak tartják, és javasolják, hogy ámbár a vájatvég most igen kemény, és 35 frtot kell egy öl kivágásaért fizetni, a vágat mégis tovább hajtassék, mert sok remény van, hogy jó telért fog elérni, és az eddigi veszteség bőven megtéríttetik a Wachauf-féle kamarai adóssággal együtt. Hogy azonban e tekintetben a kinestár biztosítva legyen, szükséges, hogy altárnási jogai a bányabíró-ság jegyzőkönyvébe bevezetessenek.²

Bakabányára nézve jelentik a biztosok, hogy az ellenség közelléte miatt ők magok nem mentek Bakabányára, hanem néhány bányászt küldtek oda, és ezeknek jelentése nyomán (lásd a 321-ik lapon) javasolják, hogy a *wassergrundi* vagy *Gefergrundi altárnában* 80 öllel a vájatvég előtt átvágott és 10 ölre már feltárt 4 öl vastag főtélér tovább is feltárassék, és a hetenkinti három frt segítség erre fordíttassék. Általában javasolják, hogy a Gefertársulatnak a többi bányák erőlyesebb művelése végett 200 frtig terjedő segítség adassék.

A bakabányai bíró előadta a biztosoknak, hogy most csak 21 ház van a városban fakerítéssel, palánkkal egybefog-

¹.Selmeczi bányagazg. levéltár. ² U. o.

lalva, a többiek védtelenek, és a hadi biztosok elrendelték, hogy a kérésen kívül fekvő házak lerombaltassanak; ennek következtében a lakosság el fog széledni, és a város teljesen tönkre megy. A bíró kéri a biztosokat, hogy e rendelet megváltoztatását, és a 315 frtra menő hadi adó elengedését kieszközljék. A biztosok, tekintve a város szegénységét, és hogy marhájokat már háromszor elhajtották a törökök, kik ellen a szegény lakosok egy perczig sem biztosak, javasolják, hogy kérelmök teljesíttessék.¹

Újbánya város polgárai kéri, hogy miután a kinestárból kapott 500 frt előleg egy zúzó felállítására nem volt elegendő, nekik még 200 frt előleg adassék a város jótállása mellett. A biztosok meggyőződtek, hogy a kapott előleggel a Garamba egy zúgó állíttatott, mely a vizet felduzzasztotta, és az árokba vezette egészen a reischenschuchi zúzóig; de egy nagy záporosó alkalmával a Garam elhordta a zúgót és az árok beiszapoltatott, tehát most a 200 frt szükséges mind a kettőnek helyreállítása végett; — a kért előleg megadását javasolják.

Az újbányaiak azt is kéri, hogy mivel télen és sokszor nyáron is vízhiány miatt állani kell a zúzóknak, nekik ilyen időkbén 1000 frtig előleg adassék, a város jótállása mellett. A biztosok javasolják a kérelem teljesítését.

Az *altárna* hajtására a kinestár hetenkint 3 frtot ad segítségül; miután a biztosok meggyőződtek, hogy az altárna vájatvége északfelé a főteléren hajtatik, a segítség megadása továbbra is javasoltatik. Laczkovits Pál újbányai bányamester kéri, hogy eddigi 15 frtnyi évenkénti fizetése hetenkint 1½ frtra felemeltessék; javasoltatik a fizetés felemelése hetenkint 1 frtra.²

A *körmöczi* kinestári bányákat 1583. május 24-én még a biztosok oda érkezte előtt bejárták Ygl Vilmos beszterezébányai praefectus rendeletére: Roll Farkas alkamaragróf, Enkher György, Riedtmüller János, Scheucher Tamás, Hellebrandt János, Rottenegger György, Mayer Kristóf, Ritsch János, Purgichler Urbán, Faschang Máté, és Hinterberger Boldizsár kinestári tisztviselők, és a nagy veszteséggel művelt bányák fölsejézésére következő javaslatokat tettek:

Az *altárna* vájatvége tovább hajtandó, a szakmány most 25 frt lachterenkint, de a közet igen kemény, szükséges a szakmányt 5 frttal javítani.

Azon munkahelyek, melyekből a *Ziegelscheuer*, *Altrichter*, *Mäztzmühl* és *Schleifermühl* nevű zúzók zúzóérczel ellát-

¹ Selmeczi bányagazg. levéltár. ² U. o.

tatnak, valamint *Miksaakna* is, melyben 14 csapatvezető (*Lehenschaffer*) dolgozik jelenleg az ő embereivel, hogyha a termelt zúzóérezetek szegények, abbanbágyandók, s csak jó zúzóérezetek termelendők.

Az *Altschacht*, *Neugottsmann*, és *Christophschachtban* dolgozó 17 csapat is sok oly zúzóérezet termel, mely igen szegény; ezek termelése megtiltandó, s csak jók veendők át a zúzókbá.

A *Neustolln*-ban levő két munkahely is szegény zúzóérezet ad, de mivel a szállítás a zúzóba igen kevésbe kerül, azok üzemben maradhatnak.

Az alsó új *Riesentárnában* levő munkahelyekről vett próbák mind meglehetősen jó tartalmúnak találtattak, s mivel a szállítás a zúzóba olcsó, a munkahelyek üzemben maradhatnak. Itt két vájár érezet is termel, 2 rimpelt 1 frtéért, mint-hogy az érték a költséget fedezi, a termelés folytatható.

Ezen alsó új *Riesentárnának* vajatvége, mely a *Brandtschacht* alá hajtatik, ahol nagy evések és omlások vannak, melyekből sok és jó zúzóérez nyerhető, a fennebb említett s felhagyandó műhelyekről átveendő munkásokkal erőlyesen tovább hajtandó.

A *Brandstolln*, mely a *Brandschacht* mellett fekszik, hasonlóképen nagy evésekbe vezet, melyekből jó zúzóérezetek nyerhetők; a termelés itt erőlyesebben folytatandó, és szakmányba adandó 7—8 „kasten“ egy frtéért.

A *Rudolfaknából* egy fedüvágat hajtása rendeltetett 2 óra irányban; e vágattal gazdag ér megüttése remélhető.

Végre miután *Hoffer Lénárd* bányagondnok és *Lang Márton* bányasáfár elhalálozása óta e két állomás be nem töl-tetett, az altsztek pedig nem bírnak elég képességgel ilyen nagy bányaműnek, mint a *Goldkunsthandlung*, vezetésére, sür-gősen javasoltatik, hogy e két főtiszti állomás minél előbb betöltsék.¹

1583. október 10-én a biztosok rendeletére bejárták a körmöczi magánbányákat: *Scheucher Tamás*, *Ritsch János*, *Mayr Kristóf*, *Wedlinger Lőrincz*, *Kalbl Mihály* és *Huber Menyhért*. Jelentésök szerint a *Gemeine Stadthandlungnál* 2 zúzó 6 kerékkel tartatik üzemben, főképen a *Sturzból* nyert zúzóérezekkel.

A *Mihálytárna*, melyet a város *Wenger Mihálylyal* kö-zösen mivel, igen jó bánya.

Strasser Farkas vagy *Loscher* bányájához résziint a felső résziint az alsó *Zeehen*, tartozik: 4 *Riesentárna*, 2 *akna*,

¹ Régi bejárasi jegyzőkönyv a körmöczi parochián.

és 5 zúzó 16 keréssel. A zúzóérezek nagy részét omlásokból termelik, azok jók, és a bányát lehet veszteség nélkül művelni. A feküvágat 60 öl hosszú, már 420 frtba került, és megtüött egy agyagos telért, mely azonban meddő.

Wenger Mihály és *Ribáriné Zsófia* örököseinek van 5 Riesentárnája, melyekből 3 zúzó 9 keréssel láttatik el érezekkel; ide tartozik a *Klingspittner* akna is. E bánya jó és jövedelmes.

Leiner Bálint és *Rost Pál* örököseinek bányájához tartozik egy Riesentárna, és 3 járgányakna; ha a tárna, mely már 40 öl hosszú, az aknák alá ér, akkor jó zúzóérezeket fog termelni; most azokat csak omlatokból nyerik.

Raffl Dávid örököseinek van egy felszíni művelése, és 2 Riesentárnája, a zúzóérezek jók, melyekkel 2 zúzó 8 keréssel elláttatik.

Leyer Lénárd felszíni művelése, melynek termelését 2 zúzóban dolgozza fel, nyereséggel működik.

A *fűrészmalom társulat* zúzóját a *Sturz*-ból látja el zúzóérezekkel, és nincs vesztesége.

Urbani Péter örökösök tárnájában a telér jó és $\frac{1}{4}$ öl vastag, szándékuk van még egy tárnát nyitni.

Hörtl Jobst 4 tárnájával már rég óta veszteséggel dolgozik.

Wolf örökösei egy új tárnát hajtanak jó telérek felé, most a *Sturz*-on termelnek.

A *Vollhenner társulatnak* van egy 81 öl mély aknája, melyben jó zúzóérezek vannak, de olyan kemények, hogy termelésök veszteséggel jár. A 3 kerek zúzó most a *Sturz*-ról láttatik el.

Richter Boldizsár tárnája és zúzója most szünetel, egyéb-iránt jó kezelés mellett megállhatna.

Packhl János és *Leitwani* örökösök a *Sturz*-ról látják el 3 kerek zúzókat, és egy másik zúzót 3 keréssel a *Nuntaller* örökösöktől bírnak bérbe és a *Vollhenner Sturz*-ról látják el zúzó érezekkel. Nincs veszteségük.

Raffl Jeremiás örököseinek bányái szünetelnek és nem járhatók.

Keller Mátyásnak van néhány aknája a *Naszfeld* vidékén, egyikben termel zúzóérezet is, de nincs közel zúzója.

Schneider Zachariás örökösei egy dőlés-szerű aknából látják el 3 kerek zúzókat s régóta veszteséggel dolgoznak. A *Raspelschacht*, mely 96 öl mély, s melyből a vitriol érezek szállíttatnak, jó zúzóérezeket is tartalmaz, de ezek keménységek miatt csak tüzzel törhetők.

Mathesz András a *Sturz*-ban termel, most nincs vesztesége.

Nunthaller János örökösei 3 kerekcs zúzójakat omladványokból látják el, és mélyítenek egy új aknát, a *Wenzel aknát*, mely jó reménységre jogosít.

Füessel Kristóf 3 kerekcs zúzóját a *Sturz*-ról látja el, és egy aknát mélyít, mely már 10 ölre haladt és jó reményre jogosít.

Füessel János 3 kerekcs zúzóját egy aknából, de leginkább a *Sturz*-ról látja el. A 96 öl mély *Grundsacht* közép-mélységében hajt egy vágatot a többi aknák alá; ha e mű jól kezeltetnék és az *altárna* vajatvége rendesen hajtatható, jövedelmező lehetne.¹

Azon kérdésre, hogy mennyibe került a *Rudolf akna* lemélyítése? kimutattatik, részletezve 1583. október 5-én, hogy a munka kezdetétől 1580. július 30-tól kezdve bevégzéig 1582. október 20-ig a költségek összesen 3801 frt 70 denárt tettek.²

A királyi biztosok, utasításuk szerint 1583. október 21. megkötötték a várossal az *Anna akna* eleserelésére vonatkozó szerződést, melyben elmondatik, hogy a város 1566-ban az *Anna aknát* 10 évre Zehentner Andrásnak adta hűbérbe, ez azonban nemsokára elhalálozván, Hartmann Ádám pénzverő mester vette át az *Anna aknát* a kincstár számára a bérletidő hátralevő tartamára, és oda vízemelő kereket épített, de a sok vizet nem bírta fenékiig lehúzni. Mivel most a bérletidő lejárt, és a város nincs azon helyzetben, hogy az aknát fenntarthassa és művelhesse, abban egyeztek meg, hogy a város átadja az *Anna aknát* egészen a kincstárnak, csak azt kötvén ki, hogy az altárnán vágott töreceset kiszállíthassa, és az ácsolatfát beszállíthassa saját költségén. A kincstár pedig cserében átadja a városnak a *Schulersbergen* levő *Mihálytárnát* és *Mihályaknát* egészen, hogy ott a város tetszése szerint dolgozhasson. A szerződést aláírták: Roll Farkas alkamaragróf, Egger György pénztárnok, Riedtmüller János könyvvivő és Scheicher Tamás beszterczebányai bányamester.³

A beszterczebányai ügyeket illető jelentései a biztosoknak nincsenek meg irattárunkban; csak azt találjuk följegyezve 1583. szeptember 8-án, hogy ekkor a beszterczebányai kamarának összesen 47,325 frt 61½ den. tartozása volt; és hogy szeptember 16-án szerződés kötöttett Wachsmann János krakkói polgárral, évenkénti 3000 mázsa ólom szállítása végett, helyben Beszterczebányán 3 frtjával számítva mázsáját.⁴

¹ Régi bejárásí jegyzőkönyv a körmezői parochián.

² Schmecczi bányaigazgat. levéltár. ³ U. o. ⁴ U. o.

A körmöczi parochián levő régi jegyzőkönyv fentartotta nekünk ez időből a *bóczai* bányák leírását is, melyeket a biztosok rendeletére 1583. szeptember 1-től 10-ig Scheichler Tamás, Ritsch János, Hellebrandt János, Mayer Kristóf, Meldinger Lőrincz, Kalbl Mihály és Hueber Menyhért bejártak. Ezek jelentése szerint:

A *bóczai Rosenkranz* jó reménységű művelés, a telér vastag, csapása nyugat felé h. 11, ha jól kezeltetik, és egy zúzó építettnek, jövedelmező lehetne. *Hoffnung Gottes beim Göttsehl Bobbrawa*, víz miatt nem művelhető, a telér csapása h. 10, a zúzója elromlott.

Szent Dániel, melyet Gäpl Dániel művel, itt a telérek keskenyek és kemények, a *Bonifácius tárna* hajtatik alájok.

Joachimsthal Fischer Gáspár bányája, itt van egy 20 öl hosszú tárna, melyben a telér egy arasznyi széles, és éjszak-felé csap, nincs kilátása jövedelemre.

Szent János, melyet a kincstár Spaltenkeiltől szerzett és jelenleg művelésben tart; a termelés szünetel addig, míg a mély tárna a telért el nem éri.

Szent Mihály, Jaraba felé, Glocker Ábrahám bányája, az akna 45 öl mély, a víz benne 5 öl magasan áll, a telér csapása éjszaki, azt mondják, hogy jó minőségű; nem műveltetik a víz miatt.

Gersdorfer Joachim bányája Jarabán, a telér kevés aranyat tartalmaz, csapása h. 6. nyugat felé, a szállítás a zúzóba sokba kerül. Van még egy tárnája h. 3 irányban nyugat felé, már 100 öl hosszú, ebben semmi kilátás. A víz-árok felett is van egy tárnája, a melyben egy h. 5 nyugat felé csapó telér, a zúzót most ebből látja el, aranytartalma meglehetősen, haszonnal művelhető.

Treger Bertalan bányája Jarabán egy régi altárnát újít kelet felé a telér után, az omlásokban meglehetősen jó zúzó érecek jönnek elő, ha az eleven telért eléri, jövedelmező lehet.

Néhai Müllner Kelemen bányája *Jarabán*; magasan a hegyen *Szentháromság tárnában* van egy vastag ezüst-tartalmú telér, mely haszonnal művelhető; e telérhez egy alsó tárna hajtatik 50 öllel mélyebben, a vajatvég még 10 ölnyire van a telértől; e vállalattól sokat reménylenek.

Wodnán Engelsberg bánya egy arany tartalmú teléren dolgozik h. 9 kelet felé, a szállítás a zúzóhoz közel van, haszonnal művelhető.

Glücksradt, egy újjnyi széles teléren h. 2 keleti csapással, antimon tartalmú, nincs kilátása jövedelemre.

Watz Schrotén bánya (Weisz Holla genannt) egy vas-

tag teléren h. 7 nyugat felé; jó reménységű; alatta még egy tárna hajtatik, a telér ebben is jó alaku, a zúzó új.

Suesz Máté bányája *Stribornán*, a járgánynál kezdtek egy tárnát h. 5 nyugat felé, a telér $\frac{1}{2}$ öl vastag, az aknában sok a víz, a telér a mélységben kiéktül.

Vollern akna, csak 4 öl mély, a telér kemény, csapása h. 3 nyugat felé.

Kram ezüstbánya, a telér kalapács vastagságú, csapása h. 3 nyugat felé, a szállítás hosszú.

Dumpler tárna egy akna alá hajtatik, melyben állítólag jó zúzóérek vannak, még 32 öl van kivágni való, 10 öllel mélyíti alá az aknát.

Dollatsch tárna, ebben van egy h. 7. nyugat felé csapó 1 öl széles telér, a zúzó közel, a mivelés hasznos.¹

Rappach és Steinberger biztosok működésével még a következő években is fogunk találkozni; most azonban forduljunk az országos eseményekhez, melyeknek mindig nagy hatásuk volt a bányavárosok és a bányászat sorsára.

2. Országos sérelmek.

Az 1583. márczius 1-ére hirdetett országgyűlésen a király ismét személyesen megjelent; de sem a megsértett jogok biztosítva, sem a magyar kormánytanács tekintélye helyre állítva, sem az idegenek a hivatalokból elmozdítva nem lévén, a panaszok ismét hevesen megújittak.

Két hónap folyt le ily panaszos viták között, míg végre a főrendek becsületszavokkal jótállottak, hogy a király a sérelmeket orvosolni fogja, s evvel a rendeket lecsillapították annyira, hogy az adót két évre megajánlották. Ez volt Rudolfnak utolsó jelenléte az országban, a nemzet ezentúl 25 évig nem látta királyát. Egyébiránt e gyűlésnek is alig volt több sikere az előbbiekénél.

Az országgyűlés bezárása után a sérelmek orvoslása helyett megfélemlítés és zsarnokság által akart a kormány néma engedelmességet kieroszakolni az országban. Ezt javasolták Radéczy István egri püspök és Draskovics György győri püspök, valamint a német tanácsosok.

A veszélyes következményeket azonban, melyek egy erőszakos lépésből felmerülhetnének, érettebben megfontolván, az udvar mégsem mert a végrehajtáshoz nyúlni, mielőtt a magyar korona többi tanácsosaival s más főrendekkel értekeznek. Ezek tehát felhivattak Bécsbe, de korántsem

¹ Régi bejárasi jegyzőkönyv a körmőcei parochián.

feleltek meg Radéczy, Draskovich és a német tanácsosok titkos óhajtásának, mert abban fejezték ki véleményüket, hogy a múlt országgyűlésen történteke vesse Ő Felsége, a maga atyai kegyelmessége szerint, a feledés fátyolát; ha Ő Felsége a közszolgálatra s a végházak kapitányságaira, mikép már megkezdte, jó régi családbeli magyarokat nevez ki, ha továbbá a múlt országgyűléseken fölterjesztett különféle sérelmeket valamely módon kegyelmesen mérséklendi; úgy hiszik, amaz éles viták is megszelidülnek, s az országgyűlés munkái rövid idő alatt mind Ő Felsége, mind hívei meglegedésére fognak bevégeztenni.

E higgadt, czélszerű vélemény egyáltalában nem volt inyére az udvarnak és pártjának. Czélzott eljárását nem merte ugyan fogantatni, de a sérelmek ezután is orvosolatlanul hagyattak, sőt újakkal is szaporodtak. Rudolf, hogy magát az országgyűlésen tapasztalt kellemetlenségektől megmentse, négy évnél hosszabb időn át nem hirdetett országgyűlést, a kormányt Erneszt főherczegre bízván.

A törökök, daczára annak, hogy Rudolf a békét még 1583. elején ismét 8 évre megújította, azután sem szüntek meg háborgatni, dúlni, rabolni a határszéleket, mit azután a magyar végek kapitányai is hasonlóval viszonzottak a török birta földön; de bár melyik fél intézte is a becsapást, és bár melyik fél győzött is, mindig az ország elsanyargatott szegény népe érezte annak kárát. Így történt például 1584-ben Gömör vármegyével, melyet a füleki törökök egész hosszában feldúltak s még Dobsinát is kirabolták.¹

3. A bányák állapota 1584-ben.

A selmeczi bányamívelésről nagyon kevés hireink maradtak 1584-ből.

Július 6-án adományoztatott Stöckel Dávid és társainak egy altárna a *Kornberg* alatt *Stefultón*: *Kornberger Erbstollen* név alatt.²

Ugyanaz nap határoztatott, hogy az *Andrásakna Hodruson* a *krebezgrundi* altárnának „unter den Linden“ a hetedet adni köteles az altárna alatt termelt érezeiből.³

Végre találunk még Staub Lukács bányamestertől egy augusztus 3-án kelt jelentést, mely szerint Rubigalli Tivadar bányáit az esküdtekekkel együtt bejárván, azokat következő állapotban találta:

¹ Horváth Mih. id. m. IV. 381. l.

² Selmecz városi levéltár. ³ U. o.

Az *Ainigkeitban* (*Szélaknán*) van 3 vájatvég, melyek jó reményre jogosítanak, az egyik dél felé a telér után, a hol most érez is van, a másik egy nyugati vágatban a *Gott-helf* felé, mely bánya egészen Rubigallié, de költség hiánya miatt szünetel.

A *kornberg altárna* egy nagy reményű vállalat, melyel sok telér fog felnyittatni.

A *Würfeltárna* Hodruson jó bánya, melyben nemesak ezüstérez, hanem kovand és vasérez is termelhető.

A *Birnbaum tárna* Hodruson hasonlóképen jó vállalat, és vágataival nemsokára éreztet találhat.

A *Röhrnstolln* Hodruson a Galander felett egy érintetlen hegységet tár fel.

Hasonlóképen *Kerl Vitus* tárnája Hodruson.

Ezekon kívül van még Rubigallinak sok bányánál többkevesebb része.¹

Részletesebb adatokat találunk ez évből följegyezve *Körmöczről* a biztosoknak 1584. február 6. kelt jelentésében.

Stainberger megtekintette az *alsó altárnán* a *Prandtschacht* és *Glockenschacht* alatt levő műveléseket, melyek jó nemű zúzóérezeket fejtenek; itt a szállítás sem hosszú; dolgozik 5 vājár.

A *Prandtstoll*-ban *Ober-* és *unter Grosz Weiten* nevű munkahelyeken 10 vājár dolgozott, és 8 kasten zúzóérezet termelt egy frtért; most megváltoztatták a szakmányt, és 10 kastenért adtak 1 frtot. A telér kemény, égetni kell.

A *Neustolln*-ban van 2 munkahely jó zúzóérezekkel, ide több munkást lehet alkalmazni.

A *kristófaknai* felső nyílámon és az *altschachti nyílámon* a zúzóérez szegényebb lett, azért az emberek innen elvételtek és a *Neustollen*-ba alkalmaztattak.

A *Kristófakna* legmélyebb szintjén a nem régen megütött fehér telérből vett próbák igen jó aranytartalmúak és jó marát is adnak. E szint felett egy nyugati vágattal egy vastag de kemény telért ütöttek meg, mely jó tartalmú és haszonnal fog lefejtetni.

A *mély altárna* vájatvége, mint legfontosabb mű, 8 emberrel hajtatik 3 óra irányban kelet felé. A vájatvég 1½ öl magas, a szakmány 2 ölért 50 frt.

A *Miksa aknában* 3 munka-helyet találtak középszerű zúzóérezekkel.

A *Rudolfaknából* 3 ember elvétellett, és a *Kristófaknában* megütött fehér telérre tétellett.

¹ Schmeez városi levéltár.

A zúzóérezek, melyek e munkahelyeken termeltetnek, 4 kinestári zúzóban dolgoztatnak fel, úgymint: *Ziegelscheuer*, *Alt Richterin*, *Matschmühl* és *Schleifermühl* zúzóiban, melyeknek mindegyike hat kerékkel van ellátva.

A számadások szerint 1580-tól 1583. július 6-ig volt a *Goldkunsthandlung*-nál 27,484 frt 29 denár veszteség; e veszteségbe be van foglalva 10,225 frtnyi beruházási költség, mely különféle új berendezésekre ment fel; a bányamívelés tiszta vesztesége tehát ez idő alatt 17,259 frt. E nagy veszteséget elkerülhette volna Roll Farkas alkamaragróf, ha jobban értene a bányászathoz, és nagyobb gondot fordítana a művek vezetésére. Roll tehát hanyagságaért komolyan megintendő.

A *magánbányákat* is bejárták, és úgy találták, hogy kevés kivétellel jövedelmesen műveltetnek, csak óhaj tandó lenne, hogy ne volnának oly nagy adósságokkal terhelve.

Utóbbi időkben igen keveset lehetett a kamarai adósságokból törleszteni, mert a zúzók az új árok mellé áttelepítvén, e berendezés igen sokba került, és kivihetetlen lett volna, ha a szegény bányapolgároktól még törlesztési levonások is követeltetnek; de minthogy a zúzók már be vannak rendezve, meghagyatott a tisztviselőknek, hogy a mennyiben a bányamívelés kára nélkül történhetik, a levonásokról gondoskodni el ne mulasztssák.

Körmöcz város bírása és a bányapolgárok az iránt folyamodtak, hogy mivel ők kénytelenek voltak az utolsó időben nagy adósságokat csinálni, a kamarai adósságok behajtása függesztessék fel addig, míg ők a magán hitelezőket kielégítették, vagy pedig a kamara elégítse ki ezeket egyszerre, és számítsa ezt is a kamarai adóssághoz. E magán adósság 13,463 frtra rúg. A biztosok pártolják a polgárok kérelmét, és ajánlják, hogy a kamarai adósság törlesztése addig szüneteljen, míg a magán követelések ki nem elégítettek.

Ezen kívül a bányapolgárok a téli idő alatt előlegeket kérnek; ez nekik megadható és a jövő termelésből levonható.

A kinestári tisztek nem művelnek saját bányákat.

A *Goldkunsthandlung* elhalt gondnoka Hofer Lénárt helyett egyelőre Holaprandtner János úrvölgyi főbányaügyelő alkalmaztatott Körmöczre, de mivel ez is öreg ember már, jó lesz előre gondoskodni utódjáról, kit máshonnan kell ide hozni, mert az itt levők közül erre senki sem alkalmas.

A körmöczi pénztárnok Egger György kéri, minthogy neki sokszor kell a végvárakba utaznia sok pénzzel, a katonák fizetése végett, az utak pedig a törökök, martalóczok és más

rablók miatt nagyon veszélyesek: engedtessek meg, hogy a lovashajdú (Ainspaniger) még egy embert és lovat tarthasson kíséretül. A biztosok javasolják, hogy az Ainspanigernek évenként 60 frt adassék fizetésül, még egy ember és ló tartására.

Megvizsgálták a biztosok a *penzverők* kezelését is, különösen, hogy az 1582-iki rendelet az aprópénz súlya és tartalmára nézve teljesített-e? és úgy találták, hogy a pénzek kellő módon veretnek; előfordult ugyan, hogy egy márkára 2 vagy 3 darabbal több vagy kevesebb ment mint a szabályszerű 446 darab, de ezt nem lehet tekintetbe venni, mert nem lehet a pénzlapkákat úgy készíteni, hogy teljesen egyenlő súlyuak legyenek. Meg is próbálták az egyes pénzdarabokat és a tartalmat helyesnek találták.

1582-ben határozatott, hogy a pénzverési haszonból a bányapolgároknak évenként 2000 frt előleg adassék. A pénzverési haszon tett 1582-től 1583. október 10-ig 9,957 forint 52 den. és ebből selmeczi, körmöczi és bóczai bányáknak 6,843 frt előleg adatott.

A lengyelországi pénz nem váltatik ugyan be a pénzverőnél, mióta a beváltás megtiltott, de a polgárok azt elfogadják, mert másfelét nem kapnak — *kölcsön*. Javasolják tehát a biztosok, hogy az aprópénz Körmöczőn is csak hat latosra készíttessék, és minden lengyel pénz elkoboztassék; a bányapolgároknak pedig a nagyobbodó pénzverési nyereségből nagyobb előlegek adassanak.

A Leynert Lénárdnak bíróvá történt választása miatt az alkamaragróf és a városiak közt támadt surlódások kiegyenlítették, és elrendelték a biztosok, hogy Leynert, ha bírói hivatalát leteszi, ismét fölvétessék a pénzverőbe, előbbi állomására, mert igen ügyes pénzverő.¹

Az *úrvölgyi bányákat* illetőleg értesülünk a határozatból, melyet Erneszt főherczeg a biztosok jelentésére kiadott, hogy ámbár a telérek már nagyon le vannak fejtve és a művelés mindig mélyebbre vonúl, mégis több helyen tekintélyes mennyiségű fekete és sárga ércz termeltetik, és csak a tisztek szorgalmától és gondoskodásától függ, hogy a művelés ilyen állapotban még hosszú időre megtartassék.

A külépületek kijavítására 1012 frt 51 den. költség engedélyeztetik. A tiszteknek és altiszteknek a sörmérés eltiltatik.

Az érezeket, mielőtt átvétetnének, mindig meg kell próbáltatni.

Mivel Schleicher úrvölgyi bányamester már öreg, és ott

¹ Selmeczi bányafelügyelőség levéltár.

senki sines, kit helyébe alkalmazni lehetne, a német tartományokból fog valaki oda küldetni.

A *Holarotta* bánya, mely Kheszler Lénárd örököseitől megvétetett, nem jövedelmez ugyan, és az érez benne igen keskeny, de minthogy kilátás van javulására, a művelés egyelőre folytatandó.¹

Ugyan e rendeletben megvannak említve a *libetbányai* művek is, különösen azok, melyek Peckh Kelemen birtokában voltak, de a kamarai adósságok miatt kincstári kezelésbe vétettek; ámbár e bányák már sok pénzbe kerültek, és régóta csak omlatokban műveltetnek, de minthogy a bányászat fentartása a kincstár érdekében fekszik, határoztatik, hogy folytattassék a keresztvágat a *Reindlgrund* felé h. 10 nyugotra, mert egy eddig érintetlen hegységet fog feltárni. Hasonlóképen folytatandó a *mély szinten* a vágat h. 7 irányban kelet felé a *warne Zech* alá.

Libetbányai sáfárrá Gaban József neveztetik ki, és a libetbányai polgárok kérelmére megengedtetik, hogy azon érczek, melyeket ők termelni fognak, a kincstári kohóban elfogadtassanak 4 negyed parn 1 frtért. A *Hell*-ben és a *Warne Zech*-ben vannak még régi beomlott evések, melyekben jó maradványok találhatók; de gondoskodni kell, hogy az érczek jól ki legyenek választva, mert Libetbányán előfordúl az érczek közt az úgynevezett *Stainkupfer*, (valószínűleg nikolérczek. Szerz.) mely nemesak, hogy rosszúl olvad, hanem a jó érczeket is megrontja, ezt tehát jól ki kell választani.²

A kohók tüze me rendben találtatván, a főherczeg határozatai főképen személyzeti ügyekre vonatkoznak. Kiténik egyébiránt ezekből, hogy az óhegyi kohó tüze me egészen szűntelt, és hogy a Mostenitz körül fekvő erdőkben a favágatás házilag kezeltetni rendeltetett, mert az előbbi vállalkozók mindig több pénzt vettek fel előre, mint a mennyi a beszállított fáért járt.

Öder Sára özvegy Rubigalliné kérelme, hogy a lipesei birtok tőle kiváltassék, most nem teljesíthető; a leomlott várfalak helyreállításának költségeit felében viselje Öderné, a másik felét fedezze a besztercebányai kamara.³

A *bóczai bányákra* nézve rendelte ugyanakkor a főherczeg, hogy a *Szent János* és *Spaltenkeil*-féle bányák, — mert mióta kincstári kezelésbe jutottak, nagy veszteséggel műveltetnek, és a szakértők véleménye szerint a veszteség csak akkor lesz elkerülhető, ha az altárnákkal a telér eléretik, —

¹ Schmidt id. m. III. 103. l. ² U. o. 108. l. ³ U. o. 113. l.

mindaddig míg az altárnák a telért el nem érik, a fejtést megszüntessék; egyszersmind feljelentendő, hogy mennyit kell még kívágni a telérig?

Tapasztaltatván, hogy Schwartz a *Spaltenkeil*-féle bányák sáfárja, a bányászathoz nem ért, és csak saját hasznát keresi az étel s ital-adással; ennél fogva ő ezen állásától elmozdítandó, és helyébe más alkalmasabb teendő.

Megelégedéssel vétetett tudomásul, hogy azon 1688 frt előleg, mely a *bóczai*, *jarabai*, és *stribornai* bányapolgárok-nak adatott, jól használtatott fel, és a bányák termeléséből bizonyosan vissza fog téríttetni; de mivel egyszersmind az is kiderült a biztosok vizsgálatából, hogy Goppel Dániel és Götschl György ama 350 frtot, melyet egyenkint kaptak, nem a bányamívelésre, hanem másra fordították, ezért a további előlegadás részökre megszünttetetik, és a tisztek megrovandók, hogy miért nem vigyáztak jobban, hogy mire fordítatik az adott pénz?

Jóváhagyatik, hogy Götschl bányaesküdt az ő rendetlen hivataloskodása miatt letétetett, és elrendeltetik, hogy mivel a bányák igen szétszórva fekszenek, az esküdtek egyike *Wodnán* lakják.

Megengedtetik, hogy özvegy Hepnerné háza Besztercebányán, mely 1000 frt-on felüli kamarai adósság miatt zár alá vétetett, a zár alól felmentessék, és az ő kamarai adóssága töröltessék; ellenben az özvegynék $\frac{1}{16}$ része a *Kheszler*-féle *Martinko* bányánál az adósság fejében cserébe átvétessék, és a körmőezi kamara által a többi kincstári részekkel együtt elláttassék.¹

A *rhóniczi vasgyár* a besztercebányai praefectus felügyelete alá rendeltetik, de az ellátmányt a körmőezi kamara adja, és a vasgyár mindenekelőtt Körmőczöt lássa el zúzó vasakkal, a gyár adósságai pedig csak a jövedelemből törlesztessenek. Jóváhagyatik, hogy a *breznicskai vasgyár* Hueber Farkasnak három évre bérbe adatott.²

Mínthogy a bányavárosok körül fekvő *erdőket* a birtokosok és jobbágyságok, daczára a kiadott erdőrendtartásnak, nem kimélték, sőt inkább a hol lehetett irtották, és juhok s kecskék számára legelőül használták; a bányavárosok ismételt panaszai által indíttatva megparancsolta Rudolf király 1584. június 15-én kiadott körrendeletében mindeneknek általában, különösen pedig a saskői, lipesei és likavai várak birtokosainak, a Dóczyaknak, és Tapolehany Imrének s jobbágyaiknak, hogy se kecskét se juhot az említett erdőkben legeltetni, vagy az erdőket kiirtani ne merészeljék.³

¹ Schmidt id. m. III. 132. l. ² U. o. 112. l. ³ U. o. 91. l.

4. Mindenféle nehézségek.

Az országot 1585. és a következő években a törökök rabló kalandjain kívül még éhség és mityeg halál is sanyargatta és pusztította; mindez egyesülve a keresztény és pogány urak népkínzó zaklatásaival, csordultig megtölté az inség poharát.¹

Egy ezenkori irományban (Casp. Piltz: Historia devastationis Dobsinae 1584.) mondatik: „adót mind a törököknek, mind a keresztény földes uraknak fizetnek, kik annak behajtásában tekintetbe sem veszik, hogy a nép a másik fél által már megrovatott, és semmit sem lágyítanak szigorúságukon; a szegények ezen elnyomása az a bünsúly, mely miatt elvesztett Magyarország szabadsága.“

Selmecezen följegyeztetett ez időből, hogy a *Tonatig* altárna 1585. szeptember 16-án lyukasztott a klingenschachti *Dornaknával*; a *Klingenschacht* társulat részei ekkor még meglehetősen értékkel bírtak, mert $\frac{2}{16}$ rész lekötöttet, 296 frt 82 denár adósság fejében, hogy jövedelméből ez adósság tisztázassék.²

Ez időkben, midőn a fuvarozás költségei elenyészőleg csekélyek voltak, Jaszenáról is szállítottak a selmeczi kohókhoz kovandokat; Ygt Vilmos beszterczebányai praefectus azonban e szállításokat megtiltotta, de a selmeczi bírák által megkerestetvén, hogy tilalmát vonja vissza, erre azt válaszolta, hogy mivel e kovandok se aranyat se ezüstöt nem tartalmaznak, hanem csak ként („allein schweblichswesen“), a „Schweblperckwerch“ pedig regale, ennél fogva nem adhatja a kovandot ingyen, hanem fizessenek minden fuvarért egy garast.³

Körmöczön az eddigi eredménnyel folyt a művelés, 1585. július 16-án megengedte az alsó ausztriai kamara, hogy a körmöczi bányapolgároknak ezentúl is úgy, mint az elmúlt években, évenként 2000 frt ellátmány adassék, azon feltétel alatt, hogy e pénz csak a bányaművelésre fordíttassék.⁴

1586-ban Freiseisen György Salzburgból behivatott Körmöczre, és a Goldkunsthandlung gondnokává kineveztetett.⁵

Az *ürcölgyi bánya* jól állott, de igen nagy gondot okozott a nagy mennyiségű érczek leszállítása Beszterczebányára; e szállítás könnyítése végett két javaslat tétetett; az egyik az

¹ Horváth Mih. id. m. IV. 381. l.

² Selmezt városi levéltár.

³ Selmeczi bányaigazg. levéltár.

⁴ Schmidt id. m. III. 151. l.

⁵ Selmeczi bányaigazg. levéltár.

volt, hogy Úrvölgyről egy csatorna vezettessék a hermaneczi útig, és az érecek e csatornában úsztattassanak le vízzel az út mellett levő gyűjtő edénybe, melyből azután szekerekre rakva szállíttassanak Beszterezébányára. E terv, mint már fennebb láttuk, foganatosított, de a csatornát nem lehetett rendesen jó állapotban tartani; télen át a fagy miatt nem volt használható, nyáron pedig annyira szétrepedezett, hogy igen sok érez veszett el a leúsztatás alatt, így tehát a csatorna fentartása sok költségbe került, s már 3000 frtnál több fordított reá.

A másik terv az volt, hogy Úrvölgyről a hermaneczi völgyig egy Riesenpálya építtessék. E pályának hossza 2355 öl lett volna, és kerülné a téregyengetés és pályalerakás ölenként 21 denárba, tehát az egész pálya 494 frt 55 denárba. E pályán 8 lóval évenként 39,600 parn (= 91,080 mázsa) érczet lehetne leszállítani, kerülné pedig egy parn leszállítása Úrvölgyről a hermaneczi völgyig $1\frac{3}{4}$ denárba; innen azután a beszterezébányai kohóhoz 20 lóval le lehetne fuvarozni a fennebbi mennyiséget per parn $3\frac{1}{4}$ denárért, tehát összesen kerülné Úrvölgyről a kohóig egy parn (23 mázsa) 5 denárba; míg most kerül $7\frac{1}{2}$ denárba; így tehát megtakaríthatnék évenként mintegy 1000 frt. — 1585. február 2-án Helenhart György, Rappach Kristóf, és Einzinger Farkas ez ügyről jelentést téve javasolják, hogy az úszató csatorna felhagyassék, és a Riesenpálya helyre állíttassék.¹ A csatorna felhagyatott ugyan, de a pálya nem építtetett fel, mert néhány év múlva megapadt a termelés, és a szállítási nehézségek megszűntek.

A mult évben kiadott tilalomnak, hogy az erdők a bányavidéken kiméltessenek, nem nagy haszna lehetett, mert a király indítatva érzé magát 1585. június 25-én ismét erősen megtiltani az erdők pusztítását.²

1585. november 23-án felszólította az alsó ausztriai kamara Selmeecz városát, hogy miután báró Herberstein Felicián a *szepeességi bányákat* Szomolnokon, Gölnitzen stb. újból megnyitni akarja, és ott sok munkásra lesz szüksége, nyilatkozzék a város, vajjon nem lesz-e kára abban, ha Selmeeczhől sok munkás elköltözik, és vajjon több jövedelmet várhat-e Ő Felsége a szepeességi bányákból, mint a selmeecziekéből? A város erre adott jelentésében kifejtette, hogy ha a munkások Selmeeczhől elköltöznének, ebből a városra nagy kár háramlanék; Ő Felségének pedig itt Selmeecen megvan a haszna, míg a Szepeességen csak reménysége lehet reá.³

¹ Selmeeczi bányaiigazg. levéltár.

² Schmidt id. m. III. 148. l.

³ Selmeecz városi levéltár.

1586. június 27-én kérte Hueber Farkas a *breznicskai vasgyár* bérelője, hogy mivel ő már 3 év óta kezeli a gyárat, és 1000 mázsánál több vasat szállított Besztereczébányára, mázsáját 1 frt 25 denárért, de most mindennek megdrágulása miatt ez ár mellett meg nem élhet: javíttassék meg a vas ára 5 denárral.¹

5. Törekvések a királyi jövedelem emelésére.

Az országban a kormányviszonyok még mindig a régi állapotban tengődven, a bajok folyton szaporodtak; a nyolczados törvényszékek, az egyesek mondhatatlan kárára, évek óta nem tartattak; a nemzetet a nem teljesített igazságos kívánatai: hogy a végvárok magyar kapitányok védelmére bízassanak, a hivatalok, egyházi javadalmak magyaroknak adassanak, a köztigyetek a magyar királyi tanács intézze, a magyar kamara a némettől független legyen, stb. nem orvosolt sérelmei sűrű panaszokra fakasztották. E panaszok végre 1587-ben veszélyesebb szint kezdének ölteni, mintsem hogy azokat tovább is mellőzni lehetett volna. A magyar tanácsosok tehát Erneszt főherczeg által Bécsbe hívtak véleményadás végett. A magyar tanácsosok az országgyűlés egybehívását sürgetvén, az végre 1587. november 1-ére kihirdettetett, és Erneszt főherczeg által megnyitattott.

A sérelmek tárgyalása alkalmával a rendek pusztá ígéretekkel meg nem elégedvén, a főbb sérelmek rögtöni orvoslását követelték. Végre 1588. január elsején létre jött közötök és Erneszt főherczeg között az egyetértés a teendők felett.

Elhatároztatott, hogy a magyar királyi tanács visszaállíttassék, és évnegyedenként gyűléseket tartson. A főkapitányok magyar urak közül választassanak. A királyi jövedelmeket s végházakat bizottmányok vizsgálják meg, s nyomozásuk eredményeit az országtanács elé terjeszszék véleményökkel együtt, hogy mikép lehetne a királyi jövedelmeket emelni, és a végházakat jó állapotba tenni. Az új naptár elfogadtatott.

Az országgyűlésről kiküldött bizottmányok hiven eljártak ugyan kiküldetésökben, de mivel az országtanács az általok indítványozott javításokat saját hatalmából meg nem tehetette, a prágai palotába zárkozott királyhoz pedig férni nem lehetett, sem Erneszt főherczeg a javítások életbe léptetésére fel nem hatalmaztatott, mindennek ismét csak a régiben maradtak; minnek következtében a zavarok egyre szaporodván, idővel mondhatlan bajok forrásaivá lettek.²

¹ Selmeczi bányaigazg. levéltár.

² Horváth Mih. id. m. IV. 395. l.

6. A mívelés a Mátyástárna körül élénkül.

1587-ben Selmeecz mellett a stefultói völgynek azon részében, melyben a *Mátyástárna*, és *Miksaakna* fekszik, s mely akkor „*im starken Wald*-nak nevezetett, megélénkült a bányamívelés. Január 9-én Poldruhi Fábiánnak és társainak egy *régi tárna* adományoztatott mint altárna. De a biebertárnai társulatnak is volt ott egy tárnája, és márczius 11-én ez a tárna is adományoztatott *Neu Bieberstollen* név alatt mint altárna;¹ későbbben e tárna elvesztette az *Ujbiebertárna* nevet, és *Mátyástárna* név alatt maig is ismeretes.

A szélaknai *Ainigkeit*ről 1587. október 2-án fel van jegyezve, hogy a részesek, és pedig: Daniel János Rubigalli nevében, Unverzagt Tobiás a Brenner szövetkezet, Schwyab Frigyes özv. Theimingerné nevében, Fuchs Mátyás az Öder család gondnoka, Saltzer Dávid, és a kincstár nevében Kramer Ábrahám elhatározták, hogy mivel a mélységet szárazon tartani nem bírják, a vízhúzást egészen abba hagyják; ha azonban a kincstár a vízhúzást folytatni akarná, átadják neki a bányát hűbérbe.²

1587. június 19-én határozta Staub Lukács bányamester, hogy a *Rosenstrauch*-hoz tartozó *Brüderschacht* a *Weiden-altárnának* az egész hetedet adja.³

Ez időben *Finsterort* is jövedelmezett, 1587-ben termelt érczet és marát összesen 7225 rimpelt == 1803 mázsa, ennek felolvasztásáért kellett fizetni mázsánként

1 frt 25 den.	2,253 frt 75 den.
A bányaköltségek tettek egész évben	2,967 „ 46 „
A zúzókölségek	341 „ 93 „
Özvegyeknek és árváknak adatott .	361 „ — „
Maser Menyhértnek	90 „ — „

Összes költség 6,014 frt 14 den.

A fennebbi termelésből lett összesen

1191 márka aranyos ezüst à 8 frt . . .	9,528 „ — „
--	-------------

Tehát maradt felesleg 3,514 frt 14 den.⁴

1587. december 18-án határoztatott, hogy a hodrusi *Andrásakna* a *krebsgrundi altárnának* „*unter den Linden*“ az altárna szintje alatt termelt érceiből hetedet adni tartozik.⁵

¹ Selmeecz városi levéltár. ² U. o. ³ U. o.

⁴ Kachelmann J. kiadatlan iratai.

⁵ Selmeecz városi levéltár.

Ez évben Gienger Miksa neveztetett ki besztercebányai praefectussá, és Henkhl Sebestyén besztercebányai pénztárnokká, s mind a kettőnek terjedelmes utasítás, adatott. A Gienger utasításában meg van említve, hogy Úrvölgyön a kovásműhelytől a hermaneczi völgyig építendő Riesenpálya, melynek építése már elhatározottat, még nem építettet fel. Az is megemlítetik, hogy újabb időben az úrvölgyi bánya érzetermelése lejobb szállott, és az érzek tartalma csekélyebb lett.¹

7. A bányák állapota 1588.

1588-ban a törökök ismét egy nagyobb betörést intéztek a király birtokába, de október havában Szikszónál Rákóczy, Serényi Mihály, Szécsy Tamás, Homonnay István, és a német Rothal János és Raibisz Albert vezérlete alatt keményen megverettek, és ágyúikat, podgyászaikat, és zászlóikat elveszítve szétfutottak.

A következő évek aránylagosan békésen folytak le az országban.²

Selmeczen a klingertárnai völgyben naponként szélesebbre terjesztette birtokát a Brenner szövetezet.

1588. február 14-én lyukasztott a *Weiden altárna* a *Rosenblüh aknával*.

Miután Lorberer Burghard és felesége Judit meghaltak, és négy kiskorú árvať (János, Konrád, Burghard és Judit) hagytak maguk után sok adóssággal, és a nélkül, hogy bányarészeiket miből láthassák el költséggel, 1588. márczius 18-án szükségesnek találta a város tanácsa, az árvať javát tartván szem előtt, hogy a *Klingenaltárna* bányának fele részét, mely a Lorberer örökösöké, minthogy a bányának másik felét a Brenner szövetezetet vagyis *Felső Biebertárna* bírja, ugyan ennek a társulatnak eladja 400 frton, úgy, hogy ezentúl az egész *klingentárnai* birtok a *Felső Biebertárnához* tartozzék. A selmeczí bányabírósági jegyzőkönyvben 1607. szeptember 21-én le van írva összefüggésben, hogy miképen szerezte meg *Felső Biebertárna* a *Klingentárnát*. Akkor ugyanis a kamarai főtisztek ez iránti kérdésére jelentette Saltzer Dávid bányabíró, hogy e birtokszerzésről semmi sinces följegyezve a bányabírósági jegyzőkönyvekben, de ő még jól emlékszik az egész ügyre, és emlékezetéből állíthatja, hogy a *felső biebertárnai* társulat, mivel az altárna vájatvége már igen előre tolatott, és léghiányban szenvedett, s a szállítás is már igen terhes

¹ Schmidt id. m. III. 154. l.

² Horváth Mih. id. m. IV. 396. l.

volt, érintkezésbe tette magát a *Tonaticg altárnai* társulattal, mely Lorbereré vala, és megvette tőle az *Eisernsailakna* felét 2600 magyar forintért.

Azon kutatás, melynek helyén most a *felső biebertárnai Hangendschacht* áll, a *klिंगentárnai* társulaté vala; miután idővel a Biebertárnaiak az *Eisernsailakna*tól már 400 ölnyre előre haladtak, és ismét léghiányban szenvedtek, alkudozásba léptek a klिंगentárnaiakkal a nevezett kutatási pont átvétele végett, és megis vették azt Lorberertől 300 frt készpénzért és egy 100 frt értékű ivó pohárért.

A *Klिंगentárna* eleinte jövedelmes vállalat volt, és a *Markusakna* felé déli irányban jó ékes érczeket (kailertzt) termeltek, melyeket 25 öltre a talp alatt is lefejtettek; de a *Bieberaltárna* annyira előhaladt, hogy végre a klिंगentárnai talpalatti évésekbe lyukasztott, mi által *Klिंगentárna* elvesztette az aknatelkén kívül levő érczeit, melyeket az altárnás elfoglalt. Így azután *Klिंगentárnában* nem volt mit termelni, mert az akna-telek meddő volt. A *Brenner szövötkezet* azután megvette a Lorberer örökösöktől a tárnát 400 frton csak azért, hogy azt a munkások számára bejáróul használja. A klिंगentárnaiak még az eladás előtt megkísérlették a tárnával a telért észak felé feltárni, de tartós érczre nem akadtak, keresztvágatokat is hajtottak egészen a *Rosenstrauch* teléig (mostani Teréztelér) de azt sem találták jó állapotban, így hát kénytelenek voltak a *Brenner szövötkezet* ajánlatát elfogadni. A brenneriek azután a *Klिंगentárnából* egy új vágatot törtek ki a Hangend-schachttól a fölszinig, és egy új tárnaszájt csináltak, melyen át az ércz kiszállítása történik.¹

Hasonló szerzeményt tett a hodrusi oldalon *Finsterort*, melynek altárnája 1588. május 6-án a *Würfeltárnával* lyukasztott és ennek mélységét elnyerte.²

Az alsó ausztriai kamara 1588. december 29-én a *bélabányai altárna* hajtására hetenkint 2 frt segélyt engedélyezett.³

1588. márczius 17-én kineveztetett Majtény László a zólyomi és dobronyivai várak kapitányává, és az ezekhez tartozó uradalmak, az erdők használatán kívül, neki bérbe adtak évenkénti 2500 frtéért.⁴

Ez évben Gienger Miksa praefectus alatt, bár nem annyi mint régen, de még igen dús érczek törtek Ürvölgyön,

¹ Selmeczi bányabírósaí jegyzőkönyv.

² Selmecz városi levéltár.

³ Schmidt id. m. III. 197. l.

⁴ A selmeczi bányaigazgatóság levéltára. Lásd az okmányok közt XXXIX.

de már a következő év közepén nagyon megapadt a termelés.¹

A kormány azonban nem volt megelégedve az új praefectus működésével, mert rövid szolgálata alatt is már sok panasz merült fel ellene, különösen, hogy saját szükségére fát és szénét fuvaroztat, és a zólyomi és dobronyivai jövedelmeket magának megtartja; e panaszok által indítatva az udvari kamara 1588. január 22-én biztosokat küldött le a bányavárosokba, hogy vizsgálják meg a Gienger ellen felmerült panaszokat, és Henckhl Sebestyén pénztárnok kezelését is.

Vizsgálják meg a bányák állapotát is, és minthogy Poller, Weissner és Castelli, a rézelárusítók, havonként 10,000 frt ellátmányt adnak, nézzenek utána, hogy ez a pénz mire használtatik, mert azzal is vádolják Giengert, hogy e pénzt a régi adósságok törlesztésére költi, és nem fordítja a termelés élénkítésére.

1585-ben átvette a kincstár az esztergami érsektől a thüróczi tizedet, és báró Révay Ferenczcel szerződést kötött oly módon 5 évre, hogy Révay ez idő alatt szedje be a tizedet, és évenként 2000 véka búzát, és 1000 véka zabot saját költségén beszállítson Beszterezébányára, 200 frtnyi fuvarbér megtérítése mellett; vizsgálják meg, hogy e szerződés megtartatik-e?

Mivel a Lengyelországba vezető utak most el vannak zárva, s így onnan ólmot hozni nem lehet, tanácskozzanak, hogy honnan lehetne ólmot beszerezni, és Waxmann követeléseit elégítsék ki.

Vizsgálják meg, hogy Radvánszky Ferencz erdejére szükség lesz-e ezentúl is Tajován?

Mivel az elhalt praefectus Ygl több mint 3000 frttal tartozik a kamarának, a lefoglalt vagyonának értéke pedig igen csekély, tudakozódjanak, hogy nincs-e még más vagyona is, a melyből tartozásait fedezni lehetne?

A beszterezébányai könyvvivő Scheuchenstuel Péter bevádoltatott, hogy hanyag és részeges; tegyenek erről is jelentést.

Barbarits György halála óta a zólyomi és dobronyivai uradalmak a praefectus által kezeltettek, de mivel Gienger számadásaiban sok hiány találtatott, vizsgálják meg ezt is.

Azon idő óta, midőn a kamaraházban tartott szabad étkezés és beszállásolás megszüntettetett, sok edény és ágynemű maradt az inventariumban, melyeket a praefectusok használnak, elkoptatnak és a számadások szerint kijavíttatnak, vagy

¹ Selmeczi bányaigazgatósági levéltár.

ujra beszerzik. A biztosok adják el azonnal e tárgyakat, és a bevett pénzt számolják el.

A *bóczai* bányák segélyére évenként 2000 frt adatik; vizsgálják meg, van-e ebből haszon?

A *selmeczi* bányapolgároknak pedig 6000 tallér ellátmány adatott, vizsgálják meg, mire fordított?

Végre vizsgálják meg *Körmöczön*, hogy a Strasserféle bányák, melyeket a kinstár átvett, milyen eredménynyel műveltetnek, fentartja-e a város a régi altárnát, és rendszeren beszállítja-e a mély altárnához szükséges fát?¹

A bizottság működéséről szóló jelentések nem maradtak fenn; Gienger Miksa praefectusra nézve valószínűleg nem voltak azok kedvezők, mert már 1589. február 4-én új praefectust találunk Besztercebányán Bunkhouen Albrecht személyében, kinek a kezelésre nézve terjedelmes utasítás adatik.²

Roll Farkas körmöczi és Scheuchenstuel Vilmos selmeczi alkamaragrófok rendeletéből 1588. február 25-én Hofer Lénárd, Panitz János bóczai bányabíró, Fábri Tóbiás bányabírószági irnok, Schwartz Mihály, Mayer Kristóf, Fäninger Ágoston, Panintz Venczel, fő bejárást tartottak, és következőket jelentenek:

Bóczán a *Joachimsthal* bányát Fischer Gáspár bírja 4 évre hűbérbe; a felső tárnák evéseibe víz miatt jutni nem lehetett; az alsó tárna, mely 20 öllel van mélyebben, vájattal végével még 18 ölhyire van az evésektől. Javasoltatik, hogy hetenkint 5 frt, összesen 150 frt előleg adassék Fischernek a lyukasztásig.

A *Wildermann bánya*, mely Marguard Mártoné, de hitelezői által lefoglaltatott, most Wiszhof Farkas kezében van hűbérben 5 évre, a termelés $\frac{1}{10}$ részeért. E bányánál 5 tárna van, de most csak a legalsó, a *Wildermann tárna* műveltetik, mely egy éjszaki csapásu vastag teléren van s 42 öl hosszú. Mivel a telér most jó minőségű, és fejteni való közei is vannak, javasoltatik, hogy Wiszhofnak a tavaszig 20 frt előleg adassék.

Lischko a *Wallaschky bányáját* bírja hűbérben a tizedért; a bánya és zúzóik jó állapotban vannak, javasoltatik, hogy a kért 100 frtnyi előleg megadassék.

Jarabán bejárták Mülner Kelemen bányáját a *Szt.-háromság bányát*, melyben egy h. 9 irányban nyugat felé csapó vastag telér sok és jó érzeket adott, és az évésben, a meddig a víz miatt mehettek, most is 7 latos érzet találtak. Az évések alá 20 öllel mélyebben egy új tárna hajtatik, és itt

¹ Schmidt id. m. III. 170. l. ² U. o. 198. l.

még 10 öl vágandó ki a telérig. Ajánlanak e bányára a termelés értékéből megtérítendő 125 frt előleget.

Jarabán megtekintették még Gerstorfer Joachim bányáját is „*auf dem Mondschein*“. itt egy tárna hajtatik a felső évések alá, már 130 öl hosszú, a teléren jó érczek lelhetők, ök 6 latos próbát vettek ; kivágandó még 8 öl. Javasolnak 100 frt előleget.

A *murányi aranybánya*, a Selmeczen lakó Dániel Jánosé, Terger Bertalan bírja hűbérben, kér 25 frt előleget, melynek megadása javasoltatik.

Bejáratott Suesz Mátyás besztercebányai polgár aranybányája is a *Stribornán*, itt is egy alsó tárna hajtatik az évésekben levő víz lecsapolása végett, 30 öl már ki van vágva, még 20 öl hiányzik. 125 frt előleg ajánltatik.¹

A *Bistra völgyében* a *Guldenstern* nevű aranybányát 1585. óta a kincstár műveltette, de igen rossz eredményvel.²

	költség		termelés értéke		vesztés	
	frt	d.	frt	d.	frt	d.
1585-ben volt	293	63	68	16	225	47
1586-ban „	403	44	96	97	306	47
1587-ben „	80	76	37	55	43	21
1588-ban „	56	27	13	59	42	68

8. A bányák állapota 1589-ben.

1589-ben Daniel János *Jaszenán* két új bányát nyitott; június 3-án felkért egy bányát, mely valaha Raittinger Venczelé volt, de már 12 év óta szünetel; ebben a bányában egykor gazdag érczek voltak, de azután az ércz szegényebb lett, és a bánya felhagyatott. Július 11-én pedig a *Struhár* hegyen nyitott egy bányát *Szent Margit* név alatt.³

Ez évből megvan az *úrvölgyi* szakmánykönyvnek egy része; e szerint jelen voltak az 1589. első negyedévi szakmányadásnál *Úrvölgyön*: Gienger Miksa praefectus, Krüger Bálint kohótiszt, Merl György rhóniczai sáfár, Sutsenszky János breznicskai vasgyáros, Scheicher Tamás bányamester, Hellebrandt János a segédje, Ritsch Fülöp, Messerschmied András, Helzl Farkas, Puscher András, és Seidl János bányatügyelők.

¹ Selmeczi bányaigazg. levéltár. ² U. o. ³ U. o.

Medlinger Lőrincz érzévasztó ügyelő, és Ritter János szer-
tári írnok.

Az alkalmazott vájárok száma volt:

Az Obergestengen	20 ember.
A Seytzenfeld és Gatschersgestengen	24 „
A Gengersfelden	15 „
A Pfaffenschacht és Baltzersfelden	34 „
A Kupetzenfeld és Kostallikengestengen	37 „
A Mallaschacht és Simbtschgestengen	23 „
A Kammerfeld és Daukuswaldon	53 „
Az altárnán és Silsengestengen	22 „
A Taggestengen és Ujtárnán	40 „

Összesen a fejtésnél 268 ember.

A feltárásnál volt 48 „

Összesen vájárok 316 ember.

A negyedévi költség tett 11,199 frt 60 den. és termel-
tetett 10,286¹/₂ parn ércz, az egész évi réztermelés 14,000
mázsára mehetett.

Libetbányán alkalmaztatott 1589. első negyedében a
fejtésnél:

A felső Gestengen	21 vájár.
A focher Gestengen	4 „
A legmélyebb szintén	2 „
A Bekh Kelemen altárnán	4 „

A fejtésnél összesen 31 vájár.

A feltárásnál 9 „

Összesen 40 vájár.

A többi ez évi kimutatások hiányosok, sok lap ki van
belőlök szakítva.¹

1589-ben Roll Farkas helyén már Lienpacher Konrád
működött mint *kőrmöczi* alkamaragróf, tőle van egy jelentés,
mely szerint:

A *Schüllerspergen*, melyből 4 zúzó láttatik el, 10 vájár
dolgozik régi omlatokban az úgynevezett „*untere Weitten*“-
ben; az „*obere Weitten*“-ben a zúzó érczek igen kemények, s
egyelőre nem fejtetnek.

Az *Újtárna* fentartatik, s néhány öreg vájár dolgozik
benné zúzóérczek fejtésén.

¹ Ürvölgyi levéltár.

Az *Altschachtl. Neu Gottesnamb*, és *Kristófakna*, mind a három már igen le van fejtve, eleven telér sehol sincs, csak omlatok, melyeknek fejtése és szállítása sokba jön. Nem régen javasoltatott, hogy ez aknák alá egy kettős Riesentárna hajtassék, a mit tenni igen jó lenne, mert akkor a szállítás sokkal olcsóbb lenne.

Miksaaknában sok és jó zúzóérez van még a főtében, de mivel a vájatvég hajtatik *Rudolfakna* felé, azért most ott fejteni nem lehet, s meg kell várni a lyukasztást.

Rudolfakna még 4 ölre van a Mély altárna szintjétől, tehát a mélyesztési költség már nemsokára megszűnik; egy keresztvágat is hajtatik ezen aknából kelet felé, hol jó telért remélnek találni. Az akna mélyítése és a keleti keresztvágat hetenkint 20—28 frtba kerül.

A *kribanisch akna* és zúzó helyreállítása sok pénzbe került, de már be van végezve. Az aknából most törnek dél felé, ha jó zúzni valót nem találnak, megfogják szüntetni a vágatot.

Anna aknában a munkálatok hűbérbe vannak adva, 13 kastenért kapnak 1 frtot. Ha a víz apadna, lejjebb lehetne menni, s ott jó zúzóérezeket lehetne termelni; egy keresztvágat is hajtatik az aknából nyugat felé, melylyel új telérek megütését remélik.

A *mély altárna* hajtása a fán kívül hetenkint 20—25 frtba kerül, a vájatvég még 42 ölre van a *Rudolf* aknától.¹

1589-ben *Weltzer Zsigmond* selmeczi tanácsnok vett *Siwy Mihálytól* *Hodruson* egy kohót, egy zúzót minden hozzá tartozóval és egy bányát az *Aichrück*-ban 500 frton.²

9. Az úrvölgyi mivelés 1590-ben.

A pénzfelváltás egy magában nem csekély nyereséggel járhatott, mert *Churhay György* beszterezebányai polgár 1590. november 20-án 6000 frtot adott kölcsön minden kamat nélkül a királynak, azért a szabadalomért, hogy a körmöczi aranyokat darabonként 156 denár jó pénzzel felválthassa.³

1590-ből is megvannak az *úrvölgyi* szakmány-könyvek, ezek szerint voltak alkalmazva vājárok:

¹ Selmeczi bányagazg. levéltár.

² Selmecz városi levéltár.

³ Selmeczi bányagazg. levéltár.

	I.	II.	III.	IV.
	é v n e g y e d b e n			
Az Obergestengen és Gatschergestengen	14	23	20	18
Gengersfelden	28	23	21	25
Sayetzenfelden	22	25	28	22
Silsen és Fischergestengen.....	30	26	31	30
Pfaffenschacht és ob. Baltzerfelden....	35	26	22	22
Kupetzenfelden	28	34	33	35
Mallaschacht és Schneidergestengen ...	21	23	28	32
Kammerfeld és Simpls gestengen	21	24	26	22
Erbstollen szintjén.....	24	28	18	23
Tag und Neustolln szintjén	16	21	27	30
A fejtésnél összesen....	239	253	254	259
A feltárásnál	55	51	47	45
Összesen....	294	304	301	304

A költség és a termelés nincs kimutatva.¹

Ez év elején terjedelmes utasítások adtak a selmeczi ellenőr,² a körmöczi pénztárnok³, és a körmöczi könyvvivő számára⁴. Különösen érdekes a körmöczi pénztárnoknak szóló utasítás, melyben meghagyatik neki, hogy minden bevételt és kiadást azonnal bevezessen a naplóba, és ne mentse ki magát avval, hogy 3000 frtnyi biztosítékot tett le. Megrova-
tik azután a pénztárnok még sok rendetlenség miatt, mint például, hogy a végvárbeliek fizetésénél a nyugtát nem az illető felek előtt írja, hanem általok fehér papírt írat alá, — hogy a pénztárból több pénzt visz el a végvárakba, mint a mennyit fizetni kell, s visszajöve a maradványt mint kölcsönt adja be a pénztárba, és azért magának kamatokat fizettet, stb.

1590. január 15-én szükségesnek találta az alsó ausztriai kamara ismételni ama rendeletet, hogy a bányapolgároknak engedélyezett 2000 frtnyi ellátmány csak feltárásokra és reményvágatokra fordíttassék.⁵

1591-ben Rudolf a békét a törökkel újabb nyolcz évre meghosszabbította.⁶

¹ Úrvölgyi irattár.

² Schmidt id. m. III. 206. lap. ³ U. o. 212. lap. ⁴ U. o. 211. l.
⁵ U. o. 205. l.

⁶ Horváth Mih. id. m. IV. 400. l.

10. A Brenner szövetkezet terjeszti bányabirtokát.

1591. augusztus 30-án megvette oberhöfleini Gienger Frigyes selmeczi bányapolgár és tanácsnok a *brenneri szövetkezet* nevében, és a városi bírónak, — mint a Sicely örökösök gondnokának — beleegyezésével néhai Rubigalli Pál özvegyétől, született Sali Sára, mostani eylenbergi Oeder Lőrincznétől az összes *Selmeczen*, *Hodruson*, s másutt fekvő Rubigalli-féle ezüstabányákat, vasbányákat, ólombányákat, két kohót a *Stadtgrundban*, három zúzót, melyek egyike fenn *Stefultón*, a másik a brenneri kohó alatt a *Stadtgrundban*, és a harmadik *Hodruson* a Sali-féle kohó felett feküdt, minden joggal és tartozékokkal örök áron 5414 frton, és mind e művek a brenneri szövetkezet birtokához csatoltattak. Öderné azonban nem kapott e pénzből semmit, mert a Rubigalli-féle vállalatot 5414 frt 3 denár adósság terhelte, melyet a Brenner szövetkezet a vételárral letisztázott. Ez adósság a következő tételekből állott:¹

A városnak ólomért	2,505	frt	—	d.
Gienger Frigyesnek	491	"	—	"
Hátralékos félbér a városnak	18	"	80	"
" örpénz " " " " " " " " "	44	"	—	"
" Ainigkeít bánya költsége	70	"	—	"
" Vordergappel " " " " " " " "	54	"	07	"
Sali Anna leányasszonynak	2,000	"	—	"
Lorberer Burghardnak	200	"	—	"
Paumgartner Ambrosiusnak	31	"	16	"
Összesen	5414	frt	3	d.

Ekképen a *Brenner szövetkezet* jelentékenyen nagyobbitotta birtokát oly bányarészekkel, melyek most ugyan nem jövedelmeztek, de kellő kezelés mellett jövedelmet adhattak, általában pedig a *Brenner szövetkezet* tekintélyét a többi bányavállalattal szemben növelték. Egyszersmind kitűnik ebből az is, hogy a kinstár nem fogadta el Rubigalli Tivadar egykori ajánlatát, és valószínűleg épen ennek következtében súlydtek a művek folyvást nagyobb adósságba.

Újbányán fel kellett hagyni a régi *altárnát*, mert annyira össze volt omolva, hogy czélszerűbbnek látszott egy új *altárnát* kezdeni, a mi meg is történt 1591-ben, és az új *altárna*, kevéssel mélyebben mint a régi, meg is nyitattott.¹

¹ Selmecz városi levéltár és Kachelmann János kiadatlan iratai.

² Régi bejárasi jegyzőkönyv a körműczi parochián.

II. A körmöczi bányák 1591-ben.

A körmöczi bányák állapotának ismertetésére igen jó szolgálatot tesz egy 1591-ki bejárási jelentés, melyet Leier Farkas, Freiseisen György, Lienpacher Konrád és Stöckhl János szerkesztettek.

E szerint az *obere Weiten* vagyis *Brandstollen*-ban egy keresztvágot hajtatik h. 6 nyugat felé, és valószínű, hogy evvel nemsokára jó zúzóérezeket fognak elérni. A nagy évésben még jó zúzóérezek vannak, de a kőzet igen kemény, tehát azt várják, hogy magától beomlik, a mikor azután könnyebben lesz nyerhető.

Az *Unterweitten* egy Riesentárna, mely a *Schullersberg*-be a *Brandschacht* alá hajtattott, a *brandschachti Weittenig* járható állapotban fentartatik; két munkahelyen dolgoznak benne a Ribári-féle omlatok felé, 18 kastanért kapnak 1 frtot. E munkahelyeket is elfogják hagyni, hogy omljanak be és azután olcsóbban legyen a zúzóérez termelhető. A Straszer-féle telkekben is van két munkahely, melyeken az omlatokból zúzóérezek nyeretnek.

Újtárna. E tárnában két helyen fejtenek zúzni-valót omlatokból, a zúzóérezek nem igen dúsak, de a munka folyamatban tartatik a telek biztosítása végett. Itt főképen öreg bányászok alkalmaztatnak, kik mélyre nem járhatnak, és a kohómunkások, ha a kohóban nincs dolog.

Altschächtl; ezen aknában három szinten hét munkahely van, melyeken zúzóérezek termeltetnek, 18 kastanért fizettetik 1 frt; a 4-ik szint a sok víz, és a zúzóérez szegénysége miatt szünetel, valamint az akna mélyítése is, melyet majd csak akkor lehet ismét folytatni, ha *Kristófaknából* egy vágot idáig jön és a vizeket levezeti.

Kristófaknában három szinten hét munkahely van, melyeken zúzóérezek termeltetnek, a szakmány 18 kastanért 1 frt. A 2-ik szinten van egy keresztvágot a régi *Neuschacht* felé, melylyel az ottani évésekben jó hagyatékokat elérni remélnek. E keresztvágot erélyesebb hajtása javasoltatik, mert a *Kristófaknában* már minden irányban ki vannak kutatva a régi évések. Egyszersmind javasoltatik, hogy ezen akna évései alá egy új szállító tárna hajtassék, mely 400 öl hosszú leend, a mostani műveléseknél 50 öllel mélyebb, és ölenként 25 frttal helyre állítható.

Erneszt főherczeg akna a múlt évben hozott határozat folytán újból lemélyítettik, ama meleg munkahelyek megnyitása végett, melyek a *Miksa aknában* léghiány miatt elha-

gyattak, ámbár jó zúzóérczekben állottak. Az akna függélyes és már 50 öl mély, jól munkálható („schnaittig“) kőzetben hajtatik nyolez vájárral, a szakmány most hét ölért 75 frt. Ezt az aknát még tovább a fedűbe kellett volna építeni, a hol a kőzet keményebb, mert megtörténhetik, hogy a mostani akna, ha a régi evésekbe lyukaszt, a kőzet laza volta miatt egészen beomlik. Az akna a mély altárnáig 84 öl mély leend. Az 57-ik ölben el fogja érni a „*heisze Ört*“ nevű jó evéseket, és akkor sok és jó zúzóérczeket termelhet; de a kincstárnak nincs közelében zúzója; ezért, és tekintve, hogy a kamara a *spitzenbergi* bányának már 3000 frtnál többet, Hörll Jobstnak pedig 2700 frtot kölcsönzött, és az adósok e kölcsönöket vissza nem fizethetik, de az Erneszt és Miksa aknák közelében zúzójuk van; javasoltatik, hogy e zúzókat az adósoktól megvétsenek.

A *Khaiser Maximilian Kunstschaft* 83 öl mély, ebben az aknában már régóta nem termeltetik semmi, de az akna fentartatik az *altárna* miatt mint légakna. Az *altárna vájatyvége* ezen aknától éjszak felé 301 öltre van, és most nyolez ember dolgozik rajta ölenként 71 frt szakmány mellett. A levegő csatornában vezetetik a vájatyvéghöz, de mind a mellett néha léghiány van. Ha e vágat a *Rudolf aknával* lyukasztani fog, és a léghiány megszűnik, a telérnek két lapját lehet megvizsgálni, melyek ugyan nem igen dúsak, de jó reményre jogosítanak, és feltáratásuk most léghiány miatt nem lehetséges. A fentebb említett két zúzómű birtoka lehetőségessé fogja tenni, hogy itt szegényebb zúzóérczek is fejthessenek.

A *Rosenkranz im Raaben Prunn* akna 85½ öl mélységre a telérig függélyesen, azután pedig a telér dőlése szerint még 7½ öl mélységre van kivágva; ebben öt szinten dolgoznak zúzóérczekben, a legmélyebb szinten igen gazdag zúzóérczek vannak a régi evésekben, de ezek most el vannak fúlva, a felső altárna szintjeig, s a mostani termelés az e szint felett levő evésekből származik, aranytartalma csekélyebb és a költségeket nem fizeti.

Winkler és Nunthaller örökösök nem messze ezen aknától dél felé egy aknát mélyesztettek, és a két akna között sok ideig ellenséges versenymunka („*kriegsarbeit*“) folyt, de végre kiegyeztek, és közöttök a végtelen mélységig menő határ megállapíttatott. Tudva van, hogy a *Rosenkranz* akna legmélyebb szintjén az evésekben jó zúzóérczek vannak, de az akna méretei nem alkalmasak arra, hogy benne szállítani és vizet húzni is lehessen; ezért javasoltatik, hogy a határvonal mellett egy kettős fedű akna (*ein verainstrichter Toppelter*

Hangendschacht) lemélyesztessék, melyben a vizek a régi altárnára emeltessenek, a szállítás pedig a közelfekvő zúzó művekhez olcsón eszközölhető leend.

Raaben Prunn Rauchscht a telérig függélyes, a teléren pedig dőlés szerint mélyítettett, a *Rosenkranz* aknától a feküben fekszik, a szállítás a *Rosenkranz* aknában történik, és a *Rauchscht* csak légvezetés végett tartatik fenn.

Klein Peterschacht a hozzávaló aknákkal, kutatásokkal, és egy zúzóval nem régen szereztetett meg a *Goldkunsthundlung* számára; ninesen felszerelve, és nem járható, de mivel jó zúzóérezek vannak benne, ajánltatik fölszereltetése.

Dániel tárna a *Klein Péter* akna zúzójától h. 6 irányban nyugat felé hajtatik a fekübe, a Strasser-féle telekben levő *Tranner telér* felé, de mivel mindeddig csak meddő ereket vágott át, javasoltatik, hogy tovább hajtása jobb időkre hagyassék.

A mély altárna vájatvége a Füessel-féle telekben a *Grundschacht* alatt áll, és már 10 éve, hogy szünetel; ajánltatik, hogy e vájatvég is rendesen előre hajtassék az érintetlen *Naszfeld* vidékének feltárása végett.

„*Khaiser Rudolfus Kunstscht*“ ez akna az altárna szintjeig 107 ölre lemélyítettett, légvezetés és könnyebb szállítás végett, egy ideig el volt fülva, de most ismét dolgoznak a *Miksa akna* felé menő vájatvégben az altárna szintjén, még 13 öl van kívágni való, hogy a *Miksa aknától* jövő vájatvéggel a lyukasztás megtörténhessék; a víz egy vízkerékkel emeltetik. Az akna torkolatától 53½ ölnyi mélységben van egy nyugati vágat hajtva, és ebből egy éjszaki vágat, mely már 159 ölre előhaladott, és most h. 9 irányban nyugat felé hajtatik; e vágattal több telér üttetett meg, de fel nem tártott, most a vájatvégben éreznymok vannak; valószínű, hogy e vágattal rövid idő alatt művelésre érdemes közegek fognak megnyittatni.

„*Anna Khunstscht auf der hintern Zöch*“ ez aknában négy szinten 21 munkahelyen termeltetik zúzóérez, éjszak felé változó közetben, dél felé a telér vastag ugyan, de szegény. A 4-ik szint az aknaszáj alatt 74 ölre fekszik, ez alatt 11 öllel egy fél-évvvel ezelőtt új szint nyittatott, s azzal egy ölnyi távolságban az aknától a régi evések és omlatok elértettek, de az onnan jövő vizek miatt ismét elhagyattak. Szükséges lesz, ha a víz engedi, e szintet ismét szárazzá tenni, és a telért ott megvizsgálni. A 3-ik szinten a 68-ik ölben az aknaszáj alatt, van egy 81 öl hosszú keresztvágat h. 6 nyugati irányban a „*klein és gross Liegend*“ felé, melylyel néhány vékonyabb ér átvágatott. E vágattal az *Anna akna* mellett levő s régen felhagyott *Spil-*

Ierschacht évései alá akartak jönni, melyekből Richter Bernát örökösei egykor gazdag aranytartalmú zúzóérezeket nyertek; de ámbár már az évések alatt van a vágat vége, a gazdag telér még nem találtatott meg. Mindazáltal jó lenne e vágatot még a *grosz Liegend* teléren levő Strasser és Kollner-féle aknák alá hajtani, melyekben még élő tanúk szerint lég-hiány és víz miatt elhagyattak a jó zúzóérezek. A vájatvégen ugyan már most sem igen jó a levegő, de ha Richter Bernát örököseitől megvételnek az elhagyott *Spillern akna*, helyreállíttatnék, és e szintig lemélyíttetnék, akkor minden akadály nélkül el lehetne odáig jutni. A Spiller aknát 300 frtéért átengednék az örökösök.

A *Finsternstern akna* művelésében a régiek sokat fejtettek, és a teléren most is vannak fejtésre alkalmas helyek eleven kőzetben, de mivel a telér igen kemény, és csak tűzzel törhető, igen sokba kerül; most az akna csak fentartatik a járgánynyal együtt annyira, hogy össze ne dőljön.

A *Packlisch* vagy *Kribanisch* aknák csak akkor járhatók, ha száraz idő van, mihelyt eső esik, azonnal elfülnek; ezért nem lehet az ottani évéseket részletesebben megvizsgálni.

Külső kezelés,

Az új *Mühlgrund*-ban tartozik a *Goldkunsthandlung*-hoz: a *Ziegelscheuer*, *Altrichterisch*, *Mötschmüll*, *Schleiferzmüll*. a hozzá való *Schlamb*-val, két *Strasser*-féle és a *Packl*-féle zúzó, melyek — ez utóbbin kívül — mind üzemben vannak, és a zúzni valót a *Schullersperg*-ről kapják.

A *hintere Zöch*-nél nem régen vétetett két zúzó, Füessel Kristóftól egy, és Heinbergertől egy; ezeken kívül *Annaakná*-nál az alsó Strasser-féle zúzó a Füessel telkeiből, a felső Strasser-féle zúzó pedig a *Rosenkranz* aknától kapja a zúzó érezeket.

A zúzó sáfárok utolsó időben nem igen voltak szorgalmasak és meg is büntették. Az épületek mind jó karban vannak, csak a Richter-féle zúzóban kell a köptűt megújítani, mi 50 frtba fog kerülni; a Füessel Kristóf-féle zúzónak szérelője pedig már egészen elkorhadt, és újra kell építeni, mi 140 frt költséget okozand.

A *Goldkunsthandlung*-hoz tartozó *királyi kohóban* három olvasztóval dolgoztatnak fel a marák és kovandok. Minden jó állapotban van, csak az üzelő tűzhelyet lenne szükséges javítani az által, hogy felébe vaslemezről egy kalap építtessék.¹

¹ Régi bejárásí jegyzőkönyv a körmezei parochián.

E jelentésből meglehetősen világos képet nyerhetünk a Kőrmöczi akkor követett művelési módról. Választható érczet akkor sehol sem termeltek a *Goldkunsthdlgung* nagy terjedelmű telkeiben; a zúzóérczek legnagyobb része pedig a *Schullersberg* vastag teléreiből nyertett; és azon eljárást követték a fejtésnél, hogy a munkahelyeket addig állani hagyták, míg be nem omoltak; így azután csak az omlatokat kellett kiszállítani, és a fejtés igen csekély költséget okozott; ezen módnak azonban egy igen nagy hátránya is volt, mely abban állott, hogy az omlás főképen csak fölfelé terjedt, a vastag telérnek pedig csak egyes lapjai voltak kiválóan értékesek, és meddő lapokkal váltakoztak; az omlatokban e különféle tartalmú zúzóérczek annyira összekeveredtek, hogy igen bajos volt a jót a rosszabbtól kiválasztani, de sőt sokszor az egész omlat csak meddő kőzetből állott, melyet azután vagy ki kellett takarítani nagy költséggel, hogy a felette levő jó zúzóérczek is beomolhassanak, vagy pedig, ha a költség szűken volt kimérve, egészen abba hagytak; mind a két esetben pedig elmaradt a telér feltárása csapás irányában, és az omlatok miatt hozzáférhetetlenné vált, s csak újabb költséges tárnakkal, vagy kitérő vágatokkal lett ismét megközelíthető; a mi tehát a fejtési munkánál költségben megtakarított, azt bőségesen kellett pótolni a feltárásnál, és sok oly anyag szállított a zúzóba, melynek fémtartalma nem fizette meg a feldolgozási költségeket. Egyébiránt az akkori kőrmöczi tiszték dicséretes kitartással és szívóssággal működtek a víz-emelési és légvezetési nagy akadályok daczára a *Mélyaltárna* helyreállításán, helyesen következtetvén, hogy ha azt a *Rudolf-aknával* átlyukasztják, jó ideig meg lesz könnyítve az itt szárazzá váló közekekből a jó zúzóérczek termelése.

12. A kőrmöczi bányák veszteségének okai.

A következő évben, 1592. szeptember 12-én az alsó ausztriai kamara megbizta Henckl Sebestyén kőrmöczi pénztárnokot, Leyner Farkas pénzbecsört, Freiseisen Györgyöt a *Goldkunsthdlgung* gondnokát, Lienbach Konrád kőrmöczi alkamaragrófot, Schwartz Jeromost, Stöckhl Jánost és Weindl Mártont, hogy vizsgálják meg a *Goldkunsthdlgung* műveit, és derítsék fel, hogy a nagy veszteség mi okból keletkezik?

A megbizottak jelentést adván a foganatosított vizsgálatról, helyesen kifejtik, hogy a *schullersbergi* zúzóérczek csekély fémtartalma okozza a veszteség legnagyobb részét a *cordere Zech*-nél, mert az ott levő évések és omlatok már többször átválogattattak és mostan már csak olyan szegény

zúzóérczeket lehet ottan találni, melyeket az előtt szegénységük miatt fel nem dolgozhattak; így tehát, ámbár a termelés és szállítás a lehető legolcsóbb, még sincs belőle nyereség.

Anna aknában ez előtt fedezte a zúzóércz termelés a reá fordított költséget, de most már nem fedezheti, mert a jobb minőségű zúzóérczek az omlatokból kifogytak, a vájatyégeken pedig a telér mindenütt keskeny és tisztátalan, úgy hogy a zúzóknak működésben tarthatása végett olyan zúzóérczek is szállíttatnak ki, melyek aranyban igen szegények. A legmélyebb szintjén ez aknának vannak még jó zúzóérczek, de ezeket most nem lehet termelni, mert el vannak fúlva, Továbbá tekintetbe vételre ajánlják azt is, hogy ez aknánál főképen öreg bányászok vannak alkalmazva, a kik, ha a mívelés megszűnik, kereset nélkül maradnak, és alamizsnára szorulnak; ha pedig az arany termelése végképen megszüntetik, elmarad a pénzverő intézet nyeresége is.

Végre tekintetbe veendő, hogy a veszteség nemcsak a termelés által, hanem más nagyfontosságú vállalatok költségei által okoztatik. Így a *Mélyaltárna* költségei nem kis mértékben szaporítják a veszteséget. Ez altárna tovább hajtásának megszüntetését pedig nem javasolhatják, mert az most 4 öl kivágása után lyukasztani fog a *Rudolfaknával*, és a régiek ez altárnát nemcsak a *vordere Zech* vizeinek levezetése végett hajtották, hanem a *hintere Zech* gazdag ereinek feltárása végett is, melyek a *Rabenprunn* és *Naszfeld* alatt vannak, és aranyban igen dúsak voltak. Most az altárna hajtására hetenkint több mint 50 frt fordítatik, mert a *miksaaknai* vájatyégen a rossz levegő miatt nem lehet dolgozni, a *rudolfaknai* ellenvájatyég pedig sok vízzel küzködik, és a *Rudolf* aknában két kötelen ökörbőrből készített zsákokkal egyszerre 24 akó víz emeltetik vízerővel a régi altárnára, de néha még a lójárgányt is hozzá kell csatolni, mert 24 óra alatt 6,000 akó víz emelendő. E kiadás megszűnik, mihelyt a hátralevő 4 öl átvágva lesz, mert akkor a víz magától lefolyhat.

E fővállalaton kívül, felsőbb rendelet folytán, még 3 meddő vágat hajtatik, u. m. egy a *Brandstollenban*, egy a *rudolfaknai* középső rakodóból, és a harmadik az *Annaaknából*; e meddő vágatok hetenkint 20—25 frtba kerülnek. E vágatokon fekszik a jövő üzem reménye, de még nem érték el a főtéléreket, tehát ezért, és mert itt vannak alkalmazva a legerősebb munkások, kik az ellenség esetleges betörése alkalmával leginkább lennének képesek a műveket védelmezni: ajánlatik, hogy e meddő és most közvetetlen hasznót nem adó vágatok is tovább folytattassanak.

A mi pedig az *Erneszt akna* lemélyítésének költségeit illeti, ezek is növelték és még egy negyedévig növelni fogják a veszteséget; de ez aknával már jó közek érettek el, s ha a mélyítés befejezve leend, e költségek haszna el nem marad.

A *Rosenkranzakna* a *hintere Zech-en* veszteség nélkül műveltetik; ismeretes, hogy ez akna mélyebb részeiben igen jó zúzóérezek és omlatok hagyattak el a régiek által, és ezt az eddigi művelés is tanúsítja; a baj csak az, hogy a felsőbb szinteken a jó hagyatékok lassaukint kifogynak, a mélyebbre pedig víz miatt csak ritkán lehet lejutni, mert a szomszédos társulattal (Nunthaller örökösei, vagyis Winkler Mátyás) melynek kettős méretű aknája van, oly egyeség kötöttet ugyan, hogy a vizet éjjel nappal húzza, és ezért neki előbb 16 frt adatott, most pedig 12 frt segítség adatik hetenkint, minde mellett nem sikerült a vizet a fenékig lehúzni. Hogy ez biztosan történhessék, és hogy az itt fekvő jó zúzóérezek akadály nélkül lefejtethessenek, ajánlatott, hogy egy kettős méretű akna mélyíttessék le a kincstár által, mely munka $1\frac{1}{2}$ év alatt bevégezhető lenne, és melynek végrehajtása annál inkább szükséges, mert a *Mélyaltárnát* ezen aknáig — az akna lemélyítése és ellenvágat hajtása nélkül — előre hajtani léghiány miatt lehetetlen lenne. Kérik tehát, hogy ez akna lemélyítésére az engedély minél előbb megadassék.

Továbbá ismétlik a mult évben tett ajánlatot, hogy a *Spillernakna* Richter Bernát örököseitől megvételssék 265 frton, mert ha ez akna lemélyíttetik, a Strasser, — Füssel, — és Kellner-féle telkekben igen meg fog könnyíttetni a fejtés.

Végre javasolják, hogy a kincstár a Falhammer-féle $\frac{1}{16}$ részt, mely néhai Strasser Farkasé volt, megvegye, és hogy a spitzenbergi zúzóművek helyreállításáért Winkler Mátyásnak 400 frt megtéríttessék.

E jelentésre megérkezett 1592. december 1-én a határozat, de abban csak a Falhammer-féle $\frac{1}{16}$ rész megvétele és a Winklernek adandó 400 frt hagyatik jóvá, a bányaművelés érdekében tett javaslatok nem említettnek.¹

13. Selmeczi költséges bányák.

1592-ben Egger György volt *Selmeczen* alkamaragróf, és Saltzer Dávid volt bányamester, ő nevezte legelőször egy 1592. január 6-án kelt okmányában a bányabírósági jegyző-

¹ Régi bejárási jegyzőkönyv a körmezei parochián.

könyvet: „*Perggerichts Protokoll*“-nak, ez előtt mindig „*Pergpuech*“ volt a neve.¹

Siglisbergen a szélaknai völgy déli oldalán nagy kedvvel dolgozott ekkor egy társulat a *Hilfgottes* nevű bányában, melynek művelésére már 1153 frtot ráfizetett; a gyengébb részesek kénytelenek voltak e miatt részeiktől megválni, s azokat vagy eladták vagy elajándékozták.

Igy oda ajándékozta 1592. január 6-án Streibl János brenneri választó-ügyelő a *Hilfgottes* $\frac{1}{16}$ részét Adolph Menyhért polgárnak; február 8-án eladta Eislender Mátyás $\frac{1}{16}$ részét Richter Mihály selmeczi polgárnak 75 frtéért; április 13-án Adolph Menyhért a bánya $\frac{4}{16}$ részét vette át Moser Menyhértől azon ígérettel, hogy ha az isten szerencsét és áldást ad, a jövedelemből a Moser részére esett veszteséget megtéríteni fogja, október 24-én pedig Nemes Kristóf $\frac{1}{8}$ részt, és Weiszko Boldizsár is $\frac{1}{8}$ részt ajándékoz Glenkh János, Fradell Pál, Richter Mihály és Humel Gedeonnak, kik nekik ezért ruhára való kelmét adtak és ígérték, hogy ha áldás leend, még többet is fognak adni.²

A *Schmittenrinn tárna* is veszteséggel műveltetett, annyira, hogy a Pongrácz örökösök a munkásokat nem fizethetvén, a bányában birt $\frac{2}{16}$ részöket a hátralevő költségek fejében a vájároknak ajándékozták. A vájárok névszerint: Wildtner Pál, Rott Tamás, Wager Boldizsár, Druk Mihály, Anhorn Mihály, Richter Tamás, Uelbl Jónás, és Schmidt Jabab mester 1592. július 18-án elismerték a bányamester előtt, hogy Theininger né Anna asszony tőlök e $\frac{2}{16}$ részt megvette, és őket kifizette. A vájárok neveit azért soroltam fel, mert mindnyájan német hangzásuak, és arról tanúskodnak, hogy a munkások közt is sok német vala akkori időben.³

A *Mohr* nevű műveletek is meddők valának; 1592. szeptember 24-én Thonhäuser András mészáros oda ajándékozta a *Mittern Mohr* nevű és Selmecz városa felett fekvő bányában birt $\frac{1}{16}$ részét Glenkh János polgárnak.⁴

Valamivel jobb lehetett a *St. Johann am Schobob*; ebből Kuttner Tamás volt biebertárnai bányaüggyelő özvegye Borbála átengedett $\frac{3}{8}$ részt Melchior mesternek egy évre azon kikötéssel, hogy neki egy év múlva $\frac{1}{16}$ részt visszaadjon.⁵

Ennél még jobb volt a *St. Johannes in Roszgrund*, melynek $\frac{4}{16}$ részét Gaster Kristóf özvegye Dorottya 40 frton adta el a Brenner szövetségnek. 1592. december 19-én azon kikötéssel, hogy ha áldás leend a bányán, akkor $\frac{1}{16}$

¹ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv. ² U. o. ³ U. o. ⁴ U. o.
⁵ U. o.

részt neki visszaadjanak. A szerződés kötésénél Walkovits Mihály és Ander Mátyás bányatisztek voltak a Brenner szövetkezet képviselői.¹

Ez évből igen sok adás vevés fordul elő a bányabíró-sági jegyzőkönyvben, többnyire oly bányák részéről, melyek csak költséget okoztak. A vevők közt áll 1592. július 27-én és augusztus 18-án maga Saltzer Dávid a bányamester is, daczára a kiadott szigorú rendeleteknek, hogy a bányamester bányát ne műveljen. E körülmény nem épen fényes bizonyítéka a bányamester lelkiismeretességének.²

Ez időben már a kinstárnál is volt alkalmazva egy bányatiszt (Überraiter), hogy a kinstári bányarészek kezelésére felügyeljen: Erfl Jakab volt *Selmeczen az első királyi bányatiszt*, de ő sem viseltetett nagyobb tisztelettel a királyi rendeletek iránt, mint a bányamester, mert 1592. augusztus 18-án az ő neve is be van jegyezve mint bányarészesé.³

Az ily módon megemlített bányaművek nevei: *Alhorn* vagy *Guckuksberg am Hof*, *Wittiber* altárna Schüttrisenbergen, *Gottesberadt aufm Hoibern* Schüttrisenbergen, *Ober Summer*, *Finsterkehr*, *Erleingrund bei der hohen Linden*, *St. Oswald aufm Schieszflecken* Hodruson, *Erdbeerstolln*, *Mehlbeerleuten*, *Gabegottes unterm Pletscher*, *Falkenberg im Erlengrund*, *Jupitertárna im Nattergrund*, *Grünntárna in der Höll*, *Hartenschacht*, *Erlengrunder Eisenstein*, *Rechstollen a Plescher* és *Vordergappel közt*, *Rosenauerzeche aufm kalten Hof*, *unterm Vogelhubel* Hodruson, *Neu kerling*, *Seegengottes a Hirschenstein alatt* Roszgrundban, *Kieselbergstolln*, *Thoma Goldschmiedstolln*, *Schwalbenschacht*, *Nattergrund*, *Obersackwein*, *Untersackwein*, *Rothapfelbaum* és *Wilhelmschacht* Hodruson.⁴

A kinstár ez évben két kohót vett; 1592. április 10-én megvette Saltzer András örököseinek kohóját Stefultón a Moldneri és Siceli kohók közt 550 frton; október 9-en pedig Theiningerné Annának Hodruson a brenneri kohó és zúzó közt fekvő kohóját vette meg 500 frton. E vételeknél a kinstár képviselője Egger György alkamaragróf vala.⁵

14. Úrvölgy és Engelsberg 1592-ben.

Besztercebányára Hofer János neveztetvén ki pénztári ellenőrré, 1592. márczius 16-án terjedelmes utasítással látatott el.⁶

¹ Selmeczi bányabíró-sági jegyzőkönyv. ² U. o. ³ U. o. ⁴ U. o.

⁵ Selmecz városi levéltár.

⁶ Schmidt id. m. III. 221. l.

Az *úrvölgyi* szakmávkönyvből látjuk, hogy 1592. elején még Holaprandtner János volt bányamester, de a 2-ik negyedétől kezdve e hivatalt már Ritsch Fülöp viselte; Merl György rhóniezi sáfár is rendszeresen jelenvolt a negyedéves szakmány átvételnél, valamint Pekh Ábrahám lengyel factor, Glockner Zsigmond szertárnok és Pogner Sebestyén kémlelész.¹

A vájárok a bányában következőleg voltak elosztva:

	I.	II.	III.	IV.
	évnegyedben			
Obergesteng.....	17	23	22	22
Sayetzenfeld, Baltzer és Gatschergesteng.....	18	27	27	19
Giengersfeld és Kossafeld.....	14	15	16	19
Silsen és Vischergesteng.....	28	34	36	28
Mallaschacht és Schneidergesteng.....	45	33	23	21
Pfaffenschacht.....	15	16	19	16
Kupetzenfeld és Costelngesteng.....	29	27	23	32
Kammerfeld és Dankuswald.....	64	51	52	57
Altárna.....	26	34	24	39
Neu und Tagstolln.....	30	38	40	34
Fejtésnél összesen.....	286	298	276	287
Feltárásnál.....	39	30	30	30
Összesen....	325	328	306	317

Libetbányán dolgozott 1592-ben a fejtésen 30—36 vájár, és a feltáráson 10—12 vájár, összesen 40—48 ember.²

A költség és termelés nincs feljegyezve.

Ez évben Januch András és Paukher Boldizsár német-lipcei polgárok panaszkodnak, hogy az Illésházy lykavai birtokán fekvő *Engelsberg* nevű bányájok művelésében igen terheltetnek az által, hogy a földesúr tőlök a termelés $\frac{1}{17}$ részét követeli; e bányában 100 munkást is lehetne foglalkoztatni, de ha a földesúr követeléseit ellen meg nem védetnek, kénytelenek lesznek az egészzel felhagyni, és ott levő épületeik azután a Valachok és martalócok tanyáivá válnak.³

E panaszlevelök Erneszt főherceghez fölterjesztetvén, a főherceg 1592. április 3-án egy rendeletben meghagyta Illésházy Istvánnak, hogy mivel Magyarországon csak a király

¹ Úrvölgyi levéltár. ² U. o.

³ Selmeczi bányaigazg. levéltár. Lásd az okmányok közt XL.

engedelmével lehet bányát művelni, és a bányaurbér csak a királyt illeti: a likavai uradalom határában bányát-mívelőktől a tizenhetedet ne követelje.¹

15. Mátyás főherczeg vezeti az ügyeket.

1593. január 25-re országgyűlés hirdettetett Pozsonyba, s oda a király helyettesül Mátyás főherczeg küldetett. Az egybegyűlt rendek idejök legnagyobb részét a sérelmek tárgyalásával töltötték.²

1593-ban Szinán basa nagy hadjáratot intézett Magyarországra; szeptember elején 150 ezer emberrel lépte át a határt, s azután majdnem ellenállás nélkül foglalta el Veszprémet és Palotát, és ismét kitakarodott seregével. A Komárom táján összegyűlt mintegy 40 ezernyi magyar sereg Pálffy Miklós, Zrínyi György, Nádasdy Ferencz, Thurzó György, Illésházy István s mások gróf Hardeck Ferdinánd győri főkapitány vezérlete alatt, azután ostromolni kezdték Székes-Fehérvárt és november 3-án Haszán budai pasát, ki 20 ezernyi sereggel és 44 ágyúval az ostromlottak segítségére sietett, Pákozdnál teljesen megverték, ágyúit s egész tüzérségét elfogták.

A felvidéken is szerencsések voltak seregeink a törökök ellen, Teuffenbach kassai főkapitány, Rákóczy Zsigmond, ecsedi Báthory István, Forgách Simon, Homonnay István, Dóczy Ferencz, s többen november 1-ső felében Fülek ellen indultak; november 24-én hozzájuk érkezett Pálffy Miklós is, és november 27-én közös erővel a várat megvették. Erre a törökök elhagyták Divényt, Kékköt, Hajnácsköt, Buják, Somoskő és Hollókő várakat.

Pálffy Miklós azután haza menve Illésházyval és a szintén hazatérő Majthényi László zólyomi, és Pogrányi Benedek korponai várnagyokkal együtt még Széchényt, Drégelyt és Palánkot foglalták el.³

Selmeczen 1593. április 10-én bejegyeztetett a bányabíróági jegyzőkönyvbe, hogy Egger György alkamaragróf a kincstár nevében megvette Pleba Andrástól a siglisbergi *Ilgenschacht* (Lilienschacht) ⁸/₁₆ részét; e bányához tartozott 1 tárna, 2 akna, 55 kutatás és 57 karó. — Pleba kapott 50 frt készpénzt, holtiglan munkát hetenkint 1 frt bérrel, és megígértette neki, hogy ha a bányában felesleg lesz, még 25 frtot kapni fog.⁴

¹ Schmidt id. m. III. 230. l.

² Horváth Mih. id. m. IV. 401. l. ³ U. o. IV. 416. l.

⁴ Selmeczi bányabíróági jkv.

Már ekkor a bányászati ügyek vezetése is Mátyás főherczegre volt bízva, és az ő jóváhagyásával rendelte az alsó ausztriai udvari kamara 1593. szeptember 14-én, hogy a szél-aknai *Ainigkeit*, és a siglisbergi *Lilgensschacht* között le kell mélyíteni a *Rudolf aknát*, mert az *Ainigkeit* bányában dél-felé igen jó érez van, a *Lilgensschacht* is jó reményű bánya, s mind a kettő művelését meg fogja könnyíteni a *Rudolf akna*. A *lilgentárnai* vájatvég egyelőre szüneteljen, míg több pénz nem lesz.¹

1593-ban ismét több adásvevés történt a *Mátyástárna* vagy *Ujbiebertárna* körül fekvő bányáknál; volt ott egy *Györgytárna* is az *Ujbiebertárna* felett; e tárnának $\frac{8}{16}$ részét gróf Salm Gyula cs. k. udvari kamarai tanácsos vette meg. A *régi tárnának* (alter stollen im starken Wald) $\frac{8}{16}$ részét *Uj Biebertárna* vette meg. A *Hoffnungschacht* nevű bányának pedig, mely az *Ujbiebertárna* mellett feküdt, $\frac{7}{16}$ részét Richter Mihály selmeczi kereskedő vette meg.²

1593. június 22-én eladta Mohr Péter a *Szt. Mihály tárna* $\frac{1}{16}$ részét Erasmus Jakabnak 10 frtéért.³

1593. augusztus 4-én be vannak jegyezve a *stefultói János tárna* részesei: Wosar Mátyás $\frac{4}{16}$, Wosar György $\frac{4}{16}$, Streibl János $\frac{3}{16}$, Kura János $\frac{2}{16}$, Bubenik Mihály $\frac{2}{16}$ és Michal János $\frac{1}{16}$ részzel; de már szeptember 11-én Chalubka György és Márton testvéreké volt a bánya fele, kik azt eladták Moldner Mátyásnak 8 frtéért és egy bőr ruháért.⁴

1593. október 25-én bejegyeztettek a *stefultói Márton-tárna* részesei: Wosar Márton $\frac{4}{16}$, Wosar György $\frac{2}{16}$, Wytofszky Pál serfőző $\frac{6}{16}$, Markkó Mátyás $\frac{2}{16}$, és Bubenig Mihály $\frac{2}{16}$ részzel.⁵

1593. október 9-én a *Kornberg tárnának* $\frac{5}{16}$ része elajándékoztatott.⁶

1593. január 7-én megvette a *Brenner szövetkezet* a *roszgrundi Jánostárnának* $\frac{4}{16}$ részét, Reichl Jakab pedig ugyanazon tárnának $\frac{2}{16}$ részét.⁷

Ezekén kívül még a következő kis bányák mentek egyik kézből a másikba: *Tannenstollen in der Höll*, *mittere Tschubernik*, *Neu kehrling beim Rothapfelbaum*, *Rosenauerzech*, *untere Freudenstolln*, *Finsterkehr*, *Gollander*, *Hartenschacht ober der Peltschengasse*, *Pelz gegen den alten Kerling*, *bei der Haselstauden*, *Segengottes unterm Hirschenstein*, *Ruda Eisenstein*, *unterm Tschubernik*, *hohe Linden in Erlengrund*, *unterhalb des rothen Tschubernik in Warmbadgrund*.⁸

¹ Schmidt id. m. III. 233. l.

² Selmeczi bányabír. jkv. ³ U. o. ⁴ U. o. ⁵ U. o. ⁶ U. o. ⁷ U. o. ⁸ U. o.

16. Intézkedések 1593-ban.

A *krebsgrundi* altárnát Hodruson az utolsó bizottság jó bányának tartotta, mely nem sokára érczet találhat, és a vájatvégeken, valamint a *felső és középső tárnában* is ércznyomok vannak; ámbár az ércz nem gazdag, mégis megfizeti a termelés költségeit; ennél fogva rendelte az alsó-ausztriai kamara 1593. szeptember 14-én, hogy a művelés folytattassék már azért is, mert ez által a zúzó is foglalkozást nyer. Meghagyatik azonban, hogy ha a művelés veszteséget okozna, ideje korán jelentés tétessék, hogy a további teendők iránt határozni lehessen, mielőtt a veszteség ezerekre menne. A biztosok azt is ajánlották, hogy a *krebsgrundi altárna* alatt levő mélyítésekből a víz kihuzattassék, és az ott levő ércz, ha jó, lefejtessék, mielőtt azt a szomszédok elérhetnék; erre nézve az alsó ausztriai kamara még bővebb jelentést vár, hogy mennyibe kerülne a víz kiemelése; egyelőre várni lehet, mert megeshetik, hogy a víz magától is leapad, ha a szomszéd közeledik.¹

Ugyanazon rendeletben megengedi az alsó ausztriai kamara, hogy az *Ó mindszenttárnában* folytattassék a munka, mert a biztosok véleménye szerint még csak 16 ölet kell kívágni a telérig, és azután a bánya magát fenn fogja tartani, s a reá fordított költségeket visszatérítendi.²

A biztosok *Unverzagt tárnát* igen jó bányának tartották, és javasolták, hogy az özvegy Unverzagtnénak az ő $\frac{7}{16}$ részére hetenkint 5 frt ellátmány adassék. Az alsó ausztriai kamara azonban az ellátmány adását nem engedélyezte, mert e bányánál a *Brenner szövetkezet* a főrészes, és ámbár eddig semmi jövedelem sem volt, de fizethetik a költségeket.³

A *Windischleuten altárnára* vonatkozólag rendelte az alsó-ausztriai kamara, hogy ámbár e bánya a biztosok jelentése szerint jó és nagy fontosságú, s régebben igen gazdag érczek törtek benne, és Daniel Frigyesnek és Tetzner Ferencznek ellátmány adatott; de mivel a vájatvég igen kemény és most meddő: néhány öltre folytattassék még a munka, de ha meg nem javulna a telér, az ellátmány szüntettessék meg addig, míg több pénz nem áll rendelkezésre.⁴

1593. július 28-án Freiseisen György, Stöckhel János, Lienpacher Lénárt, Burghofen Albrecht, Weigel Lénárt és Pettenauer György bejárván az *ujbányai* műveket jelentik:

¹ Schmidt id. m. III. 232. l. ² U. o. 236. l. ³ U. o. 235. l. ⁴ U. o. 237. l.

hogy az *ujbányai altárna*, mely a Garamnál kezdődik, már 1150 öl hosszú és most szünetel, mert a részesek nagyon hanyagok a költség befizetésével; minthogy a kamara ez altárna hajtására segítséget ad, javasolják, hogy tovább folytatása elrendeltessék.

A *Handlschacht* lemélyítettett 12 ölnyre az altárna alá, hogy azon jó érzeket, melyek ott elhagyattak, lefejtteni lehessen; hanem mert a vízhúzás költségei hetenkint 50 frtra mentek, és a levegő is igen rossz volt, ismét fel kellett az aknával hagyni. Most azonban Hueber Kristóf nagybányai gépész-mester itt lévén, megnézte a bányát, tanulmányozta a viszonyokat, és azt állítja, hogy 450 talléron olyan vízemelő gépet fog feállítani, mely nem dolgozik sem kötéllel, sem vederrel vagy tömlővel, és melynek hajtására hetenkint 50 frt helyett 6 frt elég lesz. A jelentéstevők javasolják, hogy Hueber gépével kísérlet tétessék.¹

Az alsó ausztriai kamara erre azt határozta, hogy e gép felállítására a kincstár $\frac{6}{16}$ részére eső 168 frt 75 den. költség kiadható, ha a többi részesek is megadják a rájuk eső részt; de ha ők nem akarnak fizetni, akkor a dolog abba maradjon; és abba is maradt, pedig kár volt a kísérletet meg nem tenni, mert Hueber gépe valószínűleg szivattyú volt, és bizonyára jobb hatással működött volna, mint az akkor szokásos vedres gépek.

Továbbá határozta az alsó ausztriai kamara, hogy az *ujbányai Ainigkait altárnában*, melynek $\frac{8}{16}$ része a kincstáré, $\frac{5}{16}$ része gróf Salm Gyuláé, és $\frac{3}{16}$ része Khirsner Lőrinczé, a művelés folytattassék; a telér ugyan nem olyan jó mint régebben, de remélhető, hogy a feltárás éjszak- és délfelé jobb érzekre vezet.

Az *ujbányai altárnát*, mint fővállalatot, nem szabad heverni hagyni, hanem minél előbb ismét tovább kell hajtani.²

Tscherhák György *ujbányai bányamester* 1633-ban azt írja az *ujbányai mélyművelésnek* 1593-ban történt felhagyásáról, hogy a *Wasserschacht*, mely a *Lörinczakna* felett volt, 32 öl mély vala az altárnáig, és az alatt még 11 öl. Ez aknától nyugat felé találták a telért a talpig lefejtve, egy öl vastagon, az ércz a fekü mellett volt egy kalapács vastagságú; próbák is vétettek, és az ércz 100, 200 sőt 300 latot is tartalmazott.

A bejárásnál voltak: Laczkovits Pál akkori *bányamester*, Pauman János *gondnok*, Ertl Jakab *selmeczi k. bányamester*.

¹ Kachelmann J. kiadatlan iratai.

² Schmidt id. m. III. 238. l.

tiszt, Tschermák György, Freistatsky Péter, és Ertl Egyed sáfár. Az aknát nem lehetett a víz miatt tovább mélyíteni, hanem a telér éjszak felé feltáratott, de mindinkább ólmos lett, s végre az ércz csak 3—4 latot tartalmazott. A talp alatt levő ércz nem fejtetett le. Azután a levegő is hiányzott és az egészet abba hagyták.¹

A *körmöczi Goldkunsthundlung* nagy veszteségeit felderítő mult évi jelentésekre 1593. november 20-án azt válaszolta az alsó ausztriai kamara, hogy úgy látszik sok olyan bánya műveltetik Körmöczön, mely semmi reménységre sem jogosít, és a bányapolgároktól a kamarai adósságok fejében sok oly bánya vétetett át, melyek csak veszteséggel művelhetők; a mi természetes is, mert ha javulásra reményt adtak volna, annál kevesebbé hagyták volna el azokat a magánosok, mivel jó reménységű bánya művelésére a kincstár előleget is ad. Úgy látszik tehát, hogy czélszerűbb lenne, ha a kincstár saját bányákat nem műveltetne, mert ha az idegen bányákra adott ellátmányok veszendőbe mennek is, mégsem lesz a veszteség oly nagy, mint a kincstári kezelés mellett, éz a beváltási és pénzverési nyereség megmarad.

Mindazáltal, minthogy a kincstár már az altárna és más bányák birtokában van, és ha azokat felhagyná, az egész körmöczi bányászat elpusztúlna, megengedtetik a művelés folytatása addig, míg a költségek fedezése lehetséges lesz, a veszteséges bányák művelése azonban megszorítandó.

A *Schullerspergen* levő *Christophenschacht*, *Altschächtl*, *Neustolln*, *Ober-* és *Unterweiten* bányák, melyekből a veszteséget okozó szegény zúzóérczek termeltetnek, felhagyandók, az ott dolgozott vén munkásoknak pedig fentartásukra kegyelemdíj adassék. — Hallomás szerint a munkások társaságának egy pár ezer forint vagyona van; jelentés teendő, hogy nem lehetne-e ebből az öreg munkásokat segélyezni?

A *Brandstolln* egyelőre szüneteljen; az *Ernesztakna* közelében tervezett zúzó építése jóváhagyatik; a *Miksa akna* üzeme a javaslat szerint jóváhagyatik. — Ha a *Rudolfakna* a *Mélyaltárnával* lyukasztani fog, a *Mélyaltárna* vájatvége tovább hajtandó éjszak felé az *Anna akna* és *Rabenprunn* alá; de ha a telér tartósan rossznak mutatkoznék, e vájatvég is szünetelhet jobb időkgig. *Annaaknában* csak vízerővel kell szállítani, a költséges lóerővel való szállítás elkerülendő. — Minthogy a *Kirschentárnában* az aranytartalom javult, oda több munkást kell alkalmazni.

Följelenendő, hogy a *Rabenprunnban* a *Rosenkranz*

¹ Sehnecezi bányaigazg. levéltár.

akna fedtjében mélyítendő új akna mennyibe kerülne, és költsége miből fedeztetnék? Jövőhagyatik, hogy az *Anna aknából* a *Rabenprunn* alá egy vágat hajtassék, melylyel a *Winkler aknája* szárazzá tétetnék, és a heted adására szoríttatnék.

Minthogy a *Kleinpeter aknának* nincs vesztesége, művelése folytatandó. — A *Dániel tárna* még tovább is szüntelhet. A *Spilleraknánál* javasolt munkálatok foganatosítandók.¹

A körmöczi magánbányákat illetőleg határoztatik: hogy Ribári Márton és Weninger Mihály számára, kik magok akarják ezentúl bányáik költségeit viselni, az ellátmány adása megszüntetessék, a régi kamarai adósság törlesztésére pedig tőlök minden arany után 10 denár levonattassék.

Hetenkinti 5—6 frt ellátmány engedélyeztetik a Janoskoi örökösöknek a *Jánostárna* művelésére, és Mathé András számára. A város pedig szorítandó, hogy a *Régi altárna* vájatvégét vagy Füssel János által hajtassa tovább, kinek telkében van, vagy pedig maga folytassa, hogy a bányatörvénynek eleget tegyen, és a hegységet feltárja.

Valamennyi bányapolgár arra szorítandó, hogy a kik magok látják el költséggel bányáikat, régi adósságaikat minden arany után 10 denárral törlesszék.²

Az *úrvölgyi bányauzennél* alkalmazott vájárok számát mutatja az 1593. évi első és harmadik negyedről fenmaradt szakmánykönyv, mely szerint alkalmazva volt.³

	I.	II.
	évnegyedben	
Az Obergestengen	14	12
Sayetzenfelden és Katschergestengen	24	25
Giengerfelden	15	14
Silsen és Fischergestengen	28	35
Mallaschacht és Baltzersfelden	23	36
Pfaffenschacht és Costellngestengen	27	28
Kupetzenfelden	38	34
Daukuswald és Kammerfelden	56	33
Altárnán	39	27
Neustolln és Tagstollnban	33	29
A fejtésnél összesen	297	273
Feltárásnál	33	42
Összesen	330	315

¹ Schmidt id. m. III. 242. l. ² U. o. 250. l.

³ Úrvölgyi levéltár.

A költség és termelés nincs följegyezve.

E munkálatokon kívül még az *ortuti higanybányánál* is folytak kutatási munkálatok, melyekkel már ezinobernyomok találtattak; az alsó ausztriai kamara tehát megengedte, hogy e kutatások folytattassanak.¹

17. Mátyás főherczeg mint hadvezér.

1594. elején Rudolf a hadi ügyek igazgatását is Magyarországon Mátyás főherczegre bízta.

Pálffy Miklós márczius 10-én elfoglalta a törököktől Nógrádot, de Teufenbach sikertelenül ostromolta Hatvant. Fülelek és Nógrád bevétele óta a törökök egy kissé távolabb tartattak a bányavárosoktól.

Mátyás főherczeg azután 20 ezer magyarból és 30 ezer németből álló sereggel ostromolni kezdte Esztergamt. Az ostromlók a vidéket teljesen kipusztították, és Mátyás azon híre, hogy Szinán basa megindult, felhagyott az ostrommal.

Szinán basa július végén Tata alatt szállott táborba 200 ezernyi seregével, melyben 40 ezer tatár is volt, kik Máramaroson át törvén be, Debreczennek s Szolnoknak vették útjokat s az országot pusztították. Szinán basa azután elfoglalta Gyórt és Pápát a nélkül, hogy abban Mátyás és serege akadályozta volna. A keresztény had munkátalanul vesztegle táborában. „Laknak, vigadnak vala az ifjú kapitányok — úgy mond Illésházy — „gondot egyik sem visel vala, dulás, fosztás, szegényember nyomorgatás bővelkedik vala a táborban, az isten kiméne közülök, megvakítá őket.“

Győr feladása miatt gróf Hardeck utóbb Bécsben perbe fogott s lefejeztetett.

A császár azután gróf Mannsfeld Károlyt fogadta fel fővezérül a török ellen.²

Selmeczen a Mátyástárna körül fekvő bányák ez évben is többször meg vannak említve.

1594. január 22-én a *Brenner szövetkezet* mint az *új biebértárnai* társulat főrésze nevében: Walkovitz Mihály bányatiszt, és Moldner bányatisztje: Perger János egyrészt, másrészt pedig a *Hoffnungsschacht* részesei: Richter Mihály, Glenkh János, és Moschwitz Simon megegyeztek Salzer Dániel bányamester előtt, hogy hol legyen a határ a *Hoffnungsschacht* és *Neubiberstollen* között.³

¹ Schmidt id. m. III. 249. l.

² Horváth Mih. id. m. IV. 420. lap.

³ Selm. bányabír. jkv.

Április 13-án eladatott az „im starken Wald“ fekvő *Szent György, Graf Julius*, és *Graf Reichard* nevű aknákból $\frac{1}{16}$ rész 22 frt 70 denáron.¹

1594. július 21-én Dániel János városbíró, és Moldner Mátyás mint részesek a *Neubieberstolln*-nál eladták az ő 23 kutatásaikat, és 23 karójokat a *Brenner szövetség*nek 400 frton azon föltétellel, hogy ha áldás lesz a bányában, a vevők még 100 frtot fizessenek.²

Augusztus 1-én pedig eladatott a *Graf Juliusschacht* $\frac{1}{16}$ része 11 frtért és egy másik tizenhatodrésze átvétetett 60 frtnyi adósság törlesztésül.³

Szélaknán folytattatott a *Rudolfakna* mélyítése, és 1594. július 29-én a *Lilgenschacht*i és *Ainigkeit* társulatok közt egyezség jött létre a *Biebertárna* szintjén hajtott *Ainigkeit-tárna*, és a *Lilgenakna*, *Györgyakna* és *Rudolfakna* határai iránt.⁴

1594. október 24-én Witofszky Pál selmeczi serfőző a magas házban átvette a *stefultói* völgyben levő *Mártontárnának* $\frac{15}{16}$ részét.⁵

Adásvevés történt még ez évben a következő bányáknál: *Fuchsennest* a *Rabenstein* alatt, *Krechsenschachers Bergwerk*, *Tschubernik*, *unterm neuen Kerling*, *Erleingrund*, *Kiesgrund*, *Neu Galander*, *Seegengottes unterm Hirschenstein*, *Guckuksberg in der Höll*, *Petermännl Hodruson*, *Hickelswiesen*.⁶

A szakmánykönyv szerint ⁷ dolgozott Libetbányán vájár 1594-ben :

	I.	III.	IV.
	évnegyedben		
A fejtésnél.....	40	26	19
Feltárásnál	9	8	6
Összesen	49	34	25

¹ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv. ² U. o. ³ U. o. ⁴ U. o. ⁵ U. o. ⁶ U. o.

⁷ Úrvölgyi irattár.

Ürvölgyön pedig alkalmazva voltak 1594-ben vájárok:

	III.	IV.
	évnegyedben	
Az Obergesteng szintjén	26	36
Sayetzenfeld és Gatsergesteng szintjén	19	17
Giengersfeld szintjén	16	24
Silsengesteng „	25	19
Mallaschacht és Baltzersfeld „	34	25
Pfaffenschacht és Costelligesteng „	30	28
Kupetzenfeld „	19	25
Kammerfeld és Dankuswald „	26	26
Altárna „	25	24
Neustolln és Tagstolln „	16	13
A fejtésnél összesen	236	237
A feltárásnál	42	42
Összesen	278	279

A termelés és költség nincs följegyezve.¹

1595. elején Pozsonyban országgyűlés tartatott, mely megerősítette a Rudolf és Báthory Zsigmond közt kötött szövetséget.

1595. július elején gróf Mansfeld 60 ezernyi sereggel kezdte ostromolni Esztergamot, és Hassán budai pasát, ki a vár fölmentésére sietett, keményen megverte; de augusztus 14-én a hadsereg és az ország pótolhatatlan veszteségére, verhasban meghalt. — Egyedül az ő katonái között volt jó fegyelem, s csak ő nem tűrte, hogy katonái fosztogassanak. Az ostromot azután Mátyás főherczeg vezette, és szeptember 1-én Esztergam megadta magát. — Utóbb Visegrád is elvéttetett a töröktől, de a fegyelem Mansfelddel együtt eltűnt a táborból. A vallonok, kiknek hadnagyuk Schwarzenberg vala, mert zsoldjokat nem kapták meg, kiszállának a táborból a falukra a Garam mellé és Erdőhátra, s ott rettenetes dúlást és fosztást tévének; ezekhez képest a németek sem akartak a táborban szolgálni; a vezérek pedig nem tudták mitevők legyének. Vác felé indulának kétszer is, de eszöket veszítette az úristen, és így az egész nyarat hiában mulasztották el, sok pusztítás után végre eloszlának.

¹ Ürvölgyi irattár.

Ugyanez évben szerencsésen harczott a törökökkel Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem, és őket Bukarestnél és Gyurgyevónál teljesen megverte.¹

A selmeczi bányászatról ez évből igen kevés hír maradt.

A *Bieberaltárnának Einigkeiterbstollen* nevű déli része a Rudolfakna felé előhaladván, számára 1595. június 27-én telek adományoztatott.²

A *Hilfgottes* bánya Siglisbergen jól állhatott, mert 1595. október 20-án megengedte Kambmacher Jakab az ezüstkisérők kapitánya, hogy Tiefländer Mátyásnak 65 frtnyi adóssága a *Hilfgottes* bányánál levő részeire terhül előjegyeztessék.³

1595. márczius 5-én följegyeztetett, hogy a szklenői meleg fürdő felett levő *Seegengottes* bányánál Saltzer Dávid bányamester $\frac{8}{16}$, Prinsa András $\frac{5}{16}$, Mohappel Pál $\frac{1}{16}$, Dániel Boldizsár $\frac{1}{16}$ és Crentz János $\frac{1}{16}$ részzel a részesek.⁴

A *roszgrundí Szt. Jánostárna* ez időben érczeket termelt, a bánya a völgy északi oldalában volt, talpalatti evései is voltak, melyekből a víz egy vízkerékkel és rudazattal (tehát szivattyúval) emeltetett.⁵ — E följegyzés az első nyoma annak, hogy Selmeczen szivattyúk alkalmaztatnak.

Adásvevés történt még ez évben a *krechsengrundí szt. Pál, Falkenstein beim Schobob, Roth oder Neu Tsubernik Eisenstein, unter Freudenstolln és Finsterkehr* bányáknál.⁶

A *körmöczi Goldkunsthandlung* még mindig nem javult, és 1595. február 1-én egy királyi rendeletben meghagyatott az alsó ausztriai kamarának, hogy vizsgálta meg, mi az oka, hogy a körmöczi bányák jövedelme néhány év előtt még elégséges volt a végvárak fentartására, most pedig már nem elegendő.⁷

Az *úrvölgyi bányákban* alkalmazott vájárok száma volt a szakmánykönyv szerint 1595-ben.

	I.	II.	III.	IV.
	évnegyedben			
Obergesteng	26	23	24	32
Seytzenfeld és Gatsergesteng	19	21	18	17
Giengerfeld	29	29	25	15
Silsengesteng	18	22	23	23
Mallaschacht és Baltzerfeld	34	26	25	31
Átvitel	126	121	115	118

¹ Horváth Mih. id. m. IV. 436. l.

^{2 3 4 5 6} Selmeczi bányabíróági jegyzőkönyv.

⁷ Schmidt id. m. III. 255. l.

	I.	II.	III.	IV.
	é v n e g y e d b e n			
Áthozatal	126	121	115	118
Pfaffenschacht és Costelniggsteng	31	31	30	20
Kupetzenfeld	28	29	20	23
Kammerfeld és Daukuswald	29	27	36	28
Erbstollen	18	16	16	17
Neustolln és Tagstolln	31	43	39	37
A fejtésnél összesen	263	267	250	243
A feltárásnál	36	36	39	39
Összesen	299	303	289	282

Libetbányán dolgozott 40 vájár a fejtésen és 9 vájár a feltárásnál.¹

Ez évben besztercebányai polgárok Balassa birtokán Divény és Végles közt az „*auf dem Mönch*“ nevű hegyben egy új bányát nyitottak, melyből az ércpéldányok aranyat, ezüstöt és rezet tartalmaztak. Azonban nem sok kilátást nyújthatott e bánya jövedelemre, mert a polgárok $\frac{6}{16}$ részt ajánlottak fel belőle a kincstárnak, de ez nem fogadta el.²

18. Miksa főherczeg mint hadvezér.

1596. elején ismét országgyűlés volt Pozsonyban. A hadak fővezérévé Miksa főherczeg neveztetett ki. — Pálffy és Schwarzenberg azután bevették Vácot, szeptember 3-án pedig rohammal bevették Hatvant és lerontották. Mohamed szultán szeptember 21-én Egert kezdte ostromolni, s az idegen őrség a vár kapitányát Nyáry Pált elfogva a várat október 13-án átadta, de Mohamed az idegeneket levágatta, s a magyarokat fogságba tette.

Miksa főherczeg azután megütközött Mezőkeresztesnél a törökökkel, s őket már megverte volt, midőn a törökök a zsákmányoló győztesekre visszacsaptak, és őket megfutamtították úgy, hogy egész táboruk elveszett. Sok idegen és magyar főúr veszett el e csatában, a többek közt: Erneszt és August holsteini herczegek, Poppel Venczel cseh főúr, Pálffy Péter a

¹ Ürvölgyi irattár

² Selmeczi b. igazg. levéltár.

Miklós testvére, Forgách Sebestyén, Telegdy János s többen mások.¹

Ez évben Báthory Zsigmond lemondott az erdélyi fejedelemségről, de lemondása egyelőre titokban tartatott.²

Selmeczen 1596. május 16-án könyvvivő lett Sommer Lőrincz, ő volt itt az első könyvvivő, mert ez előtt a körmőczi könyvvivő könyvelte a selmeczi kamara bevételeit és kiadásait is; de minthogy a háborús idők miatt a közlekedés Selmecz és Körmőcz közt gyakran meg volt akasztva, czél-szerűbbnek látszott Selmeczen is alkalmazni egy könyvvivőt, a ki egyszersmind a pénztárnok ellenőre lett, és Egger György alkamagróffal együtt felügyelt a szolgálatra; a pénztárhoz mindkettőjöknek volt kulcsa.³

Az „*unterm Mohr*“ bányát ez időben igen jónak tartották, 1596. április 26-án eladta Dier Constantin selmeczi lakos e bánya $\frac{1}{16}$ részét Pestelosi Horácznak 50 tallérért.⁴

Adás-vevés történt ez évben a *St. Paul im Krecksengrund, Sommererbstollen Hodruson, Falkenstein unterm Schobob, aufm Hof, auf der Erdweichsel, St. Michael auf dem Eschenhübel gegen die Höll, Kieselsberg* és *Ober Sommer in Hodritsch* bányáknál.⁵

A jelenkorban *gréfi telér*-nek nevezett érczes ér 1596 előtt sokáig jó eredménnyel műveltetett és nevét onnan kapta, hogy Salm Gyula és Reichard grófok voltak a rajta nyitott bányák főreszesei. De 1596 körül e bányák már veszteséggel működtek; egyike e bányáknak volt a *graf Juliusschacht*, melynél gróf Salm Reichardnak $\frac{11}{16}$ része vala, e bányának 1596-ban következő tartozásai voltak:⁶

Gróf Salm Reichard tartozott:		
A két sáfárnak	482	frt 14 d.
A kamarának	139	„ 5 „
Schmied Kristófnak	4	„ — „
A városnak ólomért	577	„ 69 „
Összesen		1,202 frt 88 d.
Schmied Kristóf tartozott		
Hanusch Venczel „	63	frt 54 d.
Wagner András „	104	„ 75 „
„	92	„ 73 „
Összesen		1,463 frt 90 d.

¹ Horváth Mih. id. m. IV. 447. l. ² U. o. 451. l.

³ Schmidt id. m. III. 256. l.

⁴ Selmeczi bányabíróági jegyzőkönyv. ⁵ U. o.

⁶ Selmecz városi levéltár.

19. A körmöczi kincstári bányák nagy veszteséggel műveltetnek.

A körmöczi kincstári bányák igen rosszúl állottak, és 1596. május 31-én rendelte az alsó ausztriai kamara, hogy mivel a körmöczi bányák vesztesége onnan ered, hogy a műveletekhez kötött reménységek még nem teljesültek, és az altárna, mely már 2918 öl hosszú, sok fentartási költséget kíván: ezentúl csak a főreményvágatok hajtassanak, és a veszteség kevesbítése végett minden más nem fizető munka megszüntetessék.

Továbbá rendelte az alsó ausztriai kamara, hogy mivel a fő czimentező Tillisch Jakab meghalt, az ő helyére Nunthaller Fülöp alkalmaztassék, ámbár Steiner András és Hofman János már régebben szolgálnak a czimentezésnél, de a kezelés titkát csak Nunthaller tanulta el Tillischtől, így tehát a vezetés csak reá bízható. Minthogy pedig a czimentezés kezelésének titkát csak a főczimentezőnek szabad tudni, és ha ez rögtön meghalna, megtörténhetnék, hogy e titok egészen elvész, és abból a pénzverőnek és Ő Felségének nagy kára keletkezik, utasíttatnak a tisztek, hogy azt a titkot a főczimentező által írásba foglaltassák, és ez írást lezárva beküldjék az alsó ausztriai kamarához, hogy azt előadandó alkalommal felhasználni lehessen.¹

1596. október 24-én megújíttatott a rendelet, hogy ellátmányt csak bányaművelőknek lehet adni, ha a bánya bejárátván olyannak találtatik, hogy a költségeket idővel visszatérítheti. A tisztek kötelességévé tétetik a felett örködni, hogy az adott ellátmány csak bányaművelésre fordíttassék.²

Az *úrcölgyi bányák* szakmáynkönyvének egy része megvan 1596-ból is, mely szerint a vájárok következőképen voltak alkalmazva:

	I.	II.
	évnegyedben	
Az Obergestengen	32	44
Sayetzenfeld és Gatschergestengen	19	23
Giengerfelden	17	21
Silsengestengen	34	29
Mallaschacht és Baltzerfelden	30	23
Átvitel	132	140

¹ Schmidt id. m. III. 270. l. ² U. o. 276. l.

	I.	II.
	évnegyedben	
Áthozatal.....	132	140
Pfaffenschacht és Costalligengestengen.....	15	19
Glecknersfahrt és Kupetzenfelden.....	23	24
Kammerfeld és Daukuswaldon.....	31	36
Az altárnán.....	20	15
Neustollen és Tagstollenban.....	40	25
Összesen a fejtésnél....	261	259
A feltárásnál.....	43	39
Összesen....	304	298

Libetbányán ez évben 37 vájár volt alkalmazva a fejtésen, és 12 a feltárásnál. A költség és termelés nincs feljegyezve.¹

Az úrvölgyi és libetbányai szakmánykönyvek ez adatai elég töredékesek ugyan, de azért mégis irányadóul szolgálhatnak arra, hogy az üzem változásait legalább főbb vonásai-ban észrevehessük. 1596-on túl hiányzanak e könyvek egész 1609-ig. Az 1590-től 1596-ig kimutatott töredékekből bizvást következtethetjük, hogy az üzem ez időszak alatt nem változott jelentékenyen, a fejtés az időszak vége felé valamivel élénkebb volt mint kezdetén, a feltárássra ellenben kevesebb erő fordított az időszak végén mint kezdetén; a vájárok összes száma majdnem változatlan maradt az egész hat évi időszak alatt, e szerint tehát a termelés is 10—14 ezer mázsa réz lehetett évenként, úgy mint 1589-ben.

Selmeczen az Einigkeit altárna mély művelései már annyira sok költséget okoztak, hogy Thaler Boldizsár a Brenner szövetség bányatisztje és Ertl Jakab kincstári bányatiszt kérték a bányamestert, engedje meg, hogy e mély művelést, melynek költségeit a sok víz miatt nem képesek fedezni, felhagyhassák; e kérelem folytán 1597. december 27-én bejárták a bányát a nevezett bányatiszteken kívül Nemes Kristóf és Thaler András városi tanácsosok is, és próbákat vettek a mélyművelésben talált érczekből; a Brenner szövetség részében e próbák 9, 22, 9, 1½, 5, 4, 7 latot tartalmaztak, és az érczek nem voltak nagy mennyiségben; a kincstári részből vett próbák pedig csak 3½, 3, 3, 3 latot tartalmaztak, tehát szegények valának, és mivel sem egyik sem

¹ Úrvölgyi irattár.

másik résznek termelése nem fedezte költségeit, és így hetenkint 80 frt veszteség keletkezett, elhatározottat, hogy a víz-emelés megszüntetessék, és e határozat 1597. december 23-án végre is hajtattott.¹

Hodruson a régi bányák mellett a *Mehlberleuten* bányában is kezdtek ércet termelni, és e bánya birtokosai: Weltzer Zsófia, Dániel János, Dániel Frigyes, Tarka László és Sumpf József átadták azt két évre Panitz Venczelnek, azon feltétel alatt, hogy a termelendő zúzóércz az övék maradjon és ő nekik az érczek megvételére is előjoguk legyen, két év múlva pedig az egész bányát visszakapják.²

A kisebb bányák közül változtatták a birtokost: a *Rosenstolln*, *Sommerthürl*, *St. Michaelstollen im Krechsengrund*, *St. Paul im Krechsengrund*, *St. Johann am Schobob*, *Ochsenkopf unter dem Mohr*, *Kornbergtárna*, *Mártontárna Stefulton*, *Kukuksberg*, *Obersommer Hodruson*, és *St. Michael in Roszgrund unter dem Hirschenstein*.³

1597. augusztus 6-án Lorberer Konrád átadta kohóját, zúzóját és mosóházát az ott levő zúzóérczekkel együtt Prentl Boldizsárnak, azon feltétel alatt, hogy a termelt aranyból és ezüstből neki egy nyolezadrészt adjon.⁴

1597. december 19-én főbejárást tartottak Körmöczön Schulz Gáspár könyvvivő, Freiseisen György gondnok, Fichter Christian kohósáfár, Weindl Márton, Heuszl Mátyás, és Habermann Bernát bányasáfárok, és a bányaügyelők, és találtak az *Unterweiten*-ben, melyhez egy kettős Riesentárna vezet négy munkahelyet; a *Straszerische Oerter*-nél két munkahelyet; az *Altschächtl*-ben 8-at; a *Kristófakná*-ban a legmélyebb szinten 3-at, a közép szinten 5-öt, a felső szinten 2-öt; az *Untersturz*-ban 4-et, *Annaakná*-ban az új szint felett egy munkahelyet, az új szinten 2-öt, a közép szinten egyet, a nagy rakodó szintjén egyet, és az aknafenekhez legközelebb álló szinten hét munkahelyet; a *Dániel tárná*-ban volt hét, a *Kleinpeterakná*-ban a *Freidenfüllort* szintjén három, a *Sonntagsfüllort* szintjén kettő, a *Trentscherfüllort* szintjén kettő, és a legmélyebb szinten három munkahely; a *Rosenkranz-akná*-ban kettő, *Liegendtárná*-ban kettő, *felső Hörltárná*-ban öt, és az *alsó Hörltárná*-ban hét munkahely. Volt tehát a kincstári bányákban összesen 73 munkahely művelésben, s minthogy minden munkahelyen több munkás alkalmaztatott, a fejtő munkahelyek száma után következett a költség is jelentékeny lehetett.⁵

^{1 2 3 4} Selmeczi bányabír. jkv.

⁵ Régi bejárásí jegyzőkönyv a körmöczi parochián.

A körmöczi bányák már régóta veszteségben lévén, a körmöczi alkamaragrófnak mindinkább több gondot adott a költségek előteremtése, mert Bécsből nem adhattak ellátmányt, sőt azt kívánták, hogy a pénzverő jövedelméből a végvárak őrsége is fizettessék. A körmöczi alkamaragróf utolsó időben azzal segített magán, hogy a beváltott selmeczzi ezüstért kijáró fizetést néhány hétig elhalasztotta. De e miatt meg a selmeczzi bányapolgárokkal gyűlt meg a baja, kik őt az alsó ausztriai kamaránál be is panaszolták, hogy a Körmöcztől küldött ezüst értékét már több hét óta ki nem fizeti, s e miatt az egész bányamivelés fennakad, mert a bányapolgároknak már annyi az adóságuk, hogy kölesönt sehonnan sem kapnak, és ha termelésöket gyorsan nem értékesíthetik, nem tudják fizetni a munkásokat, kik már is zavarogni kezdenek, és csak azon ígéretre csillapodtak le, hogy legközelebb bizonyosan ki fognak elégíttetni; kéri tehát az alsó ausztriai kamarát, hogy Selmecztől ellátmányt küldjön és az itteni bányászatot ne engedje tönkre menni.¹

1597. április 11-én Rudolf király Balassa Zsigmond és Imre testvéreknek inscribálta Liptóújjár várát és tartozékait 28,011 frtéért, de fentartotta magának a bányákat, aranyat, ezüstöt, vagy más fémeket tartalmazó érczeket, és mindazon erdőket, területeket, és vizeket, melyek a Besztercebánya körül levő bányák üzemére szükségesek, vagy szükségesek lesznek.²

Mint curiosumot megemlítenednek tartom ez időből, hogy 1597. július 24-én wagenspergi Wagen György ajánlatot tett az alsó ausztriai kamarának, hogy ő a *Kriván* hegyeiben bányákat fog nyitni, ha neki megengedtetik, hogy ott egy pénzverőt is berendezzen, és azt öt évig minden bér nélkül használhassa, és ha a vidéken levő erdők is tilalomba vétetnek, hogy azokat a walachok ne pusztíthassák; öt év múlva azután kész lesz megfelelő bért fizetni e szabadelomért.³

¹ Selmecz városi levéltár.

² Schmidt id. m. III. 279. l. „exceptis tamen et pro Majestate nostra reseruatis fodinis seu mineris auri, argenti vel alterius cujusvis generis metalli, tam scilicet quae nunc in pertinenia dietae arcis continentur, quam etiam quae imposterum inuenirentur, et coli incipient, demptis similiter sylvis, pratis, et aquis, quae in eiusdem Arcis Wywar pertinentiis ac metis sitae, vsibus fodinarumstrarum Bistriciensium aut nunc necessariae sunt, aut imposterum necessaria fore videbuntur.“

³ Selmeczzi bányagazg. levéltár. Lásd az okmányok közt XLI.

20. A tatárok Besztercebánya vidékét pusztítják.

1597-ben is volt országgyűlés Pozsonyban; Pálffy Miklós és Prestyenszky pedig a nálunk ekkor használatba jött petárda segítségével beszakasztván Tata kapuit, az őrséget meglepték s a várat bevették.

1598. márczius 28-án Pálffy Miklós és Schwarzenberg Adolf 3000 főnyi sereggel megrohanták Győrt, kapuit petárdákkal megnyitották, s a várat elfoglalván 188 ágyút nyertek.

1598. április 8-án Báthory Zsigmond nyilvánosan lemondott a fejedelemségről és Oppelnbe távozott, de augusztus 20-án visszatért Kolozsvárra, 1599. márcziusban pedig ismét lemondott, és átadta Erdély fejedelemségét Báthory Endrének, kit október 28-án Mihály oláh vajda megtámadott és megvert. Báthory Endre a csatában maga is elesett és lefejeztetett.

Ibrahim nagyvezér még szeptemberben a tatárokat küldte a Vág völgyre pusztítani, maga pedig Nógrád vidékére vonúlt táborával, októberben pedig visszament Nándorfehérvárra. A kivonuló és prédával megrakott tatárokat Szendrőnél 700 hajdú éjjel meglepven, szétverte, és 13 ezer lovat vettek el tőlök. Az éven annyi felé szétáradt ellenség dúlása éhséget, ez pedig ragályos nyavalyákat hozott a szegény országra.¹

A tatárok Besztercebánya vidékén is sok kárt okoztak, mindent elpusztítottak; erre marhavész és nagy drágaság következett.²

21. Haag Dávid főkamaragróf.

Az alsó ausztriai kamara végre sok keresés után talált olyan egyént, ki a főkamaragrófi hivatalt elvállalni kész volt, és kiben maga is megnyúgodhatott. Haag Dávid udvari kamarai tanácsost és a werfensteini uradalom birtokosát 1598 első napjaiban kinevezte a király a hét bányaváros főkamaragrófjává, és február 28-án terjedelmes utasítással ellátta. Mária királyné ideje óta nem volt betöltve e fontos állomás, a bányavárosokban járt bizottmányok mindegyike szükségesnek találta annak mielőbbi betöltését, de a viszonyok Mária királyné ideje óta nagyon megváltoztak, szükségesnek tartom ennél fogva, hogy az új főkamaragrófnak adott utasítást kivenatban ismertessem.³

¹ Horváth Mih. id. m. IV. 465. l.

² Schmidt id. m. III. 517. l.

³ Schmidt id. m. III. 286. l. Rudolf császár és király Haag Dávid-

Ez utasítás szerint a főkamaragróf volt a hét bányaváros főnöke, ő intézte el első sorban minden ügyeket, felügyelő, ellenőrködő, és vezető hatóságot gyakorolt a bányá-

nak, kit a bányavárosokba főkamaragróffá kinevezett, „in Ansehung seiner berühten und uns zum Theil selbst bekannten Tauglichkeit und Erfahrungheit des Berg- Schmölz- und Münzwesens“ következő utasítást adott:

Általában köteles a főkamaragróf azon főhercegek parancsait, kik a királyt helyettesítik, valamint az udvari kamara és az alsó ausztriai kamara rendeleteit teljesíteni.

Mivel Ő Felségének a bányavárosok és a bányászat jólléte különösen szíven fekszik, kötelességének tartsa a főkamaragróf, hogy ezeknek minden ügyekben jó tanácsot adjon, őket megvédje, közöttök minden egyenetlenséget elhárítson, rendet, békét tartson, nekik — gazdagnak vagy szegénynek — tekintet nélkül a személyre, igazságot szolgáltatasson, és alárendelt hivatalnokai által is szolgáltatasson. Egy körrendelettel a 7 bányaváros minden ügyével a főkamaragrófhöz utasított; tehát folyamodványaikat gyorsan elintézzze, és a bányavárosok körül lévő kinstári uradalmakat is a bányászat javára tegye.

Mivel a törökök közel vannak a bányavárosokhoz, kezze magát érintkezésbe a füleki, nógrádi, szécseni kapitányokkal, és a többi végváarak parancsnokaival, és legyen ezeknek segítségére, s ha a török be akar ütni, rendezze a védelmet, de maga semmiféle kiütéseket a törökre tenni ne merészeljen, mert különben kegyelemvesztéssel fog büntettetni.

Mintán az alája rendelt hivatalnokok és városok neki engedelmeskedni tartoznak; kötelessége rájuk felügyelni, hogy mindenben a kiadott rendeletek és szabályok szerint járjanak el, és ha szükségesnek találja, indítványozzon új szabályrendeleteket; különösen pedig valahányszor szükséges, vagy maga járja be a bányákat, vagy a bányamesterrel, ügyelőkkel stb. járassa be, és azokat jó rendben tartsa; az anyagok beszerzéséről gondoskodjék, ha pedig készpénzhiány miatt azokat beszerezni a kellő időben nem lehetne, tegyen jelentést az alsó ausztriai kamarának, hogy a szerint intézkedni lehessen. A kohókat, erdőket és szenelőket is gyakran megnézzze, a munkások közt keresztény fegyelmet tartson, és az erdők pusztítását megakadályozza. Mivel a selmeczi és körmöczi kamara csak olyan fontos, mint a besztérczebányai rézmű; azon legyen, hogy mind a háromnál minden haszontalan kiadás elkerültesse.

Körmöcözön úgy a bányánál, mint a kohónál, zúzóknál és pénzverőnél, valamint Selmeczen és Bóczán is gyakran utána nézzen az üzem menetének, a tiszteket kötelességeik pontos teljesítésére szorítsa, vigyázzon, hogy felesleges munkások és tisztek ne tartassanak, és a bérek kellő ok nélkül föl ne emeltessenek; új hivatalokat ne állítson, a meglevők fizetéseit engedelem nélkül föl ne emelje, és a tiszteket engedelem nélkül máshova el ne küldje.

Mintán Körmöcözön, Selmeczen és Besztérczebányán a szegényebb bányapolgárok bányamivélésére ellátmányok adása megengedtetett, ámbár a tiszteknél erre vonatkozólag utasítások adtak, mégis az tapasztaltatott, hogy az ellátmányokkal visszaélések történtek, sőt oly emberek is kaptak a kamarából kölcsönöket, kik bányát sem művelnek; a bányák pedig ilyen eljárás mellett tönkre mennek és csak a kamarai követelések szaporodnak; ezeknél fogva szorgalmasan arra ügyeljen a főkamaragróf, hogy ilyen visszaélések ne történjenek, és a kamara követelései behajtas-

szati ügyekben; nem csak a királyi tisztviselők, de a bányavárosok hatóságai is alá voltak rendelve, s neki engedelmeskedni tartoztak, ő pedig köteles volt őket megvédeni, és

sanak s csak olyan bányáknak adassék ellátmány, melyek azt idővel visszafizethetik. A pénztárnokoknak és ellenőreiknek megparancsolja a főkamagróf, hogy az ő engedelme nélkül ellátmányt senkinek se adjanak. Hogyha pedig azt tapasztalná, hogy a pénztárnok valakinek kölcsönt adott, melyet behajtani nem lehet, intézkedjék, hogy e kölesön a pénztárnok által megtéríttessék, és a kamara kárt ne szenvedjen.

Ügyeljen a főkamagróf a bányavárosok körül fekvő bányákra és kutatásokra is, és mindenben Ő Felsége fejedelmi jogait tartsa szem előtt; ha vizsgálkodások fordulnak elő, azokat szakértők által megvizsgálta, és igazságot szolgáltatasson.

Vigyázzon a főkamagróf a pénztárakra, és azokat koronként vagy maga vizsgálja meg, vagy a könyvvívő által vizsgálta meg, hogy rendesen felíratik-e minden kiadás, és bevétel, és a kiadások közt nem fordúl-e elő valami rendellenes? mi ha előfordúlna, azt azonnal hozza rendbe, és tegyen az alsó ausztriai kamarának jelentést.

Gondoskodjék, hogy a pénztárnokok minden év végén számot adjanak kezelésökről, és terjeszse be e számadásokat a maga véleményével együtt az alsó ausztriai kamarához, és ha valahol valami rendtelenséget tapasztal, azt azonnal szüntesse meg.

Sem a főkamagrófnak, sem a többi tiszteknek nem szabad bányát művelni, sem pedig valamely bánya ügynökének lenni. Ha valamelyik tisztviselő a számadás tételénél tartozásban maradna, az tőle azonnal behajtandó, és ha be nem hajtható, az alsó ausztriai kamarának bejelentendő, addig pedig, míg ez határoz, az illető tiszteknek mind személye, mind vagyona biztosítandó. Ha pedig valakinek a halálakor a kamarába tartozása lenne, kötelessége a főkamagrófnak, hogy annak hagyatékát zár alá vegye, és ha a számadás elintézése után adósnak találtnék, az adósságot a lezárt vagyonból behajtsa.

Új építkezéseket csak az alsó ausztriai kamara beleegyezésével tehet.

Szorgalmasan felügyeljen a zólyomi, és dobonyivai várnagyokra, és ellenőreikre, hogy pontosan tegyenek számadást, a gazdaságot okoszerűen vigyék, a jövedelmet növeljék, az alattvalókat túlságos robottal ne terheljék, köztük rendet tartsanak, igazságot szolgáltatassanak, és a jobbágyságot a besztercebányai rézműhöz való fuvarozásra felhasználják. Gondoskodjék a főkamagróf, hogy rossz időkből a zálogos birtokok jobbágysai is fuvarozzanak kellő bér mellett. A várnagyok és ellenőreik Zólyomban és a többi uradalmakban az erdőt ne pusztítsák, hanem a bányászat számára gondosan kezeljék, és meg ne engedjék, hogy a jobbágyság kecskét tartsanak.

Örködjék a főkamagróf, hogy az arany és ezüst el ne sikkasztassék, és úgy a kincstári, mint a magán bányászatnak semmi kára ne történjék, és a bányapolgárok a földbirtokosok által ne háborgattassanak.

Minthogy a főkamagróf segítségére Besztercebányán egy a bányászathoz és koháshoz értő praefectus tartatik, küldje el a praefectust évenként többször, hogy az arany, ezüst és rézbányákat — kincstáriakat úgy, mint magánosokét — bejárja és arra ügyeljen, hogy a kezelés mindenütt gazdaságos és okoszerű legyen, és a kincstárnak, valamint a bányapolgároknak hasznára váljék.

A főkamagrófra bízatik a 7 bányaváros, valamint minden tiszt-

különösen a bányavárosok jogait és szabadalmait épségben tartani.

22. A főkamagróf lemond.

Az új főkamagróf azonban nem igen szigorúan fogta fel ez utóbbi kötelességeit, és a bányavárosok jogait hivataloskodásának mindjárt kezdetén megsértette.

Selmecz városával összeütközésbe jött valamely ügy miatt, melyben a város már törvényszéki határozattal intézkedett, de a főkamagróf az ügyet újból vizsgálat alá venni és abban határozatot hozni akart. A város e miatt 1598. október 19-én bepanaszolta őt a király előtt, és kérte, hogy a főkamagróf a város szabadalmának tiszteletben tartására utasíttassék.¹

De ennél még sokkal hevesebb összeütközésbe jött az új főkamagróf Körmöczbányával az által, hogy hivataloskodásának mindjárt kezdetén, első intézkedéseinek egyike vala, hogy a pénzverést Körmöczön megszüntette és azt Selmeczen berendezte. Körmöcz városa egyrészt az által, hogy a pénzverőben alkalmazott sok munkás minden kereset nélkül maradt, nagy kárt szenvedvén, másrészt pedig attól félvén, hogy ha a pénzverés, mely a kincstárnak biztos jövedelemforrásául szolgált, a városból elvitetik, a kincstár előreláthatólag nemsokára meg fogja ott szüntetni a *Goldkunst-handlung* műveltetését is, mely neki nagy veszteséget okozott, és ezek által a város tekintélye megsemmisül, és a polgárok vagyonosodásának egyik jelentékeny forrása elapad; mindezekben a város legfontosabb érdekeinek megsértését

viselő feletti igazságszolgáltatás, és főhatóság. Örkdjék tehát a hét bányaváros ügyei felett, ne engedje, hogy a bányavárosok jogai és szabadalmi megsértessenek, s azokat maga se sértse meg. Örkdjék, hogy a bányatörvények megtartassanak, hogy a pénzverés és ezimentezés Körmöczön, valamint a válatás Selmeczen szabályszerűen történjék, és minden kár és fogyaték elkerültessek.

Ügyeljen a főkamagróf, hogy a tisztviselők az utasításokat pontosan megtartsák, és kárt ne okozzanak, hogyha a tisztek közt hűteleneket vagy hanyagokat találna, azokat szigorúan büntesse meg; a büntetésül kiszabott pénzbírságok a kincstár javára bevételezendők és elszámolandók.

Ha valamely ügyben egymaga nem végezhetne, tegyen arról jelentést a királyhoz, vagy testvéreihez, vagy az alsó ausztriai kamarához, és várja meg ezek határozatát.

Mindazon dolgokban pedig, melyek ezen utasításban megemlítve nincsenek, úgy járjon el, hogy a kincstárnak és a bányászatnak javát előmozdítsa, és azoktól minden kárt elhárítson. Ő Felsége fentartja magának, hogy ez utasításokat tetszése szerint megváltoztathassa.

¹ Selmecz városi levéltár.

látván, nem késett a főkamaragróf intézkedései ellen hathatósan tiltakozni, és azoknak megszüntetését szóval és írásban sürgetni. Sürgetéseinek lett is annyi foganatja, hogy a király 1598. november 19-én meginté a főkamaragróft, hogy a pénzverő intézetet Körmöczről el ne vigye.¹

De a főkamaragróf ez intés daczára sem hagyott abba terveivel, Selmecezen a pénzverő berendezését nem csak folytatta, hanem ott a pénzverést meg is kezdte, míg végre Körmöcz városa ismételve panaszkodván, hogy a főkamaragróf az ezüstöt már nem is küldi Körmöczre, hanem Selmecezen visszatarja, és ott mindjárt pénzzé is vereti, s ennek következtében a körmöczy pénzverők már egy félév óta foglalkozás nélkül vannak, Körmöcz város pedig ebből már eddig is 1500 tallerra menő kárt szenvedett, és Szécsényben tartott trabantjait nem volt képes fizetni: Mátyás főherczeg 1599. február 3-án keményen megróttá a főkamaragróft engedetlenségeért, és megparancsolta neki, hogy a pénzverést Selmecezen azonnal abba hagyja, a körmöczyeknek okozott 1500 tallérnyi kárt pedig megtérítse.²

E rendelet következtében azután a pénzverés Selmecezen csakugyan meg is szüntettetett, de a főkamaragróf annyira megszegyenítve érezte magát a nyilvánossá lett megrovattatás által, hogy hivataláról lemondott. A pénzverő a Rubigalli-féle curián volt berendezve, és Haág Dávid ezen czélra 1598-ban Mol Aureliától és Dóczy Apolloniától, kik Rubigalli Pál leányai valának, megvette a Rubigalli-féle lakházat Selmecezen a malommal, majorról, földekkel, rétekkel, egy szőlővel Klieben, és egy paraszt telekkel Siglisbergen; mind együtt 2600 frton.³

Selmecezen a volt főkamaragróf Haag Dávid még egy nevezetes ügyet intézett el 1598. január 1-én; átvette ugyanis özvegy Theininger Anna bányapolgárnétól ennek valamennyi bányarészeit, zúzóját és kohóját tíz évre a kinstár kezelésébe, azon föltétel alatt, hogy Theiningerné az első évben hetenkint 6 frtot, azután pedig hetenkint 8 frtot kapjon érte, és tíz év múlva az egész birtok reá vissza szálljon az átvételi lelettár szerint.⁴

1598. január 16-án azt határozta a selmeczi bányabíró, hogy gróf Salm Reichard a *gräfische Schächte* bányáknál bírt ^{11/16} részét elveszítse, mert a költségeket már régóta nem fizeti; e részek a munkásoknak átadattak.⁵

1598. június 5-én khielmannsegi Khielmann András,

¹ Schmidt id. m. III. 300. l. ² U. o. 301. l.

³ Kachelmann J. Das Alter d. u. B. 156. l.

⁴ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv. ⁵ U. o.

Reutter Ulrich, és granaui Granauer Jakab jegyzőkönyvbe iktattatták, hogy a Brenner-szövetkezethez tartozó Schall-féle bányarészek iránt, melyeket voldererthurmi Ygl Hermann adósság miatt lefoglalt, de melyek után a költségeket fizetni nem akarta, olyképen egyeztek ki a nevezett Ygl-lel és a munkásokkal, hogy Khielmann András $\frac{2}{16}$, Granauer Jakab $\frac{1}{16}$, Krüger Bálint $\frac{1}{16}$ és Reutter Ulrich $\frac{1}{16}$ részt átvessznek és fizetik a munkásokat, hogy a művelés fenn ne akadjon.¹

1598. márczius 5-én Poekh János eladta a *Windisch-leuten* bányának fele részét Chalubka Mártonnak 50 frtért.²

Unverzagt Ábrahám, ki egyike volt a jobb módú bányapolgároknak, 1598. július 31-én minden bányabirtokát sógorának Eyler Mihálynak ajándékozta.³

1599. június 19-én adományoztatott Lang Tamásnak egy régi elhagyatott bánya a nagy teléren, Dóczy birtokán *Jarobinerbstollen* név alatt.⁴

1599. november 13-án megjelentek Saltzer Dávid bányamester előtt Hieronimus Adler von Stiehhausen zur Holtland auf Oberhöfing selmeczi bányapolgárnak a Brenner-szövetkezet főrészesének tudtával és beleegyezésével a Brenner-szövetkezet irodájában: Dániel János gondnok, Vichter Christian pénztárnok, és Lang Lénárd ellenőr a Brenner-szövetkezet nevében; Saltzer Gergely a Füdersheimb örökösök nevében; Khern Erhard a Theiningerné nevében; és Peckh Joachim a Castner örökösök nevében; és közös akarattal elhatározták, hogy a hodrusi *István altárna* és a *Salyakna* nevű bányákat egyesítsék, és ezentúlra következőképen osztják fel egymás között: a Brenner-szövetkezet bírjon $\frac{13}{16}$, $\frac{1}{32}$ és $\frac{1}{64}$ részt, a Füdersheimb örökösök $\frac{1}{16}$ részt, özvegy Theiningerné $\frac{1}{32}$ és $\frac{1}{64}$ részt, és a Castner örökösök $\frac{1}{32}$ részt.⁵

Adásvevés történt 1598-ban és 1599-ben a következő bányáknál: *St. Paul im Krecsengrund*, *Hilfgottes in Siglisberg*, *St. Johannes hinterm Schobob*, *Ochsenkopf unter dem unteren Mohr*, *Hilfgottes in Roszgrund*, *Mohr*, *Erdbeerstollen im Krecsengrund*, *Schutzwand*, *Hasengründl in Hodritsch*, *Ober Christelstollen in Hodritsch*, *Kramschacht in Hodritsch*, *Lerchenberg in Gründl*, *Neukehring in Hodritsch*, *Stephani-stollen am neuen Kehrting*, *Sommererbstollen*, *Neusiebnengruben*, *Nattergrund*, *Eisenstein im Erlengrund*, *Mehlbeerleuten*, és *Johannesschacht Szklenón*.⁶

Saltzer Dávid bányamester ellen panaszt tettek a munkások 1599. augusztus 24-én, a Selmeczen levő biztosok előtt,

és avval vádolták, hogy a társpénztárt nem jól kezeli, a munkásokkal gorombáskodik, a szűkölködőknek s betegeknek segítséget nem ad, a társpénztár követeléseit be nem hajtja, hanem elveszni engedi, általában a bányamunkásokat, ha valami panaszuk van, nem pártolja és nem védelmezi; kéri tehát, hogy a társpénztár a bányamestertől elvétessék, és az ő kezelésökbe adassék. Egy másik kérelmökben bejelentik, hogy Drechsler András és Khalupka György vájárokat Selmeczről, és Reuter Kornél és Natianus Máté vájárokat Hodrusról választmányi tagokul kijelölték, társpénztári őrökké pedig Klimisch Simont megválasztották. Ezekhez még 10 megbízottat rendeltek, a kik együttesen kezeljék a társpénztárt, és erről évenként a bányamesternek jelentést tegyenek. Kívánják, hogy a társpénztárból csak olyanoknak adassék segély, a kik abba befizettek, a künn levő követelések pedig behajtassanak.¹

¹ Selmecz városi levéltár.

VIII.

VISSZATEKINTÉS.

Ha az eddig elmondottakra visszatekintünk, bányamívelésünk legrégibb korszakát oly sűrű homályba burkolva találjuk, hogy abban teljes lehetetlen megkülönböztetnünk ki, hol, és mit mivelt? A bányamívelés létezését és jó eredményét ama korban csak gyanítjuk; léteznie kellett, és az eredménynek jónak, s az akkori viszonyokhoz képest fényesnek kellett lennie, mert különben meg nem élhettek volna a bányavidék terméketlen területén egymás közelében fekvő népes telepítvények; ezek pedig nemcsak hogy megéltek, hanem gyarapodtak is, vagyonosodtak, városokat alapítottak, templomokat, kolostorokat építettek, és a kereskedés útját magokhoz vonzották, s területökön keresztül vezették.

I. Selmecz.

Midőn a XIV-ik század második felében legelőször találunk némi részletes adatot a selmeczi bányamívelésről, már akkor ott sok régi és elfúlt bánya létezett; mert a bányász munkája akkor csak igen lassan haladhatott előre, a kőzet kivájására nem volt egyéb eszköze a vésőnél és kalapácsnál, hosszú tárnák kivágására századok kellettek, őseink tehát minden meddő munkát gondosan kerültek, és a telérek kibúvásán kezdve munkájokat, folyton lefelé haladtak az érez után, melynek oszlopszerű előjövetele következtében a bányák mindig a mélységbe nyúló zsák alakú üregeket képeztek; természetes volt ily mívelési mód mellett, hogy a bányában fakadó víznek kiemelése napról napra nagyobbodó nehézségeket okozott, és nem igen nagy mélységben már annyi vizet találtak, hogy azt a szokásos vederrel s kötéllel le nem húzhatták, s így a bánya elfúlt.

Már e régi híreinkből következtethetjük, hogy Selme-

ezen akkor két csoportban folyt a művelés: az egyik csoport *Szélaknán* a *Fuchslochban* és *Wolfakna* körül, a másik pedig *Hodrusion* dolgozott a mai *Mindszent* és *Finsterort* körül. — Kellett azonban a *selmeczi völgyben* is lenni régi bányáknak, melyek akkor nem műveltettek, mert máskép a várost nem a selmeczi völgybe, hanem a szélaknai vagy hodrusi völgybe telepítették volna.

A művelés a nevezett két csoportban hosszú ideig jó eredménnyel folyt, az eredmény *Szélaknán* valószínűleg jobb volt mind *Hodrusion*. mert ott a XV-ik század elején már a *Bieberaltárnát* jelentékeny hosszúságban kivágva találjuk. — De a XV-ik század első felében nagy csapások érték *Selmeczet*, 1433-ban a husziták kirabolták, 1442-ben pedig *Rozgonyi* püspök emberei annyira elpusztították, hogy csak a század utolsó negyedében tudott ismét megerősödni; 1487-ben az ezüst termelés megközelítette a 9000 márkát; hét év múlva ezután újra megnyitották a *Handel Hodritsch* altárnát; és a művelés nem csak ott emelkedett, hanem megélenkült a XVI-ik század elejétől kezdve *Selmeczen* is a *Glanzenberg*, és rövid idő alatt nagy jelentőségre emelkedett, ámbár kezdetétől fogva nagy gondot adott a víz emelése; a szélaknai művelés azonban ekkor hanyatlani kezdett.

Ezentúl három csoportban folyt a művelés, és a mohácsi vész korában még mind a három csoport jó eredménnyel dolgozott. A zavaros politikai viszonyok daczára virágzott ettől kezdve a selmeczi bányászat, és 1535-ben, midőn *Zdenko* járt ott mint királyi biztos és *Selmecz* évenként 4000 embert foglalkoztatott, s 20,500 márká ezüstöt termelt, fénykorát élte, ámbár ekkor a szélaknai művelés már szünetelt.

Zdenko jelentése a legrégibb hiteles okmány, melylyel birunk, és igen valószínű, hogy régibb nem is létezik, mert az 1528-iki bizottmány jelentése a háborús viszonyok közt valószínűen elveszett, régibb magyar királyaink pedig nem gondoskodtak a felől, hogy a bányák állapotáról magoknak tudomást szerezzenek.

1541-ben ismét megindult a művelés *Szélaknán*, és öt évvel később a *klíngentárnai* völgy felső része is megélenkült, a *Siebingruben*, mely a *Teréztelért* művelte, jó eredménnyel dolgozott, de hanyatlani kezdtek a *hodrusi* bányák, valamint a *Glanzenberg* is, mely 1561-ben végképen felhagyott, mert a vizeket 70—80 ölnyre kellett emelnie, ennek költségeit pedig — erőviz hiányában — meg nem győzhette.

A *szélaknai* bányák már ekkor a *Biebertárna* segítségével dolgoztak, és ennek talpa alá mélyen lehaladtak; 1567-ben már 50 ölnyi magasságra kellett emelni vizeiket, és daczára

annak, hogy a vízhúzásra egyesültek, mégis kénytelenek voltak 1568-ban felhagyni a mélyművelést.

A *hodrusi bányák* is folytonos veszteséggel küzdöttek, az altárna alá lehatolniuk nem sikerült a víz miatt, a felső hagyatékokban pedig nagyon bizonytalan volt a termelés, és csekély jövedelem a veszteséggel folyton váltakozott.

A termelés fősúlya mindinkább a *klíngentárnai völgybe* húzódott, a Bieber teléren működő *weideni* és *Rosenkranz* stb. bányák mindinkább emelkedtek, és 1569-ben 21,000 márka ezüstöt termeltek.

A kormány a bányaművelés szorult helyzetén segített, a mennyire lehetett, a veszteséggel működőknek költségeit ellátmányokkal pótolta, de ez által az egész bányapolgárság nagy adósságba jutott.

A kormánytól gyakran kiküldött bizottmányok egyike helyesen fogván fel a viszonyokat, 1571-ben azon törekedett, hogy a sok kis vállalatot nagyobbakba egyesítse, és létrehozta a *Brenner szövetség*et, melynek ügyei kincstári előlegekkel és kincstári tisztekkel oly szerencsésen kezeltettek, hogy 1583-ig a szövetség adósságai, mind letisztáztattak, és minden tehertől mentve átadathattak a bányák a szövetség kezelésébe.

E szövetség fő termelő bányái voltak: a *Biebertárna* és *Fensterert*. A *Biebertárna* magába olvasztotta 1588-ban *Klíngentárnát*, és a mellette fekvő bányákat, 1591-ben pedig *Rubigalli bányáit* vette meg a szövetség, és részint a szélaknai, részint a mátyástárnai és klíngentárnai völgyben esz-közölt termeléseivel mindig jövedelmesen tudta kezelni üzemeit; úgy, hogy a XVI-ik század végén is még emelkedő állapotban volt helyzete.

1592-ben alkalmazott a kormány Selmecezen először kincstári bányatisztet, hogy a kisebb vagyonnal bíró bányapolgároknak segítségére legyen, és a növekedő kincstári előlegek miatt növekedő kincstári érdekek megvédésére ügyeljen.

1598-ban a Mária királyné ideje óta üresedésben levő főkamagrófi hivatal ismét betöltetett, de mivel Haag Dávid az új főkamagróf a pénzverőt Körmöczről Selmeceze áttelepítette, és ez intézkedés a kormány által nem helyeseltetett, alig másfél év múlva ismét megüresült e fontos hivatal Haag Dávid lemondása következtében.

A *vihnyi völgyben* csak a legrégebb korban, melyről írott emlékeink nincsenek, lehetett jövedelmes művelés. 1535-ben megemléttetik a *windischleuteni altárna* mint olyan, melyben valaha igen dús érczek termeltettek, de már akkor elfúlva volt. A XVI-ik század vége felé pedig a *roszgrundt János*

bánya van megemlítve mint érczeket termelő bánya, melyből a vizet szivattyúkkal húzták, de végre már nem bírták szárazon tartani.

2. Bélabánya.

A *bélabányai* vagy helyesebben *fehérbányai* művelések 1385-ben már elfúlva voltak; azonban 1442. után, Selmecz legszomorúbb helyzetének idejében, megélénkült ott a művelés annyira, hogy 1453-ban Bélabánya városi jogokat nyert, és 1466-ban hetedik bányavárossá lett. 1504-ben kezdték meg *altárnáját*, melynek hajtására 1588. óta kincstári segítséget is kapott; mindamellett a bélabányai művelés a XVI. század végeig nem mutathat fel semmi jelentékenyebb eredményt.

3. Bakabánya.

1535-ben már el voltak fúlva a művelések, de a bányák még fentállottak, s a régi hagyatékok feldolgozásával 15 örlő malom foglalkozott; e hagyatékok és a régi hányók nem tarthattak sokáig, és ezért, részint pedig a törökök veszedelmes szomszédsága miatt majdnem tökéletesen megszűnt Bakabányán minden bányászat.

4. Ujbánya.

Nagy Lajos korában fedeztetvén fel az ujbányai érczek, a város 1355-ben királyi város lett, de már 1383-ban kénytelen volt altárnát kezdeni; termelésének minőségéről s mennyiségéről nincs azután semmi hírünk se 1535-ig, mikor Zdenko a felsőbb közekeket már egészen lefejtve találta. — A Dóczyak barátságtalan szomszédsága és a törökök betűtése nem engedték, hogy Ujbányán a bányaművelés megerősödjék, mely csak a kincstár segélyével bírta magát némileg fentartani, és ámbár 1570—1575 között egy kissé felélénkült, de azután ismét nagy veszteségbe merült.

5. Körmöczbánya.

Már a tatárjáráskor fallal körített város vala, első fénykora tehát nagy valószínűséggel a XII-ik századba tehető, a XIII-ik században is jó eredménynyel folyhatott a művelés, mely a XIV-ik század elején már a zúzóérczek feldolgozására szorult, mikor Körmöcz a kutnabányaihoz hasonló privilegiumokat nyert. 1328-ban már számos érczörlő malmai voltak, me-

lyeknek berendezését megkönnyítette az, hogy a távolabb fekvő magas hegyekről erővizet vezethetett be műveihez oly magasságban, hogy a bányák torkolata közelében állhattak a feldolgozó malmok is. A körmöczy bányamívelésnek ez időig jelentékenyebbnek és ~~jövedelmesebbnek~~ kellett lenni a selmeczinél, mert különben itt rendezték volna be a pénzverést. — Régi altárnáját, mely elhagyatva hevert, 1385-ben újra művelésbe vette, mert ekkor már sok elfúlt bánya állott parlagon: azonban nem várta be, míg az altárna lecsapolhatta e bányák vizeit, hanem vízemelő kerekeket állított fel, a XV-ik század közepén már 4 vízemelő gépe említették, és jó eredménnyel folytathatta művelését 1466-ig; ekkor az ezüst beváltási ára 1 frt 50 denárra leszállítatván, Körmöcz rövid idő alatt tönkrement. Tizenhárom év múlva már minden adótól s urburától fel kellett menteni a várost, de ez sem segíthetett, mert pénz kellett volna segítségül, azt pedig nem kapott. Ettől az időtől kezdve a XVI-ik század végeig Körmöcz folytonosan csak tengődött, és rendesen fölemésztette a kamarai nyereségnek legnagyobb részét. 1469-ben 29 érczörlő malom működött Körmöczön, 1499-ben pedig csak 16.)

1512-ben leégtek a felsőbányák, melyeket azután egészen újra kellett nyitni. 1519-ben kezdetett a *Mélyaltárna*; nyolcz évvel később a bányák legnagyobb része felhagyatott, és a királyné kéretett meg, hogy azokat vegye át saját kezelésébe. Mária királyné teljesítette e kérést, és eleinte a várossal közösen, 1533-tól kezdve pedig egyedül folytatta a művelést, nem csekély áldozattal; Zdenko jelentése szerint 7 év alatt 17,000 frtnyi vesztesége volt a királyné kezelésében állott *Goldkunsthandlungnak*, s a termelés csak régi hagyatékokból származott, a magánbányászat pedig egészen szünetelt.

1545-ben átvette a királyné a *Mélyaltárna* műveltetését is, de ez által csak növekedett az áldozat, melyet a körmöczy bányászat kívánt, és igen valószínű, hogy a királyné végképen felhagyta volna a művelést, ha azt a király saját kezelése alá nem veszi. — A király rendelkezésére álló szakértők törekvéseinek sikerült azután a XVI-ik század közepétől kezdve annyira javítani az üzemet, hogy 1578-ig nem volt veszteség; de ekkor ismét rosszabbra fordult az eredmény, s ámbár a szintes szállítás javítása, — a Riesenpályák alkalmazása által — sikerült a veszteséget néhány évig megint elhárítani, de 1592-től kezdve ismét veszteségbe sülyedtek a kincstári bányák, és a század végeig nem tudtak attól menekülni. A magánbányászat azonban a Riesenpályák segítségével 1580. körül újra megélénkült, és a század végeig meglehetősen jövedelmet adott.

6. Úrvölgy.

Ha az úrvölgyi bányászat multjára visszatekintünk, mindenek előtt azt tapasztaljuk nagy meglepetésünkre, hogy ez a nagyszerű bánya, melynek párja annak idejében az egész világon nem volt, legfényesebb korszakában sem volt e nevről ismeretes; „*Neusohlerische Kupferhandlung*“ név alatt fordult elő minden okmányban annyira, hogy a helyiséget nem ismerő íróink között most is vannak olyanok, kik azt vélik, hogy a régi híres rézbányák közvetlen Besztérczebánya mellett léteztek. Pedig ott sohasem volt bánya.

IV. Béla korában Óhegy mellett a *Hollarotta* termelt ezüstben dúsabb rézérczeket, hanem a tulajdonképi réztermelők már akkor is a *sandbergi bányák* valának, az úrvölgyi kolonia még ekkor nem létezett, és csak akkor keletkezett, midőn a sandbergi feltárások nyomán a művelés délfelé a hegyháton túl haladt.

Besztérczebányai polgárok voltak e bányák birtokosai; az állam nem sokat törődött velök, mert ezüstöt keveset termeltek; de a polgárookra nézve a XIII-ik század közepétől a XV-ik század elejéig tartott a művelés fénykora. Ez időnek különösen utolsó szakában, a XIV-ik század vége felé igen jövedelmes lehetett a művelés, midőn velencei kereskedőkkel kötött szerződések biztosították a termelt réz eladhatását.

A XV-ik század első felében nehéz idők súlyosodtak a rézbányászatra, a velenceiakkal hosszas háborúba keveredett a kormány, és elzárta a rézfogyasztás megszokott biztos útját; azután a husziták pusztítottak el mindent, a mit csak lehetett; ez alatt a felnőtt új nemzedék egészen elvesztette régi kereskedelmi összeköttetéseit, és a bányák, ámbár tele voltak érczekkel, nem adtak jövedelmet s a bányapolgárok eladósodtak.

Thurzó János technikai s kereskedelmi éles tekintete vetett véget e nyomorúságos állapotnak, midőn 1493-tól kezdve 1495-ig megvette vagy bérbe vette a bányákat mind, és ez utóbbi évben a Fuggerekkel szövetségzén, az úrvölgyi és sandbergi bányák termelését rögtön oly magasságra emelte, mely a természet bőkezű adományának megfelelt.

Thurzó vállalata, mintegy csapásra új életet teremtett az elhagyatott bányák közé, a bányákban, kohókban, s favágásokban nagyszámu népnek biztos keresetet nyújtott, a távolabb vidékek lakóit is foglalkoztatta a réz elszállításával, és e népségnek legnagyobb része Besztérczebányán szerezte be élelmi szereit, és piacának biztos fogyasztójául szolgált, így

tehát közvetve a városnak és polgárainak nagy hasznára vált; Thurzó merész vállalata virágzott.

Ama szomorú emlékü időkben, mely a nemzet egykori nagyságát Mohács mellett megsemmisítette, az elfajult, irigy, s kapzsi nemzedék közel volt ahhoz, hogy az Úrvölgy-sandbergi bányászatot is tönkre tegye; a virágzó s mindennel mindig rendesen ellátott bányászat Fortunatus Imre értelmetlen kezelése alatt rögtön annyira süllyedt, hogy a munkások béreit sem lehetett kifizetni; ez állapot azonban szerencsére nem tartott sokáig, és a bányák ismét Fugger kezelésébe adatván, a magasabb haszonbér daczára is azonnal előbbi fényes állásukra emelkedtek.

Fugger szerződését, melyet II. Lajos királylyal kötött, érvényesnek elismerték a mohácsi vész után Ferdinánd és János királyok is, és így sikerült Fuggernek a bányák tüzemét a bekövetkezett zavaros és háborús idők alatt is jövedelmesen folytatni; csak 1535-ben kezdett panaszkodni, hogy a háborús viszonyok neki sok kárt okoznak, és hogy az érecek megapadtak. Mindazáltal 1546-ig folytatta a bérletet, és átlagosan az 50 évi időszak alatt, míg a bányák az ő kezében voltak, évenként 23,500 mázsá rezet termelt.

Az utolsó három évben azonban nagyon hanyatlott a sandbergi művelés, és a réztermelés 4400 mázsára leszállott; s Fugger nem volt többé rábirható, hogy a bérletet folytassa; 1540-ben kihalván az Ernuszt család, a bányák a királyra szállottak; 1546-ban tehát Ferdinánd király vette át a bányákat saját kezelésébe, és az alsó ausztriai kamara felügyelete alá rendelte.

E kamara gondoskodott azután, hogy az egész kezelés okszerűen és rendszeresen vezettség, és csakugyan sikerült a termelést ismét megélnkíteni, s jövedelmessé tenni, sőt némely években ismét felül emelkedett a réztermelés a 20.000 mázsán, rendesen azonban ezen alul maradt.

E bányák átvétele hajlandóvá tette a királyt a körmöczi Goldkunsthundlung átvételére is, miáltal a kormány érdekei jelentékenyen szorosabbra fűződtek a bányapolgárok érdekeivel, és alkalmat adtak arra, hogy a kincstári bányabirtok későbbben még szélesebbre terjesztessék.

1565-ben elrendeltetett, hogy a bányákról térképek készíttessenek; 1569-ben megengedett, hogy Úrvölgyön egy új akna mélyíttessék, mely helyre is állíttatott és *Miksaakna* név alatt ma is ismeretes, ámbár most már nem járható. — 1580. tájban az ércztermelés annyira növekedett, hogy a meglevő fuvar erő nem volt képes elszállítására, és a szállítás könnyítése végett előbb egy érczúszató csatorna építtetett,

azután pedig Riesenpálya terveztetett, de ennek helyreállítása elmaradt, mert egy pár év múlva ismét leszállott a termelés, mely azután a század végeig közel egyenlő maradt és 10—15 ezer mázsa rezet tett. 1582-ben a *Holarota* bánya is újra megnyitattott, de nem sikerült benne jövedelmező közelet találni. Hogy a kohók tüzelék fogyasztását könnyebben lehessen fedezni, egy új kohó építettett Besztercebányán, a Garam partján 1560-ban, ott olvasztási kísérletek tétettek, és miután sikerült az olvasztási üzemet megjavítani, felhagyattak Revuczán, Lipscherseiffenen, Óhegyen és Hermaneczen a kohók, és az üzem összepontosított a besztercebányai új kohóban.

1599-ben portyázó tatáresapatok nagy pusztítást és öldöklést vittek véghez Besztercebánya közelében, mire azután nagy drágaság és marhavész következett.

7. Libetbánya.

Első fénykoráról nincs semmi hírünk, csak gyaníthatjuk létezését, mert 1379-ben Libetbánya királyi város lett; az úrvölgyi bányákkal egyenlő sorsban részesülhetett mindaddig, míg a husziták 1433-ban el nem pusztították. Ettől kezdve szüneteltek bányái 1500-ig, midőn a Zahlwein testvérek, besztercebányai polgárok azokat megnyitották; később a Fuggerek is művelték, de 1535-ben ismét felhagyták, mert nem jövedelmeztek. Azután besztercebányai polgárok tettek kísérleteket, de csak adósságokat szereztek vele.

1564 körül kincstári ellátmánynyal és kincstári kezelésben találjuk e bányákat, eleinte nem igen kedvező eredménnyel, mert 1569-ben már felhagyatásuk terveztetett; a következő években azonban megjavult az eredmény. 1576 körül évenként 400 mázsa rezet termelt, a termelés azután még javult és a század végeig folytonosan 30—40 vájár foglalkoztatott fejtéssel.

8. Bócza.

A bóczai bányákról csak igen kevés hír maradt reánk; ismeretesekek voltak már 1271-ben és 1280-ban, megemléstetnek 1337-ben, de azután nincs rólok semmi hír 1487-ig midőn Bóczán határjárás tartatott. A Thurzók és Fuggerek idejében nem jól állottak se a bóczai, se a velők együtt említettnei szokott jarabai és jaszenai bányák.

Csak 1550 körül, midőn az úrvölgyi bányák kincstári kezelés alá jutottak, és a Garam felső vidékén levő kisebb

bányákat is meglátogatták a király szakértői, kezdtek e bányák is, különösen a Kheszler-féle társulat bányái, emelkedni, 1555-ben már jövedelmeztek, és 5 évvel később azt remélték a szakértők, hogy Bóczán egy második Selmecz fog keletkezni, de újabb 5 év múlva már hanyatlás állott be, azontúl a század végeig kisebb jövedelem és veszteség közt váltakozott az üzem eredménye.

9. Ortut.

Az ortuti higanybányákról az 1535-iki bizottság emlékezik meg először, ekkor már a régi művelések el voltak fülva, de a bányák még üzemben voltak, és régi hagyatékokból hertenként 40 font higanyt termeltek. — A termelés később még emelkedett annyira, hogy 1565-ben az országból ki is szállítottak higanyt. De azután nem találunk e bányákról semmi hírt, csak 1593-ban említetnek meg némi kutatások.

10. Vasgyárak.

A Hodrus és Vilnye közötti hegység nyugati részében a selmeczi bányászat kezdetétől fogva voltak vashányák, mert a kohóknak vasérezre volt szükségök, hogy az ezüstérezek silícium tartalmát elsalakíthassák. *Ruda, Trentscher, Plescher, Tsubernik, Sicora tárna.* s más tárnák és aknák folyvást művelésben állottak.

De az e bányákból termelt vasérezek vasgyártásra is használtattak egy vasgyárban, mely *Vilnyén* a meleg fürdő alatt állott ott, hol most Kachelmann gépgyára van. Az érezekből az akkori szokás szerint közvetlenül gyártották az aczélos kovács-vasat. E gyár egy ideig a Röscl-család birtokában volt, de 1564-ben végre a városé lett, és ennek birtokában is maradt.

Egy másik vasgyár létezett *Breznicskán*, a mostani Garamberzencei vasúti állomás mellett éjszak felé vonuló völgyben. E gyárat 1564-ben találjuk először megemlítve mint már régóta fennállót, e gyár látta el a körmöczyi és beszterczebányai műveket a szükséges vassal.

1580-ban átadta özvegy Zimmerpeilné az *ő rhónitzi vasgyárát* a kinestárnak; e vasgyár is már régebben fentállónak mondatik, és főképen e gyár látta el Körmöczyt a szükséges zúzóvasakkal; a kinestár kezelésébe jötté után is ez maradt főfeladata, és költségei is a körmöczyi kamarából fedeztettek.

OKMÁNYOK.

I.

Mathias etc,

Perlaturum est ad nos, in montanis ciuitatibus maximam annonae caritatem, et quidem praeter spem ortam esse, causamque illius eam praetendi, quod itinerata latronum et praedonum insidiis passim infesta sint, eaque nemo quasi frequentare, aut annonam et victualia ad dictas Ciuitates conuehere audeat, sed quilibet ad eiusmodi depraedationis et invasionis sibi timens ab omni frumenti et aliarum rerum aduictum necessariorum conuectione abstineat. Cum etiam in Nouizolio ea huius carestiae tam insperatae causa allegatur, quod quidam priuati commodi plus aequo sitientes et studiosi omnis generis frumentum, hordeum, et auenam prae emant, idque, donec pretiam illius supra modum excrescat, in granarys suis conseruent, non nulli etiam, eo auaritiae stimulis prolapsi, ut dicto frumento non ad panum pistonem, vel ceruisiae braxationem, aut equorum alimoniam utantur: sed vinum inde suplimatum, per alembicum, quod dici solet, conficere non vereantur, indeque fieri, quod Monticole et vrburary debito et necessario victu destituti, culturam minerarum illarum aut omnino deserere, et quod plures iam factitasse dicitur, solam vertere, aut omnem quam reliquam habent substantiam in solam sui et suorum sustentationem conuvertere cogantur, nihil autem in minerarum culturam impendere queant. Qua res, cum non solum per se inhumana, et iusta animadversione digna sit, sed mineris et ciuitatibus illis perniciosissima, imo easdem in ipsissimum interitum praecipitet. Proin abs te requirimus benigne, ut statim per publica et patentia mandata in Comitatu veteri Zoliensi, et septem Montanis Ciuitatibus, nec non alys vicinioribus Comitatibus itinera illa tuta, et ab omni raptorum et praedonum incursu purgata reddas, et per id frumenti et vectigalium conuectionem ad dictas Ciuitates et mineras promoueas, praemptionis priuata compendia et versuras sub poena confiscationis omnis illius quod praecimitur frumenti, et alys poenis serio inhi-beas, praesertim vero in eos, qui frumenta ad usus non licitos, ob minimum quod inde captant lucellum, tam nequiter et peruerse

abutuntur, seuerissime verti cures, jubeas, et efficias. Praestabis is his omnibus rem et DEO et suae Maiestati gratam, et acceptam, et temporum istorum statui valde necessariam et utilem. Cui gratia nostra benigne propensi sumus. Datum in castris Strigonien. die 16. octob. A. 1459.

Ad locumtenentem.

(*A selmeczi bányaigazgatóság levéltárából. Másolat után.*)

II.

Nos Wladislaus Rex Hungariae et Bohemiae etc. memoriae comendamus tenore praesentium significamus quibus expedit uniuersis, quod nos tum considerationis fidelitatis et servitiorum fidelis nostri egregii Stephani de Rozgon filii magnifici olim Joannis Junioris de eadem Rozgon per eum sacrae imprimis hujus regni nostri Hungariae Coronae et deinde Majestati nostrae juxta suae possibilitatis exigentia exhibitorum tum etiam pro comodo, et utilitate ejusdem regni nostri, eidem de gratia nostra speciali, et regiae potestatis plenitudine annuimus, et concessimus, ut ipse ubicumque in Montibus tenulis et territoriis castrorum oppidorum possessionum et quorumcumque bonorum suorum intra ambitum hujus regni, et arcium sibi *subjectarum* ubilibet habitorem Mineras auri sive argenti reperire et inuenire poterit, eas aperire, fodere, colere, et laborare, aperique, coli, fodi et laborari facere. Easdemque, fodinas idem Stephanus, Haeredesque, et posteritates ejusdem instar aliorum jurium suorum possessionarium tenere et possidere fructus etiam, et proventus, ac utilitates ex hujusmodi mineris provenientes perpetuis successivis temporibus libere percipere valeant, atque possint. — Et insuper ex superabundanti gratia nostra, et ut ipse Stephanus eo commodius atque diligentius pro utilitate uti proferatur hujus regni nostri ejusmodi Mineras quaeri et repertas coli facere possit, eidem ac Haeredibus et posteritatibus suis universos illos proventus *urburarum* de hujusmodi mineris et fodinis, nobis et fisco nostro regio pervenire debentes infra decem annorum integrorum spatio a data praesentium computando duximus relaxandum et remittendum Imo annuimus et concedimus remittimusque et relaxamus harum nostrarum secreto sigillo nostro, quo ut Rex Hungariae utimur, impendenti communitarum vigore et testimonio literarum median. datum *Budae* feria tertia proxima ante fest. Pentec. ao Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo tertio regnorum nostrorum Hungariae etc. ao tertio Bohemiae vero vigesimo tertio.

(*A selmeczi bányaigazgatóság levéltárából. Másolat után.*)

III.

Item Herr Hans nochdem vnd Eweh das Steugerampt beuolche ist Solt yr Eweh halte nach disen hernach geschribte Artikln.

Item Ir solt sehen So man alte pergwerk hyn gebe wil, vnd eyner eyn schacht empfecht den er pawen wil, das man geb im mit zweyen freyen schürpfe, dem gang nach, vnd niecht mer, So er aber mer veld pegert, sol man im gebe, als fer was er mit eine schacht vnd schürpf pestricken mag dem gang nach, vnd den selbigen zwgeben schacht sol er auch pawen, auf das myest mit zweyen oder mit dreyn arbeitern, Begert er aber noch mer sol man im auch geben mit dem vnterscheid als do oben stett.

Item Ein jeglicher der perkwerk pawt vnd donnoch arbater oder Redlichen not halbe mus feiern oder lige lasse vnd spricht er wet das noch nicht lige lasze vnd wil dasz pawen So mag er das aufhalten ein vierteljarh, doch in der gestalt, das er alle XIII tag von dem perkmeister oder steiger frist darüber erlangt, oder ausgestellt als dan dy perkrecht aufweise vnd nach ausgang des vierteljahres So man eyamal do arbate findet So sol man solchs perkwerk hingebe, wer das empfange oder pawen will.

Item so ein mon den perkmeister nicht gehobn macht, vnd kem zw dem steiger vnd entfang ein perkwerk, So sol ims der steiger gebe auff recht, doch also das der entpfaher dem perkmeister das auch sag auf das Erst als er mag an versaimis seyner Arbeyt Moge auch empfahen von einem Richter oder geschwornen in abbesen eines pergemeisters nach gebonheit vnd pergrecht.

Item so ein perkwerk gefunden wirt auff eine newen doch vor nicht entgenzt ist, oder ein stolln angenommen wirdt, vnd man geng oder erzt findet, vnd beweist das mit dreyen Mark silbers vor dem rat der Gstatt, vnd dem perkmeister behelt ein solicher das perkrecht auf izliche zeit, dem gang nach IIII lehn das er schuldig ist zu bewern mit seine schechte in das hangend ein lehn vnd in das liegend ein lehenn vnd wen man im sein schacht ausgezeychet dy er pawen soll So hot ein jzlicher dornoch zu pawen oder auffzwschlahn scheinliche lehn doch also, das einer dem andern ein lehn weith vnd der erst angeschlagene schacht der hoth das lehn auf dy andern schlecht, vnd ob iechz freies entzweihn wer vnd ein teyl das selbig gewine mit schlegel vnd eisen das gewint im niemanz an dan der groff mit der vberschar vnd mit eine schacht vnd ein jzlicher gemessner perg in den syben lechen sol von recht auf das wenigest haben drei schlecht vnd ein izliches lehn drey erter vnd izlicher lehenschafft ein ort vnd mag höher nicht gedrunge werden.

Item wer do pawt in einen stolln der do nicht geerbt ist, vnd Erzt oder geng findet, dy der mosz wert sein dem sol man

von der stell do er das erzt oder geng funden hot messen für sich IIII lehn vnd hinder sich III als oben gesprochn ist, doch also das er den stolln rechtlich empfangn hoth.

Item Alle gemeine perkwerk dy ausz redlicher vrsach feyern musn vnd nicht gepaut möchtn werdñ, mag man mit frist aufhaltñ dy frist von einem Rat vnd perkmeister erlangñ ye XIII tag als oft als not thuet, Als oben gemelt ist, vnd wer das verachtet, oder verlast vnd sich verleit So mag man es an dem XVtn tag hingebñ wer do kumth vnd es begert auch gemeinen Erbstolln vnd Erbperkwerk vnd vor aufs zu weinachten osterñ vnd pfingstñ habñ iglicht perkwerk freyung XIII tag dar vor und XIII tag dornoch dy do gepaut sind wordñ Sonder verlegne vnd neue mag man belegñ vñnd entpfahn.

Item das man nicht striff gestott ausszwhawen wo perkwerk sein, dy man mit der zeit pawen mocht, Auch das niemant perkwerk aufflosz in den Ein genisz ist gewesñ oder noch hoffnung wer genisz werdñ möcht Es hab dan vor ein steiger beschawet.

Item das ein steiger unbeladñ auch von seines Ambtzwillen wegn oft in dy perkwerk fare, vnd voraus wo er kenth das es dy not erfordert vnd verschoff das man paw noch gemeynem vnd kayl. Maj. nutz vnd nicht nach eygnen nuecz vnd keiner anders thuen tat bey kayl. Majt. oder der Camergroff stroff.

Item das kein Gapell oder Krom es sey pey schechte oder Stolln abgeprohen werde es sey den Sach das man eyn newen Gapell oder krom dahin pawen welle.

Item es sol der steiger vnd perkmeister wo man sy hinpegert do sol er helfñ vnd rotn zu den perkwerckñ do mit schadñ vnterstandñ würde nucz erwackt werde vnd wo es in zw schwer würde sollen sy eynen Rott der selbigen Gstatt zw hylff nemen vnd so es den nott thet auch den graffenn.

Item an welcher perkstatt gemeyne Stolln sein dy andre pergwerk Treygn oder treign möchten mit der zeit oder darzu dieneth, sol der steiger oder ein yzlicher perkmeister darzw sehen das der gepawt vnd pawhofftig gehalten werde von den dy noch alder gewohnheyt oder gerechtikeyt den schuldig sein zwhaltñ oder zu pawenn.

Item in allen anderen dingen das eynem steiger zwgehöret oder eynem perkmeister sol er fleysz yn thwen noch seinem höchsten vormygen, Auch eynem yedem man dy gerechtigkeit thuen Gewicht noch frondschaft nicht anngesehen, Bey seyne gueth Trewen vnd verpflichten gehorsam königlicher Majestet.

Hans Twrso dy zeyt kamergraff auff der Crembnicz.

Dem Erbaren vnd weisen herrn Lang hansn k. mjt. Steiger izwed auff der Schebnitz datur. (1496 körül.)

(*A selmeczi városi levéltárból. Másolat után.*)

IV.

Nos Anna Dei Gratia Regina Hungariae Bohemiae etc. memoriae commendamus et quod veniens nostri in Praesentiam fidelis noster circumspectus Balthasar Steck, Notarius Civitatis nostrae Schemnicziensis, exposuit nobis in Persona fidelium nostrorum Judicis juratorumque Civium nec non Communitatis Civitatis nostrae Schemniciensis. Quomodo varias semper Difficultates et Contentiones nomnunquam inter Separatores Auri et Argenti, nec non inter montanistas montanarumque cultores circa Cremationem Argenti et Examinationem Auri in eo contenti subortas considerassent, ad quas Difficultates removendas communi omnium consilio accedente ad hoc etiam consensu fidelis nostri Egregii Joannis Thurzó, moderni Camerarii, unum probatorem singularem et privatum, quem inter se adhuc vellent eligere, magis idoneum libere constituissent, qui scilicet Argenti puri Quantitatem in quindecim Lothones per Ignem, et Auri in illo contenti, per aquam fortem examinare probareque duntaxat inter ipsos montanistas et separatorem praetactum possit ac debeat. Supplicarunt itaque nostrae Majestati, quatenus hujusmodi Officii Colationem et Locationem, sive Electionem hominis ad hoc idonei ipsis permittere perpetuis temporibus et eosdem in hoc gratiose privilegiare dignemur. Nos itaque justis Respectibus animadvertentes, praesertim ipsis potius, cui fidendum sit, et qui foret ad hoc Officium idoneus, posse discernere, de Regiae Majestatis Domini et Consortis nostri Charissimi consensu animus, a modo et deinceps perpetuis successivis temporibus, quem velint ad hujusmodi Officium eligant, confirment, amoveant et reponant praesentium per vigorem; hoc duntaxat pro nunc excipiendo, ut hac vice praefatus Balthasar, cui illud Officium collatum antea fuerat, et quem nos ante hanc nostram Concessionem ob eius tam de nobis, quam de nostra Civitate bene merita in eo Officio durante vita sua ad Instantiam praenominati Joannis Thurzo perpetuamus et confirmamus, in illo permaneat, neque privari durante vita sua queat. Nullum peramplius Jus neque nobis neque successoribus nostris, ad conferendum idem Officium de caetero reservantes. Mandamus idcirco fidei nostro egregio Joanni Thurzó, Comiti Camerarumstrarum Cremnicziensium moderno, nec non futuris nostris ibidem Camerariis et Vice Camerariis, quatenus praetactos subditos nostros in Electione Confirmationique, sive Amotione et Repositione hominis cujuscunque, quem duxerint ad id Officium magis vel minus idoneum, deinceps eligere nullo modo impedire turbareque contra hanc nostram privilegialem Concessionem debeatis et teneamini, secus non facturi. — Praesentibus quas in robur praemissorum sub Sigillo nostro pendenti dedi-

mus, perlectis Exhibenti restitutis. Datum Budae Sabatho proximo post Festum Inventionis S. Crucis Anno Domini 1504. Coronationis vero nostrae feliciis Regni Hungariae Secundo.

Commissio propria Dominae Reginae.

(*A selmeczi bányaigazgatósági levéltárból. Másolat után.*)

V.

In aeternum

Jhesus † Maria † Anna †

Item da man zellt nach Christi Unsers lieben Herrn Geburt Tausent 515 an einen Dinstag des feyertages Sancte Barbare der heiligen Junkfrauen In dem gericht der namhafften und wolweisen Herrn Laurinz Krewsl, und seine geschworne mitpurger In beywesen aller walpurger allhier auf der Schebniz, ist geschehn ein rechtfertige machung und ordnung von newen allen ambtleyth vnd arbeiter Halben Bey den Hytten mülen perkwerken Hynnen In der Hodrycz und Eisenstein angesehen den gemeynen nucz dieser statt und auff zuheben dy myshellung der lon halben, welche zwischen den walpurgern lange zeith gewert. Also das hinfüran allen ambtleytten und arbeteren es sey bey den Hütten, Müllen, oder auff dem perg Hynnen In der Hodricz und auff dem Eisenstein In dermassen als hernach volgeth sol gelont werden.

Am Ersten der ambtleyt und arbeter halben auff dem perg.

Item Einem pergschaffer wo vyl arbeter sind, und der Huttleyt unter ym hath fl. 1 den. 25 und er is pflichtig alle tag den huttleyten helffen zuschauen und wo es nott thuet ein stund drey od. 4 in d. gruben zu bleiben fl 1 den. 25
 Einem huttmann d. unter einem schaffer ist „ 1 „ —
 Einem gemeynen huttmann d. 4 oder 5 arbeter
 unter ym hat „ — „ 90
 Einem Lechenhewer od. sunst dem pesten hewer „ — „ 70
 Eynem gemeynen hewer „ — „ 65
 Eynem ler hewer. „ — „ 60
 Item dem pesten heschpler „ — „ 50
 Item den Jungen in der Zech „ — „ 45
 Einem bestn schmid der do mans sterke hath „ — „ 60
 Einem gemeynen schmid „ — „ 50
 Einem schmid ym glanczenperg „ — „ 33
 Item Einem Huttman auf dem Eisenstein „ 1 „ —
 und den arbeteren und den Jungen sol man lonen
 wys oben bemelt ist.
 Item Eynem überreyter auf einem groszen handel „ 1 „ 25

Item Einem huttman auf den feldgebeyden der do 8 oder 10 hewer vnder ym hath sol man geben fl 1 den. 12 er ist aber pflichtig alle arbeth die in der grube not sind und auszhalb der grube mit scheyden allenhalben zu thun.

Item der huttarbeter halben auf dem groszen handl.

Einem Schaffer auf einem grossen handl	fl	1	den.	25
Einem Schmelzer für fünff Schicht	"	1	"	—
und nichts mer, so er aber czustund für ein schicht	"	—	"	20
Einem Hytkepper	"	—	"	80
Item dem besten Hyttarbeter	"	—	"	70

und den andern czu den 65. od. 60. darnach es der Herr des Handls erkenth.

Item einem gestübmacher " — " 50

Auff dy kleine handl.

Item Einem Schaffer	fl	1	den.	25
-------------------------------	----	---	------	----

er ist aber schuldig helffen mitwyrken.

Eynem schmelzer für fünff schicht	"	1	"	—
---	---	---	---	---

hath er aber nicht volle arbet so sol er pflichtig sein ein andre arbet czu thuen dy man myt ym schafft da der her oder schaffer.

Eynem Hyttkepper	"	—	"	75
Eynem gestübmacher	"	—	"	25

Item eyn iglicher schmölzer ist schuldig am Sunabenth zu zumachen, kann ers aber an Sunabet nicht thuen, so thue ers an Santag zu abenth und man ist ym nichts pflichtig darvon zu geben.

Item Eynem schmölzer der do nach lech zu stett sol man geben per ein schicht " — " 15

Der do aber nicht ein schmelzer is als ein Hyttkepper " — " 12

Item kein ambtman es sey ein huthschafter, pergschafter, mulschaffer, oder Huttman sol turfftig sein einem arbeter bey ym an der kost der für yn arbet czuhalten, der es überferth der ist zu busz verfallung den Herrn " 1 " —

Auff dy müllen in der Statt.

Item Einem Mulschaffer der do mitschlembt fl 1 den. —

Item der mulschaffer so her nicht heth zu richten dy stain sol er schuldig sein mit eynem schlemer auff zu machen 6 flösz darzu mag er einen flezer halden und so er dy flos auff ge-

macht hat sol er ein ander arbeth thuen die do not ist, als greusig zuemachen oder pleiertz aufzue machen oder ein andere arbeth dy noth ist, hat er aber vyl pleiertz aufzumachen, das stett zu erkanthnus des herrn, was er ym in den floszen nachlaszen will.

Item Einem schlemer fl — den. 65

Item wo bey einer mül 3 schlemer sind do sol man geben dem flezer „ — „ 60

wo aber nur zwen schlemer sind „ — „ 50

Item Einem zuwarter von eynem stein „ — „ 60

hülfft er aber bei der hütten arbeten stett zu erkanthnuss des herrn.

Item so der zuwarter mit zweyen stein melt soll

man ym geben „ 1 „ —

Auff dy müln in der Hodriez.

Item Eynem müllschaffer fl 1 den. —

Item wan man 3 parn aufflauft 75 abasch dovon sol man geben „ — „ 70

wo man aber zu zweyen parn aufflauft 80 abasch dovon sol man auch geben „ — „ 65

Item dem zuwarter von einem gengstein „ — „ 50

von einem zeglstein „ — „ 40

Item dem zeglauszwerfer bey Einer mül wo man queckt „ — „ 40

wo man aber nicht queckt „ — „ 35

Item von der Engen schurf wegen haben dy Herrn betracht das ein jeder der hinfür ein schurf setzen will der sol in genauen genug setzen, den wie er im setzen wirt also wirt er bleiben und wirt in also senken müszen.

Item ob ein Amtmann oder arbeter So er von eins schades wegen von den Herrn angereith würd weggieng, denselbigen sol nymancz füdern in 14 tagen, geschehe aber daszelbig der sol gestrafft werdn nach erkanthnusz der herrn auf dem Ratt. So ym aber yemanth wolde auffnemen nach den 14 tagen, der sol am Ersten Erforschen von seinem herrn oder von dem bey welchen er gearbeth hath wy er von ym geschiden ist.

Item ob ein Hyttkeper am Sunabenth zu abentz in di Hytte nicht gieng, und über nacht nicht da belib demselbigen sol man ein schicht auffhebn.

Item dy schlemer sollen von sand Michelstag an bis auff sand Gorgentag pflichtig sein umb sagers fünffe zu den müln zu geen un um funffe zu abentz dorvon, und widerumb von Sand Gorgentag bis auff Michaelis umb Sagers 4 und um 4 zu abentz dorvon.

tes et Contentiones nonnunquam inter Separatores Auri et Argenti, nec non inter montanistas, montanarumque Cultores, urburariosque et Probatores nostrum, circa Cremationem Argenti, Examinationemque et probam Auri et Argenti subortas considerassent, et quotidie magis at magis considerarent, et hoc Camerae nostrae ac urburariis ipsisque montanistis in Praejudicium Damnumque valde magnum; ad quas Difficultates sopiendas removendasque communi omnium consilio, accedente ad hoc etiam Consensu sufficientique Instructione fidelis nostri egregii Bernardi Bohemi, moderni Camerarii nostri, unum Probatores singularem et privatum, quem inter se velent eligere, magis idoneum habere constituissent, qui scit Argenti puri Quantitatem quindecim Lothonum per Ignem, et Auri in illo contenti per aquam fortem, sive separabilem examinare probareque possit, quo Dubium et Differentia Probae per Probatores nostrum commissae evidentius resolvi ac dijudicari possit, valeatque, supplicarunt itaque Majestati nostrae, quatenus hujusmodi Officii Collationem et Locationem sive Electionem hominis ad hoc idonei, qui etiam indifferenter ut praemittitur universis et singulis montanisticis urburariis, montanarumque cultoribus, ac aliis quibuscunque extra praetactam ordinariam Probam argenti puri, quindecim videlicet Lothonum tam Argentum et Aurum, quam etiam Mineras quasvis sive per Ignem sive per Aquam fortem probare posset, ipsis permittere perpetuis temporibus dignemur; exponentes nobis nihillominus, qualiter per similem Defectum Probae varia Commoda Camerae nostrae negligerentur, in futurumque negligi possent, praeterea nos Camerae nostrae ac Incremento montanarum per hoc optime consulere, si non solum privatus et specialis ut praemittitur Probator eorundem extra praemissam ordinariam probam, Argentum, Aurum minerasque probare haberet possetque, sed et cuncti singulique montanistae urburarii, Incolaeque tam praefatae Civitatis nostrae Schemniciensis, quam etiam aliarum nostrarum montanarum videlicet Cremnicziensis, Bistricziensis, Bakabánya, montis Regii Ujbánya, Libethae et Breznensis, quicumque vellent, sive per Ignem sive per Aquam probare possent ac valerent. Nos igitur justis et ad plenum informati Respectibus animadvertentes, praesertim ipsos potius, cui fidendum sit, et qui foret ad hoc Officium ordinariae Probae idoneus, posse discernere, et de aliis singulis extraordinariis Probis, de Reginae etiam Majestatis, Consortis nostrae Carissimae Assensu et Intercessione anuimus a modo et deinceps perpetuis successivis temporibus, quem quaelibet praefatorum Civitatum nostrarum montanarum seorsive velint, ad hujusmodi officium Probae ordinariae eligant, confirment, amoveant et reponant ipsique inter se Urburarii et montanistae speciatim et singulatim extraordinarie Argentum Aurum minerasque sive per Ignem sive per Aquam fortem

vnd Szo solches beschicht, als dann seynn dy genanten gewercken gemelthem Maister Hansen Kunstmaister, all Wochen wochentlichenn vor al ander kost an Alles auffschlagen vnd verzug Schuldig vnd pflichtig zw Raichenn vnd zw gebenn virzehenn guldenn.

Item zw dem Andern wo es sach das dem benanthen maister hansen, In der kunst eyn vnradt zw sties, als Wan Im Ein Sayl preach oder sunst etwas an der kunst preach, also das das Wasser Auffgieng, Solichen mangl vnd geprech Ist Maister hans schuldig vnd pflichtig auff das schnellst vnd Beldist wider auffzrichtenn, vnd das Wasser hynzwreybenn vnd dy Strossen zw freyhenn das man hawen Mag, Domit denn gewerckenn vnd auch Irem Nachtparn keynn Schadenn darauss Entstee, Nichts dastmynder Ist man Im schuldig vnd pflichtig seynn Geldt wochenlich zw geraichenn.

Item zw dem Drittenn Ist In solicher Machung aigentlich beredt wordenn, Das dy gewerckenn Maister Hansen mit dem fürsinnckenn nicht Vberdringenn sollenn, sunder es sol als viel furgesunckenn werdenn Als do not ist vnd verströst mag werden das man hawen mag.

Item zw dem Virdtenn habenn auch dy benanthen gewercken benanthem Maister Hansen zwgesagt, wen wegenn des Wassers das do In dem grüntl von dem Rotenn prun heraber fleuset, gegen den Herrn des Rates eynn Trewlichenn beystandt zu thuen, Do mit Im vergundt wurde zw zaytenn so es dy Not erforderth das dasselbe Wasser füren möcht, vnd geprauchenn der kust zw Nutz vnd zw Notturfft.

Dero obbemelten Artikelnn vnd beschlus zwischenn denn Tailenn beschehenn, sich bede parthey stet vest vnd vnzubrochen zw haldenn verpundenn habenn, vnd dem Nach ein Erbornen Radt dieser Stadth Schebnitz gepeten solchen obbemeltenn Vertrag von Wort zw Worth In der Stadt Puech zw schreybenn vnd Idem tail eyn Abgeschrift oder Copey Vnnder dem Stadt sigell zwgeben, das in dan vergundt vnd zw gebenn ist worden. Actum Anno die ut supra.

(Eredetiye a Selmecz városi levéltárban.)

VII.

Nos Ludovicus Dei gratia Rex Hungariae, Bohemiae etc. memoriae commendamus, quod venientes nostri in Praesentiam fideles nostri circumspecti Petrus Hillebrand, juratus Civis et Bartholomeus Frankfurtinus, notarius Civitatis nostrae Schemniciensis, exposuerunt nobis in Personis fidelium nostrorum Judicis et Juratorum Civium nostrorum, nec non totius Communitatis Civitatis nostrae Schemniciensis, quomodo varias Semper Difficulta-

tes et Contentiones nonnunquam inter Separatores Auri et Argenti, nec non inter montanistas, montanarumque Cultores, urburariosque et Probatores nostrum, circa Cremationem Argenti, Examinationemque et probam Auri et Argenti subortas considerassent, et quotidie magis at magis considerarent, et hoc Camerae nostrae ac urburiis ipsisque montanistis in Praejudicium Damnumque valde magnum; ad quas Difficultates sopiendas removendasque communi omnium consilio, accedente ad hoc etiam Consensu sufficientique Instructione fidelis nostri egregii Bernardi Bohemi, moderni Camerarii nostri, unum Probatores singularem et privatum, quem inter se velent eligere, magis idoneum habere constituissent, qui scit Argenti puri Quantitatem quindecim Lothorum per Ignem, et Auri in illo contenti per aquam fortem, sive separabilem examinare probareque possit, quo Dubium et Differentia Probae per Probatores nostrum commissae evidentius resolvi ac dijudicari possit, valeatque, supplicarunt itaque Majestati nostrae, quatenus hujusmodi Officii Collationem et Locationem sive Electionem hominis ad hoc idonei, qui etiam indifferenter ut praemittitur universis et singulis montanisticis urburariis, montanarumque cultoribus, ac aliis quibuscunque extra praetactam ordinariam Probam argenti puri, quindecim videlicet Lothorum tam Argentum et Aurum, quam etiam Mineras quasvis sive per Ignem sive per Aquam fortem probare posset, ipsis permittere perpetuis temporibus dignemur; exponentes nobis nihillominus, qualiter per similem Defectum Probae varia Commoda Camerae nostrae negligerentur, in futurumque negligi possent, praeterea nos Camerae nostrae ac Incremento montanarum per hoc optime consulere, si non solum privatus et specialis ut praemittitur Probator eorundem extra praemissam ordinariam probam, Argentum, Aurum minerasque probare haberet possetque, sed et cuncti singulique montanistae urburarii, Incolaeque tam praefatae Civitatis nostrae Schemnicziensis, quam etiam aliarum nostrarum montanarum videlicet Cremnicziensis, Bistricziensis, Bakabánya, montis Regii Ujbánya, Libethae et Breznensis, quicumque vellent, sive per Ignem sive per Aquam probare possent ac valerent. Nos igitur justis et ad plenum informati Respectibus animadvertentes, praesertim ipsos potius, cui fidendum sit, et qui foret ad hoc Officium ordinariae Probae idoneus, posse discernere, et de aliis singulis extraordinariis Probis, de Reginalis etiam Majestatis, Consortis nostrae Carissimae Assensu et Intercessione animum a modo et deinceps perpetuis successivis temporibus, quem quaelibet praefatorum Civitatum nostrarum montanarum seorsive velint, ad hujusmodi officium Probae ordinariae eligant, confirmant, amoveant et reponant ipsique inter se Urburarii et montanistae speciatim et singulatim extraordinarie Argentum Aurum minerasque sive per Ignem sive per Aquam fortem

libere et sine quovis Impedimento (etiam Probatoris nostri Regii) probent probareque plenariam habeant potestatis facultatem. — Difficultatem vero sive Differentiam hujusmodi Probarum tam probatorum videlicet quam etiam Civium nostrorum, quae si forte se offeret aut quovis modo contingeret semper et continuo Camerarii sive Comites Camerae nostrae, pro tempore constituti discernere, terminare et componare habeant, ne per huiusmodi probas tam Camerae nostrae, quam etiam Urburariis Detrimentum et Derogamen oriatur aut contingat, hoc tamen speciali cum mandato disponentes, quatenus praefati separatores Auri et Argenti saepe fatis Civibus, montanistis et Urburariis nostris ad hujusmodi Probas tam ordinarias quam etiam extraordinarias necessariam aquam separabilem sive fortem administrare teneantur, praesentiumque per vigorem obligati sint et existant. — Mandamus idcirco fideli nostro egregio Bernardo Bohemo Comiti Camerae nostrae moderno, videlicet et futuris itidem Camerariis et Vice Camerariis, quatenus praetactos subditos praefatarum Civitatum nostrarum montanarum Schemnicziensis videlicet, Cremnicziensis, Bakabanyensis, montis Regii Ujbánya, Libethae et Bresznensis in Electione Confirmationeque seu Ordinatione et Repositione Hominis sive Probatoris eorum cujuscunque quem duxerint ad id Officium ordinarium magis vel minus idoneum, deinceps eligere, aliisque Probis eorum extraordinariis nullo modo impedire turbareque contra hanc nostram privilegiam concessionem debeatis ac teneamini, non obstantibus quibuscunque reliquis litteris nostris in hac parte post jam sufficientem omnimodamque rei sive Probae hujusmodi Informationem, datis aut dandis secus nullo modo facturi, praesentibus quas in Robur firmitatemque perpetuam sub sigillo nostro dedimus perlectis exhibenti restitutis. Datum Budae die 17-a Aug: Anno Domini 1525 Regnorum vero nostrorum Hungariae et Bohemiae Anno nono.

(*A selmeczi bányaigazgatósági levéltárból, másolat után.*)

VIII.

Maria von Gotes gnaden kunigin
zu Hungern vnnd Behem etc.

Getrewen lieben, wir haben ewer schreiben dar Innen Ir vnns ewer beschwernusz der verlegung vnd der alten fugkerischen schulden halben, darumben sy euch ersuecht, auch ander ewer anliegend nott anzeigt, vernomen, Nu sey wir alweg vnserm getrewen vnderthanen gnedige hilff vnd furdrung zu beweisen geneigt, welle wir auch derhalben sonderlich allenthalben gnedigklichenn beuolhen haben, Dieweil aber Jetzo alle sachen des gantzen landts In solchem grossen Irtumb stennd vnnd wir zu grossen merklichen schaden sind komen, Auch muessen wir In denen vnfriedlichen kriegs

leufften vnd notten zu vnser vnnnd des gautzen laudes notturfft vill volcks halten darzue wir nit wenig sonder ein grosse vnderhaltung bederffen, versehe wir vnsz Ir werdet mit vnsz kleine gedult zu tragen euch nit beschweren lassen, Vnder desz wirt got der Almechtig alle ding zum besten fügen, vnd ein bessern frid geben, welle wir euch alsdan In dem Jenigen, so wir euch vorbehalten, mit aller gnadigklicher Versehung bedenken, Mit den fugkerischen welle wir Irer schulden halben handeln auff das sy euch mit der bezallung der alten schuld In der zeit lenger fristung geben vnd noch weiter gedult haben werden. Das Ir vnsz aber vmb ein Müntz bei euch auffzurichten anlanget, mecht Ir gedenken dieweil sich Jetzo Im land sonst will seltzamer kriegshandlungen zu tragen, das vns noch ein Muntz mer dan vormals auffzurichten nit woll will gepuren. Das habe wir euch gnediger meinung nit wollen verhalten. Geben zu Prespurg am donnerstag vor Simonis et Jude der heiligen Aposteln Anno d. vicesimo sexto.

(Eredetije a Selmeecz városi levéltárban.)

IX.

Ferdinand von Gottes genaden Römischer auch zu hungern Behaim etc. khunig etc.

Instruction auf vnnsere vnd vnser freuntlichen lieben Schwester Frawen Maria zu Hungern vnd Behaim Khunigin wittib etc. Rätke vnd diener. Als nemblich auf die Edlen Ersamen Geistlichen, Andächtigen, vnd vnnsere liebgetreuen Stenkho Herrn von Meseritsch, Paulsen von Oberstain vnsern Thuembbrost zu wien, Bernhardt Behaim unsern vnd Irer Lieb Cammergraf zu der Chremnitz vnd Hauptmann zum Altensoll, vnnnd Franciscen Brobst vom Schaag, Georgium Bernerium unsern hungerischen Cammermeister, Thoman Behaim unseren munzmaister zu wienn, Ambrosien von Hosstain unseren Hofmaister zum Khuttenperg, Cristan Vrbán Perkrichter am Stainfeldt, Pauln Hader vnnnd Niclasen Klarer, was die von vnseren vnd ermelter vnser freuntlichen lieben Schwester wegen bey vnsern Perkstetten in Hungern als nemblichen Krembnitz, Schembnitz, Newensol, Buckanz, Dillen, Khunigsparg Wibania, vnnnd Lybethen. Auch bey denselben Perkwerckgruben vnd sonst daselbst bey dem gannzen perkwerkh samment oder der merer thaill aus Inen ausrichten vnnnd hanndlen sollen.

Erstlich wollen wir hiemit die gedachten Commissari genedigcklich erinnert haben, das sich unsre Burger ermelter Perkstett offtermals haben verelagt der hohen beschwerden vnd geferklichkeit halben, in welchen die ganntz perkwerks Arbeit vnd Handlung schwebt, Nemblichen aines thaills vonwegen gegenwärtigen geferklichkeiten der leuff vnd Zeit der krieg daraus aller sachen so

zu der perkwerkserhaltung von noten mangl Abgang vnd theurung erwachsen, vnd dan zum thail von etlichen personen vnd deren wegen so in der nahendt vmb das perkwerck Schlosser halften, die Ires gewins vnd aigenen nuz halben die frucht vnnd profant für vnd zusamben khauffen, vnd dieselben vill theurer widerumb versilbern vnd verkauffen, vnd also wenig oder gar nichts ersprislichs den Stetten zubringen lassen, oder doch aber von dem das den Stetten zugebracht vngewönnlich meut vnd Zoll mit der Schörpf erfordern, vnd Inen also damit ein gewalt gleich als wollten sy ain aigen gebiet über die ermelten Stett haben zueraignen, zu welcher beswarligkeit vnd schaden auch Zufall die gering achtung der hungerischen müntz von deszwegen der werdt aller ding hoch vnd merklich gestigen, vnd in merung khomen sey vnd das sonst, die Arbeit des perkwerks von der grueben tieffe vnd des wassers wegen aus welcher tieffe die ausschöpfung khain feyr haben oder vnterlassen werden mag, jetzo mit vill grossern vnkossten vnd arbeit dann vor, wie wissentlich ist, beschehen musz, Aber für die Silber so in die Kammer zur der Schembnitz geen, in welche Cammer die maisten Silber khumen, werde nit mer gegeben, als zur der fridlichen Zeiten, vnd da alle ding in pössern vnd geringerem werdt gewesen, gegeben worden ist.

Vnd sayen also die Gewerken mit Irer arbeit vnd darlegung, nachdem in dagegen khain nutz erfolgt, zu solcher armuet khomen, daz zubesorgen vnd zu fürchten ist, das sy die pergwerksarbeit vnd hanndlung, mit allen grueben, vnd ander dinge nachtail, vnd ganntzen abfaal zu erlassen gedrungen werden, welches aber nit Inen allain, sondern vns vnd dem ganzen kunigreich Hungern vnerträglichen vnnd merklichen schaden bringen würde. — Haben vns darauf untherthäniglich gebeten, das wir solchen schaden vnd nachtail genediglich abwenden, vnd zu erhaltung des perckwercks den werdt des Silber In ainer Jedlichen markh meren, vnd auch zu erstattung vnd aufrichtung der stollen, vnd zue annderen arbeiten vnser gnedigist hilff mittailen, vnd solches aus der Cammer zu der Cremnitz zuuerordnen genediglich geruethen, wie dan das alles vnser Commissari aus den beigelegten vnser Burger ermelter Stet furgebrachte Supplication Clerlicher vnd aigentlicher versteen werden.

Vnnd wiewoll hievor von vnns verordnung beschehen, das den gedachten vnnsern Burgern in vermelten Iren Beschwarungen vnnd nachtail etbas geholfen wurde, vnnd derhalben erschienen acht vnd zwanzigsten Jares vnser komissari hinein geschickt mit Bereth das Sy alle ort vnd gelegenhait des perkwerks besichten vnnd beschauen, vnd so sey etwas beschwerliches vnnd verordenlichs befunden dasselb souil mugelich abstellen vnd in pesser ordnung zu bringen allen vleisz furwenden sollen, wie dann die Copey hiebei gelegter Instruktion so wir Inen derhalben geuerttiget vnnd daz puech Ir

handlung so vnns dieselben vnnsere Commissari zuegeschriben, Welches obgemelt vnser Comissarien zu merer vnnd gueter Information notturtiglich zu ersehen haben Inn sich halt, vnnd vermag jedoch dieweil desselbenmals vnnd hernach nichts ersprieslichs ausgericht werden mugen vnnd die sach die angezaiget beschwarung betreffendt verner der notturt nach zu handeln nit verlassen werde Seyen wir auff das berürt vnterthenig anlangen bewöget worden gegenwertig vnd gedacht vnnsere Commissari zu beschau vnnd besichtigung ermelter ort furzunehmen vnnd hinein zuschicken das wir durch dieselben der gelegenhait perckwerck bericht vnd Erlernt werden, Vnd darauff daz Jenig das zuerhaltung nutzlich vnnd von noten ist, fursehen vnnd verordnen mugen.

Vnnd demnach sollen sy vnnsere vnd vnser freuntlichen lieben Swesster Commissari zu den vermelten percksteten vnnd zu yedem Ortt derselben wie das die gelegenhait der sach erfordern vnnd sich begeben wirdet verfuegen vnd Richter vnnd Väter der steet Waldpurgern vnd gewerken zu Inen beruffen vnd entdecken, vor was sach wegen Sy von vns dahin geschickt worden, Nemblich daz sy die Commissari sollen hören sehen vnnd versteen das Jenige so zu Irer pergwercksarbeit nachtail vnd schaden raicht vnd was derhalben Ir Clag vnnd beschwarung gewesset vnnd das sy darauf soll Ir beschwarung Irer notturt nach erzellen vnnd anzaigen, welches alles vnnsere Comissari vleissig vermercken vnnd vernemen vnd ob sy vonnoten ansieht in schrift verfassen sollen.

Dann sollen vnnsre vnnd vnser freuntlichen lieben Swester Rat vnnd Commissarii oder etlich aus Inen zu besichtigung der grueben Stollen vnd ander des perckwerchs gepaw einfarn vnd sonst so es von noten ain Zwo drey oder mer personen nach Irem gutbedunken denen die sach alle woll bekannt vnd wissen ist, einfaren lassen, die sy zuor bey Irer pflicht vernommen sollen das Sy Inen alle Ortt im gepirg vnnd am tag die gearbeit worden, oder die zu der arbeit vnd dem paw nutzlich vnnd gelegensam angesehen sein anzaigen vnd bekennen was dy gelegenhait sey des paus vnd was fur arbeit fur Cossten fur nutz vnnd gewynn darauszuoelg das sey auch ab andern nicht weniger mit allem Vleisz erkundigen sollen.

Es sollen auch vnnsere vnd vnnserer freuntlichen liebenn Swesster Commissarii selbst sehen ob recht vnd ordenlich alle ding im gepirg vnd am tag der Stollen vnd grueben beschehen, was ann Zall der Knappen vnd arbeittr seyn, was die arbeit vnnd belonung sey. Item wieuill veldörtter vnd durchpruch sein, was fur ain tieff der grueben, was fur ain weitte, was lanng der Stollen gleicherweisz wieuill örtter ärztz geben, vnd erzaigen vnd wieuill vnnd in was gestalt die ärztz sein, vnnd halten, vnnd sonderlich mit was khunst schiklichgkeit vnnd arbeit das wasser abgewendt wirdt, vnd

sonnst annder sach die zu den grueben, schachten, vnd stollen zusehen wirdig vnnnd not sein, Sollen vnnsere Commissari auch nit vnderlassen. Sy sollen auch abnemen vnnnd ersehen onwz ortten die pergwerckh steen, vnnnd ob nit new perckwerch mit ainem gewyn vnnnd nutz erwöckt vnnnd gepaut werden möchten, vnnnd ob nit verlassne perckwerch oder die vor alter verfallen vor augen sein die mit ainem nutz wiederumb aufgehebt mochten werden, Sy sollen auch sehen die Erztmullen was für ain gebrauch vnd der leiderlichist weeg sey dieselben zu mallen vnd zu waschenn, Item die schmelzerey vnnnd was für ain geprauch vnd wesen des schmelzens daselbs geuebt werde, vnnnd ob der geprauch des schmelzens, der daselbst gepflogen wirdet, genugsam probirt, vnnnd nutz, vnnnd ob nit ain weg zu finden sey, das das Silber mit pesser ordnung vnnnd mit weniger Cossten gemacht vnnnd geschmelzt werden mochte, vnnnd In Suma sy sollten nichts underlassen das zur grüntlicher erkantnis vnnnd erfahrung des ganzen perckwerchs dienstlich vnnnd Inen ab anndere auch zu erkundigen nuzlich ist, wie Sy dann als dieser sachen erfarn solches pasz als hier Innen angezaigt zuthun wissen, vnnnd was sy also solchergestalt befinden solches ordenlich artikelweise vermerken.

Vnnnd so vnnser vnnnd vnsre freuntlichen lieben Swesster Commissari der bestimbten sachen in ain gruntlich erkhanthus vnnnd erfahrung khomen, So sollen sy all vnnnd Jed Artickl für sich nemen vnnnd gegen einander vergleichenn vnnnd mit Rat annder perckwerchs verstendigen, darein anderst glauben zu setzen ist, den sy zuuor von Inen hören und vernemen sollen. Inen getreuen vnd vleissigen Ratslag geben vnnnd verfassen, wie die perckwerchs gepau mit weniger Cössten mühe vnnnd Arbeit geuebt vnnnd vollbracht pesser vnnnd nützlicher gehandelt, vor die auff nemblicher ordnung gebracht werden mochten. Sy sollen auch vnnnder Inen den nottdurfftigen Coss-ten vnnnd dagegen den gewyn ermitteln, vnnnd verglaichen, vnnnd darnach Erwegen vnnnd abnemen ob zu erhaltung der Perg hilff mitzutaillen sey, ob dasz in gemain allen ortten vnnnd grueben, oder allain etlichen in sonderhait beschehen solle.

Vnnnd nachdem wir bericht, dasz etlich die Silber vnnnd goldt so der ortten gefallen, vnnnd gemacht worden, nit alle in die Cammer einantwortten, sondern haimblich aus dem Landt verkaufen, vnnnd der Cammer Entpfremden sollen, dasz doch Inhalt des Decrets vnnsres Khunigreichs zu Hungern bey Verlierung leibs vnd guets verpotten, sollen sich vnsre Commissarien desselben aigentlich erkundigen, vnnnd wo solchs befunden, gedacht seyn, vnnnd bedenken, wie solches mit Ernntlicher straff abgestellt werden mag.

Sonderlich auch dieweill die goldkunst auf der Cremnitz vill Jar her mit merklichem vnnserem vnd vnsrer freuntlichen lieben Schwester schaden gehalten worden, sollen vnnsre vnnnd vnnser lie-

ben Swester Commissarii mit allem muglichen vleis bedacht seyn zu erfaren, was doch die vrsachen seyn, das aus derselben goldkunst so gar khain nutzung genomen worden, oder ob gar khain Hoffnung aines kunfftigen nuz voraugen sey, vnd so kain Hoffnung erscheint, sollen sy weiter bedenken wie vnnnd mit was wege derselben Kunst geholffen mochte werden, Allso wo sy nit vasst nutzet, das doch vnns vnd vnnsere freuntlichen lieben Swesster vnd Irer lieb Cammer hernach khain nachtail daraus volget.

Vnd sonderlich aber sollen sy bedacht sein, vnnnd erwegen, ob nit laut der vorigen Commissarn so zu besichtigung der perkwerch des achtundzwainzigisten Jahrs drinnen gewest, sein Ratslag billich, das der gewynn vnnnd vnkosten so an der Cement des golts wo ordenlich damit gehandelt zu ersparnis vnnnd jezo Cristoffen Thurzo zu augsburg volgt eingezogen, vnd auf vnnnderhaltung der goldkunst gewendt vnnnd geraicht werden soll, ob auch der goldkunst erschieslich damit geholffen sey.

Weitter ob mit dem Erzbischoff von Graan souil gehandelt werden mochte, dieweill er vill nutz aus den perkstetten hat, damit Er zu hilff vnd vnnnderhaltung berürter goldkunst auch ain hilf von dem piset eruolgen liesz, vnnnd derhalben wie vnnsre freuntliche liebe schwester die khuniginn, die bisher ain merklichen grossen Cossten aus Irer lieb Camer auff die goldkunst gern lassen, auch ain mitlaid vnnnd geduldt truege, vnnnd fürnemblich ob nit zu hilff mer berürter goldkunst die traidtmull auff der krembnitz der Statt daselbst von gedachtem von Graan zuegestellt mochte werden.

Dergleichen nachdem die von der krembnitz grosse Dorffer vnnnd vill Einkommens haben, das mit Inen gehandelt das sy von solchen Einkommen zu erhaltung der goldkunst auch ain Hilff eruolgen liessen.

Fürnemblich sollen auch vnnsere vnnnd vnnsrer freuntlich lieben Schwester Rathe, vnd kommissari bedacht seyn zu hanndelen das den vnkosten, so auff schlagung der guld vnd Silbern muntz in den perkstetten allenthalben geet, souill mugelich ist abgelegt, vnnnd erspart, vnnnd dann die Silbermuntz umb souill hoher vnnnd pesser geslagen, damit alsdann dieselb der teutschen gueten muntz dest leichter vergleicht werden mugen, darauz dann wie sy selbst zu erwegen haben merklicher nutz vnnnd aufnehmen zu gewartten ist.

Vnnnd als wir bericht das etlich vnnnd vill Burger mit perkwerch pawen, vnnnd nicht weniger sonnst handtirung treiben, welches den pawenden zu beschwarlichkait vnd nachtail raicht, sollen vnnsere vnnnd vnnsere freuntlichen lieben Schwesster Commissari gedacht sein, ob denen so nit pawen mit fueg aufgelegt werden mochte, das sy sich doch zu dem paw des perckwerchs wo nit wie die anderen Waldpurger, doch ains taills darynnen schieken vnnnd Richten.

Vnnnd dieweill in voriger vnnsere Commissari beratschlagung

ain artickl verfasst worden, wie es mit der prob vnd Cementirung nit allein des Silbers Sonder auch des golts gehalten werden solle, Sollen vnnsre Commissari denselben Ratschlag für sich nemen, vnd darüber weiter die sachen notturfthgklich erwegen, ob demselben gemäsz die prob vnnd Cementirung furgenomen vnnd geordnet, oder wie am nutzlichisten ein weeg dar Innen gesetzt vnnd geprauchet, vnnd furnemblich dieweill in der goldprob bisheer nur nach dem strich gehandelt, dar Innen khain gewissheit, sondern nur grosse beswarung des armen manns gewest, das fortan mit der goldtprob, wie mit der Silberprob gehandelt werde, vnnd darüber erkundigen, ob nit der Orthen Brisz vnd Jhassena genant ain new perkwerch erweckt, vnnd in erhebung khomen möchte.

Vnnsrer vnd vnnsrer freuntlichen lieben Swester Commissari sollen auch mit vleisz sehen vnnd erkennen, was gestalt die verwalthung der Camer auf der Cremnitz gehandelt, was in der münzt-sach in der Cementirung des goldts vnnd Silbers, ob mit gerechtem gewicht, gehalt, werdt, vnnd auffzall des gelts gemünzt werde, oder ob nit daselbst etlich vnnütze vnnd vnordentliche sachen sein die in pesserm vnd nuzlicheren Stat gebracht mügen werden.

Was aber antrifft andre der Stet beswarung die sy von den Herrn der umbliegenden Schlosser mangl vnnd theurung halben der profant, oder ander sachen halber, wie die seien leiden vnnd gedulden müssen, sollen vnnsrer vnnd vnnsrer freuntlichen lieben Swester Commissari sehen vnnd beratslagen, was massen solch beswarung aufgehoben vnnd abgestellt mochten werden, Vnnd wiewol wir hievor lenngst Mandat vnnd Beuelch auf die personen so wie obsteet Slosser vmb die perkwerch Innen haben ausgeen lassen, dasz sy den vermelten Stetten wider Ir alt fraihait zu nachtail nit handdl'n sollen, jedoch dieweil sy von Irer beswarlichkeit So sy den Stetten zue fuegen, als mit Sperung der profant vngewendlicher aufrichtung vnd erfordderung der Meutt vnd Zoll vnd in annderwegen nit aufhören So sollen vnnsrer Commissari mit allem Ernst von vnnsrer wegen mit denselben handdlen, das sy sich solcher beswarlich Handlungen massen bei Vermaidung vnnsrer schwären Vnngnad vnnd straff, So Sy aber über solches nichts ausrichten, vnnd bay Inen erhalten würden, so sollen sy auf weeg gedenccken, wie am fueglichensten solch vngehorsam abgestellt werden möchten. Aber von der theurung wegen der profant vnnd andre sachen welcher zum perkwerchspaw von nöten ist (vnnd vielleicht die ainige vnnd höchst vrsach dieser beswarung ist, damit die Steet beladen sein) sollen sy sonderlich erfahren, wie hoch die theurung doch dieser Zeit seyn, vnnd wieuill theurer ain Jede sach dann vor gekaufft werden muesz, vnnd was desselben Vrsach ist, vnnd so sy befinden, dasz solche theurung aus dem krieg enntsprunngen, oder ain Anfang dauon genummen hat, dasz sy beratslagen, ob solch

theurung mit dem krieg nit werde aufhören, vnnd ob ain friedt als in Kürtz zu erhoffen ist, diesem verderben nit ain hilf vnd wendung sein werde, So aber solche hilf vnd wendung dieser Zeit in gegenwärtiger der pergstett gefarligkeit zu spat angesehen ist, ob nit das verpot der hungerischen müntz oder sonnst etwas ain Vrsach der theurung ist, vnd sollen vnser Comissari vleissig nachhaischen mit was weege vnnd masz dieser sachen geholfen vnd entgegen ganngen werden möchte.

Vnnsere Comissari sollen sy auch vom Jedlichen gewerken mit vlaisiger nachhaischung vnnd bey Irem Ayd erkundigen, vnnd erfahren, was an Zall der Markg Silber ain Jeder wochenlich zu der Camer zu raichen im gebrauch hab, vnnd wieuill marck Silber zu der Kremnitz wocheunlich vermüntzt werden, vnd mit was müntz das Silber so in die Camer geraicht, bezahlt wirdet, ob auch diselb muntz nit von dem Silber, So in die Camer gegeben wirdet, oder von andern Silber gemuntzt und geschlagen werde.

Vnnd in Suma allen Vlais furwenden vnd bedenken, damit vnser vnd vnserer freuntlichen lieben Swester Camer einkumen gemerdt, in aufnehmen gebracht, vnd derselben khain abbruch beschehe, vnd doch nichts weniger gemainer nutz vnd die gantz perckwerchs Handlung, damit wir vnd vnnsre Schwester der gewerkhen vnd waldpürger beswörung entladen sein, gefürdert werden, wie wir vnd vnnsere liebe Swesster vnnsre genediges Vertrauen zu Inen haben.

Die vnnd annder dinge die vnnsren Comissarien zu erhaltung des perckwerchsgepäw vnd vnnsere Stett auch vnns vnd vnserem khunigreich Hungern zu nutz vnnd gutem khumen mügen angesehen sein, sollen sy nit anderst, wann so sy in sonderheit hir erzellt waren, vleissig erfarn, volziehen, vnd mit zeitigem Rate erwegen vnd bedencken, vnd solch Ir getreue bedenken sambt Irem Ratslag was Sy vber alle sach souill gelegenhait des perckwerchs vnnd Schmelzten der Ertz, oder sonnst was sachen dasselb betreffendt ist, zu halten, zu thuen vnd zu reformiren, zu setzen, zu ordnen oder abzustellen ist, Sollen sy vleissig in schrift bringen, vnd verfassen vnd vnns alsdann dieselb zustellen.

Daran thun sy vnnsren entlichen willen vnd mainung. Geben in vnnsrer Statt Wienn am vierdten tage May Anno in fünff vnd dreissigsten, vnnsrer Reiche des Römischen im fünfften vnd der andern im neunnden.

Ferdinandus.

(A selmeczi bányagazgatóság levéltárából. Másolat után.)

X.

Ferdinand von Gottes Genade Romischer auch zu Hungern, Behem etc. Khunig etc.

Instruction auf vnser vnnnd vnnserer freuntlich lieben Swester Frawen Maria, zu Hungern vnnnd Behem etc. khuniginn, wittib etc. Rate vnnnd Diener, Als namlich auf den Edlen Ersamen, geistlichen, Andächtigen vnd vnnser lieb getrew Stenkho herrn von Meseritsch, Paulsn von Oberstain, Thuembrost zu Wienn, Bernhardtn Behem vnsern vnd Irer Lieb Camergrafn zu der kremnitz vnd Hauptmann zum Alten Soll, Franciscen Brobst vom Schag, Georgium Wernerium vnnsern hungerischn Camermaister, Thoman Behem vnnsern Müntzmaister zu Wienn, Ambrosien von Hosstain vnnsern Hofmaister zum Kутten Perg, Cristian Vrban Perckrichter am Stainfeldt, Pauln Hader, vnnnd Niclasen Klerrer sammentlich oder den merrentail, was Sy von vnsrwegen bei dem Kupffer Pergkwerch im Newen Soll, so die Fugger von vnns im bestandt Ine haben erkundigen, hanndln, vnnnd ausrichten sollen, wie hernach volgt.

Erstlich geben wir Inen zu bericht, Als die Fugger von Augspurg das Perckwerch vnnnd den Kupferhanndl im Newen Soll von vnns im bestandt vmb ein benantliche Suma gelt in Arrenda Innhaben, sein wir zu etlichen maln durch Sy die Fugger angelanngt, wie sich bey dem bestimbte Pergkwerch im Newen Soll die sachen bei den verschieenen vnruhigen Jaren vnnnd kriegsleuffn durch staigerung vnnnd teurung der Profant, Holz, Kol, Habern, vnnnd alles das, so man zu vnderhaltung des Pergkwerchs vnd Hanndls bedurfftig, Auch sperung vnd vnsicherhait der Strassen von feinte vnnnd freunte, vnnnd sonderlich der vmbliegenden Schlosz Herren dermassen beswärllich zuegetragen, das Sy mit fuerung des Hanndls nit allain grosz geuerlichkait übersteen muessen, sonndern ainen mercklichen schaden erlittn, zu dem sich auch das Perckwerch geschmeltet, die geng grämsig vnnnd das Arzt nötig die gepaw Schacht vnnnd Stolln fasst tief vnd verhawen, vnd auf die furdernusz Berg Arzt vnnnd wasserhalten grosser Cosstn auferlauft, aus den vrsachen Sy die Fugger vermainen, dasz solcher Hanndl den uncossten, so Sy darauf legen vnd vnns die Arrenda dauon zu bezahln nicht ertragen mög, darzue auch zu besorgen, souern dar Inn nit zeitlich einsehung beschehe, dasz noch merer Abfal dar Innen vnns vnsern Lannden vnd Leutten an der Mannschaft vnd dem Armen volks so sich dauon ernert, zu nachtail vnnnd schaden erwaxen möcht, vndertheniglich bittend, solches alles zu bedenken vnd Inen nachlassung vnnnd ringerung der Arrenda zu thuen, Auch im newen gepewen so Sy fürzunehmen willens mit genediger hilff zu erschaينen, wie das alles nach lenngerer vnd verner Ausfüerung in Zweyen Iren schriftn, so wir gedachtn vnsern Commissarien hieneben zu pesserem Bericht mit *A* vnnnd *B*. bezeichnet zuegestellt, begriffen ist.

Vnnnd wie wol wir bedacht, ob gleich wol in den vnfridlichen Jaren vnd kriegsleuffn etwas verhinnderung im Hanndl durch vnsicherhait staigerung vnd thewung gewesen sain, das diselben Beswa-

rungen so sich die Zeit widerumb aus gnaden des Allmechtigen zum fridn schickhn, leichtlich wider abgestellt vnnd gewendt werden möchte, So haben wir doch auf der gedachten Fugger embsig vnd strenng anhalten, fürnemlich aber darumben, dieweil Sy den Abfaal des Pergkwerchs vnd gepewen so hoch anziehen, genedig-lich bewilligt, angezaigtes Perckwerch im Newen Soll an Gepewen vnd aller gelegenhait durch verstendig Perckleut notturfftiglich besichtn vnd erkundign zu lassen, damit wir vnns dar Innen weitter entschlossen, vnd was not ist zu hanndlñ verordnen mögen, zu welcher beschaw vnnd erkundigung wir die obgedachte vnnsrer Commissarien fürgenommen vnnd verordnet.

Vnnd sollen darauf diselben vnnsre Commissarien sich dahin in Newen Sol verfuegen, sich daselbst denen, so von wegen der Fugger alda sain werden, mit vnnsern schreiben ansagen, vnd Inen entdeckhen, das wir auf Ir der Fugger Begern Sy die Commissarien zu besichtigung vnnd erkhnndigung aller sachen das Perckwerch vnnd den Kupfferhandl betreffend abgefertigt, vnd verordnet haben, vnnd darauf zugesprechen, das Sy Inen den Commissarien Erstlich aller gelegenhait Bericht vnnd anzaigen geben, Sy auch bey allen vnd yeden Gepewen, Schachten vnnd Stolln, auf alle derselben Veldörter, ausspruch, oder Schacht, beleget oder unbeleget, kaine ausgenommen, ainfarn, vnnd diselben aller dinng besehen, vnnd erfarn lassen, vnnd dar Inn nichts verhalten.

Nach solichem sollen die Commissarien die bestimbtñ Gepew im gepirg vnnd am tag, wol vnnd mit allen vleisz besichtigen, wie die gepaut vnnd vnderhalten worden, ob die hoffenlichen Schacht, gewerkh, Stolln vnnd Orter, mit Zimmern vnnd mit aundern notturftñ versehen, ob die offen, oder mit Perg versetzt sein, Item wiewill örter auf genng oder Táb gebaut sein, Auch wie das was- ser gehalten ist, vnd noch gehalten wirdet, vnd ob in solichen allem, zu aufnemung vnnd fürdrung, oder zu nachtail des Perck- werchs gehandelt worden sei, vnd in was wesen vnd werden das yetzosteet vnd vor Aug ist, Vnd damit Sy in solichenn desstatlicher vnd gründtlicher hanndlñ mügen vnd gelegenhait des Perckwerchs des gründtlicher vnderricht empfaheñ, So sollen Sy nach Irem guetbedünckhen, Zwee, drey, oder mer vertraut verstenndig vnpar- theysch Perckleuth von andern vnnsern Pergstetten, als von der Cremnitz oder Schemnitz, die vnns mit Pflichten verwont, vnnd gelegenhait desselben Pergkwerchs ain wissen haben, zu Inen nemen, vnd denselben von vnnsern wegen bey Iren Pflichten zue- sprechen, Inen den rechten grundt, souill Sy der sachen, wie es vmb das pergkwerch vnnd den Kuppferhandl ein gestalt hab, wis- sen tragen, nit zu verpergen, sonnder getreulich anzusaigen vnnd Berich zugeben.

Gleicherweisz sollen auch vnnsrer Commissarien sich hier Inn

bei allen Arbaittern, Heyern, vnnd andern, wie Sy das bekhomen, vnnd Iren gutbedünckhen nach der gelegenhait thuen mügen, vleissiglich erkhnndigen, wie es zu der Zeit des Acht vnd zwainzigsten Jarsz, als wir auch ain beschaw vnnd erkhnndigung zu thun verordnet, aber die Fuggerischen desselbenmals vnnsere Commissarien einzufarn nit stat thuen wollen, vmb angezeugtes Pergwerkh ain gestalt gehabt, was verrat zu derselben Zeit vorhanden gewesen, wie es seither belegt vnnd gearbeit worden, was arbeit abgelegt, wieuill vnckossten damals aufgangen, vnnd entgegen was Silber vnnd Kupffer gemacht worden, vnnd jetzo aufgeet vnnd entgegen gemacht wirdet, wie es auch mit den Arbaittern vnnd Iren belonnungen, Auch wasserheben vnnd erhaltung der Schmelzhütte gehalten, mit was ordnung vnnd Cosstn gearbeit vnd geschmelzt wirdet, vnnd in Summa alles das, so pergkwerchsordnung vnnd notturfft ist, was Sy selbs besehen, oder erfarn, vnnd auch bey anndern Leutn erkhnndigen mügen aufs vleissigist erlernen.

Vnnd was Sy also durch das einfarn, Auch in besichtigung vnnd erkhnndigung erfarn vnnd erinnert werden, nemlich, wie es bey allen gepewen, Schächtn, vnnd Stolln steet, wiuill örter auf Erz oder Táb gepaut, vnnd wie die widerholen werden, was der Arbaiter vnd heyr belonnung sey, was ordnung mit der fürdrung vnnd in aller Arbeit gehalten werde, wieuill vorrats vorhanden gewesen vnnd noch da ist, wie hoch sich vngefährlich der vnckossten zu vnnderhaltung des Pergkwerchs erlauffet, wieuill entgegen Silber vnnd Kupfer gemacht wirdet, wieuill arbaitter da gehalten werden, vnnd vormals dagewest seyn, vnd in Summa, mit was ordnung gearbeit vnnd geschmelzt wirdet, vnnd was vnns hier Inn zu wissen von nötn ist, vnnd Sy die Commissarien als Pergkwerchsverständig mer dann hier Inn gemelt ist, zu erkhnndigen wissen, das Alles sollen Sy von Artiel zu Artiel aigenntlich beschreiben lassen.

Wo auch der Fugger verordnete, vnnd gesannnte Etwas merers, dann im obgemeltn Iren fürbrachten schrifften begriffen des Perkhwerchs halben anzaigen würden, das sollen gedacht vnnsre Commissarien von Inen auch vernehmen, vnd sich dar Innen nach gelegenhait, wo not ist, auch erlernen, vnnd erkhnndigen, Vnnd nach aller notturfftiger besichtigung, erkhnndigung, vnnd beschreibung, wie Sy das befunden, sollen bemelt vnnsre Comissarien über die sachen sizen, vnnd wo sy vertraut vmpartheysch verstendig Perckhleut gehaben mögn, derselben Ratslag vnnd guetbedunckhen auch vernehmen, vnd alsdann darauf über jeden Artiel besonnder vnd zum beschlusz Summaris einen Ratslag verfassen, vnd, wo ainiche vnordnung vor augen, wie die zu wenden, oder was von Newem zu erhaltung des Perkhwerchs fürzunemen von nötn war, wie vnnd welcher gestalt dasselb beschehen sollt, vnnd vnns auf obgemelt der Fugger häfftig anhalten hier Inn thunlich sei oder

nicht, vnnd vnns denselben Iren Ratslag in schriftt zubringen oder übersenden.

Dann von wegen der Beswerung so dem Perckhwerch zu nachtail durch die vmblicgenden Schlosherrn mit staigung der Wäld vnd Hölzer, abstrickhung der Profanndt vnnd annders zuegefuegt wird, sollen sich vnnsere Commissarien auch erkhnndigen, vnd vleisz haben, auch weeg vnnd mittl suechen, fürnemen, vnnd hanndln, damit dieselben guetlich abgestellt werden, wo es aber yn nit stat haben wolt, vnns dar Innen Ir guetbedunkhen anzaigen, was wir zu abstellung desselben hanndlen möchten.

Es sollen auch die bemelte vnnsere Commissarien alle vnnd yede Stolln Schacht vnnd auspruch abziehen, wieuill Clafter dieselben gepaut vnnd vertriben sein, vnnd an yeden Veld Ort ain Pidmarkh slahen.

Es sollen auch die bemelten vnnsere Commissarien die tieffe vnnd lenng aller Schächt, stolln, gesenkh, ausbruch vnnd veld orter mit der Schnuer oder nach der gewendlichen Perg Clafter abziehen vnd beschreiben, vnnd an alle Örtern, wie die yezo gefunden werden, ain Pidmarkh slahen, damit wir wissen mügen, wie tief dieselben bisheer gebaut vnnd vertriben worden sein.

Vnnsre Commissarien sollen sich auch zu dem Silber Perckhwerch zum Schubstain genannt verfüegen, auch dasselb notturfftiglich besichtn vnd erkhnndigen, was vor Erzt allda gefall, vnnd was vor Silber daraus gemacht werde, vnnd in Summa äigentlich erkundigen, ob vnns damit auch zu nutz gehandlt werde.

Es sollen sich vnnsere Commissarien auch äigentlich erkundigen, ob das vrbar von allen Arzten auf den Silber vnnd Kupfer Perckhwerchen, wie von Alter, an vnnsern Cossten frey geschütt werde, vnnd wieuill es sich die verganngen Jar erloffn, vnnd sich yez ain Jar erlauff, vnnd vnns das alles äigentlich in schriftten, berichtn, daran thun Sy vnnsere ernstliche mainung.

Geben in vnnsrer Stat Wienn am vierten tag May Anno im fünff vnd dreissigsten, vnnsrer Reichs des Römischen im fünfften, vnnd der anndern im Neundten.

Ferdinand.

(A selmeczi bányaigazgatóság levéltárából, másolat után.)

XI.

Prudentibus et Circumspectis dnis Judici Juratique ac Vrburays et Complicibus Montanarum Glanzenberg, Civibus Civitatis Schemnitiensis, Amicis suis honorandis.

Prudentes et Circumspecti dni Amici honorandissimi. Premissa Salute et solita mea paratissima recomendatione. Vtcunque nuperime per plures tractatus, Consilia, deliberationes, et disputationes

super querendo modo et via extractionis Aque ex fundo Montanarum Glanzenberg nec non de conservatione tam nobilissimi The-sauri, super abundanti dutatum et consultum est, et Vtunque Magister Joannes Faber, prefectus Ingeniorum In Montanis Glanzenberg, aucto sibi selario, Aquam ex fundo extrahendam se se obligauit, obtulit et pollicitus est, Quam etiam seriose id eidem Iniungtum et prescriptum est, non dubito palam esse dominacionibus vestris, post hac quoque In domo Camere Maiestatis Reginalis domine domine nostre Clementissime satis seriose scitum actum est, prout autem ex scriptis et litteris tum dominacionumstrarum quam etiam ex scriptis litteris binis domini Thadei ad me datis Intellexi, omni promissione prefati Magistri Joannis et prefecti Ingeniorum hactenus frustrati sumus, fefellitque eundem opinio sua non in mediocre damnum et Incomodum In primis Sue Maiestatis Reginalis, tandem dominorum Vrburariorum et complicum hec aduersa fortuna, vel ut rectius dicam, Incuria, negligentia, et Inpossibilitas Ipsius Prefecti Ingeniorum, cedit, sibi Jam a modo et deinceps vix aliqua Fides prestanda est, Accepi preterea et Intellexi tam ex litteris dominacionumstrarum, quam ex scriptis domini Thadei, qualiter dom. vestre ex persuasione et maturo superinde deliberato Consilio constituerunt, Iterum adhuc vnam nouam Cisternam, supra tertium Ingenium edificare et construi facere, In eum finem, si rem bene intellexi, vt equi comodius circa illam novam Cisternam et rotam Induci, ac aplicari et tollerare poterint, Ex tertia autem Cisterna priori, nihilominus homines cum manualibus Ingeniis Aquam ad illam nouam Cisternam et Ingenium administrare cogentur, nihil dubito quin hec deliberatio dom.strarum ac via etiam modus plurimum accomodabit et cooperabit extractioni aque ex fundo, fortassis Interea Magister Thomas cum Ingenys suis paratus quoque fieri poterit, et extractioni aque cooperabit.

Quod faxit deus opt. Max. Proponunt et lamentant preterea dom. vestre, qualiter In dies ad structuram premissam ac ad conducendos homines plures ad Ingeniaque manulia et ad laborem Ingeniorum Magistri Thomae sumptus et expense augentur, Scio et ego Ipse et certus sum, quod cum pecunys et non mediocribus sumptibus ea omnia continuari ac ad finem optatum et desideratum perfici poterint, Constat autem dom. vestris per optime, quod In comuni tria sunt, que vix occultari possunt, sed palam fieri coguntur, vitz, senectus, egritudo et Inopia, quod est potissimum apud modernos. Nihilominus quemadmodum hucusque et hactenus sua Sacratissima Matas ex innata gratia et Clementia Sua vestris dom. non defuit neque nunc utcunque satis exhilaes proventus Camere sue Maiestatis habeat, de largitate vero Maiestatis sue nihil dubitent, solummodo Jam Inceptum negotium seriose et quanto citius fieri poterit tractetur et perficietur, breui enim, deo duce, ego ipse quoque cum

dom. vestris constituar, et tandem de his quam de alys coram eisdem plura. Reliquum est quod dom. vestras ad vota Sanos et Incolumes valereque feliciter desidero. Ex Cremnitia feria tertia In Festo dive Katherine, Anno dnj 1539.

Joannes Dobravitzky.

Constitui et commisi dno Thadeo, vt Magistro Thome cum adiuvante suo In camera Sue Matis Reginalis cibus et potus detur, ut eo comodius labori suo Intendere poterit.

(Eredetije a Selmeecz városi levéltárban. Fodinalia.)

XII.

Wir Ferdinand etc. Bekhennen für vnns vnser Erben vnd nachkhommende Khunig zu Hungern offentlich mit disem Brief, Als wir vnnsern vnd des Reichs lieben getrewen Anthonien Fugger vnserm Ratte vnd weiland Reymunden Fuggers seines Bruedern gelassene Sonen vnser perkhwerch vnd handl im Neuensoll ausserhalb des Alten flez vnd Khupferplatten, die auf demselben liegen, so in Zeit Irer fünfzehn Jarigen Arrenda, vnd darvor, durch Sy vnd ander gemacht, vnd vberblieben, yezt abermals auf etliche Jar von newem Arrendaweis verlihen, vnd verlassen, Inhalt ainer vnser verschreibung Inen darüber verfertigt, dere datum steet Newstat den Achzehenden tag February dits Jars, vnd wir vns aber an heut dato mit bemelten Fuggern des obbemelten alten flecz vnd Khupfer Platen halben, so in allen und Jeden vnnsern alten Hüttschlegen, Hütten, Hammern, Stürzcn, vnd daselbst vmb in den Pächen gelegen weiter gnediglich veraint, vergleicht vnd Inen das nachuolgunder gestalt aufzuheben vnnnd zuuerarbeiten bewilligt, vnd vergundt, Thuen das auch hiemit wissentlich in Crafft dicz briefes also das Sy Zugelegener Zeit on menigclchs verhinderung Zu Irem nucz alle dieselben flecz vnd khupferplatten In vnd vmb die bemelten Hütten, hüttschleg, Hamer, Stürz vnd pach gelegen ob Sy wellen bey denen allen ainer oder mer das In Irem willen vnd gefallen stehen solle vngeuerlich In den ersten Zweyen od. dreien Jaren diser Newen Location ainzig aufheben verschmelzen vnnnd zu khupfer machen, Doch dergestalt das solch aufheben vnd aufwaschen den Huttwerchen on allen schaden vnd nachtail beschehe, vnd Sy die Fugger Ire dienner vnnnd verwalter alle Ofenphannen ghort, so Zu notturfft des hüttwerchs gehört vnzerprochen ligen, vnnnd vnns wann Sy der Arrenda widerumb absteen alda zulassen, vnd was Sy also aus angezaigten flecz wie Jeczgemelt gewaschen, dasselb besonnder Zuschütten vnd Zulegen vnd als oft Sy ain Anzall dauon schmelzen vnserm Perchmaister darzue verkünden damit Er dieselben vermüg seiner Instruction, aigentlich beschreiben mag, vnd vns alsdann von Jedem Cennten Schwarz oder Rauch Khupfer souil Sy

in dem Ersten Schmelzen daraus machen werden, darzue auch von Jedem Centen Kupher aus den Khupherplatten die Sy als obsteet aufheben, vnd Zuuor durch vnsern Perkhmaister abgewegen werden, 1 fl hungriſch phennig zu ainem Jeden ausgehenden Jar des sich albeg auf den sechzehenden tag des monats Aprilis anfahren Zuraichen vnd bezallen schuldig sein sollen, Sy mügen auch dasselbig kupher alsdann In oder ausser Landts Irem gefallen nach verkhauffen, vertreiben, vnd verfueren damit handln thuen vnd lassen, als mit andern dergleichen Iren aignen guetern on vnser vnser Erben vnd meniglichs ver hinderung, eintrag oder Irrung, dabey wir Sy auch schützen, schirmen, mit mauten dreissigsten und allen andern vnbeschwerdt vnd allermassen halten wellen, wie mit andern khuphern so Sy bey disem vnserm Perckwerch machen, vnd wie Inen laut vorbemelten vnserer verschreibung vnd Arrendbrifs genediglich Zuegesagt vnd verschriben haben, Aber was Sy in Zeit Irer Newen Arrendation, die sich auf den erjtag Aprilis nechst khünfftig Anfahren wirdet, bey disem vnserm handl vnd Perkhwerch für flecz vnd in pachen machen werden, dasselb alles vnd Jedes, soll Inen den Fuggern on bezallung Ainicher Arrendation frey Zuesteen verfolgen vnd Zuesteen bleiben, das Sy auch nach Irem gefallen nach Ausgang der ersten fünff oder nachfolgenden vier Jarn in Siben monaten wie andere vorrat Inhalt des Arrendtbriefs aufarbeiten vnd verschmelzen lassen mügen, vnuerhindert vnd vngeirt vns vnd meniglichs, doch das Sy solch new flecz, vmb pesser richtigkhait willen vnd zuuerhuettung khünfftiger Irthumb, sonderbar vnd nit vnder das alt flecz stürzen vnd schütten lassen, Alles treulich vnd vngeuerlich. Datum Newstat den Achzehenden february Anno dni 1541.

(*A selmeczi bányaigazgatósági levéltárból. Másolat után.*)

XIII.

Wir Ferdinannd von Gottes genaden Römischer auch zw Hungern vnnd Behaim etc. Khunig Innfannt in Hispanien, Ertzherzog zu Osterreych, Hertzog zu Burgundt, zu Steyr, Karundtn, Crain, vnnd Wirtemberg, Graue zu Tiroll etc. Embieten vnnsern vnnd des Reichs lieben getrewen Anthonien Fugger vnnsern Rat, vnd weylandt Reymunden Fuggers gelaszenen Sunen. Vnnsere gnad vnnd alles guets vns fügen Euch zuwissen, Als wir Aus sonndern beweglichen vrsachen entschlossen nun hinfüron, wie Ir wist, bey vnnsrem Kupfer Perkhwerch im Neuen Soll ainen aignen Perkhmayster, der vnns mit Aidsphlicht verwondt, Daselbs stätiglich wone, vnnd auf vnnsere sachen, das Pergkwerch, vnnd khuniglichen Hanndl sein getrew aufsehen habe, zu halten, Das wir demnach vnnsern getrewen Georgen Puechner gewesenenen Pergkhrichter

am Schneeberg, zu angezaigtem Perckhmayster Ambt Im Newen Soll an vnnd aufgenommen haben, Also das Er nun hinfüron vnnsere Perckhmayster daselbst in Newen soll sein, vnnd sich den Nächsten hinein verfüegen, vnnd solch Ambt nach vermög seiner habenden vnnd verfertigten Instruction pestes seines vermögens vnd verstanndts auf das trewlich vnnd vleissigist handdlen vnnd vorstehen, vnd in Summa Alles das, so Ime berürte Instruction aufflegt, vnnd ain getrewer Perckhmayster seinem Herrn Zethuen schuldig is, handdlen vnd thuen solle, Vnnd Ime für solche seine diennst Järlich zubesoldung vnd vnderhaltung von dem Erstn tag des nächst uerschinen Monats May anzuraitten, Dreyhundert zwenunddreyssig gulden Reinisch bestimbt, vnnd dieselben durch Euch von vnns aus der Arrenda vnnsers Kupfer Perckwerchs im Newensoll Eurer Innhabung zu Quottember Zaitn Raychen vnnd bezallen Zulassen gnädiglich bewilligt, Innhalt vnnserer Bestallung Ime an heut dato Insonderhait hierüber gefertigt vnnd zuegestellt, Vnnd Emphelchen euch demnach mit Ernnt Das Ir gedachtem vnnsrem Perckhmayster Im Newensoll Jeorgen Puechner die vorangezaigten Drey Hunndert Zweenunddreyssig guldin Reynisch Järlicher Besoldung In abschlag berürter Arrenda, so ir vnns von gedachtem vnnsrem Khupffer Perckwerch im Newen soll, Järlich vermög des Arrendtbriefs Zuerlegen vnd vergnuegen schuldig, gegen seinen Quittungen entrichtet, vnd bezallet, vnnd was Ir Ime also hierauf an berürter seiner besoldung Raichen vnd bezallen werdet, Das wellen wir auf disen vnnsern Beuelch vnnd seine Quittungen In abschlag der Arrenda für guet Annemen Vnnd passieren, Vnnd ihr thuet daran vnnsern Enndtlichen Willen vnd Maynung. Geben in Vnnsere statt Wienn den fünften tag des Monats Sepdembris Anno im zwayvndvierzigisten vnnserer Reiche des Romischen im zwellifften, vnd der Anndern im Sechzehenden.

Ferdinand.

(*A selmeczi bányaigazgatósági levéltárból. Másolat után.*)

XIV.

Felsőbb meghagyás következtében és Fugger gondnoka kívánására bejárták az *úrvölgyi* és *sandbergi* bányákat 1543. április 9-én és a következő napokon az e végre meghívott szakértők, u. m.: Körmöczről: Hammer István bányamester és Sailer Lénárd; Selmeczről: Luginsland János bányamester és Nikusch Lénárd; Besztercebányáról: Peuerle Simon; Ujbányáról: Vischer Ulrich; Bélabányáról: Fradel Mihály és Schuechmarg György; Libetbányáról: Vincentz György, Prokol György és Neusoller Pál.

A bejárók átaljában bizonyítják, hogy a bányák a bérlő által helyesen kezeltettek.

Tagstolln.

A tárnaszájtól $134\frac{1}{2}$ ölben van az úgynevezett *Polsterlenschlag* a fedübe hajtva, ebben régebben egy aknát akartak lemélyíteni, de mivel észrevették, hogy avval nem fognak a mivelésekbe lyukasztani, abbahagyták.

E vágattól 73 ölnyre tovább van a *Mautschlag* vágat, melyben a keresztpontból a 39-ik ölben van a *Mautschacht*; ez egy függélyes akna a *Strassidloschachtig*, mely most bejárásra és a fának beszállítására használtatik.

A mautschlagi keresztponttól tovább a tárnán a 78-ik ölben van a *Kellerschacht*; ez az első ereszke, melyben a Tagstolln alatt érczek fejtettek, lemegy a *kellerfahrt*-ig; egy pár év előtt lefejtett és berakattott.

A *Kellerschacht*tól tovább $7\frac{1}{2}$ ölnyre van a *Kellerfahrt*, melyen le lehet menni a legmélyebb szintig, és mely az évéseken át ácsolatban fentartatik.

Tovább a tárnán 5 ölnyre van a *Taillersschlag* feküvágat, 5 óra irányban keletre, ebben dolgozott régebben Tailler, de már 10 év óta le van fejtve az *Ujtárnáig* és be van rakva.

Ettől tovább 12 óra irányban észak felé $17\frac{1}{2}$ ölnyre van a *Stefan Fulpauchschlag*; e vágatban dolgozott 1539-ben Thailer Jakab, hosszá $3\frac{1}{2}$ lehen volt, és a tiszték állítása szerint két emelkét csinált benne Thailer, egyikét 20 öl, másikat 10 öl magasra, ezen emelkékhöz a bejárók víz miatt nem mehettek.

Tovább 18 ölnyre van a *Janigken* keresztvágat 6 óra irányban nyugat felé a fedübe, ez most 9 ölnyre nyitva van, de többi része ócska fával berakva. Fugger tisztjeinek állítása szerint 20 öl hosszú e vágat, és a végén egy akna van az *Ujtárnáig*.

A *Janigken* vágattól 15 ölre tovább van a *Tarnofskyschacht*, mely átjárásra használtatik.

Ettől tovább egy ölre van a *Butschakensschlag* 5 óra irányban keletre a fekübe hajtva; a vágatvégig 5 öl hosszú, azután jön egy emelke 8 öl magas, ebből van egy vágat 6 óra irányban keletre 9 öl hosszú e vágatból ismét a fedü felé van egy 5 öl hosszú vágat, és ott egy vékony érczerecske, mely azonban nem fizeti ki a költségeket; e mivelésnek nincs semmi jelentősége.

A tárnán tovább 19 ölre van *Mathes Span* gurítója a feküben, ebben dolgoztak utóljára 1539-ben Span és Thailer Jakab, de eredmény nélkül és most be van omolva. Alatta és felette régi évések vannak.

A Span gurítójától tovább 10 ölre van egy *régi vágat* 7 óra irányban kelet felé a fekübe hajtva, de be van omolva és nem járható.

A régi vágattól 24 öllel tovább volt a *Basta* csapat munkahelye a talp alatt az Ujtárnáig, és a tárna felett a Sandbergig, és mindent lefejtett.

Ezen túl 6 ölnyire van csak a Tagstolln kitakarítva, tovább be van törve, most tehát itt a tárna vége.

Alt Neustolln.

Visszamenvén a *Kellerfahrt*-ig, ebben leszállottak a régi *Kellerschacht*-ig $14\frac{1}{2}$ ölre; ez az *Alt Neustollen* szintjében van és a *Mautschacht* felé be van rakva. Azután még lejjebb mentek a *Kellerfahrt*-on 45 ölnyire a *kis lépcsőig*, hol az altárna szintjére szoktak lejárni. A *kis lépcsőtől* 21 ölnyire van a függélyes *Mautschacht*, mely a fölszinről idáig mélyesztetett, és a fa bebocsátására használtatik.

A *Mautschacht*-tól a *Strassidloschacht*-on lejjebb menvén $15\frac{1}{2}$ ölnyire az altárna szintjét elérték, itten egy laposakna és egy feküakna találkozódik.

A lapos és feküaknától a régebben *Fydlikenschacht*-nak nevezett ereszkén lemenve a keresztzpallóig, e vágat dél felé a *Schacken* csapat munkahelyéig 1540 óta $6\frac{1}{2}$ ölnyire kitakarított.

A *Schacken* csapat munkahelyétől a törésen keresztül az utolsó bejárás óta 30 öl takarított ki a *Schwalbenkühr* vagy most *Andre Dorn kühr* munkahelyéig, hol most 3 ember dolgozik és $\frac{3}{4}$ parnt termel 1 ftért. Az ércz vékony erecskében jön elő. E csapat helyén van egy emelke is, mely 1540 óta 30 ölnyire kitakarított, ennek neve: *Wosarnschutt*.

Andre Dorn helyéről átmentek a *Holzman* csapat helyére, itt dolgozik 2 ember $\frac{7}{4}$ parnt 1 ftért; az ércz vegyes, $\frac{1}{3}$ fekete, $\frac{2}{3}$ sárga. A legutolsó bejárás óta 8—9 öl fejtetett le; már kevés a fejteni való.

Ettől átmentek a *Sychsen* csapat munkahelyére, itt dolgozik 2 ember, és ad $\frac{14}{4}$ parnt 1 ftért, de a mi még itt van, nem sokára végképen le lesz fejtve.

Laugingersgesteng.

A *Sychsen* csapat helyétől a keresztzpallóig és *Kreutzschacht*-ig mentek; ez az akna az utolsó bejárás óta 17 ölnyire kitakarított, de az ércz benne oly kevés volt, hogy $\frac{5}{4}$ -et sem tudtak 1 ftért termelni, tehát az egész felhagyatott, és a hozzá vezető keresztvágat fával elrakatott.

A *Kreuzschacht*-tól 15 ölnyire van a *Ruprechtenkühr* munkahelye, mely szünetel és omladozik.

Ettől a *Garay aknáig* 19 öl, ez akna a libetbányai Kupecz

Jeromos ajánlatára az utolsó bejárás óta kitakarítottatott 26 ölnyire, és 2 bérszakon át dolgozott is ott Kupecz, és $\frac{9}{4}$ -et termelt 1 ftért, de azután elhagyta; az ércz oly keskeny, hogy a fölszínen sem fizetné ki a reá fordított munkát.

A *Garay akna* felett az emelkében van a *Kandlerskühr* munkahelye, mely az utolsó bejáráskor szünetelt, és most is szünetel, mert nem akar ott senki sem dolgozni.

A *Garayaknától* a *Laugingergesteng*-en 13 ölnyire van a *Groszkührsacht*; itt egymás felett 2 akna van a *Mittergesteng*-ig terjedelmes évésekkel, melyekben már minden le van fejtve.

Innen a *Katscherssacht*-ig 14 öl, ez is le van fejtve a *Mittergesteng*-ig; ez aknától most felfelé kitakarítják az evést a *Getschelskühr* helye felé, már 7 öl kitakarítottatott.

A *Getschelskühr*-től 16 ölnyire van az *új ereszke*, mely átjáróul használtatik a *Mittergesteng*-re. Az új ereszkétől a *Laugingergesteng*-en a *Leytterschlag*-ig, mely az előtt *Hans Hammerkühr*-nek neveztetett, 26 öl van, itt már alant is minden lefejtetett, és a hely szünetel.

Tovább a *Laugingergesteng*-en 7 ölnyire van a *Schramko akna*, mely a *Mittergesteng*-ig lemegy, körülötte, alatta s felette már minden le van fejtve.

Ettől tovább 26 ölnyire van a *Laugingersacht*, 1540-ben nem volt járható, azóta 30 ölnyire megújítottatott, légkeringés és könnyebb beszállhatás végett.

Ettől 6 ölnyire van a *Neu kellerfahrt*, mely a *Keller*-ből jön le a *Sychsenkühr* helyén át, körülötte minden le van már fejtve.

Ettől $8\frac{1}{2}$ öllel tovább, néhány vájár állítására, hogy ott még maradványok léteznének, kitakarítottatott az omlás 25 ölnyire, de nem találtatott semmi.

Ettől 13 ölnyire van a *Sychsenscutt*, mely az *Andre Dorn*, *Holzman*, és *Sychsen* csapatok által kivágott törecs leeresztésére használtatik.

Ettől 18 ölnyire van egy ereszke, melyen a *Walachenkühr* termelését szállítják fel.

Ezen az ereszken lementek a *Wallach István* csapatjának munkahelyére, hol a főte két lehen hosszában 2 öl vastagságban egész a *Laugingergesteng*-ig lemivelhető. — Most 3 ember dolgozik rajta, és $\frac{18}{4}$ -et termel 1 ftért. Észak felé a fejtés a *Kompfasz* aknába lyukasztott. Szükséges itten egy falazattal a fedüt megtámasztani, mert különben az egész *Laugingergesteng* és a *Kompfasz* és *Kossiken* csapatok munkahelyei mind le fognak csúszni, és beomlanak.

A *Laugingergesteng*-en az ereszkétől tovább 3 ölre van egy *fedűvágat*, 6 óra irányban nyugat felé, 8 öl hosszú, evvel a telért keresték, mely azonban a *Laugingergesteng*-en van.

A fedüvágattól tovább 11 ölre van a *Kompfaszschacht*, 5 öl mély a fekülapig, melyen egy ereszke lemegy 25 ölnyire a *Katschergesteng*-ig meddő telérben. A *Kompfaszakna* felett felmentek a *Kompfaszküer* munkahelyére, ez a *Laugingergesteng*-től m. e. 16 öl magasan fekszik s keletre s nyugatra (?) 10 lehen hosszában fel van tárva; itten most 13 vājár dolgozik $10\frac{1}{4}$ sárga érczet termelvén 1 ftért; a főte északfelé még egy lehen vastag az altárnai evésekig, délfelé pedig a *Holzman* és *Sychsenkühr* helyéig 12 öl vastag. Az utolsó bejárás óta hajtottak ezen *Kompfaszkühr* helyéből egy 16 öl hosszú meddő vágatot, és abból egy 3 öl magas emelkét, de eredmény nélkül, mert délfelé a *Holzman* és *Sychsen* csapat evései, észak felé pedig az altárnai evések vannak.

A *Laugingergesteng*-en a *Kompfaszkühr* helyétől 21 ölre tovább van az *Absatz*, melyen a telér kivágódik; ezen *Absatz*-on túl $103\frac{1}{2}$ ölnyire nem találtak sehol érczet.

A *Laugingergesteng*-en az *Absatz*-tól 3 ölnyire van egy *feküvágat* 10 óra irányban nyugatra hajtva, mellyel semmit sem találtak, most be van rakva, 4 öl hosszú.

Tovább 8 ölre a *Laugingergesteng*-en van az *Erbstollner Schacht*, ezen akna az altárnától fele magasságban a telérben, azután pedig a *Laugingergesteng*-ig az *Absatz*-on van kivágva meddőben, és bejárásra használtatik.

Ez aknától tovább $65\frac{1}{2}$ ölnyire van a *Severin schlag*, mellyel a Töpperstolln-ba akartak lyukasztani, de mivel nagyon a fedüben van, nem lyukaszthattak. E vágattól azon emelkéig, mellyel a *Töpper tárnába* lyukasztottak, $27\frac{1}{2}$ öl van, a *Kompfaszkühr*-től idáig a munka mind meddő.

Obergesteng déli része: a Daukuswaldergesteng.

A keresztpallótól a *Daukuswaldergesteng*-en dél felé van a *Thaillerkühr* helye, mely régebben *Tarnofszky kühr*-nek neveztetett; itt dolgozik 7 vājár, és termel $20\frac{1}{4}$ sárgaérczet 1 ftért; régi evésekben dolgoznak, a legutolsó bejárás óta 25 öl ujítottatott meg ezen evésekben, és 3 ereszke nyittatott, melyeken a töreceset a *Mittergesteng*-re leeresztik.

Ettől feljebb van a *Schwabenkühr* helye, mely most szünetel, hasonlóképen evésekben fekszik.

Ettől 23 ölre a *Daukuswaldergesteng*-en egy *régi akna* nyitottatott újra 20 ölnyire, hogy a *Tarnofszky-kühr*nek levegőt hozzon.

Tovább 32 öllel van a *Dreissigkenkühr*, itt 4 ember dolgozik, és $18\frac{1}{4}$ sárga-érczet termel 1 ftért, régi maradványokat fejtenek.

A *Dreissigkenkühr*-től van egy 2 óra irányban kelet felé hajtott remény-vágat a fekübe, nyitva van, de szünetel; körülötte minden le van fejtve; e vágat neve *Matheselschlag*.

A *Dressigkenkühr* helye mellett van egy régi berakott akna is, a *Praszkoraschacht*, mely a *Mittergesteng*-ig 28 öl mély.

A *Praszkoraakná*-tól a *daukuswaldi* szinten tovább 15 ölnyire van egy berakott régi akna, a *Strzelitzschacht*, mely 15 öl mély, ebből lefejtetett a telér a *Mittergesteng*-ig.

A *Strzelitz akná*-tól tovább 10 ölnyire van a *Kuglischkühr* munkahelye a nyilám felett, legfelső része 6 ölre van a nyilámtól, 1539 óta szünetel; a telér délfelé kivágódott, és nincs rajta érc.

A *Kuglischkühr*-tól tovább 26 ölnyire van egy régi akna, a *Malaschacht*, mely légvezetés végett mélyített le 28 ölnyire meddő közetben a *Mittergesteng*-ig.

A *Malaschacht*-tól 14 ölnyire van egy keresztvágat, 6 óra irányban kelet felé 42 ölnyire hajtva a fekübe, e vágattal elérték a „*rothen Stain*“-t és abba hagyták, nyitva van.

A keresztvágat-tól 50 ölnyire van az *új légakna*, mely 1535 óta mélyített le a *Mittergesteng*-re.

Az *új aknától* 38 ölnyire van egy vágat 11 óra irányban kelet felé, 20 öl hosszú, egy meddő éren, nyitva van. E vágat keresztpallójától a *Daukuswaldergesteng* szintjén tovább 19 ölre van a *Michel Turtschens Schacht*, mely most a *Mittergesteng* felé lemélyítették a teléren 2 ember által, már 13 öl, a levegőt fúvóval hajtják bele.

Ezen aknától tovább 58 ölnyire van a nyilámban azon jegy, mely 1540-ben üttetett a biztosok által. E jegytől 5 ölnyire van egy $9\frac{1}{2}$ öl hosszú vágat 11 óra irányban nyugatra, mely 1540 óta hajtattott. E vágattól tovább 31 ölnyire van a *vájtavég* a *Daukuswaldergesteng*-en 9—10 óra irányban kelet felé.

Mitterer Daukuswaldergesteng.

Az aknának *mittergestengi* rakodójától 6 óra irányban kelet felé 13 ölnyire van a pallókereszt, mely *Schatrigs Kreuzgesteng*-nek neveztetik. Ettől $3\frac{1}{2}$ ölnyire van egy lapos ereszke: a *Syvelsschacht*, mely $4\frac{1}{2}$ ölnyire kitakarított, de nincs benne semmi.

A pallókeresztől az *új függélyes aknáig* van 33 öl, ezen aknát 1543-ban mélyítették azon véleményben, hogy a *Sterbakühr* munkahelyén levő telér vele megüttetni fog, de mivel csak régi évésekbe jutottak, felhagyták az aknát.

Ettől az aknától 7 ölnyire van a *főpallókereszt*, hol a *Mittergesteng* kétfelé elágazik, délfelé a *Mitter-Daukuswaldergesteng*, és északfelé a *Katschergesteng*.

E pallókeresztől a *Daukuswalder Mittergesteng*-en $9\frac{1}{2}$ ölnyire jön le a *Tarnofszkyschutt* a felső *Daukuswaldergesteng*-ről. Ettől $2\frac{1}{2}$ ölnyire van a *Swoynolyschacht*, mely lemegy a *Straka* vitlág, és ezen át a *Schneidersgesteng*-ig, de mivel a telér a mélység-

E keresztvágattól 11 ölre van egy másik keresztvágat, mely *Paul Nickels Kreuzgesteng*-nek neveztetik; ettől 77 ölre tovább van a *Dreschers Kreuzgesteng*, ettől 43 ölre van a vajatvég 6 óra irányban kelet felé. — E vajatvég szünetel 1539 óta.

A *Drescherskreuzgesteng*-től 13 ölre délfelé van a *Drescherschacht* lemélyítve; a tisztek állítása szerint eleinte ércnyomok voltak benne, melyek azután kimaradtak, most az ereszke tele van vízzel. Az ereszkétől 11 öllel tovább dél felé van a *vajatvég*.

Azután a *Paul Nickels Kreuzgesteng*-hez mentek, melytől a fedű felé a 14-ik ölben van *Paul Nickels Zeche*, itt van 1—2 ujnyi fekete-ércz, de a kőzet kemény és az ércz nem tartós; egy emelkedében, mely 1540 előtt hajtattott, a 13-ik ölben kivágódott az ércz; jó lenne itt a telért még tüzetesebben megvizsgálni, most a munka szünetel.

A *Paul Nickelszech*-től 31 ölnyire 6 óra irányban nyugat felé van a *vajatvég*, mely 1539 óta szünetel.

Visszamenván a *Mély nyílámon* a nagy gurító-hoz, ettől tovább éjszak felé 64 ölnyire van a keresztvágat, mely az aknához vezet, és az aknát az 5-ik ölben eléri.

E pallókeresztől 28 ölre észak felé van a *Mathesl Stollwand* vagy a *feststollwand* keresztpontja; ettől 13 ölnyire van a *vajatvég*, mely 6 óra irányban kelet felé hajtattott, a vágat nyitva van.

A *Mathesl Stollwand* keresztpontjától a *Rupprechten Stollwand* vajatvégeig $75\frac{1}{2}$ öl van kelet felé, e vágat 1539 óta szünetel.

Visszamenve a *külakna* pallókeresztjéig, innen 20 ölnyire jutottak a *groszküherschacht*-tal közlekedő átjáróig, melyen túl 45 ölnyire van a *vajatvég*, mely 1540 óta folytonosan munkában volt, s mostan is 4 vájárral hajtatik 6 óra irányban nyugat felé. — E vágat azért hajtatik, hogy megvizsgáltassék, vajjon a *Pfeyfersackgang* lejön-e ezen mélységig? ha e telér idáig levonúl akkor e vágat le fogja vezetni az ottani mívelések vizeit.

A *Schattrigsgesteng* egyenlő szintben van a *Mittergesteng*-gel, melynek rakodójától kezdve a külaknánál a *Schattrigsgesteng* vágatában a 10-ik ölben van az *Altkrumstollwander Richtschacht*l nyugat felé, kelet felé pedig a régi *ereszke* a *Schneidersgesteng*-ig.

Ezen ereszkétől a *Schattrigsgesteng*-en 20 ölnyire van azon ereszke, mely a *Stürzerskühr* munkahelyére vezetett, le van fejtve nyugat felé a *Sylseskühr*-ig, a talp alatt pedig a *Schneidersgesteng*-ig. — Van itt egy 12 öl magas emelke is, de nem talált semmi fejteti valót.

Ezen ereszkétől tovább 5 ölre van egy keresztvágat: a *Schneiderszwerchschlag*, mely a *Schneiderskühr* munkahelyének főtejébe lyukasztott; nyitva van. — Tovább északfelé a *Schattrigsgesteng*-en $2\frac{1}{2}$ ölnyire van a hely, hol 1537-ben volt a vajatvég.

E ponttól 20 ölnyire van a *Trebalkaschacht*, mely a *Stür-*

A *Slynkasinken*-től 37 ölnyire van a *vájtárvég*, déli irányban, a vájtárvégen érczyom is látszik, de nem fejteni való. Most szünetel e vájtárvég és a felső daukuswaldi nyílámról egy légereszke mélyítettik, melynek lyukasztása után a vájtárvég tovább fog folytatni.

A vájtárvégtől vissza, és a *Kandlerschacht*-on lemenve laposan 10 ölre egy vágatot találtak, mely $31\frac{1}{2}$ öl hosszú 7—8 óra irányban nyugat felé a *Weitzenkühr* munkahelyéig. Az akna és a vágat meddő. A munkahelyen dolgozik 7 vájár, és $10\frac{1}{4}$ -et termel 1 ftért, 6 ember pedig meddő vágatokat hajt légvezetés és feltárás végett. A telér tonna vastagságú, és sárga-érczeket tartalmaz; e munkahelynek a talpában és délfelé még eleven a telér.

E munkahelyről 30 ölnyire eleven kőzetben és 61 ölnyire evésekben feljutottak a *daukuswaldi* nyílámra, erről pedig lementek a légereszken a *Simpelsgesteng*-re; mind e vágatok 1540 óta nyitattak.

A *Simpelsgestengen*.

Az 1540-ben ütött jegytől 5 ölnyire van egy *keresztvágat*, mely 6 óra irányban kelet felé 5 öl hosszú; a keresztvágattól 41 ölnyire van a *Simpelsgesteng* vájtárvége 3 óra irányban nyugatfelé. A vájtárvégtől 4 öllel visszafelé van egy délfelé hajtott 2 öl hosszú vágat. Mind e vágatok 1540 óta hajtattak, és meddők, ámbár helyenkint az ércznek nyoma mutatkozott.

A vájtárvégtől visszafelé 63 ölre jön le a *Simpelsgesteng*-re a *Smolitzkschacht*, a közép daukuswaldi nyílámról.

A *Smolitzky* ereszkében a *Simpelsgesteng*-ről lefelé a 38-ik ölben van a *Sturz*, mely alatt a gurítón lefelé a 6-ik ölben van a *Stürzerstollwand*. A *Sturcz* alatt van egy régi feküvágat, 3 öl hosszú kelet felé.

A *Sturzerstollwand* 11—12 óra irányban 30 öl hosszú, a 8-ik ölben van a nagy gurító, mely a legmélyebb szintre lemegy. E gurítóból hajtattott egy vágat a *Libetnerkühr* munkahelyére, de már össze van omolva; hasonlóképen fel van hagyva és összeomolva egy másik vágat, mely a *Schneidersfüllort*-tól hajtattott a libetbányai csapat munkahelyére; mindezek szünetelnek 1539 óta, mert a telér az *Absatz*-ig lefejtetett, a mennyiben pedig megvan, meddő.

A mély járaton.

A *libetner Stollwand*-tól a gurítón lefelé 11 ölre van a *Mély járát*. Ezen délfelé a gurítótól az 51-ik ölben van a keresztvágat, melyben Peuerl József dolgozik másodmagával, és $\frac{5}{4}$ parnt termel 1 ftért, az ércz keskeny feketeércz, a telér eleven.

E keresztvágattól 11 ölre van egy másik keresztvágat, mely *Paul Nickels Kreuzgesteng*-nek neveztetik; ettől 77 ölre tovább van a *Dreschers Kreuzgesteng*, ettől 43 ölre van a vajatvég 6 óra irányban kelet felé. — E vajatvég szünetel 1539 óta.

A *Drescherskreuzgesteng*-től 13 ölre délfelé van a *Drescherschacht* lemélyítve; a tisztek állítása szerint eleinte ércnyomok voltak benne, melyek azután kimaradtak, most az ereszke tele van vízzel. Az ereszkétől 11 öllel tovább dél felé van a *vajatvég*.

Azután a *Paul Nickels Kreuzgesteng*-hez mentek, melytől a fedű felé a 14-ik ölben van *Paul Nickels Zeche*, itt van 1—2 ujnyi fekete-ércz, de a kőzet kemény és az ércz nem tartós; egy emelkedében, mely 1540 előtt hajtattott, a 13-ik ölben kivágódott az ércz; jó lenne itt a telért még tüzetesebben megvizsgálni, most a munka szünetel.

A *Paul Nickelszech*-től 31 ölnyire 6 óra irányban nyugat felé van a *vajatvég*, mely 1539 óta szünetel.

Visszamenvén a *Mély nyílámon* a nagy gurító-hoz, ettől tovább éjszak felé 64 ölnyire van a keresztvágat, mely az aknához vezet, és az aknát az 5-ik ölben eléri.

E pallókeresztől 28 ölre észak felé van a *Mathesl Stollwand* vagy a *feststollwand* keresztpontja; ettől 13 ölnyire van a *vajatvég*, mely 6 óra irányban kelet felé hajtattott, a vágat nyitva van.

A *Mathesl stollwand* keresztpontjától a *Rupprechten Stollwand* vajatvégeig $75\frac{1}{2}$ öl van kelet felé, e vágat 1539 óta szünetel.

Visszamenve a *külakna* pallókeresztjéig, innen 20 ölnyire jutottak a *groszekührschaft*-tal közlekedő átjáróig, melyen túl 45 ölnyire van a *vajatvég*, mely 1540 óta folytonosan munkában volt, s mostan is 4 vájárral hajtatik 6 óra irányban nyugat felé. — E vágat azért hajtatik, hogy megvizsgáltassék, vajon a *Pfeffersackgang* lejön-e ezen mélységig? ha e telér idáig levonúl akkor e vágat le fogja vezetni az ottani mívelések vizeit.

A *Schattrigsgesteng* egyenlő szintben van a *Mittergesteng*-gel, melynek rakodójától kezdve a külaknánál a *Schattrigsgesteng* vágatában a 10-ik ölben van az *Altkrumstollwander Richtschacht*l nyugat felé, kelet felé pedig a régi *ereszke* a *Schneidersgesteng*-ig.

Ezen ereszkétől a *Schattrigsgesteng*-en 20 ölnyire van azon ereszke, mely a *Stürzerskühr* munkahelyére vezetett, le van fejtve nyugat felé a *Sylseskühr*-ig, a talp alatt pedig a *Schneidersgesteng*-ig. — Van itt egy 12 öl magas emelke is, de nem talált semmi fejteti valót.

Ezen ereszkétől tovább 5 ölre van egy keresztvágat: a *Schneiderszwerchschlag*, mely a *Schneiderskühr* munkahelyének főtejébe lyukasztott; nyitva van. — Tovább északfelé a *Schattrigsgesteng*-en $2\frac{1}{2}$ ölnyire van a hely, hol 1537-ben volt a vajatvég.

E ponttól 20 ölnyire van a *Trebalkaschaft*, mely a *Stür-*

zersgangra mélyítettett 20 ölnyre és talp alatt, valamint a főtében is le van fejtve. A *Trebalkaschacht*-tól $1\frac{1}{2}$ öllel visszafelé van egy vágat 11 óra irányban észak felé, 10 ölnyre hajtva egy meddő ér után, de felhagyatott.

A *Trebalkaschacht*-tól a *Schattrigsgesteng*-en tovább 40 ölre van a *fodere Schattrigschacht*, ez le van mélyítve a telér után a *krumme Stollwand* szintjéig, és kelet és nyugat felé le van fejtve.

Ezen ereszkétől tovább 66 ölre van a *hintere Schattrigschacht*, mely 1540 óta mélyítettett 15 ölnyre a *Sylseskühr* munkahelyéig; ezen aknától $4\frac{1}{2}$ öllel tovább volt a vajatvég 1540-ben; ezen ponttól $13\frac{1}{2}$ öllel tovább van most a *vajatvég* 1 óra irányban nyugat felé. E vajatvég most szünetel addig, míg a *Sylseskühr* műveleteivel bővebb felvilágosítás nem nyeretik, hogy merre fordul a telér.

A *Sylseskühr* munkahelye a *Schattrigs* és *krumstollwanderingsteng* közt fekszik.

A *hinterer Schattrigschacht*-ban lemenvén, a fenekétől 6 óra irányban nyugat felé van a *Sylses Stollwand*-ban 12 ölnyre a vajatvég; a vágat 1540 óta hajtattott, de most szünetel addig, míg a telér fordúlása tisztába nem hozatik.

Az akna fenekétől kelet felé 52 ölnyre megy a vágat, mely alatt s felett a *krumstollwander* és *Schattrigsgesteng* közt, és kelet felé a *Stürzerskühr*-ig minden le van fejtve.

A *Sylseskühr* munkahelyén 9 vájár fejt $10\frac{1}{4}$ -et 1 ftért, a telér tonna-vastagságú, s nyugat felé még eleven.

A *Sylsesgesteng*-ről 1540 óta egy ereszke mélyítettett $7\frac{1}{2}$ ölnyre meddő kőzetben a *Krumstollwand*-ig.

A *Sylseskühr* munkahelyéről leszállottak a *Krumstollwandkühr* munkahelyére, hol most 16 vájár dolgozik, és $9\frac{1}{4}$ -et termel 1 ftért; a talp alatt eleven, de kevés az ércz. E munkahelytől 11 ölnyre van egy vágat a fekübe, mely 1540 óta hajtattott azon czélból, hogy ott a telért megtalálja, de nem talált semmit.

A *krumstollwander Kühr* munkahelyétől lementek az *Augustin ereszké*-be, melynek közepe táján vékony érczerecske van, és dolgoztak is rajta, de nem tudtak $5\frac{1}{4}$ -et sem adni 1 ftért, mert igen kemény. A tiszték állítása szerint e telér az ereszke fenekén kivágódik, most 10 ölnyi víz van az ereszkében.

A *Schneidergesteng* egy szintben fekszik a *Krumstollwanderingsteng*-gel a *Groszkührgesteng* és a *Mélyjárat* közt.

Augustin aknától észak felé a *Schneidergesteng* vajatvégéig van 92 öl. A vajatvégtől 3 ölre visszafelé van egy függélyes emelke, mely *Schneidersschacht*-nak neveztetik, és a *Groszkührgesteng*-től $7\frac{1}{2}$ ölre lemélyítettett. 1539 óta szünetel a vajatvég, mert már el kellett volna vele érni a *Pfeffersacksgang*-ot.

Augustinschacht-tól a *Schneidergesteng*-en 20 ölnyre van a *krumstollwander Kreuzgesteng*, a hol a *Libetnerkühr* munkahelye

van, itt dolgozik 2 vājār fekete-érczen, mely egy arasznyi vastag és $\frac{6}{4}$ -et termel 1 ftért; a talp alatt és észak felé a telér eleven.

A *krumstollwander Kreuzgesteng*-től 24 ölnyre van a *libetner Kühr* lejárója, ezen lementek 10 ölre a *Stollwandig*, mely 10 óra irányban nyugat felé 5 öl hosszú és melyből $2\frac{1}{2}$ ölnyi magas emelke hajtattott az *Absatz*-ig, melyen a *libetnergang* kivágódott. Ezen emelke alatt van egy két öl mély ereszke is most vízzel telve, a tiszték állítása szerint nincs benne telér, mert a nevezett *Absatz* a telért mindenütt elvágja, és a mélységbe nem ereszti. E vágatok az 1540-iki bejáráskor nem voltak járhatók, de azóta kitakarítottak, hogy a bizottság azokat megnézhesse.

A *libetnerkühr*-től a *Schneidergesteng*-en 21 ölnyre van egy régi emelke, mely a *Schattrigsgesteng*-ről lemélyítettett; ez emelkétől a *Schattrigsgesteng*-ig le van fejtve észak felé a telér a *Stürzerskühr*-ig, talp alatt pedig az *Absatz*-ig. Ezen emelkétől két vágat van hajtva a tiszték állítása szerint, az egyik 5 óra irányban nyugat felé 28 ölre, a másik pedig 10 óra irányban, de egyik se találta telért, és most be vannak omolva.

Ezen emelkétől 14 ölre van a *Schneidersgesteng*-en a *Straka Kreuzgesteng*, és e hosszúságban fent és alant minden le van fejtve. E keresztponttól a *Strakagesteng*-en 37 ölnyre vannak az évések, melyek a *Mittergesteng*-ről levonúlnak, és a *Swoynwoly* és *Straka* aknából fejtettek le.

A *Schneidergesteng*-en 10 öllel tovább van a *Demianzenfahrt*, mely emelkén felmentek az évések közt 43 ölnyre azon *Stollwand*-ig, mely 1540 óta hajtattott egy érczerecske után 45 ölnyre, de most szünetel.

Azután ismét lementek a *Schneidersgesteng*-re, és a régi emelkén felmentek a *Hensel Galnkühr* munkahelyére, hol 3 ember dolgozik, és $\frac{10}{4}$ -et termel 1 ftért, a munkások egy 2 öl hosszú, és tonna-vastagságu teléren dolgoznak két *Absatz* között.

E munkahelyről feljebb mentek a *Mitschinszkykühr* munkahelyére, mely a *Mittergesteng* és *Schneidersgesteng* közt van, itt dolgozik 2 vājār egy arasznyi vastag fekete-érczen, és termel $\frac{6}{4}$ -et 1 ftért, de csak maradványokból.

E munkahelyről feljebb mentek a *Schneiderskühr* munkahelyére, melynek főtéje olyan magasságban van, mint *Schattrigsgesteng*; itt dolgozik 2 ember, és termel $\frac{8}{4}$ sárga-érczet 1 ftért, az ércz 2 ujnyi vastag, de csak maradvány.

A *Katschergesteng*-en.

A *Mittergesteng* pallókeresztjénél kezdve, hol a nyílám két felé elágazik, az egyik ág dél felé *Mitterdankuswaldergesteng* neve alatt, a másik észak felé *Katschergesteng* név alatt: a keresztponttól 12

ölnyire van a gurító, mely a *Kreuzschacht*-tól az *Obergesteng*-ről lejön; itt van még egy másik emelke is, a *Skalasschutt*, mely felmegy az *Obere Daukuswald*-ra, a *Tarnofszkykühr* munkahelyére.

Ezen emelkétől a *Katschergesteng*-en tovább 15 ölnyire van a lejáró a *Sturbakühr* munkahelyére, hol 2 ember dolgozik, adván $\frac{6}{4}$ -et 1 frtéért érczmaradványokból.

E lejárótól tovább 7 ölnyire van a *Kudla Benedict Schacht*, mely a talp alatt le van fejtve és be van rakva.

Ettől tovább 7 ölnyire van a *Katscherschutt*, mely a *Laugingergesteng*-ről jön le a *Garay*-aknából.

A *Katscher* gurítótól 21 öltre van a *Skappafahrt*, mely 27 öl mély és 1540 óta mélyítettett régi evésekben, melyeket azelőtt *Habelszech*-nek hittak, most pedig *Skappakühr* a neve. Itt dolgozik 3 ember $\frac{16}{4}$ -et termelvén 1 ftért az omlatokból.

A *Skappa* ereszkétől tovább a *Katschergesteng*-en 8 öltre van a *Habelsschacht*, mely 1540 óta kitakarítottatott $4\frac{1}{2}$ öltre, de nem találtatott benne semmi.

Tovább 16 öltre van a *Groszkührschacht*, mely 27 ölnyire van lemélyítve a *Groszkührgesteng*-ig, ez egy régi szállító ereszke, és most is arra használtatik. Itt van egy régi lejárát is az evéseken keresztül a *Laugingergesteng*-ről.

Tovább 3 ölnyire vannak a fedüben azon törések és omlások, melyek a *Laugingergesteng*-től a *Neuschacht*l evéseiben keletkeztek.

Tovább 5 öltre van a lejáró a *Krausenkühr* munkahelyére, mely régebben *Grosz Tomaschenkühr*-nek neveztetett. Ez átjárón le $27\frac{1}{2}$ ölnyire van a *Krausenkühr* munkahelye, hol 2 ember dolgozik $\frac{10}{4}$ -et termelvén 1 ftért, az ércz sárgaércz és az omlatokból nyeretik.

Tovább a *Katschergesteng*-en 12 ölnyire van a *Neuefahrt*, mely a *Laugingergesteng*-ről jön le az evéseken át, most átjáróul használtatik. Ettől tovább 20 ölnyire észak felé van egy régi *Stollwand*, mellyel a telért a feküben keresték, de nem lették. Ettől tovább $8\frac{1}{2}$ ölnyire van a *Schramkoschacht*, mely a *Laugingergesteng*-ről jön le.

Ettől 14 ölnyire van a *Pfaffenschacht*, mely itt be van rakva, de le van mélyítve a *Vischergesteng*-ig és ez alatt is a *Groszkührgesteng*-ig.

A *Pfaffenschacht*-tól tovább 4 ölnyire van a *Laugingerschacht*, mely a *Laugingergesteng*-ről jön le, és 1540 óta megújítottatott, most átjáróul használtatik.

Ettől tovább 5 ölnyire van a *Pfaffersagksschacht* lemélyítve, mely most a *Katschergesteng*-en be van rakva. Itt van még egy régi gurító, mely a *Krausenkühr* helyéről lefejtetett.

A *Mittergesteng* pallókeresztjétől kezdve idáig minden le van fejtve lefelé a *Groszkührgesteng*-ig felfelé pedig a *Laugingergesteng*-ig.

Pfeffersacksschacht-tól 20 ölnyre tovább van a *második Pfeffersacksschacht*, mely lemegy a *Groszkührgesteng*-ig. Tovább 13 ölre van a *Praune zeichen*, 1542 óta szünetel. Ettől tovább 7 öllel van egy keresztvágat kelet felé, mellyel „*auf den Rotten stein*“ jöttek, és így felhagyták. Ettől 20 ölnyre van egy emelke, mely a *Pfeffersagkskühr* munkahelyére levegőt vezet, és a telér megvizsgálása végett hajtattott 10 öl magásra.

Ettől az emelkétől 8 ölnyre van a 3-ik *Pfeffersagkschacht*, mely 14 öl mély. Az akna alján van egy vágat, mely a *Pfeffersagkskühr* munkahelyére légvezetés végett hajtattott.

Az aknától tovább 14 ölnyre van a *Katschergesteng vájatvége*, mely 1539 óta szünetel, mert vele a *verespala* üttetett meg, a telér pedig más vágatokkal a fedüben találtatott.

A Vischersgesteng-en.

A *Katschergesteng*-ről a középső *Pfeffersack* aknán leszállván a *Vischersgesteng*-re, és az első *Pfeffersack* aknánál kezdvén, ettől a 2-ik *Pfeffersack* aknáig mértek 21 ölet észak felé, ettől pedig 20 ölnyre tovább észak felé van a *Pfeffersackskühr* munkahelye, hol 24 ember dolgozik, és $\frac{8}{4}$ -et termel 1 ftért; a telér helyenként tonna-vastagságu, észak felé eleven, de felfelé a *Katschergesteng*-ig csak maradványok vannak.

Tovább a *Vischersgesteng*-en 16 öllel van egy 3 öl hosszú fekvővágat. Ettől tovább 30 ölnyre van a *vájatvég* h. 9. irányban nyugat felé. E vájatvég a telér után hajtatik 4 vájárral, a szakmány 6 frt ölenként. A vájatvégen az ércz tenyérnyi széles.

Az első *Pfeffersacksschacht*-tól dél felé a *Vischersgesteng*-en 12 ölnyre van a *Pfaffenschacht*, mely a *Katschergesteng*-ről lemélyített, és szállításra használtatik. Tovább 8 öllel van egy keresztvágat. Ettől mentek a *Vischerskühr* munkahelyére, mely 1540 óta nem műveltetik; ettől a légvezetékig van 10 öl, a légvezetékől tovább 20 ölre van a vágat, mely a *Schattrigsgesteng*-ről lyukasztott. E vágattól van $8\frac{1}{2}$ öl a külaknáig.

A Groszkührgesteng-en.

A felső *Pfeffersackskühr* munkahelyéről leszállván a *Groszkührgesteng*-re, a közép *Pfeffersacksschacht*-hoz mentek, mely a *Katschergesteng*-ről a *Vischersgesteng*-en át a *Groszkührgesteng*-re vezet, itt találtak az akna mellett egy 5 öl hosszú 2 öl vastag érczes gyámot, mely az akna biztonsága miatt hagyatott.

Ettől az aknától 24 ölnyre van a *Groszkührgesteng*-en a *Flaschkoschacht*; e mellett van egy emelke is, mely légvezetés végett vágatott a *Pfeffersackskühr* munkahelyéről idáig meddőben 11 ölnyre.

Flaschkoschacht-tól 50 ölnyre van a *Groszkührgesteng vájatvége*, mely 9 óra irányban nyugat felé hajtatik eleven teléren érczyomok után, itt dolgozik 3 ember, a szakmány 8 frt ölenként. — 8 ölrel vissza a vájatvégtől van egy emelke, melyben 1 vājár dolgozik a teléren, az ércz benne arasznyi széles.

Azután lementek a *Flaschkoschachtba* a *Flaschkoküh*r munkahelyére, itt dolgozik 9 ember és termel $10\frac{1}{4}$ -et 1 ftért. — Az ércz tonna-vastagsága, de szétszóródott, a talp alatt és nyugat felé eleven. A *Flaschkoschacht*-tól az *Absatz* után 2 óra irányban kelet felé átmertek az *untere Pfeffersacksküh*r-ig egy lapos ereszkéhez, melyben 8 vājár dolgozik; ezen ereszkével szemben van egy 6 öl magas légemelke, ebben dolgozik 4 vājár. A szakmány ezeknél, és az ereszkében 4 ft ölenként, és ezenkívül $8\frac{1}{4}$ -ért 1 ft.

Azután felmentek a *Groszkührgesteng*-ig, itt dolgozik 5 ember és $8\frac{1}{4}$ -et termel 1 ftért. Az *untere Pfeffersackschacht*-tól a *Groszkührgesteng*-en 10 ölnyre van a *Levelsküh*r helye, itt 4 vājár dolgozik, és $9\frac{1}{4}$ -et termel 1 ftért. Ettől tovább $11\frac{1}{2}$ ölnyre van az első *Pfeffersackschacht*, mely a *Katschergesteng*-ről idáig lemélyített. — Ettől 13 ölnyre van a *Schneidersschacht*, mely légvezetés végett a *Schneidersgesteng*-re lemélyített. Ettől tovább 16 ölnyre van a *Pfaffenschacht*, mely a *Katschersgesteng*-ről mélyített idáig, és szállításra használtatik. Ettől 17 ölnyre tovább van egy régi keresztvágat a fedűbe hajtva, ez 1540 óta kitakarított, a vájatvégen van egy ujnyi vastag érczes ér. A keresztvágattól tovább $10\frac{1}{2}$ ölnyre jön le a *Katschergesteng*-ről a *Groszküh*rschacht, és ott van a 2-ik *Groszküh*rschacht is, mely a *mély nyílámra* lemélyített. A *Groszküh*rschacht-ban felfelé az emelke közepe táján van a *Dreschersküh*r helye, itt dolgozik 2 ember adván $7\frac{1}{4}$ parnt 1 ftért.

Sandbergi bányák.

Sandbergen beszállottak a *külaknába*, melyben a járgány van, ez akna függélyes, 62 öl mély a régi rakodóig, az alatt pedig a fenekéig még 10 öl mély.

A rakodótól 95 ölnyre ujítottatott meg azon vágat, mely a *Tagstolln* felé vezet, egy másik vágat pedig nyugat felé $16\frac{1}{2}$ ölnyre nyítottatott meg, mind a kettő 1542 óta. Az akna torkolata 1541-ben be volt omolva, és 9 ölnyi mélységig össze törve, 1542-ben takarították ki és állították helyre.

Az alsó rakodótól $38\frac{1}{2}$ ölnyre felszállottak az *új rakodóba*, mely 1542-ben töretett ki; ebből egy 5 öl hosszú vágat hajtattott a *rételér* után észak felé elevenben, de itt evésekre jutott, melyeken át 15 ölet kitakarítva egy régi gurítóhoz jöttek, ezt is kitakarították felfelé 22 ölre, és benne 3 nyílámot találtak dél és észak felé; a középső nyílámot észak felé 10 ölre kitakarították. E kita-

karítás csak a jogosítvány fentartása miatt történt, mert a telér egészen le van fejtve. E nyílámon kitakarítottak a déli vágat is 12 ölre a guritótól, itt az omlások a fedübe húzódnak, a vágat pedig egy fekülapon folytatott 40¹/₂ ölnyre; a vájativégen ércznyomok vannak, itt 2 vájár dolgozik.

Azután kiszállottak az aknán, és lementek a *Tagstolln*-hoz, mely 8—9 óra irányban kelet felé kezdetett. A tárnaszájtól a 110-ik ölben van az első *keresztvágat* 5 óra irányban kelet felé 4 öl hosszú. Ettől 36 ölre van egy *régi akna*, mely 10 ölre lemélyítettett, fent ércznyomok voltak benne, de alább kifogytak, s így az ereszke felhagyatott. — Ettől tovább 21¹/₂ ölnyre van a *Pomahaybo Kreuzgesteng*, melynél évések kezdődnek, és tartanak 9 ölnyre a *Pomahaybo* aknáig, lefelé pedig az *Ujtárnáig*.

A *Pomahaybo* aknába leszállván, annak közepe táján találtak 2 embert, kik ⁶/₄ parn fekete-érczet termeltek 1 ftért; az akna felett pedig egy emelkében 4 ember dolgozik, és ⁶/₄-et termel 1 ftért. Ezen aknán át lehet szállani az *Ujtárnára*.

Az aknától megy egy 10 öl hosszú keresztvágat, mely a tiszték állítása szerint meddőben hajtattott.

Azután visszamentek a *Pomahaybo Kreuzgesteng*-ig, és ettől 18 ölre érték el a *Lemmern Kreuzgesteng*-et; ettől a *Lemmerngesteng*-en menve 4 ölnyre van egy 10 öl magas emelke ércznyomok után hajtva, itten 3 ember dolgozik, és az érczszakmányhoz, mely ⁶/₄, kap még egy ftot ölenkint mint segélypénzt. — Ettől 14 ölnyre tovább van a *Lemmernschacht*, mely függélyes, és a nyílám alatt 5 ölre nyitva van. Evvel az aknával lyukasztottak, a *sandbergi* és *lemmerntárnai* miveletek; *Lemmerntárna* az *Ujtárna* felett fekszik „*im alten gepürg*,” és az *ezüst telér* után van hajtva; *Lemmernakná*-nál elválik az *ezüsttelér* a *réztelértől*; ez a fedübe, amaz pedig a fekübe vonúl. A *Lemmerngesteng*-en tovább a *Lemmernakná*-tól 14 ölnyre évések vannak, melyekben ezüst érczek voltak valaha; egy 3 öles emelke kitakarítottatott innen, de nem találtak benne semmit.

Visszamenővén a *Lemmern Kreuzgesteng*-hez, a *Tagstolln* szintjén 10 ölre tovább van egy régi vágat, mely a tiszték állítása szerint régi évésekbe vezet, de be van rakva. E berakott vágattól tovább 33 ölre van egy másik berakott vágat 11 óra irányban észak felé. A tiszték állítása szerint e vágatban két ereszke van egyik függélyes, másik a telér után, mind a kettő az *Ujtárnáig* ér. Ezen ereszkéktől délfelé a *Spitalschacht*-ig, észak felé pedig a *Pomahaybo Schacht*-ig, minden le van fejtve a fölszinig, és talp alatt az *Ujtárnáig*.

E vágattól 38 ölre tovább van egy régi vágat: a *Spitalstollwand*, 6 óra irányban nyugatnak; ez is be van rakva, — a tiszték állítása szerint e a vágatban is nagy évések vannak az

Ujtdárnáig és az úrvölgyi *Tagstolln*-ig. E vágattól $4\frac{1}{2}$ ölre tovább előkészítettett egy függélyes akna lemélyítésének a helye, hogy ezen aknával az alatta levő telér és evések megvizsgáltassanak, mert azt mondják, hogy a *Spitalskühr* munkahelyén még érezek maradtak.

Ettől tovább 31 ölnyre van a *Neukreuzgesteng*, melyről egy kitérő vágat hajtatott $7\frac{1}{2}$ ölnyre, ettől 29 ölnyre tovább van még a *Tagstolln* kitakarítva és megújítva.

Neustollner Taggesteng im alten gepürg.

Bementek az úrvölgyi *Tagstolln*-ba, és a *Tarnofszky* aknán lementek 16 ölnyre a *Neustollner Taggesteng*-re. Ettől az aknától 6 óra irányban kelet felé 10 ölre van *Ritschanszky Balázs* munkahelye, itt egy ember dolgozik, és termel $\frac{6}{4}$ parn fekete-érczet 1 frtéért a maradványokból; 14 öllel tovább van egy keresztvágat, mely 1540 óta kitakarítottatott. — Visszatérve az aknához, innen 4 ölre megújítottatott az *Ujtdárna* délfelé 1540 óta.

Az aknától észak felé $31\frac{1}{2}$ ölnyre van egy régi fedűvágat nyugatra: a *Latzigkenschlag*; e vágat 1543-ban 25 ölnyre kitakarítottatott, a végén van a telér keskeny érczczel, melyen egy ember dolgozik és $\frac{8}{4}$ -et termel 1 ftért. E vágattól tovább 3 ölnyre van az *Ujtdárnán* a *Pastira Stollwand* 6 óra irányban kelet felé 25 öl hosszú. E vágattól tovább 31 öllel egy régi evés van, mely az úrvölgyi *Tagstolln*-tól jön le, és lemegy az *altárnáig*; ez volt valaha a *Streublkühr* munkahelye; ettől tovább $25\frac{1}{2}$ ölre van a *Fulpauchsschutt*, mely a nagy evéseken át lejön az úrvölgyi *naptárnáról*, ott van egy berakott régi fekűvágat is, állítólag 19 öl hosszú. E gurítótól $31\frac{1}{2}$ ölnyre van a *Gappelkreuzgesteng*, melytől a *Gappelschacht* 40 ölnyre van; ezen akna a tisztek állítása szerint 30 öl mély, és körülötte vannak az úgynevezett *Kochzechen*. A pallókeresztnél van még egy régi ereszke is a feküben, melyben régen *Hans Schrembel* dolgozott.

A pallókeresztől tovább kifelé $32\frac{1}{2}$ ölnyre van egy régi keresztvágat a fekübe, és fedübe: a *Skornitzschlag*, a vágat a feküben és fedüben is 10 öl hosszú, és utoljára *Dorn András* dolgozott benne. A fekűvágatban a talp alatt és felett evések vannak az úrvölgyi *Tagstolln* és az *Erbstollen* között.

E keresztvágattól tovább 53 ölre van egy régi vágat, a *Kochschlag*, a tisztek állítása szerint van ebben egy 14 öles ereszke, melyből nagy evések mennek az *altárnára* és fel a *Sandberg*-ig.

Az úrvölgyi *Tagstolln* egészen eddig van hajtva, és az evésekkel közlekedik. A *Kochschlag*-tól 23 ölnyre van egy nyugati vágat, mely a *Fodernschacht*-hoz vezet, ezen akna le volt mélyítve a *Richtarnschlag*-ig az *altárnán*, és keletre s nyugatra le van fejtve.

A *fodernschacht*i vágattól azután kifelé mentek azon pallókeresztig, a hol a *Neustolln* beható vágata beérkezik; innen azután lementek az *altárnára* a *Fodernschacht*-ig, és ezen le 21 ölnyire evések közt; az aknánál fent van egy nyugati fedűvágat, mely 30 öl hosszú, de be van rakva. Ezen evésekből megyen egy ereszke a *Toppertárnáig*.

Altárna.

A *Fodernschacht*-ban felmentek ismét az *altárnára*, és ez aknától 98 ölnyire találták az *altárna* szintjén *Silberstollwand*-ot, mely 90 ölnyire nyitva van, 1540-ben még 122 ölnyire volt járható, de nem éretett vele semmi, s azért felhagyatott.

Innét a *Fodernschacht*-tól kezdve a fedűbe 29 $\frac{1}{2}$ ölnyire van az *Opprschallstollwand*, melyből egy ereszke megyen le a *Topper-tárnára* a *Fleischerschacht*-hoz; ezen ereszkétől az *altárna fővágatáig* 42 öl, és ezen tovább a *Richtarnschlag*-ig délfelé mentek; még tovább érték azon ereszkét, mely a *Neustolln*-ról lejön 18 ölnyire, és ott *Fodernschacht*-nak nevezetik, de most nem járható.

A *Richtarnschlag*-tól kelet felé 46 $\frac{1}{2}$ ölnyire van a *Rottenschlag*, mely 60 öl hosszú volt, de mivel vele a „*rotten Stain*“t elérték, és ezen a telérek kivágódtak, felhagyatott és berakatott. A *Rottenschlag*-tól 21 ölnyire van az első *Sayetzenschlag* a fedűbe, ebben egy ereszkét akartak mélyíteni, de víz miatt nem lehetett. E vágattól tovább 34 $\frac{1}{2}$ ölre van a 2-ik *Sayetzenschlag*, mely 26 ölre volt a fedűbe hajtva, de mivel telért nem talált, berakatott. Az evések a *Neustolln*-ról még tovább a fedűben fekszenek. A 2-ik *Sayetzenschlag*-tól 39 $\frac{1}{2}$ ölnyire van a *Matzko Rytschanszkyschlag* nyugat felé a fedűbe, ez 48 öl hosszú volt, a vágatvégtől egy akna is mélyítettetett le *Toppertárnáig* 18 ölre, de nem lyukasztott, most be van rakva.

E vágattól az *altárnán* tovább 52 $\frac{1}{2}$ ölre van a *Nider Tarras*, mely 40 ölre hajtattott a fedűbe, de felhagyatott. Ettől tovább 12 $\frac{1}{2}$ ölre van az *Ober Tarras* fekűvágat, ebben nagy evések vannak felfelé a *Neustolln* és *Sandberg* ig, lefelé pedig az *Absatz*-ig, mert e vidéken nem mennek le a telérek a mélységbe; most e vágat csak 7 ölre van nyitva, és itten meghajlik az *altárnai fővágat* felé. A *felső Tarras*-tól 20 $\frac{1}{2}$ ölre van a *Jackelsschutt*, mely felfelé az evésekben a *Neustolln*-ig megyen. Érczmaradványok vannak még benne, de igen kemény a kőzet, most szünetel. Ettől 86 ölre van a *Kossubschlag und Schutt*, mely felmegy a *Neustolln*-ig, de be van omolva. Ettől 27 ölre van a *Laskarnkreuzgesteng*; ettől 3 ölre van a *Hurtharenschacht*, mely állítólag 13 öl mély az evéseig. Ezen aknától a *Laskarnschlagban* 16 ölre vannak régi felhagyott evések. A *Laskarnkreuzgesteng*-tól 4 ölre van a *Markostoll-*

wand délfelé, 1538-ban hajtattott egy ér után 12 ölnyire, a vájatvégen az ércz egy ujnyi vastag, de kemény.

A *Markostollwand*-tól 12 ölre van egy régi keresztvágat, 10 óra irányban kelet felé 3 öl hosszú, a vájatvégen keskeny ércznyomok, — szünetel. E vágattól 49 ölre van a *hinderste Schacht*, mely az altárnáról levezet a *Laugingergersteng*-re. Ezen aknán lementek az *Adamgesteng*-re, mely Úrvölgy felé 1540-ben megújított 50 ölnyire, itt dolgozik 2 ember szakadozott keskeny érczen, és $\frac{3}{4}$ -et termel 1 ftért. Alatta van a *Kompfaszkühr* délfelé; észak felé és fölfelé le van fejtve.

Az *altárnán* és *Ujtárnán* van még több vágat és evés, melyeket nem tartják szükségesnek megnevezni s felsorolni, mert a mondottakból is eléggé kitetszik, hogy az altárnáig már minden le van fejtve.

Pfeifferstaggsteng.

A *Topperstolln* leghátulsó légereszkéjén lementek a *Pfeiffertárna* szintjére; az ereszkétől 134 ölnyire van azon jegy, mely 1540-ben üttetett a biztosok által; e jegytől $61\frac{1}{2}$ ölnyire van a vájatvég 6 óra irányban kelet felé. E vájatvég azért hajtatik, hogy az úrvölgyi *Mittergesteng* felett meggyűlő vizeket levezesse, és az úrvölgyi vágatoknak levegőt vigyen. Javasoltatik folytatása.

Visszafelé mentek azután a légaknáig, melyen lejöttek, és ezen túl egy emelkedig, mely a *Toppertárnával* közlekedik, ennél van egy régi keresztvágat is, mely *Virackenschlag*-nak neveztetik. Ettől tovább 22 ölre van a *Wasserschacht*, melyben a víz a *Nassekühr* munkahelyéről emeltetett. Ettől az aknától 7 öllel tovább van a *Nassekühr Kreuzgesteng*, ettől a vágatban észak felé 44 ölre dolgozik 5 vájár, és $18\frac{1}{4}$ -et termel 1 ftért, a telér meglehetősen vastag, de szétszóródott, felfelé még csak 6—7 öl eleven, délfelé le van fejtve, északfelé pedig a *Silbersteinba* vonul, melyben a réztelerek mind kívágódnak, lefelé is le van fejtve az *Absatz*-ig. A pallókereszt-től tovább kifelé 19 ölre van egy fedűvágat, melylyel a *Naszkühr* évéseibe akarnak lyukasztani légvezetés végett.

Topperstolln im alten gepürg.

Azon átlukasztási ponttól, mely Úrvölgyről a *Topperstolln*-ba vágattott, kifelé 152 ölnyire van a *hinterer Schacht*, mely régebben légvezetés végett mélyítettett a *Pfeiffertárnára*, és 23 öl mély a dőlés szerint. E légaknától kifelé 74 ölre van a *Pfeiffertárnával* közlekedő átjáró ereszke. Ettől 8 ölnyire van egy berakott fekűvágat. Ettől tovább kifelé van egy berakott fedűvágat, melylyel a *Fleischersgang*-ot keresték, de nem találták. Ettől tovább 73 ölre

van a *Fleischerschacht*, ebben lementek a *Fleischerkühr* helyére, melyben szétszórórt ércznyomok vannak, de most nem dolgoznak. A *Fleischerschacht* mellett fenn van egy berakott nyugati vágat 6 óra irányban állítólág 108 öl hosszú; e vágattal remélették az altárnai *fodere Schacht*-ban levő telért elérhetni, de az nem jött le idáig. A *Fleischerschacht*-tól tovább kifelé 4 öltre van egy emelke, mely az *altárnáról* az *Opprschallstollwand* mellett jön le. Tovább kifelé 19 öltre van egy nyugati vágat, mely *Feststollwand*-nak nevezetik, ez a vágat is 24 öltre hajtattott a *Fodernschacht* telérje felé, mely azonban idáig nem jön le, hanem még feljebb elvágatik az *Absatz*-on. Itt jön le egy ereszke is a *Fodernschacht*-ból.

Kolbet Rott im alten gepürg.

A tárnaszájon bemenvén, a 150-ik ölben találtak egy keleti vágatot, mely 1542-ben 30 ölnyre kitakarítottott, mert azt remélték, hogy azon telér, mely a *hintere Schacht*-ban a *schubstaini altárna* alatt szétszóródva feltáratott, itt jobb minőségben fog megtaláltni, de csalatkoztak. Most szünetel. E vágattól 80 öltre befelé van a *fodere Zech*, melyben egy érczfészek volt, de már lefejtetett. Ettől 2 ölnyre van egy felhagyott 7 öl hosszú keleti vágat. Ettől $2\frac{1}{2}$ ölnyre van egy régi keleti vágat. Tovább 5 öllel van egy régi nyugati vágat, mely régi evésekbe lyukasztott. Tovább 4 öllel van egy emelke, mely a *Schubstainer* tárnával közlekedik. Tovább 8 öllel van egy régi evés fel a *schubstaini* tárnáig. 10 öllel tovább van az evéseken át a második feljárás a *schubstaini* altárnára. 8 öllel tovább van egy régi keleti vágat az evésekbe. 4 öllel tovább van egy régi nyugati vágat az evésekbe, e vágat távolabb visszatér a tárnába. 9 öllel tovább van egy pallókereszt, melytől kezdve a tárna egyenes vágata be van omolva, felette pedig evések vannak a *schubstaini* tárnáig. A pallókeresztől nyugatra van egy emelke $29\frac{1}{2}$ öl magas, ebben 2 ember ezüst érczeket termel $\frac{5}{4}$ -et 1 ftért.

Schubstein im alten gepürg.

A tárnaszájtól 142 öltre van a *Judengasserschacht*, mely 8 öltre van lemélyítve, de 3 ölnyre víz áll benne. A *Judenaknától* tovább 13 öltre van a *Judenzech*, melyben 4 ölnyre a talp alá is mentek; most szünetel, de az előtt 2 ember dolgozott itt, és $\frac{3}{4}$ parn ezüstérczet termelt 1 ftért.

Schubstainer Erbstollen.

A felső tárnából kimenve leszállottak a *Schubstainer Erbstolln*-hoz, és a tárnaszájtól 54-ik ölben találták az új feltörést,

mely $5\frac{1}{2}$ öl magas, a szakmány 1 ft ölenkint. Azután van egy régi feküvágat $6\frac{1}{2}$ öl hosszú. Azután tovább értek a *hintere Fahrt*-hoz, mely a Kolbet Rottra vezet. Ez után van egy 78 öl hosszú vágat, mely 1540 óta hajtattott meddőben, most fel van hagyva. Ettől visszafelé dolgozik egy ér után hajtott 18 öl hosszú vágatban egy ember 6 ft ölenkinti szakmány mellett.

A *kolbet Rott* és *Schubstain* tárnákban még más vágatok és évések is vannak, melyeket a biztosok nem említettek meg, mert úgy is látszik a mondottakból, hogy minden le van fejtve.

Bei der prochen Prügken.

A tárnaszájtól a pallókeresztig $21\frac{1}{2}$ öl, innen a tárna 11 óra irányban nyugat felé $71\frac{1}{2}$ ölhyire megújítottatott, de nem találtak benne semmit. Visszamenve: a pallókeresztől az új vágatba mentek, 6 óra irányban kelet felé 122 öltre; ebben sem találtak eddig semmit sem.

Datum 1543. július 23án.

(*Kivonat a Körömöczy levéltárban levő másolatból.*)

XV.

Ő Felsége Ferdinánd király Brenner Fülöp, Konritz Kristóf, Paumkircher Erasmus, Rakovszky György túróczi alispán, és Zakol Tamás biztosait Beszterczebányára küldvén, hogy a rézbányákat Fugger Antaltól a szerződés értelmében visszavegyék, a biztosok utasítások értelmében a következő szakértőkkel együtt vizsgálták meg a bányákat 1546. ápril havában u. m. *Körömöczről*: Hammer István bányamester, és Schlegel Mihály; *Selmeczről*: Sparsbier Gáspár és Hendschuh Stenzel; *Beszterczebányáról*: Sturzer János, Siegler János, és Brettschneider Severin; *Ujbányáról*: Vischer Ulrich; *Bélabányáról*: Schuhmarkt György és *Libetbányáról*: Kupecz István; továbbá Puchner György beszterczebányai bányamester, Ruprecht volt schlamingi bányamester, Wolgemut János kirchheimi bányabíró; Zwickel Mátyás kутtenbergi bányamester, Mat Gábor premeri bányabíró, valamint Stetner János Rothenbergről, Mülbek János Klausenről, Spreng János Schwatzeról, és Geysmer András schwatzi bányatiszt, a Fuggerek tisztviselői; és végre a Fuggerek helybeli tisztjei: Wahl Farkas bányamester, Pinger János hermanetzi sáfár, Pewerle Latzko óhegyi sáfár, és Konswall Lőrincz, Sümpele Mátyás és Leutgeb Mihály úrvölgyi bányaügylők; Holzman Sebestyén sandbergi bányaügylő, Geistlitz Benedek ujtárnai és altárnai bányaügylő, és Kupecz Gáspár topper- és pfeiffer-tárnai bányaügylő.

A bányák állapotáról a következőket jelentik:

Urvölgyi bányák:

Tagstolln.

A tárnaszájtól a *Polsterschlagig* nem mondhatnak egyebet, mint a mi 1543-ban mondatott. Hasonlóképen *Mautschlag*, *Mautschacht*, *Kellerfahrt*, *Taillersschlag*, *Janigkenschlag*, *Tarofszkyschacht*, és *Butzakenschlag* mind úgy találtatott, mint 1543-ban. A tárna vége most is ott áll, a hol 1543-ban volt, és azt mondják a tisztek, hogy a tárna azontúl még 200 ölnyre terjed.

Visszamenvén a *Kellerfahrt*-ig, ezen lementek 59 ölnyre az *altárnáig*, a lejárás nyitva van, de körülötte merő evések. Azután még 21 öllel lejjebb mentek a *Mautschacht*-ig, mely a fa beeresztésére használtatik. Azután lementek a régi altárna szintjére, és ezen észak felé a *Mautschachtkühr* munkahelyén találtak 2 vájárt, kik maradványokból $\frac{9}{4}$ parn érczet termeltek 1 ftért. Azután a *Kellerfahrt*-on tovább lementek az *Andre Dorn Kühr* munkahelyére, mely evésekben nyitattott, 49 ölnyre a *Laubingergesteng*-ig; itt dolgozik 4 ember, és termel $\frac{9}{4}$ parnt 1 ftért a maradványokból. Még lejjebb van a *Holzmannkühr* munkahelye, de ez most szünetel, míg a benne levő meddő törecs ki nem takaríttatik.

Az Obergesteng északi része: a Laubingergesteng.

A *Holzmannkühr* helyéről lejutottak a *Laubingergestengre*, és ezen észak felé $8\frac{1}{2}$ ölnyre a *Braun Jakab* és *Unger András* evéseikhez, melyek szünetelnek, mert már nincs bennök semmi. Ezekről tovább 13 ölnyre van a *Sychenschutt*, mely szállításra használtatik. Ettől tovább $6\frac{1}{2}$ ölre van a *Sychenkühr* munkahelye, ebben dolgozik 4 vájár, termelvén $\frac{18}{4}$ -et 1 ftért, csak 6 öl van még lefejtetni való, azután következnek a *Walachen*- és *Kompfaszkühr* evései. A *Sychenschutt*ól $11\frac{1}{2}$ ölre tovább a *Laubingergesteng*-en van a *Walachenschutt* és *kühr*, e helyen az 1543-iki bejárások óta egy falazatot emeltek az evésekben, hogy a fedű be ne törjék, és a nyílám biztonsága emeltessék. A *Walachengesenk*-től 3 ölre tovább van egy fedű keresztvágat 8 öl hosszú. Tovább 11 ölre van a *Kompfaszkühr* helye, ehhez felmentek, itt most nem dolgoznak, mert a régi szakmánnyal nem akartak a munkások megelégedni, a Fuggerek pedig nem akartak többet adni, és helyesen tették, hogy nem adtak. Ettől tovább 23 ölre van az *Absatz*, melyen túl 103 ölnyre nem találtatott ércz sehol, mint ez már 1543-ban elmondatott.

Az *Absatz*-tól tovább 3 ölre van a berakott fekűvágat, az-

után tovább 8 ölre van az *Erbstöllnerschacht*, tovább a *Sewerinschlag*, és a lyukasztás a *Toppertárnába*, mind úgy, mint 1543-ban volt.

A *Syhenkühr* helyétől mentek azután a *Kreuzschachtig*, melyet úgy találtak, mint 1543-ban. Ettől 14 ölnyre van a *Rup-rechtenkühr* helye, melyen vékony érczereket találtak, itt van még m. e. 7 ölnyi vastag pászta, melyet le lehet fejteni, de nem akar senki hozzá fogni, mert az ércz igen keskeny. Tovább találtak a *Garayschachtot*, és *Kandlerkühr*t úgy, mint 1543-ban. A *Garay-ak-nánál* ujabban egy vágatot kezdtek hajtani, a *Garaystollwand*-ot, evvel 6 ölnyre mentek 3 óra irányban kelet felé, s itt egy régi vágatra akadtak, melyet már 5 ölre kitakarítottak. A *Groszkührs*schacht-ot úgy találtak, mint 1543-ban; ettől 3 ölre van a *Neuschächtl*, ettől 11 ölre a *Katscherschacht*, azután az *uj ereszke*, *Leytterschlag*, *Schramkoschacht*, *Laubingerschacht*, és *Neukellerfahrt*, mind úgy, mint 1543-ban.

Az Obergesteng déli része: Ober Daukuswaldergesteng.

A pallókeresztől délfelé 18 ölnyre van a *Schwabenkühr* helye, melyet megnéztek, van benne keskeny ércz, de alig fizetné költségeit. Itt tovább lefelé mentek a *Thailler* vagy *Tarnofszkykühr* munkahelyére, mely most már egészen le van fejtve. Ebből az évéből megújították a *Tarnofszkygesteng*-et 40 ölnyre; e vágat az *Ober- és Mitter Daukuswaldergesteng* között fekszik. A *Tarnofszkygesteng* végén van a *Tresickenkühr*, itt még 1543-ban és 44-ben dolgoztak, de most már mind le van fejtve. A *Preskoraschacht* úgy van, mint 1543-ban. A *Matheselschlagban* most 4 ember dolgozik, és $\frac{9}{4}$ -et termel 1 ftért; Fugger tisztjei azt állítják, hogy az ércz-fejtés csak akkor fedezi teljesen költségeit, ha legalább $\frac{10}{4}$ parnt lehet termelni 1 ftért. A *Strzeletzschacht* úgy áll, mint 1543-ban. Ettől tovább 10 ölre van egy új feküvágat 6 óra irányban kelet felé a *Kuklischkührnél*, 14 öl hosszú, nem találtak vele semmit. A *Kuklischkühr* helyén van egy kis ércz, melyből 6—7 negyedlet lehetne termelni 1 frtért, de az nem fizeti magát, tehát szünetel.

A *Malaschacht*, *Liegendschlag*, *Neu Wetterschacht*, *Liegend-
ausbruch*, *Turtschenschacht*, 1540-iki jegy, nyugati vágat, 1543-iki jegy, és a *vájatvég* mind úgy áll, a hogy 1543-ban volt. Javasolják, hogy a vájatvég dél felé tovább hajtassék, ámbár attól lehet félni, hogy vele vizet fognak nyitni.

Katschergesteng.

A *Schattrigskreutzgesteng*, *Syrels*schacht, *Neurichtschacht*, *Sturbakühr*, és *Kudla Benediktschacht* mind úgy állanak, mint 1543-ban.

Ez utóbbi aknától 14 ölre van az *első Skapafahrt*, mely 1540 óta 27 ölnyre kitakarítottatott, körülötte minden le van fejtve. Azután van a *második Skapafahrt*, melyet a *Habelsküß* takarított ki; Ettől 6 ölre van a 3-ik *Skapafahrt* a *Skapaküß* munkahelyére, körülötte minden le van fejtve. Ettől tovább 4 ölre van a *Groszküßschacht* úgy, mint 1543-ban. A *Jakobkrausenküß* helyén dolgozott eddig egy pár ember, de a telér legnagyobb része már le van fejtve, a maradvány pedig oly keskeny erecske, hogy nem fizeti a fejtést, tehát megszünttetett.

A *Neuefahrt*, *Alte Stollwand*, *Schramkoschacht*, *Laubingerschacht*, *első Pfeffersackschacht*. *2-ik Pfeffersackschacht*, *Praune Küß*, *keresztvágat*, *emelke*. *3-ik Pfeffersackschacht*, *légrágat* és *vájatrég*, mind úgy van, mint volt 1543-ban.

Mittere Daukuswaldergesteng.

A *Swoynwolyschacht*, *Tarnofszkyschutt*, *Ungerstollwand*, *Mathe-selschacht*, *Preskoraschutt*, *Smolnitzky* vagy *Skalaschacht* úgy áll, mint 1543-ban. *Smolnitzky*aknától 10 ölre van egy gurító, mely 1543 óta kitakarítottatott $12\frac{1}{2}$ ölnyre, ebben láttak keskeny érczet, melyből lehetne 5—6 negyedét termelni 1 ftért.

Új ereszke, *Teuffelsküß*, *Daukuswalderschacht* úgy állanak, mint 1543-ban. A *daukuswaldi aknától* $2\frac{1}{2}$ ölnyre van a *Swo-ratzen fedüvágat*, mely 1543 óta kitakarítottatott 18 ölre, egy évig dolgoztak benne, de azután felhagyták, mert nem fizette magát. Mindjárt e mellett van a *Silsenküß* egészen lefejtve; tovább 29 ölre van a *Herzichenküß*, 1543 óta egészen lefejtetett; tovább 22 ölre van a *Joachimsküß*, melyben 11 ember dolgozik, és $\frac{13}{4}$ -et termel 1 ftért; a talp alatt még 8 ölre eleven, felfelé, valamint északra és délre le van fejtve. A *Joachimsküß* munkahelyéről hatatik egy fedü-vágat 5 emberrel, hogy a szállítás megkönnyíttessék.

Légemelke, *Zibulkazwerchschlag*, mint 1543-ban; a *Zibulka vágattól* $16\frac{1}{2}$ ölnyre van a *Weitzenschacht*; ezen lementek a *Weizenküß* munkahelyére, a hol 2—3 ujnyi vastag sárgaércz van, de nem fizeti magát, ámbár délfelé és talp alatt a *Simpel-gestengig* még eleven. A *Kandlerschacht* mint 1543-ban, ettől van egy feküvágat: *Kandlerstollwand*, mely 1543 óta 13 ölre behajtatott, benne dolgozik két ember 8 ft szakmányért ölenként. A *Slyckasinken* úgy mint 1543-ban, ettől 7 ölre mélyítettett egy ereszke 1543 óta 6 ölnyre, de nem találtak vele semmit. A *vájatrég* szünetel.

Vischergesteng.

A *Tagschacht*-tól észak felé $8\frac{1}{2}$ ölre van egy keresztvágat. Ettől 20 ölre van a *Windleite*; ettől 10 ölre van a *Vischersküß*,

azután a *keresztvágat*, *Pfaffenschacht*, és első *Pfeffersackschacht*, úgy, mint 1543-ban. Ettől 21 ölre van a második *Pfeffersackschacht*, mely a *Katschergesteng*ről idáig, és innen a *Groszkührgesteng*-ig lemélyítettett. Ettől 21 ölnyire mentek az *Oberer Pfeffersack*-hoz, mely most *Haubnerskühr* nevet visel; itt dolgozik 3 ember, $\frac{6}{4}$ -et termel 1 ftért, az ércz arasznyi széles, de legnagyobb része már le van fejtve. Ettől 16 ölre van egy *feküvágat*, melytől egy emelkét hajtottak a *Katschergesteng* felé, 7 ölnyire, de mivel a telér meddő, abbahagyták. Ettől tovább 20 ölre van az *Obere Pfeffersackskühr*, itt dolgozik 3 ember, és $\frac{9}{4}$ -et termel 1 ftért, az ércz 3—4 ujjnyi vastag, már sok lefejtetett. Ettől 10 öllel tovább van a *jegy*, melyet a biztosok 1543-ban ütöttek; e jegynél van egy ereszke, mely 1543 óta 7 ölnyire mélyítettett. A jegytől tovább 10 ölre van az *Oberpräuerschächtl*, mely 1543 óta $12\frac{1}{2}$ ölnyire lemélyítettett a *Groszkührgestengig*. Itt le van fejtve a telér a főtében az *Absatzig*. Tovább észak felé 38 öllel van egy nyugati vágat, 12 öl hosszú; egy meddő ér után hajtattott. Ugyanott van egy ereszke is, mellyel a telér a talp alatt megvizsgáltatott. Ettől tovább 18 ölnyire van egy *keresztér*; és tovább 6 ölnyire van a *vájtavég*, mellyel a *vöröspala* eléretett, e miatt a vájtavég megszűntetett, és a munkások a keresztér feltárására alkalmaztattak.

Groszkührgesteng.

Visszamenvén a *Mitter Pfeffersacksschacht*hoz, mely most *Vischerschacht*-nak neveztetik, ezen lementek a *Groszkührgesteng*-re. A *Flaschkoschacht*ot és emelkét úgy találták, mint 1543-ban; a *Flaschkoschacht*-tól 31 ölre van egy emelke, és e mellet egy *fedüvágat*, mely 1543 óta $13\frac{1}{2}$ ölnyire hajtattott egy meddő ér után; 11 öllel tovább van az *Unterpräunerschacht*, mely 1543 óta 15 ölnyire mélyítettett légvezetés végett. Ettől egy ölre jön le az *Oberpräunerschacht*, mely 1543-ban *Dernschwams-emelké*-nek neveztetett, de azóta a *Vischergesteng*-gel lyukasztott; 7 öllel tovább volt 1543-ban a *vájtavég*. Itt van most egy gurító, mely légvezetés végett lyukasztatott a *Vischergestenggel*; 6 öllel tovább van a *Duntzykenschacht*, mely 15 ölre mélyesztetett a *Flaschkokühr* munkahelyére légvezetés végett; ettől 14 ölre van a *roterschlag* a fekébe, 4 öl hosszú. Van itt még két *fedükeresztelés* is, egyik 3 öl, a másik $1\frac{1}{2}$ öl hosszú; de mivel nem tudják, hogy az elveszett telér merre van, egyelőre abbahagyták. Innen visszamenve lementek a *Flaschkoschachtba*, mely 1543 óta $5\frac{1}{2}$ ölre lemélyítettett a *Flaschkogesteng*-ig. A *Flaschkogestengen* mentek az évéseken át 12 ölnyire az alsó szünetelő pásztáig; itt van egy vágat: a *Hudischstollwand*, mely légvezetés végett hajtatik a *fodere Flaschkokühr* munkahelyére; itt dolgozik 2 ember, a szakmány 7 frt.

Fleschkagesteng.

A *Flaschkoschacht*től északfelé 14 ölnyre van az *első bejárat* a *Fleschkakü*hr-höz, körülötte már minden lefejtetett; tovább 7 öltre van a *második bejárat*; tovább 4 öllel van a *Fleschkaschacht* közép és alsó része, mely 1543 óta 14 öltre lemélyítettett a *Fleschkakü*hr munkahelyére; ettől 14 öltre van a munkahely, mely a *hintere Fleschkakü*hr-höz tartozik. Ettől tovább észak felé elérték az *Unterpräunerschacht*ot, mely a *Groszkü*hrgestengről lemélyítettett, és szállításra használtatik. Ettől 6 ölnyre van egy emelke, 4 öl magas, a fekete-ércz benne egy ujjnyi vastag. Ettől tovább 14 öltre jön le a *Duntzikenschacht* a *Groszkü*hrgestengről; és tovább 4 öltre van a *Fleschkagesteng* vájatvége, melyen 6 ftnyi szakmány mellett most is dolgoznak.

Azután visszamenve lementek a *hintere Fleschkakü*hr helyére, melyen 16 ember dolgozik, és $1\frac{1}{4}$ -et termel 1 ftért. Az ércz egy ujjnyi vastagságtól arasznyi szélességig váltakozik, észak felé és a talp alatt még eleven, de délfelé még csak 2—3 öl vastag. Tovább mentek a *Fleschkagesteng*-en az *untere Fleschkaschacht*-hoz, ezen le a *fodere Fleschkakü*hr helyére, itt van egy vágat: a *Matzko Strbawystollwand*, 13 öl hosszú, a *hintere Fleschkakü*hr helye felé hajtatik légvezetés végett; itt két ember dolgozik, a szakmány 5 ft ölenkint. Van itt egy déli vágat is: a *Klimkostollwand*, melyben 2 ember dolgozik 12 ftnyi szakmány mellett; ezen vágat is légvezetés végett hajtatik a *Chudistollwand* felé. A *fodere Fleschkakü*hr-ben 5 ember dolgozik, és $\frac{7}{4}$ -et termel 1 ftért; az ércz egy tenyérnyi széles, felette és délfelé le van fejtve. A *Fleschkaschacht*ból a járatban 17 ölnyre van a *Wetterfahrt*, ettől lefelé 14 öltre vannak a *Sikora Örter*, itt 2 ember dolgozik, és $\frac{5}{4}$ -et termel 1 ftért, már nagyon le van fejtve körülötte minden. Ettől 3 öltre van a *Neu-Wetterfahrt*, mely felvezet az *Unterpfeffersack*-ba. E légvágattól tovább van még egy másik légvágat, és ott egy 5 öl hosszú fedűvágat is, melylyel nem találtak semmit. Ettől 2 öllel tovább van a lyukasztás az *untere Pfeffersackschacht*ba. A légvezető vágaton felmentek azután az *untere Pfeffersackskü*hr munkahelyére, és ezen fel azon ereszkéig, mely 1543-ban mélyítettett 16 öltre. — Ettől 8 öltre van a *Zerlin Gregor* munkahelye, és 4 öllel tovább az *Okar* munkahelye. Az *untere Pfeffersackskü*hr-től van még egy vágat hajtva az *untere Pfeffersacksschacht*-hoz, és ettől van egy 5 öles emelke hajtva, mely szállításra használtatik. Az *untere Pfeffersackskü*hr-ben dolgozik most 12 ember és termel $\frac{7}{4}$ -et 1 ftért, a talp alatt eleven, de dél és észak felé le van fejtve a telér.

A *Groszkü*hrgesteng-ről lementek azután a *Vischersschacht*-on az *Unter Pfeffersackskü*hr munkahelyére, mely most *Joseph Paüerle*

kühr-nek neveztetik, itt dolgozik 2 vājār és $\frac{5}{4}$ -et termel 1 ftért. Már nagyon le van fejtve. A *Vischersschacht*-tól a *Groszkühr*gesteng-en dél felé 10 ölnyre van az *Unterpfeffersacksschacht*, mely szállításra használtatik az *Unterpfeffersackskühr* helyéről. Ettől 10 öllel tovább délfelé van a *Lorelskühr* egészen lefejtve. Ettől tovább 2 öllel van a *Morheusels Kreuzgesteng*, melyen a 28-ik ölben érték a *Morheuselsrakodót*; e rakodóból van egy 7 öles vágat egy vékony sárgaérczsinór után hajtva, de felhagyatott. Van ott egy ereszke is, mely a *Klimkokühr* helyétől 7 ölnyre felhajtattott légvezetés végett, és egy vágat 3 öl hosszú, mely egy vékony érczsál után hajtattott, de abbahagyatott. A rakodótól lementek 16 ölnyre a *Morheuselskühr*-höz, hol 6 ember dolgozik, és $\frac{9}{4}$ -et termel 1 ftért, az ércz egy arasznyi széles, de keskenyebb is, és már nagyon le van fejtve. A *Morheuselskreuzgesteng*-től a *Groszkühr*gesteng-en dél felé $5\frac{1}{2}$ ölnyre van a lejárát a *Veitenkühr* munkahelyére, mely le van fejtve, és szünetel. Ettől tovább $7\frac{1}{2}$ ölre van a másik lejárát a *Veitenkühr*-be, itt dolgozik 4 ember és fejt $\frac{7}{4}$ -et 1 ftért, az ércz 2—3 ujjnyi vastag. — Ettől tovább 11 ölre van az *első Pfeffersacksschacht* és tovább 13 ölre a *Schneidersschächtl*. — Ettől tovább 7 ölre van egy keresztvágat a fedübe, mely 1543 óta kitakarított, vannak benne ércznyomok, de mivel közel hozzá egy másik vágat is van, mellyel a telért meg kellett volna kapni, ha ott lenne, ebben pedig nem találtak semmit; nem érdemes itt is utána menni a nyomoknak. — Ettől 3 ölre van a *Pfaffenschacht*, azután a régi keresztvágat, a 2-ik *Groszkührs*chacht és *Drescherskühr* mint 1543-ban, ez utóbbi is le van már fejtve. A *Groszkührs*chacht-tól dél felé 14 ölre van a *Hawolschacht*, mely 1543 óta kitakarított azon reményben, hogy maradványokat fognak benne találni, de nem leltek semmit.

Tieffestgesteng. (Mély járat.)

Azután leszállottak a *Tagschacht*-ban a *Mély járatra*, és az aknától 5 ölnyre mentek a pallókeresztig, hol a nyílám két felé válik. A pallókeresztől északfelé 28 ölre van a *Mathesestollwand* keresztpontja, azután a *Rupprechtenstollwand* és *Untergroszkührs*chacht úgy, mint 1543-ban. Ettől 25 ölre van a jegy, melyet a biztosok 1543-ban ütöttek; ettől 23 ölre tovább északfelé van egy emelke, mely légvezetés végett hajtattott, és 19 ölnyre a *Krummestollwand*-ból hajtott 13 öl hosszú ellenvágattal lyukasztott. Ettől 18 ölre észak felé van a *Mélyjárat vajatvége*.

Visszamenván a külakna pallókeresztjéhez, ettől délfelé 64 ölre érték a *grosze Schutt*-ot, mely felvezet a *Simpl* és *Schneidersgesteng*-re. A *grosze Schutt*-tól tovább délfelé 51 ölre van a keresztvágat, melyben Pauerle dolgozott, de már mindent kívágott. Ettől 11 ölre van a *Paul Nikles Kreuzgesteng*, tovább a *Drescherskreuz*

gesteng, és ennek vájatvége mint 1543-ban. Azután van a *Drescherschacht*, *Dreschersfeldort*, *Paulnickelszeche*, *fedüvájatvég* és a *Libetnerkühr*, minden úgy, mint 1543-ban. Az alsó vágattól, mely a *Libetnerkühr* helyére vezet, 6 öllel feljebb van a berakott felső vágat.

Schneidersgesteng.

Demianzenfahrt, *Strakakreuzgesteng*, *evések*, *régi emelke*, 2 vágat, *lejáró a Libetnerkühr-be*, mind úgy áll, mint 1543-ban. A *Krumstollwandner Kreuzgesteng*-nél vannak a *Nikel Pál evései*, az *Augustin* aknáig. E pallókeresztől dél felé 8 ölre van egy keresztvágat kelet felé, mely 4 öl hosszú, a vájatvég előtt egy fekete érczsinór vágatott át vele, javasoltatik ennek megvizsgáltatása a talp alá, mert felfelé nagy evések vannak a *Schattrigsgesteng*-ig, úgy dél felé is; észak felé még eleven az *Augustinschacht*-ig. A keresztvágattól észak felé 12 ölnyire van az *Augustinschacht*. Ettől tovább észak felé 92 ölre van a *vájatvég*. A *Schneidersschacht* úgy találtatott, mint 1543-ban.

Simpelsgesteng.

A *Grosze Schut*-tól 8 ölnyire van a *Stürzersstollwand*, mely 30 öl hosszú; ott van egy régi keresztvágat is kelet felé, mely 3 öl hosszú; 6 öllel feljebb a *Schutt*-ban van a *Sturz*; ettől 38 ölnyire van az emelke, mely *Smolinszkyschacht* név alatt lejön a *Mitter Daukuszwaldergesteng*-ről. Itt van egy feküvágat is, mely ércznyomok után hajtatott 5 ölnyire, de a nyomok elvesztek. — A *Smolinszkyschacht*-tól dél felé 6 ölre van a *jegy*, mely 1540-ben üttetett. Ettől 5 ölre dél felé van a *Wetterfahrt*, mely a *Mitter Daukuszwaldergesteng*-ről 81 ölre mélyítettett idáig. Itt van egy keresztvágat is a fekübe, és egy $7\frac{1}{2}$ öles emelke, melylyel semmit sem találtak; 37 öllel tovább van egy 6 öl hosszú vágat; 4 öllel tovább van a *jegy*, mely 1543-ban üttetett. Tovább 11 öllel van egy ereszke, mely ércznyomok után 2 ölre mélyítettett, de a nyomok kimaradván, felhagyatott. — Tovább $3\frac{1}{2}$ öllel van egy másik ereszke, mely 6 ölre mélyítettett ércznyomok után, de ezek itt is kimaradván felhagyatott. — Ettől 10 ölre van a *Simpelsgesteng* vájatvége, 3 óra irányban nyugat felé; szünetel, mert meddő; a vájatvégtől 2 öllel visszafelé a főtében sárgaércz nyomok látszanak.

Krumstollwandergesteng.

Felmentek a *Schneidergesteng*-re a *Krumstollwander Kreuzgesteng*-ig, melynél van az *Ochsenkühr* munkahelye, ez felfelé 16 ölre megnyittatott, és benne keskeny feketeércz találtatott; itt dol-

gozott 2 ember, és $\frac{5}{4}$ -et termelt 1 ftért, de mivel évésekbe jutott, felhagyták a munkát. Ettől nyugat felé a nyílámon 15 ölre van egy 8 öl hosszú fedüvágat berakva; tovább 20 ölre van a *fodere Krumstollwandnerschächtl*, mely a *Scheitrigsgesteng*-ig lemenő régi évésekkel közlekedik. Tovább van a *fodere Schattrigsschacht*, mely a *Schattrigsgesteng*-gel közlekedik, és szállításra használtatik. Ettől $11\frac{1}{2}$ ölre van egy fedüvágat, 10 öl hosszú, semmit sem találtak benne. Ettől megújítottak lefelé 15 ölre egy mélyítést, mely az *Augustinschacht*-tal közlekedik. Tovább nyugat felé 6 öllel van a *hindere Krumstollwander Schächtl*, mely 12 ölnyi mélységre kitakarított 1543 óta, és belőle egy 8 öl hosszú vágat hajtatott.

New kühr im Tiefesten.

Ebben dolgozik 8 vájár, és $\frac{7}{4}$ -et termel 1 ftért; a talpban eleven a telér, vastagsága változó; javasoltatik, hogy a telér egészen lefejtessék, és a vastag ércz mellett a szétszórt érczsálak is megnyeressenek. E munkahelyből egy vágat is hajtatott egy ér után, de 20 öl kivágása után évésekbe jutott.

Tovább a *Krumstollwandergesteng*-en van a *Kieselsschutt*, mely a *Krumstollwanderkühr* helyéről lejön, és melyben *Kiesel* szerencsétlenül járt; ott van egy fedüvágat is egy meddő éren, mely után 9 ölhyire egy ereszke is mélyítettett. Tovább nyugat felé 6 öllel van egy szállító emelke, mely a *Krumstollwanderkühr* helyével közlekedik. Ettől 3 ölre van egy feküvágat és egy 3 öles fedüvágat, felhagyva. — Ettől tovább $9\frac{1}{2}$ ölre van az *Absatz*. Itt van a 6 öl mély *Stankosinken*, melyben az ércz kivágódott, és egy $8\frac{1}{2}$ öl hosszú keresztezés, melylyel semmit sem találtak. Tovább van az *Absatz* után $2\frac{1}{2}$ öl hosszú vágat, és végre a *hinderste Schattrigsschacht*.

Schattrigsgesteng.

A *Mittlere Füllort*-nak pallókeresztjétől, mely *Schattrigskreuzgesteng*-nek neveztetik, a *Schattrigsgesteng*-en nyugat felé 10 ölre van az *Altkrumstollwander Richtschächtl*, és a régi ereszke a *Schneidersgesteng*-ig; ettől 6 ölre van az *alte fahrt*, mely a *Vischersgesteng*-gel közlekedik; ettől tovább 2 ölre van egy evés, mely néhány ölre kitakarított, és az ott talált maradvány lefejtetett; ettől tovább 12 ölre van a *fahrt* a *Strürzerskühr* munkahelyére, mely a *Schneiders Zwerchschlag* és az 1537-iki *vájtatvéggel* együtt úgy találtatott, mint 1543-ban. Ettől 8 ölre van egy 10 öl hosszú keresztvágat, egy meddő ér után. Ettől 12 ölre van a *Trebalkaschacht*, tovább a *fodere Schattrigsschacht*, és a *hintere Schattrigsschacht* úgy, mint 1543-ban. Ez utóbbin lemenvén a *Silsesgesteng*-re, melytől 5 öllel még lejjebb van a *Wetterfahrt* a *Silsenkühr* számára;

ettől lejjebb $2\frac{1}{2}$ öllel van a *Krumstollwandergesteng*; ettől lefele az akna fenekéig $4\frac{1}{2}$ öl, tehát az akna a *Silsengesteng*-től összesen 12 öl mély.

A *Silsengesteng*-en az aknától 8 ölre van egy vágat 4 öl hosszú, és e mellett van a *jegy*, mely 1543-ban üttetett. E vágattól tovább 5 öllel nyugatra van egy ereszke, 5 öllel tovább van egy 2 öl hosszú fedükeresztelés, és ettől 15 ölre van a *Silsengesteng* vágatvége. — Azután lementek a *Silseskühr* munkahelyére, itt dolgozik 9 vájár, és $\frac{10}{4}$ -et termel 1 ftért. — Az ércz egy újjnyitól arasznyi vastagságig változik, a talp alatt és nyugat felé eleven a telér. — Az aknán felmenve a *Schattrigsgesteng*-re, az aknától $4\frac{1}{2}$ ölnyire találták a *jegy*t, mely 1540-ben üttetett, és ettől tovább $13\frac{1}{2}$ ölnyire azt, mely 1543-ban üttetett. Ettől 7 ölnyire nyugat felé lyukasztott a *Schattrigsgesteng* a *Pfeiffergesteng*-gel.

Tagschacht Úrvölgyön.

Ezt az aknát Thurzó és Fugger kezdte a fölszínről mélyíteni. A *torkolattól* a *felső víztartóig* (*Obere Sumpf*) 20 öl mély. Ettől a *felső rakodóig* (*Obergesteng*) hol a középső víztartó van, 35 öl; ettől kelet felé van egy beható vágat, melylyel 1527-ben a 48-ik ölben elérték az evéseket.

A *felső rakodótól* a *középső rakodóig* (*Mittergesteng*) van 23 öl. E rakodóval közlekednek: a *Vischers*-, *Schattrigs*-, *Katschers*- és a *Mitter Dankuswaldergesteng*. E rakodóból vezettetik a felső és középső víztartóból jövő víz csövekben a *Schattrigsgesteng*-en a *Pfeiffertárná*-ig, melyen kifolyik; az átlukasztás 1543-ban történt.

A *középső rakodótól* le a *Mélyjárat* rakodójáig van 43 öl, és ez alatt az akna fenekéig 4 öl.

Tehát az akna egész mélysége 125 öl. Az akna keresztmetszelve 2 öl hosszú és 1 öl széles. Az akna két osztályra van osztva, egyikben víz, ércz és törecs szállítatik, a másikban csak ércz és törecs. Az akna mellett két járgány van, mindegyik két kötéllel.

Sandbergi bányák.

Newstollner Taggesteng.

Az úrvölgyi *Naptárnába* bemenvén lementek a 16 öl mély *Tarnofszkyaknán* az *újtárnai Taggesteng*-re; itt a *Ritzenszky Lehen-schaftja*, *keresztvágat*, *Újtárna* dél felé, *Latzigenschlag*; már leirat-tak 1543-ban, a *Latzigenschlag*-ban a 8-ik ölben van a *Ritzenszky Ausbruch*, mely 14 ölre kitararított, de nem leltek benne sem-mit. — 5 öllel tovább van a *Wetterfahrt*, mely levezet az altár-nára, e légereszke $12\frac{1}{2}$ ölnyi mélységében áttöretett $1\frac{1}{2}$ ölre az

evésekbe, melyeken még 12 ölnyire vonul le a *Jackelsschutt*-ig az altárnán; az itt volt érczek már mind le vannak fejtve; a *Wetterfahrt*-tól felfelé is kitakarítottak 10 ölet, de semmit sem találtak. Tovább 8 öllel van a *Libetnerschacht* 22 öltre lemélyítve a *Libethnerkühr* munkahelyéig; légvezetésre és átjárásra szolgál, az akna azután még 8 ölnyire van lemélyítve az evéseken keresztül az *Andriko* munkahelyére, hol egy vékony fekete ércz-zsinór látható, de nem fizeti magát.

Az aknán visszamenve a *Latzigkengestengre*, az aknától $3\frac{1}{2}$ öltre van a *Libethnerfahrt*; e lejáraton lementek 9 öltre a *Streibelszeche* helyére, hol keskeny érczek vannak, de nem műre valók. A *Latzigkengesteng*-en tovább 7 öltre van egy ereszke, mely légvezetés végett mélyítettetett a *Libethnerkühr* helyére; ettől tovább 7 öltre van a *Schwartze Ort*, melyben 3 ölnyire elérték a *Latzigkenkühr* munkahelyét, itt most 15 ember dolgozik, és $\frac{5}{4}$ fekete-érczet termel 1 ftért.

A *Latzigkengesteng*-en visszamenvén a *Newstollner Taggesteng*-re itten 3 öltre érték a *Pastirasstollwand*-ot, azután a régi evések-et, a *Fulbauchsschutt*-ot, mint 1543-ban. Ez utóbbtól tovább 6 öllel érczyomok után egy ereszke mélyítettetett 7 öltre, de evésekbe jött. Ettől tovább $23\frac{1}{2}$ öltre van a *Gappelkreuzgesteng*, *Gappelschacht*, régi ereszke, *Skornitzschlag*, evések és *Kochschlag*, úgy, mint 1543-ban. Azután az *Újtárnán* kifelé mentek a *Fitzurkakreuzgesteng*-ig, és ezen vágatban az 5-ik ölben érték a *Fitzurkakühr* helyét, mely 14 öl hosszú. Tovább az *Újtárnán* 9 öltre van a *Rotterschlag*, és a *légereszke*, mely a *Fitzurkakühr* helyével közlekedik.

A *Fitzurkakühr* munkahelyén dolgozik most 6 ember, és $\frac{8}{4}$ -et termel 1 ftért, az ércz 2—3 újjnyi vastag. A *Rotterschlag*-tól kifelé értek egy ereszkét, mely egy vékony ér után mélyítettetett 3 öltre, de érczet nem talált. Tovább jöttek a *Pingerschurtzen* ereszkéhez, mely $10\frac{1}{2}$ ölnyire lemélyítettetett az altárnáig, felette is kitakarították az evést 10 ölnyire, de nem találtak érczet.

Pfeiffersgesteng.

A tárnaszájnál bemenve találtak egy keresztvágatot a fedübe, mellyel a *Nassekühr* munkahelyére légvezetés végett lyukasztottak; ettől tovább 19 öltre van a *Nassekühr Kreuzgesteng*, ebben bementek a *Nassekühr* helyére 44 ölnyire, itt 3 ember dolgozik és $\frac{10}{4}$ -et termel 1 ftért. A *Nassekühr* munkahelyéről van egy 19 öl hosszú feltárási vágat meddőben, és van egy áttörés a *Fleischerskühr* helyére.

A *Pfeiffertárnán* a pallókeresztől tovább 7 öltre van a *Waserschacht*, azután tovább jöttek a *Firackensinken*-hez és a *Firackensstollwand*-hoz, melyben evések vannak, és a telér már lefejtetett. Nem messzire e vágattól van az átjáró a *Toppertárná*-ra. Az átjárótól tovább van egy pallókereszt és egy 44 öl hosszú vágat dél

felé; az átjárótól 143 öltre tovább van a *Pfeiffergesteng*-en a *jegy*, mely 1540-ben üttetett, és $61\frac{1}{2}$ öllel tovább a *jegy*, mely 1543-ban üttetett; e jegytől 45 öltre van a hely, hol az úrvölgyi *Schattriggesteng*-gel a lyukasztás megtörtént, úgy, hogy most már a víz itt folyik ki.

Erbstollens Taggesteng.

A *fodere Schacht*-on lementek az *altárnára*, a rakodó felett 7 öllel kitakarítottak régi vágatokat, melyek kelet és nyugat felé mennek, de nem leltek bennök semmit. Az *altárnán* kifelé menve az aknától 98 ölnyire érték a *Silberstollwandot*, azután következett az *Opperschallstollwand*, *Richtarnschlag*, *Neustollnerschacht*, *Rottenschlag*, első és 2-ik *Sayetzenschlag*, *Ritzenskyschlag*, *unter* és *Ober Tarras*, *Jockelsschutt*, *Kossubschlag*, *Kossubschutt*, *Laskarenkreuzgesteng*, *Hurtarenschacht*, *Laskarenzechen*, *Markoschlag*, régi keresztvágat, *Hindererbstollenschacht* és *Adamgesteng*, mind úgy, mint 1543-ban találtattott.

Topperstollen im alten gepürg.

Ebben 1543 óta semmi sem változott.

Sandberger Erbstollen und Taggesteng.

Bementek a tárnaszájon, mely 8—9 óra irányban kelet felé hajtatott; a 110-ik ölben van egy keresztvágat a fedübe, és ettől 36 öltre egy régi akna. Ez aknától 17 öltre van a *feste Stollwand*, mely légvezetés és szállítás végett hajtatott; ennek a 6-ik ölében van a *Festestollwandkühr* helye, itt most 4 ember dolgozik, és $\frac{5}{4}$ fekete-érczet termel 1 ftért. E vágattal szemben is van egy vágat észak felé, 5 öl hosszú, de nem talált semmit. — Ettől $22\frac{1}{2}$ ölnyire van egy emelke a *Hickelsstollwand*-hoz, mely 13 öl hosszú az *Absatz*-ig, mely a telért elvágja. Az *Absatz* 14 ölnyire megvizsgáltatott. E vágattól 20 öltre van egy pallókereszt, melytől kiinduló vágatban $6\frac{1}{2}$ öltre van a *Hikelsschacht*, ez 9 öl mély, és belőle 6 öles vágat van hajtva a telér megvizsgálása végett. — A *Hickelsgesteng* és *Schacht* között dolgozik az *Obernewkühr*-ben 6 vájár vékony ereken, és $\frac{7}{4}$ -et termel 1 ftért; egy másik vájár: *Valten Schmidt* külön dolgozik érczen, és $\frac{11}{4}$ -et termel 1 ftért. A *Hikelschacht*-tól 8 öltre régi évések vannak; a *Hickelsstollwand*-tól a *Taggesteng*-ig 13 öl, és ettől az *Ober-Hikelstollwand*-ig 31 öl. — Azután jöttek a *Taggesteng*-en a *Pomahaybo Kreuzgesteng*-hez, és az ott levő évésekhez, melyek úgy találtattak, mint 1543-ban.

A *Pomahajbogesteng*-en a pallókeresztől 9 öltre van a *Pomahajbo akna*, ebben dolgozik 4 vájár, és $\frac{6}{4}$ -et termel 1 ftért; az

ércz fekete-ércz, de már nagyon le van fejtve. Ettől az aknától lefelé megy az átjárás az evéseken keresztül az *Ujtárnáig*. Az aknánál van egy 10 öl hosszú keresztvágat, mely nem talált semmit. A *Pomahajboakna* felett 49 ölre megy a *Schmidts-Ausbruch*. Ettől kifelé van egy *Schutt*, és egy vágat a *Silberzeche*-be, mellyel a *Lemmern*-be lyukasztottak. Azután tovább 66 ölre van a *vájtávé*g egy érnél, mely a telért elvágta.

Azután visszamentek a *Schutt*-hoz, és azon fel az *Oberge-steng*-re; ezen kelet felé 11 ölre van a *Bertlkühr* munkahelye, itt dolgozik 4 vájár, és $\frac{3}{4}$ -et termel 1 ftért. — Innen visszamentek a *Pomahajboschutt*-hoz, és ezen lementek a *Richtschachtl*-hoz, mely a fölszintől $14\frac{1}{2}$ öl mély és szállításra használtatik. A *Pomahajbo-kreuzgesteng*-től a *Taggesteng*-en 10 ölnyire értek egy régi vágatot, mely evésekbe vezet, és be van rakva. Ettől tovább 33 ölre van egy északi vágat berakva, melyből 2 ereszke van a *Neustolln*-ig mélyítve, egyik függélyes, a másik dőlés szerinti, ezektől dél felé a *Spitalsschacht*-ig, és észak felé a *Pomahajboschacht*-ig, a talp alatt az *Ujtárnáig*, a főtében pedig a *Sandberg*-ig minden le van fejtve.

Tovább 38 ölre van a *Spitalstollwand*, és ettől $4\frac{1}{2}$ ölnyire egy elkészített vitlahely, úgy, mint már 1543-ban volt. — Tovább értek egy új emelkéhez: a *grüne Schutt*-hoz, mely 16 ölre emeltetett ércznyomok után, de felhagyatott. — Azután értek a *Neu-kreuzgesteng*-hez, melytől 29 ölre van az 1543-ban ütött *jegy*. A *Kreuzgesteng*-től a *Taggesteng*-en 48 ölre van egy emelke, mely a *Fifkenstollwand*-tól jön le, 4 öl magas, érczes nyomok voltak benne, de kimaradtak. Ettől tovább 6 ölre van a járat le a mélybe. Ettől tovább 73 ölre van a *Heidelbeerschutt*, itt dolgozik 4 ember, és $\frac{5}{4}$ -et termel 1 ftért; tovább 28 öllel van a *Pingerrichtschächtl*, ez 6 öl mély, és azután 3 öl a *Gapelgesteng*-ig; itt van egy keresztvágat is, 7 öl hosszú, dolgozik benne egy vájár; a keresztvágat vájtávége előtt van még egy másik déli vágat.

Azután visszamentek a lejáróig, mely a mélybe vezet, és ott lemenve a 12-ik ölben jöttek a *Gapelsgesteng*-re; ezen dél felé 71 ölre van egy 12 öl hosszú vágat, melyben két feltörés van. Tovább 8 ölre van a *Tagschacht* rakodója, mely előtt egy vágat van 8 ölre kitakarítva. Innét felmentek a *Taggesteng*-re, és egy emelkén fel a *Fifkenstollwand*-ra a *Tagschacht*-hoz az új rakodóba, mely az akna torkolatától 24 ölnyi mélységben van, az akna pedig ez alatt még 50 öl mély, tehát egész mélysége 74 öl, mint 1543-ban volt. — A *Fifkenstollwand*-on tovább 35 ölre van egy keresztvágat kelet felé, és ettől tovább 13 ölre van a *vájtávé*g, mely meddő.

Kolbatrott és Schubstain im alten gepirg.

Egészen úgy találtatott, mint 1543-ban.

Schubstainer Erbstollen.

A tárnaszájtól az 54-ik ölben van az új feltörés, mely 1543 óta $13\frac{1}{2}$ ölnyre kitakarítottatott, és most 19 öl magas; nem találtak benne semmit. Egy régi *vágat*, *Kolbatrottfahrt*, és új *vágat* úgy találtatott, mint 1543-ban; az újvágattól van egy 18 ölnyi feltörés, azután van egy emelke: a *Hundsschutt*, és itt egy *Stollwand*, mely 10 öl hosszú, és egy ér után hajtattott. — Azután felmentek a *Hundsschuttkühr* helyére 10 ölnyre; tovább 3 ölnyre van a *Mathiassenkühr* helye, itt dolgozik 3 ember és $\frac{8}{4}$ ezüst-érczet termel 1 ftért; e munkahelyen 5 ölre feltörték a *kolbetrotti* új emelkébe. Vannak itt még más vágatok is, és evések, melyeket megemlíteni nem tartják szükségesnek, mert úgy is kitetszik, hogy már minden le van fejtve.

Bei der zerprochenen Brücke úgy van minden, mint 1543-ban volt.

Mindezek után bizonyítják a bejáró biztosok és szakértők, hogy a Fuggerek „*erbar, auffrecht redlich, vnd pergmännisch gepaut.*“

Datum 1546. ápril 20-án.

(*Kivonat a Kőrmöcz városi levéltárban levő másolatból. Tom. I. Fons 36. Fasc. 3. No. 66.*)

XVI.

Utasítás

a beszterczebányai könyvvivő és pénztárnok számára.

1558. január 1-én.

A könyvvivő a pénztárnokokkal ugyanazon szobában végezze foglalatosságát; mindennap 8 óráig legyen hivatalában és ha szükséges tovább is; a praefectus engedelmé nélkül el ne utazzék; mindenkinek, ki hozzá fordul, gyorsan és illedelmesen adjon felvilágosítást; és az ügyeket gyorsan intézze el, hogy ne kénytelenítessenek a tisztek Beszterczebányán sok időt hiába tölteni és költekezni.

Megengedtetik, hogy a könyvvivő és pénztárnok segítségökre egy-egy segédet tartsanak, kinek tetteiért ők felelősek.

A könyvvivő ellenőrködjék a pénztárnok ügyvitele felett, és ha úgy találná, hogy az utasításoktól eltér, vagy hanyag, erről azonnal értesítse a praefectust. A pénztárnok köteles minden könyvét nyitva tartani a könyvvivő előtt, és semmit sem szabad tőle eltitkolnia.

A pénzkezelésről csak a pénztárnok felelős, a könyvvivőnek ne legyen a pénzzel semmi dolga.

A pénztárnok tartson egy pénztári könyvet, melybe a bevételeket és kiadásokat a pénznumek szerint elkülönítve részletesen beírja, és a pénzfelváltást is bejegyezze. Ő váltsa be a mosott aranyat, és küldje át a pénzverő hivatalnak. Mindazon nyereséget, mely a pénzváltásból származik, bevételbe tegye.

A könyvvivő pedig ügyeljen, hogy a pénztárnok mindezeket szabályszerűen teljesítse.

Ellenőrködés végett a könyvvivő is vezessen egy pénztári könyvet, úgy, mint a pénztárnok, és az év végével küldje be az ő pénztári könyvének másolatát az alsó ausztriai kamarához.

A pénztárnok köteles a pénztári könyv mellett egy leszámoló könyvet is tartani, melybe minden adósság, kölcsönök, és követelések bejegyezve legyenek, és minden egyes személynek külön számlája legyen. A könyvvivő ügyeljen reá, hogy a pénztárnok a praefectus utalványa nélkül senkinek se fizessen, és senkitől kölcsön ne vegyen, se senkinek kölcsönt ne adjon. A könyvvivő gyakran nézze át a leszámoló könyvet, és a zabra, fára, szénre s más anyagokra adott előlegeket ellenőrizze, s azoknak leszámolására vigyázzon; az év végén pedig irassa le ezen könyvet, irattassa alá a praefectus és pénztárnok által, és küldje be a maga aláírásával is ellátva az alsó ausztriai kamarához.

A praefectusnak, pénztárnoknak, s más tiszteknek adott utasítások másolatban meglegyenek a könyvvivő irodájában, és ügyeljen a könyvvivő, hogy ez utasítások mindenben megtartassanak.

A pénztárnok kötelessége minden bevételről és kiadásról számadást tenni, és e számadást az év végével az alsó ausztriai kamarához beküldeni.

A könyvvivő egy külön könyvet tartson a bányák s kohók számára, melybe minden érczet, és kohóterményt, a mint egyik műtől a másikhoz adatik, míg végre eladható áruvá lesz, valamint az ezüstöt is, a mi belőlök termeltetett, bejegyezze.

A kohótisztnek (Hüttenbereiter) meghagyatott, hogy minden kohóban nyilvántartsa a beszállított fekete- és sárgaércz-mennyiséget, a hányó- és salak-érczeket, továbbá, hogy mennyi s milyen ércz olvasztatott fel, mennyi és milyen pörköltetett, mennyi nyers-ércz termeltetett, mennyi adatott a csurgató kohóba, s mennyi a rézpörölybe? és mindezek hetenkint részletezve egy kimutatásba foglaltassanak.

A sáfároknak és irnokoknak a kohóknál meghagyatott, hogy mindez adatokat ők is külön könyvbe jegyezzék, és hetenkint, vagy legalább a bérfizetések alkalmával a könyvvivőnek átadják egy kimutatásba foglalva. — A kohósáfárok és irnokok kötelesek a többi anyagok bevételéről és kiadásáról is hetenkint egy kimutatást küldeni be a könyvvivőhöz.

A könyvvivő követelje be a kohósáfároktól a készltréz pró-

barudacskaít, s csatolja azokat a készeltreáz mennyiségének kimutatásához.

A kohósáfárok és irtokok kötelesek az évi számadást minden esztendő végén a könyvvivőhöz beküldeni.

A kamarai kémlész köteles minden bevételéről és kiadásairól, valamint a kémelésekről is egy könyvet vezetni, és a tartalom-kimutatásokat a könyvvivőnek beadni.

Az ekképen beérkezett heti kimutatásokat vizsgálja át a könyvvivő a kohótiszttel együtt, hogy vajjon a mit az egyik üzem kiadott, az előfordúl-e a másik üzemágnál bevételben? és ha valahol hibát talál, azt gyorsan vizsgálja meg és helyesbítse; e helyesbített kimutatások adatait vezesse be azután a maga könyvébe, és ellenőrizze velők a kohótisztek számadásait.

A pénztárnok és kohótiszt kötelesek a bérszámlákat a bérfizetés előtt átnézni, és ha bennök hibát találnak, kijavítani a könyvvivő ellenőrködése mellett.

Az üzemi tanácskozásoknál a nagy ünnepek alkalmával, és máskor is ha szükséges, jelen legyen a könyvvivő.

A bányapolgároktól átvett réznek megmérlegelése, kémelése, és értékének kifizetése alkalmával ügyeljen a könyvvivő, hogy az erre vonatkozó szabályok megtartassanak, és az illető tisztek mindent kellően feljegyezzenek; maga is jegyezzen fel könyvébe minden egyes tételt.

Ügyeljen a könyvvivő, hogy az ólom a pénztárnok által mi-kép fizettetik, s az erre vonatkozó utalvány kellő módon van-e kiállítva? A rézből kinyert nyers ezüst a kémelőműhelyben kiégettetvén, a kémleszemecskékkel együtt beadatik az irodába, és súlya a pénztárnok és könyvvivő által bejegyzendő; de ügyeljen a könyvvivő, hogy a kohónál és a kémelőműhelyben is kellően feljegyeztett-e? Valahányszor a kémlész egy pillanolt ezüstöt finomít, mindig jelen legyen elejétől kezdve végéig a könyvvivő és a kohótiszt, és ügyeljenek a munka menetére, valamint, hogy oda idegen ember be ne eresztessék.

A könyvvivő vizsgálja meg koronkint, hogy vajjon mindenütt egyenlők-e a műveknél a súlyok és mértékek?

A Rózsahegyen, Krakóban és Teschenben levő ügynökök kötelesek az átvett és kiadott rézmennyiségekről számadást tenni; a könyvvivő vizsgálja át e számadásokat a pénztárnokokkal együtt, hogy a réz súlyában nincs-e hiba, és a bevett és kiadott pénz részletesen pénznemenként számíttatik-e el?

Ügyeljen a könyvvivő, hogy a tisztek és szolgák csak annyi fizetést kapjanak, a mennyi a szervezetben meg van állapítva, és ha utaznak, költségeik szabály szerint számíttassanak.

A kamaraudvarban levő gazda is adjon hetenként a könyvvivőnek egy kimutatást a sörház és majorság kezeléséről. E gazdá-

től minden fizetés alkalmával számadást kérjen a könyvvivő, és ügyeljen az irodai költségekre is, fölösleges kiadások tételét ne engedje meg. A kamaraudvarban levő gazda köteles évenként kimutatni, hogy a felhasznált gyertyamennyiség hol égettetett föl?

Minden közköltségre történő kiadást bíráljon meg a könyvvivő, és ha helyesnek találja, adja át aláírva a pénztárnoknak kifizetés végett. A könyvvivő írja alá mindazon okiratokat, melyek a pénztárnoknak szükségesek, de előbb bírálja meg és ismerje el helyességüket; mindezt jegyezze be naponként a maga könyvébe is, és ha valahol hibát talál, azt hiányolja meg és kérjen felvilágosítást.

Ha csak lehet, legyen a könyvvivő is jelen a bérfizetéseknél, és ügyeljen, hogy ott minden jó rendben és szabályszerűen történjék. Minden bérfizetés alkalmával követelje be a könyvvivő a tisztektől a számadásokat, és a ki be nem adná, azt jelentse föl a praefectusnál, hogy megbüntettessék. — Az évi számadásokat is bírálja meg, és hasonlítsa össze a fizetési számadásokkal.

A készleteket tartsa nyilván a könyvvivő, és minden tiszttel értesítsen, hogy a kezelése alatt levő készlet mennyi.

A könyvvivő és pénztárnok minden bérfizetés után egy kimutatást küldjön fel az alsó ausztriai kamarához a bevételekről és kiadásokról; az évi számadásokkal együtt pedig a lelettárt is terjeszse fel. A pénztárnok számadását a könyvvivő és a praefectus bírálják meg, a talált hibákat kifogásolják, a pénztárnok pedig derítse fel a hiányokat; azután mindnyájan írják alá a számadást, és a felderítésekkel együtt terjeszszék fel az alsó ausztriai kamarához.

Általában igyekezzék a könyvvivő is a többi tisztekkel együtt mindent megtenni és megtétetni, a mi a kincstárnak hasznot hozhat; és mindent elhárítani, a mi kárt okozhat. Ha pedig valami rendetlenséget tapasztal, azt a praefectusnak jelentse be, és ezzel együtt igazítsa helyre, vagy pedig tegyenek kimerítő jelentést az alsó ausztriai kamarához.

(Schmidt. *Sammlung der Berggesetze. I. 289. l.*)

XVII.

Utasítás

a tajovai kohótisztek számára.

1558. január 1-én.

A praefectus, bányamester, és a főkohótiszt legyenek ezután is a főtisztek, és ügyeljenek arra, hogy az alsóbb rendű tisztek kötelességeiket teljesítsék, s ha nem teljesítenék, büntessék meg őket.

A kohósáfár és irtók jöjjenek be szombaton estve Beszterczebányára, hogy a praefectusnál jelentést tegyenek, és heti szám-

adásaikat beadják; de vasárnap este vagy hétfőn reggel ismét kint legyenek a kohónál, különben meg fognak büntettetni; a munkások közül pedig senkit se használjanak a magok privát czéljaira.

A kohósáfár és irnok szorgalmasan feljegyezze a Mostenitz-ről s más kohóktól beérkező rezet, különösen azon rezet, melyet magánosok adtak be. A bányapolgároktól átvett rezet a sáfár és irnok pontosan megmérje, és a kohótiszt jelenlétében belőle próbát vegyen, mely azután mind a háromnak pecsétje alatt elzárva átadandó a beváltatónak, hogy az azt a pénztárnoknak átadhassa. Az ilyen réz a számadásban külön elszámolandó, és a kincstárral össze nem keverendő. Mivel néhány bányapolgárnak nincs kohója, és rezét Tajován készleteti, a készelés költségei pontosan feljegyzendők, és e jegyzék a próbával együtt egy zacskóba teendő, s bepecsételendő, hogy a pénztárnok e költségeket a beváltási érték-ből levonhassa.

Hogy a fekete rézből mennyi vétetik munkába, azt a sáfár és kohóirnok pontosan feljegyezze, hasonlóképen a sárgarezet és más rezet is.

A kémlész a próbákat mindig beküldje a kamaraudvarba, hogy ott azokat meglehessen tekinteni.

A sáfár, irnok, és kohótiszt gondosan ügyeljenek a készelőkre, hogy azok jól dolgozzanak, és jó színrezet készítsenek. Mindenféle réznemből, ha készletetett, próba veendő, és a rudacs a kamaraudvarba a kémlészhez beküldendő. — A sáfár és irnok minden egye kemenceze termelését pontosan felírja.

Minthogy az ezüsttartalmu réz készelésénél a szállópor 7—8—9 lat ezüstöt tartalmaz, megtiltatik, hogy ezen port valaki a maga hasznára fordítsa; hanem havonkint össze kell azt seperni, a többi dús rézhez adni, és evvel beolvasztani. A sárgarézt szállóporának, mely ezüstöt nem tartalmaz, az irodában porzóul használtatása megengedtetik.

A sáfár és irnok minden anyagot, a mi az olvasztóba adatik, külön jegyezzenek fel. — A felírások oly pontosak legyenek, hogy azokból biztosan és gyorsan kivenni lehessen, hogy az érczekből mennyi vész el, míg eladható réz lesz belőle, és mennyibe kerül az egész, és minden egyes munka?

Mindent, a mit Mostenitzre átküldenek, szorgalmasan mérjenek meg, és súlyát a szállító levélbe jegyezzék fel; átaljában minden elküldendő anyagot meg kell mérni, és szemmérték után nem szabad semmit sem beírni. A Mostenitzra küldött anyagok minden héten elszámolandók. — Hasonlóképen mérjék meg a készelt rezet is, mielőtt a rézpörölyhöz átküldik, és számoljanak le havonkint a pöröly sáfárjával.

A sáfár és irnok semmiféle áruczikket el ne adjanak a kohóból, hacsak a praefectustól és könyvvivőtől arra utalványt nem

kapnak, melyen annak is kitéve kell lenni, hogy a pénztárnok az árát fölvette. A rézelárusító ügynöknek Mandlichnek sem szabad másképp rezet eladni. — Hogyha fűvókat vagy más szerszámokat más kohónak átadnak, arról írást kérjenek, és evvel igazolják számadásukat.

A tajovai kohóban felhasznált szerszámokat mindig számban tartsák; a készletből a praefectus utalványa nélkül semmit se adjanak ki, még kölcsön sem. — Mindazon anyagokat, melyek a praefectus utalványára megszereztetnek, mint: gabona, zab, réz, aczél, vas, szegek, széna stb. gondosan megőrizték, számba vegyék, és a kiadást is pontosan feljegyezzék s elszámolják. Hasonlóképen járjanak el azon anyagokkal, melyeket kincstári művektől kapnak.

Mindazon anyagokat, melyek a munkásoknak bér fejében adatnak, ha a sáfár írni nem tud, az irnok jegyezze fel részletesen, és e feljegyzéseit adja át a fizetés alkalmával a könyvvivőnek, hogy ez azokat átvizsgálja, és aláírásával megerősítse. E jegyzékek azután a pénztárnoknak adandók át, az esetleg befolyt készpénzzel együtt, ő pedig az átvételről nyugtát adjon, mely a számadáshoz csatolandó.

A kovácsmunkákat részletesen fel kell jegyezni, és a magán-fuvarosok számára készített tárgyak árát a pénztárnoknál be kell jelenteni, hogy ő azt a fuvaros béréből letarthassa. Szekérkerekek, kosarak, teknőcskék és deszkák ne kevertessenek be a kovácsműhely számadásába, hanem külön számoltassanak el, és a mi ezekből a fuvarosoknak eladatik, a pénztárnok által az illetőtől levonattassék.

A mely anyagot a kohó a bányától átvett, arról az irnok az áthozónak nyugtát adjon, hogy avval a bányaszertárnok igazolhassa számadását. — Az anyagkészlet az irnok kezelése alatt legyen, s abból senki más valamit kivenni ne merészeljen; az irnok pedig mindent, mit bevett s kiadott, pontosan felírjon, jegyezze fel, hogy hova s mennyit adott, és ezen jegyzetek kivonatát közölje minden bérfizetés alkalmával a kohótiszttel.

Az irnok ügyeljen a szekérszet sáfárjára, hogy ez azon anyagot, melyet kivesz, el ne adja, hanem a szekérszetnél felhasználja.

A kohóhoz szállított fát és szenet, mihelyt lerakatik, jegyezze fel az irnok, és a bérfizetés alkalmával adja be e jegyzék kivonatát a kohótisztnak, hogy ezekből megítélni lehessen, vajjon a fa és szén, mely az erdőben a munkásoknak megfizettetett, mind befuvaroztatott-e? Ha meleg szenet hoznának a fuvarosok, azt ne engedje a széntárba lerakatni, hanem csak a kohón kívül. Mennyi szenet használt fel minden kemencze, azt pontosan felírják, és a kohótisztnak egy kivonatban bejelentsék. A szénmérő kosarak helyességére kellő figyelmet fordítsanak.

A zab mérésére egy új véka készítettet, valamennyi mérő edényt e szerint kell megigazíttatni, és a zab-kiadást és bevételt e szerint kell elszámolni.

Nyilván kell tartani a lovak számát, és a megdöglötteknek nem szabad zabot elszámolni; egy háts lóra hetenkint $1\frac{1}{2}$ véka, egy ígás lóra $2\frac{1}{2}$ véka zab engedélyeztetik. A lovak száma hetenkint bejelentendő. — A lovak számára kiadandó zab valamivel kisebb vékával méretessék, mint a bevásárolt zab, hogy minden fogyatéék elkerültessek. Ha a lovak a kohótól elutaznak, azoknak zabadagai megszüntetendők.

A kohó tisztviselői ne tartsanak lovakat, és a kohó lovait ne használják saját multságukra vagy saját céljaikra. A szénára is gondot viseljenek és számban tartsák. A sáfár és irnok számára közösen egy ló, és a szekereszet sáfárja számára is egy ló tartassék a kohó költségén, és hetenkint mindegyiknek $1\frac{1}{2}$ véka zab számíttassék.

A salakhányók mosóinak a praefectus utalványa nélkül szerszámot adni nem szabad, és utalványra is csak oly anyagokat vagy szerszámokat kell nekik adni, melyekre okvetetlenül szükségök van. Ha a hányómosók már nem akarják folytatni a munkát, a szerszámok tőlök visszaveendők, de csak pontos megbecsülés után, és olyan értékben, a mennyit megérnek. — A sáfár és irnok nem adhat ki salakhányókat mosásra, hanem csak a kohótiszt, de ő is köteles elébb próbát venni, és a szakmányt meghatározni.

Az irnok egy naplót tartson, melybe minden bevételt és kiadást darab és súlysámra egyenkint beírjon. A számbavételi napokon pontosan ki kell mutatni, hogy minden anyagból mennyit vettek be s mennyit adtak ki?

A bérfizetés alkalmával kivonatot vigyenek a pénztárnokhoz az eladott anyagokról is, és minden költségről, e kivonatok a pénztárnok és könyvvivő által aláírandók, két példányban, melyekből az egyik a pénztárnoknál maradjon, hogy azt számadásához mellékelhesse, a másik példányt pedig az irnok mellékelje számadásaihoz.

A fizetésnél a fizető iven minden egyes munkás keresete külön kiteendő, és hogy miféle anyagokért tartozik, hogy tartozását a béréből levonni lehessen.

A tiszték fizetése nem veendő fel a bérfizetések közé, hanem negyedévenként külön nyugtákra fog kifizettetni a pénztárnok által.

A sáfár és irnok mindazon szerszámot, melyet kezelésök alá vesznek, azonnal beírják a lelettárba, és ennek kivonatát elhozzák a leszámoláshoz.

A sáfárnak és irnoknak nem szabad boltot tartani, és a munkásokat abból ellátni; a ki ez ellen vét, szigoruan meg fog büntettetni. A sáfárnak ne legyen semmi dolga a sör kiadásával, hanem az irnok kapja a sört a sörházból, és mérje ki a munkásoknak számadás mellett.

Külön engedély nélkül nem szabad a tisztviselőknek bányát művelni.

A sáfár és őrök minden számadását bevégezze a fizetési időre, és azt mindketten írják alá, s adják át a könyvvivőnek megbírálni végett; az esztendő végén pedig e számadásokból egy évi számadást csináljanak, s azt február elsejéig beadják; a ki be nem adná, annak fizetése lezárassék addig, míg kötelességének eleget nem tesz.

Hogyha a tisztek valahol változnak, mindig leszámolás tartandó.

Átaljában pedig a sáfár és őrök mindent megtegyen, a mi a kincstárnak javára válik, és a mi a kincstár kárát elháríthatja, és ha valami rendetlenséget tapasztalnak, jelentsék azt fel a praefectusnak, hogy megorvosolja.

Ber. Walter.

báró Herberstein Zsigmond.

Cancellár.

Hofer G.

Mos P.

(Schmidt. Sammlung der Berggesetze I. 262. l.)

XVIII.

Maximilianus dei gratia Rex Bohemiae, Archidux Austriae, dux Burgundiae etc. Egregio Nicolao Dóczy de Nagluche, Salutem et gratiam. — Expositum est nobis in personis prudentum et circumspectorum, Judicis et Juratorum Ciuium ciuitatis Sebniciensis, gravi cum querela, quomodo tu nescitur unde motus, et qua iniuria ductus, certas quasdam fodinas, quas Circumspectus Quirinus Schlaher, conciuus ipsorum exponentium in territorio tuo erexisset et aperuisset, et aliquandiu etiam coluisset, disipi et comburi, ac venas minerarum iam inventas abduci fecisses, damno et iniuria dicti conciuus ipsorum manifesta Supplicantes propterea nobis humiliter, dignaremur superinde gratiose providere, ne dictus conciuus ipsorum in colendis fodinis praescriptis per te indebite impediretur, quorum Supplicatione clementer exaudita, quum fodinarum eiusmodi iam coli inceptarum prohibitio in manifestum fisci Regij damnum vergat, nolitque propterea Sacra Caesarea Maiestas ut cultores earundem per te aut alium quempiam indebite impediatur, hortamur te, et nihilominus autoritate praefatae Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis domini et genitoris Nostri obseruandissimi, tibi harum serie firmiter committimus et mandamus, quatenus acceptis praesentibus, et rebus ita ut praefertur, stantibus a modo imposterum praefatum Quirinum Schlaer, conciuem dictorum exponentium in praescriptis fodinis, et earum cultura indebito quopiam modo impedire non praesumas, sed venas minerarum per te ut dicitur ablatas, eidem reddere restituique facere debeas et tenearis. Secus non facturus. Praesentibus perlectis exhibenti restitutus. Datum Viennae die sexta Julij, Anno domini Millesimo quingentesimo quinquagesimo Nono.

Maximilianus

(L. S.)

Joan. Listhius

m. p.

m. p.

(Eredetije a Selmecz városi levéltárban.)

XIX.

Utasítás,

mimódon végeztessék a rézkohókban az olvasztás.

1560. április 10-én.

A bánya mesterek, bányaügyelők, és irtokok vigyázzanak, hogy az ércz a bányánál tisztára választassék, a fuvarosok jól rakodjanak, szekereik kellő nagysággal bírjanak, és a fekete-ércz a sárga-ércztől elkülönítve szállíttassék.

A kohósáfárok és irtokok vigyázzanak az ércz átvételénél, hogy annyi-e, a mennyit a fuvaros rakodott? agyanoly mértékeket használjanak a kohónál, mint a milyen a bányánál használtatik, és igyekezzenek gyakori megmérésből folytonosan tudomást szerezni, hogy mennyit nyom egy parn ércz, és mennyi fémet tartalmaz? Az olvasztó legényeknek az érczet mérték szerint adják át az elegyítéshez, és mindig följegyezzék, hogy mennyit adtak.

A kénvet, mely hetenkint termeltetik, minden kemenczénél külön jegyezzék föl, és kémeltessék meg; hasonlóképen járjanak el a pörkölés után is, és minthogy a kénvpróba bizonytalan, ha csak egyes darabokból vétetik, a kénvpróbát a tégelyből vegyék egy vaskanállal akkor, mikor a kénv még meg van olvadva.

A fekete-érczek alacsony kemenczékben olvasztassanak, melyek hetenkint kétszer kifuvandók; egy kettős kemenczével is tegyenek próbát, de mihelyt tapadékok keletkeznek, ki kell fújni a kemenczét, és másikat kell megindítani. A salakot a tégelyből vékonyan kell leemelni a villával, hogy kénv ne ragadjon hozzá; a kénvet is vékony, legfeljebb újjnyi vastagságu tárcsákban kell a villával leszedni, mert a vékony kénv pörkölése jobban és kevesebb tűzben eszközölhető. Minthogy két kemence egymás üzemét kiegészíti, mihelyt az egyik kifuvott, meg kell indítani a másikat, és a kifuvottat helyre kell állítani, hogy készen legyen, ha a másik kifuvatik. A fekete-érczet nem kell pörkölni, mert úgy sok ezüstöt és rezet veszít. A sáfár és irtok minél előbb kísérletileg határozzák meg, hogy mennyi adalék kell az olvasztáshoz?

Karinthiában azt tapasztalták, hogy a mésztuff jobb eredménnyel használható adalékkul az olvasztáshoz, mint a mészkő, tegyenek tehát vele Beszterczebányán is kísérletet, hol elég tuff áll rendelkezésre.

Tegyenek kísérletet, hogy nem lenne-e czélszerű a hányó érczet pörkölni? azon hányóérczek, melyek egy latnál többet nem tartalmaznak, ne adassanak a fekete-érczhez, hanem a sárga-érczel együtt dolgoztassanak fel; a fekete-érczhez selmeczi ezüst-érczek adagoltassanak, hogy a réz gazdagabb legyen ezüstben.

Mihelyt az olvasztó legény észreveszi, hogy a salak vastag és kénvet tartalmaz, fújja ki a kemenczét, és indítsa meg a másikat.

Ha a kénvet az előtégelyből nem lehet jól leszedni, az sok veszteséget okoz, minden esetben azon igyekezzenek, hogy a kénvtárcsák 2 újjnyinál vastagabbak ne legyenek, mert különben a pörkölésnél igen nagy a fémveszteség.

A sárga-ércz is megpróbáltassék, de csak rézre, és úgy jegyeztessék fel, mint a fekete-ércz.

Minthogy czélszerű a sárga-ércezt pörkölni, és Khlinger György mester is ezt ajánlotta, tehát a sárga-ércz pörkölendő; de mégis jó lesz összehasonlító próbákat tenni pörkölt és nem pörkölt sárga-ércz feldolgozásával; a melyik mód jobb eredményt ad, az követtessék. — Ha jobb lesz a pörkölt ércz eredménye, akkor a megpörkölt érczet vízbe kell önteni, hogy a vasvitriol feloldódjék, a maradék azután az elegyítő padon mészadalékkal ellátandó, és úgy olvasztandó, de itt is kétszer kell a kemenczét kifűjni hetenkint.

A porhany készítésére külön egyén alkalmaztassék, a kinek kötelessége azt mindég egyenlő minőségben készíteni, és a hozzá való agyagot jól megválasztani.

A kemenczéknél a gőzlyukak mindig tisztán tartassanak.

Az új kohónál Besztercebányán tapasztaltatott, hogy a fuvarosok a szenet a kohóba befúvarozzák, és szekereikkel a szenen és kénven keresztül-kasul járkálnak; — ez megszüntetendő és a szén számára a kohón kívül külön széntár állítandó fel.

Mihelyt a téli hideg enyhül, meg kell indítani az olvasztást.

A szegény ezüsttartalmu réz, mely $\frac{3}{4}$ lat ezüstnél többet nem tartalmaz, ne vétessék a tárcsázáshoz. A csurgató kohóban pedig mindig elegendő ólom legyen készletben az adagoláshoz.

(Schmidt. *Sammlung der Berggesetze I. 321. l.*)

XX.

Auf der Röm. Kay. auch der Kö. Hung. und Behem Mtät vnserer Allergnädigisten Herrn gnädigisten beuelch, ist durch die wohlgebornen Herrn Herrn Stefan Dersffy von Zerdall, Ihrer kay. vnd könig. Mat. obristen Feldhauptmann in Hungern für disshalb der Thonaw bisz an Zipsz, mehr Herrn Steffan Dobó, von Ruszkha, auch Röm. khay. Mat. Rath, Span der Spanschafft Barsch, Mehr Herrn Johann Balasy von Giermath, auch ihrer Matt. Rath vndt fürschneider, Span vndt Hauptmann auf Altensohl, Gabrielen Dóczy von Nag Lutsche, Item die Edlen vndt Ehrenvesten Herren Hans Adamen Praunfelkhen, Ihrer kay. Mat. Rath Verwesern des Salzampts zue Auszee, Paulusen Rubigallen zue der Schembnitz, Christoffen Khuepacher zue Riedt, Ihrer kay. Mat. Rath, Hofkammer Secretarien, vndt Wilhelm Ygl zum Voldererthurn, diese vier ihrer

khais. Mat. Pergstetterische Commissarien, Mehr die Edlen vndt Vesten Herren Ladislaen von Zelemér, Burggrafen auf Wieglosch, Mathusz Neweri, Ihrer Mat. hauptmann über die Knapschaft, mit rath wiszen vndt willen der Gesandten aus den Sieben königl. hung. Pergstätten hernach gemelte Ordnung, wie sich neben Ihrer Mat. gnädigster hülff dieselben königl. Pergstätt, vndt die darumb liegenden herrschafften vndt Vnterthanen vor dem gewalt vndt Vberfall der gemeinen Christenheit erbfeindts des Türkhén, mit Verleichen Göttlicher gnad Retten, schützen, vndt schirmen solle, furgenommen vndt berathschlagt, vndt bisz auf der hochstgenanten Röm. kays. vndt königl. Mat. gnädigist wohlgefallen beschloszen worden, also wie hernach folget.

Erstlich, dieweil alle ding, von Gott dem Herren herkhommen, vndt durch seine Göttliche Allmächtigkeit erhalten werden, so sollen die Pfarrer vndt Predicanten allenthalben in ihren Predigen, das Christliche Volkh zue wahrer rechten Gottesz forcht, erkhandt-nusz ihrer sünden, rechtschaffener buesz vndt beszerung ihres Lebens, auch zue andechtigem gebet, vmb sicherheit, ruhe, vndt frieden, auch sieg vndt Vberwindung gegen dem feindt Christlichen nahmens vndt bluets vormachen, vndt so dies beschieht, vndt nach solcher Vormachung das leben gericht, so wirdt ohne Zweifel Gott der Allmechtige selbst obrister feldherr vndt bewahrer seiner Lieben Christenheit sein.

Zum andern, dieweil der Herr Obrist seine Residenz zue Neutra hatt, das den Pergstetten etwas weit endtlegen ist, vndt damit dieselben sampt denen darumb liegenden Herrschafften, im fall der vnversehenen gähen oder eilenden feindtsnoth, wann man ihm obristen nicht sogleich oder sobaldt erlangen möcht, Sy ihr eilende Zueflucht haben können, so hatt der Herr Obrist Ihnen zue seinen Verwaltern benennet.der Sie in denselben eilenden zusamenkhünfftén bisz Er der Herr Obrist auch mit seiner Person vndt zue Inen khommen khan, anführen vndt ihr Hauptmann sein soll.

Zum Dritten. Dieweil dieser orten des feindts einfall laider täglich zuegewärten, so sollen alle vndt Jede herrschafften vndt Städt vber ihr Volkh alsbaldt Hauptleuth, fendrich, Zehendtnér, das sind Rottmeister verordnen, vndt in stätten ersetzung halten, damit man in der Zeit der Noth vndt des Zuezugs nicht lang davon disputiren, vndt die Zeit verlühren dörffe.

Vnd damit sich aber der Herr Obrist, auch die andern Herrn Herrschafften Städt vndt Vnterthanen des Pasz nach des feindts fürnehmen schickhen vndt richten khönnen, so werden vndt sollen sie guette kundtschaffter zuebestellen vndt halten wiszen, dann solches zue der beschützung ain grösze förderung ist.

Neben dem hatt man auch geordnet, das an hernach gemelten orten zue mehrerer verwahrung des feindts einfall Kreidefewer

halten soll. Als nemblich zue Tschäbräg auf dem berg, darnach zue Kärpfen auf dem wachtturm, Item auf dem Ezlsberg,¹⁾ bey der Stadt Schembnitz auf dem berg bey der schönen Linden, Item in der herrschaft Altensohl, auf dem alten schlosz, Item in den Herrschafften Wiglosch vndt Lewenz hatt wohlgemelter Herr Stephan Dobo die Kreidenfeuer schon in beraitschaft, Item in Newsohl auf dem Hohenberg der Tawgoschwaldt genandt vnd noch darzue aines auf dem berg enhalb der Gran, Samersla, mehr ein feuer auf dem spizigen hohen berg ob der Stadt Libethen Hohenstain genandt, Item in der Herrschafft Liptsch auch ein feuer auf dem Spizigen bergel gegen Lutschitin vber, Item im Creuzlandl auf dem Alten schlosz, das ist oberhalb des warmen Badts oder der Glashütte, vndt mehr ein feuer ob der Presnitschka auch auf dem alten schlosz, das man auf S. Benedikten sehen vndt gegen Tschernowiz auch desto eher anzeigung haben khan.

Diese Kreidenfeuer solle man bey Jeder Stadt vndt Herrschafft, auf deren gebiet sie gelegen, vertrauten ehrlichen Leuthen zuebewahren, vndt im fall der Noth mit nachgemelter ordnung angehen laszen, vndt die schuesz zue thuen beuelichen.

Doch soll man dieselben Kreidenfeuer keineswegs angeen laszen, es sey dann aigendtliche Kundtschafft vorhanden, das der feindt fürhabens sey starkh aufs Landt anzueziehen, vndt wann dieselben feuer gesehen werden, vndt der erste schuesz dabey geschicht, so soll mennigklich in gueter warung sein, wann dann zwen schuesz geschehen, so soll mann gewisz wiszen, das der feindt schon im anzug sey; vndt das sich mennigklich soviel mueglich zue der gegenwehr rüsten thue, vndt so nun drey schuesz geschehen, so soll mann wiszen, das der feindt schon im Landt sey. Alsdann soll mann in so groszer Anzahl, soviel immer mueglich, vndt ohne der Schloszer vndt Städt endtlicher Verlaszung beschehen mag, den ordentlichen plätzen, deren drey hierzue bestimbt sein, als nemblichen die von Newensohl, von Libethen, Priesz, Wieglosch, Lipsch, vndt der Lipter Stuel, sollen sich im Altensohl versamen, aber die andern Herrschafften vndt Städt, als das Creuzlandl, der Herren Dóczy Herrschafft Burglosz, Stadt Crembnitz, Dillen, Königsberg, vndt andere vmbliegende Herrschafften, Leuth, Ihnwohner, vnnndt Vntherthanen sollen sich, wann der Türckh auf Pugganz oder für Karpfen, oder der Enden her anziehen wollte, in der Stadt Schembnitz versamen, vndt im fall, da der einbruch für S. Benedikten hergehen vndt beschehen wolt, so solle man zue Tschernovitz zusammen khommen, vndt auf solchen Plätzen, vom Herrn Obristen oder seinen Verwalter des zuezugs halber bescheidts (den Er zue mehrer seiner Verantwortung, mit Rath der Hauptleuth vndt ande-

¹⁾ A mostani Szitnya.

rer alter erfarnen Kriegsleuth fürnemen vndt geben soll) erwarten. vndt demselben allen gebührlichen gehorsam leisten. — Der Knapschafft halb, darüber gemelter Mathisz Neweri von der Röm. khay. Mat. zue Hauptmann geordnet werden soll, vermueg ihrer Röm. khay. Mat. gnädigsten beuelchs, ein obrister Cammergraf vndt ehe aber derselb ersetzt würdet ain Oberverwalter im Newensohl zeitliche vndt fürderliche verordnung thuen, wie viel derselben Knappen oder hewer nach gestaltdt der feindtsnoth Jeder zeit mit obgelmtem Ihrem Hauptmann zueziehen sollen, damit dennoch die Pergwerch nicht gar verlaszen werden, vndt Er Hauptmann Matthesz sampt seiner zuegeordneten Knapschafft, solle auch vndter des Herrn Obristen, oder seines Verwalters beuelch sein, vndt alle gebührliche gehorsamb beweisen. Vndt so man auf den bestimbtten Plätzen vndt orten zuesammen khommen, vndt in beraitschafft ist, so soll mann auf des Herrn Obristen (auf vorgehende berathschlagung wie hievor) beuelch, mit gueter ordnung an die ort, wo der feindt sein anzueg nimbt, vndt wo man ihm den gewiszesten vndt gröszten abbruch thuen khan, ziehen, vndt der gefahr, so viel Gott gnad gibt, widerstehen.

Darneben sollen auch nicht weniger die Herrschafften vndt Städt Ihre alte ordnungen mit dem Glockenstreich, vndt ihren warnungs schueszen, wie sie die bisher in brauch gehabt, nicht verlaszen, sondern noch fürtter also erhalten, vndt gebrauchen, dann mann kann der warung nicht zueviel anrichten, mann bedarf ihrer aller gegen diesem feinde.

Es sollen vndt wollen auch der Herr Obrist, vndt die andern Herren mit den Stetten, vndt herwider die Stett mit den Herrn guete Correspondenz halten, vndt ein theil dem andern des feindts einfalls halber fürderlich warnen, damit man in gueten huet vndt fürsehung sein mög.

Allso soll auch eine Stadt die andere, auch ein dorf das andere fürderlich vndt eylendts wiszen lassen, woher der feindt anzieh, damit man sich desz Pasz zue der gegenwehr schikhen möge.

Insonderheit soll guette ordnung gehalten werden, das in solchen Versamblungen eine Nation die andere nicht verachte, sondern das man gleich vndt bruederlich zuesammen sei, vndt allen Vleisz gebrauche, dem feindt zue widerstehen.

Item das alles Gotteslestern, vndt andere Vbelthatten durch den Herrn Obristen oder seinen Verwalter nach Rath der Hauptleuth gestrafft werden.

Vndt nachdem die höchsternendt Röm. khais. vndt kön. Mat. Jez zue bewahrung der Pasz, auch embsigere durchstreiffung der Wälder, vndt Verhuettung der Türkhen vndt Martolosen einfall vndt straffung, zue Versicherung der königl. Pergstädt, vndt vmbliegenden Herrschafften vndt Vnterthanen Zwayhundert Trabanten,

darüber der Edel Vest Gerkh Janusch hauptman ist, zue halten bewilliget haben, die sind also austheilt vndt in diese Residenzen (doch nicht zue verstehen, das sie der orten in besatzungen still liegen, oder in andere besatzungen gezogen werden, sondern, das Sie allendthalben die Walddt übergehen, vnd durchstreiffen sollen) ausztheilt worden, Nemblich, hundert auf die Szlatina, fünffzig gen Töbring, dreiszig auf den Ezelsperg, vndt zwanzig den Königsperg, die sollen, soviel immer mueglich, die Welddt vmb die Pergstett vndt dabey liegende Herrschafften, täglich vndt vleiszig besuechen, durchstreiffen, dieselben von den Martilosén vndt Türkhen versichern, auch die Pász für Türkhen vndt Martilosén Einfall erhalten, vndt sich sonst zue allen anderen kriegsnotturfftén willig gebrauchen laszen, vndt ihr aufsehen neben dem Herrn Obristen auf den Oberverwaltern in Newsohl auch auf die andern vmbliegenden Herrn vndt die Sieben hung. Pergstädt haben, vndt ihren beuelchen mit durchstreiffen der Wälder vndt behuetung der Pász, vndt zue andern Rettungen, nichts ausgenommen, forderlich, vndt so oft es noth sein wird, gehorsamen vndt vollziehung thuen.

Der Raub, so sie von den Türkhen vndt Martilosén erobern, der soll den Knechten bleiben, davon soll dem Hauptmann sein gebühr der ordnung nach auch eruolgen, doch sollen sie denselben Raub oder Beith ohne des Herrn Obristen wizen, willen, auch ohne sein, oder seiner beuelchshaber beysein nit austheilen.

Vndt damit die Knecht desto begierlicher sein, vndt die Martilosén desto eher auszgereut, oder doch gemindert werden, so soll Ihnen von Ihrer kay. vndt königl. Mat. wegen für ein Jeden gefangenen lebendigen Martilosén Zehen gulden, vndt für einen erlegten Martilosén, darvon der Kopf gebracht wirdt, Zwen gulden Rainisch gegeben werden, was sie aber für Türkhen fahen, die muegen sie doch allweg auch mit vorwissen vndt willen des Herrn Obristen, damit Er sich der Zeugen vndt Personen von Röm. kay. vndt königl. Mat. wegen, vndt des Kriegswesen notturfft nach erkundigen khönne, aufs höchst sie können schützen. Aber den Raub so sie an Christlichen Personen, vndt an ihren hab vndt guettern von dem feindt erledigen, davon soll ihnen nichts gebühren, sondern dieselben Christlichen Personen sampt ihrem hab vndt guettern sollen wider frey gelassen werden, dann Sie darumben bestellt worden sind, das Sie dieselben erretten vndt sichern sollen. Dazue sollen sy bey hoher Straff den Christlichen vntherthanen, sie sein gehuldigt oder nicht, kheinen schaden zuefuegen.

Sie sollen auch vber die Grainzen auf des feindts boden auf den Raub nicht ziehen, damit der frieden durch Sie nicht gebrochen werde, wo sie aber dem feindt ain Raub auf khay. Mat. Dition genommen, abjagen khönnen, das mögen sie aufs feindes boden

auch wohl thuen, dann solches den frieden nicht bricht, sondern nur ein gegen wehr ist.

Es will auch der Herr Obrist, von der Continue Hülff zue der mehrer bewahrung der Stadt Pukhantz fünff vndt Zwanzig Pferdth dahin legen, damit sie auch dem Türkhen zue roszt nachsetzen mögen.

Beschlüzlich, so steht bey der Röm. khay. vndt königl. Mat. gnädigsten willen, diese in Eil fürgenommene vndt verfaszte ordnung Jeder Zeit zue mindern, zue mehren oder gar abzuethuen.

Zue Vrkhundt so haben gemelter Herr Obrister, vndt alle andere im Eingang beschriebene Herren vndt Personen Ihre aigene Petschafften hiefuer thuen trukhen vndt sich mit aigener hand vnterschrieben.

Geschehen in der königl. freyen Pergstatt Schembnitz 17 May Ao. 64.

(*A selmeczi bányaigazgatósági levéltárból. Másolat után.*)

XXI.

Carolus Dei gracia Archidux Austriae, dux Burgundiae, Styriae, Carinthiae etc. Comes Tyrolis etc. Spectabili et Mag. Comiti Andreae de Bathor, Comiti Comitatum Zatmar et Zabolch, Judici Curiae et Consiliario Sacrae Caesareae et Regiae Maiestatis, eiusque officialibus in arce Lykawa constitutis, Salutem et gratiam. Conquestus est Sacrae Matti Caesareae praefatae, domino et fratri nostro observandissimo egregius Jacobus Genger de Grienbach, praefectus fodinar. Novisolien. quod cum alias coloni pertinenciarum arcis Lykawa operam suam in deuehendo cupro pro solita mercede locare soliti fuerint, hactenus tamen aliquocies requisiti id facere recusent: quod quum in dispendium fodinarum ipsarum Suae Maiestatis vergat, hortamur vos clementer, et etiam autoritate dictae Sacrae Caesareae et Regiae Maiestatis requirimus, vt apud praedictos subditos vestros efficere, illisque committere velitis, quo sicuti alias ita deinceps quoque in deuehendo pro consueta mercede dicto cupro nullam deinceps difficultatem faciant, sed suam in hoc opera prompte et libenter prestant. Secus non facturi, praesentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Viennae decima octaua die Aprilis, Anno domini Millesimo, quingentesimo, Sexagesimo sexto.

Carolus.

Joan. Listhius.

(*Eredetije a selmeczi bányaigazgatósági levéltárban.*)

XXII.

Ann Röm. Khay. Mt. Löbliche Rätthe vnnd Pergstedterische Commissarij N. Richter vnnd Raths der Stadt Crembnitz Supplica-

tion vnd Nottwendiges Begern wegen des Spittalls auch Stoll vnd Wassergrabens etc. Anno 1568.

Röm. Kay. Mt. etc. Vnnsers Allergnedigisten Herrn Rāth vnnnd verodennt Commissarij In Hungerischen Pergkstedten.

Gnädig vnnnd gepietttunde Herrn, von Herrn Wolfgang Rollen, Camergraffen, ist vnns dise tag, das wir Ime von wegen des Cosstgeldts welches zue Vnnterhaltung der armen Leutt im Spittall alhie vnnnd Im warmenn Badt vnnnd dann, von wegen der zween Gulden so auff Stolln vnnnd Graben, wochentlich aus der kay. Camer alhie geben werden, einen schrifflich verfertigten schein, vnnnd Privilegij furpringen sollten, auferlegt worden. Darauff wir mit allem vleisz vnnter den briefflichen Vrkhundten, so noch verhanden (dann vill derselben, zuuoraus was Kirchen Stifft betreffendt, sambt allern Kirchen Ornat vnd Zuegehörung durch die schreckliche feuerprunst des 60-ten Jares verzehret worden) nachgesuecht, nichts aber dergleichen finden können.

Fürs Annder was die zween Gulden hungerisch, so wochentlich aus der Camer, zum Pau vnnnd Vnnterhaltung des Stolln vnnnd wassergrabens, gemainer Statt zue Hülff geraicht werden, betrifft, geben E. G. wir diesen Bericht, nachdem ohne Wasser die Goldt-gang in den Mulen nicht khönnen gepucht, gemahlen vnnnd in Annderweg mer zue nutz gebracht werden, vnnnd gemaine Stadt allhie vnnnd vnnsere voreltern des vermögens nicht gewesen, das Turtzwasser in denn grundt oberhalb der Statt durch einen Graben zulaytten, oder zuzuführen, Ist durch beuelch vnnnd verordnung der hochlöblichen Khünigen in Hungern etc. denn Vmbliegunden Stülen, Thurocz, Arva, Liptow, Barss, Honth, Zolium, Nwgrad, Neitra, Trinchin, so damals noch genntz gewesenn auferlegt vnnnd beuolchen worden, das sy dem Lanndt zueguttun vnnnd zue befürderung der Pergwerch vnnnd auffnemen des Camerguets, eine Anzall volckhs, bey etlich hundertten, verordnet, welche tag vnnnd nacht an dem Wassergraben, so vber die 3 meill wegs sich erstreckt, gearbeitet, vnnnd mit grosser Mühe vnnnd Arbeit Vncosten darüber etlich Tausent gulden auffanngen, denselben graben bis an den Mülgrundt geführt, vnnnd diesem Städtlein zu den Puch vnnnd Mahlwerchen geholffen haben, Seider welcher Zeit her, gemelter Wassergraben, Als ein schatz gemainer Statt mit sonnderm vleis bis auf dise Zeit in pauhauffen wesen erhalten ist worden, Zue welches Deckung vnnnd verwahrung auch iarlich ettlich Tausennt Stemm Holtz auffgehn, wie E. G. selbst im Augenschein, wo es denselben gelegen wär, sehen vnnnd erfahren möchten. Vnnnd dieweil wochentlich ettlich gulden auff Stollen vnnnd graben durch den Pergkmaister, so dazue verordent verlohnet werden müssen, wirt von einer ieden gang Muel, nach der Rad Anzall, so darinnen, ein Zinsgelt eingeuordert, weill aber sich dasselb nicht so weit, als der Lohn ist, erstreckht,

vnd solch des wassergrabens vnnnd Stollns erhaltung der Kay. Mat. Camergefellen förderlich zue guetten gedeihet, Ist durch der Kunigin Maria Rätte vnnnd Commissarij vor Jaren verordennt worden, das aus der Camer alhie wochenntlich zween gulden Als ein Hülffgelt dazue gegeben, vnnnd geraichet wurden, Vber welches gleichwohl gemaine Statt ein Zuepuess, damit den Arbeiteren vollgklich ausgelohnet möge werden, vast wochenntlich erlegen muess. Sollte nun dasselb hülffgelt dem armen Städtlein enntzogen werden, wüsten wir warlich nicht, wie wir in die Lenng Stolln vnnnd grabenn erhallten sollten. Vnnnd besorgten es möcht von waigerung eines solchen khlainen gellts nicht vnns allein, sonndern auch vnnnd zueförderist der Kay. Mat. derselben Camerguett, vnnnd dem ganntzen Lanndt grosser vnwiderbringlicher schaden eruolgen, wie E. G. dessen mehrern vnnnd gründtlichern Bericht von Anndre Nitsch Pergkmaister alhie empfaen mögen. Bitten derhalb in Vnnderthänigem gehorsamb E. G. wollen solches in Bedencken vnnnd Rathschlag ziehen, vnnnd gedacht Hülffgelt, dem armen Städtlein zue Erhaltung des Stolln vnnnd grabens aus der kay. Camer ferner auch zueraichen von wegen der Röm. kay. Mt. vnnsers Allergenedigisten Herrn zu Befürderung vnnnd Auffnehmen derselben Camergefell gnedig verordnung thuen, vnnnd nicht zuelassen, damit durch waigerung sollicher zween gulden wie vermellt, Stollen vnnnd graben zue Boden gehe, vnnnd der Kay. Mt. sammbt dem ganntzen Lanndt schaden vnnnd Nachtaill daraus erwachse. Thuen E. G. vnns vnnnd ganntze arme gemain dieses Stedtlein hiemit In Vnnterthenigem gehorsam treulich beuolchen Eur G. Gehorsam willige dienner N. Richter vnnnd Ratt der Pergk Stadt Crembnitz.

(Eredetije a Kőrmöcz városi levéltárban. Tom. I. Fons. 36. Fasc. 7. No. 244.)

XXIII.

Nos Maximilianus etc. Recognoscimus per presentes literas nostras, quod nos attentis et consideratis fidelitate et fidelibus servitijs fidelis nostrj Spectabilis et Magnificj Wolf. Balasj de Giermat que ipse sacre in primis Regni nostrj Hungariae Coronae et deinde Maiestati nostrae fideliter et constanter exhibuit, et inpendit. Volentes cum nostra Caes. et Regia liberalitate et munificentia prosequi, ut tam ipsj quam aly hoc exemplo, ad fidem et fidelitatem debitam seruitiaque strenua praestanda magis accendantur, totalem arcem nostram Wiglos, in Comitatu Zolien. existentem, simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentijs, quibuslibet oppidis, villis, possessionibus, earumque agris, pratis, pascuis, campis, fenetis, montibus, uallibus, uineis, uinearumque promontorijs, aquis, fluuijs, piscinis, piscaturis, molendinis et eorundem locis, Generaliter uero quorum-

libet vtilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus quouis nominis uocabulo uocitatis, ad eandem de Jure et ab antiquo spectan. et obtinere debentibus, sub suis ueris metis et antiquis limitibus existentibus, memorato Wolf. Balasj de Giermat suisque heredibus et posteritatibus uniuersis in et pro summa unius et vigintj millm septingentorum et vigintj sex florenorum septem et dimidij numus hungaricorum, duximus inscribendam, oppignorandam, assecurantes eundem Balasi et eidem in Verbo nostro Caesario ac Regio promittentes, quod praefatam arcem Wiglos ab eo et suis haeredibus interim non auferemus, neque per alios quospiam auferj faciemus, Imo eundem Balasj suosque haeredes et posteritates universos in pacifico dominio eiusdem contra quosuis defendere uolumus, donec de praedicta suma unius et uigintj millm septingentorum et Vigintj sex florenor. septem et dimidij numis hungaricorum in paratis pecunijs per nos vel successores nostros Reges Hungariae, aut eos quibus id negotij demandaverimus, satisfactum fuerit, quoad plenum. quo facto ipse statim sine ulla difficultate et quauis exceptione, aut iurjdico processu praefatam arcem nostram nobis uel illi cuj commiserimus remittere teneatur. Interim tamen colonos eiusdem arcis in libertatibus suis conseruet ac censibus seruitijsque extraordinarijs aut alijs oneribus atque impedimentis contra eorum libertatem nullo modo grauare, sed eorum ordinarijs Censibus et seruitijs contentus esse debeat et teneatur. Expresse autem nobis reseruauimus regalia nostra Thesauros fodinas syluas et nemora ex quibus syluis et nemoribus plura possessoribus praefatae arcis desiderare non liceat quam quae ad usum domesticum fuerint necessaria. Laboratoribus autem nostris dictarum fodinarum cum lignis quoque et aquae ductibus opus sit, Decreuimus vt prefatus Wolf. Balasj. sine ulla exceptione tam usum syluarum quam aquarum liberum ad fodinas nostras ipsis permittat De uictualibus item tempestiue pro iusto tamen praecio prospiciat, Imo exigente necessitate iuuare quoque colonorum opera non praetermittat. illosquoque, quj fodinarum ac minerarum futuri sunt Indagatores non modo non impedire, verum etiam defendere et iuuare ac in mineras ipsas inventas vel inuenientes nullo modo nullaque occasione sese ingerere debeat. de uictualibus etiam prospiciat diligenter, ut quatenus illinc fieri poterit pro pecunijs iustoque precio laboratoribus nostris commeatum suppeditare possit. neque solum in auena et frumentis uerum etiam in caeteris uictualibus ullam mercaturam seu quaesturam exerceat. neque officiales suos exercere permittat. Imo quicquid auenae et triticij ultra usum domesticum superfuerit, ad Camerae nostrae Noui Zolien. domum deuehere ac illic eo precio uendere, quo solet uendj tempore intra festum S. Michaelis et Martinj teneatur. Inprimis vero vecturam ad deuehendum Cuprum ad requisitionem Curatoris nostrj in montanis constitutj ad quem suum respectum habere

et cum ipso in omnibus bene conuenire debet. pro iusto et competentj praetio curet, prout hactenus consuetum fuit. Et postremo arcem ipsam cum integro Inuentario prout uidelicet ad manus suas assignata fuerit, ad manus nostras vel hominis nostri aut successorum nostrorum, sine aliquo defectu acceptis, uno et vigintj millia septingentis et sex flor: septem et dimidio numis hungaricis dare et assignare debeat et teneatur. Et ultra omnia praedicta decreuimus, ut in ipso Castro Wigles Castellanj sint nobis iuratj quod postquam ipse Wolfgangus Balasj de Giermat summam unius et vigintj millium septingentorum et vigintj sex florenorum septem et dimidij numorum hungaricorum, vel a nobis vel successoribus nostris acceperit, vel morte sua interueniente haeredes suj eam pecuniam rehabuerint. Castellanj ipsj pro nemine altero quam pro nobis vel successoribus nostris arcem ipsam cum omnibus pertinentijs conseruare et tandem ad manus eorum hominum dare et assignare, quibus id negotij datum fuerit, debeant. et teneant, pro ut se uicissim erga nos haec omnia fideliter praestaturum literis suis reuersalibus obligauit. Posteaquam autem nobis aut haeredibus nostris integrum fuerit praefatam arcem redimere ipsi Balasj tribus mensibus ante denunciare volumus. Imo inscribimus, oppignoramus, assecuramus, et promittimus harum nostrarum vigore et testimonio literarum manus nostrae subscriptione et sigillj appressionem munitarum mediante praesentibus perlectis exhibentj restitutis. Datum in ciuitate nostra Vienna primo die Mensis Januarj Anno domini Millesimo quingentesimo sexagesimo octauo Regnorum nostrorum Romanj sexto, Hungariae quinto. Bohemij decimo Nono.

Maximilianus.

(*A selmeczi bányaigazgatósági levéltárból. Másolat után.*)

XXIV.

Vertrag zwischen Biberstolln vnd Wolfschacht mit der Biberstollnerschlag gegen dem Siglsperg.

Lausz deo Anno Tausend fünfhundert im dreyundsiebenzigsten den 7-ten tag marzy seind für vnnsz N: Richter vnnnd Rath diser kuniglichen freyen Perckhstat Schembnitz da wir zu gericht gesessen der Edl Ehrnvest Sigmund Saly Vnnnd der Erbar fürnemb Hanns Daniel In Namen vnnnd von wegen der Herrn gewerkhn der Zwayen Perkhwerch allsz nemblich vom Biberstolln vnnnd Wolfschacht furkhummen vnnnd vnnsz ainen schriftlichen Vertrag mit den Edlen Ehrnuessten Herrn Pauln Rubigalj der Rō. kay. Mt. Rat vnnnd Waldburger alhie auff der Schembnitz vnnnd Herrn Hannsz Salj Rats Verwantn vnnnd Waldburger Petschafften verfertigt Vberantwort neben freundlicher bitt solchen Vertrag zu merer becreffigung Inn Vnnser glaubwirdig Gerichts Perckhpuech vergunstigen

einzuleiben vnnnd baider gemelter Perckhwerch gewerkhschafft davon einen gleichlautenden Reuersz mit gemainer Stat Schembnitz Innsigl bekhreffigt widerfahren zu lassen, welcher Vertrag Laut von wort zu wort durchaus wie Volgt:

Anno 1570 Adj. 21 Sebttember ist in beysein der Ro. kay. Mt. Rath vnnnd Verwalter des Kupferhanndls Neusoll Herrn Velrichen Dreyling auch Herrn Wallten Prussl vnd merten Kupecz Perckhrichter daselbst, daneben Herrn Lorenzen Willisch yer Mt. Perckhmeister zur Schembnitz von den zwayen gewerkhschafften der Perckhwerch Biberstolln vnnnd Wolfschachts sambt darzue eingerainten vnnnd verbundenen schurffen vnnnd schechten ain Cristliche billiche vnnnd gar furtregliche Verainigung beschehen, vnnnd Rō. Kay. Mt. dem Lanndt vnnndt armen gemaindt auch meniglichen damit hoch zu nutzen geschlossen vnnnd vollend worden Vnnnd sind baides thails gewerkhe aigner Person Nemblich vom Biberstolln anstatt ier Mt. $\frac{1}{16}$ Herr Velrich Dreyling, Hannsz Salj $\frac{4}{16}$, Timoteus Schenfelder $\frac{1}{32}$, Frannz Iglshover der Junger $\frac{1}{32}$, Georg Gergoschowicz $\frac{1}{16}$ $\frac{1}{64}$, Leonhardt Esopusz $\frac{1}{64}$, frau Khefern $\frac{1}{32}$, vom Wolfschacht Herr Paul Rubigall $\frac{10}{16}$ $\frac{1}{32}$, Puckhart Lorberer von der Ederischen Handlung $\frac{2}{16}$, frau Kheferin $\frac{3}{16}$ $\frac{1}{32}$. Vnnnd ist dise Verainigung Vollgunder massen vnnnd gestalt ohn ainiche Hintergehung Vorthail oder nachtailige mainung auffgericht Allsz vollgt:

Erstlichen behalten ynen dy Herrn vnnnd gewerkhen vom Biberstolln Beuor vnnnd sollen in dise Vergleichung nicht begriffen sein, Alle gepey vom Hangundzechl Ahn herfür bisz auff Biberstollns mundloch mer dem schlag durchs fuxenloch Vnnnd in sonnderhait den Khreis Schlag, sonnst verwilligen vnnnd geben die Biberstollner sambt aller gerechtikhait den tagstolln gegen dem Siglsperg von der fuxenlocher marstat Ahn sambt dem Hangundzechl ynn Ebichs Velld in dise Verainigung, mit dieser beschaidenhait wo der Khreis Schlag mit der Verainigung mit ainem oder mer schlegn auf wellichem gannng es sey Zusammen khumen wurden, dasz auf demselben gang ein steeunde Marstat geschlagen, vnnnd khain thail darin geferd werde, doch anndern schurffen Vnnnd schechtn ohne schaden. Enntgegen geben di wolffschechter auch alle iere schurff vnnnd schlecht Nro 34. sambt derselben gerechtikhaiten gleichfallsz in obberurte Verainigung, dahin dan auch der halb Valltinusschacht item dasz vertragne Velld gehören soll, vnnnd nachdem Herr Rubigall gegen dem Siglsperg ausserhalb der wolfschachter Massen eigene vnnnd ime allain zuegehorige schurff hat Nemblich 61 auch den Daxn erbstolln sambt allen seinen schurffen vnnnd schechten 39. doch hat ime Herr Rubigall den khram bey den 61 schurffen beuor behalten, vnnnd soll solcher Khramb Herrn Rubigal Erblichen beleiben, vnnnd in diser Verglaichung ausgeschlossen sein, Item schurff vnnnd schlecht so oftgemelter Herr Rubigaly mit Herrn Jacob Marxn

hat Nro 80, desgleichen die Herrn Ederischen mit Herrn Jacob Marxn den Luxn erbstollen gleichfallsz mit allen seinen angehorden 125 schurff welliches alles in obberuerte Verainigung frey vnd ledig gegeben worden, vnnd soll nun hiefurohn dise ernennete verainigung in allen seinen obbestimbtten Velldern, Vnnd so khunfftig darzue Zu wege gebracht mag werden, bestes Vermugens von baiderseits gewerkschafft ainhelliglich gepaut vnnd zu ierem Pessten nucz genossen geprauchet werden, nemblich alles was sy ob vnnd Vnntter dem Erbstollen yn gemellten Velldern erpauen auch iez vnnd khunfftig treugen, doch ausserhalb desz Khreizschlags des siebend dem Erbstolln Zuschütten frey sein, Enntgegen erpieten sy sich gegen Vergunstigung der farten, Vnnd Wasser ausfuerung auf den Erbstolln den $\frac{1}{6}$ stollns Pfennig, so weit der gebraucht wierdet, Zubezalln, Vnnd soll hiefuron baide gewerkhschafft Wolffschacht vnnd Biberstolln Zu solcher Ainigkhayt allerlay fuderung mit Schmittn Khramen vnnd anndern darzue geben obligirt sein, Alles Treulich vnnd ohnegeferde, damit nun dits Crefftiglicher gehalten wurde, yst solches von baiderseits barteyen geratificirter dem Herrn Perckhmaister Lorenzn Willisch schriftlichen eingeraicht vnnd in ordenlich Perckhpuech zu merer becrefftigung einzuleiben erpeten worden. Zu Vrkhundt gemainer statt Ynnsigl hierundter gedruckht vnnd ist beschechen in Schembnicz durchausz wie obsteet.

(Másolat a selmeczi bányabírósaí jegyzőkönyvből.)

XXV.

Laus Deo. Ao 1571. In Schembnicz adi. 1 January.

1. Zuemercken Nach dem der Röm. Khays. May. vnserm allergdisten Herrn. N, die ganze Waldburgerschafft auf der Schembnicz, Ihr schweres verpauen in die Pergwerkh daselbst, vnd grosze obligendte Noth vnd Armuth, auch schwären, nit allein in Ihr Khay. May. Camer, sondern auch bei anderen Partheyen eingrunne schulden Last, Derhalben Sie dan bemelte Bergwerkh weiter ohne Ihr Khay. May. gdiste Hilff vnd raichung notwendiger Verlag zu erhalten nicht vermöchten, zum beschwärlichisten fürgebracht. Darauf dan Höchst ernente Khay. May. nicht allein Ihnen mit gdister Hilff vnd Verlag Jederzeit gdist vnd vätterlich begegnet, sondern auch zuverhüetung der Pergwerkh mehrerm Abfall, vnd fleisziger getreuer berathschlagung, Wie das Wesen nit allein verer erhalten, sondern auch wider in Aufnemen gebracht, vnd all vnnothwendiger aufgehender Vncosten abgestellt werden möchte, ain stattliche Commission, alsz die Edlen gestrengen vnd Ehrenuesten Herrn Herrn Jacoben Gienger zu Grünpichl, Ihr Khay. May. Nider österreichischen Camerrath, Herrn Dauden Haaggen, Ihr May. Hoff Zahlmaister, vnd Herrn Vlrichen Dreyling Verwalter des

Kupferhandls im Neusohl, auch beede Ihr May. Rath angeordnet. Welche dan nach genombenen augenschein auch allerley nothwendigen eingezogenen bericht, vnd befundener mehrerley Vnordnung vnd Vberflüssige auflauffende Vncosten, so auf Jedes thails vnterschiedliche Schmelzen, auch die Schaffer, Vberreiter, vnd in ander weeg aufgangen, für besser und nützlicher geacht, wan dero gro-szen weitschweiffigen Handlung etliche zusamben geworffen, vnd verainigt, dasz bey denselben durch solche Vergleichung an den besoldungen so, wie gemelt, biszher auf die vnterschiedlichen Vberreiter, Schaffer, vnd andere Officir, deren Sie hinfüran Zum thail entraten, gleichfalls auch an dem Perg vnd Schmelzkosten viel erhalten vnd abgestellt khundten werden.

2. Vnd demnach ausz vorerzelten vnd andern mehr genug-samben erheblichen Vrsachen mit denen drey fürnembsten Waldburgern alhie zue der Schembnitz, Als Herrn Hanszen Salio, Herrn Elias Schallen, vnd Herrn Michaeln Sicelio, nach auszuführen vnd erzehlung aller bewegnusze was Sie durch Ihr vergleichung vnd Zusambenschlagung Ihrer biszher vnterschiedtlich geführten Handlung, an ersparung obgemeltes vnnothwendig auffgeloffenen Costens, vnd sonst für nucz zu gewarten: dadurch Sie nit allein die Camerschulden, so sich bey allen dreyen Partheyen in die Zwainzig tausent gulden erstreckt, dest eher vergnüegen, sondern sich auch Ihres erlittenen schadens vnd schweren verpauens in die Pergwerch reichlich erholen, die Khay. Mat. auch umb souil mehr Vrsach haben würden Ihnen hinfüran weiter gnedigste erschiezliche Hülffen zu Laisten fleissige Handlung gepflegt, dasz Sie Ihnen selbst vnd dem ganzen weesen zu gueten solche Vergleichung guetwillig annemben wollten, wie sie sich dan nach gehaltenen genuegsamben bedacht, vnd vor betrachtung, auch darein begeben, vnd alle Ihre Pergwerkhthail, sambt Hütten, mühlen, vnd andern, So zu dem Perg- vnd Schmölczweesen gehörig, vnd dient; in ein gemaine Handlung vnd gesellschaft eingeworffen, Also vnd dergestalt.

3. Nachdem gedachter Herr Salius, bey allen Pergwerchen, deszgleich auch an Hütt: Müll: Puchwerchen vnd andern allenthalben toppelt so viel, alsz der andern Zweyen Partheyen Jede hat, die andern Zwo partheyen aber, alsz Herr Schall, und Herr Sicelius in den Pergwerchsthailen fast gleich befunden, dasz demnach so lang diese Vergleichung wehret, Ihme Herrn Salio an gewin vnd verlust zu seinem thail alzeit der halbe thail, vnd dem Herrn Schallen vnd Sicelio Jedem ain Viertail zustehen und erfolgen.

4. Sie auch in solch gemachten vergleichung, so lang vnzer-trennt zu verharren, vnd zu bleiben schuldig sein, bisz die Khay. May. derselben Camerschulden vnd dargerachten Verlag, desz-gleichen auch die andern schulden von allen thailen, so vill Jedem

daraus gebührt, völlig entricht vnd vergniegt, vnd da solches schon alberaith beschehen, vnd die Camerschulden bezalt, und hernach für nuczlich befunden, dasz die Handlungen wider zerthailt werden möchten, dasz Sie gleichfalls solches für sich selbstn zuthuen, noch die Handlung und Vergleichung zu zerreißen, nicht macht, sondern solches zuvor neben fürbringung Ihrer sachen, an die khay. May. gelangen lassen, darauf dan Ihr khay. May. da anders erhebliche genugsambe vrsachen vorhanden, vnd solches für nüzlich angesehen, Ihnen die Zertrennung des Handels Zweifel nit waigern, sondern darinnen gnedigist consentiren vnd bewilligen werde.

5. Als dann solle Jedem Thail, wasz er Jecz an Hütten, Mül, Puchwerchen vnd andern Vermög sonderer aufgerichter Inventarij die hernach nach Lengst inserirt, dargeben, ohne entgelt widerumben, frey eruolgen, vnd Zuestehen, gleichfalls auch bei allen Perchwerchen So Sie Jecz haben, oder in wehrend vergleichung vberkhommen, dem Herrn Salio allenthalben Halber, vnd den andern Zweyen Partheyen, Jeder ain Viertail gebühren, damit zu seinem gefallen vnd besten Nucz vnd frommen handeln thuen vnd laszen möge.

6. Es solle auch ainem oder dem andern thail in mitl dieser Vergleichung, ainige sonderbare Pergwerkh für sich selbst anzunemben, vnd zu pauen, hiemit gänzlich abgestrikt, vnd eingestellt sein, Sondern da einem etwa Thail Zustunden, Soll er solches seinen Mitverwandten Waldburgern anmelden, vnd da dieselben nüzlich vnd hoffentlich befunden, alszdan zu gemainen verglichenen Handl angenomben vnd gebauth werden.

7. Da sich auch zuetrüge, dasz obernerter Waldburger ainer oder der andere Vnterdeszen, welches der Allmechtige Gott verhüetten wolle, mit Todt abgienge, So sollen seine nachgelasene Erben, in solch Vergleichung auch begriffen, vnd denselben in allen Artieln zu geleben schuldig vnd verbunden sein.

8. Deszgleichen da Ihr eines gelegenheit nicht wehre, seine Tail in dem Handl weiter zu behalten, vnd dieselben einem andern, welcher der Khay. May. vnd seinen mitverwandten annemblich wehre, vbergeben oder verkhauffen wollte, So solle er doch solches Jederzeit zuor an hochsternennte Khay. May. gehorsambist gelangen lassen, vnd derselben gdisten Resolution erwarten, vnd ausser dessen Ihme ainige Veränderung fürzunemben, nicht gestatt noch zuegelassen werden.

9. Vnd nachdem obernente Waldburger fürgebracht, wasz massen Sie neben den Camerschulden auch andern Partheyen aine grosze Summa geldts schuldig, vnd von denselben hart bedrengt, vnd zu der bezahlung gedrunge werden, vnd gebetten, bestimbte Schulden vor der Khay. May. Camerschulden von dem Handl bezahlen zu lassen. Dieweil aber befundten, dasz sich die Camer-

schulden Toppelt souil, alsz solche der andern Partheyen schulden erstreckhen, damit auch die Waltdburger dieser beschwerung gleichfallsz abgeholfen werde; So ist ferner vermittelt, dasz hinfüran wan ein Vberschusz bey der Handlung vorhanden, Allweg an den alten Camerschulden bezahlung, so bisz auf dato ausstendig, die Zween thail des Vberschusz Inen behalten, vnd abgehen, vnd der dritte thail zu vergnüegung angedeuter Partheyen schulden verwendt werden solle.

10. Wan auch aines oder des andern schuldt so vil derselb für sich selbst zuthuen, gahr bezahlt, vnd noch darüber Vberschusz bey dem Handl vorhanden, So soll Ihme derselb auch eruolgen vnd heraus gegeben werden.

11. Damit auch bey diesem Stattlichen Weitschwaiffigen groszen Handl, so viel ordentlicher vnd nützlicher gehaust, vnd aller Widerwillen vnd Vnainigkeit, welche sich zwischen mehrgemelten Waltdburgern, da Sie die Regierung desselben sambentlich oder sonderlich hatten, verhüet werde: So haben wohlgedachte Herrn Commissary mit Ihrem der Waltdpurger vorwiszen, vnd bewilligung, von der khay. May. Ambtleuthen vnd dienern Perg vnd Schmölzverständige Persohnen, zu einem Verwalter, Buechhalter, Hüttenmaister, vnd Cassierer verordnet, denen Ihr besoldung vnd Vnterhaltung, wie man sich deren mit Ihnen vergleichen khan, ausz gemainen Handl geraicht, vnd dieselbe Ihrer khay. May. vnd gemainer Gewerkschafft, gelübt, vnd geschworen sein sollen, welche alle sachen mit Ihrem der Waltdpurger Rath vnd vorwiszen zu Perg: Hütten: vnnnd in all anderweeg, Ihrem besten Verstandt nach Ihnen zueguetem, auch befürderung vnd erhaltung des Weesens, Handl, bei den Vberreitern, Schaffern, vnd andern des Handls verwandten, alle Anordnung thuen, vnd vleissig zusehen, damit alle Nachthail verhüet, vnd Ihnen den Waltdburgern zu nucz gehaust werde: Wie Sie Ihnen dann Ihrer Hanndlung Jährliche Raittung vnd Relation, oder so oft Sie es begehren, thuen sollen: wie dann solches Ihr Instruction so Ihnen zuegestellt, mehrer auszweist.

12. Die Waltdburger sollen auch oberzelte officier, alsz den Verwalter, Buechhalter, Hüttenmaister, vnd Cassierer, in wehrender Vergleichung, vnd so lang Ihr khay. May. vnd die andern schulden nicht völlig bezahlt, für sich selbst zu verändern, oder andere anzunehmen nicht macht haben, Sondern da derselben ainer oder der ander vntauglich oder vnfleissig befunden, oder sonst genugsambe Vrsachen vorhanden, solches Jederzeit an die Khay. May. mit Vermeldung derselben Vrsachen gelangen laszen, die alszdan dem gemainen Handl zueguetem, alszbaldt gnedigisz einsehung vnd verordnung zuthuen werden wissen.

13. Wan aber die Khai. May. derselben Camerschulden, vnd dargereichten Verlags völlig bezahlt: So sollen alszdan obernente

Officier der gesellschaft allein verpflichtet, vnd zu derselben gefallen, gelegenheit vnd Notturfft Sie lenger zubehalten, oder aber Veränderung fürzunehmen stehen.

14. Letzlich. Wiewohl, wie hievor gemelt, die khay. May. gemainen Handl zuguetem, von derselben aignen dienern vnd officiern etliche daher verordnet. Dieweil aber dieselben alle sachen, mit Rath vnd bewilligung der verglichnen gesellschaft handeln, dieselben auch nichts weniger bey der ganczen Handlung Ihr getreues aufsehen haben sollen, derowegen dan billich, dasz Sie derselben auch etwas geniessen, vnd Ihr Vnterhaltung dauon haben, Ist solches alda gleichfalsz bedacht, vnd Ihr Jedem zu Notturfft seines Hausweesens, Vnterhaltung sein selbst, auch seiner weib, Khindt vnd gsindt ein wochentlich deputat, alsz dem Herrn Salio, welcher die maisten Thaill am Handl hat, wochentlich Zehen gulden Hungerisch, dan dem Herrn Schalln vnd Herrn Sicelio, Jeden Sechs Gulden Zu raichen bestimbt, vnd ausz dem Handl wochentlich eruolgen zu lassen verordnet worden: Darüber sie sich bis nach bezahlung der Camerschulden vnd dargeraichten Verlags etwas mehrers von dem Handl herausz zunehmen, nit vnterfahen, Sondern an solchem deputat, mitterweill gänzlich begnügt, vnd zufrieden sein sollen.

(*A selmeczi bányaigazgatósági levéltárból. — Másolat után.*)

XXVI.

Sacratissima Caesarea Regiaque Maiestas: et Domine, Domine noster Clementissime, Post fidelitatis nostrae perpetuae et indignissimorum seruitiorum nostrorum in gratiam Sac. Caes. Maiestatis Vestrae humilimam Commendationem.

Mandatum Sac. Caes. Maiestatis Vestrae decima die Octobris proxime praeterita ad nos Vienna datum, quo eadem Nos eiusdem fideles subditos de mutuo quodam praestando clementer requirere dignata est, summa uti decet reuerentia accepimus. Ex eoque simul etiam Camerae Maiestatis Vestrae Hungaricae ad Egregium Dominum Wilhelmum Igel praefectum cuprifodinarum Nouisoliensium hac de re datis literis postulatum Sac. Caes. Maiestatis Vestrae de pecunia mutue cogenda obsequenter intelleximus. Semota igitur omni mora, facta generali conuocatione Ciuium et Cohabitatorum nostrorum in qualibet istarum Ciuitatum de executione praedicti Maiestatis Vestrae Sac. Caes. postulati et modo cogendae summae alicuius pecuniae quam mutui nomine ad Cameram eiusdem Maiestatis Vestrae deponere possemus, consilia fideliter contulimus, nihilque intentatum reliquimus. Discussis vero omnibus circumstantijs, et exequendi postulati varijs quaesitis medijs, Mutui praedicti praestationem Nobis non tantum difficilem, verum etiam impossibilem hoc

tempore esse comperimus. Etenim cum fodinae metallicae, unde victus nostrorum omnium, et salus publica istarum ciuitatum dependet, in magno sint decremento, et cum iactura potius quam lucro a Nobis colantur, summa plerique omnes laboramus egestate et inopia, et ne quidem nobis ipsis consulere possumus, imo multi etiam ob pecuniae et sumptuum defectu culturae fodinarum penitus valedicunt. Aeraria publica varijs et grauibz expensis, per multos iam annos durantibus, penitus sunt exhausta, Conciues item nostros annonae caritas in quartum iam annum durans, omni sua substantia exuit, Ita, ut nequidem Centum, nedum aliquot millia florenorum cogere aut ab eis extorquere possimus. Cuius nostrae, nostrorumque civium inopiae et paupertatis testes locupletes ipsi Officiales Maiestatis Vestrae S. Caesar. in his locis degentes, vtpote qui oculis suis ruinam montanarum et facultatum nostrarum incrementa et decrementa vident, esse possunt. Ac nisi ad tantam redacti inopiam comuniter omnes essemus, Sac. Caes. Maiestatem Vestram non toties per internuntios nostros de ferendo subsidio et mutuo ad colenda montana ex cameris praestando, humiliter interpellaremus, eiusdemque opem supplices imploraremus, quidem hisce omnis saepius a nobis factum esse Sac. Caes. Maiestas Vestra clementer meminisse potest. Quapropter clementissime Imperator Sac. Caes. Maiestatis Vestrae supplicamus humilime, vt eadem per allegatas inopiae nostrae causas, et Montanarum praesentem statum ruinosum benigne considerare, quodque postulato Sac. Caes. Maiestatis Vestrae clementissimo in praestando mutuo, vti vellemus et nos debere agnoscimus, nunc minime satisfacere, et pecuniam nullam (tametsi studium et opera in conquirendo in nobis non defuerit) cogere possimus, non inobedientiae aut infidelitati nostrae, cuius notam omni studio hactenus semper fugimus, sed tenuitati potius nostrae, et ruinae Montanarum, a quibus omnis Victus et sustentatio nostra pendet, adscribere, et nos clementer excusatos habere dignetur. Nostri enim officij et debitae obedientiae esse, vt non tantum quicquid facultatum nobis suppetit, verum etiam corpora et vitam nostram pro Sac. Caesar. Maiestate vestra profundamus, agnoscimus, et idipsum postulante necessitate facere paratissimi sumus. De caetero, ut Deus opt. Maximus Sac. Caes. Maiestatem Vestram ad salutem totius Christianitatis diutissime incolumem et felicem conseruet, optamus et nos in eiusdem gratiam iterum atque iterum humilime comendamus. Datum ex congregatione nostra Cremnicij XV die Novembris Anno Domini M. D. LXXI.

Eiusdem Sac. Caesar. et
Regiae Maiestatis Vestrae

Humilimi fideles et
Constantes subditi

N. Iudices et Jurati ciues
septem Ciuitatum Montanarum.

(Eredetije a Selmecz városi levéltárban.)

XXVII.

Carolus Archidux Austriae etc.

Egregie nobis dilecte, Autoritate sacrae Caesareae Maiestatis Domini et fratris nostri observan: qua in hac eius abhinc absentia fungimur, Mandamus tibi clementer, ut conuocatis certis nobilibus et ignobilibus uicinis Jurisperitis uiris, per eos actionem Walachy Hirko ex Tirna, qui contra mandatum suae Caes. Maiestatis in syluis pecus arboribus nociuum aluit, et cuius filius cum conseruis patris, contra seruitores Suae Maiestatis pecus eius modi abigere nolentes, armata manu insurrexit, eorumque unum Sclopeto grauiter in facie uulnerauit, nunc vero propterea apud te in vinculis habetur, Jure mediante cognosci, et quicquid cognitum fuerit, publice pronuciari cures, executioni tamen non demandes, verum exequutionem ipsam nobis integram reserues. Et sic actionis totius serie ordine per-scriptam nobis transmittes, ut id quod ex re futurum videbitur, porro statui possit. Secus non facturus. Datum Wiennae die 23 Junij Anno 70.

Thomae Palfy substituto

Capitano in arce veteri Zolien.

(A selmeczi bányaigazgatósági levéltárból. Másolat után.)

XXVIII.

Dem Edlen vnnd Vessten Wilhalmen Ygl Rhöm. khay. Mt. Verwalter des Khupherhannlds im Neusol vnsern guetten freunndt.

Elder vesster lieber Verwalter. Wir geben Euch Zuuernemben, das wir dem vorgewesten verwalter des Khupfer hannlds im Neusol Vlrichen Dreiling noch hievor den lesten tag Juny negst verschie-nen Sibenzigisten Jars ain beuelch von der für: Dur: Erzherzogen Carol zu Osterreich vnserm genedigisten Herrn an Palfi Tamasch Hauptmann auf Altensol lauttund mit disem auferlegen zuegeschickht, weil Imc Palfi darinnen beuelchen worden vber den Wallachen, dessen Sun vnnd Khnecht Sich der eintreibung des Gaiszviehs mit gewalt gesetzt, vnnd ein waldvorster hart beschedigt, Das Recht ergeen zu lassen, das Er Imc denselben originaliter vberantworten, vnnd vmb die Exequirung anhalten solle. Dieweil vnns, aber bisz-heer ob solches verricht vnnd wie es darumben geschaffen, nichts zuekhummen, So ist in der Röm. khai. Mt. vnnsers Allergenedigis-ten Herrn namen vnser beuelch, das Ir Euch der sachen, Imfall Ir derselben zuuor nit genugsambes wissen, alles vleisz erkundiget, vnnd neben Eurem guet bedunkhen fürderlich berichtet. Wofer die erkhanthus aber noch nit geschehen, darumben alszvalt anhalten

wellet. Datum Wienn den dreyzehenden tag July Anno im Ainund-sibenzigisten.

Röm: Khay: Mt: verordent

Niderösterreichisch Camer Rat.

(*Ercdetije a selmeczi bányaigazgatósági levéltárban.*)

XXIX.

Wir N. Richter vnd Rath der khün. freyenstadt Perkhstadt Schembnitz thuen khundt hiemit, demnach vns der Röm. kay. Maj. Kamergraf allhier zue Schembnicz, der Edel vnd Ehrenveste Herr Georg Ritschard angelangt, das wir Ime glaubwierdig wolten mitthailen, was den Waltdbürgern zue der Schembnicz im gemain erschienen Jar herr, weil man mit der Alten volkhumbentlichen Bereitschaft geschmelczet auf ein Zentner Ärtzt Schmelczkosten aufgangen sey, hierauf wir nicht allein in vnsern aignen Schmelczhandlungen nachgesehen, Sondern auch bey vnsern vnderthanen vndt Waltdburgern hier souiel verkündigt vnd befunden haben; dieweil man nach derselben Zeit, das Glanzen Perger ärzt vnd grosse Bereitschaft gebrauchen muessen, das khain Zenten Ärtzt vnder einen gulden neunzig Pfennig, oder aufs geringist ein gulden fünf vnd achtzig Pfennig Hungerisch Hüt Costen aufgeschmelczet werden mögen, den wir befunden in vnsern vnd anderer Waltdpurger Schmelczhandlungen, vnd haben genuegsambe erfolgrung das diselben Ihrer auf ein Hütz dasz ist 24 Centner 44 bis in 45 fl. Hung. Schmelczkosten ist aufgangen, dasz bringt auf Jeden Centner gerechnet 1 fl 87 $\frac{1}{2}$ den. Hung. dasz haben wir gedachtem Herrn Kamergraffen auf sein Beger, mit der gemainer Stat Insigl geförigt, Zur warer Zeucknüs hinausgeben wollen.

Actum Schembnitz den 23 tag Dezembris Anno im drey vnd sibenzigisten.

(*A Selmecz városi levéltárból. Másolat után.*)

XXX.

Maximilian etc.

Wir bederfen zu Vnserm Newsollerischen Khupher Hanndl vnnnd Percklwerchs Weesen, ausz sonndern beweglich. Vrsachen ain namhaffte Summa gellts, die wir vnvermeidlich Zusammen bring. vnnnd daselbsthin anwenden lassen müessen, Dieweill wir aber diser Zeit, von vnserer hof Camer, oder sonnst aus anndern geffelen allerseits nit khlecken müg. Also das wir gnedigist vervracht worden, solch gellt in annder weeg hierzue aufbringen zu lassen, vnnnd vns dann fürkhumbt, das du von den gnaden des Allmechtigen (wie wir dirs dann auch gnedigist gern gñnen) von weges des

erlangten Glückhsz, mit deinen Perckhwerchs thaillen vnns vnnd ermeltem Neusollerischen weesen, sonnderlich so auf gewisse Versicherung, dauon hernach meldung beschehen wirdet, woll dienen khündest, So gesinnen wir hiemit genediglich an dich, du wöllest vnnsz wo Janit lenger, doch nur auf ein Jar lang mit 6000 fl. h. Anlehens gehorsamblich vnnd guetherzig zu staten khomben, oder aber souil Auf deinen Credit, wo du Janit souil Parsechafft der Zeit nit gefast warest, von Anndern aufbring. vnnd ermeltem vnnsern Newsollerischen Weesen zuekhomben lassen, So sollest du dich entgegen dessen gewiszlich vnnd gehorsamblich versehen, das du enntlich zu dem bestimmten termin, wie sich vnnsrer N: O: Camer, od. Jemandts von Irentwegen, mit dir vergleich. wirdet, Aintweder aus dem gewin vnnd vberschusz des Taller Munzens auf der Cremnitz, oder aber aus der Perckhstet khünfftig bewilligunden tax wiederumben bezallt werden sollest, Imfall es dir aber annemblicher vnnd gelegner wär, solches Anlehen auf deinem von vns Inhabenden Phannchtschilling Lypsch gar oder zumb thaill schlachen, vnnd verweisen zulassen, So soll es vnns auch gnedigist nit zuwider sein.

Wöllen vnns also gnedigist gar kheinen Zweiff machen, du werdest also ain sonnderer Liebhaber vnnd befürderer der Perckhwerch, darzue dann dits begert Anleh. vnnd sonnst nindert Annderst wohin vermaint, vnnd angewenndet werden solle, ain sonndere Vngelegenhait nit ansehen, Sonnd. dich hierinnen, So woll alsz wir dir auch zu mermalln ausz vnnsrer Camer Schembnitz, in zuegestandnen notfallen deinem selbst gehorsamben wissen nach, mit allen gnaden gern darstrecken lassen, gehorsamblich vnnd guetherzig erzaig. Dasz wöllen wir neben richtiger Ordenlicher bezallung Zu Yeder fürfallender gelegenhait, gegen dir vnnd den deinig. mit allen gnad. wiederumben erkennen vnnd bedenckhen. Du erzaigst vnns auch hieran ain sondern Angenemb. gnedigsz gefallen. Geben Wienn den 15 January Anno Im 74.

An Herrn Rubigalln.

(*A szemeczi bányaigazgatósági levéltárból. Másolat után.*)

XXXI.

Dem Edlen vnnd Vessten Willbmen Igl zum Voldrerthuern, Röm. khay. May. etc. verwalter des Khupherhamdls im Neuensoll, vnnsrem guetten Freund.

Cito. Cito. Cito. Cito

Neuensol.

Edler vesster lieber Verwalter, Wir geben Euch zuuernemen, das die Römisch khay. Mt. Vnnsrer Allergenedigister Herr, vermüg beuelchs vom Ainundzwanzigsten dits vber Eur mit Seiner Khay. Mt. Rath. Pauln Rubigalln gepflegte Handlung vmb darleichung

Sechstausendt gulden hungerisch vnnnd sein darüber gethon erpieten, wasmassen Er sich auch darumben zuuerweisen vnnnd versichern begert, vnns hernachuolgenden genedigisten beschaidt geben, Das Sein kay. Mt solche Sein gehorsame wilfahung zu gnaden annemen, Das Ime aber entgegen die gannze Herrschafft Lipsch darumben Erbllich geben werden solle, solches welle Irer Mt. zu beschwerlich fallen, Jedoch bewilligen Ir Mt. das Ime der fürsclag gethon werde, als das Ime die gedacht Herrschafft Lypsch, Seiner Jeczigen Bstanndt vnnnd Pfannndt Inhabung, auf Sein vnnnd Seines eltisten Sons, so er nach Ime verlassen wuerde, lebenlanng, vnnnd mit diser Condition, das Er die Zuuor dargelichen, so wol auch die yeczig anerpoten Suma gelts on ainiches Interesse stilligen lasse, vnnnd es sonnstn nichts weniger bey allen denen, in der Bstanndt vnnnd Pfannndtverschreibung begriffnen vorbehalten, allerdings bleiben solle, ausser der drey vnnnd fünfzig gulden, die Er sonsten biszheer über die Phannndtschillings verziunsung an den Bstanndts einkhomen herausgeben müessen, vnnnd khünfftig an stat aines Interesse von dem Jeczigen anlehen Innen gelassen werden, frey Innhaben solle.

Demnach ist in höchsternerter Khay. Mt. namen vnnsrer beuelch, das Ir Euch alspaldt zu ermeltem Rubigallen verfüeget, Ine dises fürsclag erinderet, vnnnd zu annembung dessen, besstes vleisz vermanet, vnnnd in alweeg dahin bedacht seydt, wie berüert anlehen mit ehistem zu hannden gebracht Aber nindert annderst wohin, als zu dem Neusollerischen weesen verwenndt werde, versehenlich, weil dem Rubigalln dennocht hiemit mit eingebung der Herrschafft auf sein vnnnd seines eltisten Sons lebenlang, das Er auch das Bstanndtgelt völlig Innenbehalten, vnnnd die Herrschafft allermassen wie Jecztt gebrauchen mag, nicht ain schlecht guad beschiecht, Ime auch hieuor in Seinen nötten mit fülerleichen wolgeholfen worden, Er werde solches guetwillig eingeen, vnnnd nicht waigern, volgundt vnns, Eur ausrichtung ehist berichtet. damit Ime Rubigalln disfalls verrer die notdurfft gefertigt werden müge, Daran beschiecht Seiner Khay. May. willen vnnnd mainung, Datum, Wienn den Siben vnnnd Zwainzigisten februaryj Anno im vier vnnnd sibenzigisten.

Röm Khay. Mt. verordnete
Niederösterreichische Camer Räte.

(Fredetije a selmeczi bányaigazg. levéltárban.)

XXXII.

Dem Edlen vnnnd Ehrnuessten herrn Wilhelben Ygl zu Vol-
dererthurn, Röm. khay. Mt. Rath vnd obrister Verwalter des Khup-
ferhanddls in Neuensol, meinem Insonders gunstigen Herrn Schwagern
Neuensol.

Edler Ehrnuester, Insound. gunstiger Lieber Herr Schwager, dem Herrn sein meine freuntlich vnnnd ganz geflieszen willige Diennst, Jed. Zeit Zuuer. Des Herrn schreiben hab Ich vom herrn Adamen Altensteüg emphanngen, vnnnd vernummen, auch mit Ime Herrn Altensteüg Allersachen Notturfftiglichen abgehandlt, wie den der Herr von Ime, alle sachen genuegsam vnnnd ausführlicher vernemen wirt, weil aber der herr Altensteüg mir angetzeugt, wie das gar die hohe Notturfft erfordert, das man Jetzt den fastnachtlohn auszallen musz, vnnnd wie man das nit that, vnnnd den osterlon auch dartzue lisz khommen, vnnnd doch hernoch zum Ostern nit Paide Lön Ausgezalt würden, So were es vil erger, als wan man yetzt den fastnacht Lon auszalt, vnnnd vielleicht vom gesinnlich gar ein aufsatz gescheehe, darumben piet er mich gar treulich, Ich wolle Ime dieweil, Pisz die versicherung auf die gantze Suma gar gefertigter heerein khumbt, die 5000 fl h. dargeben, vnnnd wenn Ich das thue, So thete ich Irer Mt. ein groszen nutz daran, darauf hob Ich Ime so uil gelt Ich dieser Zeit gehabt gar geben, als nemblich 2000 fl Goldes, dasz thuet In hungerischer Müntz, ainen vmb 155 den. gerait 3100 fl. vnnnd In Taller 1500 fl. das pringt In ainer Suma zusammen 4600 fl, hungerisch In Müntz, die wirt der Herr also wieszen mit Ime Herrn Altensteüg in empfang zu nemen, was aber den Überrest belangt, wan die verfertigte versicherung von d. hungerischen Cantzley, wie Ich den mit dem Herrn Altensteüg allersachen abgeret, herrein khumbt, vnd mir vberantwort wirt, So wil Ich alsdan den vberrest auch vollend erlegen, So wil Ich auch sehen, das Ich In d. Zeit dasselb gelt auch vollend zusamen pringe, derwegen wolle d. Herr, darauf bedacht sein, das die verfertigung gemelter versicherung mit ehisten d. Herr vberkhumbt, vnnnd mir zustellen wirt, So will Ich dem Herrn auch vonstundan den Vberrest erlegen, vnnnd demnach wirt d. Herr den sachen schon wieszen gar Recht zuthuen, vnnnd vnns hiemit alle In den Schutz, vnnnd schirm des Allmechtigen gottes beuollen.

Datum Schembnitz den 9 Martij Anno im 74-ten.

Des Herrn

Dienstbeflizzener

Schwager zu Jederzeit

P. Rubigall.

(Eredetije a szmeczi bányaigazg. levéltárban.)

XXXIII.

Laus Deo Dni den 14 februarij Anno 1574.

Verzeichnüs der Herrn vnd Gewerken Pergkwerch so auff Schembnitzer Refier seindt und diese Zeit gebawt werden, auch

wie viel ein yglicher bey einer grueben thailt hatt und wie sie mit Namen heissen.

Biberstolln.

Die Röm. khay. Mjt.	$\frac{1}{8}$, $\frac{1}{64}$
Herrn Prennerischen	$\frac{1}{2}$, $\frac{1}{8}$
Herr Michel Molner	$\frac{1}{16}$
„ Jakob Marcus	$\frac{1}{16}$
„ Timotheus Schönfelder	$\frac{1}{32}$
„ Franz Igelschauer d. jüing..	$\frac{1}{32}$
Fraw Köfferin	$\frac{1}{32}$
Herr Linhart Eszopus	$\frac{1}{64}$

In der Einigkeit.

Die Röm. khay. Mjt.	$\frac{1}{32}$
Herr Paul Rubigall	$\frac{1}{4}$, $\frac{1}{16}$, $\frac{1}{64}$
Herrn Prennerischen	$\frac{1}{4}$, $\frac{1}{16}$
Fraw Köfferin	$\frac{1}{8}$
Herrn Öderischen	$\frac{1}{16}$
Herr Görg Greguschowitz	$\frac{1}{32}$, $\frac{1}{128}$
„ Jakob Markus	$\frac{1}{32}$
„ Michel Moldner	$\frac{1}{32}$
„ Timotheus Schönfelder	$\frac{1}{64}$
„ Franz Igelschauer	$\frac{1}{64}$
„ Linhart Esopus	$\frac{1}{128}$

Mitter Fuxenloch oder Althandl.

Die Röm. khay. Mjt.	$\frac{1}{16}$
Herr Paul Rubigall	$\frac{1}{2}$, $\frac{1}{32}$
Herrn Öderischen	$\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{32}$

*Im Tonatiger Erbstolln und Schacht,
Im Fuxenloch gelegen unter und ober
dem Kreuzschacht.*

Herrn Öderischen	$\frac{1}{2}$
Fraw Köfferin	$\frac{1}{8}$, $\frac{1}{16}$
Herr Hans Kastner	$\frac{1}{8}$
„ Paul Rubigall	$\frac{1}{16}$
„ Linhart Esopus	$\frac{1}{16}$
„ Mathias Malintni	$\frac{1}{16}$

*Im Rodten Apfelbaum zunechst bey
dem Tonatig gelegen auff der wiesen.*

Fraw Köfferin	$\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{16}$, $\frac{1}{32}$
Wolff Kraucter	$\frac{1}{8}$
Fraw Selzerin	$\frac{1}{8}$
Lassar Löw	$\frac{1}{16}$, $\frac{1}{32}$
Fraw Pongraezin	$\frac{1}{16}$, $\frac{1}{32}$
Macz Römleutner	$\frac{1}{16}$
Hans Treutler	$\frac{1}{32}$

*Im Waldtsen Gott zwischen dem Tona-
tig und Klingenschacht gelegen.*

Herr Jakob Marcus	$\frac{1}{2}$
„ Mathia Marcus	$\frac{1}{2}$

Im Klingenschacht.

Herrn Prennerischen	$\frac{1}{4}$
Macz Römleutner	$\frac{1}{4}$
Jeronimus Vogler	$\frac{1}{8}$, $\frac{1}{16}$, $\frac{1}{32}$
Hanns Quirl	$\frac{1}{16}$, $\frac{1}{32}$
Herr Igelschauer d. jüing.	$\frac{1}{16}$
Bastel Schaidler	$\frac{1}{16}$
Hannsen Grosz Erben	$\frac{1}{16}$

*In der Hoffnung zwischen dem Klin-
genschacht und der oberen Weidten,
Im nechsten Lechen In den Sechs
Schürffen.*

Herrn Prennerischen	$\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$
Herr Franz Igelschauer d. jüing.	$\frac{1}{8}$

Auf der obern Weidten.

Fraw Köfferin	$\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{16}$, $\frac{1}{32}$
Herr Augustin Fuchs	$\frac{1}{8}$
Fraw Pongraezin	$\frac{1}{32}$

*In der Flaischer Pergkwerch welches
daz nechst bey dem Rosenstrauch
gelegen.*

Herrn Prennerischen	$\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{16}$
Herr Valten Polner	$\frac{1}{8}$, $\frac{1}{16}$

Rosen Strauch.

Herr Paul Rubigall	$\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{16}$
Herr Timotheus Schönfelder	$\frac{1}{16}$

Rosenkranz.

Herrn Prennerischen	$\frac{1}{4}$, $\frac{1}{16}$
Herr Michel Moldner	$\frac{1}{4}$
Fraw Pongraezin	$\frac{1}{4}$
Herr Valten Polner	$\frac{1}{8}$
Herr Linhart Esopus	$\frac{1}{16}$

In der weidtnen Erbstollen.

Herrn Prennerischen	$\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{16}$
Herr Linhart Esopus	$\frac{1}{16}$

*Im Klingestolln desz nechst under der
weidten, Im selbigen grundt gelegen.*

Herrn Prennerischen	$\frac{1}{2}$
Herrn Öderischen	$\frac{1}{2}$

*Im Thannenschacht zwischen der weid-
ten Erbstolln und Rosenkranz.*

Herr Jakob Marcus	$\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$
„ Timotheus Schönfelder	$\frac{1}{16}$

Herr Linhart Esopus	$\frac{1}{16}$
" Lassar Geiczkhofler	$\frac{1}{16}$
" Ladislaus Prock d. jüng.	$\frac{1}{16}$
Fraw Siceliusin	$\frac{1}{16}$
Herr Franz Igelshouer d. jüng.	$\frac{1}{16}$

*Im Pachenstolln auch yeczt Im vor-
bemelten grundt gelegen vnder Klin-
genstolln.*

Herr Paul Rubigall.	$\frac{1}{2}, \frac{1}{4}, \frac{1}{16}$
Herrn Prennerischen	$\frac{1}{16}$
Herr Michael Moldner	$\frac{1}{16}$
" Hanns Kastner	$\frac{1}{32}$
" Jörg aus der Aw	$\frac{1}{32}$

*Im alten Thierstollen Im andern grundt
ober der Peltchengasz gelegen.*

Fraw Pongraczin	$\frac{1}{2}$
Hans Schappellmann	$\frac{1}{2}$

*Im Sumertörl neben dem vorgemelten
Pergkwerch gelegen.*

Görg Ulrich	$\frac{1}{4}, \frac{1}{8}, \frac{1}{16}$
Jacob Marcus	$\frac{1}{8}$
Valten Polner	$\frac{1}{8}$
Hanns Treitler	$\frac{1}{8}$
Görg Pirekhendl	$\frac{1}{16}$
Christoff Spurr	$\frac{1}{16}$
Paul Schneider	$\frac{1}{16}$

*Im Himperstolln auch Im vorgemelten
gebürg gelegen.*

Hanns Jantschig	$\frac{1}{2}$
Paul Frädl	$\frac{1}{4}, \frac{1}{8}$
Andres Paszigo	$\frac{1}{8}$

*Auff der Morer Erbstollen unter dem
Teich.*

Mathia Marcus	$\frac{1}{2}, \frac{1}{4}$
Herr Timotheus Schönfelder	$\frac{1}{16}$
Frau Köfferin	$\frac{1}{16}$
Jonasz Raner	$\frac{1}{16}$
Hanns Zogeldarrer	$\frac{1}{16}$

*Auff dem Pirkenbusch unter der Mohr
gelegen.*

Friedrich Rosenauer	$\frac{1}{4}, \frac{1}{16}$
Michel Laberinszgo	$\frac{1}{4}, \frac{1}{16}$
Hanns Treitler	$\frac{1}{8}, \frac{1}{16}$
Mertel Pauer	$\frac{1}{8}$
Petter Vogler	$\frac{1}{16}$

Im Falkenstein gegen den Dilln gelegen.

Herr Michel Moldner	$\frac{1}{2}$
" Linhart Esopus	$\frac{1}{2}$

*Im neuen weg unter der Alten Purg
oder Perntaczen.*

Herr Petter Füdersheimb	$\frac{1}{2}$
Herrn Prennerischen	$\frac{1}{8}$
Timotheus Schönfelder	$\frac{1}{8}$
Frau Augustin Fuchs	$\frac{1}{8}, \frac{1}{16}$
Wolf Strasser	$\frac{1}{16}$

*In der Hülff Gottes hinder dem Schabab
gelegen.*

Hanns Treitler	$\frac{1}{2}$
Herr Palcer Wachauf	$\frac{1}{8}$
Macz Romleutner	$\frac{1}{8}$
Fraw Pongraczin	$\frac{1}{8}, \frac{1}{16}$
Lucasz Staub	$\frac{1}{16}$

*Im Predten Perg auch gegen Dilln
gelegen.*

Valten Polner	$\frac{1}{2}$
Hanns Jantschig	$\frac{1}{8}$
Paul Frädl	$\frac{1}{8}$
Görg Pirekhendl	$\frac{1}{16}$
Urban Steier	$\frac{1}{16}$
Linhart Siebenbürger	$\frac{1}{16}$
Andres Protwurst	$\frac{1}{16}$

*Im Greiffenstolln unter dem Schitters-
berg Im Rossgrundt.*

Jacob Marcus	$\frac{1}{2}, \frac{1}{4}$
Jonasz Raner	$\frac{1}{4}$

*In dem untern Eichorn auff dem
Gugucksberg unter dem Hoff in der
Höll.*

Mathia Marcus	$\frac{1}{2}, \frac{1}{8}, \frac{1}{16}$
Jonasz Raner	$\frac{1}{4}$
Valten Polner	$\frac{1}{16}$

Im Handel Hodritscher Erbstollen.

Herrn Prennerischen	$\frac{1}{2}, \frac{1}{8}, \frac{1}{32}$
Herr Paul Rubigall	$\frac{1}{8}, \frac{1}{16}$
Hanns Sturmkorb	$\frac{1}{16}, \frac{1}{64}, \frac{1}{128}$
Herrn Öderischen	$\frac{1}{32}$
Fraw Köfferin	$\frac{1}{32}$
Herr Wolf Lang	$\frac{1}{128}$

*In Allheiligen in hodritscher grundt
gelegen.*

Herr Palcer Wachauf	$\frac{1}{4}, \frac{1}{16}$
Hanns Wengerin	$\frac{1}{4}$
Hanns Khyu	$\frac{1}{8}$
Paul Firbiger	$\frac{1}{8}, \frac{1}{16}$
Benedict Präszl	$\frac{1}{16}$
Hanns Kuncz	$\frac{1}{16}$

Auff dem Voglhübel auff der wiesz In der Hodritsch gelegen.

Herr Palzer Wachauf allein.

Im Krebsgrundt bey der Lindt

hat der Herr Balzer Wachauf 2 Erb-
stolln in der Hodritsch, die baut er
allein.

*Im Weyrl Stolln In der Hodritscher
grundt Im aichrig gelegen.*

Herr Palzer Wachauf	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{8}$
Paul Firbinger	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{8}$
Herr Jacob Wunderlich	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{8}$
Paul Prokein	$\frac{1}{16}$	$\frac{1}{16}$
Michel Ostko	$\frac{1}{16}$	$\frac{1}{16}$
Mertel Protwurst	$\frac{1}{16}$	$\frac{1}{16}$
Joseph Waran	$\frac{1}{16}$	$\frac{1}{16}$

*In Kerlinger Erbstollen In der Hod-
ritsch.*

Herr Laiwolt Räth	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{32}$
Herr Petter Füdersheimb	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{8}$
" Augustin Fuchs	$\frac{1}{16}$	$\frac{1}{16}$
" Hanns Kastner	$\frac{1}{16}$	$\frac{1}{16}$
" Görg aus der Aw	$\frac{1}{16}$	$\frac{1}{16}$
Macz Romleutner	$\frac{1}{16}$	$\frac{1}{16}$

Andres Protwurst	$\frac{1}{16}$
Hanns Putterfäszlin	$\frac{1}{32}$

In Sicora Stollen Eisenstein.

Herr Paul Rubigall	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{16}$	$\frac{1}{64}$
Herrn Prennerischen	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{32}$
Herr Linhart Esopus	$\frac{1}{16}$	$\frac{1}{16}$	$\frac{1}{32}$
" Augustin Fuchs	$\frac{1}{16}$	$\frac{1}{16}$	$\frac{1}{16}$
Fraw Köfferin	$\frac{1}{16}$	$\frac{1}{16}$	$\frac{1}{16}$
Herr Jacob Marcus	$\frac{1}{32}$	$\frac{1}{32}$	$\frac{1}{32}$
" Görg aus der Au	$\frac{1}{64}$	$\frac{1}{64}$	$\frac{1}{64}$

Im codern Gäppel Eisenstein.

Herr Paul Rubigall	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{16}$	$\frac{1}{32}$	$\frac{1}{64}$
Valtin Polner	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{8}$
Herr Jacob Marcus	$\frac{1}{16}$	$\frac{1}{16}$	$\frac{1}{16}$	$\frac{1}{16}$
Fraw Köfferin	$\frac{1}{16}$	$\frac{1}{16}$	$\frac{1}{16}$	$\frac{1}{16}$
Herr Michel Moldner	$\frac{1}{32}$	$\frac{1}{32}$	$\frac{1}{32}$	$\frac{1}{64}$
" Augustin Fuchs	$\frac{1}{32}$	$\frac{1}{32}$	$\frac{1}{32}$	$\frac{1}{64}$
" Timotheus Schönfelder	$\frac{1}{32}$	$\frac{1}{32}$	$\frac{1}{32}$	$\frac{1}{128}$
Herrn Prennerischen	$\frac{1}{128}$	$\frac{1}{128}$	$\frac{1}{128}$	$\frac{1}{128}$

Im untern Plescher Eisenstein.

Herr Paul Rubigall	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{16}$
" Balzer Wachauf	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{8}$
" Hanns Sturmkorb	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{8}$
" Mathia Marcus	$\frac{1}{16}$	$\frac{1}{16}$	$\frac{1}{16}$

(A Schmeccz városi levéltáról. — Másolat után.)

XXXIV.

Den Ersamen vnnnd Weisen N. Richter vnnnd Rath zur
Schembnitz.

Ehrsam Weisz. Nachdem Vnns der khay. Mt. vnnsers all-
genedigsten Herrn vnnnder Camergraw In der Schembnicz Georg
Ritschart von Euch eingefertigte Khundtschaftt deren datum den
drey vnd zwainzigsten tag decembris annoch im drey vnd sieben-
zigsten füergebracht dieses Innhalts, dieweil man ni dem derselben
Zeit beschelnen Schmelzen des Glanzen Perger Ärtzt, vnd grosze
beraitschafft gebrauchen mieszen dan in solchen Iren auf ein Hütz,
das ist Vierundzwainzig Centen, vierund vierzig bisz in fünff vnd
vierezig hungerisch gulden Schmelcz kosten, dasz bringt auf jeden
Centner Ain Gulden Siben und achtzig Ain halbes hungerisch Pfen-
ning, aufgangen sei, so ist demnach in der Römischen khai. Mt.
vnusers allgenedigsten Herrn namen vnnsrer Beuelch Ir wollet
vnns hierüber Euren weittern Bericht zueschreiben, vnnnd darinnen
lautter Specificiren, wie vnnnd was gestallt ermelte Ain Gulden Sie-
ben vnd achzig Ain halben hungerisch Pfenning auf solche grosze
Beraitschafft aufgangen, wieuill auch einer ieden Sort Zueschlag

dem gewicht nach darzue kohen seie, vnd darinnen die Schlaggen auch nit auslassen, Solches auch von stund an thuen, dasz ist der Khay Mt. genedig Willen, Datum Wienn den zehenden Januarij anno im Siben vnd sibenzigsten.

Röm. Khay. Mt verordente

Niderösterreichische Camer Räte.

(*A Selmeecz városi levéltárból. Másolat után.*)

XXXV.

Schmeltszkösten, wie von Altersther bey den Waltburgern auf Schembnitz im brauch gewesen:

Vermerkt was auf 12 par Ärtzt vor Vncosten aufgehn diselbe auf zu Schmeltszen Ohn geferdtt.

Erstlichen die Abfur der Ärtz, Ihr eine p. 28 den.

2 ¹ / ₂ fuhren	— fl. 70 den.
daselb Ärtz abzuepuchen	— „ 15 „
Dem hütköpper vorzubereiten	— „ 24 „
Eisenstein aufs wenigist auf ein Ärtz	10 „ — „
denselben anzuschütten vnd zu puchen	1 „ — „
Bley Ertzt, so demnach übel zu bekommen, 4 Rümpl p. 1 fl khomt auf ein hitz p. 30 Rümpl	7 „ 50 „
dasselb abzufüren, 1 fuhr p. 18 den.	— „ 36 „
2 fuhren Geng p. 18 den.	— „ 36 „
In die Mühl den blei Ertzt vnd Geng zu malln vnd zum Schmeltszen gar beraiten	2 „ — „
Blobs vnd gremsing aus der Müll in die Hütten zu führen aufs genauest	— „ 15 „
Koll füllfasz 20 anzuschutten per 5 den	1 „ — „
Koll zum Eisenstein vnd beraidtschaft rösten	2 „ — „
Reichlech ein par kost	2 „ — „
Schmeltszen p. 4 Schichten, Jehn einem 20 den.	— „ 80 „
Koll auf ein hitz musz man aufs genauist haben	16 „ — „
2 Cent frischbley Ihn einem p. 3 f 24 den.	6 „ 48 „
dem Gestübmacher	— „ 20 „
dem Treiber von einem Treiben	— „ 25 „
dem Hüttschaffer p. 5 hitz 2 fl für 1 hitz	— „ 40 „
Zum Treiben Holtz, Plöcher, aschen, sandt	— „ 50 „

Summa summarum 52 fl. 9 den.

den 16-ten Januarij Anno 77.

(*A Selmeecz városi levéltárból. Másolat után.*)

XXXVI.

Ernestus, Dei gratia Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Comes Tyrolis etc.

Magnifici nobis dilecti. Ex querelis Ciuitatum Montanarum intelligimus, quomodo nunc et retroactis temporibus et Vos et praedecessores vestri Montanistas vel Metallicos in territorijs vestris nullo modo secundum leges et statuta Montanica venas metallicas indagari permetteretis, sed omnino eos prohiberetis, aut pro usu plus longe et contra leges et statuta Montanica exigere velletis, atque a recusantibus diversas res violenter auferri, eosdemque diversis modis infestari faceretis, et insuper gravibus conuitijs eos proscinderetis. Quod cum moleste feramur, utpote rem indignam, quae publicum bonum et prouentus fisci contra manifestas leges et statuta Montanica, quae parens m. observandissimus beatae memoriae Caesar Maximilianus pro commodo publico statuit, impediat, et a vobis minime committendam. — Proinde vos hortamur, et requirimus, et nihilominus autoritate Sacrae Caesar. et Regiae Mattis Domini et fratris nostri obseruandissimi, qua in eius absentia fungimur, vobis firmissime committimus, et mandamus, ut vos deinceps legibus statutis et consuetudinibus Montanicis accomodare debeatis, neque ea qualitercunque transcendatis, ab infestandis etiam Montanistis vel Metallicis et operarijs eorum, aut contumelia aliqua eos afficiendis obstineatis, ne Matti Cesareae tanquam domino et Principi vestro, cui ejusmodi Regalia et eorum tutelae competunt, occasionem detis talem modum inueniendi, quo vos et subditos vestros quoque graviter poeniteat aliter fecisse, sed absque resistentia permittatis, quoslibet Montanicos vel Metallicos venas Metallicas indagantes quaerentes et colentes una cum operarijs suis instar legum et Constitutionum Montanicarum, uti in nostris Montanis Ciuitatibus usitatum est, suo operi et labori quiete et pacifico incumbere. Secus nullo modo facturi, quantum gratiam Mattis Cesareae et nostram obtinere cupitis. Datum in Ciuitate Vienna Austriae, decimo die Mensis Septembris, Anno Domini Millesimo Quingentesimo Septuagesimo nono.

Ernestus.

(*A Selmeecz városi levéltárból. Másolat után.*)

XXXVII.

Prudentissimi domini amici, vicinique mihi honorandi, salutem cum offijs bonae vicinittis.

Intellexi litteras vestrarum dominationum, quibus etenim scribunt, me contra morem et consuetudinem praedecessorum dominorum possessorum arcis Saskw, Prouentus a regnicolis ordinatos donis terrestribus a fodinis in territorijs eorum cultis, petere.

Res ipsa indicat Praedecessores meos, Proventum fodinarum culturarum in eorum territorijs minime neglexisse, ut ex vestigijs monumentorum relictorum apparet, si et mecum ita vestrae domina-

tiones convenirent, veluti cum meis antecessoribus, nulla inter nos esset difficultas. — Faecunditatem fodinis dare non est meum, sed Dei, qui dat Vbertatem aurj, argenti, aeris et aliorum metallorum in fodinis et Venis terrae. Libertati montanistarum et metallicorum nihil refragor nec obsto, sed ordinatos Prouentus postulo. Verum quod subditi Arcis Saskw non exiguam percipiant vtilittem ex fodinis carbonum ustione, maioram tamen montanistae et metallici percipiunt ex possessione arcis Saskw, imo si Possessio eius arcis non esset, fodinarum cultura fere cessaret. Custodes autem credo Vestras dominationes non pro defensione subditorum meorum ordinasse ex Perg, sed pro defensione vestri, ut totius fodinas colere queatis.

Par mandati Serenissimi Principis Domini domini Ernesti Archiducis Austriae perlegi, in quo Sua Sacra Mattas non Proventus ordinatos donis terrestribus a fodinis prohibet, sed ab illis exactiones illegitimas et invsitas, potius Sua Sacra Mattas mandat in eo reddi donis terrestribus ordinatos proventus a regnicolis. Ideo et ego ordinatos Prouentus, non aliud peto, quos nullo pacto negligere volo. Si Sua Sacra Mattas suos Prouentus ordinatos postulat, et ego ex meis bonis. — Dominationes vestrae maiori ex parte ligna et alia multa necesseraria ex meis territorijs habient, pro bona vicinitate, quam ego prorsus petitione prouentus mei violare non cupio, imo confirmare volo. Jus vicinitis est solvere deputatos Prouentus donis terrestribus vicinis. Ergo nulla erit violatio vicinitis, cum meos Prouentus peto. Vestras Dominationes forte valere opto. — Datum in Perezlin die 29 mensis 8-bris Anno Domini 1580.

Ladislavus Maiteni

de Kesselökw Capitaneus

m. p.

(*Eredetije a Selmeecz városi levéltárban. Fons XXVIII. Fodinalia.*)

XXXVIII.

Röm. kay. M. vnsers allerg. herrns Hochlöbliche Räth, vünd verordnete Pergk Stättische Commissari, wolgeborne Edle gestrengte veste genedige gepittunde Herrn.

Es hatt hochlöblichster vünd seliglichster gedächtnus Kayser Maximilian, der ietzt Regierunder kay. Mt lieber Herr vünd Vater, auff vnser vnderthainiges anruffen vmb Rath vünd hülff, ausz allerg. väterlichenn fürsorg, Anno 1571 durch Irer Mt. dieselbige Zeit hie gewesen Hr Commisarien, der Schallischen vünd Sicelischen Erben Bergkwerchs handlung zu herrn Hansz Sali oder Brennerischen handlung schlagen lassen, auch einen ordentlichen verlag darauf Allerg. verschafft, das durch solche Allerg. vünd väterliche Einsehung, nach Gott, solche zusammen geschlagene Handlung nicht allein erhalten worden, Sonder auch die grosse geltschuldt, so Ihre

Mt. zur handlung geliehen hat, welche in die dreyundvierzigtausend Gulden in Hungerischer münzt gewesen, bezalt, Sonder auch durch solche Bergwerchs handlung der Röm. kay. Mt. Camergefäll nicht wenig gemehret, vnnnd dem gantzen Landt vnnnd vielen Armen leuten dadurch gedient worden. Solche väterliche Wolthat, welche auch die ietziige Röm. kay. Mt. Allerg. continuirt hat, erkennen wir Erbgewerken mit ganz vnderthänigem danckbaren gemüt, vnnnd thuen vns zuuoders gegen Gott, vmb seinen reichen segen, vnnnd nachmalsz gegen Irer Röm. kay. Mt. vmb die Allerg. väterliche sorg vnnndt hülff, Auch gegen Eueren g. vmb Ire günstige befürdernusz gantz dienstlichen vnnnd gehorsamblich bedancken, mit der angehengten vnderthänigen bit gegen höchst gedachter Röm. kay. Mt. Ire Mt. wölle auch ferrer die Bergwerch vnnnd vns Allergenedigist, vnnnd Eure g. vmb derselbigenn günstigen befürdernusz beuolen lassen seinn.

Vnnnd demnach Im Contract, welcher gemelter Zeit, do gedachter drey Bergwerchshandlungen zusamen geschlagen, aufgericht ist, Ausdrücklichen mit diesen wortten vermelt wird.

Wann aber die kay. Mt. derselben Camerschulden vnnnd dargereichtenn Verlags völlig bezalt, So sollen alszdann oberrente Officier der gesellschaft allein verpflichtet, vnnnd zu derselben gefallen, gelegenheit vnnnd notturfft Sy lenger zu behalten oder aber veränderung fürzunehmen, steen.

Hierauf wir nun bedacht sein dasselbige zu thuen, vnnnd viel vbrige vnnötige Vnkosten, so dieser Zeit aufgehen bei der Handlung, welche wir durchaus nicht trennen, sonder, wie sie ietzt ist, beyeinander lassen bleiben, abstellen.

Derowegen gelanget an Euer g. wolln dits vnser fürnemen, weil dann solchs, wie vermelt auch der aufgerichte Contract zugibt, in Namen Irer Röm. kay. Mt. befördern, vnnnd Inns werck helfen richten, der gewissen zuuersicht, das wir mit Rath, Richter Eines Ersamben Rats dieser Irer kay. Mt. Bergstadt Schemnitz der handlung dermassen fürstehn vnnnd damit hausen wollen, das dieselbige zu befürdernusz Irer Mt. Camergefäl, des gantzen Landts nutz vnnnd vieler Armen leuten zu Vnderhaltung erbawt werde.

Das verleihe der liebe Gott reichlichenn

Euer g. dienstschuldige

N. N. Erbgewercken bey
der Brennerischen Handlung.

Ist diese schrift mit Verehrung 24 mark Sylbers herrn von Rappach, herrn Stainperg, herrn secretari Schindler, im beysein herren Richters, herrn Bergkmeisters, Elia Schalls, Valtin Teilers, Hanns Schappelmanns, und friedrich Giengers überantwort worden, vnd was pro vnd contra gered is worden. den 28 Septembris Anno 1583.

(*A Selmecz városi levéltárból. Másolat után.*)

XXXIX.

Wier Rudolff der Ander von Gottes genaden Erwölter Römischer Khayser zu allen Zeiten Mehrer des Reichs In Germanien auch zu Hungern vnd Behaimb Khunig, Erzherzog zue Osterreich, Herzog zu Burgund, Steyer Carndtn Crain vnd Wirtenberg, In Ober vnd Nider Schleszien, Margraue zue Märhenn In Ober vnd nider Lausincz, Graue zue Tyroll etc. Bekennen öffentlich mit disem Brieff vnd thuen khundt meniglich das wir vnserm gewestem Oberhauptman zu Pappa vnd getreuen lieben Laszlo Maitinj in bedenckhung seiner Erbar vnd Redlichkait, auch seiner vnns biszhero erzaigten getreuen willig dienste zue vnnserrn Spann vnd Hauptman vber vnser Schlosz vnd Herrschafft Altensol in den Hungerischen Bergkhstetten gelegen bestellt vnd angenomben haben, Thuen das auch hiemit wissentlich in Crafft dits Brieffs also vnd dergestalt, das er von heut dato anzuraiten vnser Spann vnd Hauptman dasselbst sein, vnd vnser Schlosz vnd Herrschafft, sambt der Herrschafft vnd Schlosz Döbring mit allen nuzungen, Rändten, Zinnszen, gilden, güttern, Rechten, gerechtigkeiten, Ein vnd Zuegehörungen nichts auszgenomben, auszer der Wäldter vnd gehülz, darausz Er allein sein nothwendige behülzung nemen mag, sich aber sonsten derselben zue seinen oder der seinigen nucz durchausz nit gebrauchen solle, bestandtweisz, vmb ein Järliche Suma geldts dauon zu beschlusz verrer meldung beschiecht bisz auf vnnserr oder vnser Erben vnd nachkhomen wolgefallen, vnd wieder abkhündten gebürlich Innen haben Nützen vnd geniessen, doch dieselben Herrschafften vnd Schlöszer peülich wesentlich vnd vnuerwiestlich halten, vnd souil Altsol belanngt mit Aigner Person besiezen, vnd ohn sunder vnnserr oder vnnserrerr nachgesezten Obrigkheit Erlaubnus vnd Vorwissen in seinen aignen geschäften von hausz nit ziehen, noch auszen bleiben, vnd ob er schon wie Jeczt gemeldt mit vorwissen vnd bewilligung ausz Reiszen oder ausszenbliebe, soll er doch mit Nothwendiger Bewahrung bemelt vnnsers Schlosz Altensol dermaszen fürsehung thuen, auf das mitlerweil seines abwesens daszeln wolverwarlich vnd ohn nachtl vnd schaden verhüet werde.

Wofer sich aber in bemeltes Maitinj in seinen Aignen Geschäften auszenbleib ein ainig nachtl vnd schaden zuetriege, hat er sich bewilligt, vnd gegen vnnsz gehorsamblich erboten, dasz wir denselben schaden an seinem Leib vnd Gueth suechen, vnd vnnsz deszen ergezen mögen. So auch also gedachter Maitinj auf vnnserr vnd erneuter vnnserrerr nachgesezten Obrigkheit Erlaubnus oder sunst ausz andern notwendigen Ehrhafften Vrsachen in vnnserrn, oder seiner amtsverwaltung geschefften vnd Notturfftten auszreisen würde, das Schlosz mit genugsamb bewahrung von aufrechten Erbaren

Leuthen fürsehe, mit vnd durch die gewondlich täglich behüet, vnd diener darzue gehörig vleiszig behüeten, bewahren vnd wachen, auch bey diesen gefehrlichen geschwindten leüffen, vnd sonst zue aller zeit sein sonderlich guet aufsehen vnd achtung haben, damit vnnsrer nachtl vnd schaden in alweg verhüet werde.

Was aber Döbring anlangt, dieweil Er Maitinj vmb der Hauptmanschaft Altsol willen nit Jederzeit gegenwirdig daselbst sein mag, haben wir Ime bewilligt, dasz Er daselb Schlosz vnd einkhomen durch eine oder Zwo geschickte Personen als Burggrauen die darzue genugsamb vnd vnsz oder vnsern Nider Österreichischen Camerräthen annehmlich vnd geschworn sein sollen verwalten lassen, auch durch taugliche Personen in der Anzal wie die hernach specificiert vnd benent sonders Vleisz bewachten vnd verwahren vnd behuetten müege.

Er soll auch alle vnd Jede einkhomen vnd geföll zu berühren vnserm Schlosz, Span vnd Herrschafft Altensoll vnd dann der Herrschafft Döbring gehörig Ordinarij vnd Extra ordinarij dem Vrbar vnd alten gebrauch nach einbringen, Empfahen, vnnsere Vnderthanen zu bemelten Span vnd denen Herrschafften gehörig in kheinerley weisz wider die Billigkheit vnd Alt herkhomben dringen, noch beschweren, die gewöndlichen Zinnsz vnd güldt kheines weegs staigern, sondern an vnnsrer stadt ob Ihnen halten, sy beschützen, beschirmen, Inen guets vnd gleichs gericht vnd Recht halten, vnd ergehen lassen dem Armben als dem Reichen vnd dem Reichen als dem Armben, deszgleichen von den Zehenden zum Altensol gehörig nichts Einnemben oder Empfahen, sonder dieselben vnserm getreuen lieben Marxen Ginnger als dieser Zeit angesetzten vnd N. N. khünfftigen vnsern verwaltern desz Khupferhandls im Neusol fechsnen vnd Einnemben lassen, doch haben wir Ime aus sondern genaden bewilligt die gebür vnd Zehent von den Rothäckhern souil dieselben vnderthanen vormals gemacht zu halben theil volgen lassen, der halb thail aber solle vnns zuestehen vnd derselb Zehendt durch bemelten vnsern angesetzten vnd N. N. khünfftigen Verwalter vnd Ime Maitinj vmb mehrere Richtigkeit wegen mit ainander Jedem zu halben thail gefechsnet werden, darzue solle oftgemelter Maytinj vns vnd an vnser stadt was die Herrschafften vnd derselben Ein vnd Zuegehörungen belangt vnsern verordneten Nider österreichischen Camer Räthen getreu gehorsamb vnd gewärtig sein, vnsern vnd von vnserntwegen berürter vnsern nachgesetzten Obrigkeit beueleh vnd Verordnungen gebürliche gehorsamb laisten, vnd in nichts widerspenig sein, Auch vns vnd wen wir dahin Jederzeit mit vnsern beuelchen vnd Patenten schikken vnd verordnen möchten; die bemelten Schlöszer Altensol und Döbring offen darein vnd daraus auch darinen enthalten lassen, zue allen vnseren nottdurfften so oft es begert wirdt, wieder mannigklich niemant auszgenomben,

Er soll auch on vnser wiszen vnd willen auch sundern Beuelch keinen Khrieg feindtschafft noch angrif darauz thuen treiben oder führen, noch mit vnsern feindten vnd widerwertigen, ob wir die zu Zeiten haben wirdten, keinen fridlichen anstandt, verainigung, vertrag noch Thätung nit annemen, dieselben weder behauszen, beherbergen, durch sich selbst noch ander haimblich noch öffentlich khein fürschrub, hülff, beistandt noch förderung thuen, vnsh auch von vnsern Obrigkheiten, Herrligkeiten, gerechtigkeiten vnd zuegehörungen, durch was schein oder weg das beschehen möchte, nichts entziehen, Eingriff oder Irrung thuen lassen, noch das selbst auch nit thuen, sondern bisz an vnns oder bemelt vnser Nieder österreichische Camer Rath vestigklich handthaben, vnsern nutz vnd frommen fördern, schaden wahrnemen vnd wenden, nach seinem besten verstandt vnd Vermögen.

Gedachter Maitinj soll auch auf die gemelt Span Herrschafft vnd Hauptmanschafft Altensol vnd Döbring vnd derselben zuegehörungen khein schulden erwachsen laszen, noch selbst machen, oder darauf schlagen, auch nichts darvon verseczen, verpfenden, verkhauffen, vergeben, verschreiben noch verändern, in khein weisz noch weeg wie das Erdacht oder Imer beschehen möchte, sonder souil Imer müglich das Jenig so etwo den Schösszern vnd Herrschafften biszhero entzogen, widerumben zu vnsern handen zubringen sich befeisszen.

Dergleichen solle er auf Newgepeu an Schösszern noch in anderweeg wenig noch vil ohn vnsern oder vnserer Niderösterreichischen Camer Rath sondern Beuelch ausgeben, wo er aber hierüber ainiche schulden machen oder ohne Beuelch was neues Pauen würde, solches sollen wir Ime zu bezalen nit schuldig sein, vnd wann wir dann vnserer gelegenheit nach vber khurcz oder Lanng das Schlossz, Herrschafft vnd Haubtmansschafft Altensol vnd Herrschafft Döbring wider von Ime Maitinj mundlich oder Schriftlich erfordern vnd aufheben würden, (welches wir Ime Vier Monath zuvor verkündten) vnd wo er nit Lennger dienen wolte, Er vnsh solches gleicheweisz auch vier monat Zuvor anzaigen solle, das Er alsdann obberürtes Schlossz, Span vnd Herrschafft Altensol sambt der Herrschafft Döbring mit aller Zuegehörung sambt Vrbarj Registern brieflichen Vrkhunden auch Püxen, Pulver, Khugeln, Pley, Harnisch, wehr vnd sonst allem vorrat von Profiant, getraidt, habern, vnd anderer varnus, wie Ime das von vnserentwegen eingantwort, oder was noch in mitler Zeit seiner Inhabung von vnserm Camerguet darzue erkhaufft vnd darein geordnet werden möchte, nach Inhalt der darüber aufgerichteten Inventarij ohne alles mittl Einredt oder waigerung vnd sonst niemandt abzutretten schuldig sein solle vnangesehen aller Ansprich vnd forderungen wie vnd in was weeg oder gestalt die sein, vnd Er Maitinj zue vnns

haben oder zu haben vermeinen möchte, wie er sich dann bewilligt vnd alles gegenbehelff vnd schein der hierwider erdacht werden mechte, gänzlich verzügen vnd begeben, vnd vnnsz das alles vnd jedes wie obstehet, Treulich zuhalten, zuvolziehen vnd zulaisten an Aidtstadt geschworen gelobt vnd zugesagt, auch sich des sonderlichen gegen vnns verschriben hat. Es sol auch vilgemelter Maytinj Laszlo sein vleissig aufmerkhen vnd achtung haben auf die verführer vnd Verschwerczer der Goldt vnd Silber, auch auf die aufwexlung vnd verführung des gemünzten goldts und Silbers in die Turkhey oder anderer orten auszer Landt, vnd wo Er oder seine Diener ainen oder mer dergleichen verführer ainsz oder desz andern In wahrer Tadt ergreifen vnd Zuwegen bringen würden, Dieselben sambt dem Goldt vnd Silber so bey Ime gefunden, gefenklich annemen, auch woluerwahrlich enthalten, vnd solches vns, oder bemelten vnsern Niderösterreichischen Camer Räthen vnverzogenlich anzaigen, vnd verrers beschaidts erwarten, von solchem genommenen Silber vnd der verwürchten Straff, solle Ime Maytinj, was Er durch sich, seine Leidt vnd Diener betretten wirdet, der drit, vnd die andern zween thail vermüg der ausangenen General Mandaten vnserer Camer volgen, und zuestehen, auch mit angeregter Span vnd denen Herrschafft. Altensol vnd Döbring derselben vnderthanen und zugehörungen vnserm Neusollerischen Khupherhandl mit fűhren Profiandt vnd allem andern auf vnser verwalters daselbst ersuchen alle guete befürderung vnd hűlf zuerzaigen vnd zubeweiszen schuldig sein, solches auch bey seinen verwaltern oder Burggrauen daselbst gleichfalls verordnen, vnd sonst in allen sachen was zu befürderung vnser Camerguets vnd der Perckhwerckh geraicht, mit gedachtem Verwalter vnd den andern vnsern Perckhstedterischen Ambtleudten guete Correspondenz halten, vnd Inen darinnen hűfflich erscheinen sonderlich aber darob sein, damit die Wälder gehait vnd durch die Wallachen mit Eintreibung des Gaisz Viechs oder in ander weeg nit verödet werden, Es sol auch Er Maytinj an baiden orthen hernachfolgende Personen mit gebűrlicher Besoldung, Claidung, Speisz, vnd Trankh auf sein selbst Vncosten vnd ohne vnserer oder der Bestandt Suma entgelt, auch ohne abbruch des ordinarij khriegsvolkh so an beeden orten gehalten wirdet, zue vnderhalten vnd sonst allen anderen des Schlosz vnkosten selbst zu tragen schuldig sein, Alls nemblich zween Burggrauen, sechs gerűsste Pferdt, vier Adls Personen deren Jeder ain Pferdt helt, zween huszarn, die man In allen vnsern vnd der Herrschafften Notturften zu gleicher weisz, wie die genanten vier Adls Personen brauchen, hin vnd wider schikhen mag, Item zween Starszy vnd neunzehn Trabanten, mehr acht wachter zween Dworszy ain Puchsmaister sambt ainen Tauglichen Khnecht, Dise obbeschribne Personen soll Er Hauptmann

mit zimblicher Besoldung Speisz vnd Trankh, Claidung vnd allen anderen notturfft erhalten vnd besolden, wie er die nach seinem guet bedunckhen am geringsten belohnen kann, doch soll Er in bestellung erzeltes diensts vnd braitsgesindels fürnemblich auf die denen die wacht vnd bewahrung der Schlässzer beuollen vleisszig Acht vnd Aufsehen haben, damit Er Erbar Redlich frumb Leüth die vertreulich vnd bekhandt sein anneme, Es sollen auch alle vnd jede obgelmelte vnd noch füran bestellte vnd khünfftige dienst Personen Ins Schlosz vnns zuuor darnach Ime Maitinj als Hauptman gelobt vnd geschworen sein.

Vnd nachdem vilgedachter Maitinj mehrermelter beeder Herrschafften Altensoll und Döbring einkumben obuerstandtner maszen bestandtweisz In handen haben vnd derselben geniessen wirt, solle Er vnns davon zu Järlichen bestandt Zway Tausend fünf hundert Taler geben, vnd jede Quottember besonder Sechshundert fünf und zwainzig gulden hung. das ist den vierthenthail in das Khriegs Zahlambt zuhanden vnsers gegenwirdigen oder khünfftigen vnnsers Einnembers Zur Crembnitz ohne Abgang richtig machen, Gleichfalls verbunden sein Jeczigen vnnsrem bestelten Gerichts Advocaten vnd getreuen Lieben Franczen Kherry ohne vnsern entgelt sein bestallung oder besoldung der Järlichen fünf und zwanzig gulden hung. zubezalen, In oben angezaigten allen auch vnd sonnstn solle mehr gedachter vnser Hauptmann der Maitinj alles mit gueter ordenlicher Hauszwirtschaft vnd fürkhomung vnsers nachtl vnd schaden seinen schuldigen getreuen Vleisz fürwenden vnd hanndln, wie einem getreuen diener gebürt, vnd Er vnnsz nach Lauth seines gegebenen Reuersz verschrieben ist. Ohne geuerde. Mit Uhrkhundt dits Brieffs Ime durch vnnsrer Niderösterreichische Camer Räth, auf ein sonders des durchleuchtigen Hochgebornen Ernstten Erczherczogen zu Osterreich vnnsers freundlichen geliebten Brueders vnd fürstens von fünfzehenden Tag Februarij an sy eruolgtes Decret mit vnnsrem Insigl verfertigt, Geben in vnnsrer Stadt Wienn den Sibenzehenden tag Martij Ao acht vnd Achzig, — Vnnsrer Reiche des Römischen In dreyzehenden, des Hungerischen Im Sechzehenden vnd desz Behambischen auch Im dreyzehenden.

(*A szemeczi bányagazgatóság levéltárából. — Másolat után.*)

XL.

Aprilis 1592.

Röm. Khay. Mat. Verwaltter Neüsollerischen Khupferhanndls Herrn Valentin Krueger.

Andreaszen Janusch vnd Balthasar Paukhers Waldburger beim Engelsberg an der Deutschen Lüptscher Hola vnuermeidliche vnd höchste beschwer von dem wolgebornen Herrn Herrn Illesch Hásy.

Edler Vester Groszgunstiger vnd gepittender Herr Verwalter, Eur E. V. vnd H. werden sich on allen Zweifel aus hieuer Vnserm vnderthenigsten Suppliciren so an Hochlöblichste N: O: Camer auch Jungst Verschinen 91-ten Jahres an Herrn David Hag Ir Röm. Khay: Mt: derselben Hof Camer Rath vnd damals Pergstetterischen Commissarij bescheen gunstigt zu erinnern wissen, wasmassen wir ganz vnbillich vnd ganz vnbefuegter bey vnser tewer erkhaufften Goltpergwerchs hanndlung Engelsperg auf Deütsch Lüp-tscher Hola gelegen dahin wier vnd unser lieber Schweer Steffan Weigel des Radts vnd Waldburger zuer Schembnitz seliger noch zuuor Ir Khay: Mt: Camerguet zuebefurdern vnd erhaltung merer Manschafft in diesen schweren und gefehrlichen Zeiten, Vnser aller Vermögen treulichen gewagt vnd dargestrekht, aber von dem wol-gebornen Herrn Illesch Hasy Inhaber der Herrschafft Lykawa darun-ter gemeltes Pergkhwerck gelegen, nun vber zway Jar so hart vnd vnertreglich trybuliret werden, wellicher wie in vorigen vnsern vn-terthanigsten Supplicationen vermeldet, vns arme hartte Verpaute Perg vnd Ir Röm. khay: Mt: Camers Leütte eigenes vnbilliches vnd vnbefugten Gewaldts zwingen vnd dahin dringen wil, das wir vber vnser Vermügen sein gnaden die Vrbar oder Sybenzehenn-den Pfennig von allen da fallenden Methallen Inmassen wie es den Herrn Swiato Janszky ¹⁾ von Iren Erb Gründen gleicher-massen Ime der Zeit Innhaber vnd Pfanndschillinger reichen vnd geben solten.

Ob wier nun wol vntherthänigster Hoffnung vnd genzlicher Zuuersicht gewesen, Vns Armen one Ruem aber doch Ir Khay: Mt: Alzeit Trewen Camersleutten solte doch die Starkhe von Ir fürstl: Durchl.: Mathias Erzherzogen zue Osterreich vnserm Gnadigisten Herrn, von 14 Aprillis Jungst vorwichenen 92-ten Jares zue Wienn, an In Hasy ausgangene vnd Ime Per der khay: Mt: hijge Camer vberantwortte beuellich vnser groszen bedrengnusz vnd beschweer von Ime solte abgeholfen sein worden, Das wier souiel Ringer vnnnd fridlicher vnser Pergkwerkh pauen, Ir khay: Mt: Camerguet befurdern, vnd ein merer Mannschafft in dieser gefehr-lichen Zeiten erhalten möchten, so will doch leider Gott Erbarms vnser vnverschuldete Tribulatio kein endt nit, sonnder derselbigen zu lenger Ihe mehr werden, also das wier alberait schon gegen-wertig vnd folgend on sonndere höchste gefahr vnser aller leib vnd lebens wegen seiner starckhen offentlichen ins gesicht be-scheenen Droung, das er vns aufm Pergkwerkh oder wo wir anzu-treffen binden, fangenn vnd wegführen lassen, vnd sehen, wer vns helfen wird, wie Zuuor bescheen, Da er Vns vber 1000 fl. schaden than, dessen er sich dann an Jeczo auch ruemet. vnd also Gott, Eur

¹⁾ Szentiványi.

E. V. vnd H. erbarmbs vnsern Pergwerckhen nit sycher beywohnen khönnen noch duerffen.

Vnd als wier Sein G. der obgemelten beuelch Aller diemütigst erinnert haben, In Hoffnung vns souil weniger zubeschweren vnd seine Droung fallen zu lassen, Ist doch damit sein erhitztes zorniges gemuet nit gestillet, sonnder je mehr herter vnd scherffer gegen vns worden. Zu Antwort geben, Ir khay: Mt: habe Ime Ja Papier (zuuersteen die beulich) zuegeschickht, darauf er Ime Papier (on zweifel seine Antwort vormeinendt) wieder gen Prag geschickht, seit hiero solle Ime noch ein Antwort werden, wie schimpflich solliches von dem höchsten von Gott verordneten Potentatten auf dieser weltd, vnserm allernadigisten Herrn vnd Regirenden Khönig dieser Cron Hungern geredt sey, stellen wir sollichs als einfeltige Pergleüth Euer E. V. vnd H: als vorgesezter lieben Obrigkheit zue erwegen, vnd an die höhere Obrigkheit gelangen zu lassen vnderthenigst anheimb. —

Weil dann wir Gepittender Herr Verwalter wegen zuor geübten Gewalts vund an Jez abermals vnbefuegter aber doch schrecklicher Droung, Also, da wier Ime von verwichenen vnd folgenden Jaren nit Jerlichen eine halbe Markh Löttiges fein goldes wegen beygelegenen Waldes vnd Holzs, dessen wir zue der Perkhwerkh notturfft gar nit entratten können, vnd zwar vermug löblicher Perckhwerchs ordnung Ersten Art: 1 distine: auch 44 Art. 1 und 13 distine. sollich werd Ime noch keinem Pfandschillinger oder bestandts Innhaber sonder allain Ir. khay: Mt: als Regirendem Khönig zu Hungern des Regalia sy vermög loblicher Alten Decreta heyliger Khönige sind vnd allein zuegehören in continente nit geben vnd hinfort Jerlichen zugeben bewilligten, das vns wegen harten Vorpauens auch schwerer teurerer Zeit zu thuen gar nit möglichen wier vnserer teuer erkhaufften vnd doch hoffentlichen Pergwerchshandlung wegen gedroeter gefahr hinfort nit beywonen noch vns nahent dabey nit finden sollten lassen, die Pergwerkh so wasserntottig vnd der Zeit vber 100 arbeitende Manschafft belegt, Da die von Ime Herrn Illeschhazy Innhalt seines fornemens veriaht vnd weggeseuchet, die Perkhwerch ertrinken, vnd die Wasser In so groszen Zechen aufgehen, ye khain Hoffnung das sy folgendts mehr zue geweltigen Ir khay: Mt: Camerguet hiedurch geschmelt, die Mannschafft vnd grosze nachparschafft die hievonn erhalten, abgetriben, disz und andere Perkhwerkh mehr vorwuestet, den Walachen bey wellichen die Rauber wie menniglichen bewust Ire Vnterschliff haben, vnd mit Irem schädlichen Gaiszvieh Jarlichen vmb vil hundert gulden mit niderschlagung guettes holzes in Ihr khay: Mt: Regalien, Ja Lannd und Leütten schaden thuen, vnd zuebesorgen, das die Martalosen Iren Aufendhalt beineben haben, wurden, denen wuerden vnser taggepew bei den Perghwerckhen so

wier davon vertrieben solten werden, zum besten khomen, was hievon fruchtbares eruolgen, stellen wir in Eur E: V: und H. Judicium.

Deme nun Hochpittender Herr Verwalter ersprieszlichen vnd schleunigst forzukhomen, vnd sollich general aber doch vnverschuldeten schaden vnd gleich Eusersten verterben der vorsezlichen Schmelerung Irer khay: Mt: Regalia vnnnd Camerguets auch Veriagung der Mannschafft dadurch, dasselbig zuuorhüetten vnd demnach wier der khay: Camer empfangenen Vorlags schuldig worden sindt fl. 756 den. 65 dieselbig auch gehorsamist durch get. Segen des Allmechtigen Gottes mit einreichung vnserer Gölder gerne zalen wollen und sollen.

Geruhet an Eur E. V. und H. als vorgesezte hochgehaltene liebe Obrigkeit vnser vndertheniges aber doch zimliches billiches bitten, die wollen zue Abwendung alles gegenwertigen (vnd da Gott gnadigist vorsey) hiedurch folgenden Unglickhs auch leibes vnd lebensgefahr, dieweil wir selber als geschreckhte Leütt bey vnserm erkhaufftem vnd bezalten Erb vnd eigenthumb, wie vormeldet nit bleyben durffen, vnd gar nit sycher sind, die wöllen in erwegung vnd zuerhaltung des ganzen wesens auch ausz habender Authoritet vnd Obrigkeit eine taugliche Person so solliche Pergwerckshandlung zue regiren vnnnd zue verwalten genugsamb, Vnverzüglichen dahin verordnen, die sollicher Handlung Empfang vnnnd Ausgab ordenlichen Zuerraiten auch die Nottdurft aufm Perg vnnnd bei der Handlung anzuordnen vnd alle notturfft zuerschaffen verstendig vnd khünfftig seiner hauszhaltung Richtigen beschaidt geben khönne, dafor Ime auch gebuerliche belonung von der Pergwerckshandlung geben soll werden, beyneben wollen Eur E: V: vnd H: diese vnser hochgedrungene beschwer schriftten mit derselbigen ersprieszlichen Ja notwendigen Guetbedünkhcn Ir. Fürstl: Durchl: oder Hochloblichster N: O: Camer vmb gnedigisten schucz vnd schyrm gegen vnverschuldeten Ja gar vnbillichen Gewaltt, den er Illiasch Hasy vbet, vnd ferner zueüben entschlossen, gunstigist befreyet vnd gerettet möchten sein aller ehist gelangen lassen, vnd vmb schleünige Gnedigste hülffe starkhen schucz vnnnd schyrm bitten, dann da Ime Herrn Illesch Hazy sein vnbilliches vnd gar vnbeuegtes fornemen solte nachgesehen werden, wurde es mit andern Pfamndtschillingern vndt bestandts Innhabern als den Herrn Balaschy oder anderen gar ein bösen eingang machen, vnd khünfftig da Jeczo guet Ehrlich Pergleüdt Ir khay: Mt: Camer Guett zubefürdern Ir leib vnd Guet darseczen, wuerden folgends (das der liebe Gott gnadigist vorhüetten) Marthalosen vnd Rauber der Loblichen Pergstette vnd anndern benachpartten die negsten Nachbarn sein, Das haben wier der vnvermeidlichen höchstgedrungenen Not Eur E: V: und H: als gewesene treye Camer guetts befuerderer

vnd noch Vormehrer alzeit, — Jeczso aber veriagte Exules gehorsamist hiemit Zuechlagen vmb schleünigere Hülffe zuebitten nit vnderlassen, vnd vns aller Vnterthenigst vmb befürderung zu der höheren Obrigkeit gelangen zuelassen beuelchen wollen, Gnadigsten Resolution danen hiehero gewartenndt. —

(*A szemeczi bányaigazgatóság levéltárából. Másolat után.*)

XLI.

An den Röm. khay: Auch zu Hungern vnd Behaimb khinigl. Mayt. N: O: Herrn Camer Presidenten vnd Ratten.

Georgen Wagens zu Wagensperg etc. gehorsambiste erclärung vnd bitten.

Hochlöblich N: O: Camer etc. —

Genedig und gebietunde Herrn, auff dasz E. g. sub A. meine Erclärung zu wiszen begern, wasz gestaltdt ich In der Spannschafft Lyptau bei denen Krivanerischen gebürgen nene Pergwerch zue suchen vnd zuerheben, auch dasz münzwesen vnd an welchem orth anzurichten vermaine, Item wasz sonsten dabey füeglichen zuethuen, vnd dargegen khünfftig für nucz daruon zuehoffen sein möcht. Berichte E. g. ich gehorsamblichen sonil: Nemblichen für das Erste: Weil ich zu Pribilina nahendt bei Neuheuszl in der Spanschafft Lypta mein aigen Hausz und Hoff hab, bin Ich entschlossen, In derselben refer herumben do es amb gelegsamisten sein wirdet, das begerte Pergwerkh zuersuchen, zuerheben vnd dasz münzwesen auffzurichten, Fürs ander damit mir hierwieder khein Ir: noch eintrag beschehe, müste man mir ein offen Patent fertigen an meniglichen, dasz Ich solche Pergwerch ruhig pauen, dasz goldt vnd silber vermünzen, Auch die Walachen mit Iren gaiszen die Wäld nit verhörren dörfen, die an den Paumen groszen schaden thuen, Indem sie viel Aeste abhauen den geiszen fürstreuen, weil sie anderer orthen guete gelegenhait haben khünen, vnd dasz dem herrn vicecomiti Johan Santhiwani In der Lyptau Ernstlichen befohlen werde, Contra Nobiles Cameram Regiam Impedientes zue coerciren, Imfall das woiczerische Gericht nit würde respectirt werden, dasz er Authoritate Regiae Maiestatis einsehung thue, vnd alle mögliche gerichtliche hüelff vnd handtraichung erzaige.

Leczlichen weil ich nit wissen mag, was mir dasz glückh gibt oder nimbt: Ja wasz die Pergkhwerch ertragen, Sondern der Hoffnung leben, vnd mein geldt (wasz darauf Laufft) wagen muesz, khan Ich der Zeit von kheinem nucz sagen noch schreiben, Aber ich bitte gehorsambist Ire khay: Mat: wolle es mit mir versuchen auff Gottes genadt vnd segen. Dasz Ich die Per gmünz vndt schaidtwerch alsz mein Aigenthumb fünff Jarlang frey erheben, pauen, dasz Goldt vnd Silber vnder Ihrer Mat. Bildtnusz verminczen vnd

ruehlig darbey gelassen werden möge. Wan ich folgundt werde wissen klünnen, wasz es Jarlichen ertregt, wil Ich Ihrer khay. Mat. nucz ynd fromben vnderthainigist nit verschweigen, Sondern die ordenlichen arenda wie sich gebürt ynd recht ist, daruon richtig machen. Welches Euer g. ich gehorsamblich hiermit wiederumben hab berichten sollen, mich vnderdienstlich befehrendt

Euer g.

gehorsamber

Georg Wagn zu
Wagnsperg m. p.

(Eredetije a szemeczi bányaigazgatósági levéltárban.)